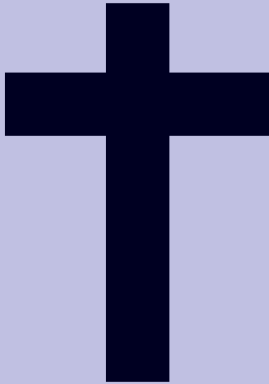

A BUK TABU A MAULANA
KUNUBU ma A KALAMANA
KUNUBU

The Holy Bible in the Kuanua language of Papua New Guinea

**A BUK TABU A MAULANA KUNUBU ma A
KALAMANA KUNUBU**
**The Holy Bible in the Kuanua language of Papua New
Guinea**
Buk Baibel long tokples Kuanua long Niugini

Copyright © 1882-1983 Bible Society of Papua New Guinea

Language: Kuanua or Tinata Tuna or Tolai (Kauana)

Translation by: Bible Society of Papua New Guinea

1882 Mark 1883 +Matthew 1885 +Gospels (with revised Mt. Mk) BFBS NSW Aux, Sydney
 1891 +New Testament 1901 +New Testament (revised) BFBS, London Translated by James
 Chalmers and W.G. Lawes (LMS)

1935 +New Testament [Repr +1942-1951] BFBS, London Translated by R. Lister Turner
 and J.B. Clark (LMS)

1959 +New Testament 1962 +Genesis 1964 +Psalms BFBS, London and Sydney 1971 1
 Peter J. Palmer, Auckland 1973 +Bible (Repr 1974-+1991 BS in Papua New Guinea, [Port
 Moresby-Lae] Revised and translated by Percy Chatterton (LMS), assisted by Taunao
 Agaru, Reatau Mea, Morea Igo, Egi Raka, Puka Oala, Mavara Hekure, and Dago Morea

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons
 Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format,
 provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for
 use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective
 copyright owners.

2015-01-26

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 28 Dec 2024 from source files dated 31 Aug
 2023

bbc5a26d-4db3-53f1-9593-2319b90317db

Contents

Mataio	1
Marko	62
Luka	99
Ioanes	163
Apostolo	209
Rom	269
1 Korinto	297
2 Korinto	325
Galatia	343
Epeso	353
Pilipoi	362
Kolose	369
1 Tesalonika	375
2 Tesalonika	381
1 Timoteo	384
2 Timoteo	392
Tito	397
Pilemon	401
Ebraio	403
Iakobo	423
1 Petero	430
2 Petero	438
1 Ioanes	443
2 Ioanes	450
3 Ioanes	451
Iudas	452
Vavaarikai	454

A BO NA VARVAI MATAIO I GA TUMU IA

*Ra niluluk na vuna tarai
kai Iesu Kristo
(Luk 3:23-38)*

¹ A buk ure ra tarai lualua kai Iesu Kristo, natu i David, nina ba natu i Abaraam.

² Abaraam i ga vangala Isak; Isak i ga vangala Iakob; Iakob i ga vangala Iuda, ma diat bula dia barturana me;

³ Iuda i ga vangala Pares ma Sara bula, na i dir Tamar; Pares i ga vangala Esrom; Esrom i ga vangala Aram;

⁴ Aram i ga vangala Aminadab; Aminadab i ga vangala Naason; Naason i ga vangala Salmon;

⁵ Salmon i ga vangala Boas, nana Rakab; ma Boas i ga vangala Obed, nana Rut; Obed i ga vangala Iese;

⁶ ma Iese i ga vangala David ra king.

David i ga vangala Solomon, dir nana ma nam ra vavina dir ga taulai lua pa ma Uria;

⁷ Solomon i ga vangala Rekoboam; Rekoboam i ga vangala Abia; Abia i ga vangala Asa;

⁸ Asa i ga vangala Iosapat; Iosapat i ga vangala Ioram; Ioram i ga vangala Usia;

⁹ Usia i ga vangala Iotam; Iotam i ga vangala Akas; Akas i ga vangala Esekia;

¹⁰ Esekia i ga vangala Manase; Manase i ga vangala

Amon; Amon i ga vangala Iosia;

¹¹ Iosia i ga vangala Iekonia, ma diat bula dia barturana me, ta nam ra kilala di ga kinim vakari pa diat i tana uro Babilon.

¹² Ma namur ta ra varkinim uro Babilon Iekonia i ga vangala Salatiel; Salatiel i ga vangala Serubabel;

¹³ Serubabel i ga vangala Abiud; Abiud i ga vangala Eliakim; Eliakim i ga vangala Asor;

¹⁴ Asor i ga vangala Sadok; Sadok i ga vangala Akim; Akim i ga vangala Eliud;

¹⁵ Eliud i ga vangala Eleasar; Eleasar i ga vangala Matan; Matan i ga vangala Iakob;

¹⁶ Iakob i ga vangala Iosep ra tutana kai Maria, nina i ga kava Iesu, di vatang ia ba Kristo

¹⁷ Damana a lavur taun tarai papa tai Abaraam tuk tar tai David a vinun ma a ivat diat; ma papa tai David tuk ta ra varkinim uro Babilon a vinun ma a ivat bula; ma papa ta ra varkinim uro Babilon tuk tai Kristo a vinun ma a ivat bula.

*Maria i kava Iesu Kristo
(Luk 2:1-7)*

¹⁸ Di ga kava Iesu dari: Ba Iosep i ga vapopoe bat Maria, na i Iesu, ma pa dir ki guvai boko, di nunure ba i kap bala ta ra Takodo na Tulungen.

¹⁹ Ma Iosep, kana tutana, a tena takodo, ma pa i mainge ba na po vanavana, i nuk ia ba na vung ive vue.

20 Ba i nunuk boko ta go ra umana magit, tika na angelo kai ra Luluai i tur kapet pa pirana ta ra ririvon ma i biti: Iosep, natu i David, koko una laingane go ra vavina upi kaum taulai; tago nam i kap bala pa ia i vuna ta ra Takodo na Tulungen.

21 Ma na kava boko natuna, a tutana, ina una tar ra iangina ba Iesu; tago na valaun ra taraina kan kadia lavur varpam.

22 Ma go parika i dari upi na vardada ma ra tinata kai ra Luluai tai ra propet, i ga biti:

23 "A inip na vavina na kap bala boko, ma na kava natuna a tutana.

Ma da tar ra iangina ba Emanuel;" a kukuraina dari: God pire dat.

24 Ma Iosep i tut kan kana ni-diop, ma i pait nam ra angelo i ga ve tana, ma i ben pa kana taulai pirana;

25 ma pa i la tana boko tuk ta ra bung ba i kava ra bul tutana tana, ma i tar ra iangina ba Iesu.

2

A umana vaira maro ra matana taur

1 Ba di ga kava Iesu aro Beteleem ta ra gunan Iudaia ta nam ra kilala ba Eroses i king tana, a umana tena kabinana maro ra matana taur dia pot Ierusalem,

2 ma dia biti: Akave nam ra bul di ga kava ba na king boko kai ra Iudaia? Tago ave tar gire kana tagul aro ra

matana taur, ma go ave pot upi avet a lotu tadav ia.

3 Ba Eroses, ra king, i valongore dari, i purpuruan ra balana tana, ma ra tarai par Ierusalem bula.

4 Ma i oro varurue ra umana tena tinabar ngalan-gala, ma ra lavur tena tumu bula kai ra tarai, ma i tir diat ba da kava Kristo ave?

5 Ma dia biti tana ba: Aro Beteleem ta ra gunan Iudaia; tago ra propet i ga tumu ia dari:

6 "U Beteleem a gunan Iudaia,

U muka pa u ikilik ta ra gunagunan kai ra lavur luluai Iudaia,

Tago a Luluai na vana rikai tam,

Ma na balaure kaugu tarai Israel."

7 Ma Eroses i vartuluai ivai upi ra umana tena kabinana, ma i matoto bulu pa, ba vingaia ra tagul i ga vana rikai.

8 Ma i tulue diat ura Beteleem dari: Avat a vana, avat a matoto bulu pa ta ra kuramana; ma ba ava tar tikan tadav ia, avat a ve mule iau, upi iau bula ina vana, ma ina lotu tadav ia.

9 Ba dia tar valongore ra king dari, dia vana, ma nam ra tagul dia ga gire aro ra matana taur, i lualua ta diat, ma i ki tur ta nam ra kuramana i va tana.

10 Ba dia gire mule ra tagul, dia gugu na kaia tana.

11 Ma dia ruk na pal, dia gire ra bul ma nana bula, a iangina Maria, ma dia va timtimum, dia lotu tadav ia, ma dia vaninare kadia

vurvur magit, ma dia tabar ia me, a goled, ma ra bulit i ang na katkat, ma ra bira na davai bula.

¹² Ma dia ririvon ba God tigel bat diat, ba koko diat a talil tadav Erodes; ma dia vana ta ra nga irai ta kadia gunan.

Dital lop uro Aigipto

¹³ Ba dia tar vana, Iosep i ririvon ba tika na angelo kai ra Luluai i tur kapet pa pirana, i biti: Una tut, una agure nam dir nana, amutal a lop ura Aigipto, amutal a ki abara tuk ta ra bung ba ina ve u boko; tago Erodes na tikan upi ra bul upi na doka.

¹⁴ Ma i tut, i agure dir nana ta ra marum, ma dital vana Aigipto;

¹⁵ ma dital ki abara tuk ta ra bung Erodes i mat i tana, upi na vardada ma ra tinata lua kai ra Luluai tai ra propet, dari: "Iau tar oro pa natugu mara Aigipto."

Di doko ra umana bul

¹⁶ Ba Erodes i gire ba ra umana tena kabinana dia tar piam ia, i kankan muka, ma i vartuluai, ma dia doko ra umana bul tutana par dia ki Beteleem, ma ta ra gunagunan maravai bula, diat ba i tar a urua kadia kilala, ma diat bula di ga kava vamur diat, varogop ma ra kilala i ga matoto bulu pa tana tai ra umana tena kabinana.

¹⁷ Damana i ot nagam ra tinata i Ieremia ra propet i ga tatike, dari:

¹⁸ "Aro Rama di valongore ra nilai tikai.

A kunukula, ma ra ngala na tinangi bula;

Rakel i tangtangie ra umana natuna,

Ma di mama vamaram ia, tago dia tar papaniai."

Dital talil maro Aigipto

¹⁹ Ba Erodes i tar mat, Iosep i ririvon aro Aigipto, ba tika na angelo kai ra Luluai i tur kapet pa pirana ma i biti:

²⁰ Una tur, una agure nam dir nana ta ra gunan Israel, tago diat dia ga mainge upi diat a doko ra bul dia tar mat.

²¹ Ma i tut, i agure dir nana, ma dital vana ta ra gunan Israel.

²² Ba i valongore ba Arkelao i tar kia tamana ma i kure Iudaia, i burut ba na vana tana; ma God i tigel ia ta ra ririvon, ma dital vana irai ta ra gunan Galilaia,

²³ ma dital vana ta ra pia na pal a iangina Nasaret, ma dital ki ie upi na vardada ma ra tinata lua kai ra umana propet ba: "Da vatang ia ba ra te Nasaret."

3

Ioanes a Tena Baptaiso i varvarvai

(*Mar 1:1-8; Luk 3:1-18; Ioa 1:19-28*)

¹ Ta nam ra kilala Ioanes a Tena Baptaiso i pot, ma i varvai ara ra bil Iudaia, i biti:

² Avat a nukpuku, tago i maravai ka ra varkurai marama ra bala na bakut.

³ Ia go ba Iesaia ra propet i ga varvai tana dari:

"A nilai tikai i oraoro ta ra bil ba:

Avat a mal are ra nga kai ra Luluai,

Avat a pait kodo kana lavur nga.”

⁴ Ioanes i mal ma ra ivu na kamel, ma i vi pit ma ra pal a bulumakau, ma i enen ra kubau ma ra polo na livur mara ra pui.

⁵ Ma ra tarai marama Ierusalem ma Iudaia par, ma diat bula maro ra gunagunan maravai Iordan, dia vana ba tadav ia;

⁶ ma i baptaiso diat ta ra tava Iordan ba dia tata kapa ta kadia lavur varpiam.

⁷ Ba i gire mangoro na Parisaio ma mangoro na Sadukaio bula dia pot upi kana baptaiso i tatike ta diat: Avat a umana natu i ra vui, to ia i ga vaale avat upi avat a lop kan ra kankan namur?

⁸ Avat a vuai ra vuai vavat ba na topa ra nukpuku,

⁹ ma koko avat a nuk ia ta ra bala i vavat ba avat a biti dari: Ave tamana ma Abaraam, tago iau tatike ta vavat ba, God i pait valar pa ia upi na vangala ra umana bul mur tai Abaraam ta go ra umana vat.

¹⁰ Ma go muka di tar vung ra pem pire ra lavur vuna davai, ma ra davai par ba pa i vuai ra bo na vuaina, da mut vue ma da vue tar ia ta ra iap.

¹¹ A dovotina iau baptaiso avat ma ra tava ka ta ra nukpuku, ma nina ba na mur iau, pa iau ko upi ina kap ra pal a kauna ka; nina na baptaiso avat ma ra Takodo na Tulungen ma ra iap;

¹² ma i vatur kana vuavue vit, ma na vagomgom muka kana vuvuvung na vit ma na vung varurue ra vit ta kana

pal na. vuvuvung, ma na tuntun ra palina ta ra iap, ba pa da pun ia muka.

Ioanes i baptaiso Iesu

(Mar 1:9-11; Luk 3:21-22)

¹³ Ma Iesu i vana marama Galilaia ta ra Iordan tadav Ioanes upi Ioanes na baptaiso.

¹⁴ Ma Ioanes i tugal bat ia, i biti: I topa iau ba una baptaiso iau, ma dave go u vana piragu?

¹⁵ Ma Iesu i biti tana: Una nur vue gori, tago i topa dat ba dat a pait ot pa ra lavur mangamangana takodo parika. Ma i ga pait ia.

¹⁶ Ba di tar baptaiso Iesu i tutua vuavuai kan ra tava ma ra bakut i tapre tadav ia, ma i gire ra Tulungea i God i vana ba da ra uka, ma i ki tana;

¹⁷ ma ra nilai tikai marama ra bala na bakut i biti dari: Go Natugu, a bul na vakak, nina iau gugu muka tana.

4

Satan i valar Iesu

(Mar 1:12-13; Luk 4:1-13)

¹ Ma ra Tulungen i ga agure pa Iesu urama ra bil upi Satan na valar ia.

² Ba i tar vevel a ivat na vinun na bung na keake ma ra ivat na vinun na bung na marum bula, i mulmulum nagam.

³ Ma ra tena vavagu i tadav ia, ma i biti tana: Ba u natu i God, una kure go ra umana vat upi diat a gem uka.

⁴ Ma i biti tana: Di ga tumu ia ba: “A tarai pa dia laun

ta ra gem uka, dia laun ta ra pakapakana tinata par i arikai ta ra ngie i God.”

⁵ Ma Satan i agure ta ra gomgom na pia na pal, ma i vaki ia liu ta ra bur na pal na vartabar ma i biti tana:

⁶ Ba u natu i God, una pil ba; tago di ga tumu ia dari: Na tul tar kana umana angelo upi diat a balaure u,

Ma diat a puak vatur u ma ra lima i diat,

Kan una tuke ra kaum ta ra vat.”

⁷ Ma Iesu i biti tana: Di ga tumu ia dari bula: “Koko una valar ra Luluai kaum God.”

⁸ Tikai mulai, Satan i agure ta ra luana ta i manga tuluai urama, ma i ve tar ia ra lavur kiki na varkurai ta ra gunagunan ra pia tana ma kadia minamar bula,

⁹ ma i biti tana: Nam parika ina tabar iu me, ona una va timtimum ma una lotu tadav iau.

¹⁰ Ma Iesu i biti tana: Satan, una vana ka, tago di ga tumu ia dari: “Una lotu tadav ra Luluai kaum God, ma una torom tana ka.”

¹¹ Ma Satan i vana kan ia, ma ra umana angelo dia pot pirana, ma dia torom maravut ia.

Iesu i tur pa kana papalum aro Galilaia

(*Mar 1:14-15; Luk 4:14-15*)

¹² Ba Iesu i valongore ba dia tar kinim varuk Ioanes ta ra pal na banubat, i vana mulai Galilaia;

¹³ ma i mareng mara Nasaret urama Kapernaum, a gunan ra valian livuan ta

ra ura langun Sebulon ma Naptali, ma i ki tana,

¹⁴ Upi na ot ra tinata kai Iesaia ra propet dari:

¹⁵ “A gunan Sebulon ma ra gunan Naptali

Ma maravai ra valian, ma ta ra papar a Iordan maro iat,

Ma Galilaia bula kai ra umana Tematana,

¹⁶ A tarai nina dia ga ki ta ra bobotoi, dia ga gire ra ngala na kapa,

Ma ra kapa i ga vana rikai ta diat ta ra gunan na minat, ma ta diat bula ta ra malur na minat.”

¹⁷ Papa nam ra kilala Iesu i varvai tavuna, ma i biti: Avat a nukpuku, tago ra varkurai ra bala na bakut i maravai ka.

Iesu i oro pa ra ivat na tena vinoara

(*Mar 1:16-20; Luk 5:1-11*)

¹⁸ Ba i vaval Galilaia i gire ra ura barturana, Simon, a iangina bula Petero, ma Andreas, dir turana, dir vung ra ubene na ta, tago dir a ura tena vinoara.

¹⁹ Ma i biti ta dir: Amur a mur iau, ma ina mal pa amur upi amur a ura tena vinoara na tarai.

²⁰ Ma dir tut vuavuai kan ra ubene ma dir mur ia.

²¹ Ba i vana pa mulai, ta ra ivu barturana bula, Iakobo natu i Sebedαιο, ma Ioanes, dital ma Sebedαιο tama i dir, dital ki ra mon, dital uma ra ubene, ma i oro pa dir;

²² ma dir tut vuavuai kan ra mon ma tama i dir, ma dir mur ia.

*Iesu i varvartovo, i varvai,
ma i valagar ra tarai*
(Luk 6:17-19)

²³ Ma Iesu i vana vurvurbit Galilaia parika ma i varvartovo ta kadia umana pal na lotu, ma i varveai ta ra bo na varvai ure ra varkurai, ma i valagar ra tarai ta ra lavur enana ngunungut ma ra lavur enana minait bula.

²⁴ Ma ra varvai ure i vana uraure Siria parika; ma dia kap diat parika dia mait tadav ia, diat ba ra lavur mangana minait ma ra ngunungut i tup diat, ma diat ba ra tabaran i ovai ta diat ma ra umana lunga, ma ra umana kakak bula, ma i valaun diat par.

²⁵ Ma ra kor na tarai maro Galilaia ma Dekapolis, ma Ierusalem, ma Iudaia ma ta ra papar a Iordan dia mur ia.

5

Iesu i varvai arama ra luana

¹ Ba i gire ra kor na tarai, i tutua urama ra luana, ma ba i ga ki ra pia, kana tarai na vartovo dia tadav ia,

² ma i varvarvai, i tovo diat dari:

A dovot na varvadoan
(Luk 6:20-23)

³ Diat ba i luveana ra tulungea i diat, dia ti doan, tago kadiat boko ra varkurai ra bala na bakut.

⁴ Diat dia ki na niligur, dia ti doan, tago da ga vamaram boko diat.

⁵ Diat ba i madu ra maukua i diat, dia ti doan, tago kadiat boko ra rakarakan a gunagunan.

⁶ Diat dia mulmulum ma dia mar bula upi ra mangamangana takodo, dia ti doan, tago diat a maur boko.

⁷ Diat dia varmari, dia ti doan, tago da ga mari diat boko.

⁸ Diat ba i gomgom ra bala i diat, dia ti doan, tago diat a gire boko God.

⁹ Diat dia papait ra malmal, dia ti doan, tago da ga vatang diat ba ra umana natu i God.

¹⁰ Diat di ga vakaina diat ta ra mangamangana takodo, dia ti doan, tago kadiat ra varkurai ra bala na bakut.

¹¹ Ba ra tarai dia vul i avat, ma dia vakaina avat, ma dia vaongo pa avat ma ra lavur mangamangana varpiam, ure ke iau, ava ti doan.

¹² Avat a gugu, ma avat a ga muka; tago na ngala kavava vapuak arama ra bala na bakut; tago damana bula di ga vakaina ra umana propet dia ga laun lua ta vavat.

A solt ma ra kapa
(Mar 9:50; Luk 14:34-35)

¹³ Avat ra solt ure ra gunagunan parika; ma ba ra mapak i ra solt i panie da vamapak davatane mule? Pa i topa ga ta magit, da vue ke, ma ra tarai diat a ruarua ia ka.

¹⁴ Avat ra kapa ure ra rakarakan a gunagunan parika. Da ive davatane ra gunan ba i ki ra ul a luana?

¹⁵ A tarai pa dia valiting ra lamp upi da tuba ma ra valavalar na kon, di vung ia ta kana tutur iat, ma i vakapa are diat par ta ra pal.

¹⁶ Damana bula avat a valiting kavava kapa ta ra mata i ra tarai, upi diat a gire kavava lavur bo na papalum, ma diat a pite pa Tama i vavat arama ra bala na bakut.

A vartovo ure ra tinata na varkurai

¹⁷ Koko ava nuk ia ba iau ga vana rikai upi ina vmutue ra tinata na varkurai ma ra vartovo kai ra umana propet; pa iau ga vana rikai, upi ina vmutue vue, iau ga vana rikai ka, upi ina pait ot pa ia muka.

¹⁸ A dovotina go iau tatike ta vavat: A bakut ma ra rakarakan a gunagunan parika na ga panie, ma pa na panie ta tika na matana buk ik, ba ta vakilangina ik ika ta ra tinata na varkurai, da pait ot pa ia parika.

¹⁹ Ba ta tikai na piam tika na vartuluai ikilik, ma na tovo ra tarai damana bula, da vatang ia ba ra ikilik muka ta ra varkurai ra bala na bakut; ma nina ba na pait diat parika ma na tovo tar diat ta ra tarai, ia da vatang ia ba ra ngala ta ra varkurai ra bala na bakut.

²⁰ Tago iau tatike ta vavat: Ona kavava mangamangana takodo pa i boina ta nina kai ra lavur tena tutumu ma ra lavur Parisaio, pa avat a olo muka ta ra varkurai ra bala na bakut.

A vartovo ure ra kankan

²¹ Ava ga valongore ba di ga tatike amana iat tadav ra tarai lualua ba: Koko da doko

ta tikai ma nina ba na doko ta tikai da kure.

²² Ma go iau tatike ta vavat: Ba tikai i kankanuane vakuku turana da kure bula; ma ba tikai na vatang ia tai turana ba: U a Lunga! da kure ta ra ngala na varkurai; ma nina ba i biti dari: U a papaua na tena varpiam! boina ba na burut ta ra tavul a iap.

²³ Ba u vana ma kaum tinabar ta ra uguugu na vartabar, ma u nuk pa ta magit tana ba turam i takun iu me,

²⁴ una nur vue kaum tinabar ta ra uguugu na vartabar, ma una vana upi amur a varmaram lua ma turam, ma namur una lilikun ma una vartabar ma kaum tinabar.

²⁵ Amur a varmaram lulut na nina i takun iu ona amur varait boko, kan na tul tar iu ta ra tena varkurai, ma ra tena varkurai na tul tar iu ta kana tultul upi na vue varuk u ta ra pal na banubat.

²⁶ A dovot go iau tatike tam, ba pa una bali vapar boko ra mani, pa una irop mulai.

A vartovo ure ra nipo

²⁷ Ava ga valongore di ga tatike dari ba: Koko u po;

²⁸ ma go iau tatike ta vavat: Ba tikai i gire ra vavina, ma ra balana i kaina upi ia, i tar po me ta ra balana.

²⁹ Ba ra kiau na matam ta ra papar a lima tuna i varara u, una luak vue, boina ba ta ik a ngungu ka tam na virua,

* 5:29: Geena ia ra ngala na tavul a puputa, maravai Ierusalem, ma ra iap i ga ioaio vatikai tana. A tarai Iudaia dia ga valarue ra ruarua na tulungen me.

ma koko da vue vaba ra kidoloina pakam ura geena.*

³⁰ Ba ra limam tuna i varara u, una poko kutu vue; tago i boina ba ta ngungu ka tam na virua, ma koko da vue vaba ra kidoloina pakam ura geena.

A vartovo ure ra kutu varbean

(*Mat 19:9; Mar 10:11-12; Luk 16:18*)

³¹ Di ga tatike bula: Ba tikai i vungue kana vavina, na tul tar ra buk na pala varbean tana;

³² ma go iau tatike ta vavat: Ona ra vavina pa i ga po, ma kana tutana i vungue, ia iat i vuna pi ra vavina na po, ma nina ba na ben ra vavina di vue damana, i po bula me.

A vartovo ure ra umana vavalima

³³ Ava ga valongore bula ba di ga tatike tai ra tarai lualua ba: Koko u vavalima vavaongo, una pait ot pa ia ta ra Luluai nam parika u vavalima tana.

³⁴ Ma iau tatike ta vavat ba: Koko muka ra vavalima; koko avat a vatang ra bala na bakut tana, tago a kiki kai God nam;

³⁵ ma koko avat a vatang ra rakarakan a gunagunan tana, tago a ruarua na kauna nam; ma koko avat a vatang Ierusalem tana, tago nam a pia na pal kai ra ngala na King.

³⁶ Ma koko una vatang ra ulum tana, tago una pukue davatane pa ta kopono pepe na ulum upi na pua bar, ba upi na korong bar.

³⁷ Boina ba kavava tinata na dari ka: Maia, Maia, Pata, Pata. Tago ona ra tinata i ngala ta go i vuna ga ta ra tena kaina.

A vartovo ure ra balbali
(*Luk 6:29-30*)

³⁸ Ava ga valongore bula ba di ga tatike dari: Da bali ra kiau na mata i tikai ma ra kiau na mata i ta ra tikai, ma da bali ra palangie i tikai ma ra palangie i ta ra tikai.

³⁹ Go iau tatike ta vavat dari: Koko ava bali ra mangamangana varpam; ba tikai i par ra pagupagu na ngiem una pukue tar ra pagupagu na ngiem tadav ia.

⁴⁰ Ba tikai i mainge pi na kap u ta ra varkurai upi kaum kolot una tul tar kaum olovoi bula tana.

⁴¹ Ba ta tikai i kure vovo pa u upi amur a varait me tika na kilomita ma ngungu (tika na mail), amur a varagur me ta utul a kilomita (a ura mail).

⁴² Una tabar nam i lul u, ma koko una lingan kan nam ba na kail iu.

A varmari tadav ra umana ebar

(*Luk 6:27-28,32-36*)

⁴³ Ava ga valongore bula ba di ga tatike dari: Una mari talaim ma una milmilikuane kaum ebar;

⁴⁴ ma go iau tatike ta vavat: Avat a mari kavava umana ebar, [avat a tata vadoane diat dia tata kakaina ure avat, avat a pait ra boina pire diat dia milikuane avat,] ma avat a araring ure diat dia vakaina avat [ma dia vamarari avat];

⁴⁵ upi avat a umana natu i Tama i vavat arama ra bala na bakut. Tago i tul vaarike tar kana matana keake tadav diat dia kaina ma tadav diat bula dia takodo ma i tulue bula ra bata tadav diat dia takodo ma tadav diat bula ba pa dia ko.

⁴⁶ Ona ava mari ka diat dia mari avat, ava ra vapuak avat a vatur vake tana? A umana tena balabalaure totokom dia pait ia bula damana.

⁴⁷ Ona ava oro varvagai ma ra tara na tura i vavat ika, avat a boina dave tana ta go diat? A umana Tematana dia papait ia bula damana.

⁴⁸ Boina ba avat a ko kakit, varogop Tama i vavat arama ra bala na bakut i ko kakit.

6

A vartovo ure ra vartabar

¹ Avat a balabalaure avat kan avat a pait kavava mangamangana takodo upi ra tarai diat a gire; ba damana, pa kavava ta vapuak tai Tama i vavat arama ra bala na bakut.

² Ba u vartabar, koko da vu ra tavur lua tam, da ra umana tena lotu vavaongo dia papait ia ta ra lavur pal na lotu ma ra lavur nga, upi ra tarai diat a pite pa diat. A dovot go iau tatike ta vavat, ba nam uka kadia vapuak.

³ Ba u vartabar, koko ra mairam na nunure nam ra limam tuna i pait ia;

⁴ Upi una vartabar ivai, ma Tamam i giragire ra magit i tur ivai, na vapuak iu.

A vartovo ure ra niaring (Luk 11:2-4)

⁵ Ba ava araring, koko ava da ra lavur tena lotu vavaongo, tago dia mainge tuna ba diat a tur ta ra lavur pal na lotu iat, ma ta ra lavur nga varkuvakuvo, upi ra tarai diat a gire diat. A dovot go iau tatike ta vavat, ba nam uka kadia vapuak.

⁶ U, ba u araring, una ruk ta ra pakana pal ara iat, ma una banu bat ra matakilalat, ma una aring Tamam i ki ivai, ma Tamam i giragire nam di pait ive, na vapuak iu.

⁷ Ba ava araring, koko ava vakuku ka tana, da ra umana Tematana, tago dia nuk ia ba da valongore diat, ba dia tatike ra lolovina tinata.

⁸ Koko ava vardada ma diat, tago Tama i vavat ra bala na bakut i nunure ra magit par i topa avat, ba pa ava aring ia boko.

⁹ Avat a araring dari: Tama i vevet arama ra bala na bakut, boina ba da ru ra iangim. Boina ba na vut kaum varkurai.

¹⁰ Boina ba da toratorom tam ra pia, varogop dia toratorom tam arama ra bala na bakut.

¹¹ A bung gori una tabar i avet ma aveve nian.

¹² Una re vue kaveve nilala, varogop ave tar re vue ka diat dia ga Iala pa ta vevet.

¹³ Koko da ben avet ta ra varilam, una valaun avet kan ra tena kaina. [Tago kaum muka ra varkurai, ma ra dekdek, ma ra variru, pa na mutu. Amen.]

¹⁴ Tago ba ava re vue ra

nirara kai ra tarai, Tama i vavat ra bala na bakut bula na re vue kavavat.

¹⁵ Ba pa ava re vue ra lavur nirara kai ra tarai, Tama i vavat bula pa na re vue kavava lavur nirara.

A vartovo ure ra vinevel

¹⁶ Go bula, ona ava vevel, koko i tanguvian ra mata i vavat, da diat a umana tena lotu vavaongo, dia vaenana pa ra mata i diat, upi ra tarai diat a gire, ba dia vevel. A dovot go iau tatike ta vavat, ba nam uka kadia vapuak.

¹⁷ Ma u, ba u vevel, una ku ra ulum, ma una puk ra matam,

¹⁸ upi koko ra tarai diat a nunure ba u vevel, ia kaka Tamam na nunure, nina i kiki ivai, ma Tamam i giragire ra magit i tur ivai, na vapuak iu.

A tabarikik arama ra bala na bakut

(Luk 12:33-34)

¹⁹ Koko avat a lu varurue ra tabarikik ati ra pia, tago ra vui ikik ma ra kubur dir a enen ia ka ma ra lavur tena nilong diat a lolobong, ma diat a loalong ika tana;

²⁰ avat a lu varurue kavava tabarikik upi kavavat arama ra bala na bakut; ra vui ikik ma ra kubur pa dia enen ia ie, ma ra lavur tena nilong pa dia lolobong ma loalong ie;

²¹ tago a balam na kiki ta nam ra gunan kaum vuvuvung i va tana.

A lamp ure ra paka i dat

(Luk 11:34-36)

²² A kiau na mata i dat ia ra lamp ure ra paka i dat; ba

ra kiau na matam i dovot, a pakam parika na buka ma ra kapa.

²³ Ba ra kiau na matam i kaina, a pakam parika na buka ma ra bobotoi. Ba nam ra kapa i ki tam, i bobotoi ka, a ngala muka ra bobotoi nam.

God ma ra tabarikik

(Luk 16:13; 12:22-31)

²⁴ Pa ta na torom ta ra ivu luluai, na milmilikuane tikai ta dir ma na mari ta ra tikai, ba na torom tai tikai ma na piam ta ra tikai ta dir. I dekdek upi avat a torom tai God ma tai ra tabarikik bula.

²⁵ Kari iau tatike ta vavat dari: Koko ava ngarao ure kavava nilaun, ba ava avat a en ia, ba ava avat a mome; ma koko ava ngarao ure ra paka i vavat, ba ava avat a mong me. A nilaun vang pa i ngala ta ra nian? Ma pa i ngala vang ra paka i vavat ta ra mal?

²⁶ Avat a gire ra lavur beo liuliu, pa dia vauma, pa dia ingate vit, ma pa dia varurue ta magit ta ra umana pal na vuvuvung, ma Tama i vavat arama ra bala na bakut i tabar diat; ma pa ava manga boina ta ni diat laka?

²⁷ To ia ta vavat, ba i manga nuknuk ure ma ra ningarao na valolokon ik ika kana nilaun?

²⁸ Ma dave ava ngarao upi ra mal? Avat a nuk pa ra lavur vaigoara ra pupui, dia tavua dave? Pa dia papalum ma pa dia viri mal;

²⁹ ma iau tatike ta vavat, ba Solomon ta kana minamar par pa i mong da tikai ta diat.

³⁰ Ba God i vamong ra vura ra pupui dari, nina i tavua gori ma ningene di voto ra ubu me, pa na vamong pa avat laka? I ikilik muka kavava nurnur.

³¹ Koko avat a ngarao dari: Ava dat a en ia, ba ava dat a mome; ba ava muka dat a mong me?

³² Tago a umana Tematana dia anan dari ure go ra lavur magit: tago Tama i vavat arama ra bala na bakut i nunure ba ava ko iba upi go ra lavur magit.

³³ Avat a anan lua upi kana varkurai ma kana manga-mangana takodo bula, ma da tul tar bula go ra lavur magit ta vavat.

³⁴ Koko avat a ngarao ure ningene, tago ningene na ngarao upi kana. A ningarao ure ra kopono bung i topa ia iat.

7

A varvarkurai ure ra umana enana
(Luk 6:37-38,41-42)

¹ Koko avat a varvarkurai, kan da kure avat.

² A varkurai nam ava varkurai me, da kure avat bula me; ma ra valavalar nam ava valavalar me, da valavalar balbali ta vavat me.

³ Dave u gire ra mumut ik ta ra kiau na mata i turam, ma pa u nuk pa ra davai ta ta ra kiau na matam iat?

⁴ Una tatike dave tai turam ba: Ina tikir vue nam ra mumut ik ta ra kiau na matam; ma nam boko ra davai ta ta ra kiau na matam iat.

⁵ U a vaongo, una tikir value vue nam ra davai ta ta ra kiau na matam, upi una gigira bulu, ma namur una ga tikir vue nam ra mumut ik ta ra kiau na mata i turam.

⁶ Koko avat a tabar ra umana pap ma ra magit i gomgom, ma koko avat a vue tar kavava kiau na kalagi ta ra umana boroi, kan diat a ruarua ia ka ma ra kau i diat, ma diat a pipit likun ma diat a karat avat.

Araring, tikatikan, pipidil
(Luk 11:9-13)

⁷ Avat a araring, ma da tabar avat; avat a tikatikan, ma avat a na tadav ia; avat a pipidil, ma da papa are avat;

⁸ tago diat dia araring, da tabar vapar diat; ma nam i tikatikan, na na tadav ia, ma nam i pipidil da papa are.

⁹ To ia ta vavat ba natuna i lul ra gem tana, na tabar ia ka ma ra vat?

¹⁰ Ba ona i lul ra en tana, na tabar ia ka ma ra vui?

¹¹ Ona avat, a kaina tarai, ava vala tabar ra umana natu i vavat ma ra umana bo na magit, a dovotina Tama i vavat arama ra bala na bakut na manga tabar muka diat, dia lul ia, ma ra umana bo na magit bula.

¹² A mangamangana par ava mainge ba ra tarai diat a papait ia ta vavat, nam bula avat a papait ia ta diat; go ra tinata na varkurai iat ma ra vartovo kai ra umana propet.

A mataniolo i irivo
(Luk 13:24)

¹³ Avat a olo ta ra mataniolo i irivo, tago i tababa ra mataniolo ma i tababa bula

ra nga i vana ta ra vinirua, ma mangoro diat dia vana-vana tana.

¹⁴ Ma i irivo ra mataniolo ma i varvaim ra nga, nam i vana ta ra nilaun, ma ra pau-pau ka diat dia tikan tadav ia.

*A davai ma ra vuaina tana
(Luk 6:43-44)*

¹⁵ Avat a balaure avat ta ra umana propet vavaongo, dia mong ma ra ivuna sip ma ra bala i diat i da ra umana leing na pap, a umana tena varkarat.

¹⁶ Avat a gire ilam diat ta ra vuai diat. Da git pa ra vuai na vain ta ra kait laka? Ba ra loyo ta ra kada laka?

¹⁷ A lavur bo na davai dia vuai ra bo na vuai diat, ma ra lavur kaina davai dia vuai ra kaina vuai diat.

¹⁸ I dekdek upi ra bo na davai na vuai ra kaina vuaina, ma a kaina davai pa na vuai ra bo na vuaina.

¹⁹ A davai par ba pa dia vuai ra bo na vuai diat da mut vue diat, ma da vaulung ra iap me.

²⁰ Damana avat a gire ilam diat ta ra vuai diat.

*Pa iau tia nunure avat
(Luk 13:25-27)*

²¹ Nam diat dia vatang iau ba: Luluai, Luluai, pa diat a olo par ta ra varkurai marama ra bala na bakut; ia kaka nina ba i papait muka ra nuknuk i Tamagu arama ra bala na bakut.

²² Mangoro diat a biti tagu ta nam ra bung ba: Luluai, Luluai, dave, pa ave ga varvai ma ra iangim laka? Ma pa ave ga okole vue mangoro na tabaran ma ra iangim

laka? Ma pa ave ga pait mangoro na dekdek na papalum ma ra iangim?

²³ Ma ina tatike ta diat ba: Pa iau tia nunure avat, avat a vana kan iau, a umana tena varpam avat.

*A ura tena pait pal
(Luk 6:47-49)*

²⁴ Diat par dia valongore go kaugu lavur tinata ma dia torom bula tana, dia varogop ma ra tena kabinana, i ga page kana pal ta ra ul a vat;

²⁵ ma ra bata i bura, ma ra lovon i alir tar tana, ma ra lavur ubar dia vuvu tadav ia ma pa i tarip; tago i tur ta ra ul a vat.

²⁶ Ma diat par dia valongore go kaugu tinata, ma pa dia torom tana, dia varogop ma ra lunga, i ga page ke kana pal ta ra veo;

²⁷ ma ra bata i bura, ma ra lovon i alir tar tana, ma ra lavur ubar dia vuvu tadav ia, ma i tarip, ma i ngala muka kana tinarip.

A varkurai kai Iesu

²⁸ Ba Iesu i tar tatike vapar go ra tinata, a kor na tarai dia kaian ta kana vartovo;

²⁹ tago i tovo diat da tikai i vatur vake ra varkurai, ma pa i varogop kadia umana tena tutumu.

8

Iesu i vagomgom pa ra vukavuka

(Mar 1:40-45; Luk 5:12-16)

¹ Ba i ga tar vana ba marama ra luana, a ngala na kor na tarai dia mur ia.

² Ma tika na vukavuka i vut, ma i va timtimum tadav

ia, ma i biti: Luluai, ba u mainge upi una vagomgom iau, una pait ia ka.

³ Ma Iesu i tulue ra limana ma i bili ia, ma i tatike: Iau mainge, una gomgom uka. Ma ra vukavuka i gomgom lulut.

⁴ Ma Iesu i tatike tana: Koko una ve ta tikai tana, una vana, una ve pa iu tai ra tena tinabar, ma una tul tar nam ra tinabar Moses i ga vatang ia upi ra vakilang ta diat.

Iesu i valagar pa ra tultul kai ra luluai na vinarubu (Luk 7:1-10)

⁵ Ba i tar olo Kapernaum, tika na luluai na vinarubu i tadav ia, ma i lul ia dari:

⁶ Luluai, kaugu tultul i vava na pal, i mait ma ra kekebau, i tup ia muka.

⁷ Iesu i tatike tana ba: Ina vana, ma ina valagar ia.

⁸ A luluai na vinarubu i biti tana: Luluai, pa iau ko upi una ruk ta ra kubagu, una tatike ke ra tinata, ma kaugu tultul na laun.

⁹ Tago iau a tutana, di ga tul tar ra varkurai tagu ure ra tarai na vinarubu, ma ona iau tatike tai ta tikai: Una vana, i vana ka; ba tai ta ra tikai: Una mai, i vut uka; ba tai kaugu tultul: Una pait go, i pait ia ka.

¹⁰ Ba Iesu i valongore, i karian tana, ma i biti ta diat, dia mur ia: A dovot go iau tatike ta vavat: Pa iau ga na tadav ta ngala na nurnur dari pire ra tarai Israel.

¹¹ Ma iau tatike ta vavat, ba mangoro diat a vut maro ra mata na taubar ma maro

ra mata na labur, ma diat a ki varurung ma Abaraam ma Isak ma Iakob ta ra varkurai arama ra bala na bakut;

¹² ma da vue vaba ra umana natu i ra varkurai iat ta ra ngala na bobotoi: diat a tangtangi tana ma diat a vangvangi ra palangie i diat.

¹³ Ma Iesu i tatike tai ra luluai na vinarubu: Una vana, da pait nam u tar nurnur upi ia. Ma kana tultul i tar lagar ta nam ra pakana bung.

Iesu i valagar pa mangoro na minait

(Mar 1:29-34; Luk 4:38-41)

¹⁴ Ba Iesu i tar vut ta ra kuba i Petero i gire nimu i Petero i mait, i vava ma ra minait, i malamalapang.

¹⁵ Ma i bili ra limana, ma i par ra malamalapang, ma i tur, ma i kudakudar ta diat.

¹⁶ Ba i ravian dia ben mangoro tadav ia ba ra umana tabaran dia ovai ta diat; ma i okole vue ra umana tabaran ma ra tinata ka, ma i valagar pa diat par dia mait.

¹⁷ Upi na vardada ma nam Iesaia ra propet i ga tatike value, dari: la iat i ga kap kada lavur binilua, ma i ga puak pa kada lavur minait.

Diat nina ba dia mainge pi diat a mur Iesu

(Luk 9:57-62)

¹⁸ Ba Iesu i gire ra ngala na kor na tarai dia tur kikil ia, i ga ve kana tarai na vartovo upi diat a vana tai ta ra pa-pa.

¹⁹ Ma tika na tena tutumu i vut, ma i tatike tana: Luluai, ina murmur u ta ra gunagunan una vanavana tana.

²⁰ Ma Iesu i tatike tana: A lavur leing na pap tikatikai kadia tung, ma ra lavur beo liuliu tikatikai kadia po, ma Natu i ra tutana pa ta kubana muka pi na vadiop ra uluna tana.

²¹ Ma ta ra tikai ta diat kana tarai na vartovo, i tatike tana: Luluai, una tul tar iau ba ina vana ka boko, upi ina punang value kapi tamagu.

²² Ma Iesu i biti tana: Una mur iau, ma una nur vue ra lavur minat pi diat iat, diat a punang ra livur minat i diat.

Iesu i tigel ra vuvu ma ra ta ma i malila muka

(*Mar 4:35-41; Luk 8:22-25*)

²³ Ba i tar koa ta ra mon, kana tarai na vartovo dia mur ia.

²⁴ Ma ara ra ul a tava kikil a vuvu ta i tut, ma ra bobol i kokoa ta ra mon, i to na buka; ma Iesu i diop uka.

²⁵ Ma dia tadav ia, ma dia vangun ia, dia biti: Luluai, una valaun dat, tago da to na virua.

²⁶ Ma i biti ta diat: Dave go ava burut? I ikikilik kavava nurnur. Ma i tut: ma i tigel ra vuvu ma ra ta, ma i malila muka.

²⁷ Ma ra tarai dia kaian tana, dia biti: A tutana ava go, upi ra vuvu ma ra ta dir torom tana?

Iesu i vairop ra umana tabaran kan ra ivu tutana

(*Mar 5:1-20; Luk 8:26-39*)

²⁸ Ba i tar pukai tai ta ra papar ta ra gunan kai ra Gadarene dital varkuvo tana ma ra ivu tutana ba ra umana tabaran dia ovai ta dir, dir ga vana rikai ta ra

umana babang na minat, dir ngangal na kaia, pa ta na i vana ta nam ra nga, ba na pakit dir.

²⁹ Ma dir ga oraoro dari: U Natu i God, datal a dave ma u? U tar pot bar upi una vakadik amir ba pa ta boko ra kilalana?

³⁰ Ma ra ngala na kikil na boroi dia iaian maravai.

³¹ Ma ra umana tabaran dia lul ia dari: Ona una okole vue avet, una tulue avet tar ta go ra kikil na boroi.

³² Ma i biti ta diat: Avat a vana. Ma dia irop, ma dia ovai tai ra umana boroi; ma ra umana boroi parika dia lop ba ta ra odo na tava kikil, ma dia virua par tana.

³³ Ma diat dia ga vague diat, dia lop ma dia olo ta ra pia na pal, ma dia varvai ta ra lavur magit parika i ga tadav nam dir ba ra umana tabaran dia ga ovovai ta dir.

³⁴ Ma ra tarai par ta nam ra pia na pal, dia vana tadav ia, dia totongo upi Iesu; ba dia gire, dia lul ia ba na vana kan kadia langun.

9

Iesu i valagar pa ra kakak

(*Mar 2:1-12; Luk 5:17-26*)

¹ I koa mulai ta ra mon, ma i bolo me, ma i vana ta kana gunan iat.

² Ma dia kap tika na kakak tadav ia ta ra vava. Ma Iesu i gire kadia nurnur, ma i biti tai ra kakak: Natugu, una gugu, di tar re vue kaum lavur varpiam.

³ Ma ta umana tena tutumu dia nuk ia ta ra bala i

diat dari: Go ra tutana i vul God.

⁴ Iesu i nunure ra nuknuk i diat, ma i biti; Dave go ava nuknuk ra kaina ta ra bala i vavat?

⁵ Nuve pa i dekdek, ba ina tatike: Di tar re vue kaum lavur varpiam, ba dari: Una tut, ma una vana?

⁶ Ma upi avat a nunure ba di ga tul. tar Natu i ra tutana upi na rere vue ra lavur varpiam ati ra pia (i tatike tai nina i mait ma ra kakak): Una tut, ma una puak kaum vava, ma una vana ra kubam.

⁷ Ma i tut ma i vana ra kubana.

⁸ Ba ra kor dia gire, dia burut, ma dia pite pa God, tago i tar tul tar ra dekdek dari tai ra tarai.

Iesu i oro pa Mataio

(Mar 2:13-17; Luk 5:27-32)

⁹ Ba Iesu i vana kan nam ra gunan. i gire tika na tutana a iangina Mataio, i kiki ta ra pal na totokom, ma i biti tana: Una mur iau. Ma i tut, i mur ia.

¹⁰ Ba i ki na pal ta ra nian, mangoro na tena balabal-aure totokom, ma mangoro na tena varpiam dia vut, ma dia ki varurung ma Iesu ma kana tarai na vartovo.

¹¹ Ba ra umana Parisaio dia gire, dia tir kana tarai na vartovo ba: Dave kavava luluai dia ian ma ra umana tena balabalaure totokom ma ra umana tena varpiam?

¹² Ba i valongore, i biti: A tena valagar pa i topa diat dia laun boina, i topa diat dia mait.

¹³ Avat a vana, avat a vartovo upi ra kukurai go ra tinata: Iau mainge ke ra var-mari, pa iau mainge ra tin-abar. Tago pa iau vut upi ina oro pa ra umana tena takodo, upi ra umana tena varpiam iat.

A tinir ure ra vinevel

(Mar 2:18-22; Luk 5:33-39)

¹⁴ A tarai na vartovo kai Ioanes dia vut tadav ia, ma dia tir ia: Dave avet ma ra umana Parisaio ave vala vevel, ma kaum tarai na vartovo pata?

¹⁵ Ma Iesu i tatike ta diat: A umana talai ra taulai kalama diat a ki na niligur dave ba ra taulai kalama i kiki boko pire diat? Tuka boko ba di tar tak vue ra taulai kalama kan diat, diat a vevel muka.

¹⁶ Pa ta tikai na ingit tar ra pakana kalamana mal ta ra maulana mal, kan nam i ingit bonot ia me na rada vakakaina muka.

¹⁷ Ma pa ta tikai na lo-longe tar ta kalamana vain ta ra umana maulana paura, kan diat a tarada ma ra vain na talingir, ma ra paura na tukum; da lolonge tar ra kalamana vain ta ra kalamana paura, ma dir par dir a boina.

A natu i Iairo ma ra vavina nina i ga bili ra ngu na mal kai Iesu

(Mar 5:21-43; Luk 8:40-56)

¹⁸ Ba i tatike dari ta diat, tika na tena kukure pal na lotu i vut ma i lotu tadav ia, ma i biti: Natugu, a vavina, i kabur mat ika, boina ba una vana, una vung ra ura limam tana, ma na laun mulai.

19 Iesu i tut, diat ma kana tarai na vartovo, ma dia mur ia.

20 Ma tika na vavina i ga mait ma ra gap a vinun ma a ivu kilala, i vut mur ia, ma i bili ra ngu i kana mal;

21 tago i nuk ia ra balana: Ba ina bili ka kana mal, ina lagar tana.

22 Ma Iesu i tur tapuku, ma i gire, ma i biti: Natugu, una gugu, kaum nurnur i tar valaun u. Ma ra vavina i oton ta nam ra pakana bung.

23 Ba Iesu i pot ta ra kuba i ra tena kukure pal na lotu, i gire ra tarai dia vuvu kaur, ma dia ururung,

24 ma i tatike: Avat a tur ar, tago ra vavina pa i mat, i diop uka; ma dia nongone ke.

25 Ba di tar tul vairop vue ra kor, i ruk tadav ia, ma i vatur ra limana; ma ra vavina i tut.

26 Go i rararang tana ta nam ra gunagunan par.

Iesu i vanana pa ra ura pula

27 Ba Iesu i vana kan nam ra gunan, a ura pula dir mur ia, ma dir oraoro dari: U natu i David, una mari amir.

28 Ba i tar ruk na pal, a ura pula dir ruk mur ia ma Iesu i biti ta dir: Ea, amur nurnur tagu ba ina pait go ba pata? Dir biti tana: Maia, Luluai.

29 Ma i bili ra kiau na mata i dir, ma i tatike: Da pait ia ta mumur varogop ma kamumurnur.

30 Ma ra mata i dir i tapala. Ma Iesu i tigel muka dir ba koko ta tikai na nunure.

31 Ma dir ga vana, dir ga varvarvai ka tana, ma i rarang ta nam ra gunagunan par.

Iesu i pala ra karama i ra bombom

32 Ba dia irop, di ben tikai tadav ia, i bombom ma ra tabaran i ovai tana.

33 Ma ba i tar okole vue ra tabaran, nina ra bombom i tata muka; ma ra kor na tarai dia kaian tana, dia biti: I telek ba dia gire ra dari ati Israel.

34 A Parisaio dia tatike: I okole vue ra umana tabaran ma ra dekdek i ra luluai kai ra lavur tabaran.

Iesu i mari ra tarai

35 Ma Iesu i vana vurvurbit ta kadia gunagunan, ma ta kadia lavur pia na pal, ma i varvartovo ta kadia lavur pal na lotu, i varvai ta ra bo na varvai ure ra varkurai, ma i valagar ra lavur enana malapang, ma ra lavur mangana minait

36 Ba i gire ra lavur kor na tarai, i mari muka diat, tago i tangau ra paka i diat, ma dia varbabaiai da ra umana sip ba pa kadiat ta tena balabal-aure.

37 Ma i tatike tai kana tarai na vartovo: A dovotina, a matuka na magit ta ra uma i tup ia, ma pa i manga ra umana tena ongor tana.

38 Avat a lul ra Luluai na uma ba na tulue ta umana tena ongor ta kana nidodoko.

10

A vinun ma a ivut na apostolo kai Iesu
(Mar 3:13-19; Luk 6:12-16)

1 Ma i oro pa kana vinun ma a ivu tarai na var-tovo tadav ia, ma i tul tar ra varkurai ta diat ure ra lavur dur na tabaran upi diat a okokole vue diat, ma upi diat a valagar ra lavur enana malapang, ma ra lavur mangana minait.

2 Go ra iang i ra vinun ma a ivu apostolo: Simon i lua, a iangina bula Petero, ma Andreas, dir turana; Iakobo natu i Sebedαιο ma Ioanes, dir turana;

3 Pilipo ma Batolomaio; Tomas ma Mataio, ra tena balabalaure totokom; Iakobo natu i Alpaio ma Tadaio;

4 Simon ra Lup Vararak ma Iudas Iskariot; nam ba na vagu tar Iesu.

Iesu i tulue ra vinun ma a ivut

(Mar 6:7-13; Luk 9:1-6)

5 Go ra vinun ma a ivut Iesu i ga tulue diat, ma i tovo diat dari: Koko avat a vana tai ta nga kai ra umana Tem-atana, ma koko avat a olo tai ta pia na pal kai ra Samaria,

6 avat a vana tadav ra lavur sip dia rara kan ra kuba i Israel.

7 Ba ava vanavana, avat a varvai dari: A varkurai ra bala na bakut i maravai ka.

8 Avat a valagar ra lavur minait, avat a valaun ra umana minat, avat a vagom-gom ra lavur vukavuka, avat a okole vue ra lavur tabaran; di ga tabar vakuku avat, ma avat a vartabar vakuku.

9 Koko avat a kap ta goled, ba ta silva, ba ta mani ikilik ta kavava popopoi.

10 Koko ta rat ure kavava vinavana; koko ta ivu olovoi, koko avat a kap ta pal a kau, ma koko ta buka; i kat ba da vabongon ra tena ongor ma ra ana.

11 Ba ava olo tai ta pia na pal, ba tai ta gunan, avat a tikan upi nina i ko, ma avat a ki pirana tuk ta ra bung ba avat a vana kan nam ra gunan tana.

12 Ba ava ruk na pal, avat a vatatabai diat.

13 Ba nam ra pal i ko, avat a tul tar kavava malmal tana, ba pata, avat a tak vue kan ia.

14 Ba tikai i okole vue avat ma pa i valongore kavava tinata, ba avat a vana kan nam ra pal ba kan nam ra gunan, avat a piar vue ra tobon ta ra kau i vavat.

15 A dovot go iau tatike ta vavat ba: Ra ura gunan Sodom ma Gomora pa dir a manga kaina ta ra bung na varkurai da nam ra pia na pal.

Ta umana mangana var-monong

(Mar 13:9-13; Luk 21:12-17)

16 Go iau tulue avat da ra lavur sip pire ra lavur leing na pap; boina ba avat a minana da ra umana vui, ma avat a maram da ra umana uka.

17 Avat a balaure avat ta ra tarai, tago diat a kinim tar avat ta ra umana kivung na varkurai, ma diat a virit avat ta kadia umana pal na lotu;

18 maia, ma diat a alal pa avat tadav ra umana ngala na luluai ma tadav ra umana

king ure iau, upi avat a varvai pire diat ma tadav ra lavur Tematana bula.

¹⁹ Ba dia tar kinim tar avat, koko avat a ngarao ba avat a tata dave, ba ava avat a tatike: tago ta nam ra bung da tovo avat ma ra tinata nina avat a tatike.

²⁰ Tago vakir avat iat, avat a tata, a Tulungea i Tama i vavat iat na tata ta vavat.

²¹ Tikai na tul tar turana upi na virua, ma ra tutana na tul tar natuna; ma ra umana bul diat a tut ure tama i diat, ma na i diat, upi da doko vue diat.

²² Ma ra tarai par diat a milmilikuane avat ta ra iangigu, ma da valaun muka nam i tur padikat tuk ta ra mutuaina.

²³ Ba diat a vakaina avat tai tika na pia na pal, avat a lop tar tai ta ra tikai; tago a dovotina iau tatike ta vavat, ba pa avat a ti vana boko ta ra lavur pia na pal par Israel, ma Natu i ra tutana i tar pot.

²⁴ Pa ta tutana na vartovo i ngala tai nina i tova, pa ta tultul i lualua ta kana luluai.

²⁵ I topa ia ba ra tutana na vartovo dir a vardada ma kana tena vartovo, ba ra tultul dir a vardada ma kana luluai. Ba di tar vatang tar Beelsebul* ta ra luluai na pal, diat a manga vatang tar ia muka ta diat dia ki ra kubana.

*Una burutue God
(Luk 12:2-7)*

²⁶ Koko avat a burutue diat; tago a magit par di tar tuba na tur kapa boko, ma

nam di tar ive, da vaarike boko.

²⁷ Nina iau tar varve avat i tana ta ra bobotoi, avat a tatike ta ra kapa; ma nam di tar vamaianoa tar ia ta vavat, avat a varvai tana ta ra ulul a pal.

²⁸ Ma koko avat a burutue diat dia dokodoko ra palapaka ka, ma dia mama doko ra tulungen: Avat a burut tai nina i dokodoko ra palapaka ma ra tulungen bula ara geena.

²⁹ Di ivivure a evevu levon upi ra kopono toea kaka vang? Ma pa ta tikai i bura ra pia, ba Tama i vavat pa i gire.

³⁰ Di tar luk vapar ra lavur pepe na ulu i vavat.

³¹ Io, koko avat a burut, tago ava ti boina kakit ta diat ra mangoro na levon.

*Nam i tata kapa ure Iesu
ma nam i pue vue Iesu
(Luk 12:8-9)*

³² Diat par dia kale pa iau ta ra mata i ra tarai, iau bula ina kale pa diat ta ra mata i Tamagu i ki ra bala na bakut.

³³ Ma diat par dia pue vue iau ta ra mata i ra tarai, iau bula ina pue vue diat ta ra mata i Tamagu i ki ra bala na bakut.

*Vakir a kini na malmal ia
kaka ra pakat
(Luk 12:51-53; 14:26-27)*

³⁴ Koko avat a nuk ia ba iau tar pot upi ina vaki ra malmal ra pia, pa iau pot upi ina vaki ra malmal, a pakat iat.

* **10:25:** Beelsebul, a kukuraina "A Luluai na ul a buta"; a Iudaia dia ga vaiang Satan me.

³⁵ Iau tar pot upi ina vabat vue ra tutana kan tamana, ma ra vavina kan nana, ma ra ura vavina dir enana, dir a varbaiai.

³⁶ Diat dia ki ra kuba i tikai, diat ika kana umana ebar.

³⁷ Nam i manga mari tamana ba nana tagu, pa i topa iau; ma nam i manga mari natuna ba a bul tutana ba a vavina tagu, pa i topa iau.

³⁸ Nina ba pa i puak pa kana bolo upi na mur iau me, pa i topa iau.

³⁹ Nina i mari vake kana nilaun, na virua, ma nam i tar virua ure iau, na laun.

A umana mangana vapuak

(Mar 9:41)

⁴⁰ Nina i kapupi avat, i kapupi iau, ma nina i kapupi iau, i kapupi bula nam i ga tulue iau Uti.

⁴¹ Nina i kapupi ra propet, tago ia ra propet, da vapuak ia da ra propet; ma nina i kapupi ra tena takodo, tago ia ra tena takodo, da vapuak ia da ra tena takodo.

⁴² Nina i vamomo tikai ta diat go ra umana ikikilik ma ra kopono la na tava madoldol tuna ka, tago ia ra bul vartovo, a dovotina go iau tatike ta vavat, ba da vapuak ia muka.

11

Ta umana bul na vartovo kai Ioanes ra Tena Baptaiso
(Luk 7:18-35)

¹ Ba Iesu i tar tatike vapar go kana lavur vartuluai tai kana vinun ma a ivu bul na

vartovo, i vana kan nam ra gunan upi na vartovo ma upi na varvai ta kadia lavur pia na pal.

² Ba Ioanes i kiki ta ra pal na banubat, i valongore ure ra lavur papalum kai Iesu, ma i tulue kana tarai na vartovo upi diat a tir ia dari:

³ U nina laka ba na vut, ba kan avet a nuknuk ung upi ta ra tikai boko?

⁴ Ma Iesu i tatike ta diat: Avat a vana, avat a ve Ioanes ra lavur magit ava valongore, ma ava gire bula:

⁵ ba ra umana pula dia nana mulai, a umana peu dia vanavana mamal mulai, a umana vukavuka dia gomgom mulai, a umana vaut dia valongor mulai, di valaun ra umana minat ma di varve ra bo na varvai tai ra lavur luveana.

⁶ Ma nina ba pa i tutukai ure ta magit tagu, i ti doan muka.

⁷ Ma ba go diat dia vana, Iesu i biti tai ra kor na tarai ure Ioanes, dari: Ava ga vana uria ra pupui upi avat a gire ra ava? A vuvur bar i mal-maliara ta ra vuvu?

⁸ Ava ga vana oai upi avat a gire ra ava? A tutana bar i mong ma ra mal kumau? Diat dia mal ma ra mal kumau dia kiki ta ra kubakuba i ra umana king.

⁹ Ava ga vana oai upi ra ava? Upi avat a gire ra propet? Maia; iau tatike ta vavat, a ngala iat muka ta ra lavur propet.

¹⁰ Ia go di ga tutumu ure dari:

“Iau tulue kaugu tultul na lua tam,

Na mal are kaum nga na lua tam.”

11 A dovot go iau tatike ta vavat: Ta diat par ra vaden di ga kava diat pa ta i ngala tai Ioanes a Tena Baptaiso; ma nina i ikilik ta ra varkurai ra bala na bakut i ngala ta dir ma Ioanes.

12 Papa ra kilala i Ioanes a Tena Baptaiso, a niongor i topa ra varkurai marama ra bala na bakut, ma nina i ongaongor, na vatur vake.

13 Tago a lavur propet ma ra tinata na varkurai bula dia ga tata na propet ma i tuk tai Ioanes.

14 Ma ona ava mainge upi avat a kapupi ia, Elias muka go, nina di biti ba na vut.

15 Nina ba ra talingana, boina ba na valongor.

16 Ava bar ina valarue go ra taun tarai me? Dia vardada ma ra umana bul dia kiki ta ra umana tavul a bung ma dia oraoro tadav ra umana talai diat dari:

17 Ave tar vuvu ra dedede ma pa ava malagene tana, ave tar kukula ma ra tinangi ma pa ava tangtangi maravut.

18 Tago Ioanes pa i ga pot ma ra nian ma ra nimomo, ma dia biti ke ure ba: A tabaran i ovai tana.

19 Natu i ra tutana i ga pot, ma i iaian ma i momamomo, ma dia biti ke ure ba: Go ra tutana a lup nian, ma ra lup mome vain bula ma ra talai ra lavur tena balabalaure totokom ma ra lavur tena varpiam bula. A kabinana i po boabo ta ra lavur natuna.

A umana pia na pal nina pa ta tena nurnur ta diat

(Luk 10:13-15)

20 Ma i bor vatavuna ra lavur pia na pal nam i tar pait kana mangoro na dekdek na papalum ta diat, tago pa dia nukpuku.

21 Na kaina tam Korasin, na kaina tam Betsaida bula, tago gala ra lavur dekdek pa papalum di ga pait ia ta mumur; gala di ga pait ia aro Tiro ma Sidon, gala diat a ti nukpuku amana iat, ma diat a tar ki bula ma ra mal na tabun ma diat a tar vung ra kabu na iap.

22 A dovot go iau tatike ta mumur ba: Ta ra bung na varkurai pa na tup Tiro ma Sidon da amur.

23 Ma u bula Kapernaum, u malamala luluai tuk ta ra bakut laka? Una irop ura ta ra ruarua na tulungen tago ra lavur dekdek na papalum di ga pait ia tam, gala di ga pait ia Sodom, gala i tur boko gori.

24 A dovot go iau tatike tam: Ta ra bung na varkurai pa na tup Sodom da u.

Avat a mai tadav iau upi ra ningo

(Luk 10:21-22)

25 Ta nam ra bung Iesu i tatike: Iau pite pa u Tama, a Luluai ra bala na bakut ma ra pia bula, tago u tar ive ra lavur magit go kan ra lavur tena kabinana, ma kan ra lavur mototono bula, ma u vaarike ke diat tai ra lavur kuramana.

26 Maia pa, Tama, tago u ga manane muka damana.

27 Tamagu i ga tul tar ra lavur magit par tagu; pa ta i nunure Natuna, Tama ka; ma pa ta bula i nunure Tama, Natuna ka ma nam bula ba Natuna i ling na vaarike tar ia tana.

28 Avat par, ava udauda ma ava kap ra mamat na kinakap, avat a mai tadav iau, ma ina vango avat.

29 Avat a puak pa kaugu kip, ma avat a vartovo tagu; tago i madu ra balagu ma i vovovon bula; ma ra tulungea i vavat na ngo muka.

30 Tago kaugu kip i ki tatamie, ma kaugu kinakap i papa.

12

Tika na tinir ure ra Bung Sabat
(Mar 2:23-28; Luk 6:1-5)

1 Ta nam ra kilala Iesu i vanavana alalu ta ra umauma na kon ta ra Bung Sabat; ma kana tarai na vartovo dia mulmulum ma dia vura doko pa ta umana kon ma dia en ia.

2 Ba ra umana Parisaio dia gire, dia tatike tana: Kaum tarai na vartovo dia pait ra mangamangana pa i ko ta ra Bung Sabat.

3 Ma i tatike ta diat: Dave, pa ava ga luk boko nam David i ga pait ia ba i mulmulum ma diat bula dia varagur me?

4 Ba i ga ruk ta ra pal kai God, ma i ga en ra gem na ginigira, nina i tabu ba na en ia, ma i tabu bula ta diat dia varait me, adiat ika ra umana tena tinabar?

5 Ma pa ava ga luk ia bula ta ra tinata na varkurai ba ra umana tena tinabar ta ra Bungbung Sabat ta ra pal na vartabar dia papalum taun ra Bung Sabat ma pa dia kaina tana?

6 Go iau tatike ta vavat: Tikai go kari i ngala ta dir ma ra pal na vartabar.

7 Gala ava tar nunure ra tinata dari: Iau mainge ra varmari, ma vakir ra tinabar, gala pa avat a takun diat pa dia kaina.

8 Tago Natu i ra tutana ia ra luluai i ra Bung Sabat.

A tutana nina i li ra limana
(Mar 3:1-6; Luk 6:6-11)

9 Ma i vana kan diat ma i ruk ta kadia pal na lotu;

10 ma tika na tutana tana i li ra limana. Ma dia tir Iesu dari: I takodo ba da valagar ta ra Bung Sabat ba pata? upi diat a vartakun ure.

11 Ma i tatike ta diat: To ia ta vavat ba kana ta kopono sip, ma i bura ta ra tung ta ra Bung Sabat, ma pa na vatur ia ma pa na puak vaarike pa mule?

12 A tutana iat i boina ta go ra sip. Damana i takodo ba da pait ra bo na mangamangana mutu ta ra Bung Sabat.

13 Ma i biti tai ra tutana: Una tulae ra limam. Ma i tulue kodoa, ma i tar ung mulai da ta ra tikai.

14 A umana Parisaio dia irop, ma dia tir vargilians diat upi da doko davatane?

A tultul nina ba God i ga pilak pa ia

15 Iesu i nunure, ma i vana kan nam ra pal, ma mangoro

dia mur ia ma i valagar pa diat par;

¹⁶ ma i tugal diat, ba koko diat a varvarveai tana,

¹⁷ upi na ot muka ra tinata kai Iesaia ra propet, dari:

¹⁸ “Go kaugu tultul iau tar pilak pa ia;

Ia kaugu bul na vakak, a balagu i gugu tana;

Ina vaki ra Tulungeagu tana, Ma na ve tar ra varkurai

takodo tai ra lavur Tematana.

¹⁹ Pa na vartoto, pa na kukula,

Ma pa ta na valongore ra nilaina ta ra lavur nga.

²⁰ Pa na pit ra vuvur i talikun, Ma pa na pun ra vinau na

lamp ba i mi boko,

Tuk ta nam ra kilala ba i gatul vaarike ra varkurai upi na vatur ra niongor.

²¹ A lavur Tematana diat a nurnur ta ra iangina.”

Iesu dir ma Beelsebul

(*Mar 3:20-30; Luk 11:14-23*)

²² Dia ben tikai tadav ia ba ra tabaran i ovai tana, ma i pula, ma i bombom bula, ma i valagar pa ia, ma ra bombom i tata mulai, ma i nana bula.

²³ Ma ra kor na tarai dia kaian tana, ma dia titir ba: Go bar natu i David?

²⁴ Ba ra umana Parisaio dia valongore, dia biti: Go ra tutana i okole vue ra lavur tabaran ma ra dekdek tai Beelsebul, a luluai kai ra lavur tabaran.

²⁵ Ma i nunure ra nuknuk i diat, ma i biti ta diat: A lavur vuna gunan ba dia varubu

vargil mulai ka, diat a tamtavul uka, ma ra lavur pia na pal ba ra lavur gunan dia varubu vargil mulai ka, pa diat a tur tukum.

²⁶ Ba Satan na okole vue Satan, i varubu mulai ka me, ma kana varkurai na tur dave?

²⁷ Ba iau okole vue ra umana tabaran ma ra dekdek i Beelsebul, a umana natu i vavat dia okole vue diat ma ra dekdek kai ia? Go diat dia kure avat.

²⁸ Ba iau okole vue ra umana tabaran ma ra Tulungea i God, ava nunure tana ba ra varkurai kai God i tar vut pire vavat.

²⁹ Ta tikai na ruk dave ta ra kuba i ra tena ongor, ma na vakaina kana vurvur magit ona pa i vi value? Ma ona i tar vi value, na vakaina muka ra kubana.

³⁰ Nam ba pa i maravut iau, i tur bat ika iau, ma nam ba pa i varurue maravut iau, i imimire vue kan iau.

³¹ Ma iau tatike ta vavat: Da re vue ra lavur varpian par kai ra tarai, ma ra varvul bula; ma ra varvul ure ra Takodo na Tulungen pa da re vue muka.

³² Ba tikai na tatike ta kaina tinata ure Natu i ra tutana, da re vue; ia kaka ba tikai na tatike ta kaina tinata ure ra Takodo na Tulungen, pa da re vue ta ra nilaun ra pia, ma pa da re vue bula ta ra nilaun namur.

A davai ma ra vuaina tana
(*Luk 6:43-45*)

³³ Ba avat a vaume ra bo na davai, ma ra vuaina na boina bula; ba avat a vaume ra kaina davai ma ra vuaina na

kaina bula; tago di vakilang ra davai ma ra vuaina.

³⁴ Avat a umana natu i ra umana vui, avat a umana kaina, avat a tatike davatane ra bo na tinata? Tago ra ngie i dat i tatike nam ra bala i dat i buka me.

³⁵ A bo na tutana i kap vaarike ra bo na magit ta kana bo na vuvuvung, ma ra kaina tutana i kap vaarike ra kaina magit ta kana kaina vuvuvung.

³⁶ Ma go iau tatike ta vavvat ba ra pakapakana tinata vakuku par a tarai dia tatike, da tir boko diat tana ta ra bung na varkurai.

³⁷ Tago kaum tinata iat na valangalanga u, ba na takun ot pa u.

A nilul upi ra magit na padapada varvo

(*Mar 8:11-12; Luk 11:29-32*)

³⁸ Ta ra umana tena tumu, ma ta ra umana Parisaio dia tatike tana: Tena Vartovo, una pait ta vakilang upi avet a gire.

³⁹ Ma i tatike ta diat: A kaina taun tarai ma ra tarai na vaongo, diat ika dia nuk upi ra vakilang, ma pa da ve tar ta vakilang ta diat, Iona ra propet, ia kaka ra vakilang;

⁴⁰ Iona i ga va a utul a bung na keake ma a utul a bung na marum bula ta ra bala i ra en ta, damana bula Natu i ra tutana na va a utul a bung na keake ma a utul a bung na marum ta ra bala na pia.

⁴¹ A tarai Nineve diat a tur varurung ta ra varkurai ma go ra taun tarai ma diat a kure vakaina, tago dia

ga nukpuku ta ra varvai kai Iona, ma tikai i ngala tai Iona go kari.

⁴² A tadar na vavina maro ra matana taubar na tur varurung ta ra varkurai ma go ra taun tarai ma na kure vakaina, tago i ga vut maro ra ngu na gunagunan iat upi na valongore ra kabinaana kai Solomon; ma tika i i ngala tai Solomon go kari.

Ra tabaran i talil
(*Luk 11:24-26*)

⁴³ A tabaran ba i tar irop tai tikai i vanavana ta ra gunagunan pa ta tava tana, i tikan upi ta gunan ba na ngo tana, ma pa ta;

⁴⁴ ma i biti: Ina talil mulai tadav nina ra kubagu iau ga mareng kan ia; ba i tar pot i tana, i gire i langalanga, di ga arupe ma di ga mar ia.

⁴⁵ Ma i agure pa ra lavurua na tabaran bula, dia manga kaina, ma dia ruk par, ma dia ki tana; ma nam ra tutana i manga kaina namur, ma lua pata. Damana bula go ra kaina taun tarai.

Na i Iesu ma ra umana turana

(*Mar 3:31-35; Luk 8:19-21*)

⁴⁶ Ba i tatata boko dari tai ra kor na tarai, nana ma ra umana turana dia pot, dia turtur ra pia, dia nuk upi ia, upi diat a tata me. [

⁴⁷ Ma tikai i biti tana: Ea, nam ma ra umana turam go dia turtur ra pia, dia nuk up u, pi avat a tata.]

⁴⁸ Ma i biti tai nina i tar ve: la nagu? To ia ra umana turagu?

49 Ma i tu tar kana tarai na vartovo ma i biti: Gire go nagu ma ra umana turagu.

50 Tago diat par dia murmur ra nuknuk i Tamagu arama ra bala na bakut, diat a tara na turagu ma ra tara na taigu ma nagu.

13

A tinata valavalar ure ra tena vinauma
(Mar 4:1-9; Luk 8:4-8)

1 Ta nam ra bung Iesu i irop kan ra pal, ma i ki ra valian.

2 Ma a ngala na kor na tarai dia kor tadav ia, ma i koa ta ra mon, i ki tana ma ra kor na tarai dia turtur ra valian.

3 Ma i tatike mangoro na magit ta diat ma ra vartovo valavalar dari: A tena vinauma i vana oai upi na vauma,

4 ba i vauma, ta umana pat na davai dia bura ra papar a nga, ma ra umana beo dia pukai ki tana, ma dia en vue;

5 ma ta ra umana dia bura ta ra pia na vat, ma pa i manga kadia pia; ma dia gol vuavuai, tago pa i manga ra pia tana;

6 ba ra keake i tar vana rikai dia makuk, ma tago pa ta okor i diat, dia maranga kakit.

7 Ma ta ra umana bula dia bura livuan ta ra kait, ma ra kait i tavua ma i arung bat diat.

8 Ma ta ra umana bula dia bura ta ra bo na pia ma dia vuai, ta umana a marmar, ta ra umana a laplaptikai na vinun, ma ta ra umana a ututul a vinun.

9 Nina ba ra talingana, boina ba na valavalongor.

Iesu i tata ma ra tinata valavalar pire ra tarai par
(Mar 4:10-12; Luk 8:9-10)

10 Ma ra tarai na vartovo dia vana pirana ma dia tir ia: Dave u varvai ta diat ma ra tinata valavalar?

11 Ma i tatike bali diat dari: Di ga tul tar avat upi avat a matoto pa ta ra lavur manga-mangana i tur ivai kai ra varkurai ra bala na bakut, ma pa di tul tar ia ta diat.

12 Tago da tabar nina i vuvuvung upi na peal kana, ma nina ba pa i vuvuvung da tak vue kana ikikilik kan ia.

13 la go ra vuna iau varvarve go diat ma ra tinata valavalar; tago dia nana ma pa dia gigira, ma dia valavalongor ma pa dia valongore, ma pa dia matoto bula.

14 Da pait ot pa ra tinata lua kai Iesaia ra propet ta diat dari:

“Ba ava valavalongor, avat a valongore, ma pa avat a matoto muka;

Ba ava nana, avat a gire, ma pa avat a gire ilam ia muka;

15 Tago ra bala i go ra tarai i tar tabonot,

Ma ra talinga i diat i papaua, Ma dia tar vapula ra mata i diat;

Kan diat a gigira ilam ma ra mata i diat;

Ma diat a valongore ma ra talinga i diat,

Ma diat a matoto ma ra bala i diat,

Ma ina valagar pa diat.”

¹⁶ A mata i vavat i ti doan, tago i gigira ma ra talinga i vavat bula tago i valavalongor.

¹⁷ A dovot go iau tatike ta vavat ba mangoro na propet, ma mangoro na tena takodo dia ga mainge upi diat a gire go ra lavur magit ava gire, ma pa dia ga gire, ma dia ga mainge upi diat a valongore ra lavur tinata ava valongore, ma pa dia ga valongore.

Iesu i tata kapa ure ra tinata valavalalar ure ra tena vinauma

(Mar 4:13-20; Luk 8:11-15)

¹⁸ Avat a valongore ra tinata valavalalar ure ra tena vinauma.

¹⁹ Ba ta tikai i valongore ra tinata ure ra varkurai, ma pa i matoto tana, a tena kaina i vut ma i ra vue nam di tar vaume ta ra balana. Dari nam di ga vaume ta ra papar a nga.

²⁰ Nam di ga vaume ta ra pia na vat, nina ba ta tikai i valongore ra tinata, ma i nurnur ma ra gugu lulut i tana;

²¹ ma pa i okor ta ra balana ma pa i tur vaticai; ba ra kinadik ma ra milmilikan i vut ta ra tinata, i tutukai vuavuai tana.

²² Ma nam di ga vaume livuan ta ra kait, nina ba i valongore ra tinata, ma ra balagan ra pia, ma ra vaongo na tabarikik i kor vue ra tinata, ma pa i vuai.

²³ Ma go di ga vaume ta ra bo na pia, nina ba i valongore ra tinata, ma i matoto tana, ma i vuai ra vuaina; ta umana a marmar, ma ta

ra umana a laplaptikai na vinun, ma ta ra umana bula a ututul a vinun.

A tinata valavalalar ure ra umana kaina davai

²⁴ Tikai bula ra tinata valavalalar i ga tovo diat me, dari: A varkurai marama ra bala na bakut dir vardada ma ra tutana i ga vaume kana pia ma ra bo na pat na kon;

²⁵ ba ra tarai dia diop, kana ebar i vut ma i vaume ra kaina davai livuan ta ra bo na kon, ma i vana mulai.

²⁶ Ba i tar mapina ma i vuai, di gire ilam ra kaina davai.

²⁷ Ma ra umana tultul kai nina kana ra uma, dia vut, ma dia tatike tana: Luluai, pa u ga vaume laka ra bo na kon ta kaum pia? Ma mave go ra kaina davai?

²⁸ I biti ta diat dari: A ebar i ga pait go. Ma ra umana tultul dia tir ia: U mainge laka ba avet a rubat vapar vue?

²⁹ I biti: Pata, kan avat a rubat varurue dir ra kaina davai ma ra bo na kon.

³⁰ Avat a nur vue ka boko dir upi ra nidodoko; ta ra kilala na nidodoko ina biti tai ra umana tena nidodoko: Avat a varurue value ra kaina davai, avat a vin ia upi da tun ia, ma avat a varurue ra kon tuna ta kaugu pal na vuvuvung.

A tinata valavalalar ure ra pat i ra mastad

(Mar 4:30-32; Luk 13:18-19)

³¹ Tikai bula ra tinata valavalalar i ga tovo diat me dari: A varkurai marama ra

bala na bakut dir vardada ma ra pat i ra mastad,* nina ba tika na tutana i ga.kap ia, ma i vaume ta kana uma;

³² go i ikilik ta ra lavur pat i ra davai parika; ba i tavua, i ngala ta ra lavur davai na vinauma par, ma ba i tar matukana davai, a lavur beo liuliu dia puka-pukai tana ma dia rakan tana.

A tinata valavalar ure ra leven

(Luk 13:20-21)

³³ Tikai bula ra tinata valavalar i ve diat i tana, dari: A varkurai marama ra bala na bakut, dir vardada ma ra leven nam ba ra vavina i ga vatur ia, ma i poto ive ma ra utul a valavalar na plaua, ma a ik boko i leven parika.

Iesu i ga tatike ta ra tinata valavalar

(Mar 4:33-34)

³⁴ Go ra lavur vartovo Iesu i ga tatike ta ra tinata valavalar tadav ra kor na tarai; ma pa i ga tatike mule ta magit, a tinata valavalar parika;

³⁵ upi na da ra tinata kai ra propet dari:

“Ina tata ma ra tinata valavalar,

Ina tatike ra lavur magit i ga ki ivai papa amana ba di ga vaki vatavuna ra rakarakan a gunagunan parika.”

Iesu i tata kapa ure ra tinata valavalar ure ra umana kaina davai

³⁶ Ma i vana kan ra kor na tarai, ma i ruk na pal, ma kana tarai na vartovo dia ruk mur ia, ma dia tatike tana: Una pala ia ta vevet ra tinata valavalar ure ra kaina davai ta ra uma.

³⁷ Ma i biti ta diat: Nina ba i vaume ra kon tuna, Natu i ra tutana nam:

³⁸ a rakarakan a gunagunan parika nam ra uma; a kon tuna, a lavur natu i ra varkurai nam; ma ra kaina davai, a lavur natu i ra tena kaina;

³⁹ a ebar i ga vaume diat, Satan nam; a kilala na nidodoko a mutuai ra rakarakan a gunagunan nam; ma ra umana tena nidodoko, a umana angelo nam.

⁴⁰ Da di varurue ra lavur kaina davai upi da tun vue ta ra iap, damana bula ta ra mutuai ra rakarakan a gunagunan.

⁴¹ Natu i ra tutana na tulue kana umana angelo, ma diat a varurue vue ra lavur magit ta kana varkurai ba ra tarai dia tukatuke diat tana, ma diat bula dia pait ra varpiam,

⁴² ma diat a vue diat ta ra tung na iap; da tangtangi ma da vangvangia ra palangia tana.

⁴³ Ma ra umana tena takodo diat a pupua muka da ra matana keake ta ra varkurai kai Tama i diat. Nina ba ra talingana, boina ba na valongor.

A tinata valavalar ure ra bo na magit di ga ive ra pia na uma

⁴⁴ A varkurai marama ra bala na bakut dir vardada

* 13:31: A davai nina i manga ikilik ra patina, ia kaka a davaina iat i ngala.

ma ra bo na magit di ga ive ra pia na uma; ma tika na tutana i ga na tadav ia, ma i ive mule, ma i vana ma ra gugu, ma i ivure kana tabarikik par, ma i kul pa nam ra pia.

A tinata valavalar ure ra kiau na kalagi

⁴⁵ A varkurai marama ra bala na bakut dir vardada bula ma ra tutana, a tena kunukul, i tikitikan upi ra umana bo na kiau na kalagi;

⁴⁶ ba i tar tikan tadav tikai i ngatngat ra mataina, i ivure kana tabarikik par, ma i kul pa ia.

A tinata valavalar ure ra ubene

⁴⁷ A varkurai marama ra bala na bakut dir vardada bula ma ra ubene, di tar vung ia na ta, ma i voare pa ra lavur mangamangana en;

⁴⁸ ba i tar buka, di al pupule ura ra valian, ma dia ki ra veo; dia poe ra lavur boina ta ra umana rat, ma ra lavur kaina dia vue.

⁴⁹ Na damana bula ta ra mutuai ra rakakaran a gunungan, a lavur angelo diat a vut ma diat a pilak vue ra lavur tena varpian kan ra lavur tena takodo,

⁵⁰ ma diat a vue diat ta ra tung na iap; diat a tangtangi ma diat a vangvangia ra palangie i diat i tana.

Ta umana kalamana dovot na tinata ma ta umana maulana dovot na tinata

⁵¹ Dave, ava tar matote go ra lavur vartovo, ba pata? Ma dia tatike: Maia.

⁵² Ma i tatike ta diat: A lavur tena tutumu dia tar vartovo ta ra varkurai marama ra bala na bakut, dia vardada ma ra tutana, kana ra pal, ma i vairop ra lavur magit ta kana vuvuvung, ta umana kalamana, ma ta ra umana maulana.

Di ga okole vue Iesu aro Nasaret

(Mar 6:1-6; Luk 4:16-30)

⁵³ Ba Iesu i tar tatike vapar go ra lavur tinata valavalar, i vana kan nam ra pal.

⁵⁴ Ma i vana ta kana gunan, i tovo diat ta kadia pal na lotu, ma dia kaian tana, dia biti: Go ra tutana i kabinana mamave? Mamave bula go ra lavur dekdek na papalum i papait ia?

⁵⁵ Go laka natu i ra tena madaka ta ra davai? Ma Maria bar ra iang i nana ma ra umana turana, Iakobo ma Iosep, ma Simon, ma Iudas laka?

⁵⁶ Ma ra umana taina bula diat par go kari pire dat. Mamave kana lavur dari?

⁵⁷ Ma dia tabunua tana. Ma Iesu i biti ta diat: Di ruru ra propet, ia kaka ta kana gunan ma ta ra kubana bula pata.

⁵⁸ Ma pa i pait ta mangoro na dekdek na papalum abara, tago pa dia nurnur.

14

Ioanes ra Tena Baptaiso i mat

(Mar 6:14-29; Luk 9:7-9)

¹ Ta nam ra kilala Erodes ra luluai i valongore ra tinata ure Iesu,

² ma i tatike tai kana umana tultul: Go Ioanes ra

Tena Baptaiso, i tar laun mulai kan ra minat, ma damana go ra lavur dekdek tana.

³ Tago Erodes i tar kinim pa Ioanes ma i tar vi ia, ma i tar varuk ia ta ra pal na banubat ure Erodia, a taulai kai turana Pilipo.

⁴ Tago Ioanes i ga biti tana ba: Pa i ko ba una ben ia.

⁵ Ba Erodes i ga mainge na doko Ioanes, i burutue ra kor na tarai, tago dia ga kapupi ia ba ia ra propet.

⁶ Ta ra bung ba di nuk uraure pa nam ra bung di ga kava Erodes tana, a vavina, natu i Erodia, i malagene pire diat, ma i vagugu Erodes.

⁷ Ma i vatading ia ma ra vavalima ba na tabar ia ma ra magit ba na vatang upi ia.

⁸ Ma i tatike ra tinata nana i tovo value me, dari: Una tul tar ra lor i Ioanes ra Tena Baptaiso tagu ta ra la.

⁹ Ma ra king i tabun ra balana tana; ma tago kana vavalima, ma tago diat bula dia ki me ta ra nian, i kure tar ia ka;

¹⁰ i vartuluai upi ia, ma di kutu ra inoa i Ioanes ta ra pal na banubat.

¹¹ Ma di kap ra lorina ta ra la ma di tul tar ia tai ra vavina, ma i kap ia tadav nana.

¹² Ma kana tarai na vartovo dia pot, ma dia puak pa ra tomono ma dia punang ia, ma dia vana ma dia ve Iesu.

Iesu i tabar ra ilima na arip na marmar na tarai ma

ra gem

(Mar 6:30-44; Luk 9:10-17; Ioa 6:1-14)

¹³ Ba Iesu i valongore, i vana kan nam ra gunan ta ra mon ta ra pakana pui irai, ma ba ra kor na tarai dia valongore dia val mur ia kan ra lavur pia na pal.

¹⁴ Ba i irop ma i gire ra ngala na kor na tarai, i mari muka diat, ma i valagar pa kadia lavur minait.

¹⁵ Ba i tar talvivi kana tarai na vartovo dia tadav ia, dia biti: Go a pui, ma i tar bolo ra pakana bung, una tulue go ra kor upi diat a vana ta ra gunagunan, diat a kukul adiat.

¹⁶ Iesu i biti ta diat: Diat a vana upi ra ava? Avat a tabar diat.

¹⁷ Ma dia biti tana: A ilima ka ra gem ma ra ivut uka ra en ave vung ia.

¹⁸ Ma i biti: Avat a kap ia tadav iau.

¹⁹ Ma i tulue ra kor na tarai ba diat a ki ra vura, ma i vatur ra ilima na gem ma ra ivu en, ma i tadarake ra bakut, ma i lotu pa ure, ma i tabik tar ra gem tai kana tarai na vartovo, ma dia tabar ra kor na tarai me.

²⁰ Dia tar ian par tana ma dia tar maur, ma dia vangan vabuka ra vinun ma ra ivu rat ma ra tagigina dia tar ian valili ia.

²¹ A ilima na arip na marmar na tarai dia ga ian ma ra vaden ma ra umana bul bula.

Iesu i vana ra ul a tava kiki!

(Mar 6:45-52; Ioa 6:15-21)

²² Ma i vovo lolole vue kana tarai na vartovo ta ra

mon upi diat a lua ura ta ra papar, ma pi ia iat na tulue ra tarai.

²³ Ba i tar tulue ra kor na tarai i tutua urama ra luana upi na araring irai papa; ba i tar talvivi i kiki varkolono.

²⁴ A mon i vanavana ara na ta iat ma ra bobol i tup ia, ma ra vuvu i tur maro lua.

²⁵ Ta ra ivat na pakana varkia na monamono ra marum Iesu i vana ra ul a tava kikel tadav diat.

²⁶ Ba ra tarai na vartovo dia gire i vana ra ul a tava, dia purpuruan, dia tatike: Go a ninana ka, ma dia kukula ma ra bunurut.

²⁷ Iesu i tatike lulut ta diat dari: Avat a nurnur, iau kaka go, koko avat a burut.

²⁸ Petero i biti tana: Luluai, ba u nam, una tul tar iau ba ina vana tadav u ta ra ul a tava.

²⁹ Ma i biti: Una mai. Petero i irop ta ra mon ma i vana ra ul a tava upi na vana tadav Iesu.

³⁰ Ba i gire ra vuvu, i ururian, ma ba i to na dudu, i oro dari: Luluai, una valaun iau.

³¹ Iesu i tulue vuavue ra limana, i vatur vake, ma i biti: I ikikilik kaum nurnur: u ururian ta ra ava?

³² Ba dir koa ta ra mon, a vuvu i par.

³³ Ma diat dia ki ra mon, dia lotu tadav ia, ma dia biti tana: A dovotina, u Natu i God.

Iesu i valagar pa ra umana minait aro Genesaret (Mar 6:53-56)

³⁴ Dia pukai ta ra papar a tava kikel ta ra gunan Genesaret.

³⁵ Ba ra tarai ta nam ra gunan dia gire ilam ia, dia vartuluai ta ra lavur gunagunan vurvurbit upi ra lavur minait, dia kap diat tadav ia;

³⁶ ma dia lul ia ba diat a bili kana ngu na mal; ma diat par dia bili ia, dia lagar muka tana.

15

Ra vartovo kai ra umana patuana

(Mar 7:1-13)

¹ Ta ra umana Parisaio ma ta ra umana tena tutumu marama Ierusalem dia tadav Iesu, ma dia tatike dari:

² Dave kaum tarai na vartovo dia piam ra vartovo kai ra lavur patuana? Tago ba dia ian, pa dia gi value ra lima i diat.

³ Ma i biti ta diat: Dave avat bula, ava piam ra vartuluai kai God upi avat a mur kavava vartovo?

⁴ Tago God i ga biti dari: Una ru tamam ma nam; go bula: Ba ta tikai i tata kaina ure tamana ba nana, na virua muka.

⁵ Ma avat, ava biti: Ba ta tikai na tatike tai tamana ba nana dari: Nam ba una vatur vake tagu, di tar tabar God me; (ma damana pa i mar-avut tamana ma nana me).

⁶ Pa i ru tamana. Ava tar pait vakuku ra tinata kai God upi kavava vartovo.

⁷ Avat a umana vaongo; a dovot Iesaia i ga tatike value ure avat dari:

⁸ "Go ra tarai dia ru iau ma ra nginge i diat,

Ma pa dia nuk pa iau ta ra bala i diat.

⁹ Dia vole kadia lotu tagu,

Tago kadia vartovo dia vartovo me a tinata ka kai ra tarai.”

Ra umana mangana nina dia vakaina ta tikai (Mar 7:14-23)

¹⁰ Ma i oro pa ra tarai, ma i biti ta diat: Avat a valongore ma avat a matoto.

¹¹ Nam di poe ta ra ngie i tikai pa i vakaina, nam iat i irop ta ra ngiene, i vakaina.

¹² A tarai na vartovo dia tadav ia, ma dia biti: U nunure laka ba ra umana Parisaio dia tabunu tam ta go ra tinata?

¹³ I biti ta diat: Da rubat vue boko ra davai par ba Tamagu arama ra bala na bakut pa i ga vaume.

¹⁴ Avat a nur vue diat; go a umana raprap dia pula; ma ba ra pula i ben ra pula, dir par dir bura ta ra tung.

¹⁵ Petero i biti tana: Una vateten avet ta nam ra tinata valavalalar.

¹⁶ Ma i biti: Avat bula vang pa ava matoto boko?

¹⁷ Pa ava nunure ba nam par di poe ta ra ngie i tikai, i vana ta ra balana, ma i ba vue?

¹⁸ Ma ra lavur tinata i vana rikai ta ra ngie i tikai i vuna ta ra balana, ma nam muka i vakaina.

¹⁹ A lavur kaina nuknuk, a lavur vardodoko, a lavur nipo, a lavur ungaunga, a lavur nilong, a lavur vaongo na varvai, ma ra lavur varvul;

²⁰ go diat dia vakaina ra tarai; ba dia ian ma ra lima i diat ba pa di gi value, nam pa i vakaina ra tarai.

Ra nurnur kai ra vavina (Mar 7:24-30)

²¹ Iesu i vana kan nam ra gunan ma i vana ta ra gunangan Tiro ma Sidon.

²² Ma tika na vavina Kanaan maro ta nam ra langlangun, i pot, ma i oraoro dari: Luluai, Natu i David, una mari iau muka, natugu, a vavina, a tabaran i ovai tana ma i vakaina tuna.

²³ Ma pa i vatang ta ik a tinata tana. Kana tarai na vartovo dia tadav ia, dia lul ia dari: Una pala vue tago i tangtangi murmur dat.

²⁴ Ma i biti ta diat: Di ga tuelle iau uti tadav uka ra lavur sip dia rara kan ra kuba i Israel.

²⁵ A vavina i tadav ia muka, ma i lotu tadav ia, i biti: Luluai, una maravut iau.

²⁶ Ma i biti tana: Pa i ko ba da tabar ra umana pap ma ra gem ai ra umana bul.

²⁷ Ma i biti: A dovotina, Luluai, go bula, a umana pap dia enen ra lavur tagigina i burabura ta ra vuvuvung na nian kai kadia luluai.

²⁸ Ma Iesu i tatike tana: la An, i ngala muka kaum nurnur, nam u mainge, da pait ia tam. Ma natuna i oton ta nam ra pakana bung.

Iesu i valagar pa ra kor na tarai

²⁹ Ma Iesu i vana kan nam ra gunan ma i vana maravai ta ra tava Galilaia, i tutua urama ra luana, ma i ki ra pia tana.

³⁰ Ma ra tarai dia koakor tadav ia ma ra lavur peu, ma ra lavur pula, ma ra lavur bombom, ma ra lavur kok, ma mangoro bula, ma dia

vung kapi diat pire ra kakene, ma i valagar pa diat.

³¹ Ma ra kor dia kakaiian tana, ba dia gire ra lavur bombom dia tata, ma ra lavur kok i takodo ra paka i diat, ma ra lavur peu dia vana kodo, ma, ra lavur pula dia nana; ma dia pite pa ra God kai ra Israel.

Iesu i tabar ra ivat na arip na marmar na tarai ma ra gem

(Mar 8:1-10)

³² Ma Iesu i oro pa kana tarai na vartovo tadav ia, ma i biti: Iau mari muka go ra kor na tarai, tago dia tar ki pa ra utul a bung piragu, ma pa dia en ta magit, ma pa iau mainge ba ina tul vue diat ma ra mulmulum, kan diat a matmat vanavana nangananga.

³³ A tarai na vartovo dia biti tana: Go a pui ka, avet a vila pa ta mangoro na gem ave upi avet a tabar vamaur pa go ra kor na tarai me?

³⁴ Iesu i tir diat: Aivia ra gem ava vung ia? Dia biti: A lavurua ka ma ra paupau en ik.

³⁵ Ma i tulue ra kor na tarai upi diat a ki ra pia;

³⁶ ma i vatur ra lavurua na gem ma ra umana en ma i pite varpa tana, ma i tabik tar ia tai ra tarai na vartovo, ma dia tabar ra tarai me.

³⁷ Ma diat par dia ian tana, ma dia maur; ma di vangan vabuka ra lavurua na rat ma ra tagigina dia ian valili ia.

³⁸ Diat dia tar ian, a ivat na arip na marmar na tarai, ma ra vaden ma ra umana bul bula.

³⁹ Ma i tulue ra kor na tarai, ma i koa ta ra mon, ma i vana ta ra langlangun Magadan.

16

A nilul upi ra magit na padapada varvo

(Mar 8:11-13; Luk 12:54-56)

¹ A Parisaio ma ra Sadukaio dia vut, dia valavalar ia, dia ting pa ia ba na ve tar ta vakilang ta diat marama ra bala na bakut.

² I biti ta diat dari: Ba i ravian ava biti: Pa na bata, tago ra bakut i rai.

³ Ma ba i malana ava biti: Na bata gori, tago ra bakut i rai ma namur i kukut bula. Ava tar matote ra vakilang na bakut, ma pa ava gire ilam ra lavur vakilang ta go ra kilakilala.

⁴ A kaina taun tarai go, a tarai na vaongo, dia anan upi ra vakilang ma pa o ve tar ta vakilang ta diat, ia kaka ra vakilang i Iona. Dia varbaiai. ma i vana kan nam ra gunan.

A leven kai ra umana Parisaio ma ra umana Sadukaio
(Mar 8:14-21)

⁵ A tarai na vartovo dia pukai ta ra papar a tava ma dia ga valubane ra gem, pa dia kap ta na.

⁶ Iesu i biti ta diat: Avat a nuk pa ra leven kai ra lavur Parisaio ma ra lavur Sadukaio bula, ma avat a burutue.

⁷ Ma dia tatata irai tana, dia biti: Tago pa da ga kap ta gem.

⁸ Iesu i nunure, ma i biti: I ikikilik ika kavava nurnur,

dave go ava tatata ivai tago pa ava kap ta gem?

⁹ Pa ava nukure boko? Pa ava kodop laka ra ilima na gem ai ra ilima na arip na marmar na tarai, ma aivia ra rat ava ga vangan vabuka pa ia tana?

¹⁰ Ma ra lavurua na gem bula ai ra ivat na arip na marmar, ma aivia ra rat ava ga vangan vabuka pa ia tana?

¹¹ Dave go pa ava nuk pa ia, ba pa iau ga tatike nam ta vavat ure ra gem? Avat a burutue ke ra leven kai ra lavur Parisaio ma ra lavur Sadukaio bula.

¹² Ma dia nunure muka ba pa i tugal diat ta ra leven na gem, ta ra vartovo iat kai ra lavur Parisaio ma ra lavur Sadukaio bula.

Petero i vavaarikai ure Iesu
(Mar 8:27-30; Luk 9:18-21)

¹³ Ba Iesu i ga tar pot ta ra gunagunan Kaisaria Pilipo, i tir kana tarai na vartovo dari: Ava ra tarai dia tatike ure Natu i ra tutana, ba to ia?

¹⁴ Ma dia tatike: Ta umana dia biti ba Ioanes ra Tena Baptaiso, ta ra umana ba Elias, ta ra umana bula ba Ieremia, ba kan ta tikai ta diat ra umana propet.

¹⁵ I biti ta diat: Ma avat bula ava biti ba iau to ia?

¹⁶ Simon Petero i biti: U ra Kristo, Natu i ra God a launa.

¹⁷ Iesu i biti tana: Simon, natu i Iona, u ti doan tago pa u matoto pa dari tai ra tarai, tai Tamagu iat i ki ra bala na bakut.

¹⁸ Ma iau bula iau tatike tam ba: U Petero, ma ina

page kaugu ekelesia ta go ra ngala na vat; ma ra lavur mataniolo ta ra ruarua na tulungen pa diat a uvua pa ia.

¹⁹ Ina tul tar ra umana ki tam ai ra varkurai ra bala na bakut; ma nam par ba u vi ia ra pia, da vi ia bula arama ra bala na bakut, ma nam par u pala ia ra pia, da pala ia bula arama ra bala na bakut.

²⁰ Ma i tugal ra tarai na vartovo ba koko diat a ve ta tikai ba ia ra Kristo.

Iesu i varvai ure ra varvakadik ma kana minat
(Mar 8:31-9:1; Luk 9:22-27)

²¹ Papa ta nam ra bung Iesu i vaarike vatavuna kana vinavana urama Ierusalem tai kana tarai na vartovo, ma ba ra lavur patuana, ma ra lavur tena tinabar ngalan-gala ma ra lavur tena tutumu, diat a vakadik ia ma ta mangoro na mangamangana, da doka, ma na laun mulai ta ra vautuluna bung.

²² Ma Petero i vatur ia ma i vura pit ia dari: Luluai, koko muka go, koko da pait go muka tam.

²³ Ma i tur tapuku ma i biti tai Petero: Una vana namur tagu Satan, u a tukatukai piragu, pa u nuk pa ra lavur mangamangana kai God, a lavur mangamangana ka kai ra tarai.

²⁴ Ma Iesu i biti tai kana tarai na vartovo: Ba tikai i mainge pi na murmur iau, na nuk vue ia iat mulai, na puak kana bolo ma na murmur iau me.

²⁵ Tago ba tikai i vavaale bat kana nilaun na virua, ma

nina ba pa i nuk pa kana ni-laun ure iau, na laun muka.

²⁶ Tago na topa tikai dave ona i kale pa ra rakarakan a gunagunan parika ma i vole vue ra tulungeana tana? Ba na kul kia ra tulungeana ma ra ava?

²⁷ Tago Natu i ra tutana na vut ma ra minamar kai Tamana, diat ma kana umana angelo, ma na bali ra lavur papalum kai ra tarai par tikatikai.

²⁸ A dovotina go iau tatike ta vavat: Ta umana ta vavat, ava tur ati gori, avat a gire boko Natu i ra tutana ba na vut ta kana varkurai, ba pa ava ti mat boko.

17

*A ninana ta ra ul a luana
(Mar 9:2-13; Luk 9:28-36)*

¹ Ba i par laptikai na bung i ting pa Petero ma Iakobo, ma Ioanes, dir turana, ma i agure vaire dital urama ra luana i manga tuluai,

² ma i ria ra pakana ta ra mata i dital, ma ra matana i pupua da ra matana keake, ma kana lavur mal dia pua da ra kapa.

³ Ma Moses ma Elias dir tur pa pire diat, ma dital tata me.

⁴ Ma Petero i biti tai Iesu: Luluai, boina muka go da ki ati, ona u mainge, ina pait ra utul a pal na turturup ati, tikai pi kaum, tikai pi kai Moses, ma tikai pi kai Elias.

⁵ Ba i tatata boko, a bakut i kapa i vamalur pa diat, ma ra nilai tikai tana i biti: Go Natugu, a bul na vakak, iau

ti gugu muka tana, avat a valongore.

⁶ Ba ra utul a bul na var-tovo dital valongore, dital burut muka, ma dital bura palar uro ra pia.

⁷ Iesu i vana tadav dital, i bili dital ma i biti: Amutal a tut, ma koko amutal a burut.

⁸ Ba dital tadaraka, pa dital gire ta na, Iesu ka.

⁹ Ba dia vanavana ba ta ra luana, Iesu i tugal dital dari: Koko amutal a ve ta tikai ta go ra magit amutal tar gire tuk tar ta ra bung ba Natu i ra tutana i laun mulai kan ra minat.

¹⁰ Ma kana a utul a bul na vartovo dital tir ia dari: Ba damana, dave ra umana tena tutumu dia tatike ba Elias na vana rikai lua?

¹¹ Ma i biti: A dovotina ba Elias na pot ma na mal mule ra lavur magit par.

¹² Ma iau tatike ta vavat: Elias i ga tar pot ma pa dia nunure ilam ia, dia pait nam ra magit i tana dia mainge.

¹³ Ma ra utul a bul na var-tovo dital nunure nagam ba i tata ta dital ure Ioanes ra Tena Baptaiso.

*Iesu i vairop ra tabaran
kan ra bul tutana*

(Mar 9:14-29; Luk 9:37-43a)

¹⁴ Ba dia tadav ra kor na tarai, tika na tutana i tadav ia, ma i va timtimum, ma i biti:

¹⁵ Luluai, una mari natugu, a tutana, tago i matmat vaka-ian, ma i tup ia ra kinadik, ma i vala bura ta ra iap ma ta ra tava bula.

16 Iau ga ben ia tadav kaum tarai na vartovo ma dia mama valagar pa ia.

17 Iesu i biti: Avat ra taun tarai pa ava nurnur ma ava ti gegagege! Aivia ra kilakilala ina ki pire vavat? Aivia ra kilakilala ina ungunung pa avat? Avat a ben ia uti tadav iau.

18 Ma i bor vue ra tabaran, ma i vana kan ia, ma ra bul i oton ta nam iat ra pakana bung.

19 A tarai na vartovo dia tadav Iesu irai, ma dia tir ia: Ma dave avet, ave mama okole vue?

20 Ma i biti ta diat: Tago i ikikilik kavava nurnur; a dovot go iau tatike ta vavat: Ona kavava nurnur i ngala da ra pat i ra mastad ik, avat a tatike ta go ra luana: Una kakari pa mamati uro; ma na kakari ka, ma pa ta magit na dekdek ta vavat. [

21 Ia kaka, pa ta magit a mangamangana dari na irop tana, ta ra niaring ma ra vin-evel ika.]

Iesu i varvai mulai ure kana minat

(Mar 9:30-32; Luk 9:43-45)

22 Ba dia ki boko Galilaia, Iesu i biti ta diat: Da tul tar boko Natu i ra tutana ta ra lima i ra tarai,

23 diat a doka ma ta ra vau-tuluna bung na laun mulai. Ma i tabun muka ra bala i diat tana.

A totokom ure ra pal na vartabar

24 Ba dia pot Kapernaum, diat dia varurue ra totokom ure ra pal na vartabar, dia tadav Petero ma dia tatike: Dave, kavava tena vartovo i

vue ra totokom ure ra pal na vartabar ba pata?

25 Ma i biti: Maia. Ba i tar ruk na pal Iesu i tata lua tana, i biti: Simon, ava u nuk ia, a lavur king ra pia dia vatur vake ra totokom ma ra vapuak tai ia, tai ra lavur natu i diat, ba tai ra lavur vaira?

26 Ma i biti: Tai ra lavur vaira. Iesu i biti tana: Damana a lavur natu i diat dia langalanga.

27 Ia kaka, kan dat a varara diat, una vana na ta, una il ma nina ra en u il value pa ia, una pagal ra ngiene, ma una na tadav ra mani tana; una tak pa ia, ma una totokom me ure dor parika.

18

To ia ra ngala ta diat?

(Mar 9:33-37; Luk 9:46-48)

1 Ta nam iat ra pakana bung, a tarai na vartovo dia tadav Iesu, dia tir ia: To ia i ngala ta ra varkurai marama ra bala na bakut?

2 Ma i oro pa ra bul ikilik tadav ia, ma i vaki ia livuan ta diat, ma i biti:

3 A dovot go iau tatike ta vavat: Gala pa ava nukpuku upi avat a vardada ma ra umana bul ikilik, gala pa avat a olo ta ra varkurai ra bala na bakut.

4 Nina ba i vamadu pa ia mulai upi na da go ra bul ikilik, ia ka i ngala ta ra varkurai ra bala na bakut.

5 Ma nina ba na onge tika na bul ikilik dari ta ra iangigu, i onge iau bula,

6 ma nina i varara tikai ta diat a umana ikikilik dari dia

nurnur tagu, i topa ia ba da kun tar ra vat na niudu ta ra inoana, ma da vue vadudu ia ta ra marumien na ta.

⁷ Na kaina ra rakarakan a gunagunan ta ra lavur tukatukai; a lavur vuna dari dia poapot iat, ma nina ra tutana dia pot i tana na kaina tuna.

⁸ Ba tika na limam, ba tika na kakim i varara u, una kutu pa ia, ma una vue; i boina tam ona una ruk ta ra nilaun ba u tomo ba u kakak, ma koko da vue u ma ra ura limam par ba ra ura kakim par ta ra iap i birao tukum.

⁹ Ba tika na kiau na matam i varara u una luak pa ia, ma una vue; i boina ba u ruk ta ra nilaun ma ta kopono kiau na matam ma koko da vue u ma dir par ta ra tavul a iap.

A tinata valavalar ure ra sip i ga rara

(Luk 15:3-7)

¹⁰ Koko ava milikuane tikai ta go ra umana ikikilik, tago iau varvo avat, ba kadia umana angelo dia giragire vatikene pa ra mata i Tamagu arama ra bala na bakut.

[¹¹ Tago Natu i ra tutana i tar vut upi na valaun diat dia tar rara.]

¹² Ava ava nuk ia? Ba tika na tutana kana ra mar na sip, ma ra kopono ko ta diat i rara, pa na vana laka kan ra lavuvat na vinun ma lavuvat, ma na vana ra lualuana, na tikatikan upi nam i rara?

¹³ Ba i gire tadav mule, a dovot iau tatike ta vavat, na lia kana gugu tana ta diat ra lavuvat na vinun ma lavuvat pa dia ga rara.

¹⁴ Damana bula, Tama i vavat arama ra bala na bakut, pa i mainge ba ta kopono ko ta go ra umana ikilik na virua.

Ona turam i rara

¹⁵ Ba turam i tar rara, una vana tadav ia, ma una pit varkolona ure ona amur uka; ba i valongore u, io, u tar mal pa turam.

¹⁶ Ba pa i valongore u, una agure ta ra tikai ba ra ivut tadav ia, upi ra lavur tinata na kapa ta ra ngie i dir ba ra ngie i dital.

¹⁷ Ona pa i valongore dir, una ve ra kivung tana; ona pa i valongore ra kivung bula, boina ba na da ra tematana ba ra tena balabalaure totokom piram.

A vinivi ma ra papala

¹⁸ Nam par ava vi ia ra pia, da vi ia bula arama ra bala na bakut, ma nam par ava pala ia ra pia, da pala ia bula arama ra bala na bakut.

¹⁹ Go bula iau. tatike ta vavat, ba ta ivut ta vavat ra pia dir mulaot ure ta mangana magit dir aring upi ia, Tamagu arama ra bala na bakut na pait ia ta dir.

²⁰ Ba ta ivut ba ta utul dital ki varurung ta ra iangigu, iau kivung maravut dital.

A tinata valavalar ure ra tultul nina pa i nur vue ra dinau

²¹ Petero i tadav ia ma i biti: Luluai, aivia ra pakana turagu na rara piragu ma ina nuk vue? A lavurua bar?

²² Iesu i biti tana: Pa iau tatike tam ba a lavurua ka;

iau tatike ba a lavurua na vinun na lamlavurua.

²³ A varkurai ra bala na bakut dir vardada ma tika na king i tir kana umana tultul.

²⁴ Ba dia vura na vartir, di ben tikai tadav ia nina i ga la pa ra vinun na arip na marmar na talant.*

²⁵ Ma tago pa kana ta magit pi na bali ia me, kana luluai i kure ba da ivure, ma kana tulaia bula ma ra umana natuna, ma kana magit par upi da bali ia me.

²⁶ Nam ra tultul i bura ra pia ma i va timtimum pirana, ma i biti: Luluai, una unguung ka boko iau ma ina bali ia parika tam.

²⁷ Ma ra luluai kai nam ra tultul i mari ia ma i pala vue, ma i biti ba kana ka nam i ga la pa ia.

²⁸ Ma nam ra tultul i irop, ma i tadav tikai bula ra tultul ba i ga la pa ra mar na denaria† tana, ma i kinim pa ia ma i vatur ra kongkongina, ma i biti: Una bali nam u ga kail pa ia tagu.

²⁹ Ma nam ra tultul i va timtimum, ma i lul ia dari: Una unguung ka boko iau ma ina ga bali ia tam.

³⁰ Ma i ole, ma i vana ma i varuk ia ta ra pal na banubat upi na bali vapar nam i ga la pa ia.

³¹ Ba diat ta ra umana tultul bula dia gire go di tar pait ia, i manga tabun ra bala i diat i tana, ma dia vana, dia ve kadia luluai ta nam parika di ga pait ia.

³² Kana luluai i vartuluai upi ia, ma i biti tana: U a kaina tultul, iau ga nur vue nam par u ga la pa ia tagu, tago u ga lul iau;

³³ ma dave pa u mari nam ta ra tultul da iau ga mari u?

³⁴ Ma kana luluai i kankan, ma i tul tar ia tai ra umana tena varvakadik tuk ta nam ra bung ba na bali vapar nam i ga la pa ia.

³⁵ Damana bula Tamagu arama ra bala na bakut na pait ia ta vavat ona avat par tikatikai pa ava nuk vue ara iat ta ra bala i vavat a manga-mangana nirara par kai ra lavur tura i vavat.

19

*Iesu i biti ba koko ta tikai na kutu varbean
(Mar 10:1-12)*

¹ Ma ba Iesu i tar tatike vapar go ra tinata, i vana marama Galilaia, ma i vana ta ra langun Iudaia ta ra pappar a Iordan aro iat;

² ma a ngala na kor na tarai dia mur ia: ma i valagar pa diat abara.

³ Ma ta ra umana Parisaio dia tadav ia, dia valavalar ia, dia tir ia dari: I takodo bar ba ra tutana na vungue kana vavina ta ra magit par?

⁴ I tatike bali diat dari: Dave, pa ava ga luk ia boko dari, ba nam i ga vaki dir, i ga vaki dir ta ra vunapaina iat dari, a tutana ma ra vavina,

⁵ ma i ga tatike: Kari go a tutana na vana kan tamana ma nana, ma na ki tukum

* **18:24:** A talant. i da ra mamat i tika na beg na braun rais; ba di valar ra silva ba ra goled me i da ra valavalar na mani. † **18:28:** A denaria ia ra vapuak kai tika na tena papalum ure ti ka na bung.

pire kana vavina, ma dir parika dir tikai ka?

⁶ Pa dir a ivut mulai, dir tikai ka. Nam dir ba God i vi guve dir. galiaka ta tutana na varbaiane dir.

⁷ Dia biti tana: Dave, Moses i ga kure ba da tumu ra buk na pala varbean upi da vungue ra vavina?

⁸ I biti ta diat: Moses i ga nur vue avat ba avat a vungue kavava vaden, tago ra bala i vavat i leo, ma papa amana ra vunapaina pa di pait ia.

⁹ Iau biti ta vavat: Ona tikai i vungue kana vavina ba pa i ga po, ma i ben ta ra tikai, i po muka; ma nina i ben nam di ga vungue damana, i po bula.

¹⁰ A tarai na vartovo dia tatike tana: Ba dari ra varkurai ure ra tutana ma kana vavina, pa i manga topa ia ra varbean.

¹¹ I biti ta diat: Nam ra tinata pa i topa ra tarai par, i topa diat ika ba di tar pilak tar ia ta diat.

¹² Ta umana tarai pa i topa diat ra varbean; ta umana di ga kava diat damana papa ta ra bala i na i diat; ta ra umana, a tarai di ga pait ia ta diat; ma ta ra umana bula, diat iat dia ga pait ia ta diat mulai upi ra varkurai ra bala na bakut. Nina ba na kapupi valar pa ra magit dari, boina ba na kapupi ia.

Iesu i vadoane ra umana bul ikilik
(Mar 10:13-16; Luk 18:15-17)

¹³ Dia ben ra umana bul tadav ia upi na vung ra ura

limana ta diat ma na araring; ma kana tarai na vartovo dia tigel diat.

¹⁴ Iesu i biti: Avat a nur vue ra umana bul ikilik upi diat a tadav iau, koko ava tigel bat diat: tago ra varkurai ra bala na bakut kadiat dia dari.

¹⁵ Ba i tar vung ra ura limana ta diat, i vana kan nam ra gunan.

Ra uviana na tutana
(Mar 10:17-31; Luk 18:18-30)

¹⁶ Io, tikai i tadav ia, i tatike: Tena Vartovo, ava bar ra bo na magit ina pait ia upi kaugu ra nilaun ba pa na mutu?

¹⁷ Ma i biti tana: Dave go u tir iau upi nam i boina? A kopono ko i boina: ba u mainge una olo ta ra nilaun, una torom ta ra lavur vartuluai.

¹⁸ Ma i tir ia ba: Nuve? Iesu i biti: Koko u vardodoko, Koko u po, Koko u long, Koko u varvai vavaongo,

¹⁹ Una ru tamam ma nam; ma: Una mari talaim da u mari mule u.

²⁰ A barmana i tatike tana: Go parika iau ga toratorom tana; ava iau iba boko upi ia?

²¹ Iesu i biti tana: Ba u mainge upi una ko kakit, una vana, una ivure kaum vurvur magit parika, ma una tabar ra lavur lueana me, ma kaum boko ra bo na vuvung arama ra bala na bakut; ma una mai, una mur iau.

²² Ba ra barmana i valongore go ra tinata, i tabun, tago i manga muka kana tabarikik.

20

²³ Iesu i biti tai kana tarai na vartovo: A dovot go iau tatike ta vavat, ba i papait na dekdek muka upi ta tika na uviana na olo ta ra varkurai ra bala na bakut.

²⁴ Iau tatike bula ta vavat: A niolo kai ra uviana ta ra varkurai kai God i manga dekdek ta dir ma ra nidolo kai ra kamel ta ra matana ingingit.

²⁵ Ba ra tarai na vartovo dia valongore, dia kaian mat i tana, dia tatike: Ba damana, ia da valaun ia?

²⁶ Iesu i bobobe diat, ma i biti: A tarai pa diat a pait valar pa ia. Ma God i pait valar pa ra lavur magit parika.

²⁷ Petero i biti tana: Ave ga * vana kan ra vurvur magit par, ma ave mur u; ava bar boko kavevet?

²⁸ Iesu i biti ta diat: A dovot go iau tatike ta vavat: Ba di mal mule ra lavur magit parika, ma Natu i ra tutana i ki ta kana kiki na minamar, avat ava tar murmur iau, avat a ki ta ra vinun ma ra ivu kiki na king, ma avat a kure ra vinun ma a ivu vuna tarai Israel.

²⁹ Ma diat par, tikitikai, dia ga tar vana kan ra umana pal, ba ra umana tura i diat, ba ra umana tai diat, ba ra umana tama i diat, ba ra umana na i diat, ba ra umana natu i diat, ba ra gunagunan, upi ra iangigu, da tabar diat ma ra marmar tana, ma diat a kale pa ra nilaun tukum bula.

³⁰ Ma mangoro dia lua diat a kabila murmur, ma diat dia murmur diat a lua.

A umana tena papalum ta ra uma na vain

¹ A varkurai marama ra bala na bakut dir varogop ma tika na tena kukure pal, i irop amana ra kavunvun upi na ting pa ta umana tena papalum ta kana uma na vain.

² Ba dia tar kubu ma ta umana tena papalum ba tikatika na denaria ure tikatika na bung, i tulue diat ta kana uma na vain.

³ Ma ta ra lavuvat na pakana bung, i irop mulai, ma i gire ta umana dia turtur vakuku ka ta ra tavul a bung;

⁴ ma i tatike ta diat: Avat bula, avat a vana ta kaugu uma na vain, ma ina vapuak avat ma ra magit i topa ia. Ma dia vana.

⁵ Damana bula i pait ia ta ra keke tur, ma ta ra utul a pakana bung ta ra ravian bula.

⁶ Ta ra ilima na pakana bung ta ra ravian i irop mulai, ma i gire ta ra umana dia turtur uka, ma i biti ta diat: Dave avat go ra bung parika, ava turtur vakuku ka ati, pa ta papalum?

⁷ Dia biti tana: Tago pa ta i ting pa avet. Ma i biti ta diat: Avat a vana bula ta kaugu uma na vain.

⁸ Ba i tar ravian, a tena kukure pal, kana ra uma na vain, i tatike ta kana tultul: Una oro pa ra lavur tena papalum, una vapuak diat; una vapuak value diat dia ga murmur, ma una vapuak vamur diat dia ga lua.

⁹ Ba nina diat di ga ting pa diat ta ra ilima na pakana bung, dia pot, dia alube pa tikatika na denaria.

¹⁰ Ba nina diat dia ga lua dia pot, dia nuk ia ba diat a alube pa ta ngala; ma pata, diat bula dia alube pa tikatikai ka ra denaria.

¹¹ Ba dia tar alube pa ia, dia tata na urur ure ra tena kukure pal, dia biti:

¹² Diat go dia tar papalum a kopono ko ra pakana bung, u tar vapuak diat da avet, ma i ga tup avet ra mamat na papalum ma ra lapap bula.

¹³ Ma i tatike tai tikai ta diat: Talaigu, vakir iau vakaina u, pa dor ga kubu laka upi tika na denaria?

¹⁴ Una vatur vake nam kaum, ma una vana; iau iat iau nuk ia ba ina vapuak diat dia ga pot mur da iu, u ga lua.

¹⁵ Pa i ko laka ba ina kure kaugu da iau mainge? U varngu vang tago iau pait ra varmari?

¹⁶ Damana diat dia ga murmur diat a lua, ma diat dia ga lua diat a murmur.

Ra vautuluna tinata kai Iesu ure kana minat

(Mar 10:32-34; Luk 18:31-34)

¹⁷ Ba Iesu i vanavana boko Ierusalem, i agure vaire pa kana a vinun ma a ivu bul na vartovo, ma i tatike ta diat na nga dari:

¹⁸ Ea, go da vana urama Ierusalem, ma da tul tar Natu i ra tutana tai ra umana tena tinabar ngalangala ma ra umana tena tutumu, ma diat a kure upi na virua,

¹⁹ ma diat a tul tar ia tai ra umana Tematana upi diat a kulume, ma diat a virit ia, ma diat a ot ia ta ra bolo; ma ta ra vautuluna bung na laun mulai.

A nilul kai tina i Ioanes ma Iakobo

(Mar 10:35-45)

²⁰ Na i diat a umana natu i Sebedaio i tadav ia ma ra ura natuna, i bura rururu pirana ma i lul tika na magit i tana.

²¹ Ma Iesu i biti tana: Ava u mainge? Ma i tatike tana: Una kure ba go ra ura natugu, a ura tutana, dir a ki ta kaum kiki na minamar, tikai ta ra limam tuna, ma ta ra tikai ta ra mairam.

²² Iesu i tatike bali ia dari: Pa amutal nunure go amutal lul ia. Dave, na tale amur vang upi amur a momo ta ra la ba ina momo boko tana? Dir biti tana: Maia, na tale amir.

²³ I biti ta dir: A dovot, amur a momo boko tana; ma ba amur a ki ta ra limagu tuna, ma ta ra mairagu, vakir kaugu upi ina tul tar ia, ka diat iat Tamagu i ga vaninare upi diat.

²⁴ Ba ra vinun dia valongore, dia kankan ure ra ura barturana.

²⁵ Iesu i oro pa diat ma i biti: Ava nunure ba ra umana tena varkurai kai ra lavur Tematana dia papait na lululuai na kaia ta diat; ma kadia umana ngalangala dia kukure mat diat.

²⁶ Koko avat a damana: nina mainge upi na ngala ta vavat, nam kavava tultul uka;

²⁷ ma nina i mainge upi na lualua ta vavat, kavava vilavilau ka;

²⁸ da Natu i ra tutana pa i ga vana rikai upi da toratorom tana, upi ia iat na toratorom, ma upi na tul tar kana nilaun upi ra varkul ure ra mangoro.

Iesu i vanana pa ra ura pula

(*Mar 10:46-52; Luk 18:35-43*)

²⁹ Ba dia irop marama Ieriko, a ngala na kor na tarai dia mur ia.

³⁰ Ma ra ivu tutana dir pula dir ki ra papar a nga; ba dir valongore ba Iesu i vana alalu, dir oraoro dari: Luluai, natu i David, una mari amir.

³¹ Ma ra tarai dia tigel dir upi dir a ki mut uka; ma dir manga oraoro ko, dari: Luluai, natu i David, una mari amir.

³² Iesu i tur pit, ma i oro pa dir, ma i tatike: Ava amur mainge ba ina pait ia ta mur?

³³ Dir tatike tana: Luluai, ba na tapala ra mata i mimir.

³⁴ Iesu i mari dir, ma i bili ra mata i dir ma dir nana vuavuai, ma dir mur ia.

21

Iesu i olo Ierusalem ma ra pite varpa

(*Mar 11:1-11; Luk 19:28-40; Ioa 12:12-19*)

¹ Ma ba dia maravai Ierusalem, ma dia tar vut Betpage pire ra luana na Oliva, Iesu i tulue ra ivu bul na vartovo,

² i biti ta dir dari: Amur a vana ta ra pia na pal na lua ta mumur, ma amur a tadav uka tika na as di tar veva, dir ma ra natina, amur a pala pa dir, ma amur a ben dir tadav iau.

³ Ba ta tikai i tir amur tana, amur a biti: A Luluai i mainge dir: ma na tul tar ika dir.

⁴ Io, go di tar pait ia upi na da ra tinata ra propet i ga tatike ba:

⁵ “Avat a ve natu i Sion, a vavina:

Gire kaum king go i vana piram,

A tena madu i ki ra as,

Ma ra nat na as bula.”

⁶ A ura bul na vartovo dir vana, ma dir pait ia da nam Iesu i ga ve dir;

⁷ dir ben pa ra as, ma ra natina bula, ma dia pale kadia umana mal tana, ma Iesu i ki tana.

⁸ Mangoro ta ra kor na tarai dia pale kadia umana mal na nga, ma ta ra umana dia mut ra turu ra umana davai ma dia vuavue na nga.

⁹ Ma ra kor na tarai dia lua tana, ma diat bula dia mur ia, dia vura oraoro dari: Osana tadav Natu i David, da pite pa go i vana rikai ma ra iang i ra Luluai; Osana urama muka.

¹⁰ Ba i tar olo Ierusalem, a tarai par ta nam ra pia na pal dia vana varpilapila ma dia vartir ba: To ia go?

¹¹ Ma ra kor na tarai dia biti: Go ra propet, Iesu marama Nasaret ta ra gunan Galilaia.

Iesu i olo ra pal na vartabar

(*Mar 11:15-19; Luk 19:45-48; Ioa 2:13-22*)

¹² Ma Iesu i olo ra pal na vartabar kai God ma i okole vue diat par dia ivura, ma diat dia kukul ta ra pal na vartabar, ma i vue pukue vue ra lavur vuvuvung kai ra lavur tena piapie mani, ma ra umana kiki kadiat dia ivure ra umana uka;

¹³ ma i biti ta diat: Di ga tumu ia: Da vatang kaugu pal ba ra pal na niaring, ma ava tar pukue upi na da ra babang kai ra umana tena nilong.

¹⁴ Ma ra umana pula ma ra umana buka dia tadav ia ta ra pal na vartabar ma i valagar pa diat.

¹⁵ Ba ra umana tena tinabar ngalangala, ma ra umana tena tutumu dia gire go ra lavur enana magit i pait ia, ma dia gire bula ra umana bul dia oraoro ta ra pal na vartabar dari: Osana tadav Natu i David, dia kankan,

¹⁶ ma dia biti tana: U valongore vang go kadia tinata? Iesu i biti ta diat: Maia, ma pa ava ga luk ia dari vang: Ta ra ngie i ra umana bul ma ra umana kuramana u tar mal ot pa ra pite varpa?

¹⁷ Ma i vana kan diat, i irop kan ra pia na pal, i vana uro Betania ma i va ie.

Iesu i tata ure ra lovo
(*Mar 11:12-14,20-24*)

¹⁸ Ta ra malana ba i talil ta ra pia na pal, i mulmulum.

¹⁹ Ma i gire ra lovo ta ra papar a nga, i tadav ia, ma pa

ta vuaina tana, a mapmapina ka; ma i tatike tana: Papa gori ma tukum koko una vuai mulai. Ma nam ra lovo i maranga vuavuai.

²⁰ Ba ra tarai na vartovo dia gire, dia kaian tana, ma dia tir ia: A lovo i maranga lulut dave?

²¹ Iesu i tata bali diat dari: A dovot go iau tatike ta vavat: Ba ava nurnur uka, ma pa ava nuknuk lalar mulai, pa avat a pait ika go di tar pait ia ta ra lovo, ia kaka avat a tatike bula ta go ra luana: Una tarubat, ma una bura ura na ta, ma da pait ia ka.

²² Ma ra magit par ava lul ia ta ra niaring ma ra nurnur, avat a vatur vake muka.

Ra tinir ure ra varkurai kai Iesu

(*Mar 11:27-33; Luk 20:1-8*)

²³ Ba i tar olo ta ra pal na vartabar, a umana tena tinabar ngalangala ma ra umana patuana kai ra tarai dia tadav ia ba i varvartovo, ma dia tir ia: U pait go ra lavur magit ta ra varkurai ava? Ba to ia i ga tul tar go ra varkurai tam?

²⁴ Iesu i tatike bali diat, dari: A kopono magit iau bula ina tir avat i tana, ma ona ava bali iau, ina ve avat ta ra varkurai iau papait go ra lavur magit i tana.

²⁵ Mamave ra baptaiso kai Ioanes? Marama ra bala na bakut, ba tai ra tarai? Dia tata irai dari: Ona dat a biti ba: Marama ra bala na bakut, na tir dat: Ona damana, dave pa ava ga nurnur tana?

²⁶ Ona dat a biti ba: Tai ra tarai, da burutue ra kor na tarai, tago diat par dia kapupi Ioanes ba ia ra propet.

²⁷ Ma dia biti tai Iesu dari: Pa ave nunure. Ma i biti ta diat: Iau bula pa ina ve avat ta ra varkurai iau papait go ra lavur magit tana.

A tinata valavalar ure ra ura bul

²⁸ Ava ava nuk ia: Tika na tutana, a ivu natuna, a ura tutana; ma i tadav tikai, ma i biti: Natugu, una vana ma una papalum gori ta ra uma.

²⁹ Ma i tatike: Iau pa ina vana; ma i nukpuku namur ma i vana.

³⁰ Ma i tadav ta ra tikai, ma i tatike damana bula tana, ma ra bul i biti: Maia, tama, ina vana; ma pata, pa i vana.

³¹ Nuve ta dir i murmur ra nuknuk i tamana? Dia biti: A luaina. Iesu i biti ta diat: A dovot go iau tatike a vavat, ba ra umana tena balabal-aure totokom ma ra umana igoro na vavina, diat a olo lua ta vavat ta ra varkurai kai God.

³² Tago Ioanes i tadav avat ta ra nga na mangamangana takodo, ma pa ava ga nurnur tana; a umana tena balabal-aure totokom ma ra umana igoro na vavina dia ga nurnur tana, ma avat ba ava tar gire, pa ava nukpuku bula namur upi avat a nurnur tana.

A tinata valavalar ure ra umana tena papalum (a ra uma na vain)

(Mar 12:1-12; Luk 20:9-19)

³³ Avat a valongore tikai bula ra tinata valavalar: Tika na tena kukure pal i ga

vaume ra uma na vain, ma i ga liplip bat ia, ma i ga kal ra tung na vain tana, ma i ga pait ra pal na minakila tana, ma i tul tar ia, tai ta umana tarai na vinauma, ma i vana kan nam ra gunan.

³⁴ Ba i maravai ra e na vunuai, i tulue kana umana tultul tadav ra tarai na vinauma upi na kap ra vuaina.

³⁵ A tarai na vinauma dia vatur kana umana tultul, dia kita tikai, dia doko ta ra tikai, ma ta ra tikai bula dia tupar ia.

³⁶ Ma i tulue mule ta ra umana tultul, dia manga ta nina diat dia lua, ma dia pait ia damana bula ta diat.

³⁷ I tul vamur vue natuna tadav diat, ma i biti: Diat a ru natugu.

³⁸ A tarai na vinauma, ba dia gire natuna dia tata ivai pa dari: Go ra bul mur tana, uti dat a doka, upi dat ika, dat a tur kia la.

³⁹ Ma dia vatur ia, dia al vaire pa ia kan ra uma na vain, ma dia doka.

⁴⁰ Ona ra luluai, kana nam ra uma na vain, na pot, ava na pait ia tai nam ra tarai na vinauma?

⁴¹ Dia tatike tana: Na ubu vamalari nam ra kaina tarai, ma na tul tar ra uma na vain tai ta ra enana tarai na vinauma nina diat ba diat a tul tar tana ra vuaina ta kana e.

⁴² Iesu i tatike ta diat: Pa ava ga luk ia boko ta ra Buk Tabu dari:

“Nam ra vat ba ra umana tena pait pal dia pilak vue,

Nam uka di tar pait ra ul a ngu na pal me;

Go tai ra Luluai, ma ra mata i dat i manamanane muka.”

43 Go iau tatike ta vavat: Da tak vue ra varkurai kai God kan avat ma da tul tar ia tai ra tarai ba na vuai rikai ra vuaina. [

44 Nina i bura ta go ra vat na ti tagigi, ma nina ba go na bura taun ia na taimirai da ra tobon,]

45 Ba ra umana tena tinabar ma ra umana Parisaio dia valongore kana tinata valavalar dia nunure ba i tatike ke ure diat.

46 Ma ba dia mainge upi diat a kinim ia, dia burutue ra tarai, tago dia kapupi ia ba ia ra propet.

22

A tinata valavalar ure ra lukara na varbean
(Luk 14:15-24)

1 Iesu i tur pa mule ra tinata valavalar, ma i tatike ta diat:

2 A varkurai marama ra bala na bakut dir vardada ma tika na king, i pait ra lukara na varbean kai natuna, a tutana,

3 ma i tulue kana umana tultul upi diat a agur pa diat di ga ting diat ta ra lukara na varbean, ma dia ole ra vinavana.

4 I tulue mule kana ta ra umana tultul dari: Avat a ve diat di ga ting diat, ba iau tar mal ot pa ra nian, iau tar doko kaugu umana bulumakau ma ra umana monoina vavaguai, ma di tar vaninare ra magit par, avat a mai tadav ra lukara na varbean.

5 Ma dia nur vue ke, dia vana ka, tikai tadav kana uma, ta ra tikai tadav kana kunukul;

6 ma ta umana dia kinim pa ra umana tultul, dia vakaina diat, ma dia doko diat.

7 A king i kankan tana, ma i tulue kana umana loko na tarai na vinarubu dia ubu doko vue nam ra umana tena vardodoko, ma dia tun vue kadia pia na pal.

8 Namur i tatike tai kana umana tultul: Di tar vaninare ra varbean ma diat nam di ga ting pa diat pa dia ga ko.

9 Avat a vana ta ra lavur nga varkuvo, ma diat par, ava varkuvo ma diat, avat a ting pa diat uti ta ra lukara na varbean.

10 Nam ra umana tultul dia vana ta ra lavur nga, ma dia ben varurue diat, a umana kaina ma ra umana boina, ma ra lukara na varbean i kor ma ra tarai.

11 Ba ra king i ruk upi na gire ra tarai, i na tadav tika na tutana pa kana ta mal na varbean;

12 ma i biti tana: Talaigu, dave u ga ruk uti ba pa kaum ta mal na varbean? Ma i ki mut uka.

13 A king i biti tai ra umana tultul: Avat a vi ra ura limana ma ra ura kakene, ma avat a vue vaba ia ta ra ngala na bobotoi: nam di tangtangi tana ma di vangvangia ra palangia tana.

14 Tago di ting pa mangoro ma di pilak pa ra paupau ka.

A tinir ure ra totokom
(*Mar 12:13-17; Luk 20:20-26*)

¹⁵ A umana Parisaio dia vana irai ma dia varpit pa upi diat a vagu pa ia ta kana tinata.

¹⁶ Ma dia tulue kadia ta ra umana tarai na vartovo tadav ia ma ra umana talai Erodos ma dia biti tana: Tena vartovo, ave nunure ba u a dovot; ma kaum vartovo ta ra mangamangana kai God i dovot bula, ma pa u nuk pa ta tikai, tago a tarai dia varogop par piram.

¹⁷ Una ve avet, ava u nuk ia? I takodo ba da tul tar ra totokom tai ra Kaisar ba pata?

¹⁸ Iesu i nunure ra bala i diat i kaina, ma i biti: Avat a umana vaongo, dave ava valar iau?

¹⁹ Avat a ve tar ra pakana mani na totokom tagu. Ma dia kap tika na denaria tadav ia.

²⁰ I tir diat: A malalar i to ia tana, ma kai ia bula ra tutumu tana?

²¹ Dia biti ba: Kai ra Kaisar. Ma i biti ta diat: Avat a tul tar tai ra Kaisar ra lavur magit kai ra Kaisar ma avat a tul tar tai God bula ra magit par kai God.

²² Ba dia valongore nam dia kakaian tana, ma dia vana ka kan ia.

A tinir ure ra tinut mulai
kan ra minat

(*Mar 12:18-27; Luk 20:27-40*)

²³ Ta nam ra bung ta umana Sadukaio, diat dia pue ra nilaun mulai, dia tadav ia, dia tir ia, dari:

²⁴ Tena Vartovo, Moses i ga tatike: Ba ra tutana i mat, ma pa ta natuna, turana na ben kana vavina, ma na vangala ta umana bul upi kai turana nina i ga mat.

²⁵ A lavurua na barturana dia ga ki pire vevet; a luaina i taulai, ma i mat, ma tago pa ta natuna, turana, a vaivutuna, i ben pa kana taulai;

²⁶ ma damana bula ra vau-tuluna, ma i tuk ta ra valavuruana.

²⁷ Ma ra vavina i mat mur ta diat par.

²⁸ Ta ra nilaun mulai, kai ia ta diat ra lavurua nam ra vavina? Tago diat par dia ga taulai me.

²⁹ Iesu i biti ta diat: Ava rara, tago pa ava nunure ra Buk Tabu ma ra dekdek i God bula.

³⁰ Ta ra nilaun mulai pa dia taulai, ma pa dia tulatulai ta ra tinaulai, dia vardada ka ma ra lavur angelo arama ra bala na bakut.

³¹ Ma pa ava ga luk vang boko nam God i ga tatike ta vavat ure ra nilaun mulai kai ra lavur minat, dari:

³² Iau ra God kai Abaram, ma ra God kai Isak, ma ra God kai Iakob? God vakir a God kai ra lavur minat, kai ra lavur launa iat.

³³ Ba ra kor na tarai dia valongore go, dia manane kana vartovo.

A ngala na vartuluai
(*Mar 12:28-34; Luk 10:25-28*)

³⁴ Ba ra umana Parisaio dia valongore ba i tar tata vamut ra umana Sadukaio, dia kor varurung.

23

35 Ma tikai ta diat, a tena kabinana ta ra varkurai, i valar ia ma ra tinir dari:

36 Tena Vartovo, nuve i ngala ta ra lavur vartuluai ta ra tinata na varkurai?

37 Ma i biti tana: Una mari ra Luluai kaum God ma ra balam parika, ma ra tulungeam parika, ma ra nuknukim parika.

38 Go ia ra ngala, ma go ia ra luaina vartuluai.

39 Ma go tikai bula dir vardada me: Una mari talaim da u mari mule u.

40 A tinata na varkurai par ma ra lavur vartovo kai ra umana propet i vuna ta go ra ivu vartuluai.

A tinir ure Kristo

(*Mar 12:35-37; Luk 20:41-44*)

41 Io, ba ra lavur Parisaio dia ki varurung dari, Iesu i tir diat:

42 Ava ava nuk ia ure ra Kristo? Ba natu ia? Dia tatike tana: Natu i David.

43 I biti ta diat: Ba damana, dave David i vatang ia ta ra Tulungen ba Luluai? Tago i biti:

44 "A Luluai i tatike tai kaugu Luluai,

Una ki ta ra limagu tuna,

Tuk ta nam ra bung ba inavung vaba kaum lavur ebar ta ra vavai na kakim."

45 Ona David i vatang ia Luluai, dir tamana dave?

46 Ma pa ta i nunure ta pakana tinata ba na bali ia me: ma papa ta nam ra bung, pa ta i tadav ia mulai ma ra tinir.

Iesu i takun ra umana Parisaio ma ra umana tena tutumu

(*Mar 12:38-39; Luk 11:43,46; 20:45-46*)

1 Iesu i tatike tadav ra kor na tarai ma tadav kana tarai na vartovo bula, dari:

2 A lavur tena tutumu ma ra lavur Parisaio dia ki ta ra kiki kai Moses;

3 a magit par dia tulue avat i tana, avat a pait ia, ma avat a torom tana; ma koko avat a murmur kadia mangamangana tago dia tatike ke ma pa dia pait ia.

4 Dia vi ra lavur kinakap dia mamat ma i tup diat dia kakap, ma dia puak tar ia ta ra ul a vara i ra tarai, ma diat pa diat a maravut ma ta kopono kaka na lima i diat ika.

5 Kadia papalum par dia pait ia upi ra tarai diat a gire diat; dia pait vatababa pa kadia mapina buk na kodakodop, dia pait vangala pa ra umana ngu u kadia mal,

6 dia mainge ra kiki na luluai ta ra lavur lukara ma ra umana kiki na lua ta ra lavur pal na lotu,

7 ma ra oro varvagai ta ra lavur tavul a bung, ma ba ra tarai diat a vatang diat ma ra tena vartovo.

8 Ma koko da vatang avat ma ra tena vartovo, tago a kopono ko kavava tena vartovo, ma avat, ava barturana par.

9 Ma koko ava vatang ta tutana ra pia ba tama i vat, tago a kopono ko tama i

vavat, nam arama ra bala na bakut;

¹⁰ ma koko da vatang avat ma ra luluai, tago a kono ko kavava Luluai, nina Kristo.

¹¹ Ma nam i ngala ta vavat, kavava tultul uka.

¹² Ma nam i vangala pa mule, da vaikilik pa ia; ma nina i vaikilik pa mule, da vangala pa ia.

Iesu i tata kaina ure kadia mangamangana vavaongo

(*Mar 12:40; Luk 11:39-42,44,52; 20:47*)

¹³ Na kaina ta vavat a umana tena tutumu, ma ra umana Parisaio, avat a umana vaongo, tago ava banubat vue ra tarai ta ra varkurai marama ra bala na bakut; avat pa ava olo tana, ma pa ava nur tar diat dia ling na ruk upi diat a ruk muka.

¹⁴ Na kaina ta vavat a umana tena tutumu, ma ra umana Parisaio, avat a umana vaongo, tago ava en vue ra kubakuba i ra umana ua na vavina, ma ava pait ra umana lolovina niaring upi ava malamala tena takodo. Kari na manga ngala ra varvakadik pire vavat.

¹⁵ Na kaina ta vavat a umana tena tutumu ma ra umana Parisaio, avat a umana vaongo, tago ava valivute ra ta ma ra rakarakan a gunagunan upi avat a vo pa ta tikai ba na ki maravut avat; ma ba i tar ongo, ava tar pukue pa ia pi na manga natu i geena ta vavat.

¹⁶ Na kaina ta vavat, avat a umana pula na raprap, tago ava tatike: Ba tikai i vavalima ta ra goled ta ra pal na vartabar, i dekdek muka nam.

¹⁷ Avat a umana lunga, ava pula; nuve i ngala ta dir, a goled ba ra pal na vartabar, nina i tar vagomgom ra goled?

¹⁸ Ava biti bula: Ba tikai i vavalima ta ra uguugu na vartabar, a magit vakuku nam, ma ba tikai i vavalima ta ra vartabar i ki tana, i dekdek muka nam.

¹⁹ A umana pula, nuve i ngala? A vartabar ba ra uguugu na vartabar, nina i vagomgom ra vartabar?

²⁰ Nina i vavalima ta ra uguugu na vartabar, i vavalima bula ta nam parika i ki tana.

²¹ Ma nina i vavalima ta ra pal na vartabar, i vavalima bula tai nina i kiki tana.

²² Ma nina i vavalima ta ra bala na bakut, i vavalima bula ta ra kiki kai God, ma i vavalima bula tai nina i ki tana.

²³ Na kaina ta vavat a umana tena tutumu, ma ra umana Parisaio a umana vaongo: tago ava tul tar tikatika na pakana ta ra vinvinun na mint, ma ra dil, ma ra kumin,* ma pa ava pait ra lavur magit i ngala ta ni diat ta ra tinata na varkurai, a mangamangana takodo, a varmari, ma ra nurnur; i boina ba ava tar pait go diat, ma koko avat a pait lake bula nam diat.

* 23:23: A mint, a dil ma a kumin, a umana igir nina di nangnangine.

²⁴ Avat a umana pula na raprap, ava turube vue ra namu, ma ava konom pa ra kamel.

²⁵ Na kaina ta vavat a umana tena tutumu, ma ra umana Parisaio, a umana vaongo, tago ava dur ra muru na la ma ra muru na kadui bula, ma ra bala i dir boko i buka ma ra varvaur, ma ra kaina mamainga.

²⁶ U a pula na Parisaio, una dur value ra bala na la ma ra bala na kadui, upi na gomgom bula ra muru i dir.

²⁷ Na kaina ta vavat a umana tena tutumu ma ra umana Parisaio, a umana vaongo, tago ava vardada ma ra umana babang di tar kola, di gire ra muru i diat i boina, ma ra bala i diat i buka ma ra ur na minat ma ra lavur dur.

²⁸ Damana bula avat, a tarai dia gire ra paka i vavat da ra umana tena takodo, ma ra bala i vavat boko i buka ma ra vaongo ma ra varpiam.

Iesu i tata kapa ure ra balbali

(Luk 11:47-51)

²⁹ Na kaina ta vavat a umana tena tutumu, ma ra umana Parisaio, a umana vaongo, tago ava pait ra umana babang kai ra lavur propet, ma ava mar ra lavur tung na minat kai ra umana tena takodo,

³⁰ ma ava tatike: Gala ave ga laun amana ta ra kilala kai ra umana tama i vevet, gala pa ave ga maravut diat ta ra gapu i ra lavur propet.

³¹ Dari ava varvai ta vavat mulai, ba avat a umana natu

i diat dia ga doko ra umana propet.

³² Avat a vabuka muka ra valavalar kai ra umana tama i vavat.

³³ Avat a umana vui, avat a umana natu i ra vui, avat a laun dave ta ra varkurai geena?

³⁴ Go iau tulue ra umana propet tadav avat ma ra umana tena kabinana, ma ra umana tena tutumu; avat a doko ta umana, ma avat a ot ta ra umana ta ra bolo, ma ta ra umana bula avat a virit diat ta ra umana pal na lotu, ma avat a korot diat kan ra lavur pia na pal vanavana;

³⁵ upi na ki ta vavat a gapu i ra lavur tena takodo par nina i ga talingir ta ra rakarakan a gunagunan, di ga tur pa ia ma ra gapu i Abel a tena takodo, tuk tar ta ra gapu i Sakarias natu i Barakias, nina ava ga doka livuan ta ra pal tabu ma ra uguugu na vatabar.

³⁶ A dovot go iau tatike ta vavat: Go ra magit parika na ki ta go ra taun tarai.

Iesu i mari Ierusalem

(Luk 13:34-35)

³⁷ Ierusalem, Ierusalem, u, u ga doko ra umana propet, u, u ga tupar diat, di ga tulue diat tadav u! Aivia ra bung iau ga mainge upi ina agure varurue ra lavur natum da ra kakaruk i agure varurue ra lavur natnatina ta ra vavai na bebeana, ma ava ol ika!

³⁸ Kavava pal na lingling ika.

³⁹ Tago iau tatike ta vavat: Pa avat a gire mule iau papa gori ma tuk tar ta ra bung ba

avat a biti tana: I ti doan nam i pot ma ra iang i ra Luluai.

24

Iesu i biti ba da nila vue ra pal na vartabar

(Mar 13:1-2; Luk 21:5-6)

¹ Iesu i irop kan ra pal na vartabar, ma i vana ta kana nga, ma kana tarai na vartovo dia tadav ia upi diat a ve tar ra palpal na vartabar tana.

² Ma i biti ta diat: Avat a gire go ra lavur magit, a dovot go iau ve avat, pa ta vat dir a va vartaun tana, da re vapar vue.

A umana purpuruan ma ra umana varmonong

(Mar 13:3-13; Luk 21:7-19)

³ Ba i kiki ta ra luana na Oliva, a tarai na vartovo dia tadav varkolona, dia tatike: Una ve avet ba vingaia go ra lavur magit diat a vana rikai? Ma ava ra vakilang ure kaum vinavana mulai uti, ma ure ra mutuai ra rakarakan a gunungan?

⁴ Ma Iesu i tatike bali diat dari. Avat a varbalaurai, kan ta tikai na varara avat.

⁵ Tago mangoro diat a vana rikai ma ra iangigu, diat a tatike dari: Iau ra Kristo, ma diat a varara ta mangoro.

⁶ Ma avat a valongore boko ure ra umana vinarubu ma ra tinata na vinarubu, ma koko avat a ngarao tana, tago i topa ia dari: ma ra mutuaina pata boko.

⁷ Tago tika na vuna gunan na tut ure ta ra vuna gunan, ma tika na varkurai ure ta ra

varkurai; ma ra umana mul-mulum, ma ra umana guria ta ra gunungan.

⁸ Da tur pa ra kinadik ma go ra lavur magit.

⁹ Diat a tul tar avat upi ra kinadik, ma diat a doko avat, ma ra lavur vuna tarai diat a milmilikuane avat ta ra iangigu.

¹⁰ Ma mangoro diat a tutukai ma diat a tul vargilians tar diat, ma diat a milmilikuane vargilians diat.

¹¹ Ma mangoro na propet vavaongo diat a vana rikai, ma diat a varara ta mangoro.

¹² Ma tago ra lavur varpiam na peal, a varmari kai ta mangoro na madoldol mulai.

¹³ Ma nina i tur padikat tuk ta ra mutuaina, da ga valaun ia.

¹⁴ Ma da varve go ra bo na varvai ta ra rakarakan a gunungan mutu upi ra vakilang tadav ra lavur vuna tarai, ma ra mutuaina na pot muka.

A magit i milmilikuane

(Mar 13:14-23; Luk 21:20-24)

¹⁵ Ba va gire ra magit i milmilikuane kai ra kamara i tur ta ra pal tabu, nina Daniel ra propet i ga varvai lua tana (nina i luluk, boina ba na matoto),

¹⁶ boina ba diat dia ki Iudaia diat a lop urama ra lualuana;

¹⁷ ma nina i ki ra ul a pal, koko na irop upi ta vurvur magit i va na pal;

¹⁸ ma nina i ki ra uma, koko na talil upi kana olovoi.

19 Na kaina ta diat dia kap bala, ma ta diat bula dia vau ra bul ta nam ra e.

20 A vat a araring upi koko avat a lop ta ra kilala na mudian, ma koko ta ra Bung Sabat;

21 tago na tup ia ra kinadik, pa ta i vardada me papa amana ra vunapai ra rakarakan a gunagunan ma tuk ta ra bung gori, ma namur bula pata.

22 Gala pa da vaikilik pa nam ra kilala, gala pa ta muka na laun; ia kaka da ga vaikilik pa ia upi diat di ga pilak pa diat.

23 Io, ba ta tikai i tatike.ta vavat ba; Go ra Kristo, ba: Nam, koko ava kapupi ia,

24 Tago ra umana Kristo vavaongo, ma ra umana propet vavaongo diat a tur rikai, ma diat a ve tar ra umana ngala na vakilang ma ra umana dekdek upi da varara ta mangoro, ma da valavalar diat bula di ga pilak pa diat.

25 Go iau tar varve value avat.

26 Ba dia tatike ta vavat ba i ki ra pupui, koko avat a kapupi ia.

27 A meme i pala ia ta ra matana taubar ma diat aro ra matana labur dia gire; damana bula ra vinavana mulai uti kai Natu i ra tutana.

28 A lavur kotkot dia vut varurung ta nam ra gunan a minat i va tana.

29 Ma ba i tar par ra kinadik ta nam ra umana bung, a matana keake na bobotoi, a gai pa na pupua, a lavur tagul diat a burabura marama ra bakut, ma ra lavur dekdek ta ra bakut na dadadar;

30 ma namur na vana rikai ra vakilang i Natu i ra tutana ta ra bakut, ma na tabun tuna ra bala i diat ra lavur vuna tarai par ra pia ma diat a gire Natu i ra tutana na vana rikai ta ra lavur bakut, ma ra dekdek ma ra ngala na minamar.

31 Ma na tulue kana umana angelo, ma ra tavur na tangi mat, ma diat a agure varurue diat i ga pilak pa diat ta ra ivat na matana vuvu, maro ta tikai na ngu na bakut ma tuk tai ta ra tikai.

A vartovo valavalar kai ra lovo

(*Mar 13:28-31; Luk 21:29-33*)

32 Avat a valongore ra vartovo valavalar kai ra lovo; ba ra ingaingarina i papait na gol, ma i mapmapina nagam, ava nunure ba ra e na malamalampang i maravai;

33 damana bula ba ava gire go ra lavur magit avat a nunure ba i maravai, i tur ta ra umana mataniolo.

34 A dovot go iau tatike ta vavat: Go ra taun tarai pa na ga panie boko tuk ta nam ba di pait ot pa go ra lavur magit parika.

35 A lavur bakut ma ra rakarakan a gunagunan na panie, ma kaugu lavur tinata pa na panie muka.

Natu i ra tutana na pot

(*Mar 13:24-27; Luk 21:25-28*)

Pa ta i nunure nam ra bung ba ra pakana bung

(*Mar 13:32-37; Luk 17:26-30,34-36*)

³⁶ Pa ta i nunure nam ra bung ba nam ra pakana bung, a lavur angelo ra bala na bakut pata, ma Natuna pata, ia kaka Tama.

³⁷ A vinavana mulai uti kai Natu i ra tutana na vardada ma ra kilala i Noa.

³⁸ Ta nam ra kilala ba pata boko ra lovon ta, dia iaian, dia momamomo, dia varvarbean, ma dia tulatulai ta ra varbean, tuk ta nam ra bung ba Noa i koa ta ra parau ta tana.

³⁹ Ma dia ngulngul tuk ta ra bung nam ba ra lovon ta i vana rikai muka ma i kap vue diat mutu; damana bula ra vinavana mulai uti kai Natu i ra tutana.

⁴⁰ Ta nam ra kilala a ivu tutana dir a ki ra pui, da vatur vake tikai, ma da nur vue ta ra tikai,

⁴¹ a ivu vavina dir a udu kon ma ra uduudu ta, da vatur vake tikai ma ta ra tikai da nur vue.

⁴² Avat a varbalaurai, tago pa ava nunure ra bung ba kavava Luluai na pot i tana.

⁴³ Ava nunure go, gala ra luluai na pal i ga tar nunure ra pakana marum ba ra tena nilong na vut i tana gala na babalaurai, pa na nur vue ra kubana upi da lobong ia.

⁴⁴ Damana bula avat a vaninara, tago Natu i ra tutana na vana rikai ta ra pakana bung ba pa ava nuk pa ia tana.

A dovot na tultul ma nam

pa i dovot

(*Luk 12:41-48*)

⁴⁵ Ia ra tultul i dovot ma i kabinana bula, kana luluai i tar tul tar ia upi na kure ra kubana ma na tibatibe diat i tana ma ra adia magit ta ra kilalana?

⁴⁶ Nam ra tultul i ti doan ba kana luluai i pot babare ba i papait ia damana.

⁴⁷ A dovot go iau tatike ta vavat, na tul tar ia pi na kure kana tabarikik parika.

⁴⁸ Gala nam ra tultul i nuk ia ta ra balana dari: Kaugu luluai na vavuan;

⁴⁹ ma i kitakita ra umana tultul, ma i iaian, ma i momamomo varurung ma ra umana tena nimomo;

⁵⁰ a luluai kai nam ra tultul na pot ta ra bung ba pa i nuk pa ia tana, ma ta ra pakana bung ba pa i nunure,

⁵¹ ma na kutu varbaiane ma na tul tar ia upi kana tiniba varurung ma ra lavur tena lotu vavaongo; da tangtangi ma da vangvangia ra palangia tana.

25

A tinata valavalar ure ra vinun na inip na vavina

¹ Ta nam ra bung, a varkurai marama ra bala na bakut na vardada ma ra vinun na inip na vavina, dia vatur kadia umana lamp, ma dia vana, dia totongo upi ra taulai kalama.

² A ilima ta diat dia lunga, ma ta ra ilima dia kabinana.

³ Tago diat dia lunga, ba dia kap kadia umana lamp, pa dia kap bula ta dangi;

⁴ diat dia kabinana dia kap kadia umana lamp ma ra dangi bula ta kadia umana la.

⁵ Ba ra taulai kalama i vavuan dia mata vava, ma dia diop par.

⁶ Ma ta ra mutumut na marum di oraoro dari: Arua, a taulai kalama go kari! Avat a mai, avat a barat ia.

⁷ A umana inip na vavina par dia tut, ma dia mal kadia umana lamp.

⁸ A umana lunga dia biti tai ra umana kabinana: Avat a tabar avet ma ta ik a dangi, tago kaveve umana lamp dia to na, mat.

⁹ A umana kabinana dia biti: Pata, kan pa na topa dat parika, avat a vana tadav diat dia ivura, avat a kukul pa kavavat.

¹⁰ Ba dia vana upi diat a kukul, a taulai kalama i pot ma diat dia tar vaninara dia olo me ta ra lukara na varbean; ma di banubat ra matakilalat.

¹¹ Ta ra ilima na inip na vavina dia pot mur, ma dia biti dari: Luluai, Luluai, una papa are avet.

¹² Ma i tatike ta diat: A dovot go iau tatike ta vavat ba pa iau nunure avat.

¹³ Io, avat a varbalaurai, tago pa ava nunure ra bung ba ra pakana bung.

A tinata valavalar ure ra utul a tultul
(Luk 19:11-27)

¹⁴ Dir vardada bula ma ra tutana ba na vana ta ra gunan vailik, ma i oro pa kana lavur tultul, ma i vaba kana lavur tabarikik ta diat.

¹⁵ I vaba ra ilima na talant tai tikai, ma ra ivut tai ta ra tikai, ma ra kopono tai ta ra tikai bula; tadav dital tikaatikai vardada ma kadital kabinana; ma i vana ta kana vinavana.

¹⁶ Nam i tar vatur vake ra ilima na talant i vana lulut, ma i kukul me, ma i pie pa bula ta ra ilima.

¹⁷ Damana bula nam i tar vatur vake ra ivut, i pie pa bula ta ra ivut.

¹⁸ Ma nam i tar vatur vake ra kopono ko, i vana, ma i kal ra tung, ma i punang ive tana ra mani kai kana luluai.

¹⁹ Ba ra luluai kai nam ra umana tultul i tar vavuan. i pot ma i tir diat.

²⁰ Ma nam i ga vatur vake ra ilima na talant i vana tadav ia, ma i kap guve ma ta ra ilima na talant bula, ma i tatike: Luluai, u ga vaba ra ilima na talant tagu, go iau tar pie pa ta ra ilima bula.

²¹ Kana luluai i tatike tana: I boina muka, u a dovotina, u a bo na tultul; u tar dovot ta go ra paupau magit, ina tul tar iu ba una kure ta mangoro; una olo ta ra gugu kai kaum luluai.

²² Ma nam i ga vatur vake ra ivu talant i vana tadav ia ma i biti: Luluai, u ga vaba ra ivu talant tagu, go iau tar pie pa ta ivut bula.

²³ Kana luluai i biti tana: I boina muka, u a dovotina, u a bo na tultul; u tar dovot ta go ra paupau magit, ina tul tar iu ba una kure ta mangoro; una olo ta ra gugu kai kaum luluai.

²⁴ Ma nam i ga vatur vake ra kopono talant i vana tadav ia ma i biti: Luluai, iau tar

nunure u ba u a tena lan-godo; u ingate nam pa u ga vaume, mā u varurue nam pa u ga imire;

²⁵ ma iau ga burut, iau ga vana, iau ga punang ive kaum talant ra pia; go, kaum muka mulai.

²⁶ Kana luluai i biti tana: U a kaina tultul, u a tabauma, u tar nunure ba iau ingate nam ba pa iau ga vaume, ma iau varurue nam pa iau ga imire;

²⁷ dave pa u ga tul tar kaugu mani ta diat dia pi-apie mani, upi ba iau pot ina alube pa kaugu, ma ra vavatur bula tana.

²⁸ Avat a tak vue ra talant kan go, ma avat a tul tar ia tai nam kana ra vinun na talant.

²⁹ Tago nina ba i vuvu-vung, da tabar mule upi na vung ta ngala, ma nina ba pa i vuvuvung, da tak vue kana ikilik kan ia.

³⁰ Ma avat a vue vaba go ra tultul na niiba ta ra bobotoi; da tangtangi, ma da vang-vangia ra palangia tana.

A mutuaina varkurai

³¹ Ba Natu i ra tutana na pot ma kana minamar, diat ma kana lavur angelo, na ki ta kana kiki na minamar;

³² ma ra lavur vuna tarai ta ra rakarakan a gunagunan diat a kor varurung ta ra matana; ma na tibe varba-iane diat, da ra tena balabal-aure sip i tibe varbaiane ra lavur sip kan ra lavur me;

³³ ma na vaki ra lavur sip ta ra limana tuna, ma ra lavur me ta ra mairana.

³⁴ Ma ra king na biti ta diat ta ra limana tuna: Avat a mai, Tamagu i ga vadoane

avat, avat a kale pa ra varku-rai di ga vaninare amana ra vunapai ra rakarakan a gu-nagunan upi kavavat;

³⁵ tago iau ga mulmulum ma ava ga tabar iau; iau ga mar, ma ava ga vamomo iau; iau ga vaira, ma ava ga ben varuk iau;

³⁶ pa kaugu ta mal, ma ava ga vamong iau; iau ga ki ra pal na banubat, ma ava ga tadav iau tana.

³⁷ Ma ra umana tena takodo diat a tir ia: Luluai, vingaia ave ga gire u ba u mulmulum ma ave ga tabar u, ba u ga mar, ma ave ga vamomo u?

³⁸ Vingaia u ga vaira ma ave ga ben varuk u, ba pa kaum ta mal, ma ave ga va-mong u?

³⁹ Vingaia ave ga gire u, u mait, ba u ki ta ra pal na banubat, ma ave ga tadav u?

⁴⁰ Ma ra king na biti ta diat: A dovot go iau tatike ta vavat, ba ava ga pait ia tai ta tikai ta go diat a lavur turagu, ta nina bar i ikilikil ta diat, ava ga pait ia tagu.

⁴¹ Ma na biti ta diat ta ra mairana: Avat a lavur bilak avat a vana kan iau ura ta ra iap ba pa da pun ia, nam di ga mal pa ia upi Satan ma kana lavur angelo;

⁴² tago iau ga mulmulum, ma pa ava ga tabar iau; iau ga mar ma pa ava ga va-momo iau;

⁴³ iau ga vaira, ma pa ava ga ben varuk iau; pa kaugu ta mal, ma pa ava ga vamong iau; iau ga mait, ma iau ki ta ra pal na banubat, ma pa ava

ga laume iau.

⁴⁴ Ma diat bula diat a tir ia: Luluai, vingaia ave ga gire u ba u mulmulum, ba u mar, ba u vaira, ba pa kaum ta mal, ba u mait, ba u ki ta ra pal na banubat, ma pa ave ga torom maravut u tana?

⁴⁵ Ma na biti ta diat: A dovot go iau tatike ta vavat: Tago pa ava ga pait ia tai ta tikai ta go ra umana ikikilik, pa ava ga pait ia tagu.

⁴⁶ Ma diat go diat a vana ta ra balbali ba pa na mutu; ma ra lavur tena takodo diat a vana ta ra nilaun ba pa na mutu.

26

Dia tatata guvai upi diat a vagu pa Iesu

(*Mar 14:1-2; Luk 22:1-2; Ioa 11:45-53*)

¹ Ba Iesu i tar tatike vue go ra lavur tinata i biti tai kana tarai na vartovo:

² ava nunure ba i tar par a ura bung da tur pa ra lukara na bolo lake, ma da tul tar Natu i ra tutana upi da ot ia ta ra bolo.

³ Ma ra lavur tena tinabar ngalangala ma ra lavur patuana kai ra tarai dia ki varurung ta ra balana gunan kai ra tena tinabar i lualua, a iangina Kaiapas;

⁴ ma dia tatata guvai upi diat a vagu pa Iesu, ma da doka.

⁵ Dia biti ba: Koko ta ra lukara, kan ra tarai diat a urung.

Ra vavina i lingire ra varku ta ra ulu i Iesu

(*Mar 14:3-9; Ioa 12:1-8*)

⁶ Ba Iesu i ki Betania, ta ra kuba i Simon ra vukavuka,

⁷ tika na vavina i tadav ia ma ra pal a tava na varku i ngatngat muka, ma i lingire ta ra uluna ba i kiki ta ra nian.

⁸ Ba ra tarai na vartovo dia gire, dia kankan, dia vartir ba: Di vole go upi ra ava?

⁹ Ta ra ava pa di ga ivure go upi ta ngala na mani, upi da tabar na lavur luveana me?

¹⁰ Iesu i nunure, ma i biti ta diat: Dave ava anan ta go ra vavina? A bo na magit i tar pait ia tagu.

¹¹ A lavur luveana diat a ki vatikai pire vavat, ma iau pa ina ki vatikai pire vavat.

¹² Go i tar lingire go ra varku ta ra pakagu upi na vaninare iau upi ra pupunang.

¹³ A dovot go iau tatike ta vavat: A gunagunan par ta ra rakarakan a gunagunan ba da pait go ra bo na varvai tana, da varveai bula tana ta ra magit go ra vavina i tar pait ia upi na tur na aim.

Iudas i mulaot upi na Vagu Pa Iesu

(*Mar 14:10-11; Luk 22:3-6*)

¹⁴ Tikai ta diat ra vinun ma a ivut, a iangina Iudas Iskar-iot, i vana tadav ra umana tena tinabar ngalangala,

¹⁵ ma i biti: Ba ina vagu tar ia ta vavat, ava avat a vapuak iau me? Ma dia valar tar ra utul a vinun na pakana silva.

¹⁶ Ma papa ta nam ra bung i kiki pa ia upi na vagu tar ia ta diat.

Iesu diat ma kana tarai na vartovo dia en ra magit na bolo lake

(Mar 14:12-21; Luk 22:7-14,21-23; Ioa 13:21-30)

17 Ta ra luaina bung ta ra e na gem ba pa i leven, a tarai na vartovo dia tadav Iesu, dia tir ia dari: U mainge ba avet a mal pa ra am magit na bolo lake ave?

18 I biti: Avat a vana ta ra pia na pal, ma avat a biti tai nam ra tutana nina ba avat a varkuvo me, dari: A Tena Vartovo i biti: Kaugu bung i maravai ka; avet ma kaugu tarai na vartovo avet a ian ra bolo lake ta ra kubam.

19 A tarai na vartovo dia mur nam ra tinata kai Iesu, ma dia vaninare ra bolo lake.

20 Ma ta ra ravian diat ma kana a vinun ma a ivu tarai na vartovo dia kiki ta ra nian;

21 ba dia iaian boko, i biti: A dovot go iau tatike ta vavat, ba tikai ta vavat na vagu tar iau.

22 Ma i manga tabun ra bala i diat i tana, ma diat par tikatikai dia tir ia dari: Luluai, iau laka?

23 Ma i biti ta diat: Nina ba amir, amir a tatak varurung ta ra la, na vagu tar iau.

24 Natu i ra tutana na virua da di ga tumu value ure; ma na kaina nam ra tutana i vagu tar Natu i ra tutana; gala na boina ta nam ra tutana gala pa di ga kava.

25 Iudas, nina ba na vagu tar ia, i tir ia ba: Tena Vartovo, iau laka? Ma i biti tana: Io, u iat, u ti tatike muka.

A nian kai ra Luluai

(Mar 14:22-26; Luk 22:14-20; 1 Kor 11:23-25)

26 Ba dia iaian boko, Iesu i vatur ra gem, i lotu pa ure, ma i tabik ia, ma i tabar ra tarai na vartovo me, ma i biti: Go a pakagu, avat a vatur pa ia ma avat a en ia.

27 Ma i vatur ra la, ma i pite varpa ure ma i tul tar ia ta diat, i biti: Avat a momo par tana;

28 go a gapugu kai ra kalamana kunubu nina i talingir upi ra mangoro, upi na re vue ra lavur varpam.

29 Iau tatike ta vavat, ba pa ina momo mulai ta ra vuai na vain papa gori ma tuk tar ta ra bung ba dat a mome ra kalamana ta ra varkurai kai Tamagu.

30 Ba di tar kaile vue ra kakailai, dia vana irai ta ra luana na Oliva.

Iesu i tata na lua ba Petero na pue vue

(Mar 14:27-31; Luk 22:31-34; Ioa 13:36-38)

31 Ma Iesu i biti ta diat: Go ra marum avat par avat a tabunuane iau boko, tago di ga tumu ia dari: Ina kita ra tena balabalaure sip, ma ra kikil na sip diat a varbaiai vurvurbit.

32 Ba di tar vatut mule iau, ina lua ta vavat urama Galilaia.

33 Petero i biti tana: Ba diat par diat a tabunuane u, iau pata muka.

34 Iesu i biti tana: A dovot go iau tatike tam, ba go ra marum, ona ra loko pa i riki boko, una vautul a pue vue iau.

35 Petero i biti tana: Ba dor par dor a virua, pa ina pue

vue u. A tarai na vartovo par dia biti bula damana.

Iesu i araring ta ra uma Getsemane
(*Mar 14:32-42; Luk 22:39-46*)

³⁶ Iesu ma diat dia vut ta ra pakana pia a iangina Getsemane, ma i biti tai kana tarai na vartovo: Avat a ki ati ma iau ubara, ina araring.

³⁷ Ma i agure Petero ma ra ura natu i Sebedaio, ma i vura na tabun ra balana ma i ururian muka.

³⁸ Ma i biti ta dital: A tulungeagu i tabun muka da na mat, amutal a ki ati, amutal a mono maravut iau.

³⁹ Ma i vana na lua ra ik, i bura timtimum, ma i araring dari: Tamagu, ba i topa ia, da tak vue go ra la kan iau; ma koko da pait nam iau mainge, nam muka ba u iat u mainge.

⁴⁰ Ma i talil tadav ra utul a bul na vartovo, i babare dital, dital va mat, ma i tir Petero: Na tup amutal laka ma amutal a mono maravut iau a kopono ko ra pakana bung?

⁴¹ Amutal a mono, ma amutal a araring kan da valam pa amutal; a tulungen iat i ongo, ma ra palapaka i bilua.

⁴² Ma i vaurua ma ra vina-vana kan dital, ma i araring dari: Tamagu, ona i dekdek upi da tak vue go kan iau, ma ba i topa ia ba ina mome ke, boina da pait nam u mainge.

⁴³ I talil mulai i babare dital, dital va mat mulai, tago dital mata vava.

⁴⁴ Ma i vana mulai kan dital, i vana, ma i vautul a

araring, ma i vatang mule nam ra tinata i ga tatike lua.

⁴⁵ Ma i vana mulai tadav ra utul a bul na vartovo, ma i biti ta dital: Amutal a va mat muka, amutal a ngo pa, i maravai ra pakana bung upi da vagu tar Natu i ra tutana ta ra lima i ra umana tena varpiam.

⁴⁶ Amutal a tut, dat a vana, i maravai nam ba na vagu tar iau.

Di vagu pa Iesu

(*Mar 14:43-50; Luk 22:47-53; Ioa 18:3-12*)

⁴⁷ Ba i tatata boko, Iudas, tikai ta diat ra vinun ma a ivut, i pot, diat ma ra kor na tarai, dia kapkap ra umana pakat ma ra umana ram tai ra umana tena tinabar ngalangala ma ra umana patuana kai ra tarai.

⁴⁸ Nam i vagu tar ia i ga ve tar kana ta vakilang ta diat dari: Nina ba iau galum ia, ia muka nam, avat a kinim ia.

⁴⁹ Ma i tadav muka Iesu, ma i tata pa ia dari: Tatabai, Tena Vartovo! ma i galum ia.

⁵⁰ Iesu i biti tana: Talaigu, una pait muka nam u ti vana uti upi ia. Ma dia tadav ia, dia kinim pa ia ma dia vatur ia.

⁵¹ Tikai ta diat dia varagur ma Iesu i kodo ra limana, ma i ele pa kana pakat, ma i kita kutu vue ra talinga i ra tultul kai ra tena tinabar i lualua.

⁵² Iesu i biti tana: Una vung mule kaum pakat ta kana vuvuvung, tago diat par dia papakat, diat a virua ma ra pakat.

⁵³ U nuk ia vang i dekdek piragu upi ina lul Tamagu, ma go ko na tulue ra vinun ma a ivu loko na angelo piragu?

⁵⁴ Gala damana, da pait ot pa davatane ra umana tinata ta ra Buk Tabu nina i biti ba i mamat ba na dari?

⁵⁵ Ta nam ra pakana bung Iesu i tatike tai ra kor na tarai dari: Ava tar vut vang upi avat a kinim iau ma ava kapkap ra umana pakat ma ra umana ram da ava vana upi ra tena nilong? Ma ra bungbung parika iau ga kiki ta ra pal na vartabar, iau vartovo, ma pa ava ga kinim iau.

⁵⁶ Da pait vapar go upi na ot ra lavur tutumu kai ra umana propet. Ma ra tarai na vartovo. par dia vana kan ia, dia lop.

Iesu i tur ta ra mata i ra umana tena kivung

(Mar 14:53-65; Luk 22:54-55,63-71; Ioa 18:13-14,19-24)

⁵⁷ Diat dia tar kinim pa Iesu, dia ben ia ta ra kuba i Kaiapas ra tena tinabar i lualua, nam ra lavur tena tutumu ma ra lavur patuana dia kivung tana.

⁵⁸ Petero i murmur mara iat, tuk ta ra bala na gunan kai ra tena tinabar i lualua, ma i olo tana, ma dia kiki ma ra umana tultul upi na gire ba ava da pait ia tana.

⁵⁹ A umana tena tinabar ngalangala ma diat par ta ra kivung, dia nuknuk upi ta varveai vavaongo ure Iesu, upi da doka;

⁶⁰ ma pata; ma a dovotina, mangoro na tena varveai vavaongo dia vana rikai. A ivut dir ga mur,

⁶¹ dir biti: Go ra tutana i ga biti dari: Ina re vue go ra pal na vartabar kai God. ma ina pait mule tai ta utul a bung.

⁶² Ma ra tena tinabar i lualua i tur ma i tatike tana: Pa una tata laka? Ava go dia varvai tana ure u?

⁶³ Ma Iesu i ki mut uka. A tena tinabar i lualua i tatike tana: Iau vavalima pa iu tai ra God i laun, ba una varve avet ba u ra Kristo, Natu i God, ba pata?

⁶⁴ Iesu i biti tana: Maia, damana u tar tatike, ma go iau tatike tam: Papa gori avat a gire Natu i ra tutana i kiki ta ra lime tuna ra ongor ma na vut ta ra lavur bakut.

⁶⁵ Ma ra tena tinabar i lualua i rada kana umana mal, ma i tatike: Go i tar vul God; ta ra ava dat a nuk upi ta ra umana mulai upi diat a varveai tana? Go da tar valongore ra varvul;

⁶⁶ ava ava nuk ia? Ma dia bali ia dari: I topa ia ba na virua.

⁶⁷ Ma dia gami ra matana, ma dia tibul ia; ma ta umana dia par ia ma ra lapar a lima i diat,

⁶⁸ ma dia biti: U Kristo, una varvai na propet ta vevet ba, to ia i tar par iu?

Petero i pue vue Iesu

(Mar 14:66-72; Luk 22:56-62; Ioa 18:15-18,25-27)

⁶⁹ Ma Petero i ki boko ra balana gunan, ma ra vavina i tadav ia, i tatike: U bula amur ma Iesu a te Galilaia.

⁷⁰ Ma i varpuai ta ra mata i diat par, i biti: pa iau nunure kaum tinata.

⁷¹ Ba i tar irop ta ra mata palpal, ta ra tika na vavina i gire, ma i tatike ta diat dia tur abara: Go ra tutana bula dir ma Iesu ra te Nasaret.

⁷² Ma i varpuai mulai, ma i vavalima tana, i biti: Pa iau nunure go ra tutana.

⁷³ Ma ra ik boko, diat dia turtur abara dia tadav Petero, dia tatike tana: A dovotina, u bula avat, tago ave nunure ilam u ta kaum tinata.

⁷⁴ Ma i tata kakaina, ma i vavalima, i biti: Pa iau nunure nam ra tutana. Ma ra loko i riki muka.

⁷⁵ Ma Petero i nuk pa ra tinata kai Iesu dari: Ba ra loko pa i riki boko, una vau-tul a pue vue iau. Ma i irop, ma i tangi mat.

27

Di ben pa Iesu ina di tul tar ia tal Pilato

(Mar 15:1; Luk 23:1-2; Ioa 18:28-32)

¹ Ba i tar malana, a umana tena tinabar ngalangala par, ma ra lavur patuana kai ra tarai dia tatata guvai ure Iesu upi da doka;

² dia vi ia, dia ben vaboloa ma dia tul tar ia tai Pilato ra tena varkurai na gunan.

Iudas i mat
(Apos 1:18-19)

³ Ba Iudas, nam i ga vagu tar ia, i gire ba di tar kure vakaina Iesu, i nukpuku, ma i vamule nam ra utul a vinun na pakana silva tai ra umana

tena tinabar ngalangala ma ra umana patuana,

⁴ ma i biti: Iau tar pait ra varpiam, tago iau tar vagu tar ra takodo na gap. Ma dia biti tana: Avet ave diva? U iat.

⁵ Ma i vue ra lavur pakana silva ta ra pal i gomgom, ma i vana ka; i vana irai, ma i al vatokobe mule.

⁶ A umana tena tinabar dia tak pa ra lavur pakana silva, dia tatike: Pa i ko ba da vung go ta ra vuvung na mani, tago a matai ra gap.

⁷ Ma dia tata guvai tana, ma dia kul pa ra gunan kai ra tena pait la, upi da puna-punang a umana vaira na minat i tana.

⁸ Ma di vatang tar ra iang i nam ra gunan ba: A pia na gap; ma damana boko tuk gori.

⁹ Damana di ga pait ot pa nam Ieremia ra propet i ga tatike value dari: “Ma di tak pa ra utul a vinun na pakana silva nam ra mataina di ga toa ure nina i ngatngat, da ta umana natu i Israel dia ga to ra mataina,

¹⁰ ma di tul tar ia upi ra gunan kai ra tena pait la, da ra Luluai i ga tul tar ia tagu.”

Pilato i titir Iesu
(Mar 15:2-5; Luk 23:3-5; Ioa 18:33-38)

¹¹ Iesu i tur ta ra mata i ra tena varkurai na gunan; ma ra tena varkurai na gunan i tir ia: U a King kai ra Iudaia vang? Iesu i biti tana: U, u tatike ra dovotina.

12 Ba ra umana tena tinabar ma ra umana patuana dia takun ia, pa i tata.

13 Ma Pilato i biti tana: Pa u valongore vang ba aivia ra magit go dia takun iu me?

14 Ma pa i tata bali ia ma ta ik a tinata, pata tuna; ma ra tena varkurai na gunan i kaian muka tana.

Di varkurai ba Iesu na mat (Mar 15:6-15; Luk 23:13-25; Ioa 18:39-19:16)

15 Ta ra lukara a tena varkurai na gunan i papapala vue tana tadav ra tarai tikai ta diat di ga banu bat diat, nina ba diat iat dia vatang upi ia; damana kana mangamangana iat.

16 Ta nam ra kilala di ga banu bat tikai i rararang, a iangina Barabas.

17 Ba ra tarai dia kor varurung Pilato i tir diat: To ia ava mainge ba ina pala tar ia tadav avat? Barabas bar, ba Iesu, di vatang ia bula ba Kristo?

18 Tago i nunure ba dia tar kinim tar ia ta ra varngu ka.

19 Ba i ki boko ta ra kiki na varkurai kana taulai i vartuluai tadav ia dari: Koko una pait ta magit ta nam ra tena takodo, tago iau tar kairane mangoro na magit i tana gori ta ra ririvon ure.

20 A umana tena tinabar ma ra umana patuana dia ununue ra kor na tarai upi diat a vatang upi Barabas, ma upi da doko vue Iesu.

21 Ma ra tena varkurai na gunan i tir diat: Nuve ta dir ina pala vue tadav avat? Ma dia biti: Barabas.

22 Pilato i tir diat: Ma ava ina pait ia tai Iesu nina di vatang ia bula ba Kristo? Diat par dia biti tana: Da ot ia ta ra bolo.

23 Ma i tir diat: Dave, ava ra varpian i ga pait ia? Ma dia oraoro mat dari: Da ot ia ta ra bolo.

24 Ba Pilato i gire ba pa i pait valar pa ta magit bat ia, ma dia to na ururung tana, i tak pa ra tava ma i gi pa ra ura limana me ta ra mata i rakor na tarai, ma i biti: Iau ti langalanga ta ra gapu i go ra tena takodo: avat iat.

25 Ma ra tarai par dia tatike: Maia, a gapuna na ki ta vevet ma ta ra lavur natu i vevet bula.

26 Ma i pala vue Barabas tadav diat; i virit pa Iesu, ma i tul tar ia upi da ot ia ta ra bolo.

A na vinarubu dia kulume Iesu

(Mar 15:16-20; Ioa 19:2-3)

27 A umana tena vinarubu kai ra tena varkurai na gunan dia ben Iesu ta ra ngungu pal kai ra tena varkurai na gunan, ma dia varurue kadia loko na tarai mutu tadav ia.

28 Dia pala vue kana mal, ma dia ule ra mal meme una.

29 Ma dia vi puar ia ma ra kait di ga vir ia, ma dia vung ra vuvur ta ra limana tuna, dia va tintibum pirana, ma dia kulume ma ra tinata dari: Tatabai! U ra King kai ra Iudaia!

30 Ma dia nami ia, ma dia tak pa ra vuvur ma dia kita ra uluna me.

31 Ba dia tar kulume pa ia, dia pala vue mule ra mal kan

ia, ma dia ule tar mule kana umana mal tana, ma dia ben vaire upi da ot ia ta ra bolo.

Di ot Iesu ta ra bolo

(Mar 15:21-32; Luk 23:26-43; Ioa 19:17-27)

³² Ba dia irop dia gire tadav tikai ra te Kirene, a iangina Simon, dia vo pa ia ba na puak kana bolo.

³³ Ba dia pot ta ra gunan a iangina Golgota, a kukurai nam ra iangina ba: A pia na lor,

³⁴ dia vamoma ma ra vain di ga pota ma ra tava na kat; ba i tar dum kilang ia, i ole ba na mome.

³⁵ Ba dia tar ot pa ia ta ra bolo, dia tibe kana umana mal ta diat mulai, ma dia ilailam tana;

³⁶ ma dia kiki ma dia giragire ke.

³⁷ Arama liu ta ra uluna dia vatur ra tinata di ga takun ia me dari: Go Iesu ra King kai ra Iudaia.

³⁸ Ma dia ot varurue dital ma ra ivu tena nilong ta ra utul a bolo, tikai ta ra limana tuna, ma ta ra tikai ta ra mairana.

³⁹ Ma diat dia pakit ia, dia kulume ma dia loe ra ulu i diat, ma dia biti:

⁴⁰ U vang, una re vue ra pal na vartabar ma una pait mule ta ra utul a bung uka, go una valaun u mulai; ba u Natu i God, una irop kan ra bolo.

⁴¹ Damana bula ra umana tena tinabar ngalangala ma ra umana tena tutumu, ma ra umana patuana, dia kulume bula, dia biti: I tar valaun ra umana enana;

⁴² ma pa i tale upi na valaun ia iat mulai. Go ra King Israel, ba na irop kan ra bolo dat a nurnur tana.

⁴³ Go i nurnur tai God, gala i mainge, boina ba na valaun ia gori, tago i ga tatike: Iau Natu i God.

⁴⁴ Ma ra ura tena nilong bula, di tar ot varurue dital me ta ra utul a bolo, dir kulume bula ma go ra tinata.

Iesu i mat

(Mar 15:33-41; Luk 23:44-49; Ioa 19:28-30)

⁴⁵ A gunagunan parika i bobotoi, papa ra keke tur tuk ta ra utul a pakana bung ta ra ravian.

⁴⁶ Ta ra utul a pakana bung, Iesu i manga oro dari: Eli, Eli, lema sabaktani? a kukuraina: Kaugu God, kaugu God, ta ra ava u tar vana kan iau?

⁴⁷ Ta ra umana ta diat dia tur maravai, ba dia valongore dia biti: Go ra tutana i kakail pa Elias.

⁴⁸ Ma tikai ta diat i vutvut lutut, i tak pa ra mamakai i vabilim ia ma ra vain manmanin, i vung ia ta ra vuvur ma i tulue tar ia tana upi na mome.

⁴⁹ Ta ra umana dia biti tana: Koko, dat, a gire ba Elias na vut upi na valaun ia.

⁵⁰ Ma Iesu i manga oraoro mulai, ma i vungue ra tulungeana.

⁵¹ Ma ra mal na rurua kutu ta ra pal na vartabar i tarada kakit, papa marama liu ma tuk ta ra pia; ma ra gunan i guria; ma ra lavur vat i tapuar;

⁵² a lavur tung na minat dia tapapa, ma mangoro na minat i ra umana tena gomgom, dia ga vala va mat, dia tut mulai;

⁵³ ma ba Iesu i tar laun mulai, dia vana rikai kan ra umana tung na minat, dia olo ta ra gomgom na pia na pal, ma dia tur kapet rikai pire mangoro.

⁵⁴ Ba ra luluai na vinarubu ma diat dia ki me upi diat a balaure Iesu, dia gire ra guria, ma ra lavur magit di tar pait ia, dia burut na kaia, dia tatike: A dovotina, go Natu i God.

⁵⁵ Ma mangoro na vavina, diat dia ga mur Iesu marama Galilaia vanavana, dia giragire go maro vailik;

⁵⁶ diat ma Maria Magdalene, ma Maria na i Iakobo, ma Ioses, ma na i ra umana natu i Sebedαιο bula.

Di vadiop Iesu ta ra babang na minat

(Mar 15:42-47; Luk 23:50-56; Ioa 19:38-42)

⁵⁷ Ba i ravian, tika na tadar, a te Arimataia, a iangina Iosep, a tutana na vartovo kai Iesu,

⁵⁸ i vana tadav Pilato ma i lul pa ra minat i Iesu tana. Pilato i vartuluai upi da tul tar ia tana.

⁵⁹ Iosep i kap ra minatina, ma i pulu ia ma ra gomgom na mal kumau;

⁶⁰ ma i vadiop ia ta kana kalamana babang na minat, di ga mut ia ta ra papar a vat; ma i pul bat ra matana ma ra ngir na vat, ma i vana kan ia.

⁶¹ Maria Magdalene ma Maria bula dir kiki pire ra babang na minat.

A umana monamono ta ra babang na minat

⁶² Ba i ningene, a kubak i ra Vaninara, a umana tena tinabar ngalangala ma ra umana Parisaio dia vana varurung pire Pilato.

⁶³ Dia biti: Luluai, ave nuk pa ra tinata kai go ra tena vaongo ba i ga laun boko dari: Ba na par ta utul a bung ina laun mulai.

⁶⁴ Una vartuluai upi da vadekdek bat ra babang na minat ma na tuk tar ta ra vautuluna bung, kan kana tarai na vartovo diat a vut, diat a long pa ia. ma diat a biti tai ra tarai ba: I tar laun mulai kan ra minat; ma go ra vaongo i mur na manga ngala ta nina lua.

⁶⁵ Pilato i tatike ta diat: Go, a umana monamono, avat a vana ma diat, avat a vadekdek bulu bat ia.

⁶⁶ Ma dia vana, dia vadekdek bat ra babang na minat, dia vakilang bat ra vat ma ra bulit, ma ra umana monamono dia maravut diat.

28

A tinut mulai
(Mar 16:1-10; Luk 24:1-12; Ioa 20:1-10)

¹ Ba i to na par ra Bung Sabat ma i papait na lar ta ra luaina bung ta ra vik, Maria Magdalene, ma Maria bula dir pot upi dir a gire ra babang na minat.

² Ma i guria na kaia, tago tika na angelo kai ra Luluai i vana ba marama ra bala na bakut, ma i pul vue ra vat ma i ki tana.

³ Di gire da ra meme, ma kana mal i pua da ra buabuai na ta;

⁴ a umana monamono dia burut i tana, ma dia dadadar, ma dia vardada ma ra umana minat.

⁵ A angelo i biti tai ra ura vavina: Koko amur a burut, tago iau nunure ba amur tikan upi Iesu, nina di ga ot ia ta ra bolo.

⁶ Pa i bang ati, tago i tar laun mulai da i ga tatike. Amur a mai, amur a gire nam ra Luluai i ga va tana.

⁷ Ma amur a vana lulut mulai, amur a ve kana tarai na vartovo ba i tar laun mulai kan ra minat, ma go i lua ta vavat urama Galilaia; avat a gire abara; go iau tar ve amur.

⁸ Dir vana lulut kan ra babang na minat, dir burut ma dir gugu bula, ma dir vutvut ma ra tinata tadav kana tarai na vartovo.

⁹ Ba dir vanavana, Iesu i barat dir; i tatike: Amur a gugu. Dir tadav ia, dir vatur ra kauna, ma dir lotu tana.

¹⁰ Ma Iesu i biti ta dir: Koko amur a burut; amur a vana, amur a varve ra tara na turagu ba diat a vana urama Galilaia, diat a gire iau ie.

A umana monamono dia varvai ure ta umana magit

¹¹ Ba dir vanavana boko, ta umana monamono dia vut ta ra pia na pal, dia varve ra

umana tena tinabar ngalan-gala ta go ra lavur magit.

¹² Ba diat ma ra umana patuana dia ki varurung, dia tata guvai tana, ma dia tul tar ra ngala na mani tai ra tarai na vinarubu,

¹³ dia biti: Avat a biti ba kana tarai na vartovo dia ga pot ra marum ba ava va mat, ma dia long pa ia.

¹⁴ Ma ona ra tena varkurai na gunan i valongore dari, avet a tigel bat ia, ma avet a valangalanga avat.

¹⁵ Dia vatur vake ra mani, ma dia pait nam ra magit di ga vateten tar ia ta diat; ma nam ra tinata i vana uraurai pire ra tarai Iudaia, ma i tuk ta ra bung gori.

Iesu i tur na vevei pire kana tarai na vartovo

(Mar 16:14-18; Luk 24:36-49; Ioa 20:19-23; Apos 1:6-8)

¹⁶ Ma ra vinun ma tika na tarai na vartovo dia vana urama Galilaia ta nam ra lubang Iesu i ga ve diat i tana.

¹⁷ Ba dia gire, dia lotu tadav ia; ma ta umana pa dia nurnur.

¹⁸ Iesu i tadav diat, ma i biti ta diat dari: A varkurai di tar tul vapar tar ia tagu arama ra bala na bakut ma ra pia bula.

¹⁹ Avat a vana, avat a valotu ra tarai ta ra lavur vuna gunan mutu, avat a baptaiso diat ta ra iang i Tama, ma Natuna, ma ra Takodo na Tullungen;

²⁰ avat a tovo diat ba diat a torom ta nam parika iau ga tulue avat me; ma iau ina ki vatikai pire vavat tuk ta ra mutuai ra rakarakan a gunagunan parika.

A BO NA VARVAI MARKO I GA TUMU IA

Ioanes ra Tena Baptaiso i varvai

(Mat 3:1-12; Luk 3:1-18; Ioa 1:19-28)

¹ Go ra turpa i ra bo na varvai ure Iesu Kristo, Natu i God.

² Da di ga tumu ia ta ra buk kai Iesaia ra propet dari:

“Go iau tulue kaugu tultul na lua tam,

Na mal are kaum nga;

³ A nilai tikai i oraoro ra bil dari:

Avat a mal pa ra nga kai ra Luluai,

Avat a pait kodo kana lavur nga.”

⁴ Ioanes i ga vut, i ga babaptaiso ara ra bil, ma i ga varvai ure ra baptaiso ta ra nukpuku upi da re vue ra lavur varpiam.

⁵ Ma ra tarai ta ra gunagunan Iudaia par ma Ierusalem bula, dia vana ba tadav ia, ma i baptaiso diat ta ra tava Iordan, ba dia tata kapa ta kadia varpiam.

⁶ Ioanes i mal ma ra ivu na kamel ma i vi pit ma ra pal a bulumakau, ma i enen ra kubau ma ra polo na livur mara ra pui.

⁷ I varvai dari: Tikai i dekdek ta mimir na murmur iau, ma pa iau ko upi ina va timtibum ma ina pala ra kuara ai ra pal a kauna.

⁸ Iau baptaiso avat ma ra tava ka, ma nam na baptaiso

avat ma ra Takodo na Tulungen.

Ioanes i baptaiso Iesu ma Satan i valam pa ia

(Mat 3:13-4:11; Luk 3:21-22; 4:1-13)

⁹ Ta nam ra kilala Iesu i pot marama Nasaret, a pia na pal tai Galilaia, ma Ioanes i baptaisoa ta ra tava Iordan.

¹⁰ Ba i tutua kan ra tava, i gire lolole ra bakut i tapre, ma ra Tulungen i vana ba tana da ra uka;

¹¹ ma ra nilai tikai marama ra bala na bakut, dari: U Natugu, a bul na vakak, iau gugu muka tam.

¹² A Tulungen i tulue lulut ura ra bil.

¹³ Ma i ki ra bil a ivat na vinun na bung ma Satan i valavalam ia; dia ki ma ra lavur leing; ma ra umana angelo dia toratorom tana.

Iesu oro pa ra ivat na tena vinoara

(Mat 4:12-22; Luk 4:14-15; 5:1-11)

¹⁴ Ba di tar kinim tar Ioanes, Iesu i pot Galilaia, i varvai ta ra bo na varvai kai God, i biti dari:

¹⁵ I tar ot ra kilala, ma ra varkurai kai God i maravai, avat a nukpuku, ma avat a nurnur ta ra bo na varvai.

¹⁶ Ba i vaval Galilaia, i gire Simon ma Andreas dir turana, dir vuvung ra ubene na ta; tago dir a ura tena vinoara.

¹⁷ Iesu i biti ta dir: Amur a mur iau, ma ina mal pa amur upi. amur a ura tena vovore tarai.

¹⁸ Dir tut lulut kan ra lavur ubene, ma dir mur ia.

19 Ba i tar vaval mulai ra ik, i gire Iakobo, natu i Sebedaiio, ma Ioanes dir turana, dir ki ra mon, dir uma ra lavur ubene.

20 I oro lulut pa dir, ma dir vana kan tama i dir Sebedaiio ta ra mon, diat ma ra umana tultul di kulkul diat, ma dir mur ia.

Ra tutana ba ra tabaran i ovai tana

(Luk 4:31-37)

21 Ma dia vana Kaper-naum, ma ta ra Bung Sabat i ruk ta ra pal na lotu ma i vartovo;

22 dia manane kana vartovo, tago i tovo diat da tika na luluai, pa i da ra umana tena tutumu.

23 Tika na tutana, ba ra dur na tabaran i ga ovai tana, i ki ta kadia pal na lotu, ma i oraoro dari:

24 U Iesu ra te Nasaret? Dor a dave ma u? U tar vut laka upi una ubu vue avet? Iau nunure u, u a tena gomgom kai God.

25 Iesu i tigel ia, i biti: Una ki mut, ma una irop kan ia.

26 Ma ra tabaran i vadadar ia ma i kukukula mat, ma i irop kan ia.

27 Ma diat par dia kakanian muka tana, ma dia tir vargiliiane diat dari: Ava go? A kalamana vartovo! I kukure ra umana tabaran bula, ma i tultulue diat, ma dia toratorom tana.

28 Ma ra varvai ure i vana vurkikil lulut ta ra gunagunan Galilaia parika.

Iesu i valagar pa ra mangoro na minait

(Mat 8:14-17; Luk 4:38-41)

29 Ba dia irop kan ra pal na lotu, dia vana vuavue ta ra kuba i dir Simon ma Andreas, dia varagur ma Iakobo ma Ioanes.

30 Nimu i Simon i va ma ra minait, i malamalapang, ma dia ve lolole pa Iesu ure;

31 ma i tadav ia, i vatur ra limana, ma i al vatut ia; a minait i vana vuavue kan ia, ma i kudakudar ure diat.

32 Ba i ravian ma ra keake i vana ba, dia kap ra lavur minait par tadav ia, ma diat bula ba ra umana tabaran dia ovai ta diat.

33 A tarai par ta nam ra pia na pal dia kor ta ra banbanu.

34 Ma i valagar pa ra mangoro ta diat dia mait ma ra lavur enana minait, ma i okole vue mangoro na tabaran; pa i nur tar ia ta diat ra umana tabaran upi diat a tata, tago dia nunure.

Iesu i varvai aro Galilaia

(Luk 4:42-44)

35 Ma ta ra malana ikilik, ba pa i keake boko, i tut ma i irop, i vana ra pupui, ma i araring abara.

36 Simon ma diat dia ga varait me, dia mur ia;

37 ba dia tar tikan tadav ia, dia tatike tana dari: A tarai par dia nuk up u.

38 I biti ta diat: Dat a vana tai ta ra umana gunan mar-avai upi ina varvai ta diat bula, tago iau tar vana rikai upi nam iat.

39 Ma i vana ta kadia umana pal na lotu Galilaia parika, i varvarvai, ma i okole vue ra lavur tabaran.

Iesu i vagomgom ra vukavuka
(*Mat 8:1-4; Luk 5:12-16*)

⁴⁰ Tika na vukavuka i tadav ia, i lul ia, i va timtimum pirana, ma i biti: Ona u mainge, pa i dekdek piram upi una vagomgom iau.

⁴¹ Ma i mari ia, i tulue ra limana, i bili ia, ma i tatike tana: Iau mainge; una gomgom uka.

⁴² Ma ra vukavuka i par lulut kan ia, ma i gomgom uka.

⁴³ Ma i manga tugal ia ma i tul vairop ia muka,

⁴⁴ ma i biti tana: Koko una tatike ta ik a tinata tai ta tikai, una vana ka, una ve pa iu tai ra tena tinabar, ina una tul tar ure kaum varvagomgom nam ra umana magit Moses i ga vatang ia upi ra vakilang ta diat.

⁴⁵ Ma i irop, ma i manga varvarvai tana, ma i kap ra tinata vurvurbit; ma Iesu pa i vana kapa mulai tai ta pia na pal, i vanavana ra gunagunan na pui ka; ma dia tadadav ia mara ra gunagunan par.

2

Iesu i valagar pa ra kakak
(*Mat 9:1-8; Luk 5:17-26*)

¹ Ba i par ra umana bung, i olo mulai Kapernaum, ma dia valongore ba i ki na pal.

² Ma mangoro dia kor varurung, ma pa ta maup mulai ba diat a tur tana, pire ra banbanu bula pata; ma i tatike ra tinata ta diat.

³ Ma dia pot ma ra tutana i mait ma ra kakak, a ivat diat dia puak pa ia.

⁴ Ba dia mama vana maravai tadav ia me, tago ra kor, dia tatik ra ul a pal i ki tana; ba dia tar tatik ia, dia valure vaba ra vava ra kakak i vava tana.

⁵ Ba Iesu i gire kadia nurur, i tatike tai ra kakak: Natugu, di tar re vue kaum lavur varpam.

⁶ Ta umana tena tutumu dia ki ie, ma dia nunuk ta ra bala i diat dari:

⁷ Dave go ra tutana i tatike dari? I varvul; to ia na re vue ra lavur varpam? God ika.

⁸ Iesu i nunure lulut ta ra tulungeana ba dia nunuk dari ta ra bala i diat, ma i tatike ta diat: Dave ava nuknuk go ra lavur magit ta ra bala i vavat?

⁹ Nuve pa i dekdek, ba da tatike tai go ra kakak ba: Di tar re vue kaum lavur varpam, ba dari: Una tut, una puak pa kaum vava, ma una vana ka?

¹⁰ Ma upi avat a nunure ba Natu i ra tutana i rere vue ra lavur varpam ati ra pia (i tatike tai nina i mait ma ra kakak):

¹¹ Iau tatike tam: Una tut, una puak pa kaum vava, ma una vana ra kubam.

¹² Ma i tut, ma i puak vuavue pa kana vava, ma i irop ta ra mata i diat parika; dia kakaian tana ma dia pite pa God, dia tatike: I telek ave gire ra dari.

Iesu i oro pa Levi
(*Mat 9:9-13; Luk 5:27-32*)

13 I irop mulai ura ra valian, ma ra kor na tarai dia pot pirana, ma i tovo diat.

14 Ba i vanavana, i gire Levi, natu i Alpaio, i kiki ta ra pal na totokom, ma i tatike tana: Una mur iau. Ma i tut, ma i mur ia.

15 Namur, ba i ki ta ra nian ta kana pal, mangoro na tena balabalaure totokom, ma mangoro na tena varpian dia ki varurung ma Iesu ma kana tarai na vartovo, tago mangoro diat, ma dia murmur ia.

16 Ba ra umana tena tutumu kai ra umana Parisaio dia gire ba dia ian varurung ma ra umana tena varpian ma ra umana tena balabalaure totokom, dia bititai kana tarai na vartovo: Dave, dia ian varurung ma ra umana tena balabalaure totokom ma ra umana tena varpian?

17 Ba Iesu i valongore, i bititadiat: A tena valagar pa i topa diat dia laun, i topa diat dia mait; pa iau vut upi ina oro pa ra lavur tena takodo, a lavur tena varpian iat.

*A tinir ure ra vinevel
(Mat 9:14-17; Luk 5:33-39)*

18 A tarai na vartovo kai Ioanes ma ra lavur Parisaio dia vevel; ma dia tadav ia, dia bititana: Dave ra tarai na vartovo kai Ioanes ma ra tarai na vartovo kai ra lavur Parisaio dia vevel ma kaum tarai na vartovo pata?

19 Iesu i tatike ta diat: A umana talai ra taulai kalama diat a vevel dave ba ra taulai kalama i ki boko pire diat? A bungbung ba ra taulai

kalama i ki pire diat, pa dia vevel.

20 A e na vut boko ba da takvue tana ra taulai kalama kan diat, ta nam ra bung diat a vevel muka.

21 Pa ta i ingit tar ra pakana kalamana mal ta ra maulana mal, kan nam i ingit bonot ia me na rada ia ka, a kalamana na rada ra maulana, ma na rada vangala ka ra mata.

22 Ma pa ta tutana i lolonge tar ra kalamana vain ta ra maulana paura, kan ra vain na rada ra paura, ma ra vain na talingir, ma ra paura bula, na kaina; di lolonge tar ra kalamana vain ta ra kalamana paura.

*A tinir ure ra Bung Sabat
(Mat 12:1-8; Luk 6:1-5)*

23 Ba i vanavana alalu ta ra umauma na kon ta ra Bung Sabat, kana tarai na vartovo dia vura doko vanavana pa ta umana vuai na kon.

24 A umana Parisaio dia tatike tana: Dave, dia pait go pa i takodo ta ra Bung Sabat?

25 I tatike ta diat: Pa ava luk boko vang nam David i ga pait ia ba i mulmulum, ma diat bula dia ga varagur me?

26 Ba i ga ruk ta ra pal kai God, ba Abiata i ga tena tinabar lualua, ma i ga en ra gem na ginigira, nina di vatabu ia, ma a umana tena tinabar ika dia en ia, ma i tabar diat bula me dia varait me.

27 Ma i tatike ta diat: Di ga mal tar ra Bung Sabat upi kai ra tarai, vakir a tarai upi ra Bung Sabat;

²⁸ damana Natu i ra tutana ia ra luluai i ra Bung Sabat bula.

3

*Ra tutana i li ra limana
(Mat 12:9-14; Luk 6:6-11)*

¹ Ma i ruk mulai na pal na lotu ma tika na tutana tana i li ra limana.

² Ma dia kiki ue ba na valagar pa ia ta ra Bung Sabat, ba pata, upi diat a takun ia me.

³ Ma i tatike tai ra tutana i li ra limana: Una tur rikai.

⁴ Ma i tir diat: I takodo ta ra Bung Sabat, ba da pait ra boina, ba da pait ra kaina, upi da valavalaun ba upi da vardodoko? Ma dia ki mut uka.

⁵ I bobabobo vurvurbit ma ra kankan ure diat; ma i tabun ra balana ure diat, tago i leo ra bala i diat, ma i tatike tai ra tutana: Una tulue ra limam; ma i tulue, ma ra limana i ung mulai.

⁶ A umana Parisaio dia irop, ma dia varpit vuavuai ma ra umana talai Erodos ure, upi da doko davatane.

*Ra kor maravai ra tava
kikil*

⁷ Iesu diat ma kana tarai na vartovo dia irop mulai ura ra valian, ma ra ngala na kor marama Galilaia dia mur ia;

⁸ ma mara Iudaia ma Ierusalem, ma Idumaia ma ra papar Iordan maro iat, ma marama Tiro ma Sidon bula, a ngala na kor diat, ba dia valongore ra lavur ngala na magit i tar pait ia, dia pot tadav ia.

⁹ Ma i ve kana tarai na vartovo ba ra mon ik na boko

pa ia, tago ra kor, kan diat a kor bat ia;

¹⁰ tago i tar valagar pa ra mangoro, ma diat par dia kaina ma ra minait dia kor tadav ia upi diat a bili ia.

¹¹ Ba ra lavur dur na tabaran dia gire, dia bura timtimum ta ra luaina matana, ma dia oraoro dari: U Natu i God.

¹² Ma i manga pit diat ba koko diat a ve tar ia.

*Iesu i pilak pa ra vinun ma
a ivu apostolo*

(Mat 10:1-4; Luk 6:12-16)

¹³ Ma i tutua urama ra luana, ma i oro pilak pa diat nam i mainge diat, ma dia tadav ia.

¹⁴ Ma i tibe ra vinun ma a ivut, upi diat a varagur me ma upi na tulue diat upi diat a varvai,

¹⁵ ma upi diat a kure ra umana tabaran, diat a okole vue diat.

¹⁶ Tai Simon i tar ra iangina bula ba Petero;

¹⁷ tai Iakobo natu i Sebedaio, ma tai Ioanes bula, dir turana, i tar mule ra iang i dir ba Boanerges, a kukuraina ba ra ura natu i ra pangpagur;

¹⁸ Andreas, ma Pilipo, ma Batolomaio, ma Mataio, ma Tomas, ma Iakobo, natu i Alpaio, ma Tadaio, ma Simon a Lup Vararak,

¹⁹ ma Iudas Iskariot nina ba na vagu tar ia.

*Iesu dir ma Beelsebul
(Mat 12:22-32; Luk 11:14-23; 12:10)*

Ma i ruk na pal.

20 Ma ra ngala na tarai dia kor varurue mulai muka, ma i dekdek upi diat a ian.

21 Ba ra umana talaina dia valongore, dia vana rikai upi diat a kinim ia, tago dia biti dari: I tar lunga.

22 A umana tena tutumu dia pot marama Ierusalem, dia biti dari: Dir ma Beelsebul,* ma i okole vue ra umana tabaran tai ra luluai kai ra lavur tabaran.

23 Ma i oro pa diat tadavia, ma i tatike ra umana tinata valavalar dari: Satan na okole davatane vue Satan?

24 Ba tika na vuna gunan i varubu mulai ka me, nam ra vuna gunan na tur dave?

25 Ma ra pal ba di varubu ma diat mulai ka tana, nam ra pal pa na tur vatikai.

26 Ba Satan i tut na vinarubu ure mule ke ma i ubu mule ke, pa na tur vatikai, na ti mutu.

27 Ma pa ta na ruk ra kuba i ra tena ongor ma na vakaina kana lavur magit; ia kaka na vi value ra tena ongor ma namur na vakaina ra kubana.

28 A dovot go iau tatike ta vavaŕ: Da re vue ra lavur varpiam mutu kai ra lavur natu i ra tarai, ma kadia lavur varvul bula, dia ga varvul me;

29 ia kaka ba tikai na vul ra Takodo na Tulungen, nam pa da re vue muka, i kaina ka, ma ra varpiam i tur tukum;

30 tago dia ga tatike ba ra tabaran i ki tana.

Na i Iesu ma ra umana

turana

(*Mat 12:46-50; Luk 8:19-21*)

31 Ma nana ma ra umana turana dia pot, ma dia turtur ra pia ma dia vartuluai upi ia.

32 Ma ra kor na tarai dia ki kikel ia, ma dia biti tana dari: Tinam ma ra umana turam abara ra pia dia nuk up u.

33 I tir diat: Ia tinagu ma to ia ra umana turagu?

34 Ma i bobobe diat par dia ki kikel ia, ma i biti. dari: Go tinagu ma ra umana turagu.

35 Tago nina i murmur ra nuknuk i God nam turagu, ma taigu, ma tinagu.

4

A tinata valavalar ure ra tena vinauma
(*Mat 13:1-9; Luk 8:4-8*)

1 I tur pa mule ra vartovo ra valian, ma ra ngala na kor na tarai dia tadavia; i koa ta ra mon i boko na ta, ma ra kor na tarai par dia turtur ra valian.

2 Ma mangoro na magit i tovo tar ia ta diat ma ra tinata valavalar; i tatike dari ta kana vartovo:

3 Avat a valongore; a tena vinauma i vana oai upi na vauma;

4 ba i vauma vanavana, ta umana pat na davai dia bura tar ta ra papar a nga, ma ra umana beo dia pukai ki tana, dia ian vue.

5 Ma ta ra umana dia bura tar ta ra pia na vat, ma pa i manga kadia pia; ma dia gol vuavuai, tago pa i manga kadia pia;

* 3:22: Beelsebul, a kukuraina "A Luluai na ul a buta"; a Iudaia di ga vaiang Satan me.

⁶ Ba ra keake i tar vana rikai dia makuk; ma tago pa ta okor i diat, dia maranga kakit.

⁷ Ma ta ra umana bula dia bura tar livuan ta ra kait, ma ra kait i tavua ma i arung bat diat, ma pa dia vuai.

⁸ Ma ta ra umana dia bura tar ta ra bo na pia, ma dia vuai, dia tavua, ma dia ngala vanavana; dia vuai ta umana a ututul a vinun, ta ra umana a laplaptikai na vinun, ma ta ra umana a marmar.

⁹ Ma i tatike: Nina ba ta talingana upi na valongor me, boina ba na valongore.

Iesu i tata ma ra tinata valavalar pire ra tarai par

(*Mat 13:10-17; Luk 8:9-10*)

¹⁰ Ba i ki varkolono, diat dia ki maravai pirana ma ra vinun ma a ivut bula, dia tir ia ure ra umana tinata valavalar.

¹¹ Ma i biti ta diat: Di ga tul tar avat upi avat a matoto pa ta ra lavur mangamangana kai ra varkurai kai God, nina dia tur ivai; ma ta diat dia ki irai, da varve ra lavur magit par ta ra tinata valavalar ta diat,

¹² upi diat a nana ma diat a gire, ma pa diat a nunure, ma diat a valavalongor ma pa diat a valongor ilam, ma pa diat a matoto; kan diat a lilikun mulai, ma da re vue ta diat.

Iesu i tata kapa ure ra tinata valavalar ure ra tena vinauma

(*Mat 13:18-23; Luk 8:11-15*)

¹³ Ma i tir diat: Pa ava nunure go ra tinata

valavalar? Avat a nunure davatane ra lavur tinata valavalar par?

¹⁴ A tena vinauma i vaume ra tinata.

¹⁵ Ma go diat ta ra papar a nga, ba di tar vaume ra tinata ma ba dia tar valongore, Satan i vut vuavuui, ma i tak vue ra tinata di ga vaume ta ra bala i diat.

¹⁶ Dari bula go diat di tar vaume ta ra pia na vat, diat, ba dia tar valongore ra tinata, dia nurnur ma ra gugu lulut i tana,

¹⁷ ma pa ta okorina ta diat, pa i tur vailik, ba ra kinadik ba ra milmilikuan i vut ta ra tinata dia tutukai vuavuui.

¹⁸ Ta ra umana diat di tar vaume livuan ta ra kait, diat dia tar valongore ra tinata,

¹⁹ ma ra balaguan ra pia, ma ra vaongo na tabarikik ma ra mamainga upi ra lavur enana magit i ruk ta diat ma i kor vue ra tinata, ma pa i vuai.

²⁰ Diat nam di ga vaume ta ra bo na pia; diat, dia valongore ra tinata ma dia kapupi ia, ma dia vuai, ta umana ra ututul a vinun, ta ra umana laplaptikai na vinun, ma ta ra umana bula a marmar.

Ra lamp ta ra vavai na vava

(*Luk 8:16-18*)

²¹ Ma i biti ta diat: Di kap ra lamp laka upi na tur ta ra vavai na valavalar na kon, ba ta ra vavai na vava vang ma pata ta kana turtur iat?

²² Tago pa di ga ive ta magit ba pa da vaarike boko; ma di ga ive ra magit par upi da vaarike boko.

²³ Nina ba ra talingana upi na valongor me, boina ba na valongore.

²⁴ Ma i tatike ta diat: Avat a nuk pa nam ava valavalongore; nam ra valavalar ava valavalar me, da valavalar balbali me ta vavat, ma da vangala pa ia bula.

²⁵ Tago da tabar mule nam i vuvuvung; ma tai nam ba pa i vuvuvung, da tak vue kana ikikilik kan ia.

A tinata valavalar ure ra pat i ra davai i tavua

²⁶ Ma i biti: A varkurai kai God dir vardada ma ra tutana i vue tar ra pat na davai ta ra pia;

²⁷ ma i diadiop ma i tavan-gun ra marum ma ra keake ma ra pat na davai i gol ma i tavua, ma pa i nunure ba i tavua dave.

²⁸ A pia iat, i vatavua ra davai; a mapina i lua ma ra uruna i murmur, ma ra vuaina i murmur kakit.

²⁹ Ba ra vuaina i matuka, i doko pa ia, tago ra e na nidodoko i tar vut.

A tinata valavalar ure ra pat i ra mastad

(Mat 13:31-32,34; Luk 13:18-19)

³⁰ Ma i biti dari: Dat a valarue ra varkurai kai God ma ra ava, ba ava ra tinata valavalar dat a tatike ure?

³¹ Dir vardada ma ra pat. na mastad;* ba di vaume ta ra pia, i ikikilik ta ra lavur pat na davai ta ra rakarakan a gunagunan,

³² ma ba di tar vaume, ma i tar tavua, i ngala ta ra lavur

davai na vinauma par, ma i vung ra ngala na ingarina varbabaiai, ma ra lavur beo liuliu dia rakan ta ra maluruna.

³³ Ma i tatike tar ra tinata ta diat ma mangoro na vartovo valavalar da i topa kadia kabinana;

³⁴ ma pa i ga varvai ma ta enana tinata, a tinata valavalar parika; ma ba dia ki irai i pala ra lavur magit ta diat kana tarai na vartovo.

Iesu i tigel ra ta ma ra vuvu

(Mat 8:23-27; Luk 8:22-25)

³⁵ Ta nam ra bung ba i tar ravian, i tatike ta diat: Dat a vana ta ra papar maro.

³⁶ Ma dia vana kan ra kor na tarai, ma dia koa me ta ra mon; ma i vana damana ka. Ma ta ra umana mon dia vartulai me.

³⁷ Ma ra vuvu ta i tut, ma ra bobol i kokoa ta ra mon, i to na buka me.

³⁸ Ma ia iat i va mat namur ta ra ulaulalang, ma dia vangun ia, dia tatike tana: Tena Vartovo, go da virua, pa u ngarao tana laka?

³⁹ Ma i tavangun, i tigel ra vuvu, ma i biti ta ra ta: Koko, una ngo ko! Ma ra vuvu i ngo, ma ra ta i malila mat.

⁴⁰ I tatike ta diat: Ava burut na dave? Pa kavavat ta nurur boko vang?

⁴¹ Ma dia burut na kaia, ma dia tir vargiliane diat ba: To ia muka go, a vuvu ma ra ta dir toratorom tana?

* **4:31:** A mastad, a davai nina i manga ikilik ra patina, ia kaka a davaina iat i ngala.

5

Iesu i valaun pa ra tutana a umana tabaran dia ovai tana

(Mat 8:28-34; Luk 8:26-39)

1 Dia pukai aro tai ta ra papar ta ra tava kikil, ta ra gunan kai ra Gerasene.

2 Ba i tar pil kan ra mon dir varkuvo ma tika na tutana maro ra umana babang na minat ba ra dur na tabaran i ovai tana,

3 ma ra umana babang na minat a kubana; pa ta na vi ia, a palariam pa i topa ia;

4 tago di ga vala vi ia ma ra umana palariam na keke ma ra umana vinau na palariam, ma i ga al kutu ra umana vinau na palariam, ma i ga bubuk gigi ra umana palariam na keke; ma pa ta tutana i dekdek upi na vamaram ia.

5 Ma i kukula vatikai ra keake ma ra marum ta ra umana babang na minat, ma ta ra lavur luana bula, ma i pokopoko mule ma ra umana vat.

6 Ba i gire Iesu maro vailik, i vutvut ma i va timtimum pirana,

7 ma i oraoro ma ra ngala na nilaina dari: Dor dave ma u Iesu, u Natu i ra God Liu Muka? Iau lulul pa iu ba una vavalima tai God ba koko una vakadik iau.

8 Ma i biti tana: U a tabaran, una irop kan ra tutana.

9 Ma i tir ia bula: To ia ra iangim? Ma i biti tana: A iangigu A Loko tago mangoro avet.

10 Ma i manga lul ia ba koko na tulue vakakit diat kan nam ra gunan.

11 Tika na ngala na kikil na boroi dia iaian abara ta ra papar a luana.

12 Ma dia lul ia dari: Una tulue avet ta ra kikil na boroi, upi avet a ovai ta diat.

13 Ma i tul tar ia ta diat. Ma ra umana tabaran dia irop ma dia ovai ta ra umana boroi; ma ra kikil na boroi dia vila ba ta ra kokopo uro ta ra tava kikil a ura arip na marmar bar diat, ma dia kongo par tana.

14 Diat dia ga balaure diat dia lop, dia varvai tana ta ra pia na pal ma ta ra gunagunan bula. Ma ra tarai dia vana tadav ia upi diat a gire ra magit di tar pait ia.

15 Dia vana tadav Iesu, ma dia gire bula nam ba amana ra umana tabaran dia ga ovai tana, a loko diat, ma go i mal ma i minana mulai; ma dia burut i tana.

16 Ma diat dia ga gire, dia ve diat nam parika ure nina ba amana ra umana tabaran dia ga ovai tana, ma ure ra umana boroi bula.

17 Ma dia tur pa ra nilul ba na vana kan kadia langun.

18 Ba Iesu i koa ta ra mon, nina ba ra umana tabaran dia ga ovai tana, i lul ia ba diat a varait.

19 Ma pa i mulaot, i tatike tana: Una vana ra kubam tadav ra umana niurum, una ve diat ta go ra lavur ngala na magit ra Luluai i tar pait ia tam. ma ba i ga mari u.

20 Ma i vana, ma i varvai vanavana aro Dekapolis ta go ra ngala na magit Iesu i ga pait ia tana; ma ra tarai par dia kakaian tana.

Natu i Iairo ma ra vavina i ga bili ra ngu na mal kai Iesu (Mat 9:18-26; Luk 8:40-56)

²¹ Ba Iesu i tar bolo mulai ta ra mon ta ra papar maro, a ngala na kor na tarai dia tadav ia; ma i ki ra valian.

²² Ma tika na tena kukure pal na lotu, a iangina Iairo, i vut; ba i gire, i va tintibum pire ra kauna,

²³ ma i manga lul ia, i biti: Natugu, a vavina ik, i to na mat, iau aring u ba una vana ma una palagur ia ma ra ura limam upi na oton, ma na laun.

²⁴ Ma dir vana me, ma ra ngala na kor na tarai dia mur ia, ma dia kor bat ia.

²⁵ Ma tika na vavina i ga gapgap a vinun ma a ivu kilala,

²⁶ i ga kairane ra mangoro na kinadik ta ra mangoro na tena valagar, ma i ga vapar vue nam parika i ga vung ia, ma pa i lagar ta ik, i kaina vanavana ka,

²⁷ ma ba i tar valongore mangoro na tinata ure Iesu, i vut mur ia livuan ta ra kor, ma i bili kana mal.

²⁸ Tago i nuk ia: Ba ina bili ka kana mal, ina lagar tana.

²⁹ Ma ra matana gap, i ga gapgap tana, i ge muka, ma i kairane ta ra pakana ba kana minait i tar panie.

³⁰ Ma ba Iesu i nunure ta ra balana ba ra dekdekina i tar vana kariu, i tur tapuku livuan ta ra kor, ma i titir ba: Ia nam i tar bili kaugu mal?

³¹ Kana tarai na vartovo dia tatike tana: U gire go ra kor na tarai dia koakor

piram, ma dave go u titir ba: Ia i bili iau?

³² Ma i gigira vurvurbit upi nina i pait ia.

³³ Ma ra vavina i burut, ma i dadadar, tago i nunure nam Iesu i pait ia tana; ma i tadav ia, i va tintibum pirana ma i ve ra dovotina parika.

³⁴ Ma i tatike tana: Natugu, kaum nurnur i tar valaun u; una vana ma ra malmal, ma una oton kakit kan kaum minait.

³⁵ Ba i tatata boko, ta umana dia pot maro ra kuba i ra tena kukure pal na lotu, dia biti dari: Natum i tar mat, dave u vabalaguan vake mule ra Tena Vartovo?

³⁶ Iesu pa i kapupi nam ra tinata, i biti tai ra tena kukure pal na lotu: Koko u burut, una nurnur uka.

³⁷ Pa i ongo pa ta tikai ba na mur ia, dital ika Petero, ma Iakobo ma Ioanes dir turana.

³⁸ Dia pot ta ra kuba i ra tena kukure pal na lotu ma i valongore ra ururung, a tinangi ma ra ngala na kunukula.

³⁹ Ba i tar ruk, i biti ta diat: Ta ra ava go ava urung ma ava tangtangi? A bul pa i ti mat, i va mat ika.

⁴⁰ Ma dia nongone ke. I tul vairop vue diat par, ma i agure tama i ra bul ma nana, ma dital dital ga varait me; ma dia ruk tadav ra bul.

⁴¹ Ma i vatur ra lima i ra bul, i biti tana: Talita kumi! go ra kukurai nam ra tinata: Taigik, iau tatike tam, una tut.

⁴² Ma ra vavina ik i tut lulut ma i vanavana, tago i tar a

vinun ma a ivut kana kilala, ma dia kakaian mat i tana.

⁴³ Ma i manga tigel diat ba koko ta tikai na nunure go; ma i vartuluai upi da tabar ia ma ta magit ba na en ia.

6

Di ga okole vue Iesu aro Nasaret

(*Mat 13:53-58; Luk 4:16-30*)

¹ Ma i vana kan nam ra gunan, ma i vana ta kana gunan iat, ma kana tarai na vartovo dia mur ia.

² Ta ra Bung Sabat i tur pa ra vartovo ta ra pal na lotu, ma mangoro ba dia valongore, dia kaian tana, dia biti: Go ra tutana i nunure davatane go ra umana magit? A kabinana ava go dia ga tul tar ia tai go ra tutana? Ma dave ra umana dekdek na papalum dari i papait ia ma ra limana?

³ Vakir nina ra tena madaka ta ra davai vang, natu i Maria, ma pa dia turana vang ma Iakobo, ma Ioses ma Iudas ma Simon? Ma ra umana taina pa dia ki vang ati pire dat? Ma dia tabunua tana.

⁴ Iesu i biti ta diat: Di ruru ra propet, ma ta kana gunan iat pata, ma pire ra barniuruna pata, ma ta ra kubana bula pata.

⁵ Ma i mama pait ta dekdek na vakilang abara; ia kaka i vung ra limana tai ta umana minait, ma i valagar pa diat.

⁶ Ma i kaian tago pa dia nurnur.

A vartuluai kai Iesu pire ra vinun ma a ivu tarai na vartovo

(*Mat 10:5-15; Luk 9:1-6*)

Ma i vana vurvurbit, i varvartovo ta ra gunagunan.

⁷ Ma i oro pa ra vinun ma ra ivut tadav ia, ma i tulue diat a evevut; i tul tar ra varkurai ta diat ure ra lavur tabaran;

⁸ ma i tigel diat ba koko diat a kap ta magit ure kadia vinavana, ia kaka ra buka; koko ra gem, koko ra rat, koko ra mani ta kadia popopoi;

⁹ ba diat a vana ka ma ra palakau i diat; ma i biti: Koko ava ule tar ta ivu mal.

¹⁰ Ma i biti bula ta diat: Ba ava ruk tai ta pal, avat a kiki vatikai tana tuk ta ra bung ava vana kan nam ra gunan tana.

¹¹ Ba tika na gunan i okole vue avat, ba pa na valongore kavava tinata, ba ava vana kan nam ra gunan, avat a piar vue ra tobon kan ra vavai na kau i vavat, upi ra vakilang ure diat.

¹² Ma dia vana oai, dia varvarvai ba ra tarai diat a nukpuku.

¹³ Dia okole vue mangoro na tabaran, ma dia tap mangoro dia mait ma ra dangi, ma dia valagar diat.

Ioanes ra Tena Baptaiso i mat

(*Mat 14:1-12; Luk 9:7-9*)

¹⁴ Ma Erodes ra king i valongore go, tago ra iangina i po vanavana, ma i biti: Ioanes ra Tena Baptaiso i laun mulai kan ra minat, ma

damana i pait go ra lavur dekdek na papalum tana.

¹⁵ Ta ra umana dia biti ba: Go Elias, ma ta ra umana bula dia biti ba: A propet, da tikai ta diat a umana propet.

¹⁶ Ba Erodos i valongore ure i biti ba: Go Ioanes, nina iau ga kutu vue ra uluna, i laun mulai.

¹⁷ Tago Erodos iat i ga var-tuluai, ma di ga kinim pa Ioanes, ma di ga vi ia ta ra pal na banubat ure Erodias, ra taulai kai turana Pilipo, tago i ga ben ia.

¹⁸ Tago Ioanes i ga biti tai Erodos ba: Pa i ko ba una ben ra taulai kai turam.

¹⁹ Ma Erodias i kankan tana, i mainge na doka, ma i mama pait ia,

²⁰ tago Erodos i ru Ioanes, tago i nunure ba ra tena takodo, ma ra tena gomgom, ma i balabalaure; ma ba i valavalongore i nunuk urur tana; ma i gugu upi na valongore Ioanes.

²¹ Ba i vut ra bo na bung, nam ba Erodos i pait ra lukara tana upi kana lavur luluai ma kana umana luluai na vinarubu, ma ra umana uvuviana Galilaia, upi diat a nuk pa ra bung di ga kava tana,

²² natu i Erodias, a vavina, i pot ma i malagene papa, i vagugu Erodos ma diat bula dia ki me ta ra nian; ma ra king i biti tai ra vavina: Una lul iau upi ra magit u mainge, ma ina tabar u me!

²³ Ma i vavalima tana dari: A magit par u lul iau upi ia, ina tabar u me, ma kan na vardada ma ra papar ta ra

gunan ba iau varkurai tana.

²⁴ Ma i irop, i tir nana ba: Ava ina lul ia? Ma i biti tana: A lor i Ioanes ra Tena Baptaiso.

²⁵ I ruk lulut muka tadav ra king, ma i lul ia dari: Iau mainge ba go una tabar iau ma ra lor i Ioanes ra Tena Baptaiso tai ta la.

²⁶ Ma ra king i tabun muka ra balana tana, ma ure ke kana vavalima, ma ure ke diat dia ki me ta ra nian, pa i mainge ba na muie.

²⁷ Ma i tulue vuavue tika na tena vinarubu ta diat kana loko na monamono, ma i tul tar ia ba na kap. ra lorina; i irop, i kutu pa ra lorina ta ra pal na banubat,

²⁸ i kap ia ta ra la, ma i tul tar ia tai ra vavina, ma ra vavina i kap ia tadav nana.

²⁹ Ba kana tarai na var-tovo dia valongore, dia vut dia puak pa ra tomono, ma dia vung ia ta ra babang na minat.

Iesu i tabar ra ilima na arip na marmar na tarai ma ra gem

(Mat 14:13-21; Luk 9:10-17; Ioa 6:1-14)

³⁰ Ma ra umana apostolo dia vana varurung pire Iesu, dia ve ta ra lavur magit par dia ga pait ia, ma nam par dia ga vartovo me.

³¹ Ma i biti ta diat: Avat a mai, dat a vana irai ra pupui, avat a ngo papa. Tago mangoro dia poapot, ma pa dia langalanga upi diat a ian.

³² Ma dia bolo ma ra mon ura ta ra pakana pui irai.

³³ A tarai dia gire vue diat, ma mangoro dia nunure, ma

dia vutvut guvai kan ra lavur pia na pal, ma dia pot lua ta diat.

³⁴ Ba i vana rikai i gire ra ngala na kor, ma i mari diat, tago dia vardada ma ra umana sip pa kadiat ta tena balabalaure; ma i tur pa ia pi na tovo diat ma mangoro na magit.

³⁵ Ba ra keake i ki ria, kana tarai na vartovo dia tadav ia, dia biti dari: Go a pui ka, ma ra keake i ki ria,

³⁶ una tulue diat ta ra gunagunan vurkikil ma ta ra umana pia na pal upi diat a kukul adiat ta magit.

³⁷ I tatike bali diat dari: Avat iat, avat a tabar diat. Dia biti tana: Avet a vana bar, avet a kul pa adiat ta magit ma ra ivu mar na denaria* laka?

³⁸ Ma i tir diat: Aivia gem ava vung ia? Avat a vana ma avat a gire. Ma ba dia tar matoto tana dia biti: A ilima, ma ra ivu en.

³⁹ Ma i vartuluai ba diat a ki togo par ta ra lubang na vura.

⁴⁰ Ma dia ki ngaina, ta umana a marmar ma ta ra umana a ililima na vinun.

⁴¹ Ma i vatur ra ilima na gem ma ra ivu en, i tadarake ra bakut, i pite varpa, ma i tabik ra gem, ma i tul tar ia tai ra tarai na vartovo upi diat a vung ia pire diat; ma i tibe diat par ma ra ivu en.

⁴² Ma dia ian par ma dia maur.

⁴³ Ma dia vangan vabuka ra vinun ma a ivu rat ma ra tagigi na gem, ma ra en bula.

⁴⁴ A ilima na arip na marmar na tarai diat dia ga en ra umana gem.

Iesu i vana ta ra ul a tava kikil

(*Mat 14:22-33; Ioa 6:15-21*)

⁴⁵ Ma i vovo lolole pa kana tarai na vartovo, upi diat a koa ta ra mon ma upi diat a lua uro Betsaida, tai ta ra papar iat, ma ia iat i ki boko upi na tul vue ra tarai.

⁴⁶ Ba dia tar varbaiai, i tutua urama ra luana upi na araring.

⁴⁷ Ba i tar ravian tuna, a mon i vanavana ara iat ta ra tava kikil, ma i ki varkolono ra valian.

⁴⁸ Ba i gire ra vinalu i tup diat, tago i vuvu maro lua ta diat, i vana ta ra ul a tava kikil tadav diat ta ra ivat na pakana varkia na monamono ra marum, ma i mainge ba na pakit diat;

⁴⁹ ba dia gire i vanavana ta ra ul a tava kikil, dia biti ba ra ninana ka, ma dia kukukula;

⁵⁰ tago diat par dia gire, ma dia purpuruan tana. Ma i tata lulut pa diat, i biti ta diat: Avat a nurnur, iau kaka go, koko ava burut.

⁵¹ I koa ta diat ta ra mon, ma ra vuvu i ngo ko, ma dia kakaian muka tana;

⁵² tago pa dia ga matoto bulu ure ra umana gem, i ga leo ko ra bala i diat.

Iesu i valagar ra umana minait aro Genesaret
(*Mat 14:34-36*)

* **6:37:** A denaria ia ra vapuak kai tika na tena papalum ure tika na bung.

⁵³ Ba dia tar bolo dia pukai ta ra gunan Genesaret ma dia veve ra mon ra valian.

⁵⁴ Ba dia tar irop kan ra mon, a tarai dia nunure muka,

⁵⁵ ma dia vila vurvurbit ta ra gunagunan, dia puak pa ra lavur minait ta kadia lavur vava, upi nam ra gunan dia valongore i ki tana.

⁵⁶ Ba i olo ta ra gunan ik, ba tai ta ngala na pia na pal, ba tai ta ra gunan, dia vung ra lavur minait ta ra umana tavul a bung, ma dia lul ia ba diat a bili ka kana ngu na mal; ma diat par dia bili ia, dia lagar tana.

7

A vartovo kai ra umana patuana

(Mat 15:1-9)

¹ A umana Parisaio ma ta umana tena tutumu marama Ierusalem dia vana guvai tadav ia,

² ma dia tar gire ta umana ta kana tarai na vartovo dia iaian vakuku ma ra dur na lima i diat ba pa di ga puk diat.

³ Tago ra lavur Parisaio ma ra tarai Iudaia par pa dia ian, ona pa dia gi bulu value ra lima i diat, tago dia tatabai ta ra tinata kai ra lavur patuana;

⁴ ma ona dia pot maro ra tavul a bung, dia gumu lua, namur dia ian; ma mangoro na mangamangana bula dia papait vake, a dur la ma ra dur kabala ma ra dur la na palariam.

⁵ A umana Parisaio ma ra umana tena tutumu dia tir

ia: Ta ra ava kaum tarai na vartovo pa dia murmur ra tinata kai ra lavur patuana; dia ian ika ma ra dur na lima i diat?

⁶ Ma i biti ta diat: A dovotina ra tinata lua kai Iesaia ure avat a umana tena vaongo, da di ga tumu ia dari:

“Go ra tarai dia ru iau ma ra ngie i diat

Ma ra bala i diat i vailik kan iau.

⁷ Dia vole kadia lotu tagu, dia vartovo ko ma ra vartuluai kai ra tarai.”

⁸ Ava vana kan ra vartuluai kai God ma ava nuknuk pa ra tinata kai ra tarai.

⁹ Ma i biti ta diat: A dovotina muka ava piam ra vartuluai kai God upi avat a murmur ta kavava varvai.

¹⁰ Tago Moses i ga biti dari: Una ru tamam ma nam; go bula: Nina i tata kaina ure tamana ba nana na virua muka;

¹¹ ma avat ava biti: Ba ra tutana na biti tai tamana ba nana dari: Nam ba una vatur vake tagu i tar Korban, a kukuraina, ba di tar tabar God me,

¹² pa ava nur vue mule upi na pait ta magit ba na maravut tamana ba nana me;

¹³ damana kavava tinata ava varvartovo me, i pait vakuku pa ra tinata kai God, ma mangoro na magit dari ava papait ia.

A umana magit nina dia vakaina ta tikai

(Mat 15:10-20)

¹⁴ Ma i oro pa mule ra kor na tarai tadav ia, i biti ta diat: Avat par avat a valongore iau, ma avat a matoto;

15 a magit ba na ruk tai tikai pa na vakaina, a lavur magit i irop pa tai tikai i vakaina. [

16 Nina ba ta talingana upi na valongor me, boina ba na valongore.]

17 Ba i tar ruk na pal kan ra kor na tarai, kana tarai na vartovo dia tir ia ure go ra tinata valavalar.

18 Ma i tatike ta diat: Avat bula, ava ti ngulngul dari vang? Pa ava nunure laka ba nam parika i ruk tai ta tikai pa i vakaina?

19 Tago pa i vana ta ra tulungeana, i vana ka ta ra balana ma i irop mulai ta ra niba. I tatike ra tinata dari upi na vaboina ra nian par.

20 I biti bula: Nam i irop pa tai ta tikai, ia kaka i vakaina.

21 Tago a lavur dari dia irop kan ra bala i ra tarai: A lavur kaina ninunuk, a lavur ungaunga, a lavur nilong, a lavur vardodoko,

22 a lavur nipo, a lavur varbat, a lavur mangamangana kaina, a lavur vaongo, a lavur nunuk na varvol, ma ra kaina kiau na mata, a varvul, a kolakolo, ma ra mangamangana lunga;

23 go parika dia vuna ta ra bala i ra tarai, ma dia vakaina ra tarai.

*A nurnur kai ra vavina
(Mat 15:21-28)*

24 Ma i tut, i vana kan nam ra gunan upi ra langun Tiro ma Sidon, ma i ruk tai tika na pal, ma pa i mainge ba ta tikai na nunure; ma di mama vapidik ia.

25 Tika na vavina, a tabaran i ovai tai natuna ik, a vavina, i valongore ure, ma i vut lulut, ma i va timtimum pire ra kakene.

26 Nam ra vavina a te Elas, ta ra vuna tarai Siropoiniki, i lul ia ba na okole vue ra tabaran kan natuna.

27 Ma i biti tana: Da tabar vamaur pa ra umana bul lua, tago pa i ko ba da tak vue ra gem ai ra umana bul ma da vue tar ia tai ra umana pap.

28 Ma i biti tana: A dovotina, Luluai, go bula ba ra umana pap ta ra vavai na vuvuvung na nian, dia iaian ra lavur tagigi na nian tai ra umana bul.

29 I biti tana: Ure go kaum tinata, una vana, a tabaran i tar irop kan natum.

30 Ma i talil ta ra kubana, ma i gire tadav ra bul, i diop ta ra vava ma ra tabaran i tar irop kan ia.

*Iesu i valagar pa ra tutana
i vaut ma i bombom*

31 I vana mulai kan ra langun Tiro ma i vana alalu Sidon tadav ra tava kikir Galilaia, ma i vana gil ta ra langun Dekapolis.

32 Ma dia ben tikai i vaut tadav ia, ma tika na magit i tur bat ra nilaina. ma dia lul ia ba na vung ra limana tana.

33 Ma i ben vaire pa ia kan ra kor na tarai ma i valonge ra kaka na limana ta ra talingana, ma i gagami ma i bili ra karameara me.

34 Ma i tadarake ra bakut ma i mamadang, ma i biti tana: Epata, a kukuraina ba: Una tapapa.

³⁵ Ma ra talingana i kapa, ma nam i vivi ra karameana i tapala, ma i tata mamal.

³⁶ Ma i tigel diat ba koko diat a ve ta tikai tana; ia kaka ba i manga tigel diat, dia manga varvarvai ka tana.

³⁷ Dia kakaian kakit i tana, dia biti dari: I pait mal ra lavur magit parika, i mal ra umana vaut upi diat a valongor, ma ra umana bombom upi diat a tata.

8

Iesu i tabar ra ivat na arrip na marmar na tarai ma ra gem

(Mat 15:32-39)

¹ Ta nam ra e, ba ra tarai dia kor mat, ma pa ta magit upi diat a en ia, i oro pa kana tarai na vartovo, ma i tatike ta diat:

² Iau mari go ra tarai, tago dia tar ki pa ra utul a bung piragu, ma pa adiat ta magit;

³ ma ba ina tulue diat ta ra kubakuba i diat ma ra mulmulum, diat a matmat vanavana nangananga; tago ta umana dia tar vana uti maro vailik.

⁴ Kana tarai na vartovo dia tatike tana: Mamave ra gem ati ra pui ba da tabar vamaur pa go ra tarai me?

⁵ I tir diat: Aivia ra gem ava vung ia? Dia biti ba: A lavurua.

⁶ Ma i vartuluai ba ra kor na tarai diat a ki ra pia; ma i vatur ra lavurua na gem, i pite varpa tana, i tabik ia, ma i tul tar ia tai kana tarai na vartovo upi diat a tabar diat me; ma dia vung kapi ia pire ra kor na tarai.

⁷ Dia kap ra paupau en ik bula, ma i lotu pa tana, ma i tul tar ia upi da tabar bula diat me.

⁸ Dia ian ma dia maur, ma dia vangan lavurua na rat ma ra tagigi na gem dia tar en valili ia.

⁹ A ivat na arrip na marmar diat, ma i tul vue diat.

¹⁰ Ma diat ma kana tarai na vartovo dia koa lutut ta ra mon, ma dia vana ta ra langlangun Dalmanuta.

A umana Parisaio dia lul Iesu upi na pait ta vakilang
(Mat 16:1-4)

¹¹ A umana Parisaio dia vana rikai ma dia vartir me, dia mainge ba na pait ta vakilang marama ra bala na bakut, dia valavalar ia ka.

¹² I mamadang muka ta ra tulungeana, ma i biti dari: Go ra taun tarai i anan upi ra vakilang dave? A dovot go iau tatike ta vavat: Pa da ve tar ta vakilang ta go ra taun tarai.

¹³ Ma i vana kan diat, i koa mulai ta ra mon, ma vana tai ta ra papar.

Ra leven kai ra umana Parisaio ma kai Erodes
(Mat 16:5-12)

¹⁴ Dia ga valubane ra gem, pa dia kap ta na; a kopono ko dia kap ia ta ra mon.

¹⁵ Ma i vaale diat dari: Avat a nuk pa ia, ma avat a bal-aure avat ta ra leven kai ra lavur Parisaio, ma ra leven bula kai Erodes.

¹⁶ Ma dia biti vargil dari: Tago pa ada ta gem.

¹⁷ Iesu i nunure, ma i tatike ta diat: Dave ava nuknuk dari tago pa avava ta gem?

Pa ava matoto boko? Dave i leo ra bala i vavat?

¹⁸ A kiau na mata i vavat nam, ma pa ava gigigira me? Ma ra talinga i vavat nam ma pa ava valongor me? Ma pa ava nuk pa mule?

¹⁹ Ba iau ga tabik ra ilima na gem tai ra ilima na arip na marmar na tarai, aivia ra rat ava ga vangan vabuka pa ia ma ra tagigina? Dia biti tana ba: A vinun ma a ivut.

²⁰ Ma ba ra lavurua tai ra ivat na arip na marmar, aivia ra rat ava ga vangan vabuka pa ia ma ra tagigina? Di biti tana ba: A lavurua.

²¹ Ma i biti ta diat: Dave, pa ava ti matoto boko?

Iesu i vanana pa ra pula aro Betsaida

²² Ma dia pot Betsaida, ma di ben ra pula tadav ia, ma dia lul ia ba na bili ia.

²³ Ma i vatur ra lima i ra pula ma i ben ia kan ra pia na pal; ba i tar gami ra matana, i vung ra ura limana tana, ma i tir ia: U gire ta magit vang?

²⁴ Ma i idok, ma i biti: Iau gire ra tarai, iau gire diat da ra umana davai dia vana-vana.

²⁵ Ma i vung mule ra ura limana ta ra matana; ma i bobabobo ma i mata lagar ra matana mulai, ma i gire bulu ra lavur magit.

²⁶ Ma i tulue ta ra kubana, i biti: Koko una olo ta ra pia na pal.

Petero i tata kapa ure Iesu
(*Mat 16:13-20; Luk 9:18-21*)

²⁷ Iesu ma kana tarai na vartovo dia vana ta ra lavur pia na pal Kaisaria Pilipo, ma

i tir kana tarai na vartovo na.nga dari: A tarai dia biti ba iau to ia?

²⁸ Dia biti ba: Ioanes, ra Tena Baptaiso, ma ta ra umana ba Elias; ma ta ra umana bula ba tikai ta diat a umana. propet.

²⁹ Ma i tir diat: Ma avat, ava biti ba iau to ia? Petero i biti tana: U ra Kristo.

³⁰ Ma i tugal diat ba koko dia varve ta tikai tana.

Iesu i varvai ure ra varvakadik ma kana minat

(*Mat 16:21-28; Luk 9:22-27*)

³¹ I tur pa ra varvai ta diat dari ba: Da vakadik Natu i ra tutana ma ta mangoro na mangamangana, ma ra lavur patuana ma ra lavur tena tinabar ngalangala, ma ra lavur tena tutumu diat a pue vue, ma da doka, ma ba i par ta utul a bung na laun mulai.

³² I tatike vakapa go ra tinata. Ma Petero i vatur ia. ma i pit vatavuna pa ia.

³³ Ma i tur tapuku, i bobobe ra tarai na vartovo, ma i pit Petero dari: Satan, una vana ra murugu, tago pa u nuk pa ra lavur mangamangana kai God, u nuk pa ka ra lavur mangamangana kai ra tarai.

³⁴ Ma i oro pa ra kor na tarai, ma kana tarai na vartovo bula, ma i biti ta diat: Ba tikai i mainge na murmur iau, na nuk vue ia iat mulai, na puak pa kana bolo ma na murmur iau me.

³⁵ Tago ba tikai i vavaale bat kana nilaun na virua; ma nina ba pa i nuk pa kana nilaun ure iau, ma ure ra

bo na varvai bula, na laun muka.

³⁶ Tago na topa ra ava ba tikai na kale pa ra rakarakan a gunagunan parika, ma na vole vue ra tulungeana tana?

³⁷ Tago tikai na kul kia ra tulungeana ma ra ava?

³⁸ Ba tikai i vavirvir ure iau ma ure kaugu lavur tinata pire go ra taun tarai na vaongo ma ra taun tarai na varpiam, Natu i ra tutana ba i pot ma kana umana angelo ma ra minamar kai Tamana, na vavirvir vue bula.

9

¹ Ma i biti ta diat: A dovot go iau tatike ta vavat ba: Ta umana ta diat dia turtur ati, pa diat a mat tuk ta ra bung ba diat a gire ra varkurai kai God i pot ma ra dekdek.

Iria ra paka i Iesu

(Mat 17:1-13; Luk 9:28-36)

² Ba i tar par laptikai na bung, Iesu i ting pa Petero ma Iakobo ma Ioanes ma i agure vaire pa dital urama ra luana i manga tuluai; ma i ria ra pakana ta ra mata i dital;

³ ma kana lavur mal dia bagabagele, dia pua mat, ma pa ta tena vagomgom mal ra pia na pait vapua pa ia dari.

⁴ Elias dir ma Moses dir tur pa pire diat. ma dital tata ma Iesu.

⁵ Petero i biti tai Iesu: Tena Vartovo, i boina upi dat a ki ati, dat a pait ta utul a pal na turturup, tikai kaum, tikai kai Moses, ma tikai kai Elias.

⁶ Ma pa i nunure ba ava na tatike, tago dital burut na kaia.

⁷ Ma tika na bakut i vana rikai ma i vamaalur taun diat. ma ra nilai tikai ta ra bakut i biti dari: Go Natugu, a bul na vakak; avat a valongore.

⁸ Ba dital gigira vurvurbit, pa dital gire mule ta tikai, Iesu ka i ki pire dital.

⁹ Ba dia vanavana ba ta ra luana, Iesu i tugal dital ba koko dital a ve ta tikai ta go ra lavur magit dital tar gire tuk ta nam ra bung ba Natu i ra tutana na laun mulai kan ra minat.

¹⁰ Ma dital mur go ra tinata ma dital tir vargilliane dital, ba ava ra kukurai ra nilaun mulai kan ra minat.

¹¹ Ma dital tir ia dari: Dave ra lavur tena tutumu dia biti ba Elias na vut lua?

¹² Ma i tatike ta dital: A dovotina ba Elias na vut lua ma na vamule pa ra lavur magit par; ma dave laka di ga tumu ia ure Natu i ra tutana ba da vakadik ia ma ta mangoro na mangamangana, ma da pait vakuku ia tana?

¹³ Ma go iau ve avat ba Elias i ga tar vut, ma dia ga pait ia tana nam parika dia ga mainge, da nam di ga tumu ia ure.

Iesu i vairop ra tabaran kan ra bul tutana

(Mat 17:14-21; Luk 9:37-43a)

¹⁴ Ba dia tadav ra tarai na vartovo, dia gire tadav ra kor na tarai bula dia tur kikal diat, ma dia vartir ma ra umana tena tutumu.

¹⁵ Ba ra kor na tarai par dia gire dia kaian muka tana, ma

dia vutvut tadav ia, ma dia vage pa ia.

¹⁶ Ma i tir diat: Ava go ava vartir tana?

¹⁷ Ma tikai ta diat ra tarai i biti tana: Tena Vartovo, iau ga ben natugu, a tutana, up u; a tabaran i bombom i ovai tana;

¹⁸ ma ba i ub ia, i vue tar ia ra pia, ma i buabuai ra ngiene, ma i vangvangi ra pal a ngiene ma i palaur bula tana, ma iau ga biti tai kaum tarai na vartovo ba diat a okole vue ma pa i tale diat.

¹⁹ Ma i tatike bali diat dari: Avat a taun tarai pa ava nurnur, aivia ra kilakilala ina ki pire vavat? Aivia ra kilakilala ina ungunng pa avat? Da ben ia piragu.

²⁰ Ma dia ben ia pirana, ina ba i gire a tabaran i ubu vapurpuruan ia muka, i bura ra pia i tapukpuku, ma i buabuai ra ngiene.

²¹ Ma i tir tamana dari ba: Papa vingaia go i ubub ia? Ma i biti: Papa amana ba i ga bul boko.

²² Ma mangoro na bung i vue tar ia ta ra iap ma ta ra tava bula upi na doka; ba una pait valar pa ta magit i tana, una mari amir ma una maravut amir.

²³ Iesu i biti tana: U iat; da pait ra lavur magit parika tai nina i nurnur.

²⁴ Ma tama i ra bul i tangi lulut, ma i biti: Ioi, iau nurnur; una maravut ra niiba tagu upi ra nurnur.

²⁵ Ba Iesu i gire ba ra ngala na tarai dia vutvut varurung, i tugal vue ra tabaran, i biti tana: U a tabaran, u bombom

ma u vaut, iau vartuluai ba una irop kan ia, ma koko u ovai mulai tana.

²⁶ Ba i tar kukula pa, ma ba i tar ubu vapurpuruan pa ia, i irop muka; ma ra bul i da ra minat; ma mangoro dia biti ba i tar Mat.

²⁷ Ma Iesu i vatur ra li mana, ma i vatur pa ia; ma i tut.

²⁸ Ba dia ruk na pal, kana tarai na vartovo dia tir ive dari: Dave avet, ave mama okole vue?

²⁹ I biti ta diat: Pa ta magit a mangamangana dari na irop tana, ia kaka ta ra niaring.

Iesu i varvai mulai ure kana minat

(*Mat 17:22-23; Luk 9:43-45*)

³⁰ Ma dia vana kan nam ra gunan, dia vana alalu Galilaia, ma pa i mainge ta tikai na nunure.

³¹ Tago i tovtovo kana tarai na vartovo dari: Da tul tar Natu i ra tutana ta ra lima i ra tarai, ma diat a doka; ma ba di tar doka, na laun mulai ba i par ta utul a bung.

³² Ma pa dia nunure go ra tinata, ma dia burut upi diat a tir ia.

To ia i ngala ta diat?

(*Mat 18:1-5; Luk 9:46-48*)

³³ Ma dia pot Kapernaum; ba dia ki na pal, i tir diat ba: Ava nam ava ga vartoto tana na nga?

³⁴ Ma dia ki mut uka, tago dia vartoto na nga ba to ia ta diat i ngala.

³⁵ Ma i ki ma i oro pa ra vinun ma a ivut, ma i biti ta diat: Ba tikai i mainge pi na

lua na murmur uka, na tultul pire vavat parika.

³⁶ Ma i vatur ra bul ik, ma i vaki ia livuan ta diat, ma i puak pa mule, ma i biti ta diat:

³⁷ Ba tikai i onge ta bul ik dari ta ra iangigu, i onge iau bula; ma ba tikai i onge iau, pa i onge ke iau, i onge nina iat, i ga tulue iau uti.

*Nina ba pa i tur bat dat, i maravut uka dat
(Luk 9:49-50)*

³⁸ Ioanes i tatike tana: Tena Vartovo, ave ga gire tadav tikai i okokole vue ra umana tabaran ma ra iangim, ma ave ga tigel ia, tago pa i murmur dat.

³⁹ Iesu i biti: Koko da tigel ia, tago pa ta na pait ra dekdek na magit ta ra iangigu, ma na vatang ta kaina tinata ure iau lulut.

⁴⁰ Tago nina ba pa i tur bat dat, i maravut uka dat.

⁴¹ Ma nina i tabar avat ma ra la na tava na nimomo, tago avat kai Kristo, a dovot go iau tatike ta vavat, pa na iba upi kana vapuak.

*A varilam upi ra varpiam
(Mat 18:6-9; Luk 17:1-2)*

⁴² Ma nina i varara ta tikai ta go ra umana ikikilik dia nurnur tagu, gala na boina ba di kun tar ra ngala na vat na niudu ta ra inoana, ma da vue vadudu ia na ta.

⁴³ Ba tika na limam i varara u, una kutu vue; i boina una olo ta ra nilaun a tomo, ma koko da vue u ma

ra ivu limam par ura geena* ta ra iap ba pa da pun ia.

⁴⁴ [Kadia kalolo pa na mat i tana, ma pa ta na pun ra iap tana.]

⁴⁵ Ba tika na kakim i varara u, una kutu vue, i boina una olo ta ra nilaun a tomo, ma koko da vue u ma ra ivu kakim par ura geena.

⁴⁶ [Kadia kalolo pa na mat i tana, ma pa ta na pun ra iap tana.]

⁴⁷ Ba tika na kiau na matam i varara u, una luak vue; i boina una olo ta ra varkurai kai God ma ra kopono kiau na matam, ma koko da vue u ma ra ivu kiau na matam par ura geena.

⁴⁸ “Kadia kalolo pa na mat i tana, ma pa ta na pun ra iap tana.”

⁴⁹ Tago da vama pak ra tarai par tikitikai ma ra iap.

⁵⁰ A solt i boina; ma ba ra mapakina i panie, da vama pak davatane mule? Boina ba ra solt na ki ta vavat, ma avat a ki na malmal vargil.

10

*Iesu i biti ba koko ta tikai na kutu varbean
(Mat 19:1-12; Luk 16:18)*

¹ Ma i tut ma i vana ta ra langun Iudaia ma ta ra papar Iordan maro; ma ra tarai dia kor mulai tadav ia; ma i tovo mule diat da kana mangamangana iat.

² A umana Parisaio dia tadav ia, ma dia tir ia: I takodo bar ba ta tutana na vung vue kana vavina? Dia valar ia ka.

* **9:43:** Geena, ia ra ngala na tavul a puputa, maravai Ierusalem, ma ra iap i ga ioaio vatikai tana. A tarai Iudaia dia ga valarue ra ruarua na tulungen me.

³ Ma i tir diat: Ava ra varkurai Moses i ga tul tar ia ta vavat?

⁴ Ma dia biti, Moses i nur tar ia ba da tumu ra buk na pala varbean, upi da vungue.

⁵ Iesu i biti ta diat: I ga tumu go ra vartuluai, tago i leo ra bala i vavat.

⁶ Ma papa amana ra turpaina vavaki, i ga vaki dir upi a tutana ma upi a vavina.

⁷ Kari a tutana na vana kan tamana ma nana, ma na ki tukum pire kana vavina;

⁸ ma dir par, dir tikai ka upi koko dir a ivut mulai, dir tikai ka.

⁹ Nam ba God i kubu guve, galiaka ta tutana na pala ia.

¹⁰ Kana tarai na vartovo dia tir mule na pal ta go ra magit.

¹¹ Ma i tatike ta diat: Ba tikai i vungue kana vavina, ma i taule ta ra tikai, dir po muka;

¹² ba ra vavina i vungue kana tutana, ma dir taulai ma ta ra tikai, ia bula i po muka.

Iesu i vadoane ra umana bul ikilik

(*Mat 19:13-15; Luk 18:15-17*)

¹³ Dia kap ra umana bul ikilik tadav ia upi na bili diat, ma ra tarai na vartovo dia tigel diat.

¹⁴ Ba Iesu i gire, i kankan ma i biti ta diat: Avat a nur vue ra umana bul ikilik upi diat a tadav iau; koko ava tigel bat diat, tago kadiat dia dari ra varkurai kai God.

¹⁵ A dovot go iau tatike ta vavat ba: Nina ba pa i kapupi

ra varkurai kai God da ra bul ikilik pa na olo muka tana.

¹⁶ Ma i puak pa diat, ma i tata vadoane diat, ma i palagur diat ma ra ura li mana.

Ra uviana na tutana
(*Mat 19:16-30; Luk 18:18-30*)

¹⁷ Ba i vanavana mulai na nga, tikai i vutvut tadav ia, i va timtimum pirana, ma i tir ia dari: Bo na Tena Vartovo, ava ina pait ia upi kaugu ra nilaun tukum?

¹⁸ Iesu i biti tana: Dave u vatang iau ba iau boina? Pa ta i boina, ia kaka God.

¹⁹ U nunure ra lavur vartuluai: Koko u vardodoko; Koko u po; Koko u long; Koko u varvai vavaongo; Koko u vatatanur ta magit kai ta tikai; Una ru tamam ma nam.

²⁰ Ma i tatike tana: Tena Vartovo, go parika iau ga toratorom tana papa amana ba iau ga bul.

²¹ Iesu i giragire ma i mari ia, ma i biti tana: A kopo magit boko u iba upi ia; una vana, una ivure kaum parika, ma una tabar ra umana luveana me, ma kaum boko ra bo na vuvuvung ra bala na bakut, ma una mai, una mur iau.

²² Ba i valongore go, i mata bibian, ma i tabun mat ra balana tana, tago i manga muka kana tabarikik.

²³ Iesu i gigira vurvurbit, ma i tatike ta kana tarai na vartovo dari: I papait na dekdek tuna pire diat dia uviana upi diat a olo ta ra varkurai kai God.

²⁴ Ma ra tarai na vartovo dia kaian ta go kana tinata.

Iesu i tatike mule ta diat dari: A umana natugu, i dekdek tuna pire diat dia nurnur ta ra tabarikik upi diat a olo ta ra varkurai kai God.

²⁵ A niolo kai ra uviana ta ra varkurai kai God i manga dekdek ta dir ma ra nidolo kai ra kamel ta ra mata na ingingit.

²⁶ Ma dia kakaian mat, ma dia tatike tana: Ba damana, ia vang da valaun ia?

²⁷ Iesu i bobobe diat ma i biti: A tarai pa dia pait valar pa ia, ia kaka God, tago God i pait valar pa ra lavur magit parika.

²⁸ Petero i tatike tana dari: Ave ga vana kan ra lavur magit parika, ma ave murmur u.

²⁹ Iesu i biti: A dovot go iau tatike ta vavat: Ba tikai i ga vana kan ta pal, ba kan ra umana turana, ba ra umana taina, ba nana, ba tamana, ba ra umana natuna, ba kan kana gunan upi iau, ba upi ra bo na varvai,

³⁰ ta go ra nilaun da tul tar ra mar na pal tana ma ra mar na turana, ma ra mar na taina, ma ra mar na nana, ma ra mar na natuna, ma ra mar na gunan, ma ra kinadik bula, ma ra nilaun tukum namur.

³¹ Ma mangoro dia lua, diat a kabila murmur, ma diat dia murmur, diat a kabila lua.

Ra vautuluna tinata kai Iesu ure kana minat
(Mat 20:17-19; Luk 18:31-34)

³² Dia vanavana boko na nga urama Ierusalem, ma Iesu i lualua ta diat, ma dia

kakaian, ma diat dia murmur dia burut. Ma i ben vaire pa mule ra vinun ma a ivut, ma i ve diat ta ra lavur magit ba na tup ia boko, dari:

³³ Go da vana urama Ierusalem, ma da tul tar Natu i ra tutana ta diat a umana tena tinabar ngalangala ma ra umana tena tutumu; ma diat a kure tar ia upi na virua, ma diat a tul tar ia tai ra umana Tematana;

³⁴ ma diat a kulume, ma diat a gami ia, ma diat a virit ia, ma diat a doka, ma ona na par ta utul a bung na laun mulai.

A nilul kai Iakobo dir ma Ioanes
(Mat 20:20-28)

³⁵ Iakobo ma Ioanes, a ura natu i Sebedaiio, dir tadav ia, dir biti tana dari: Tena Vartovo, amir mainge ba una pait tar ia ta mimir nina ra magit ba amir a lul upi ia.

³⁶ Ma i tir dir ba: Ava amur mainge ba ina pait ia ta murmur?

³⁷ Dir biti tana: Una tul tar amir ba amir a ki piram ta kaum minamar, tikai ta ra limam tuna, ma ta ra tikai ta ra mairam.

³⁸ Iesu i biti ta dir: Pa amur nunure ra magit go amur lul ia. Dave, na tale amur upi amur a momo ta ra la ba ina momo tana, ba da baptaiso amur vang ma ra baptaiso ba da baptaiso iau me?

³⁹ Ma dir biti tana: Maia. Iesu i tatike ta dir: Ioi, a la ina momo tana, amur bula amur a momo boko tana; ma ra baptaiso di baptaiso iau tana, da baptaiso amur bula tana;

40 ia kaka ra kini ta ra limagu tuna, ba ta ra mairagu, vakir kaugu upi ina tul tar ia; kadiat iat di ga vaninare upi diat.*

41 Ba ra vinun dia valongore, dia kankan ure Iakobo ma Ioanes.

42 Ma Iesu i oro pa diat pirana, ma i tatike ta diat: Ava nunure ba diat di vatang diat tena varukurai ta diat ra lavur vuna tarai, dia manga papait na luluai ta diat, ma kadia umana ngalangala dia kure vamat diat.

43 Ma pa i damana pire vavav; nina i mainge na ngala ta vavat, na tultul uka pire vavat,

44 ma nina i mainge na lualua ta vavat, na vilavilau pire vavat parika.

45 Tago Natu i ra tutana pa i ga pot upi da toratorom tana, i ga pot upi ia iat na toratorom ma upi na tul tar kana nilaun upi ra varkul ure ta mangoro.

Iesu i vanana pa Batimaio
(*Mat 20:29-34; Luk 18:35-43*)

46 Ma diat pot aro Ieriko; ma ba diat ma kana tarai na vartovo ma ra kor na tarai bula, dia vanavana oai maro Ieriko, natu i Timaio, a iangina Batimaio, a tena nilul i pula, i kiki ra papar a nga.

47 Ba i valongore ba go Iesu ra te Nasaret, i oraoro, i biti dari: Iesu, u natu i David, una mari iau.

48 Ma mangoro dia tugal ia ba na ki mut uka; ma i manga oraoro ko: U natu i David una mari iau.

49 Iesu i tur uka, ma i biti: Avat a oro pa ia. Ma dia oro pa ra pula, dia biti tana: Una gugu, una tut, i oro pa u.

50 Ma i vue kana olovoi, ma i pil, ma i tadav Iesu.

51 Ma Iesu i tir ia: Ava u mainge ba ina pait ia tam? A pula i tatike tana: Luluai, ba ina nana mulai.

52 Iesu i biti tana: Una vana ka, kaum nurnur i tar valaun u. Ma i nana vuavuai mulai, ma i mur ia na nga.

11

Iesu i olo Ierusalem
(*Mat 21:1-11; Luk 19:28-40; Ioa 12:12-19*)

1 Ba dia maravai Ierusalem ma Betpage ma Betania, pire ra luana na Oliva, i tulue ra ivut ta kana tarai na vartovo,

2 ma i tatike ta dir: Amur a vana ta ra pia na pal nam lua ta murmur, ma ba amur a olo tana, amur a tadav ta nat na as di tar veva, ma pa ta i ga ki boko tana, amur a pala ia, ma amur a ben ia uti.

3 Ba tikai i tir amur ba: Dave amur pait go? amur a biti: Beaka a Luluai i mainge; ma na tul vuavue tar ia uti mulai.

4 Ma dir vana, dir tadav ra nat na as, di ga veva na nga pire ra banbanu; ma dir pala ia.

5 Ta umana ta diat dia turtur abara dia tir dir dari: Ava go amur pait ia, tago amur pala ra nat na as?

6 Dir ve diat ta nam ra tinata Iesu i ga tatike; ma dia nur vue dital me.

7 Dir ben ra nat na as tadav Iesu, ma dia pale kadia

umana mal tana, ma i ki tana.

⁸ Ma mangoro dia pale ka-dia umana mal na nga, ma ta ra umana dia mut ra umana tura davai na pui ma dia vuavue na nga.

⁹ Ma diat dia lua, ma diat dia murmur dia oraoro dari: Osana! Da pite pa go i ti vut ta ra iang i ra Luluai!

¹⁰ Da pite pa go ra varkurai i vut, a varkurai kai tama i dat David! Osana urama muka!

¹¹ Ma i olo Ierusalem ma i ruk na pal na vartabar, ma ba i tar gire pa ra lavur magit par, diat ma ra vinun ma ra ivut dia vana Betania, tago i ravian tuna.

*Iesu i tata ure ra lovo
(Mat 21:18-19)*

¹² Ma ta ra bung i mur, ba dia tar vana maro Betania, i mulmulum.

¹³ Ma i gire ra lovo maro vailik, i mapmapina, ma i vana upi na tikan upi ta magit i tana; ba i tadav ia, i gire ra mapmapina ka, tago pata boko ra e na lovo.

¹⁴ Ma i tatike tana: Papa gori ma vatikai namur pa ta na en mule ra vuaim. Ma kana tarai na vartovo dia valongore.

Iesu i olo ra pal na vartabar

(Mat 21:12-17; Luk 19:45-48; Ioa 2:13-22)

¹⁵ Dia pot Ierusalem, ma i ruk ta ra pal na vartabar, i okole vue diat dia ivura, ma diat bula dia kukul ta ra pal na vartabar, ma i vue pukue ra lavur vuvuvung kai ra lavur tena piapie mani,

ma ra lavur kiki kadiat dia ivivure ra umana uka;

¹⁶ ma pa i mulote tar ta tikai ba na vana alalu ma ra la ta ra pal na vartabar.

¹⁷ Ma i vartovo, i biti ta diat: Pa di ga tumu ia dari: Da vatang kaugu pal ba a pal na niaring ure ra lavur vuna tarai parika? Ma ava tar pait pukue upi ra babang kai ra umana tena nilong.

¹⁸ A umana tena tinabar ngalangala, ma ra umana tena tutumu bula dia valongore, ma dia nununuk ba diat a doko davatane bar; tago dia burut i tana, tago a tarai par dia kakaian ta kana vartovo.

¹⁹ Ta ra ravian a bungbung parika i vana oai kan ra pia na pal.

*A vartovo ta ra lovo
(Mat 21:20-22)*

²⁰ Ba dia bolo ra malana, dia gire ra lovo i tar maranga papa mara ra okokorina.

²¹ Petero i nuk pa ia, ma i biti tana: Tena Vartovo, una gire ra lovo nam u ga bor ia, i tar maranga muka.

²² Ma Iesu i tatike bali diat dari: Avat a nurnur tai God.

²³ A dovot go iau tatike ta vavat: Ba tikai na tatike tai go ra luana: Una tarubat, ma una bura ba ura na ta, ma pa i nuknuk lalar mulai ta ra balana, i nurnur uka ba da pait muka nam i tar tatike, da pait ia ka.

²⁴ Ma go iau tatike ta vavat: A magit parika ava lulul upi ia ta ra niaring, avat a nurnur uka ba ava tar vatur vake, ma avat a vatur vake muka.

²⁵ Ma ona ava tur na niaring, ma ava nuk pa ta magit tikai i ga pait varara ta vavat, avat a nuk vakakit vue, upi Tama i vavat arama ra bala na bakut na nuk vakakit vue kavava lavur nirara bula. [

²⁶ Ma ona pa ava nuk vakakit vue ra lavur varpian kai ra umana enana, Tama i vavat arama ra bala na bakut pa na nuk vakakit vue bula kavava lavur varpian.]

Ra tinir ure ra varkurai kai Iesu

(*Mat 21:23-27; Luk 20:1-8*)

²⁷ Ma dia vut mulai Ierusalem, ba i vanavana ta ra pal na vartabar, a umana tena tinabar ngalangala, ma ra umana tena tutumu, ma ra umana patuana dia tadav ia;

²⁸ ma dia biti tana: U pait go ra lavur magit ta ra varkurai ava? Ba to ia i ga tul tar go ra varkurai tam upi una pait go ra lavur magit?

²⁹ Iesu i biti ta diat: Iau bula ina tir avat ma go ra kopono tinir, ma ba ava bali ia, iau bula ina varve avat ta ra varkurai iau papait go ra lavur magit i tana.

³⁰ Mamave ra baptaiso kai Ioanes? Marama ra bala na bakut ba tai ta tarai? Avat a ve iau.

³¹ Ma dia tata ivai pa dari: Ona dat a biti ba: Marama ra bala na bakut, na biti ta dat: Ta ra ava pa ava ga nurnur tana?

³² Ba dat a biti ba: Tai ra tarai; — dia burutue ra tarai, tago diat par dia kapupi Ioanes ba ia ra propet.

³³ Ma dia tatike bali Iesu ba: Pa ave nunure. Ma Iesu

i biti ta diat dari: Iau bula pa ina varve avat ta ra varkurai iau papait go ra lavur magit i tana.

12

A tinata valavalar ure ra umana tena papalum ta ra uma na vain

(*Mat 21:33-46; Luk 20:9-19*)

¹ Ma i tovo diat ma ra tinata valavalar: A tutana i ga vaume ra uma na vain, ma i ga liplip bat ia, ma i ga kal ra tung na vain tana, ma i ga pait ra pal na minakila tana, ma i tul tar ia tai ta umana tarai na vinauma, ma i vana tai ta ra gunan.

² Ta ra e na vunuai i tulue ra tultul tadav ra tarai na vinauma upi ta umana vuai ra uma.

³ Ma dia vatur ia, dia kita ia ka, ma dia tul vue tuna ka.

⁴ Ma i tulue mule ta ra tultul tadav diat; ma dia ubu vakinkin ra uluna, ma dia vakaina.

⁵ Ma i tulue ta ra tikai; ma dia doka; ma i tulue ra mangoro; dia kita ta ra umana, ma dia doko ta ra umana.

⁶ Ma tikai boko pirana, natuna, a bul na vakak, ma i tulue nam bula tadav diat, i biti: Diat a ru natugu.

⁷ Nam ra tarai na vinauma dia tata ivai pa dari: Go ra bul mur tana; uti, dat a doka, upi kadat ika ra tabarikik.

⁸ Ma dia vatur ia, dia doka, ma dia al vaire vue kan ra uma.

⁹ Ava ra luluai kana nam ra uma na pait ia? Na pot ma na doko vue ra tarai na vinauma, ma na tul tar ra uma ta ra umana enana.

¹⁰ Pa ava ga luk laka ra Buk Tabu dari:

“Nam ra vat ba ra umana tena pait pal dia tar pilak vue,

Nam uka di tar pait ra ul a ngu na pal me:

¹¹ Go tai ra Luluai ma ra mata i dat i manamanane muka.”

¹² Ma dia mainge diat a kinimia, ma dia burut uka ta ra kor na tarai; tago dia nunure ba i tar tatike go ra tinata valavalar ure ke diat; ma dia tut kan ia, ma dia vana ka.

A tinir ure ra totokom

(*Mat 22:15-22; Luk 20:20-26*)

¹³ Dia tulue ta ra umana Parisaio, ma ta ra umana talai Erodes tadav ia upi diat a vagu pa ia ma ra tinata.

¹⁴ Ba dia vuʻ, dia tatike tana: Tena Vartovo, ave nunure ba u a dovot, ma pa u nuk pa ta tikai, tago a tarai dia varogop par piram, u vateten tar ra nga kai God ma ra dovotina. Dave, i takodo ba da tar ra totokom tai ra Kaisar ba pata?

¹⁵ Avet a tar ia laka, ba koko avet a tar ia? Ma i nunure kadia vaongo, ma i tir diat: Dave go ava valar iau? Uti tika na denaria, ina gire.

¹⁶ Ma dia kap tar ia. I tir diat: A malalar i to ia go tana? Ma kai ia go ra tutumu bula tana? Ma dia biti tana ba: Kai ra Kaisar.

¹⁷ Iesu i biti ta diat: Avat a tul tar tai ra Kaisar a magit par kai ra Kaisar; ma avat a tul tar tai God bula ra magit

par kai God. Ma dia kakaian muka tana.

A tinir ure ra tinut mulai kan ra minat

(*Mat 22:23-33; Luk 20:27-40*)

¹⁸ Ma ta ra umana Sadukaio, nina diat dia pue ra nilaun mulai, dia tadav ia, ma dia tir ia:

¹⁹ Tena Vartovo, Moses i ga tumu tar ia ta vevet dari: Ba ra tutana i mat kan kana tulai, ma pa ta natuna, turana na ben kana vavina, ma na vangala ta umana natuna upi kai turana.

²⁰ A lavurua na barturana; a luaina i ga ben kana vavina, ma i mat, ma pa ta natuna;

²¹ ma ra vauruana i ben ia, ma ia bula i mat, ma pa ta natuna; damana bula ra vautuluna,

²² ma diat par ra lavurua, pa ta natu i diat. Ma ra vavina i ga mat mur ta diat.

²³ Ta ra nilaun mulai, kai ia ta diat nam ra vavina? Tago ra lavurua par dia ga tulai me.

²⁴ Iesu i biti ta diat: Go laka ra vuna ava rara tana, ta ni pa ava nunure ra Buk Tabu ma ra dekdek i God?

²⁵ Ba dia laun mulai kan ra minat, pa dia varbean, ma pa dia tulatulai ta ra varbean, dia vardada ma ra lavur angelo arama ra bala na bakut.

²⁶ Ma ure ra lavur minat, ba dia laun mulai, pa ava ga luk ia boko vang ta ra buk kai Moses ta ra pakana ure ra Davai, ba God i ga tatike tana dari:

“Iau a God kai Abaraam ma ra God kai Isak, ma ra God kai Iakob?”

²⁷ God, vakir a God kai ra lavur minat, kai ra lavur launa iat; ava rara muka.

A ngala na vartuluai

(*Mat 22:34-40; Luk 10:25-28*)

²⁸ Tikai ta diat a umana tena tutumu i pot, i valongore diat dia vartir me, ma i nunure ba Iesu i tar bali mal diat, ma i tir ia: Nuve i ngala ta ra lavur vartuluai parika?

²⁹ Iesu i biti: Go ra ngala: “Avat a Israel, avat a valongore, ra Luluai kada God, ra Luluai i tikai ka,

³⁰ ma una mari ra Luluai kaum God ma ra balam parika, ma ra tulungeam parika, ma ra nuknukim parika, ma ra dekdekim parika.”

³¹ Ma go a vauruana: “Una mari talaim da u mari mule u.” Pa ta vartuluai i ngala ta go dir.

³² A tena tutumu i biti tana: A dovotina, Tena Vartovo, i boina kaum tinata, ba ia tikai ka, ma pa ta mulai, ia kaka;

³³ ma ba da mari ia ma ra bala i dat parika, ma ra nuknuk i dat parika, ma ra dekdek i dat parika, ma ba da mari ra talai dat da da mari mule dat, go i ngala ta ra lavur vartabar ma ra lavur tinabar par di tuntun tar diat.

³⁴ Ba Iesu i gire i tata na kabinana, i tatike tana: U, pa u vailik kan ra varkurai kai God. Ma namur pa ta mulai i tadav ia ma ra tinir.

A tinir ure Kristo
(*Mat 22:41-46; Luk 20:41-44*)

³⁵ Ma ba Iesu i vartovo ta ra pal na vartabar, i biti: Dave ra lavur Parisaio dia biti ba ra Kristo natu i David?

³⁶ David iat i ga tatike ta ra Takodo na Tulungen dari:

“Ra Luluai i ga tatike tai kaugu Luluai:

Una ki ta ra limagu tuna.

Ma ina vadiop kaum lavur ebar upi ra ruarua na kakim.”

³⁷ David i vatang ia Luluai; ma dir tamana dave?

Iesu i tigel diat ure ra umana tena tutumu
(*Mat 23:1-36; Luk 20:45-47*)

Ma ra kor na tarai dia mainge tuna kana varvai.

³⁸ Ba i vartovo, i tatike dari: Avat a nuk pa ra lavur tena tutumu dia mainge diat a vanavana ma ra lolovina mal ma upi da vatatabe diat ta ra lavur tavul a bung,

³⁹ ma dia mainge ra umana kiki lua ta ra lavur pal na lotu, ma ra umana kiki na luluai ta ra lavur lukara;

⁴⁰ dia vapar ra tabarikik kai ra lavur ua na vavina, ma dia vaongo ma ra umana niaring lolovina; na tup go diat ra varkurai.

A vartabar kai ra ua na vavina

(*Luk 21:1-4*)

⁴¹ Ma i ki maro ta ra vuvung na mani, ma i gire ra tarai dia vuavue tar ra mani tana; ma mangoro na uviana dia vue tar ra ngala na mani tana.

⁴² Tika na ua na vavina, a luveana, i vut ma i vue tar ra

ivu mani ik tana, dir vardada ma ra toea.

⁴³ Ma i oro pa kana tarai na vartovo pirana, ma i biti ta diat: A dovot go iau tatike ta vavat: Go ra ua na vavina, a luveana, i tar vue tar ra ngala ta go diat par dia tar vuvuai tar ta ra vuvuvung na mani;

⁴⁴ tago diat par dia tar vuvuai tar ta nina i tur valala ta kadia mani ma go ra luveana i tar vue vapar tar nina ba na topa kana kini.

13

Iesu i biti ba da nila vue ra pal na vartabar

(Mat 24:1-2; Luk 21:5-6)

¹ Ba i irop kan ra pal na vartabar, tikai ta diat kana tarai na vartovo i tatike tana: Tena Vartovo, una gire go ra umana mangamangana vat; ma go ra mangamangana palpal bula!

² Ma Iesu i biti tana: U gire go ra umana ngala na palpal? A ik boko pa ta ivu vat dir a va vartaun tana. da re vapar vue.

A umana purpuruan ma ra umana varmonong

(Mat 24:3-14; Luk 21:7-19)

³ Ba i kiki ta ra luana na Oliva, Petero ma Iakobo ma Ioanes ma Andreas dia tir vaire dari:

⁴ Una ve avet ba vingaia go ra lavur magit? Ma ava ra vakilang ba na maravai ra bung da pait go ra lavur magit tana?

⁵ Iesu i biti ta diat: Avat a varbalaurai, kan ta tikai na varara avat.

⁶ Mangoro diat a vut ma ra iangigu, diat a biti: Iau

ia muka, ma diat a varara ta mangoro.

⁷ Ba ava valongore ure ra umana vinarubu, koko ava ngarao tana, tago i topa ia dari; ma ra mutuaina pata boko.

⁸ Tago tika na vuna tarai na tut ure ta ra vuna tarai, ma tika na vuna gunan ure ta ra vuna gunan; ma ra umana gurua diat a tup ra umana gunan, ma ra umana mulmulum bula; da tur pa ra kinadik ma go ra lavur magit.

⁹ Avat a nuk pa avat mulai, tago diat a kinim tar avat ta ra umana kivung na varkurai; ma diat a virit avat ta ra lavur pal na lotu, ma avat a tur ta ra luaina mata i ra umana luluai na gunan ma ra umana king, ure ra iangigu, ma upi ra varvai ta diat.

¹⁰ Da varvai lua ma ra bo na varvai pire ra lavur vuna tarai mutu.

¹¹ Ba di ben avat upi ra varkurai, ma ai tul tar avat, koko avat a ngarao ba ava avat a tatike; avat a tatike ke nam da vanuk tar ia ta vavat ta nam ra pakana bung; tago vakir avat ava tata, a Takodo na Tulungen iat.

¹² Ma tikai na tul tar turana upi na virua: ma ra tutana na tul tar natuna; ma ra umana bul diat a tut ure tama i diat ma na i diat, upi da doko vue diat.

¹³ Ma ra tarai par diat a milmilikuane avat ta ra iangigu; ma nina i tur padikat tuk ta ra mutuaina, da valaun ia.

A magit i milmilikuan

(Mat 24:15-28; Luk 21:20-24)

¹⁴ Ma ba ava gire ra magit i milmilikuan ta ra nila i tur ta nam ba pa i ko ba na tur tana (nina i luk go boina ba na matoto tana), boina ba diat, dia ki Iudaia, diat a lop urama ra lualuana;

¹⁵ ma nina i ki ra ul a pal koko na vana ba, ma na ruk upi na kap vairop ta magit mara na pal;

¹⁶ ma nina i ki ra pui, koko na talil upi kana mal na tubatuba.

¹⁷ Na kaina ta diat dia kap bala ma ta diat bula dia vau ra bul ta nam ra e.

¹⁸ Avat a araring upi koko na dari ta ra kilala na mudian.

¹⁹ Tago na tup ia ra kinadik ta nam ra e, pa ta i varogop me papa amana ta ra vunapai ra vavaki, ba God i ga vavaki, tuk tar gori, ma namur bula pata.

²⁰ Gala ra Luluai pa i ga kutu pit pa ra kilala, gala pa ta muka na laun, ma i ga rurup ia ure diat i ga pilak pa diat.

²¹ Ma ba tikai na tatike ta vavat ba: Go ra Kristo, ba Nam, koko ava kapupi ia;

²² tago ta umana Kristo vavaongo, ma ta umana propet vavaongo diat a vana rikai, diat a ve tar ta umana vakilang ma ta umana papalum na kinaian upi diat a varara valar diat di ga pilak pa diat.

²³ Avat a nuk pa ia; go iau tar ve value avat ta ra lavur magit par.

Natu i ra tutana na pot

(Mat 24:29-31; Luk 21:25-28)

²⁴ Ta nam ra kilala, ba i par nam ra kinadik, a matana keake na bobotoi, ma ra gai pa na pupua,

²⁵ ma ra lavur tagul diat a burabura marama ra bakt, ma ra umana dekdek ta ra bakt diat a dadadar.

²⁶ Ta nam ra kilala diat a gire Natu i ra tutana i vut ta ra lavur bakt ma ra ngala na dekdek ma ra minamar bula.

²⁷ Ma na tulue ra lavur angelo, ma na varurue kana tarai, nina i ga pilak pa diat ta ra ivat na matana vuvu, maro ra ngu na rakarakan a gunagunan tuk ta ra ngu na bakt.

Ra vartovo valavalar kai ra lovo

(Mat 24:32-35; Luk 21:29-33)

²⁸ Avat a valongore ra vartovo valavalar ure ra lovo: Ba ra ingaingarina i to na gol, ma i tar mapmapina nagam, ava nunure ba ra kilala na malamalapang i maravai;

²⁹ ma avat bula, ba ava gire go ra lavur magit, avat a nunure ba i ki maravai, pire ra umana mataniolo iat.

³⁰ A dovot go iau tatike ta vavat ba: Go ra taun tarai pa na ga panie, ba pa di ga pait ot pa boko go ra lavur magit parika.

³¹ A lavur bakt ma ra rakarakan a gunagunan bula na ga panie, ma kaugu lavur tinata pa na ga panie.

Pa ta i nunure ra bung ba ra pakana bung

(Mat 24:36-44)

³² Ma pa ta i nunure nam ra bung ba ra pakana bung, a lavur angelo ra bala na bakut pata, ma Natuna pata, ia kaka Tama.

³³ Avat a nuk pa ia, avat a varbalaurai, ma avat a araring, tago pa ava nunure nam ra e.

³⁴ Da ra tutana i ga vana kan ra kubana, i ga tul tar ra varkurai tai kana umana tultul, ma i tibe ra papalum ta diat par tikitikai, ma i ve ra tena balabalaure banbanu ba na mono, ma i vana tai ta ra vuna gunan.

³⁵ Avat a mono, tago pa ava nunure ba vingaia ra Luluai na pal na pot, ba ta ra ravian, ba ta ra mutumut, ba ra loko i riki, ba ta ra malana;

³⁶ kan na pot vakaian, ma na gire tadav avat ava va mat ika.

³⁷ Ma go iau tatike ta vavat parika: Avat a mono.

14

Dia tatata guvai upi diat a vagu pa Iesu

(Mat 26:1-5; Luk 22:1-2; Ioa 11:45-53)

¹ Ba i par a ivu bung mulai di tur pa ra lukara na bolo lake ma ra gem ba pa i leven; ma ra umana tena tutumu dia varpit upi diat a vagu pa ia, ma upi diat a doka;

² ma dia tatike: Koko ta ra lukara, kan ra tarai diat a urung.

Ra vavina i lingire ra varku ta ra ulu i Iesu

(Mat 26:6-13; Ioa 12:1-8)

³ Ma ba i ki ta ra nian aro Betania ta ra kuba i Simon, ra vukavuka, tika na vavina i tadav ia ma ra pal a tava nina a varku i ki tana, i ngatngat muka; ma i pamar ra pal a tava, ma i lingire ra varku ta ra uluna.

⁴ Ta ra umana dia kankan tana, dia biti dari: Ta ra ava di vole ra varku dari?

⁵ Dave pa di ga ivure go ra varku upi ta utul a mar na denaria upi da tabar ra umana luveana me? Ma dia tata mukumuk ure nam ra vavina.

⁶ Iesu i biti: Avat a nur vue; ta ra ava ava vatakunuane? A bo na papalum i tar pait ia tagu.

⁷ Tago a lavur luveana dia ki vatikai pire vavat, ba ava mainge avat a pait ra boina ta diat, avat a pait ia ka, ma iau, pa ina ki vatikai pire vavat.

⁸ I tar pait valar pa nam ra magit i topa ia ba na pait ia; i tar tap value kapi ra pakagu upi ra pupunang.

⁹ A dovot go iau tatike ta vavat: A gunan par da varve ra bo na varvai tana ta ra rakarakan a gunagunan parika, da varvai bula tana ure go ra magit go ra vavina i tar pait ia, upi na tur na aim.

Iudas i mulaot upi na vagu pa Iesu

(Mat 26:14-16; Luk 22:3-6)

¹⁰ Tikai ta diat ra vinun ma a ivut, Iudas Iskariot, i vana tadav ra umana tena tinabar ngalangala upi na tul tar ia ta diat.

¹¹ Ba dia valongore, dia gugu tana, ma dia vatading

ia ma ra mani. Ma i nununuk ba na vagu mal davatane tar ia ta diat.

Iesu diat ma kana tarai na vartovo dia en ra magit na bolo lake

(Mat 26:17-25; Luk 22:7-14,21-23; Ioa 13:21-30)

¹² Ma ta ra luaina bung ta ra e na gem ba pa i leven, ba dia tul tar ra magit na bolo lake tana, kana tarai na vartovo dia tir ia: U mainge ba avet a vana uve, upi avet a mal pa am magit na bolo lake tana?

¹³ I tulue ra ivut ta diat kana tarai na vartovo, i tatike ta dir dari, Amur a olo ta ra pia na pal, ma amutal a varkuvo ma ra tutana i kapkap ra la na tava, ma amur a mur ia;

¹⁴ ba i olo tai ta pal, amur a tatike tai ra luluai i nam ra pal, dari: A Tena Vartovo i biti ba: Akave ra pal na vaira, ba avet ma kaugu tarai na vartovo avet a en ra magit na bolo lake tana?

¹⁵ Ma ia iat na ve tar ta mumur ra ngala na pakana pal liu, di tar vangan ia, ma di tar mal ia; amur a mal pa ra adat i tana.

¹⁶ A ura tutana na vartovo dir vana, ma dir olo ta ra pia na pal, ma dir gire tadav nam parika i ga tatike; ma dir vaninare ra magit na bolo lake.

¹⁷ Ba i ravian, i pot, diat ma ra vinun ma a ivut.

¹⁸ Ba dia kiki ma dia iaian, Iesu i biti: A dovot go iau tatike ta vavat: Tikai ta vavat na vagu tar iau, nina ba amir a ian me.

¹⁹ I vura tabun ra bala i diat par, ma dia tir ia tikitikai ba: Iau laka?

²⁰ I biti ta diat: Tikai ta vavat a vinun ma a ivut, nina ba amir, amir a tatak ta ra la.

²¹ Tago Natu i ra tutana na virua da di ga tar tumu i ure; ma na kaina tai nina i vagu tar Natu i ra tutana; gala na boina ta nam ra tutana, gala pa di ga kava.

A nian kai ra Luluai

(Mat 26:26-30; Luk 22:14-20; 1 Kor 11:23-25)

²² Ba dia iaian boko, i vatur ra gem, i lotu pa ure ma i tabik ia. ma i tul tar ia ta diat, ma i tatike: Avat a vatur go; go a pakagu.

²³ Ma i vatur ra la, ma ba i tar pite varpa, i tul tar ia ta diat, ma dia momo par tana.

²⁴ Ma i biti ta diat: Go a gapugu kai ra kunubu, i talingir ure ra mangoro.

²⁵ A dovot go iau tatike ta vavat: Pa ina mome mule ta vuai na vain tuk tar ta nam ra bung ba ina mome ra kalamana ta ra varkurai kai God.

²⁶ Ba dia tar kaile vapar vue ra kakailai na pite varpa, dia vana oai ta ra luana na Oliva.

Iesu i tata lua ba Petero na pue vue

(Mat 26:31-35; Luk 22:31-34; Ioa 13:36-38)

²⁷ Iesu i tatike ta diat: Avat par avat a tabunuane boko iau; tago di ga tumu ia: "Ina kita ra tena balabalaure sip ma ra lavur sip diat a varbai vurvurbit."

28 Ba di tar vatut pa mule iau kan ra minat, ina lualua ta vavat urama Galilaia.

29 Petero i tatike tana: Ba dia tabunu par, iau pata.

30 Iesu i biti tana: A dovot go iau tatike tam, ba gori, go i marum, ba ra loko pa i vautul a riki boko, una vautul a pue vue iau.

31 Ma i tatike vangangal go ra tinata: Ba dor a virua varurung, pa ina pue vue u. Ma diat par dia biti bula damana.

Iesu i araring ta ra uma Getsemane

(*Mat 26:36-46; Luk 22:39-46*)

32 Dia pot ta ra gunan a iangina Getsemane; ma i tatike tai kana tarai na var-tovo: Avat a ki ati, ba ina araring pa.

33 Ma i agure Petero ma Iakobo ma Ioanes, ma i tur pa ra kinaian ma i tup ia ra purpuruan pirana.

34 Ma i tatike ta dital: A tulongeagu i tabun muka da na mat, amutal a ki ati, amutal a mono.

35 Ma i vana na lua ra ik, ma i va timtibum ra pia, ma i araring ba ona na topa ia, go ra pakana bung na vana kan ia.

36 Ma i biti: Aba, Tama, u pait valar pa ra lavur magit parika, una tak vue go ra la kan iau; ma koko da pait nam ba iau mainge, da pait ika nam ba u mainge.

37 Ma i vut mulai, i gire tadav dital, dital va mat ika, ma i tatike tai Petero: Simon, u va mat vang? Dave pa u

mono maravut iau ta kopono pakana bung uka?

38 Amutal a mono ma amutal a araring kan da valam pa amutal; a tulungen i ongo, ia ka ra palapaka i malmalu.

39 Ma i vana mulai, ma i araring, i tatike mule nam ra tinata.

40 I pot mulai, ma i gire tadav dital, dital va mat mulai, tago i matmat ra mata i dital; ma pa dital nunure ba ava dital a tatike tana.

41 Ma i pot ra vautuluna pakana, ma i tatike ta dital: Amutal a va mat boko, amutal a ngo pa, i topa ia, ra pakana bung i tar vut; di tar vagu tar Natu i ra tutana ta ra lima i ra umana tena varpiam.

42 Amutal a tut, dat a vana, i maravai nam ba na vagu tar iau.

Di vagu pa Iesu

(*Mat 26:47-56; Luk 22:47-53; Ioa 18:3-12*)

43 Ba i tatata boko, Iudas, tikai ta diat ra vinun ma a ivut, i pot, diat ma ra kor na tarai dia kapkap ra umana pakat ma ra umana ram tai ra umana tena tinabar ngalangala ma ra umana patuana.

44 Nam i tar vagu tar ia, i tar ve tar ana vakilang ta diat dari: Nina ba ina galum ia, ia muka, avat a kinim ia, ma avat a ben vaire pa ia, avat a balaure mal ia.

45 Ba i tar pot, i tadav vuavue, ma i biti ba: Tena Vartovo, ma i manga galum ia.

46 Ma dia vatur ia, ma dia kinim vake.

47 Ma tikai ta diat dia tur maravai, i ele pa kana pakat, ma i kita ra tultul kai ra tena tinabar i lualua, ma i kutu vue ra talingana.

48 Ma Iesu i tatike ta diat: Ava ti vana uti da upi ra tena nilong, ava kapkap ra umana pakat ma ra umana ram upi avat a kinim iau laka?

49 A bungbung parika da ga ki na pal na vartabar, ma iau ga varvartovo, ma pa ava ga kinim iau; di pait go upi da pait ot pa ra Buk Tabu.

50 Ma ra taraina dia vana par kan ia, dia lop.

51 Ma tika na barmana i mur ia, i vavauluvai ma ra mal kumau; ma dia kinim ia;

52 ma i vungue ra mal kumau, i lop damana ka.

Iesu i tur ta ra mata i ra umana tena kivung

(*Mat 26:57-68; Luk 22:54-55,63-71; Ioa 18:13-14,19-24*)

53 Dia ben pa Iesu tadav ra tena tinabar i lualua; ma ra lavur tena tinabar ngalangala, ma ra lavur patuana, ma ra lavur tena tutumu dia vana varurung.

54 Petero i ga murmur ara iat, ma i olo ta ra gunan kai ra tena tinabar i lualua, ma dia kiki ma ra umana tultul, i madir ta ra viro na iap.

55 A lavur tena tinabar ngalangala, ma ra kivung par dia nuknuk upi ta varvai ure Iesu, upi da doka.

56 Mangoro dia varvai vavaongo ure ma pa i vardada kadia varvai.

57 Ta umana dia tur dia varvai vavaongo ure dari:

58 Ave ga valongore i tatike dari: Ina re vue go ra pal na

vartabar di ga pait ia ma ra lima i ra tarai, ma ina pait pa mule ta tikai tai ra utul a bung uka, ma pa ta lima na maravut i tana.

59 Ma kadia umana varvai pa dia vardada bula.

60 A tena tinabar i lualua i tur livuan ta diat, ma i tir Iesu dari: Dave, pa kaum ta tinata na balbali?

61 Ma;, ki mut uka, pa i vue ta tinata. Ma ra tena tinabar i lualua i tir mule: U laka ra Kristo, Natu i Nina i ti Doan Muka?

62 Iesu i tatike: Iau muka nam, ma avat a gire boko Natu i ra tutana i kiki ta ra lima tuna i ra dekdek, ma na vut ma ra lavur bakut liuliu.

63 A tena tinabar i lualua i rada kana umana mal, ma i tatike: Da mainge mule ra umana tena varvai upi ra ava?

64 Ava tar valongore ra varvul, ava ava nuk ia? Ma diat par dia kure ba i topa ia pi na virua.

65 Ma ta ra umana dia gami ia ma dia pulu ra matana, dia par ia, ma dia biti tana: Una varvai na propet; ma ra umana tultul, ba dia vatur pa mule, dia tibul ia.

Petero i pue vue Iesu

(*Mat 26:69-75; Luk 22:56-62; Ioa 18:15-18,25-27*)

66 Ba Petero i ki ara ra pia, a vavina, a tultul kai ra tena tinabar i lualua, i pot;

67 ba i gire Petero i manmadir, i bobobe, ma i biti: U bula avat ma Iesu ra te Nasaret.

68 Ma i varpuai, i biti: Pa iau nunure, ma pa iau

nunure kaum tinata; ma i irop ura ra mata palpal; ma ra loko i riki muka.

⁶⁹ Ma ra vavina i gire mule, ma i ve diat dia tur pirana, dari: Go bula diat.

⁷⁰ Ma i varpuai mulai. Ma ra ik boko, diat dia tur mar-avai, dia tatike tai Petero: A dovotina u bula avat; tago u a te Galilaia.

⁷¹ Ma i varvul, ma i vaval-ima ba: Pa iau nunure go ra tutana ava varvai tana.

⁷² Ma ra loko i vaura riki muka. Ma Petero i nuk pa ra tinata ba Iesu i ga tatike tana: Ba ra loko pa i ti vaura riki, una vautul a pue vue iau. Ba i nuknuk tana, i tangi muka.

15

Iesu i tur ta ra mata i Pilato
(*Mat 27:2,11-14; Luk 23:1-5; Ioa 18:28-38*)

¹ Ba ra malana, a umana tena tinabar ngalangala ma ra umana tena tutumu ma ra kivung par, dia tata guvai, dia vi Iesu, ma dia kap ia, ma dia tul tar ia tai Pilato.

² Pilato i tir ia: U laka ra King kai ra Iudaia? Ma i tatike bali ia dari: U iat, u tar tatike.

³ Ma ra lavur tena tinabar ngalangala dia takun ia ma ta mangoro na mangamangana.

⁴ Pilato i tir ia mulai, dari: Vakir kaum ta tinata na bal-bali? Una valongore, aivia go ra mangamangana dia takun u me?

⁵ Iesu pa i vue ta ik a tinata; ma Pilato i kaian tana.

Di varkurai ba Iesu na mat
(*Mat 27:15-26; Luk 23:13-25; Ioa 18:39-19:16*)

⁶ Ta ra lukara i palapala vue tana tadav diat tikai ta diat, di ga banubat diat, nina iat dia vatang upi ia.

⁷ Ma tikai, a iangina Barabas, di ga vi ia varurung ma diat, dia ga tut na vinarubu na varpiam, ma dia ga vardodoko ta ra vinarubu.

⁸ A kor na tarai dia vana pirana, ma dia lul ia, ba na pait nam ra magit i papait vatikene.

⁹ Pilato i tir diat: Ava mainge laka ba ina pala tar ra King kai ra Iudaia ta vav-
vat?

¹⁰ Tago i nunure ba ra lavur tena tinabar ngalangala dia tar vi tar ia ta ra varngu ka.

¹¹ Ma ra lavur tena tinabar ngalangala dia ununue ra kor na tarai upi da pala tar Barabas tadav diat.

¹² Pilato i tir mule diat: Ava ina pait ia tai nina ava vatang ia ba ra King kai ra Iudaia?

¹³ Ma dia oraoro mulai dari: Da ot ia ta ra bolo.

¹⁴ Pilato i tir mule diat: Dave, ava ra varpiam i tar pait ia? Ma dia oraoro mat dari: Da ot ia ta ra bolo.

¹⁵ Pilato i mainge na vama-ram ra tarai, ma i pala vue Barabas tadav diat, ma ba i tar virit kapi Iesu, i tul tar ia upi da ot ia ta ra bolo.

A tarai na vinarubu dia kulume Iesu
(*Mat 27:27-31; Ioa 19:2-3*)

¹⁶ Ma ra umana tena vinarubu dia ben tar ia ta

ra ngungu pal kai ra tena varkurai na gunan, ma dia oro varurue kadia loko na tarai par.

17 Ma dia ule tar ra mal meme tana, ma dia vipuar ia ma ra kait dia ga vir ia;

18 ma dia vatatabai pa ia dari: U nam? U ra King kai ra Iudaia?

19 Ma dia kita ra uluna ma ra vuvur ma dia nami ia, ma dia va timtimum, dia lotu tadav ia.

20 Ba dia tar kulume pa ia, dia. pala vue ra mal meme, ma dia ule tar mule kana umana mal. Ma dia ben vairop ia upi da ot ia ta ra bolo.

Di ot Iesu ta ra bolo

(*Mat 27:32-44; Luk 23:26-43; Ioa 19:17-27*)

21 Tikai i vanavana pakit, a iangina Simon, a te Kirene, i vana maro ra gunan na uma, tama i dir Alekandro ma Ropus, ma dia vo pa ia pi diat, upi na puak kana bolo.

22 Dia agure ta ra gunan, a iangina Golgota, a kukurai ra iang i nam ba: A pia na lor.

23 Ma dia tul tar ra vain tana di ga pota ma ra bira na davai, ma i vue ke.

24 Ma dia ot ia ta ra bolo, ma dia tibe kana umana mal ma dia ilailam upi diat, ba nuve tikatikai na kap ia.

25 I tar lavuvat na pakana bung, ba dia ot ia ta ra bolo.

26 Di tumu ra tinata na vartakun arama liu dari: Go Iesu ra King kai ra Iudaia.

27 Dia ot varurue dital ma ra ivu tena nilong tai ta ra ivu bolo, tikai ta ra limana tuna,

ma ta ra tikai ta ra mairana. [

28 Ma dari di ga pait ot pa ra tutumu na Buk Tabu nina i biti: "Di ga luk guve ma ra umana tena varpiam."]

29 Ma diat dia vanavana pakit ia, dia kulkulume baie, ma dia loe ra ulu i diat, ma dia tatike: U, u re vue ra pal na vartabar, ma una pait pa mule tai ta ra utul a bung uka,

30 go una valaun mule u, ma una irop kan ra bolo.

31 Damana bula ra umana tena tinabar ngalangala ma ra umana tena tutumu dia varkulumai tana, dia biti vargil ta diat: I tar valaun ra umana enana; pa i tale ba na valaun mule.

32 Boina ba ra Kristo, a King kai ra Israel, na irop kan ra bolo, upi dat a gire, ma dat a nurnur tana. Ma dir bula, di ga ot varurue dital tai ta ra ivu bolo, dir bor ia.

Iesu i mat

(*Mat 27:45-56; Luk 23:44-49; Ioa 19:28-30*)

33 Ba i tar keke tur, a gunan parika i bobotoi tuk ta ra utul a pakana bung.

34 Ma ta ra utul a pakana bung, Iesu i manga oro dari ma ra ngala na nilaina: Eloi, Eloi, lama sabaktani, a kukurai nam ra tinata: Kaugu God, kaugu God, dave u vana kan iau?

35 Ta umana ta diat dia tur maravai, ba dia valongore dia biti: Go i oro Elias.

36 Ma tikai i vutvut, i vabilim ra mamakai ma ra vain manmanin, ma i vung ia ta ra vuvur, ma i tulue tar

ia upi na mome, ma i tatike: Tuka; dat a gire kan Elias na vut upi na puak vairop ia.

³⁷ Ma Iesu i manga kukula, ma i vungue ra tulungeana.

³⁸ Ma ra mal na rurua kutu ta ra pal na vartabar i tarada kakit, i tur pa ia arama liu ma i tuk ura ra pia.

³⁹ Ba ra luluai na tarai na vinarubu, nina i tur pirana, i gire i vungue ra tulungeana damana, i tatike: A dovotina, go Natu i God.

⁴⁰ Ta ra umana vavina bula dia giragire maro vailik, Maria Magdalene, ma Maria na i Iakobo ikilik ma Ioses, ma Salome bula diat;

⁴¹ go diat dia ga mur ia, ba i ki Galilaia, ma dia ga toratorom tana; ma mangoro na vavina bula, dia ga varagur me urama Ierusalem, diat.

Di vadiop Iesu ta ra babang na minat

(*Mat 27:57-61; Luk 23:50-56; Ioa 19:38-42*)

⁴² Ba i ravian, tago a Vaninara, a bung i vut lua ta ra Bung Sabat,

⁴³ Iosep a te Arimataia, a luluai di manga ru ia, i nur-nur bula upi ra varukurai kai God, i vana pire Pilato, ma i lul pa ra minat i Iesu.

⁴⁴ Pilato i kaian ba i matoto ba i tar mat, ma i oro pa ra luluai i ra tarai na vinarubu, i tir ia ba i tar mat amana ba pata?

⁴⁵ Ba i tar matoto pa tai go ra luluai, i tul tar ra minatina tai Iosep.

⁴⁶ Ma i kap ra mal kumau, i puak vairop ia, ma i pulu ia ma ra mal kumau, ma i

vadiop ia ta ra babang na minat, di ga kala ia ta ra papar a vat; ma i pul bat ra matana ma ra vat i ta.

⁴⁷ Ma Maria Magdalene, ma Maria, na i Ioses, dir gire go di vadiop ia tana.

16

A tinut mulai

(*Mat 28:1-8; Luk 24:1-12; Ioa 20:1-10*)

¹ Ba i par ra Bung Sabat, Maria Magdalene, ma Maria, na i Iakobo, ma Salome, dital kul pa ra umana varku i ang na vuvuvul upi dital a dang ia me.

² Amana ra kavunvun ta ra luaina bung ta ra vik dital vana, ma dital pot ta ra babang na minat ba ra keake i tar vana rikai.

³ Ma dital tir vargiliane boko dital dari: Ia na pul vue nam ra vat i ta ta ra matana babang na minat?

⁴ Ma ba dital tonok, dital gire ba di tar pul vue ra vat i ta, tago a ngir.

⁵ Ba dital ruk ta ra babang na minat, dital gire tika na barmana, i ki ta ra papar a lima tuna, i mong ma ra mal pua, ma dital burut i tana.

⁶ Ma i tatike ta dital: Koko amutal a burut; amutal nuk upi Iesu ra te Nasaret, nina di ga ot ia ta ra bolo; i tar laun mulai; pa i bang ati; gire, go kana vava di ga vadiop ia tana.

⁷ Amutal a vana, amutal a ve kana tarai na vartovo ma Petero ba i lualua pa avat urama Galilaia; avat a gire abara, da ania i ga ve avat.

8 Ma dital lop kan ra babang na minat, tago i tup dital ra dadadar ma ra bunurut; ma pa dital tata pa ta tikai, tago dital burut.

TAI TA UMANA TUTUMU
LUA DI GA VAPAR VUE DARI

*Iesu i tur na vevei pire
Maria Magdalene*

(Mat 28:9-10; Ioa 20:11-18)

9 [Ba i tar laun mulai amana ra kavunyun ra luaina bung ta ra vik, i tur kapet rikai lua pire Maria Magdalene, nina i ga okole vue ra lavurua na tabaran kan ia.

10 Ma Maria i vana, i ve diat dia ga varait me, tago dia lingligur ma dia tangtangi upi ia.

11 Ba dia valongore ba i tar laun mulai, ma ba Maria i tar gire, pa dia nurnur.

*Iesu i tur na vevei pire ra
ivut*

(Luk 24:13-35)

12 Ba i par go ra lavur magit, i tur na vevei pire ra ivut ta diat ba dir vanavana na nga ta ra gunagunan ma i enana ra pakana.

13 Ma dir vana, dir ve diat par; ma pa dia ga nurnur ta dir.

*Iesu i tur na vevei pire ra
vinun ma tikai*

(Mat 28:16-20; Luk 24:36-49; Ioa 20:19-23; Apos 1:6-8)

14 Namur, i tur na vevei pire ra vinun ma tikai iat, ba dia kiki ta ra nian, ma i bor

diat, tago pa dia ga nurnur, ma tago i leo ra bala i diat, tago pa dia ga nurnur ta diat dia ga gire ba i tar laun mulai.

15 Ma i tatike ta diat: Avat a vana ta ra rakarakan a gunagunan parika, avat a varve ra bo na varvai tadav ra tarai parika.

16 Da valaun nina i nurnur ma di baptaisoa, ma da kure bali nam ba pa i nurnur.

17 Go ra umana vakilang diat a murmur diat dia nurnur: Diat a okole vue ra umana tabaran ma ra iangigu; diat a tata ma ra umana enana tinata;

18 diat a vatur ra umana vui, ma ba dia mome ra taring, pa na vakaina diat muka, diat a vung ra lima i diat ta ra umana minait, ma diat a lagar tana.

*Iesu i tutua urama ra bala
na bakut*

(Luk 24:50-53; Apos 1:9-11)

19 Ba ra Luluai Iesu i tar tata kakapi ta diat, i tutua urama ra bala na bakut, ma i ki ta ra lima tuna tai God.

20 Ma dia vana, dia varvarvai vurvurbit, ma ra Luluai i papalum maravut diat, ma i vadovot ra tinata ma ra umana vakilang dia murmur tana. Amen.]

TAI TA RA UMANA TU-
TUMU LUA DI GA VAPAR VUE
DARI

*

* 16:20: [9] A utul a vavina dital vana pire Petero ma ra umana talaina, ma dital ve tar ta diat ra ik a varvai ure ra lavur magit ba di tar ve dital ure. [10] Namur ta go, Iesu iat i tulue vurvurbit diat ma ra varvai i gomgom ma i laun pa na mutu, ure ra varvalaun, papa ra mata na taur ma tuk ta ra mata na taoai.

A BO NA VARVAI LUKA I GA TUMU IA

A tinata lua

¹ Tago mangoro dia tar tumu ra varvai ure ra lavur magit di kapupi ia pire dat,

² da diat dia ga gigira papa ra vunapaina ma dia ga tul-tul ta ra tinata, dia ga tul tar diat ta vevet,

³ damana iau ga nuk ia ba i boina ba iau bula ina tumu mal tar ia tam, Teopilo ra luluai, tago iau ga vakilang vanavana ra nga i ra lavur magit par papa amana,

⁴ Upi una nunure ra dovotina ure ra lavur magit di ga tovo u tana.

Di vaarike ba Elisabet na kava Ioanes

⁵ Ta ra kilala kai Eroles, a King kai ra Iudaia, tika na tena tinabar i ki abara a iangina Sakaria, a vuna tena tinabar Abia; ma kana taulai a iangina Elisabet, a bul mur tai Aron.

⁶ Dir a ura tena takodo ta ra mata i God, dir murmur bulu ra lavur vartuluai par ma ra lavur varkurai bula, kai ra Luluai.

⁷ Ma pa ta natu i dir, tago Elisabet i biu, ma dir a ura patuana.

⁸ Io, ba i papait boko ra papalum kai ra tena tinabar ta ra mata i God, ta ra e na papalum kai kana vuna tarai,

⁹ ma varogop ma ra mangamangana iat ta ra

papalum kai ra tena tinabar, kana ra tiniba pi na ruk ta ra pal na vartabar kai ra Luluai upi na tun ra magit i ang na katkat.

¹⁰ Ma ra kor na tarai par dia araring ra pia ta ra pakana bung di tuntun ra magit i ang na katkat tana.

¹¹ Ma tika na angelo kai ra Luluai i tur pa pirana ta ra papar a lima tuna ta ra uguugu na magit i ang na katkat.

¹² Ba Sakaria i gire, i lavur nuknuk tana, ma i burut muka.

¹³ Ma ra angelo i tatike tana: Sakaria, koko una burut, di tar valongore kaum niaring, ma kaum taulai, Elisabet, na kava natum, ma una tar ra iangina ba Ioanes.

¹⁴ Una ga ma una gugu boko; ma mangoro bula diat a gugu tago da kava.

¹⁵ Tago na ngala ta ra mata i ra Luluai, pa na mome ra vain ba ra tava i dekdek, ma na buka ma ra Takodo na Tulungen papa ta ra bala i nana.

¹⁶ Ma na ben vatalil mangoro na natu i Israel tadav ra Luluai kadia God.

¹⁷ Na lua tana ma ra mangamangana kai Elias, ma ta ra dekdekina bula; na vamaram tar ra bala i ra umana patuana tadav ra umana natu i diat; ma na ben ra lavur tena niol tadav ra kabinana kai ra lavur tena takodo, upi na mal pa ra tarai kai ra Luluai.

¹⁸ Sakaria i tir ra angelo: Ava laka ra magit ina nunure go tana? Tago iau a patuana,

ma i manga muka ra kilala kai kaugu taulai.

¹⁹ Ma ra angelo i tatike tana: Iau Gabriel, iau vala turtur ta ra mata i God; di ga tulue iau upi ina ve u, ma upi ina kap go ra bo na varvai piram.

²⁰ Io, pa una tata muka, una papaua ka tuk ta nam ra bung da pait ot pa go ra lavur magit tana, tago pa u nurnur ta kaugu tinata, nina da pait ot pa ia boko ta kana kilala.

²¹ Ma ra tarai dia un-gung pa Sakaria, dia kakaian tago i ki vailik ta ra pal na vartabar.

²² Ba i tar irop, i mama tata pa diat; dia nunure ba i tar gire ra ninana ta ra pal na vartabar; ma i tututu ka ta diat, ma i bombom uka.

²³ Ba i tar par kana e na balaguan, i talil mulai ra kubana.

²⁴ Ta nam ra e, Elisabet, kana taulai, i lalau pa ra bul, ma i paraparau ra ilima na gai, i tatike:

²⁵ Ra Luluai i tar pait ra dari tagu ta nam ra e i gire ung iau tana, upi na tak vue kan iau nam ra magit iau kaina tana pire ra tarai.

Di vaarike ba Maria na kava Iesu

²⁶ Ba i tar laptikai kana gai God i tulue ra angelo Gabriel ta ra pia na pal Galilaia, a iangina Nasaret,

²⁷ tadav ra inip na vavina, nina Iosep, a bul mur tai David, i ga vapopoe bat ia; a iang i nam ra inip na vavina Maria.

²⁸ I ruk pirana, ma i tatike: Una gugu, u ti doan muka, ra Luluai i ki piram.

²⁹ Ma i manga lavur nuknuk ta go ra tinata, ma i nuknuk ra balana ba ra varvagai ava go?

³⁰ Ma ra angelo i tatike tana: Maria, koko una burut, tago God i gugu muka tam.

³¹ Valongore! Una lalau pa ra bul, una kava natum, a tutana, ma una tar ra iangina ba Iesu.

³² Ma na rararang, ma da vatang ia ba Natu i ra Ngala Muka; ma ra Luluai God na tul tar tana ra kiki na king kai tamana David;

³³ na kure vatikene ra kuba i Iakob; kana varkurai pa na ga mutu.

³⁴ Maria i biti tai ra angelo: Na dave go, tago pa amir la ma ta tutana?

³⁵ A angelo i tatike tana: A Takodo na Tulungen na ki tam, ma ra dekdek i ra Ngala Muka na vamalur u, ma da vatang nam ba una kava boko ba ra tena gom-gom, Natu i God.

³⁶ Ma gire, niurum Elisabet, ia ra tubuan na vavina, ma di ga vatang ia ma ra biu, ma go i tar lalau pa bula ra bul, a tutana, ma i tar laptikai kana gai.

³⁷ Tago pa ta tinata kai God ba na bilua.

³⁸ Maria i tatike: Iau go kari iau a tultul kai ra Luluai, da pait ia tagi da kaum tinata. Ma ra angelo i vana kan ia.

Maria i vage pa Elisabet

39 Ta nam ra e, Maria i tut, ma i vana lulut ta ra gunan i lualuana ta ra pia na pal kai Iuda;

40 ma i ruk ta ra kuba i Sakaria ma i vage pa Elisabet.

41 Ba Elisabet i valongore ra tinata na varvagai kai Maria, a bul i ruarua ra balana; ma Elisabet i buka ma ra Takodo na Tulungen;

42 ma i manga tatike dari: U kaka, u ti doan ta diat ra vaden par, ma na doan bula nam una kava boko.

43 Ma ia laka iau, upi na i kaugu Luluai na vana pi-ragu?

44 Ba iau valongore ra nilaim ta ra varvagai, a bul i gugu, ma i ruarua ra balagu.

45 Ma nina i tar nurnur, i ti doan, tago da pait ot pa nam ra lavur magit ra Luluai i ga tatike tana.

46 Ma Maria i tatike:

A tulungeagu i pite pa ra Luluai.

47 A tulungeagu i gugu tai God, kaugu Tena Valaun.

48 Tago i tar gire ung kana tultul na vavina vakuku; tago papa gori ra lavur taun tarai diat a vatang iau ba iau doan.

49 Tago nina i dekdek muka, i tar pait kapi ra umana ngala na magit i tagu; ma i gomgom ra iangina.

50 Ma kana varmari i tadav ra lavur taun tarai mutu, dia ru ia.

51 I ga ve tar ra ongor ma ra limana; i tar re varbaine diat dia kolakolo ma ra nuknuk i ra bala i diat.

52 I tar vairop vue ra umana king, ma i tar vangala ra umana luveana.

53 I tar tabar vamaur pa diat dia mulmulum ma ta bo na magit; ma i tar tul vamulmulum vue ra umana tadar.

54 I tar maravut kana tultul Israel, upi na kodop ra varmari,

55 (Da i ga tatike tai kada tarai lualua) tadav Abaraam, ma ra lavur bul mur vatikai tana.

56 Ma Maria i ki pirana da ra utul a gai, ma i talil mulai ta ra kubana.

Elisabet i kava Ioanes ra Tena Baptaiso

57 Ma ra bung kai Elisabet i vut ba na kakava tana, ma i kava ra bul tutana.

58 Ma ra lavur talaina ma ra umana niuruna dia valongore ba ra Luluai i tar manga mari ia, ma dia gugu varurung me.

59 Ba i tar lavutul kana bung, dia vaninara ba diat a poko kikil ra bul, ma dia mainge upi diat a tar ra iang i tamana tana ba Sakaria.

60 Ma nana i pue, i biti: Koko; a iangina ka Ioanes.

61 Dia biti tana: Pa ta niurum i kap nam ra iang.

62 Ma dia tir tamana, dia tutu ia ka, ba ava i mainge da vatang ia.

63 Ma i tutu upi ta pal a davai, ma i tumu ia tana dari: A iangina Ioanes. Ma dia kaian par tana.

64 Ma i tak vuavue ra ngiene, ma i tapala ra karameara, ma i tata muka, i pite pa God.

65 Ma diat par dia ki maravai, dia burut muka; ma go ra lavur tinata i po vanavana ta ra gunagunan par Iudaia, nina i lualuana.

66 Ma diat par dia valongore, dia nuknuk vake ta ra bala i diat, dia biti: A mangamangana bul ava go? Tago ra lima i ra Luluai i ga maravut ia.

Sakaria i varvai na propet

67 Ma tamana, Sakaria, i buka ma ra Takodo na Tulungen, ma i varvai na propet dari:

68 Da pite pa ra Luluai, ra God kai Israel; tago i tar tadap ra taraina, ma i tar pait kapi kadia varvalaun.

69 Ma i tar vatur ra dekdek i kada varvalaun ta ra kuba i kana tultul David,

70 (Da i ga tatike ma ra ngie i kana lavur propet papa ra vunapai ra rakarakan a gunagunan),

71 A varvalaun kan kada lavur ebar, ma kan ra lima i diat bula dia milmilikuane dat;

72 Upi na vaarike ra varmari tadav kada lavur lualua, ma upi na nuk pa kana gomgom na kunubu;

73 Ma kana tinata bula i ga vavalima me tai tama i dat Abaraam.

74 Ba na valaun dat kan ra lima i kada lavur ebar,

upi dat a toratorom tana, ma koko dat a burut;

75 Dat a torom ta ra luaina matana ma ra gomgom, ma ra mangamangana takodo ta kada nilaun par.

76 Ma da vatang u natugu, ba u a propet kai ra Ngala Muka;

Tago una lualua ta ra Luluai, una mal are kana lavur nga;

77 Upi da vamototone kana tarai ta ra varvalaun, ma ta ra punpun vue ai kadia lavur varpam,

78 Ta go ra ngala na varmari kai kada God, a lar marama na vana rikai ta dat i tana.

79 Na rarao taun diat dia kiki ta ra bobotoi, ma ta ra malur na minat bula, upi na vateten ra kau i dat ta ra nga na malmal.

80 Ma ra bul i taiak ra pakana, ma i dekdek vanavana ra tulungeana, ma i kiki ra pupui tuk ta nam ra bungba na tur rikai tana pire ra tarai Israel.

2

*Maria i kava Iesu
(Mat 1:18-25)*

1 Ta nam ra kilala Kaisar Augusto i kure upi da tumu ra iang i ra tarai ta ra rakarakan a gunagunan parika.

2 Go ia ra luaina tutumu ma di pait ia ba Kirinio i kure Siria.

³ Ma ra tarai par dia vana ta kadia lavur pia na pal upi da tumu ra iang i diat.

⁴ Iosep bula i vana marama Nasaret, a pia na pal Galilaia, ura Iudaia ta ra pia na pal kai David, a iangina Beteleem, tago ia ra te ra kuba i David, ma kana vuna tarai kai David bula;

⁵ upi da tumu ra iangina, ma ra iang i Maria bula, nina i ga vapopoe bat ia, ma i tanan.

⁶ Ba dir ki, i ot ra bung ba na kakava tana.

⁷ Ma i kava ra luaina natuna, a tutana, ma i pulu ia ma ra umana mal kai ra kuramana, ma i vadiop ia ta ra dum na nian kai ra vavaguai, tago di tar kor vue dital ta ra pal na vavagil.

A umana tena balabalaure sip ma ra umana angelo

⁸ Ta umana tena balabal-aure sip dia mono bat kadia kikil na sip ra marum ara ra pui maravai ta nam ra gunan.

⁹ Ma ra angelo kai ra Luluai i tur pa pire diat, ma ra minamar kai ra Luluai i rarao kikil diat, ma dia burut muka.

¹⁰ A angelo i tatike ta diat: Koko avat a burut, tago iau pot ma ra bo na varvai na gugu muka ba na tadav ra lavur tarai par;

¹¹ tago gori di tar kava kavava Tena Valaun, nina ba Kristo, ra Luluai, ta ra pia na pal kai David.

¹² Ma avat a vakilang ia dari: Avat a gire tadav ra kuramana di ga pulu ia ma ra

umana mal kai ra kuramana, ma i vava ta ra dum na nian kai ra vavaguai.

¹³ Ma mangoro na te ra bala na bakut dia pot vakaian maravut nam ra angelo, dia pite pa God, ma dia tatike:

¹⁴ A pite varpa urama muka pire God,

Ma ra malmal ta ra rakarakan a gunagunan parika pire nam ra tarai dia varmaram me.

¹⁵ Ba ra umana angelo dia tar vana kan diat urama ra bala na bakut, a umana tena balabalaure sip dia biti: Go dat a vana Beteleem, dat a gire nam ra magit di tar pait ia, a Luluai i tar ve dat i tana.

¹⁶ Ma dia vana lulut, dia gire tadav Maria ma Iosep ma ra kuramana, ma i vava ta ra dum na nian kai ra vavaguai.

¹⁷ Ba dia gire, dia vaarike ra tinata di ga tatike ure go ra bul.

¹⁸ Ma diat par dia valongore, dia kakaian ta ra lavur tinata ra umana tena balabalaure sip dia varvai tana.

¹⁹ Ma Maria i kodop vake go ra lavur tinata, ma i nuknuk ia ta ra balana.

²⁰ A umana tena balabalaure sip dia talil, dia pite pa God ma dia ru ia ta ra lavur magit dia tar valongore, ma dia tar gire bula, da nina di ga ve diat i tana.

Di vaiang Iesu

²¹ Ba i par ra lavutul na bung upi da poko kikil ia, dia vaiang tar ra iangina ba Iesu, da ra angelo i ga vatang tar ia ba pa di ga ti lalau pa ia boko.

Di tul tar Iesu tai ra Luluai

22 Ba i tar par ra lavur bung na varvagomgom ure dir, da ra varkurai kai Moses, dir kap ia urama Ierusalem, upi dir a tul tar ia tai ra Luluai,

23 (da di ga tumu ia ta ra varkurai kai ra Luluai: Da vatang ra lavur bul tutana par ba di turpi ma diat, ba ra umana gomgom pire ra Luluai),

24 ma dir vartabar da ra tinata ta ra varkurai kai ra Luluai ma ra ivu uka, ba ra ivu nat na balu.

25 Tika na tutana i ki Ierusalem, a iangina Simeon, a tena takodo, ma ra tena variru bula, ma i kiki ung upi ra varmaram kai ra Israel; ma ra Takodo na Tulungen i ki tana.

26 A Takodo na Tulungen i ga vamatotone, ba pa na mat boko, na gire value ra Kristo kai ra Luluai.

27 Ma i ruk ma ra Tulungen ta ra pal na vartabar, ma ba dir taulai dir pot ma ra kuramana Iesu, upi dir a pait nina ra mangamangana tana da ra varkurai,

28 i puak pa ia, i pite pa God, ma i tatike:

29 Luluai, go una pala vue kaum tultul,

Upi na vana ma ra varmaram, da kaum tinata:

30 Tago ra ura kiau na matagu dir tar gire kaum varvalaun,

31 Nina u tar mal pa ia ta ra mata i ra lavur vuna tarai par;

32 A kapa upi na vateten ra lavur Tematana, ma

upi ra minamar bula kai kaum tarai Israel.

33 Tamana ma nana dir kaian ta go ra lavur tinata dari ure;

34 ma Simeon i tata vadoane dir, ma i tatike tai nana, Maria: Di ga vaki go ra bul upi mangoro na tarai Israel diat a bura tana, ma mangoro diat a tut rikai tana; ma upi ra vakilang da varpuai tana;

35 maia, ma ra pakat na go ra tulungeam; upi ra lavur ninunuk ta ra bala i ta mangoro na po rikai.

36 Ma tikai bula, ra iangina Ana, a propet, natu i Panuel, ta ra vuna tarai Aser, (go ra vavina i manga tubuan, dir ga ki ma kana tutana ra lavurua na kilala papa ta kadir varbean,

37 ma i ga ua ta ra lavutul na vinun ma a ivat na kilakilala,) ma pa i vana kan ra pal na vartabar, i lolotu, ma i vevavevel, ma i araring a bungbung na keake ma ra bungbung na marum.

38 Ta nam ra pakana bung i ruk, ma i pite pa God, ma i varvai ure ra bul ta diat par dia kiki ung pa ra varvalaun kai Ierusalem.

Dital talil mulai Nasaret

39 Ma ba dital tar pait ot pa ra lavur magit parika da ra varkurai kai ra Luluai, dital talil mulai Galilaia ta kadir pia na pal Nasaret.

40 Ma ra bul i ga taiak vana-vana ma i ga patuan vana-vana bula, ma i ga buka. vanavana ma ra kabinana, ma ra varmari kai God i ga ki tana.

Iesu i ki ta ra pal na vartabar

⁴¹ Ta ra kilakilala par tamana ma nana dir vana-vana urama Ierusalem ta ra lukara na bolo lake.

⁴² Ba i tar a vinun ma a ivut kana kilala, dital vana urama, da ra mangaman-gana i ra lukara;

⁴³ ba dia tar ki vue ra bungbunguna, dia talil, ma ra bul, Iesu, i ki vavakai ka Ierusalem, ma tamana ma nana pa dir nunure;

⁴⁴ dir nuk ia, ba dia varagur ma ra tarai, ma dir vana pa tika na bung; dir tikatikan upi ia pire ra umana niuru i dital ma ra umana talai dital;

⁴⁵ ba dir mama gire upi ia, dir talil mulai Ierusalem, dir tikatikan upi ia.

⁴⁶ Ma ba dir tar tikan pa ra utul a bung, dir na tadav ia ta ra pal na vartabar, dia ki ma ra umana tena vartovo, i valavalongore diat, ma i titir diat;

⁴⁷ ma diat par dia valongore, dia kaian ta kana kabina ma ta kana tinata bula.

⁴⁸ Ba dir gire tadav ia, dir kaian, ma nana i tatike tana: Natugu, dave u tar pait ia dari ta mimir? Amir ma tamam, amir tar tikatikan up u, ma i tar tabun ra bala i mimir tam.

⁴⁹ Ma i tatike ta dir: Amur tikatikan upi iau dave? Pa amur nunure vang ba i topa iau, ba ina balaguan ta ra papalum kai Tamagu?

⁵⁰ Ma pa dir matoto ta go kana tinata.

⁵¹ Ma dital irop, dital vana

Nasaret, ma i toratorom ta dir; ma nana i kodop vake go ra lavur tinata ta ra balana.

⁵² Iesu i kabinana vana-vana, ma i taiak vanavana, ma ra varmari kai God ma kai ra tarai bula i ngala vana-vana pirana.

3

Ioanes ra Tena Baptaiso i varvai

(*Mat 3:1-12; Mar 1:1-8; Ioa 1:19-28*)

¹ Ba Kaisar Tiberio i tar varkurai a vinun ma a ilima na kilala, ma Pontio Pilato i tena varkurai na gunan aro Iudaia, ma Erodes i luluai aro Galilaia, ma turana Pilipo i luluai ta ra gunagunan Ituraia ma Trakoniti, ma Lisanio ia ra luluai Abilene,

² ma ba Anas ma Kaiapas dir ra ura tena tinabar lualua, a tinata kai God i tadav Ioanes, natu i Sakaria ara ra bil.

³ Ma i vana ta ra gunagunan par maravai Iordan, i varvarvai ta ra baptaiso na nukpuku upi ra punpun vue ai ra lavur varpiam,

⁴ da di ga tumu ia ta ra buk na tinata kai Iesaia ra propet, dari:

"A nilai tikai i oraoro ara ra bil ba:

Avat a mal are ra nga kai ra Luluai,

Avat a pait kodo kana lavur nga.

⁵ Da punang ra lavur male par,

Ma da ap ra lavur lualuana par,

A magit i gegagege na takodo, Ma nina i tung pitipit na tamataman;

6 Ma ra lavur tarai ta ra rakarakan a gunagunan parika diat a gire ra varvalaun kai God.”

7 I tatike dari tai ra lavur kor dia vanavana tadav ia upi na baptaiso diat: Avat a umana bul mur ta ra umana vui, to ia i ga vaale avat upi avat a lop kan ra kankan namur?

8 Avat a vuai ra vuai vavat ba na topa ra nukpuku, ma koko avat a nuk ia ta ra bala i vavat dari: Ave tamana ma Abaraam; tago iau tatike ta vavat ba, God na vangala ra umana bul mur tai Abaraam ta go ra lavur vat.

9 Ma go muka di tar vung ra pem pire ra lavur vuna davai, ma ra davai par; ba pa i vuai ra bo na vuaina, da mut vue, ma da vue ta ra iap.

10 Ma ra kor na tarai dia tir ia: Ava avet a pait ia?

11 Ma i tatike ta diat: Nina ba kana ra ivu olovoi, na tul tar ta tikai tai nina ba pa kana ta na; damana bula ra magit na nian.

12 Ma ta umana tena bala-balaure totokom dia pot upi ra baptaiso, ma dia biti tana: Tena Vartovo, ava avet a pait ia?

13 Ma i tatike ta diat: Koko avat a.vaongo ure ra totokom upi na ngala tai nina di ga kure tar ia ta vavat.

14 Ma ra umana tena vinarubu dia tir ia: Ma avet, ava avet a pait ia? Ma i biti ta diat: Koko avat a vakaina ta tikai; koko avat a vartakun vavaongo; avat a lagar ta kavava vapuak.

15 Ma tago ra tarai dia nuknuk ung pa ra Kristo, ma

ra tarai par dia nununuk ta ra bala i diat ure Ioanes, ba ia ra Kristo bar,

16 Ioanes i tatike ta diat par: Iau baptaiso avat ma ra tava ka, ma tikai na murmur boko, i dekdek ta mimir, ma iau, pa iau ko upi ina pala ra kuara na pal a kauna, nina na baptaiso avat ma ra Takodo na Tulungen, ma ra iap.

17 Ma i vatur kana vuavue vit, ma na vagomgom muka kana vuvuvung na vit, ma na vung varurue ra vit ta kana pal na vuvuvung ma na tunvue ra palina ma ra iap ba pa da pun ia muka.

18 Ma mangoro bula ra tinata na vargat i varve ra bo na varvai me ta diat.

19 Ma tago i pit Erodes ra luluai ure Erodias, ra taulai kai turana, ma ure ra lavur varpiam i ga pait ia,

20 Erodes i varuk Ioanes ta ra pal na banubat ma i ga vot mule kana mangamangana me.

Ioanes i baptaiso Iesu

(Mat 3:13-17; Mar 1:9-11)

21 Ba di tar baptaiso ra tarai par, di tar baptaiso Iesu bula, ma ba i araring, a bakut i taprei,

22 ma ra Takodo na Tulungen i vana ba taun ia, ma i vung ra pal a pakana da ra uka, ma ra nilai tikai i arikai marama ra bala na bakut dari: U natugu, a bul na vakak, iau gugu muka tam.

Ra niluluk na vuna tarai kai Iesu

(Mat 1:1-17)

23 Ba Iesu i tur pa ra var-tovo, i ga laun vue ra utul a vinun na kilakilala bar, ma ia natu i Iosep (di biti ka damana) natu i Eli,

24 natu i Matat, natu i Levi, natu i Melki, natu i Iana, natu i Iosep,

25 natu i Matatio, natu i Amos, natu i Naum, natu i Esli, natu i Nagai,

26 natu i Mat, natu i Mata-tio, natu i Semei, natu i Iosek, natu i Ioda,

27 natu i Ioanan, natu i Resa, natu i Serubabel, natu i Salatiel, natu i Neri,

28 natu i Melki, natu i Adi, natu i Kosam, natu i El-madam, natu i Er,

29 natu i Iosua, natu i Elieser, natu i Iorim, natu i Matat, natu i Levi,

30 natu i Simeon, natu i Iuda, natu i Iosep, natu i Ionam, natu i Eliakim,

31 natu i Melea, natu i Mena, natu i Matata, natu i Natan, natu i David,

32 natu i Iese, natu i Obed, natu i Boas, natu i Sala, natu i Nason,

33 natu i Aminadab, natu i Admin, natu i Ami, natu i Esrom, natu i Pares, natu i Iuda,

34 natu i Iakob, natu i Isak, natu i Abaraam, natu i Tara, natu i Nakor,

35 natu i Seruk, natu i Raga, natu i Pelek, natu i Eber, natu i Sala,

36 natu i Kainan, natu i Apakad, natu i Sem, natu i Noa, natu i Lamek,

37 natu i Matusala, natu i Enok, natu i Iared, natu i Maleleel, natu i Kainan,

38 natu i Enos, natu i Set, natu i Adam, natu i God.

4

*Satan i valar Iesu
(Mat 4:1-11; Mar 1:12-13)*

1 Iesu i buka ma ra Takodo na Tulungen, ma i talil maro ra Iordan, ma ra Tulungen i agure ura ra bil,

2 i ki tana a ivat na vi-nun na bung, ma Satan i valavalam ia. Pa i en ta magit ta nam ra lavur bung; ma ba dia tar par, i mulmulum muka.

3 Ma Satan i tatike tana: Ba u natu i God, una kure go ra vat upi na gem.

4 Iesu i biti tana: Di ga tumu ia ba: "A tarai pa dia laun ta ra kinanang na gem uka."

5 Ma i agure urama, i ve tar tana ra lavur kiki na varku-rai ta ra rakarakan a gunagu-nan parika ta ra ik a ngungu pakana bung uka.

6 Ma Satan i tatike tana: Ina tabar iu ma go ra varku-rai parika ma ra minamar bula tana, tago di ga tul tar ia tagu, ma ina tabar nina me ba iau mainge.

7 Ona una lotu tagu, kaum parika.

8 Iesu i biti tana: Di ga tumu ia: "Una lotu tadav ra Luluai kaum God, ma una torom tana ka."

9 Ma i agure urama Ierusalem, ma i vaki ia liu ta ra bur na pal na vartabar, ma i biti tana: Ba u natu i God, una pil ba mamati;

10 tago di ga tumu ia:

“Na tul tar kana umana an-
gelo tam, diat a bal-
aure u.

11 Ma go bula:

“Diat a puak vatur u ma ra
lima i diat, kan una
tuke ra kaum ta ra
vat.”

12 Iesu i tatike tana: Di ga
tatike: “Koko una valar ra
tuluai kaum God.”

13 Ba Satan i tar valam ia
ma ra lavur varilam parika i
vana papa kan ia.

*Iesu i tur pa kana papalum
aro Galilaia*

(*Mat 4:12-17; Mar 1:14-15*)

14 Iesu i talil ma ra dekdek i
ra Tulungen urama Galilaia,
ma i rarang vanavana ta ra
lavur gunagunan.

15 Ma i vartovo ta kadia
lavur pal na lotu, ma diat par
dia pite pa ia.

*Di okole vue Iesu aro
Nasaret*

(*Mat 13:53-58; Mar 6:1-6*)

16 Ma i pot Nasaret, nam i
ga tavua tana; i ruk ta ra pal
na lotu ta ra Bung Sabat, da
kana mangamangana iat, ma
i tur upi na luluk.

17 Ma di tul tar tana ra buk
kai ra propet Iesaia. Ma i
pelegi ra buk, ma i na tadav
ra pakana di ga tumu ia tana
dari:

18 “A Tulungea i ra Luluai i ki
tagu,

Tago i tar tap iau upi ina
varve ra bo na var-
vai tadav ra lavur lu-
veana;

I tar tulue iau upi ina varvai
dari: Da papa vue diat
di ga banubat diat,

Ma ra lavur pula diat a nana
mulai;

Upi ina pala vue diat dia
dala,

19 Ma upi ina varvai ure ra
e na varvalaun kai ra
Luluai.”

20 Ma i paum ra buk, i tul
tar ia mulai tai ra tultul, ma
i ki ra pia, ma ra tarai par ta
ra pal na lotu dia bobobe.

21 Ma i tatike ta diat: Gori
di tar pait ot pa go ra tutumu
ta ra talinga i vavat.

22 Ma dia mulaot par tana,
ma dia kaian ta ra ko na
tinata i tatike; ma dia titir ure
ba: Go laka natu i Iosep?

23 Ma i tatike ta diat: Kan
avat a tatike go ra tinata
valavalar tagu: Tena vala-
gar, una valagar iu mulai;
nam par ave valongore ba u
ga pait ia arama Kapernaum,
una pait ia bula ati ta kaum
gunan iat.

24 Ma i biti: A dovot go iau
tatike ta vavat: Pa ta propet
ba di ru ia ta kana gunan.

25 A dovot go iau tatike ta
vavat ba: Mangoro na ua na
vavina dia ga ki Israel ta ra
kilala i Elias, ba di babat ra
lavur bakut a utul a kilala
ma ra laptikai na gai, ma ra
ngala na mulmulum i tup ra
gunagunan parika;

26 Ma pa di ga tulue Elias
tadav diat, tadav uka ra ua
na vavina ta ra pia na pal
Sarepta ta ra gunan Sidon.

27 Ma mangoro na
vukavuka dia ga ki Israel ta
ra kilala kai Elisa ra propet,
ma pa di vagomgom ta na
ta diat, ia kaka Naaman a te
Siria.

28 Ma diat par dia ki ra pal
na lotu, dia kankan ba dia

valongore go ra lavur tinata;
²⁹ ma dia tut, ma dia okole
 vue kan kadia pia na pal,
 ma dia ben ia ta ra papar a
 tavarat ta nam ra luana di
 ga pait kadia pia na pal tana,
 upi diat a vue valilie vaba ia.

³⁰ Ma i vana ka livuan kan
 diat.

*Ra tutana ba ra tabaran i
 ovai tana*

(Mar 1:21-28)

³¹ Ma i vana Kapernaum, a
 pia na pal Galilaia. Ma i tovo
 diat ta ra Bung Sabat

³² ma dia kaian ta kana
 vartovo, tago kana tinata i
 dekdek.

³³ Tika na tutana ta ra pal
 na lotu, a dur na tabaran i
 ovai tana, ma i oraoro mat
 dari:

³⁴ Dor dave ma u, u Iesu
 a te Nasaret? U tar vut laka
 upi una ubu vue avet? Iau
 nunure u, u a Tena Gomgom
 kai God.

³⁵ Iesu i bor bat ia, i biti:
 Una ki mut, ma una irop kan
 ia. Ba ra tabaran i tar pul
 vabura vue uro ra pia livuan
 ta diat, i irop kan ia, ma pa i
 ga vakaina.

³⁶ Ma i tup diat par
 ra bunurut, ma dia titir
 vargilliane diat dari: A
 tinata ava go? Tago i kure
 vadekdek ra umana dur na
 tabaran, ma i tulue diat ma
 dia irop uka.

³⁷ Ma ra varvai ure i vana
 vurvurbit ta ra lavur guna-
 gunan.

*Iesu i valagar pa mangoro
 na minait*

(Mat 8:14-17; Mar 1:29-34)

³⁸ Ma i tut, i vana kan ra
 pal na lotu, i ruk ta ra kuba

i Simon. Ma nimu i Simon
 i tup ia muka ra malamala-
 pang, ma dia lul ia ure.

³⁹ I tur pa pirana, ma i
 tigel ra malamalapang, ma i
 oton muka; ma i tut, ma i
 kudakudar ta diat.

⁴⁰ Ba ra keake i vana ba,
 diat par ba ra umana niuru
 i diat dia mait ma ra. lavur
 mangamangana minait, dia
 kap diat pirana, ma i vung ra
 ura limana ta diat par, ma i
 valagar diat parika.

⁴¹ Ma ra umana tabaran
 dia irop kan ra mangoro, ma
 dia oro dari: U Natu i God.
 Ma i bor bat diat, pa i nur tar
 diat upi diat a tata, tago dia
 nunure ba ia ra Kristo.

*Iesu i varvai ta ra lavur
 pal na lotu Galilaia*

(Mar 1:35-39)

⁴² Ba i tar keake, i irop, ma
 i vana ta ra pakana pui, ma
 ra kor na tarai dia tikan mur
 ia, ma dia tadav ia upi diat
 a tigel vake, pi koko na vana
 kan diat.

⁴³ Ma i biti ta diat: Ina
 varve ra lavur bo na varvai
 ure ra varkurai kai God ta ra
 lavur enana pia na pal bula;
 ure go di ga tulue iau.

⁴⁴ Ma i varvai ta ra lavur
 pal na lotu Galilaia.

5

*Iesu i oro pa ra umana bul
 vartovo*

(Mat 4:18-22; Mar 1:16-20)

¹ Ba ra tarai dia kor
 varkamkamir bat ia, ma dia
 valongore ra tinata kai God
 tana, i turtur ra valian ta ra
 tava kikil Genesaret;

² ma i gire ra ura mon dir
 boko maravai ra valian, a

umana tena vinoara dia ga vana kan dir, dia puk kadia umana ubene.

³ Ma i koa tai tikai ta dir ra ura mon, nina kai Simon, ma i biti ba da ule ukara ra i kan ra valian. Ma i kiki tana, i tovo ra kor na tarai.

⁴ Ba i tar par kana tinata, i tatike tai Simon: Avat a vana ukara ra lamanana ma avat a vung kavava umana ubene upi ta en.

⁵ Simon i biti tana: Tena Vartovo, ave tar ongor vatikai ra marum, ma pa ave voare pa ta ikilik; ia kaka, ta go kaum tinata ka ina vung mule ra umana ubene.

⁶ Ba dia tar vung ia, dia voare pa mangoro, na en tuna, ma kadia umana ubene i tarada;

⁷ ma dia kaluve ra umana talai diat tai ta ra mon upi diat a maravut. Ma dia tadav diat, ma dia vabuka ra ura mon parika, ma dir to na dudu.

⁸ Ba Simon Petero i gire, i va timtimum maravai ta ra ura malmalikun na kak i Iesu, ma i biti: Luluai, una vana kan iau, tago iau a tena varpam.

⁹ Tago i kaian, ma diat bula dia ki me, ta nam ra gogor na en ta, dia tar voare pa ia;

¹⁰ damana bula Iakobo ma Ioanes, a ura natu i Sebedaio, dital varbete ma Simon. Iesu i biti tai Simon: Koko una burut; papa gori una voare pa ra tarai.

¹¹ Ba dia tar value vaur ra ura mon, dia vana kan kadiat parika, ma dia mur ia.

Iesu i vagongom ra

vukavuka

(Mat 8:1-4; Mar 1:40-45)

¹² Ba i ki tai tika na pia na pal, tika na tutana ba ra vukavuka i vartamtabirit tana, i ki tana; ba i gire Iesu, i va timtimum pirana, ma i lul ia dari: Luluai, ba u mainge una vagongom iau, una pait ia ka.

¹³ Ma i tulue ra limana, ma i tatike: Iau mainge; una gongom uka. Ma ra vukavuka i par lulut kan.ia.

¹⁴ Ma i tugal ia ba koko na ve ta tikai: Una vana, una ve pa iu tai ra tena tinabar, ma una tul tar nam ra magit Moses i ga vatang upi ia, ure kaum varvagongom upi ra vakilang ta diat.

¹⁵ A varvai ure go i manga po uraure; ma mangoro na kor na tarai dia vana varurung upi diat a valongore, ma upi da valagar kadia lavur minait.

¹⁶ Ma i vana irai ra pupui, i araring.

Iesu i valagar ra kakak

(Mat 9:1-8; Mar 2:1-12)

¹⁷ Ma ta tikai ta nam ra umana bung i varvartovo, ma ta ra umana Parisaio ma ta ra umana tena vartovo ta ra varkurai dia ki pirana, dia tar vut maro ra gunagunan parika Galilaia, ma Iudaia, ma Ierusalem ma ra dekdek i ra Luluai i ki tana upi na valavalagar.

¹⁸ Ma ra tarai dia puak pa ra vava ma tikai ra tutana i kakak i va tana, ma dia mainge upi diat a ruk me, upi diat a vadiop ia pirana.

¹⁹ Ba dia mama ruk me, tago ra kor na tarai, dia kao

urama ra ul a pal, dia tatik ia, ma dia valure vaba ia ma ra vava livuan, ta ra mata i Iesu.

²⁰ Ba i gire kadia nurnur, i tatike: To An, di tar re vue kaum lavur varpam.

²¹ Ma ra umana tena tutumu ma ra umana Parisaio dia nununuk, ma dia biti: To ia go i varvul? To ia na re vue ra lavur varpam, ia kaka God?

²² Iesu i nunure ra nuknuk i diat, ma i tir diat: Ava nam ava nuknuk ia ta ra bala i vavat?

²³ Nuve pa i dekdek? Ba da tatike: Di tar re vue kaum lavur varpam ba dari: Una tut, una vana ka?

²⁴ Ma upi avat a nunure ba Natu i ra tutana i rere vue ra lavur varpam ati ra pia (i tatike tai nina i mait ma ra kakak): Iau tatike tam: Una tut, una puak pa kaum vava, ma una vana ra kubam.

²⁵ Ma i tut vuavuai ta ra mata i diat par, i puak pa nam i ga vava tana, ma i vana ra kubana, ma i pite vanavana pa God.

²⁶ Ma dia manga kaian par tana, ma dia pite pa God, ma i tup diat ra bunurut, dia tatike: Gori da tar gire ra lavur enana magit.

Iesu i oro pa Levi

(Mat 9:9-13; Mar 2:13-17)

²⁷ Ba i par go ra lavur magit i vana ma i gire tadav ra tena balabalaure totokom, a iangina Levi, i kiki ta ra pal na totokom, ma i biti tana: Una mur iau.

²⁸ Ma i tut kan kana lavur magit parika, ma i mur ia.

²⁹ Ma Levi i mal pa ra ngala na lukara ure ta ra kubana; ma mangoro muka na tena balabalaure totokom dia ki me ta ra nian.

³⁰ A umana Parisaio, ma kadia umana tena tutumu, dia tata mukumuk ure kana tarai na vartovo, dia biti: Dave ava ian ma ava momo varurung ma ra umana tena balabalaure totokom ma ra umana tena varpam?

³¹ Iesu i biti ta diat: Diat dia laun pa dia kaina upi ra tena valagar, diat ika dia mait.

³² Pa iau pot upi ina oro pa ra lavur tena takodo, ia kaka ra lavur tena varpam iat, ta ra nukpuku.

A tinir ure ra vinevel

(Mat 9:14-17; Mar 2:18-22)

³³ Ma dia tatike tana: A tarai na vartovo kai Ioanes dia vala vevel, ma dia vala araring; damana bula diat kai ra lavur Parisaio; ma kaum dia iaian ma dia momomomo.

³⁴ Iesu i tatike ta diat: A umana talai ra taulai kalama diat a vevel dave ba ra taulai kalama i ki boko pire diat?

³⁵ A kilala na vut boko ba di tar tak vue ra taulai kalama kan diat; ta nam ra kilala diat a vevel muka.

³⁶ Ma i tatike bula ra tinata valavalar ta diat: Pa ta i arik kutu vue ta ik kan ra kalamana mal upi na ingit tar ia ta ra maulana mal; kan na arik vakaina ra kalamana, ma ra pakana kalamana pa na topa bula ra maulana.

³⁷ Ma pa ta i lolonge tar ra kalamana vain ta ra maulana paura, kan ra kalamana vain na rada ra

paura, ma na talingir, ma ra paura bula na kaina.

³⁸ Da lolonge tar ra kalamana vain ta ra kalamana paura.

³⁹ Pa ta tutana ba i tar mome ra maulana vain, na mainge ra kalamana; tago na biti: A maulana iat i boina.

6

*A tinir ure ra Bung Sabat
(Mat 12:1-8; Mar 2:23-28)*

¹ Ba i vanavana alalu ta ra uma na kon ta ra Bung Sabat, kana tarai na vartovo dia doko pa ta umana vo na kon, dia gigie ma ra lima i diat, ma dia en ia.

² Ta ra umana Parisaio dia tatike tana: Dave ava pait nam ba pa i ko ta ra Bung Sabat?

³ Iesu i tatike ta diat: Pa ava luk boko vang nam David i ga pait ia ba i mulmulum, ma diat bula dia ga varagur me?

⁴ Ba i ga ruk ta ra pal kai God, i tak pa ra gem na ginigira, i iaian tana, ma i tabar diat bula dia varagur me; nina i tabu ba da en ia, adiat ika ra umana tena tinabar.

⁵ Ma i biti ta diat: Natu i ra tutana ia ra luluai i ra Bung Sabat.

*Ra tutana i li ra limana
(Mat 12:9-14; Mar 3:1-6)*

⁶ Tai tikai bula ra Bung Sabat, i ruk ta ra pal na lotu ma i vartovo; ma tika na tutana i ki tana, i li ra limana tuna.

⁷ Ma ra umana tena tumu ma ra umana Parisaio

dia kiki ue pa ia ba na valagar bar ta ra Bung Sabat, ba pata, upi diat a takun ia me.

⁸ Ma i nunure ra nuknuk i diat, ma i tatike tai ra tutana i li ra limana: Una tut, una tur rikai abara livuan. Ma i tut, ma i tur rikai.

⁹ Iesu i tatike ta diat: Iau tir avat: I takodo ta ra Bung Sabat, ba da pait ra boina ba da pait ra varpam? Upi da varvalaun ba upi da var-dodoko?

¹⁰ Ma i bobobe vurbingtane diat par, ma i tatike tai nina i li ra limana: Una tulue ra limam; ma i tulue, ma ra limana i ung mulai.

¹¹ Ma dia buka ma ra mangamangana lunga; ma dia tata guvai, ba ava diat a pait ia tai Iesu.

Iesu i pilak pa ra vinun ma a ivut na apostolo

(Mat 10:1-4; Mar 3:13-19)

¹² Ta nam ra e i tutua urama ra luana upi na araring, ma ra marum par i ki vatikai ta ra niaring tadav God.

¹³ Ba i tar keake i oro pa kana tarai na vartovo, ma i pilak pa ra vinun ma a ivut ta diat, ma i vatang tar diat ba ra umana apostolo:

¹⁴ Simon, i vatang tar ra iangina bula ba Petero, ma Andreas, dir turana, Iakobo ma Ioanes, Pilipo ma Batolomaijo.

¹⁵ Mataio ma Tomas, Iakobo, natu i Alpaio ma Simon, di vatang ia ba ra Lup Vararak,

¹⁶ Iudas, natu i Iakobo, ma Iudas Iskariot, a tena vavagu.

Iesu i tovo ra tarai ma i valagar diat
(Mat 4:23-25)

17 Ma dia irop varurung me, ma dia tur ta ra pakana gunan i tamataman, ma mangoro kana tarai na vartovo, ma mangoro na tarai maro Iudaia parika ma Ierusalem, ma ra valvalian Tiro ma Sidon,

18 dia vut upi diat a valongore, ma upi da valagar pa kadia lavur minait; ma di valagar pa diat par dia kaina ma ra umana tabaran.

19 Ma ra kor na tarai par dia mainge ba diat a bili ia; tago ra dekdek i vana rikai tana, ma i valagar diat par.

A gugu ma ra niligur
(Mat 5:1-12)

20 Ma i bobobe kana tarai na vartovo, ma i tatike: Avat a lavur luveana, ava ti doan, tago kavavat boko ra varkurai kai God!

21 Avat ava mulmulum gori, ava ti doan; tago avat a maur boko. Avat ava tangi gori, ava ti doan; tago avat a nongon boko!

22 Ava ti doan ba ra tarai dia milmilikuane avat, ma ba dia turtur irai kan avat, ma ba dia kaba avat, ma ba dia vul ra iang i vavat da ra kaina ta, ure ra iangigu parika!

23 Avat a ga ta nam ra bung, ma avat a pil ma ra gugu, tago na ngala kavava vapuak arama ra bala na bakut; tago kadia tarai lualua dia ga pait ia bula damana tai ra lavur propet.

24 Na kaina ta vavat ava uviana, tago ava tar kale pa kavava gugu!

25 Na kaina ta vavat ava ti maur gori, avat a mulmulum boko! Na kaina ta vavat ava nonganongon gori, tago avat a tabun, ma avat a tangi boko!

26 Na kaina ta vavat ba ra tarai par dia pite pa avat! Tago damana bula kadia tarai lualua dia ga pait ia tai ra lavur propet vavaongo.

A varmari pire ra umana ebar
(Mat 5:38-48; 7:12a)

27 Iau tatike ta vavat ava valavalongor: Avat a mari kavava lavur ebar, avat a pait ra boina ta diat dia milikuane avat.

28 Avat a tata vadoane diat dia vul avat, ma avat a araring ure diat dia vakaina avat.

29 Ma nina i par tika na pagupagu na ngiem, una tul tar ta ra tikai bula; koko u muie vake kaum kolot tai nina i ra pa kaum olovoi bula.

30 Una tabar diat par dia lul u, ma koko u titir upi kaum vurvur magit tai nina i tar tak pa ia.

31 Ma ra magit par ava mainge ba ra tarai diat a pait ia ta vavat, avat bula avat a papait ia ta diat.

32 Ba ava mari diat ika dia mari avat, ta ra ava da pite pa avat? Tago ra lavur tena varpian dia mari vargilgiliane diat bula.

33 Ba ava pait ra boina tadav diat ika dia pait ra boina ta vavat ta ra ava da pite pa

avat? A umana tena varpïam bula dia papait damana.

³⁴ Ma ona dia kail i avat, ma ava kapupi diat ba diat a bali ia mulai, ta ra ava da pite pa avat? A umana tena varpïam bula dia ongo ta ra tarai na varpïam upi ra balbali mulai.

³⁵ Avat a mari kavava umana ebar; avat a pait ra boina ta diat; avat a ongo ba dia kail i avat, avat a nurnur uka; ma kavava vapuak na ngala, ma avat a umana natu i ra Ngala Muka; tago i mari diat bula pa dia pite pa ia, ma ra lavur tena varpïam.

³⁶ Avat a varmari, da Tama i vavat i varmari.

Koko ava varkurai
(Mat 7:1-5)

³⁷ Koko ava varkurai, ma pa da kure avat; koko ava vartakun, ma pa da takun avat; avat a papapala vue, ma da pala vue avat;

³⁸ avat a vartabar, ma da tabar avat ma ra bo na valavalar, da taun tar ia tana, da guaguan ia, ma na buka lake ta ra bala i vavat. Tago nam ra valavalar ava valavalar me, da valar balbali mulai me ta vavat.

³⁹ Ma i tatike bula ra tinata valavalar ta diat dari: A pula na ben davatane ra pula? Pa dir a bura par vang ta ra tung?

⁴⁰ A tutana na vartovo pa i ngala ta dir ma kana tena vartovo; ma nina i tar ot kana vartovo, nam na vardada ka ma kana tena vartovo.

⁴¹ Dave u gire ra mumut ik ta ra kiau na mata i turam,

ma pa u nuk pa ra pakana davai ta ta ra kiau na matam iat?

⁴² Ma una tatike dave tai turam ba: Turagu, ina tikir vue nam ra mumut ik ta ra kiau na matam, ma pa u gire nam ra pakana davai ta ta ra kiau na matam iat? U vaongo, una ele value vue nam ra davai ta ta ra kiau na matam, ma una nana bulu, upi una tikir vue ra mumut ik ta ra kiau na mata i turam.

A davai ma ra vuaina tana
(Mat 7:16-20; 12:33-35)

⁴³ Pa ta bo na davai ba na kaina ra vuaina; ma pa ta kaina davai ba na boina ra vuaina.

⁴⁴ Da vakilang ra davai par ta ra vuai diat. Tago a tarai pa dia git pa ra lovo ta ra kait, ba ra vuai na vain ta ra davai vakuku.

⁴⁵ A bo na tutana i vaarike ra bo na magit ta ra bo na vuvuvung ta ra balana; ma ra kaina tutana i vaarike ra kaina magit ta ra kaina vuvuvung; tago ra ngiene i tatike nam ra balana i buka me.

A ura tena pait pal
(Mat 7:24-27)

⁴⁶ Dave ava vatang iau ba: Luluai, Luluai, ma pa ava pait nam ra lavur magit iau tatike?

⁴⁷ Nina i tadav iau, ma i valongore kaugu tinata, ma i torom tana, ina ve tar ia ta vavat nam ra magit ba dir a vardada me:

⁴⁸ dir a vardada ma ra tutana i pait ra pal, i kalie ura iat, i page ta ra ul a vat; ma ba ra lovon i ngala, a polo i alir tar ta ra pal ma i mama

vamaliara, tago di ga page bulu ia.

⁴⁹ Ma ia nam i valongore ma pa i torom tana, dir a vardada ma ra tutana i pait ra pal ta ra pia ruprup, ma ra lovon i alir tar tana, ma i tarip vuavuai, ma ra tinarip kai nam ra pal i ngala muka.

7

Iesu i valagar ra tultul kai tika na luluai na vinarubu, a te Rom

(Mat 8:5-13)

¹ Ba i tar tatike vapar vue go ra lavur tinata ta ra talinga i ra tarai, i olo Kaper-naum.

² Ma ra tultul kai tika na luluai na vinarubu i mait, i to na mat; ma kana luluai i mari ia.

³ Ba i valongore ure Iesu, i tulue ta ra umana patuana Iudaia tadav ia upi diat a lul ia ba na vana ma na valagar kana tultul.

⁴ Ba dia pot pire Iesu, dia lul vovo pa ia dari: I topa ia ba una pait go ure;

⁵ tago i mari kaveve vuna tarai, ma ia kaka i ga pait kaveve pal na lotu.

⁶ Ma Iesu i mur diat. Ba i maravai ra pal, a luluai na vinarubu i tulue ta ra umana talaina tadav ia ma ra tinata dari: Luluai, koko u balaguan tana, tago pa iau ko upi una ruk ra kubagu,

⁷ ma pa iau ga nuk ia ba iau ko upi ina tadav u; una tatike ke ta tinata ma kaugu tultul na lagar.

⁸ Tago iau a tutana bula, nina iau ki ra vavai ra varkurai, ma di ga tul tar ra

varkurai tagu ure ta tarai na vinarubu; ba iau tatike tai tikai: Una vana, i vana ka; ma tai ta ra tikai: Una mai, i vut uka; ma tai kaugu tultul: Una pait go, i pait ia ka.

⁹ Ba Iesu i valongore go ra tinata, i kaian tana, ma i tur tapuku, ma i tatike tai ra tarai dia mur ia: Iau tatike ta vavat, pa iau ga na tadav ra nurnur pire ra tarai Israel i ngala dari.

¹⁰ Ma diat di ga tulue diat, dia talil tadav ra pal, ma dia gire ra tultul i tar lagar.

Iesu i vatut pa mule natu i ra ua na vavina

¹¹ Pa i vavuan namur, i olo ta ra pia na pal Nain, kana tarai na vartovo ma ra kor na tarai bula dia varagur me.

¹² Ba i maravai ra matan-iolo ta ra pia na pal, dia kip voe ra minat i tikai, a kopono ko natu i ra ua na vavina, ma mangoro na tarai mara ra pia na pal dia varagur me.

¹³ Ba ra Luluai i gire ra vavina, i mari ia, ma i tatike tana: Koko una tangi.

¹⁴ Ma i vana maravai, i bili ra po na kurit; ma diat dia puak ia dia turtur uka. Ma i tatike: U, a barmana, iau tatike tam ba, una tut!

¹⁵ Ma nam i ga tar mat, i ki, ma i tata. Ma i tul tar ia tai nana.

¹⁶ Ma ra tarai dia burut par, ma dia pite pa God, dia tatike: A ngala na propet i tar vana rikai pire dat; ma God i tar tadav ra taraina.

¹⁷ Ma go ra varvai ure i vana uraure Iudaia parika

ma ra gunagunan par dia tur kikilane.

A tarai na vartovo kai Ioanes ra Tena Baptaiso (Mat 11:2-19)

¹⁸ A tarai na vartovo kai Ioanes dia ve Ioanes ta go ra lavur magit par.

¹⁹ Ma Ioanes i oro pa ra ivu tutana ta kana tarai na vartovo, ma i tulue dir tadav ra Luluai upi dir a tir ia: U nina laka ba na vut, ba kan avet a nuknuk ung upi ta ra tikai boko?

²⁰ Ba dir tar vut pirana, dir tatike: Ioanes, ra Tena Baptaiso, i tulue amir, ba amir a tir u ba: U nina laka ba na vut, ba kan avet a nuknuk ung upi ta ra tikai boko?

²¹ Ta nam ra pakana bung i valagar mangoro kan kadia lavur ngunungut ma ra lavur minait, ma kan ra lavur tabaran, ma i vanana pa mangoro na pula.

²² Ma i biti ta dir: Amur a vana mulai, amur a ve Ioanes ta go ra lavur magit amur tar gire, ma amur tar valongore bula: Ba ra umana pula dia nana mulai, a umana vukavuka dia gomgom mulai, a umana vaut dia valongor, di valaun mule ra umana minat, ma di ve ra bo na varvai ta diat ra lavur luevana.

²³ Ma i ti doan muka nina ba pa i tutukai ure ta magit i tagu.

²⁴ Ba ra ura tultul kai Ioanes dir tar vana, i tatike tai ra kor na tarai ure Ioanes dari: Ava ga vana uria ra pui upi avat a gire ra ava? A

vuvur bar i malmaliara ta ra vuvu?

²⁵ Ava ga vana upi avat a gire ra ava? A tutana bar i mong ma ra mal kumau? Diat dia mong ma ra ngatngat na mal, ma dia doan ma ra lavur bobo na magit, dia ki ra kubakuba i ra umana king.

²⁶ Ava ga vana upi avat a gire ra ava? A propet laka? Maia, iau tatike ta vavat, a ngala iat muka ta diat ra lavur propet.

²⁷ Ia go di ga tutumu ure dari:

“Iau tulue kaugu tultul na lua tam,
Na mal are kaum nga na lua tam.”

²⁸ Iau tatike ta vavat: Ta diat par ra vaden dia ga kava diat, pa ta i ngala ta diat ma Ioanes, ma nina i ikilik ta ra varkurai kai God, i ngala ta dir.

²⁹ Ma ra tarai par ba dia valongore, ma ra umana tena balabalaure totokom bula, dia mulaot tai God, tago di ga baptaiso diat ma ra baptaiso kai Ioanes.

³⁰ Ma ra lavur Parisaio ma ra umana melemuna ta ra varkurai dia vue ra vartovo kai God, ma pa dia baptaiso tana.

³¹ Ava bar ina valarue ra tarai me ta go ra taun tarai? Dia vardada ma ra ava?

³² Dia vardada ma ra umana bul dia oraoro vargil dari: Ave tar vuvu ra dedede, ma pa ava malagene tana, ave tar kukula ma ra tinangi ma pa ava tangi maravut.

³³ Tago Ioanes ra Tena Baptaiso i ga vut ma pa i ga enen

ra gem, ma pa i ga momome ra vain; ma ava tatike ure ba: A tabaran i ovai tana.

³⁴ Natu i ra tutana i ga vut, ma i ga ian ma i ga momo, ma ava tatike: Go ra tutana a lup nian, ma a lup mome vain bula, ma ra talai ra lavur tena balabalaure totokom, ma ra lavur tena varpian bula.

³⁵ Ia kaka, a minatoto i po boabo ta ra lavur natuna.

Iesu i ki ta ra kuba i Simon ra Parisaio

³⁶ Tika na Parisaio i ting pa ia upi dir a ian me. Ma i ruk ra kuba i ra Parisaio ma i ki ta ra nian.

³⁷ Ma tika na vavina ta nam ra pia na pal, a tena varpian, i nunure ba Iesu i ki ta ra nian ta ra kuba i ra Parisaio, ma i ruk ma ra pal a tava na varku.

³⁸ Ma i tur namur tana pire ra ura kauna, i tangtangi, i puk ra ura kauna ma ra lur na matana, i u dir ma ra pepe na uluna, ma i manga galum ra ura kauna, ma i tap dir ma ra varku.

³⁹ Ba nina ra Parisaio i ga ting pa ia, i gire, i nuk ia ta ra balana dari: Gala go ra tutana ra propet tuna, gala na nunure ra maukua i go ra vavina i bili ia, ba ra tena varpian.

⁴⁰ Iesu i tatike bali ia tana: Simon, iau mainge ina ve u tai tika na magit. Ma i biti: Tena Vartovo, una tata ka.

⁴¹ A ivut dir ga kail pa ra mani pire ra tena piapie mani, tikai i kail pa ra ilima

na mar na denaria* tana, ma ta ra tikai a ilima na vinun uka.

⁴² Ma tago pa ta magit ba dir a bali mule me, i tabar ika dir me. Nuve ta dir na manga mari ia?

⁴³ Simon i biti: Iau nuk ia ba nam di ga tabar ia ma ra mangoro. Ma i tatike tana: A dovot kaum nuknuk.

⁴⁴ Ma i lingan tadav ra vavina, ma i biti tai Simon: U gire laka go ra vavina? Iau ga ruk ta go ra kubam, pa u tul tar ta tava tagu ure ra ura kaugu, ma go i tar pukpuk ra ura kaugu ma ra lur na matana, ma i tar u dir ma ra pepe na uluna.

⁴⁵ Pa u ga galum iau, ma go, papa ra pakana ba iau ga ruk, pa i ngo ma ra galum ra ura kaugu.

⁴⁶ Pa u ga ku ra ulugu ma ra dangi, go i tar tap ra ura kaugu ma ra varku.

⁴⁷ Kari iau tatike tam: Tago di tar re vue kana mangoro na varpian, i tar manga kana varmari; ma ta nina di re vue ra ikilik, i ikilik bula kana varmari.

⁴⁸ Ma i biti tai ra vavina: Di tar re vue kaum lavur varpian.

⁴⁹ Ma diat dia ki me ta ra nian, dia tir vargiliiane diat: To ia go ba i rere vue ra lavur varpian bula?

⁵⁰ Ma i biti tai ra vavina: Kaum nurnur i tar valaun u, una vana ma ra malmal.

8

Ra vaden dia varagur ma

* 7:41: A denaria ia ra vapuak kai tika na tena papalum ure tika na bung.

Iesu

¹ Pa i vavuan namur, ma i yana vurvurbit ta ra lavur pia na pal, ma ra lavur gunan, i varvarvai, ma i kapkap ra bo na varvai ure ra varkurai kai God tadav diat; dia varagur ma ra vinun ma a ivut,

² ma ta umana vavina bula, nina i tar valagar diat kan ra umana tabaran, ma kan ra umana minait, Maria, a iangina bula Magdalene, nina ra lavurua na tabaran dia ga irop kan ia,

³ ma Ioana ra taulai kai Kusa, a tultul na tabarikik kai Erodes, ma Susana, ma mangoro bula dia maramaravut diat ma kadia vuvung.

A tinata valavalar ure ra tena vinauma
(*Mat 13:1-9; Mar 4:1-9*)

⁴ Ba ra ngala na tarai maro ta ra lavur pia na pal par dia kor tadav ia, i tatike ra vartovo valavalar dari:

⁵ A tena vinauma i irop pa upi na vaume ra pat i ra davai; ba i vauma vanavana, ta umana dia bura tar ta ra papar a nga, ma di ruarua diat, ma ra umana beo liuliu dia en vue diat.

⁶ Ma ta umana bula dia bura tar ta ra vat, ma ba dia gol dia makuk mulai, tago pa i pia polapolo.

⁷ Ma ta ra umana bula dia bura tar livuan ta ra kura kait, ma ra kait i tavua varurung ma diat, ma i arung bat diat.

⁸ Ma ta ra umana bula dia bura tar ta ra bo na pia, dia tavua ma dia vuai a marmar. Ba i tar tatike go ra

lavur tinata i biti: Nina ba ra talingana upi na valongor me, boina ba na valongore.

Iesu i tata ma ra tinata valavalar pire ra tarai par

(*Mat 13:10-17; Mar 4:10-12*)

⁹ Ma kana tarai na vartovo dia tir ia upi ra kukurai go ra tinata valavalar.

¹⁰ Ma i tatike ta diat: Di ga tul tar avat upi avat a matoto pa ta ra lavur mangamangana i tur ivai ta ra varkurai kai God; ma tai ra lavur enana ta ra vartovo valavalar ika; upi diat a nana ma pa diat a gire, ma diat a valavalongor ma pa diat a matoto.

Iesu i tata kapa ure ra tinata valavalar ure ra tena vinauma

(*Mat 13:18-23; Mar 4:13-20*)

¹¹ Go ra vartovo valavalar i dari: A pat i ra davai, ia ra tinata kai God.

¹² Diat ta ra papar a nga, diat ba dia tar valongore, ma Satan i pot, ma i tak vue ra tinata kan ra bala i diat, upi koko diat a nurnur, ma koko da valaun diat.

¹³ Ma nina diat ta ra vat, diat ba dia tar valongore, dia kapupi ra tinata ma ra gugu, ma pa ta okor i diat, pa dia nurnur vavuan, ta ra kilala na varilam dia bura ka.

¹⁴ Ma nina i ga bura tar livuan ta ra kura kait, diat dia tar valongore, ma ba dia vana, a lavur balaguan, ma ra lavur tabarikik, ma ra lavur nilibur ra pia, dia arung bat ia, ma pa i vuai bulu.

15 Ma nina ta ra bo na pia, nina diat ba dia valongore ra tinata ma ra bala i diat i boina ma i dovot bula, ma dia vatur vadekdek vake, ma dia vuai ma ra kini vama madudur.

*Ra lamp na vavai ta ra la
(Mar 4:21-25)*

16 Pa ta na ba i tar valiting ra lamp na tuba ma ra la, ba na vung ia ta ra vavai na vava; na vung ia ta kana turtur iat, upi diat dia ruk, diat a gire ra kapana.

17 Tago pa ta magit di ga ive pa da vaarike boko; ma pa ta magit di vapidik ia, ba pa da nunure boko, ma na kapa.

18 Io, avat a balaure upi avat a valongor bulu; tago da tabar mule nam i vuvuvung, ma nina ba pa i vuvuvung, da tak vue tana nam ra ikilik i nuk ia ba kana.

*Na i Iesu ma ra umana
turana
(Mat 12:46-50; Mar 3:31-35)*

19 Ma nana, ma ra umana turana dia pot pirana, ma dia mama tadav ia ta ra kor.

20 Ma di ve ba: Nam ma ra umana turam go dia turtur ra pia, dia nuknuk up u.

21 Ma i biti ta diat: Nagu ma ra umana turagu go diat, dia valongore ra tinata kai God, ma dia torom tana.

*Iesu i tugal ra vuvu ma ra
ta ma i malila muka
(Mat 8:23-27; Mar 4:35-41)*

22 Ma ta tika na bung i koa ta ra mon, diat ma kana tarai na vartovo, ma i tatike ta diat: Dat a vana uro tai ta

ra papar a tava kikil; ma dia ulai pa.

23 Ba dia vanavana ma ra sel, i va mat, ma ra vuvu ta i tut ta ra tava kikil, ma ra mon i to na buka ma ra tava, ma i maravai ba diat a virua.

24 Ma dia tadav ia, dia vangun ia ma dia biti tana: Tena Vartovo, Tena Vartovo, da virua! Ma ba i tavangun, i tugal ra vuvu ma ra karangap i ra tava, ma dir ngo, ma i malila muka.

25 I tir diat: Akave kavava nurnur? Dia burburut uka, ma dia kaian, dia tir vargilliane diat: To ia go, i kure ra vuvu ma ra tava ma dir torom tana?

*Iesu i vairop ra umana
tabaran*

(Mat 8:28-34; Mar 5:1-20)

26 Ma dia pukai ta ra gunan kai ra Gerasene, i maravai Galilaia.

27 Ba i tar irop ura ra valian, dir varkuvo ma tika na tutana ta nam ra pia na pal a umana tabaran dia ovai tana, ma papa vailik pa i ga mong ma ra mal, ma pa i ga ki tai ta pal, ta ra umana babang na minat ika.

28 Ba i gire Iesu i kukukula, i bura palar pirana, ma i manga tatike: Dor dave ma u, Iesu, Natu i ra God i Ngala Muka? Iau lul vovo pa u ba koko una vakadik iau.

29 Tago i tar tulue ra tabaran ba na irop kan ra tutana. Tago i ga ti ubu pa ia vailik, ma dia balabalaure bat ia, dia ga vi ia ma ra umana vinau na palariam, ma ra umana palariam na keke, ma i al kutu ra lavur

vivi par, ma ra tabaran i vo pa ia uro ra pupui.

³⁰ Iesu i tir ia: To ia ra iangim? Ma i tatike ba: A Loko; tago mangoro na tabaran dia ovai tana.

³¹ Ma dia lul ia, ba koko na tulue diat uro ta ra ngala na tung.

³² Io, a ngala na kikil na boroi dia iaian ta ra luana, ma dia lul ia ba na tulue diat ba diat a ovai ta diat. Ma i tulue diat.

³³ Ma ra umana tabaran dia irop kan ra tutana, ma dia ovai tai ra umana boroi; ma ra umana boroi dia vila ba ta ra papar a kokopo uro ta ra tava kikil ma dia kongo par.

³⁴ Ba diat dia ga balaure diat, dia gire go, dia lop, dia varvai tana ta ra pia na pal ma ta ra gunagunan.

³⁵ Ma dia vana upi diat a gire go di tar pait ia, ma dia tadav Iesu, ma dia gire tadav ra tutana ra umana tabaran dia ga irop kan ia, i kiki, i mong, ma i minana mulai, i ki pire ra ura kau i Iesu; ma dia burut.

³⁶ Ma diat dia ga gire, dia ve diat ba di tar valagar nina ba ra umana tabaran dia ga ovai tana.

³⁷ Ma ra tarai par ta ra lavur gunagunan kai ra Gerasene dia lul ia ba na vana kan diat; tago i tup diat ra bunurut; ma i koa ta ra mon ma i talil.

³⁸ Ma ra tutana ba ra umana tabaran dia ga irop kan ia, i lul ia ba dir a varagur me; ma i tulue ke ma ra tinata dari:

³⁹ Una talil ra kubam, una

varvai ta go ra umana ngala pa magit God i tar pait ia tam. Ma i vana, i varvarvai ta ra pia na pal par ure ra umana ngala na magit Iesu i tar pait ia tana.

Natu i Iairo ma ra vavina i ga bili ra mal kai Iesu

(Mat 9:18-26; Mar 5:21-43)

⁴⁰ Ba Iesu i talil, a kor na tarai dia vage pa ia, tago diat par dia kiki pa ia.

⁴¹ Ma tika na tutana, a iangina Iairo, ra tena kukure pal na lotu, i vut, ma i va timtimum pire ra ura kau i Iesu, i lul ia ba na vana ra kubana;

⁴² tago a vavina ik, ia kaka ra kopono natuna, a vinun ma ra ivut bar kana kilala, i vava, i to na mat. Ba i vana, a kor na tarai dia kor bat ia.

⁴³ Ma tika na vavina i ga gapgap a vinun ma ra ivu kilala, ma i tar vapar vue kana tabarikik tai ra umana tena valagar, ma di maina valagar ia, go i pot namur tana,

⁴⁴ ma i bili ra ngu i kana mal, ma ra vinavana na gap i ngo muka.

⁴⁵ Ma Iesu i titir dari: Ia nam i tar bili iau? Ba dia tar varpuai, Petero ma diat bula dia tur me, dia biti: Tena Vartovo, go ra ngala na tarai dia koakor, ma dia kor bat iu.

⁴⁶ Iesu i biti: Tikai i tar bili iau, tago iau nunure ba ra dekdekigu i tar vana kan iau:

⁴⁷ Ba ra. vavina i gire ba i tar po rikai, vut, i dadadar, i va timtimum pirana, ma i ve ta ra mata i ra tarai par ra vuna i ga bili ia tana, ma ba i tar lagar vuavuai tana.

⁴⁸ Ma i biti tana: Natugu, kaum nurnur i tar valagar pa u; una vana ma ra malmal.

⁴⁹ Ba i tata boko, tikai i vut maro ra kuba i ra tena kukure pal na lotu, i tatike: Natum i tar mat, koko una vabalaguan mule ra Tena Vartovo.

⁵⁰ Iesu i valongore, ma i tatike: Koko una burut, una nurnur uka ma da valaun ia mulai.

⁵¹ Ba i pot ta ra pal, pa i nur pa ta tikai ba dir a ruk me, ia kaka Petero, ma Ioanes, ma Iakobo, ma ra tama i ra vavina ik, ma nana bula.

⁵² Ma dia tangi par, dia tangie; ma i biti: Koko avat a tangi, tago pa i ti mat, i va mat ika.

⁵³ Ma dia nongone ke tago dia nunure ba i tar mat.

⁵⁴ Ma i vatur ra limana ma i oro dari: Vavina ik, una tut.

⁵⁵ Ma ra tulungeana i lilikun, ma i tut muka; ma Iesu i vartuluai upi ra ana ta magit ba na en ia.

⁵⁶ Tamana ma nana dir karian tana; ma i tugal dir, ba koko dir a ve ta tikai ta go di tar pait ia.

9

A vartuluai kai Iesu pire ra vinun ma a ivut na tarai na vartovo

(Mat 10:5-15; Mar 6:7-13)

¹ Ma i oro varurue pa ra vinun ma a ivut, ma i tul tar ra dekdek ma ra varkurai ta diat ure ra lavur tabaran ma upi diat a valagar ra umana minait.

² Ma i tulue diat ba diat a varvarvai ta ra varkurai kai

God, ma diat a valagar ra lavur minait.

³ Ma i biti ta diat: Koko avat a kap ta magit ure kavava vinavana, koko ra buka, koko ra rat, koko ra gem, koko ra mani, ma koko ra ivu olovoi.

⁴ Ba ava ruk tai ta pal, avat a kiki vatikai tana, ma avat a vana mulai kan ia.

⁵ Ma diat par pa dia kapupi avat, ba ava vana mulai kan kadia pia na pal, avat a piar vue ra tobon ta ra kau i vavat upi ra vakilang ta diat.

⁶ Ma dia vana vurvurbit ta ra lavur gunagunan, dia varvai ta ra bo na varvai, ma dia valavalagar ta ra gunagunan par.

Erodes i purpuruan

(Mat 14:1-12; Mar 6:14-29)

⁷ Ba Erodes, ra luluai, i valongore go parika di tar pait ia, i lavur nuknuk tana, tago ta umana dia biti ba Ioanes i tar laun mulai kan ra minat;

⁸ ma ta ra umana dia biti ba Elias i tar vut; ma ta ra umana bula dia biti ba tikai ta diat a umana propet amana tana i tar laun mulai.

⁹ Erodes i biti dari: Iau ga kutu vue ra ulu i Ioanes; ma to ia go iau valongore ra dari ure? Ma i nuk upi ia upi na gire.

Iesu i tabar ra ilima na arip na marmar

(Mat 14:13-21; Mar 6:30-44; Ioa 6:1-14)

¹⁰ Ba ra umana apostolo dia tar talil, dia ve ta ra lavur magit dia ga pait ia. Ma i agure diat, ma dia vana irai ta ra pia na pal a iangina Betsaida.

11 A kor na tarai dia nunure, ma dia mur ia; ma i vage pa diat, ma i tata ta diat ure ra varkurai kai God, ma i valagar pa diat dia mait.

12 Ba i ravian vanavana, ra vinun ma a ivut dia tadav ia, dia tatike: Una tulue go ra kor na tarai upi diat a vana ta ra umana pia na pal ma ta ra gunagunan vurvurbit, diat a va ma diat a kakap pa ra nian, tago da ki ati ra pui.

13 I biti ta diat: Avat iat, avat a tabar diat. Ma dia biti: Ave vung a ilima ka ra gem ma ra ivu en; kan avet a vana, avet a kul pa ta magit upi na topa go ra tarai par.

14 A ilima na arip na mar-mar na tarai bar diat. I tatike ta kana tarai na vartovo: Avat a tulue diat upi diat a kiki togo, ba na ililima na vinun.

15 Dia pait ia, ma dia ki ra pia par.

16 Ma i vatur ra ilima na gem ma ra ivu en, i tadarake ra bakut, i pite varpa ure, ma i tabik ia; ma i tul tar ia tai ra tarai na vartovo upi diat a vuvung vanavana pire ra kor na tarai.

17 Dia ian, ma dia maur par; ma dia vangan ra vinun ma a ivu rat ma ra tagigina, dia ga en valili ia.

Petero i tata kapa ure Iesu
(Mat 16:13-19; Mar 8:27-29)

18 Ma ba i araring varkolono, a tara na vartovo dia tadav ia, ma i tir diat dari A tarai dia biti ba iau to ia laka?

19 Ma dia tatike tana ba: Ioanes ra Tena Baptaiso; ma

ta ra umana ba Elias; ma ta ra umana bula ba tikai ta diat a umana propet amana tana, ba i tar laun mulai.

20 Ma i biti ta diat: Ma ga avat bula, ava biti ba iau to ia laka? Petero i tatike tana: U a Kristo kai God.

Iesu i varvai ure ra varvakadik ma kana minat

(Mat 16:20-28; Mar 8:30-9:1)

21 Ma i tugal diat, ma i var-tuluai upi koko diat a ve ta tikai tana;

22 i biti: Natu i ra tutana na kairane mangoro na mangamangana, ma ra lavur patuana, ma ra lavur tena tinabar, ma ra lavur tena tutumu diat a pue vue, ma da doka, ma ba na par ta utul a bung na laun mulai.

23 Ma i tatike ta diat par: Ba tikai i mainge upi na mur iau, na nuk vue ia iat mulai, na puak pa kana bolo ra bungbung par ma na murmur iau me.

24 Tago ba tikai i mari vake kana nilaun na virua, ma nina ba pa i nuk pa kana nilaun ure iau na laun muka.

25 Tago na vadongone davatane ta tikai, ba na kale pa ra rakarakan a gunagunan parika ma na vole vue ra tulungeana tana?

26 Ba tikai i vavirvir tagu ba ta kaugu lavur tinata, Natu i ra tutana bula na vavirvir tana ba na pot ta kana minamar, ma ta ra minamar bula kai Tamana, diat ma kana umana angelo.

27 A dovotina go iau tatike ta vavat: Ta umana ta vavat go ava turtur ati, avat a gire

ra varkurai kai God ba pa
ava ti mat boko.

A ninana ta ra luana
(*Mat 17:1-8; Mar 9:2-8*)

²⁸ Ba ra lavutul na bung
bar i tar taun vue go ra
tinata, i agure Petero ma
Ioanes ma Iakobo, ma dia
tutua urama ra luana upi ra
niaring.

²⁹ Ba i araring, i enana
ra mangana na matana, ma
kana lavur mal i pua ma i
bagabagele.

³⁰ Ma ra ivu tutana, Moses
ma Elias, dital tata me,

³¹ dir pot ma ra minamar,
ma dital tata ure kana mi-
nat ba na tadav ia arama
Jerusalem.

³² Petero dital i mamat ra
mata i dital. Ba dital tar
tavangun muka, dital gire
kana minamar, ma ra ivu
tutana bula dir tur pirana.

³³ Ma ba dir vana kan ia,
Petero i biti tai Iesu: Luluai,
i boina upi dat a ki ati, dat
a pait ta utul a pal na turtu-
rup ati, tikai kaum, tikai kai
Moses, ma tikai kai Elias; ma
pa i nunure go kana tinata.

³⁴ Ma ba i tatike boko go
ra tinata, a bakut i vamarur
taun diat, ma dital burut ba i
pula pa dital.

³⁵ Ma ra nilai tikai ta
ra bakut dari: Go Natugu,
kaugu bul na vakak: avat a
valongore.

³⁶ Ba i par ra nilaina, Iesu i
ki varkolono. Ma dital ki mut
uka tana, ma ta nam ra kilala
pa dital ve ta tikai ta go ra
lavur magit dital ga gire.

Iesu i vairop ra tabaran
kan ra bul tutana

(*Mat 17:14-18; Mar 9:14-27*)

³⁷ Ma ta ra bung namur
ba dia tar vila ba marama
ra luana, a kor na tarai dia
tadav ia.

³⁸ Ma tika na tutana ta ra
kor i oro dari: Tena Var-
tovo, iau lul u ba una gire
ung natugu, a tutana, tago ia
kaka ra kopono natugu;

³⁹ ma a tabaran i ub ia,
ma i kukukula vakaian, ma
i ubu vapurpuruan ia upi na
buabuai ra ngiene ma pa i
mainge ba na vana kan ia, i
ubu vadala pa ia muka.

⁴⁰ Iau ga lul kaum tarai na
vartovo ba diat a okole vue,
ma dia mama pait ia.

⁴¹ Ma Iesu i biti: Avat a
taun tarai pa ava nurnur, ma
ava ti tamtavun; aivia boko
ra kilakilala ina ki pire vavat,
ma ina ungunng pa avat laka?
Una ben natum Uti.

⁴² Ma ba i vanavana pi-
rana, a tabaran i pul vabura
vue uro ra pia ma i ubu va-
purpuruan ia muka. Iesu
i tugal ra dur na tabaran, i
valagar pa ra bul, ma i tul tar
ia mulai tai tamana.

⁴³ Ma diat par dia manane
muka ra ngala na dekdek i
God.

Iesu i varvai mulai ure
kana minat

(*Mat 17:22-23; Mar 9:30-32*)

Ba diat par dia kakaian
boko ta ra lavur magit par i
tar pait ia, i tatike tai kana
tarai na vartovo dari:

⁴⁴ Boina ba go ra tinata na
ruk ta ra talinga i vavat, ba

da tul tar Natu i ra tutana ta ra lima i ra tarai.

⁴⁵ Ma pa dia nunure go ra tinata, di ive kan diat, upi koko diat a nunure ilam ia; ma dia burut ba diat a tir ia ta go ra tinata.

To ia i ngala ta diat?

(Mat 18:1-5; Mar 9:33-37)

⁴⁶ Ma dia vartovo vargil ba nuve ta diat na manga ngala.

⁴⁷ Ba Iesu i gire ra nuknuk i ra bala i diat, i vatur ra bul ik, ma i vaki ia pirana,

⁴⁸ ma i tatike ta diat: Nina ba na onge go ra bul ik ta ra iangigu, na onge iau bula; ma nina i onge iau i onge bula nina i ga tulue iau uti; tago nina i ikilik ta vavat parika, ia ra ngala tuna.

Nina ba pa i tur bat avat i maravut uka avat

(Mar 9:38-40)

⁴⁹ Ioanes i tatike tana: Luluai, ave ga gire tadav tikai i okokole vœ ra umana tabaran ma ra iangim, ma ave tigel ia, tago pa i murmur dat.

⁵⁰ Iesu i tatike tana: Koko da tigel ia, tago nina ba pa i tur bat avat, i maravut uka avat.

A tarai Samaria pa dia mainge Iesu

⁵¹ Ba i tar maravai ra e ba da kap ia urama, i lingan vatikai upi Ierusalem,

⁵² ma i tulue ta umana tul-tul, upi diat a lualua tana, ma dia vana, dia olo tai tika na gunan kai ra Samaria, upi diat a vaninara upi ia.

⁵³ Ma pa dia mainge tago i lingan upi Ierusalem.

⁵⁴ Ba kana ura tutana na vartovo, Iakobo ma Ioanes, dir gire go, dir tir ia: Luluai, u mainge laka ba amir a oro pa ra iap marama ra bakut, ba na vaimur vœ diat?

⁵⁵ Ma i tur tapuku, ma i pit dir.

⁵⁶ Ma dia vana kan nam tai ta ra gunan.

Diat nina dia mainge pi diat a mur Iesu

(Mat 8:19-22)

⁵⁷ Ba dia vanavana na nga, tika na tutana i biti tana: Ina mur u ta ra lavur pakana ba una vana tana.

⁵⁸ Iesu i tatike tana: A lavur leing na pap tikatikai kadia tung, ma ra lavur beo liuliu tikatikai kadia po, ma Natu i ra tutana pa ta kubana muka, ba na vadiop ra uluna tana.

⁵⁹ Ma i tatike tai ta ra tikai: Una mur iau. Ma i biti: Luluai, una tul tar iau ba ina vana ka boko, ina punang value tamagu.

⁶⁰ Ma i biti tana: Una nur vœ ra lavur minat ba diat a punang kadia lavur minat, ma una vana, una varvai vurvurbit ure ra varkurai kai God.

⁶¹ Ta ra tikai bula i biti tana: Luluai, iau bula ina mur u; ma una tul tar iau ba ina vana, avet a varboboï tar ma diat dia ki ra kubagu.

⁶² Iesu i biti tana: Ba tikai i vatur ra ipipuk ma i lingan murmur, nam pa i topa muka ra varkurai kai God.

10

Iesu i tulue ra lavurua na vinun na tarai

¹ Ba i par go ra lavur magit, a Luluai i togoe ra lavurua na vinun na enana tarai, ma i tulue diat a evevut, ba diat a lua tana ta ra lavur pia na pal, ma ta ra lavur gunan ba ia bula na vana boko tana.

² Ma i tatike ta diat: A vuai ra uma i matuka, i tup ia, ma pa i manga ra umana tena ongor tana, avat a lul ra Luluai na uma, ba na tulue ra umana tena ongor ta kana nidodoko.

³ Avat a vana, go iau tulue avat da ra umana nat na sip pire ra umana leing na pap.

⁴ Koko avat a kap ta popopoi, ba ta rat, ba ra palakau; ma koko avat a oro varvagai ma ta tikai na nga.

⁵ Ba ava ruk tai ta pal, avat a tatike value: A malmal tadav go ra pal.

⁶ Ba ta natu i ra malmal tana, kavava malmal na ki tana; ba pata, na lilikun ta vavat.

⁷ Ma avat a kiki vatikai ta nam uka ra pal, avat a ian ma avat a momo nam ra magit di tabar avat me; tago i kat ba da vabongon ra tena papalum ma ra ana. Koko avat a vanavana vurvurbit ta ra palpal.

⁸ Ba avat a olo tai ta pia na pal, ma dia ben varuk avat, avat a iaian ta nam dia tabar avat me;

⁹ avat a valagar ra lavur minait i tana, ma avat a tatike ta diat: A varkurai kai God i ti maravai ta vavat!

¹⁰ Ba avat a olo tai tika na pia na pal, ma pa dia ben varuk avat, avat a irop ta ra umana nga tana, ma avat a

tatike:

¹¹ A tobon bula ta kavava pia na pal, i petep ta ra kau i vevet, ave piar tar ia ta vavat; ma, avat a nunure ke ba ra varkurai kai God i maravai.

¹² Iau tatike ta vavat, ba Sodom pa na manga kaina ta ra bung na varkurai ta dir ma nam ra pia na pal.

A umana pia na pal nina pa ta tena nurnur ta diat (Mat 11:20-24)

¹³ Na kaina tam Korasin, na kaina tam Betsaida bula, tago ra lavur dekdek iau ga pait ia ta mumur; gala di ga pait ia aro Tiro ma Sidon, gala diat a ti nukpuku amana iat, diat a ti mong ma ra mal na tabun ma diat a ti kiki ta ra kabu na iap.

¹⁴ Tiro ma Sidon pa dir a manga kaina ta ra varkurai da amur.

¹⁵ Ma u bula Kapernaum, una malamala luluai tuk ta ra bakut laka? Da vairop iu ura ta ra ruarua na tulungen.

¹⁶ Nina i valongore avat, i valongore iau bula; ma nina i piam vue avat, i piam vue iau bula, ma nina i piam vue iau, i piam vue bula nina i ga tulue iau uti.

Ra lavurua na vinun dia talil

¹⁷ Ma ra lavurua na vinun dia talil mulai ma ra gugu, dia tatike: Luluai, a lavur tabaran bula dia ongo ta vevet ta ra iangim.

¹⁸ Ma i biti ta diat: Iau ga gire Satan i bura ba marama ra bala na bakut da ra meme.

¹⁹ Iau tar tul tar ra varkurai ta vavat upi avat a ruarua

ra umana vui ma ra umana kokopagapagen bula, ma ure ra lavur dekdek i ra ebar, ma pa ta magit muka na vakaina avat.

²⁰ Ma koko avat a gugu tago ra lavur tabaran dia ongo ta vavat, avat a gugu, tago di ga tumu ra iang i vavat arama ra bala na bakut.

Iesu i gugu

(Mat 11:25-27; 13:16-17)

²¹ Ta nam ra pakana bung i gugu ta ra Takodo na Tulungen, ma i tatike: Tama, u ra Luluai ra bala na bakut ma ta ra rakarakan a gunangan parika bula, iau pite pa u, tago u ga ive go ra lavur magit kan ra lavur tena kabinana, ma kan ra lavur tena minatoto bula, ma u tar vaarike tai ra lavur kuramana ka; maia pa, Tama; tago u ga manane muka damana.

²² Tamagu i ga tul tar ra lavur magit par tagu; pa ta i nunure Natuna, Tama ka; ma pa ta bula i nunure Tama, Natuna ka, ma nina bula ba Natuna i mainge upi na vaarike tar ia tana.

²³ Ma i tur tapuku tadav kana tarai na vartovo, ma i ve varkolono diat ba: Diat ba ra kiau na mata i diat i gire nam ava giragire dia ti doan!

²⁴ Tago iau tatike ta vavat ba: Mangoro na propet ma mangoro na king dia ga mainge upi diat a gire ra lavur magit ava giragire, ma pa dia ga gire; ma dia ga mainge upi diat a valongore ra lavur magit ava valalongore, ma pa dia valongore.

A tinata valavalalar ure ra bo na te Samaria

²⁵ Ma tika na tena kabinana ta ra varkurai i tur ma i valar ia, i biti tana: Tena Vartovo, ava ina pait ia, upi kaugu ra nilaun tukum?

²⁶ Ma i biti tana: Ava di ga tumu ia ta ra tinata na varkurai? Ava u luk ia tana?

²⁷ Ma i tatike bali ia dari: "Una mari ra Luluai kaum God ma ra balam parika, ma ra tulungeam parika, ma ra dekdekim parika, ma ra nuknukim parika; ma una mari talaim da u mari mule u."

²⁸ Iesu i biti tana: I takodo kaum tinata, una pait muka nam, ma una laun tana.

²⁹ Ma i mainge ba na vuavue pila bat mule, ma i tir Iesu ba: la ra talaigu?

³⁰ Iesu i tatike tana: Tika na tutana i vanavana marama Ierusalem ura Ieriko; ma i vana taun ta umana tena nilong, dia pala vue kana lavur mal, dia kita ia, ma dia vana kan ia, ma i to na mat.

³¹ Ma tika na tena tinabar i vanavana ba ta nam ra nga; ba i gire, i bolo akit ia ka tai ra papar.

³² Damana bula tika na tutana ta ra vuna tarai Levi, ba i tadav ia, i gire ke, ma i bolo akit ia ka tai ra papar.

³³ Ma tika na te Samaria ba i vanavana, i pot abara; ma ba i gire, i mari ia muka;

³⁴ ma i tadav ia, i pulu ra umana baba tana, ma i lolong tar ra dangi ma ra vain tana, i vakoa ta kana vavaguai, ma i kap ia ta ra pal na vavagil, ma i balabalaure.

³⁵ Ma ta ra bung i mur tana, i pong pa ra ivu denaria, i tul tar ia tai nina kana ra pal, ma i biti: Una balaure; ma ba ta magit bula una tabar ia me, ba iau talil ina bali ia tam.

³⁶ Nuve ta go dital u nuk ia ba dir talaina ma nina i ga vana taun ra umana tena nilong?

³⁷ Ma i tatike tana: Nina i ga mari ia. Ma Iesu i biti tana: Una vana, una pait ia damana.

Iesu i ki ta ra kuba i Maria ma Mata

³⁸ Ba dia vanavana mulai, i olo tai tika na pia na pal; ma tika na vavina, a iangina Mata, i ben varuk ia ta ra kubana.

³⁹ Ma tanavavina, a iangina Maria, i ki pire ra ura kau i Iesu, i valavalongore kana tinata.

⁴⁰ Mata i tup ia ra varvakai, ma i tadav ia, ma i biti: Luluai, pa una nuk pa tanavavigu, tago i tar nur vue iau, ma iau varvakai varkolono? Una tulue ba na maravut iau.

⁴¹ A Luluai i biti tana: Mata, Mata, u ngarao ma u varvakai bula ma ra mangoro na magit!

⁴² A kopono ko ra magit da iba upi ia; ma Maria i tar pilak pa ra bo na mangamangana, ma pa ta muka na tak vue kan ia.

11

A vartovo kai Iesu ure ra niaring

(Mat 6:9-13; 7:7-11)

¹ Ba i tar araring papa tai tika na gunan, tikai ta kana tarai na vartovo i lul ia dari:

Luluai, una tovo avet ta ra niaring, da Ioanes bula i ga tovo kana tarai na vartovo.

² Ma i biti ta diat: Ba ava araring, avat a tatike dari: Tama i vevet, boina ba da ru ra iangim. Boina ba kaum varkurai na vut.

³ Una tabar avet a bungbung par ma ra aveve nian.

⁴ Ma una re vue kaveve lavur varpam; tago avet bula, ave rere vue nam parika di pait ia ta vevet. Ma koko una ben avet ta ra varilam.

⁵ Ma i tir diat: I ta vavat ba na vana tadav talaina ra mutumut ma na tatike tana: Talaigu, iau kail u upi ta utul a gem;

⁶ tago ta ra talaigu i tar pot piragu ta kana vinavana, ma pa iau vung ta magit ba ina tabar ia me;

⁷ ma nina ara na pal na biti: Koko una vabalaguan iau; go di tar banu bat ra pal, ma ra umana natugu bula go ave va, iau pa ina irop upi ina takan tar ia tam?

⁸ Iau tatike ta vavat: A dovotina i ol ba na irop ma na takan tar ia tai talaina, ma tago i vovo pa ia na irop, ma na takan tar nam parika i mainge.

⁹ Go iau tatike ta vavat: Avat a araring, ma da tabar avat; avat a tikitikan, ma avat a na tadav ia; avat a pipidil, ma da papa are avat.

¹⁰ Tago diat dia araring, da tabar diat par tikitikai; ma nam i pipidil, da papa are.

¹¹ To ia ta vavat ba natuna na lul ra gem tana, na tabar ia ma ra vat ika? Ba na lul ia

upi ta en ma na tabar ia ma ra vui ka?

¹² Ba na lul ia upi ta kiau, ma na tabar ia ma ra kokopagapagen ika?

¹³ Ba avat a lavur kaina, ava nunure ra bo na vartabar tai ra lavur natu i vavat, a dovotina muka ba Tama i vavat i ki arama ra bala na bakut, na tul tar ra Takodo na Tulungen ta diat dia lul ia.

Iesu dir ma Beelsebul

(*Mat 12:22-30; Mar 3:20-27*)

¹⁴ Ma i okole vue ra tabaran i bombom. Ba ra tabaran i tar irop, a tutana i ga bombom i tata mulai, ma ra kor na tarai dia kakaian tana.

¹⁵ Ma ta ra umana dia tatike: I okole vue ra lavur tabaran ma ra dekdek i Beelsebul,* a luluai kai ra lavur tabaran.

¹⁶ Ta ra umana bula dia valam ia, dia lul ia upi ta vakilang marama ra bala na bakut.

¹⁷ Ma i nunure ra nuknuk i diat, ma i tatike ta diat: A lavur vuna gunan ba dia varubu vargil ma diat mulai ke, diat a tamtavul uka; ma ra pal ba dia varubu ma diat mulai ke tana, na tarip.

¹⁸ Ma ba Satan i varubu mule ke me, kana varkurai na tur dave? Tago ava biti ba iau okole vue ra lavur tabaran ma ra dekdek i Beelsebul.

¹⁹ Ona iau okole vue ra lavur tabaran ma ra dekdek i Beelsebul, a umana natu i vavat dia okokole vue diat

ma ra dekdek i to ia? Go diat ika, diat a kure avat.

²⁰ Ba iau okole vue ra lavur tabaran ma ra kaka na lima i God, ava nunure tana ba ra varkurai kai God i tar vut pire vavat.

²¹ Ba ra tena ongor i tar vargal muka ma i balaure ra kubana, kana vurvur magit i va bulu;

²² ma ba ta ra tikai, a dekdek iat, i pot tadav ia, ma i uvua pa ia, i ra vue kana lavur vargal i ga nur-nur tana, ma i tibe kana vurvur magit.

²³ Nina ba pa i tur maravut iau, i tur bat ika iau, ma nam ba pa i varurue maravut iau, i imimire vue ke.

Ra tabaran i talil

(*Mat 12:43-45*)

²⁴ Ba ra dur na tabaran i irop kan ra tutana, i vana-vana alalu ta ra gunagunan pata tava tana, i tikan upi ta gunan ba na ngo tana; ma tago pa i na tadav ta na, i biti: Ina talil mulai tadav nina ra kubagu iau ga mareng kan ia.

²⁵ Ba i vut i tana, i gire ba di ga arupe, ma di ga mar ia.

²⁶ Ma i vana, ma i agure pa ta ra lavurua na tabaran bula, nina dia manga kaina ta diat; ma dia ruk par, ma dia ki tana; ma nam ra tutana i manga kaina namur, ma ania lua pata.

A dovot na gugu

²⁷ Ba i tatike boko go ra lavur tinata, tika na vavina ta ra kor i manga biti tana: I

* **11:15:** Beelsebul, a kukuraina "A Luluai na ul a buta"; a Iudaia dia ga vaiang Satan me.

ti doan muka nam ra tatal na bul di ga kava u tana, ma ra ura u bula u ga u tana.

²⁸ Ma i biti: A dovot go bula, ba diat, dia valongore ra tinata kai God ma dia torom bula tana dia ti manga doan tana.

A nilul upi ra magit na padapada varvo
(Mat 12:38-42)

²⁹ Ba ra lavur tarai dia tar kor varurung pirana, i tatike: Go ra taun tarai a taun tarai na varpiam; i nuk upi ta vakilang, ma pa da ve tar ta vakilang tana, ia kaka ra vakilang i Iona.

³⁰ Tago da amana Iona a vakilang tadav ra tarai Nineve, damana bula Natu i ra tutana a vakilang tadav go ra taun tarai.

³¹ A tadar vavina maro ra matana taubar na tur varurung ta ra varkurai ma go ra taun tarai, ma na kure vakaina; tago i ga pot mara ra gunagunan vailik iat upi na valongore ra kabinana kai Solomon, ma go tikai i ngala tai Solomon go kari.

³² A tarai Nineve diat a tur varurung ta ra varkurai ma go ra taun tarai, ma diat a kure vakaina; tago dia ga nukpuku ta ra varvai kai Iona; ma go tikai i ngala tai Iona go kari.

Ra lamp ure ra paka i dat
(Mat 5:15; 6:22-23)

³³ Ba ta tikai na valiting ra lamp, pa na vung ia ta ra tung na pal, ma pa na tuba ma ra valavalar na kon, na vung ia ta kana turtur iat, upi

diat dia ruk, diat a gire ra kapa.

³⁴ A kiau na matam ia ra lamp ure ra pakam; ba ra kiau na matam i dovot, a pakam par na buka ma ra kapa; ba i kaina, ra pakam bula na buka ma ra bobotoi.

³⁵ Damana una balaure upi koko ra kapa i ki tam na bobotoi ka.

³⁶ Ba ra pakam par i buka ma ra kapa, ma pata ik tana i bobotoi, na buka parika ma ra kapa, da ra ngala na tala-par i ra lamp na vakapa u.

Iesu i takun ra umana Parisaio ma ra umana tena tutumu

(Mat 23:1-36; Mar 12:38-40)

³⁷ Ba i tatata boko, tika na Parisaio i ting pa ia ba dir a ian me, ma i ruk, i ki pire ra nian.

³⁸ Ba ra Parisaio i gire, i kaian tana, tago pa i vargiliua upi ra nian.

³⁹ Ma ra Luluai i tatike tana: A dovotina avat a lavur Parisaio ava dur ra muru i ra la ma ra muru i ra kadui bula; ma ra bala i vavat i buka ma ra nilong ma ra lavur varpiam.

⁴⁰ Avat a umana lunga, pa i dari laka ba tikai ka i ga pait ra tamuru i ra umana magit ma ra bala i diat bula?

⁴¹ Avat a vartabar ika ma nam ra lavur magit ta ra bala i vavat, ma ra lavur magit par na gomgom ta vavat.

⁴² Na kaina ta vavat ra lavur Parisaio, tago ava tul tar tikatika na pakana ta ra vinvinun ure ra davai i ang na vuvuvul, ma ra lavur nat

na davai na vinauma par, ma ava pait lake ra mangaman-gana takodo ma ra varmari kai God! I boina tuna ba ava tar pait go, ma koko ava tar pait valubane nam!

⁴³ Na kaina ta vavat a umana Parisaio, tago ava mainge ra umana kiki na lua ta ra lavur pal na lotu, ma ra nioro varvagai ta ra lavur tavul a bung.

⁴⁴ Na kaina ta vavat, tago ava vardada ma ra umana tung na minat pa di gire, ma ra tarai dia vanavana taun ia ma pa dia nunure!

⁴⁵ Ma tikai ta diat a umana tena kabinana ta ra varkurai i biti tana: Tena Vartovo, ona u tatike ra dari, u vul avet bula.

⁴⁶ Ma i biti: Na kaina ta vavat a lavur tena kabinana ta ra varkurai bula, tago ava puak tar ra umana kinakap i tup ra tarai dia kapkap diat, ma avat, pa ava bili diat ma ta kopono kaka na lima i vav-
vat ika!

⁴⁷ Na kaina ta vavat, tago ava pait ra umana babang na minat i ra umana propet, ma ra umana tama i vavat, dia ga doko diat!

⁴⁸ Dari ava varvai ma ava mulaot bula ta ra lavur pa-palum kai ra umana tama i vavat; tago dia ga doko diat, ma avat, ava pait ra babang na minat i diat.

⁴⁹ Damana bula ra minato kai God, i ga tatike: Ina tulue ra umana propet ma ra umana apostolo tadav diat, diat a doko ta ra umana, ma ta ra umana diat a vakadik diat,

⁵⁰ upi da tir pa ra gapu i ra lavur propet parika, i ga talingir papa ra vunapai ra rakarakan a gunagunan, ta go ra taun tarai;

⁵¹ da tur pa la ma ra gapu i Abel ma tuk tar ra gapu i Sakaria, nam i ga virua livuan ta ra uguugu na vartabar ma ra pal tabu; ioi, iau tatike ta vavat, da tir pa ia tai go ra taun tarai.

⁵² Na kaina ta vavat a lavur tena kabinana ta ra varkurai, tago ava ga tak vue ra ki ure ra kabinana! Avat iat pa ava ga ruk ma ava ga tur bat ika diat, dia ga mainge ra niruk.

⁵³ Ba i irop kan nam ra pal, a umana tena tutumu, ma ra umana Parisaio dia tut ma ra kankan ure, ma dia vovo pa ia upi na varvai tai ta mangoro na magit;

⁵⁴ ma dia kiki ue upi ta tinata ta ra ngiene upi diat a takun ia me.

12

Iesu i vaale diat ure ra tinata na vaongo
(Mat 10:26-27)

¹ Ma ba mangoro na arip na marmar na tarai dia tar koakor varurung, ma dia kamir vargilgiliane diat, i biti tadav kana tarai na vartovo: Avat a balaure value pa avat kan ra leven kai ra lavur Parisaio, tago ra vaongo ko.

² Ma pa ta magit di ga tuba ba pa da vaarike boko; ma pa ta magit di ga ive ba pa da nunure boko.

³ Ma nam parika ava ga tatike ta ra bobotoi, da valongore boko ta ra kapa; ma

nam ava ga varmaiana me ta ra pakana pal ara iat, da varvarvai tana ta ra lavur ulaul a pal.

*Una burutue to ia?
(Mat 10:28-31)*

⁴ Iau tatike ta vavat, a umana talaigu: Koko avat a burutue diat dia dokodoko ra paka i vavat, ma ba di tar pait ia, pa dia nunure ba ava bula diat a pait ia.

⁵ Go iau vaale avat ta nina ba avat a burut tana: Avat a burut ta nam ba kana ra dekdek upi na vuavue tar bula ra tulungea i vavat ura geena* ba i tar vardodoko; ioi, avat a burut muka tana.

⁶ Di kulkul pa ra ililima na levon ma ra ura toea ka laka? Ma pa di valubane ta tikai ta diat ta ra mata i God.

⁷ Di ga tar luk vapar ra lavur pepe na ulu i vavat. Koko avat a burut, tago avat ava ngatngat ta ra mangoro na levon.

*Nam i tata kapa ure Iesu ma nam i pue vue Iesu
(Mat 10:32-33; 12:32;
10:19-20)*

⁸ Ma nam i tata kapa ta ra mata i ra tarai ure iau, Natu i ra tutana na kale pa ia ta ra mata i ra lavur angelo kai God.

⁹ Ma nam i pue vue iau ta ra mata i ra tarai, da pue vue bula ta ra mata i ra lavur angelo kai God.

¹⁰ Ma nina i tatike ta kaina tinata ure Natu i ra tutana, da re vue boko tana; ma nina

i vul ra Takodo na Tulungen pa da re vue muka tana.

¹¹ Ba dia ben avat ta ra mata i ra kiki na varkurai ta ra umana pal na lotu ma ta ra mata i ra lavur luluai, koko avat a ngarao, ba avat a tata dave, ba ava avat a tatike;

¹² tago ra Takodo na Tulungen na tovo tar ia ta vavat ta nam ra pakana bung nam ra magit i topa avat upi avat a tatike.

A tinata valavalar ure ra lunga na uviana

¹³ Ma tikai ta ra kor i biti tana: Tena Vartovo, una tata pa turagu ba na tibe varbaiane amir ma kamimir tabarikik.

¹⁴ Ma i biti tana: To An, to ia i ga tibe iau upi iau a tena varkurai, ba ra tena tiniba ta mumur?

¹⁵ Ma i biti ta diat: Avat a nuk pa ia, ma avat a balaure avat kan ra puruai na bala; tago ra nilaun kai tikai pa i vuna ta kana peal magit.

¹⁶ Ma i tatike ra tinata valavalar ta diat, dari: A umauma kai tika na uviana i vuai mat;

¹⁷ ma i nuk ia ra balana dari; Ava ina pait ia, tago pa ta pal ba ina vung ra lavur vuai kaugu uma tana?

¹⁸ Ma i biti: Ina pait go, ina re vue kaugu umana pal na vuvuvung, ma ina pait mule ta umana ngala iat, ma ina vung kaugu kon ma kaugu tabarikik tana.

¹⁹ Ma ina biti ta ra tulungeagu dari: Tulungeagu, mangoro kaum tabarikik ure

* 12:5: Geena ia ra ngala na tavul a puputa maravai Ierusalem ma ra iap i ga ioaio vatikai tana. A tarai Iudaia dia ga valarue ra ruarua na tulungen me.

ta mangoro na kilala; una ngo, una ian, una momo, ma una gugu.

²⁰ Ma God i tatike tana: U a lunga, go ra marum da tak vue ra tulungeam tam, ma kai ia laka nam ra lavur magit u ga mal varurue?

²¹ Damana nam i vuvu-vung upi kana ka, ma pa i uviana pire God.

Nurnur tai God
(Mat 6:25-34)

²² Ma i biti tai kana tarai na vartovo: Go iau tatike ta vavat ba koko avat a ngarao upi ra nilaun, ba ava avat a en ia; ba ure ra paka i vavat, ba ava avat a mong me.

²³ Tago a nilaun i ngala ta dir ma ra nian, ma ra paka i vavat i ngala ta dir ma ra mal.

²⁴ Avat a nuk pa ra umana kotkot; pa dia vavauma, pa dia ingaingata, pa kadiat ta pal na vuvuvung, ba ta pal na nian; ma God i tabatabar diat; ma pa ava ti boina vang ta ni ra umana beo?

²⁵ To ia ta vavat ba i ngarao, na valolovina ik ika kana nilaun?

²⁶ Ba ava mama pait nam i ikilik, avat a ngarao dave ure nam i ngala?

²⁷ Avat a nuk pa ra umana vaigoara, dia tavua dave? Pa dia papalum, pa dia viri mal; ma go iau varve avat, ba Solomon ta kana minamar par pa i mong da tikai ta go diat.

²⁸ Ba God i mal ra vura ra pupui dari, nina i tavua gori, ma ningene di voto ra ubu me, pa na vamong pa avat

laka? I ikilik muka kavava nurnur.

²⁹ Koko avat a anan ba ava avat a en ia, ba ava avat a mome, ma koko avat a lavur nuknuk.

³⁰ Tago ra tarai vakuku ta ra rakarakan a gunagunan dia anan upi go ra lavur magit; ma Tama i vavat i nunure go ra lavur magit ava iba up ia.

³¹ Avat a anan upi kana varkurai, ma na tul tar bula go ra lavur magit ta vavat.

A tabarikik arama ra bala na bakut

(Mat 6:19-21)

³² Avat a kikel na sip ik; koko ava burut; tago Tama i vavat i gugu upi na tabar avat ma ra varkurai.

³³ Avat a ivure kavava tabarikik, ma avat a vartabar me; avat a mal ra umana popopoi upi kavavat ba pa diat a maulana, a vuvuvung arama ra bala na bakut ba pa na panie, ma pa ta tena nilong na vana maravai pirana, ma pa ta vui ikik na vakaina.

³⁴ Tago a nuknukim na kiki ta nam ra gunan kaum tabarikik i tur tana.

Ra tultul i ki na vaninara

³⁵ Avat a vi pit ra livua i vavat, ma avat a vabirao kavava umana lamp;

³⁶ ma avat a vardada ma ra tarai dia nuknuk upi kadia luluai ba na talil kan ra lukara na varbean, upi, ba i vut ma i pipidil, da papa are vuavue.

³⁷ Nam ra lavur tultul ba ra luluai i vut, ma i gire tadav diat dia monamono, dia ti

doan; a dovot go iau tatike ta vavat, ba ia iat na vi pit ma na tul tar ia ta diat upi diat a ki ta ra nian, ma na pot ma na torom ta diat tana.

³⁸ Ba na vut ta ra vauruana pakana varkia na nimono, ba ta ra vautuluna, ma na gire tadav diat damana, nam ra umana tultul dia ti doan.

³⁹ Avat a nunure go: Gala ra luluai na pal i tar nunure ra pakana marum a tena nilong na vut tana, gala na balabalaure, pa na nur vue ra kubana upi da lobong ia.

⁴⁰ Avat bula, avat a ki na vaninara; tago Natu i ra tutana na vut ta ra pakana bung ba pa ava nuk pa ia tana.

A dovot na tultul ma nam pa i dovot

(Mat 24:45-51)

⁴¹ Petero i tir ia: Luluai, u tatike go ra tinata valavalar ta vevet ika, ba tadav ra tarai par laka?

⁴² A Luluai i tatike: To ia ra tultul i dovot ma i kabinana bula, upi kana luluai na tibe ba na kure ra kubana, ma na tibatibe diat tana ma kadia tiniba na nian ta ra kilalana?

⁴³ Nam ra tultul i ti doan ba kana luluai i vut, ma i gire babare i papait ia damana.

⁴⁴ A dovot go iau tatike ta vavat, na tul tar ia ba na kure kana tabarikik parika.

⁴⁵ Gala nam ra tultul na nuk ia ra balana dari: Kaugu luluai na vavuan, ma i kitakita ra tarai na tultul ma ra umana tultul na vavina bula, ma i iaian, ma i momamomo, ma i longlong tana;

⁴⁶ a luluai kai nam ra tultul na pot ta ra bung ba pa i nuk pa ia ma ta ra pakana bung ba pa i nunure, ma na manga virit ia, ma na tibe tar kana balbali varurung ma diat ba pa dia nurnur.

⁴⁷ Nam ra tultul ba i tar nunure ra nuknuk i kana luluai, ma pa i vaninara tana, ma pa i murmur kana nuknuk, da manga kita ia;

⁴⁸ ma nam i ngulngul, ma i pait ika ra lavur mangamangana i topa ia ba da kita ia tana, da kita ia ikilik ika. Ma tai nina di ga tibe ma ra ngala, da nuk upi ra ngala tana; ma tai nina di nur tar ra peal, da titir boko upi ra peal bula.

Iesu ia ra vuna ta ra varngangar

(Mat 10:34-36)

⁴⁹ Iau tar vut upi ina vue tar ra iap ta ra rakarakan a gunagunan parika; ma iau mainge muka upi na io.

⁵⁰ Kaugu tika na baptaiso boko da baptaiso iau me, ma iau kaina upi na par.

⁵¹ Koko avat a nuk ia ba iau tar pot upi ra malmal ra pia. Iau tatike ta vavat: Pata, upi ra varngangar iat;

⁵² tago papa go a ilima tai tika na pal diat a tur varbaiai, a utul dia varngangar ma ra ivut, ma ra ivut dia varngangar ma ra utul.

⁵³ Diat a tur varbaiai, a tutana na tut ure natuna, ma a bul na tut ure tamana; a vavina ure natuna a vavina, ma ra bul vavina ure nana, ma ra enana vavina na tut ure ra enana vavina.

*A kabinana ure ra e
(Mat 16:2-3)*

⁵⁴ Ma i tatike tai ra kor na tarai bula: Ba ava gire ra bakut i tut ta ra matana labur, ava tatike vuavue ba: I maravai ba na bata; ma a dovotina.

⁵⁵ Ba ava gire i taubar, ava tatike: Na tup ia ra keake; ma a dovotina.

⁵⁶ Avat a umana tena vaongo, ava kabinana upi avat a kure ra mata i ra gunagunan ma ra bakut, ma dave pa ava kabinana upi avat a kure go ra kilala?

*Una vovo pa kaum ebar
(Mat 5:25-26)*

⁵⁷ Ma avat iat, ta ra ava pa ava kure ra mangamangana takodo?

⁵⁸ Ba amur vanavana boko ma kaum ebar tadav ra tena varkurai, una vovo pa ia na nga upi una langalanga kan ia; kan na al pa u tadav ra tena varkurai, ma ra tena varkurai na tul tar u tai ra tultul, ma ra tultul na vue varuk u ta ra pal na banubat.

⁵⁹ Go iau tatike tam: Pa una irop muka tana, ona pa u bali vapar ra lavur toea parika.

13

Una vana kan ra kaina mangamangana kan una mat

¹ Ta nam ra e, ta umana dia vana pirana ma dia varve ure nam ra tarai Galilaia ba Pilato i ga ubu poto ra gapu i diat ma kadia umana tinabar.

² Ma i tatike bali diat dari: Ava nuk ia laka ba nam ra tarai Galilaia a umana tena varpam iat ta diat a Galilaia

parika, tago ra dari i ga ubu diat?

³ Iau tatike ta vavat ba: Pata; ma gala avat, pa ava nukpuku, avat a virua par bula damana.

⁴ Ba nam ra vinun ma lavutul ba ra pal vartaun Siloam i ga tarip taun diat ma i ga doko diat, ava nuk ia laka ba diat ra umana tena varpam ta diat ra tarai par dia ki Ierusalem?

⁵ Iau tatike ta vavat ba: Pata; ma gala avat, pa ava nukpuku, avat a virua par bula damana.

A tinata valavalar ure ra lovo nina pa ta vuaina tana

⁶ Ma i tatike go ra tinata valavalar; Tika na tutana i ga vaume ra lovo ta kana uma na vain, ma i tadav ia, i nuk upi ta vuaina tana; ma pata.

⁷ Ma i tatike tai ra tena malmal uma: Go ra utul a kilala iau mama tikan upi ta vuaina ta go ra lovo; una mut vue! Dave go i tur bat ra uma?

⁸ Ma i tatike bali ia dari: Luluai, una nur vue go ra kilala bula, upi ina kal kikil ia, ma ina pupunang tar tana;

⁹ ma ari ona na vuai namur, i boina; ma ona pata, io, una mut vue muka.

Iesu i valagar pa ra vavina i talikun ra pakana ta ra Bung Sabat

¹⁰ Ma i vartovo tai tika na pal na lotu ta ra Bung Sabat.

¹¹ Ma tika na vavina i ki tana, a tabaran na binilua i ga ovai tana a vinun ma lavutul na kilakilala, ma i talikun ra. pakana, ma i mama al kodoa.

¹² Ma Iesu i gire, i ora, ma i tatike tana: Ia An, u ti oton kan kaum minait.

¹³ Ma i vung ra ura limana tana, ma i tur takodo vuavue, ma i pite pa God.

¹⁴ Ma ra tena kukure pal na lotu i kankan, tago Iesu i tar valagar ta ra Bung Sabat, ma i biti tai ra tarai: A laptikai na bung upi ra tarai diat a papalum tana; avat a vana uti tana, upi da valagar pa avat, ma koko ta ra Bung Sabat.

¹⁵ Ma ra Luluai i tatike tana: Avat a umana vaongo, avat par tikatikai, pa ava pala vue kavava bulumakau, ba kavava as kan ra kubana, ma ava agure laka ta ra Bung Sabat tadav ra tava?

¹⁶ Go ra vavina a bul mur tai Abaraam, ma Satan i ga vi ia ra vinun ma lavutul na kilakilala, ma ta ra ava pa da pala vue go ra vivi kan ia ta ra Bung Sabat?

¹⁷ Ba i tatike go ra lavur tinata, diat par dia vartoto me, dia vavirvir; ma ra kor na tarai dia gugu ta go ra lavur bo na magit par i tar pait ia.

A tinata valavalar ure ra pat na mastad

(*Mat 13:31-32; Mar 4:30-32*)

¹⁸ Ma i biti: A varkurai kai God dir vardada ma ra ava? Ava ina valarue me?

¹⁹ Dir vardada ma ra pat i ra mastad,* tika na tutana i kap ia, ma i vaume ta kana uma; ma i tavua, ma i ngala na davai; ma ra lavur beo

liuliu dia ra.kan ta ra ingaingarina.

A tinata valavalar ure ra leven

(*Mat 13:33*)

²⁰ Ma i biti mulai: Ava ina valarue ra varkurai kai God me?

²¹ Dir vardada ma ra leven nina tika na vavina i ga vatur ia, ma i poto ive ma ra utul a valavalar na plaua, ma ra ik boko i leven parika.

Ra mataniolo i irivo

(*Mat 7:13-14,21-23*)

²² Ma i alalu ta ra lavur pia na pal, ma ta ra lavur gunagunan, i vartovo vanavana, ma i vana tuk tar urama Ierusalem.

²³ Ma tikai i tir ia: Luluai, a paupau ka laka diat da ga valaun diat? Ma i biti ta diat:

²⁴ Avat a ongor upi avat a olo ta ra mataniolo i irivo, tago iau tatike ta vavat, mangoro boko diat a valar ra niruk tana, ma pata.

²⁵ Ba ra luluai na pal i tar tut, ma i tar banu ra matakilalat, ma ava turtur ra pia, ma ava pipidil ta ra banbanu ma ava biti dari: Luluai, una papa are avet; na biti ke ta vavat dari: Pa iau nunure avat ba avat mamave;

²⁶ ma avat a tur pa ra tinata dari: Ave ga ian ma ave ga momo ta ra luaina matam, ma u ga vartovo ta kaveve lavur nga;

²⁷ ma na biti: Iau varve avat, ba pa iau nunure avat ba avat mamave; avat a umana tena pait ra kaina

* **13:19:** A mastad, a davai nina i manga ikilik ra patina, ia kaka ra davaina iat i ngala.

magit par, avat a vana kan iau.

²⁸ A tinangi boko ma ra vangvangia palangia, ba avat a gire Abaraam, Isak ma Iakob ma ra lavur propet par ta ra varkurai kai God, ma avat, di okole vue ka avat.

²⁹ Ma diat a vut maro ra matana taur ma ra taoai ma ra labur ma ra taubar ma diat a ki ta ra varkurai kai God.

³⁰ Ma ta umana dia murmur, diat a lua, ma ta ra umana dia lua, diat a murmur uka.

Iesu i mari Ierusalem (Mat 23:37-39)

³¹ Ta nam ra pakana bungiat ta ra umana Parisaio dia vut, dia biti tana: Una irop, ma una vana; tago Erodes i mainge upi na doko u.

³² Ma i tatike ta diat: Avat a vana, avat a ve nam ra leing na pap ba: Go iau valavalagar gori ma ningene; ma oari ina ngo.

³³ Ma ina vanavana gori ma ningene ma oari bula, upi koko ra propet na virua tai ta ra gunan irai, aro Ierusalem iat.

³⁴ Ierusalem, Ierusalem, nam i dokodoko ra lavur propet, ma i tupatupar diat, dia tultulue diat tadav ia! Aivia ra bung iau ga mainge ba ina varurue ra lavur natum, da ra kakaruk i varurue ra lavur natnatina ta ra vavai na bebeana, ma ava ol ika.

³⁵ Gire! A kuba i vavat i tur vakuku ka pire vavat; ma iau tatike ta vavat: Pa avat a gire mule iau tuk ta ra bung ba avat a biti tana dari: Da pite

pa nina i pot ma ra iang i ra Luluai.

14

Iesu i valagar pa tika na minait

¹ Ma ba i ruk ta ra kuba i tika na luluai ta diat a umana Parisaio ta ra Bung Sabat, upi na en ra gem, dia kiki ue ke.

² Ma tika na tutana i mait i polo ra pakapakana, ma i ki maro lua tana.

³ Iesu i tir ra umana tena kabinana ta ra varkurai ma ra umana Parisaio dari: I takodo ba da valagar ta ra Bung Sabat ba pata?

⁴ Ma dia ki mut uka. Ma i vatur ia, i valagar pa ia, ma i tul vue.

⁵ Ma i biti ta diat: To ia ta vavat ba kana as ba kana bulumakau i bura ta ra tung ta ra Bung Sabat, ma pa na al vatutua lulut pa ia laka?

⁶ Ma pa i tale diat upi diat a bali mule go ra lavur tinata.

A madu na bala ma ra var-mari pire ra vaira

⁷ Ba i gire diat di ga ting pa diat, dia pilak pa ra umana kiki na lua, i tatike ra tinata valavalalar ta diat, dari:

⁸ Ba tikai i ting pa u ta ra lukara na varbean, koko una ki ta ra kiki na lua; kan i tar ting pa tikai bula i ngala ta mumur,

⁹ ma nam i ga ting pa amur na pot ma na biti tam: Una ki are go ra tutana; ma una vana na vavirvir upi ra kiki namur.

¹⁰ Ba di tar ting pa u, una vana ma una ki ta ra kiki i mur kakit, ma ba nina i ga ting pa u i pot, na biti tam:

Talaigu, una mai, una ki rikai na lua; ma diat par ava ki varurung ma diat ta ra nian, diat a ru u.

¹¹ Tago nina i vangala pa mule, da vaikilik pa ia, ma nina i vaikilik pa mule, da vangala pa ia.

¹² Ma i biti bula tai nina i ga ting pa ia: Ba u mal pa ra nian na keake ba ra nian na ravian, koko una ting pa ra lavur talaim, ma ra lavur turam, ma ra lavur niurum, ma ra lavur tadar tana, kan diat a ting pa u bula ma diat a bali ia tam.

¹³ Ba u mal pa ra lukara, una ting pa ra lavur luveana, ma ra lavur kakak, ma ra lavur kekebau, ma ra lavur pula;

¹⁴ ma una doan; tago vakir kadiat ta magit upi diat a bali ia me tam; da bali ia tam ta ra nilaun mulai kai ra lavur tena takodo.

*A tinata valavalalar ure ra ngala na lukara
(Mat 22:1-10)*

¹⁵ Tikai ta diat dia ki me ta ra nian, ba i valongore go ra lavur tinata, i tatike: Nina ba na en ra gem boko ta ra varkurai kai God, i ti doan.

¹⁶ Ma Iesu i biti tana: Tika na tutana i mal pa ra ngala na nian ma i ting pa mangoro tana;

¹⁷ ta ra pakana bung na nian i tulue kana tultul upi na ve diat, di ga ting pa diat, ba: Avat a mai; tago di tar vaninare ra lavur magit par.

¹⁸ Ma diat par dia vura tata bat diat. A luaina i biti tana: Iau tar kul pa ra pakana pia,

ma ina vana, ina gire muka; iau lul u ba da nur vue iau.

¹⁹ Ma tikai bula i biti: Iau tar kul ra ilima na uraura bulumakau, ma ina vana, ina valar diat; iau lul u ba da nur vue iau.

²⁰ Ma ta ra tikai bula i biti: Amir tar taulai ma tika na vavina, ma i dekdek upi ina vana.

²¹ Ma ra tultul i vana, ma i ve kana luluai ta go ra lavur tinata. Ma ra luluai na pal i kankan ma i biti tai kana tultul: Una vana lulut ta ra lavur nga, ma ta ra lavur nga ikik ta ra pia na pal, ma una ben pa ra umana kakak, ma ra umana pula, ma ra umana kekebau.

²² Ma ra tultul i biti: Luluai, di tar pait nam parika u vartuluai upi ia, ma pa i kor boko.

²³ Ma ra luluai i biti tai ra tultul: Una vana ta ra lavur nga tur, ma ta ra lavur nga na umauma, una vo pa diat, upi diat a ruk upi kaugu pal na kor.

²⁴ Tago iau tatike ta vavat: Koko ta tikai ta diat, di ga ting pa diat, na ian kilang kaugu nian.

Ra tarai na vartovo diat a vungue kadia tabarikik parika

(Mat 10:37-38)

²⁵ Ma a ngala na kor na tarai dia varagur me; ma i tur tapuku ma i tatike ta diat:

²⁶ Ba tikai i tadav iau ma pa i milikuane tamana, ma nana, ma kana taulai ma ra umana natuna, ma ra umana turana, ma ra umana taina, io, ma kana nilaun bula,

vakir kaugu tutana na vartovo.

²⁷ Nina ba pa i puak pa kana bolo ma pa i murmur iau me, vakir kaugu tutana na vartovo.

²⁸ Tago to ia ta vavat ona i mainge upi na pait ra pal vartaun, ba pa na ki boko upi na luk value pa ra mataina, pi na matoto ba na pait ot pa ia ba pata?

²⁹ Kan ba i tar pait ra vunapaina, ma i mama pait ot pa ia, ma diat par dia gire, diat a kulume tana, diat a biti:

³⁰ Go ra tutana i tar pait ra vunapaina, ma i mama pait ot pa ia.

³¹ Ba to ia ra king, ba i vana oai upi ra vinarubu ma ta ra king, ba pa na ki boko upi na nuknuk lua ba ra vinun na arip na marmar na tarai na topa bar ra ura vinun na arip na marmar na tarai kai nina i tut na vinarubu ure?

³² Kan ba nina ta ra tikai i vailik boko kan ia, na tulue tadav ia ma na lul pa ra malmal tana.

³³ Damana ba tikai ta vavat pa i vungue kana tabarikik parika, vakir kaugu tutana na vartovo.

Ra solt nina pa i topa ta magit

(Mat 5:13; Mar 9:50)

³⁴ A solt i boina; ma gala ra mapak i ra solt i panie, da vamapak mule ma ra ava?

³⁵ Pa i topa ra pia, ma pa i topa ra ul a puputa, da vue ke. Nina ba ra talingana upi na valongor me, boina ba na valongore.

15

A sip i ga rara
(Mat 18:12-14)

¹ Ma ra lavur tena varurue totokom ma ra lavur tena varpiam par dia tadav ia upi diat a valongore.

² Ma ra umana Parisaio ma ra umana tena tutumu dia tata mukumuk ure, dia biti: Go ra tutana dia varmaram ma ra lavur tena varpiam, ma dia ian me.

³ Ma i tatike go ra tinata valavalar ta diat, dari:

⁴ To ia ta vavat ba kana ra mar na sip, ma tikai i rara, ma pa na vana kan ra lavuvat na vinun ma lavuvat aria ra pui, ma na mur nina i rara, tuk ta nam ra bung ba na tikan tadav ia mulai?

⁵ Ba na ga tikan tadav ia, na puak vako ta ra ulavarana, ma na gugu.

⁶ Ma ba i pot ra kubana, na oro pa ra umana niuruna ma ra umana talaina, ma na biti ta diat: Dat a gugu tago iau tar tikan tadav kaugu sip i ga rara.

⁷ Iau tatike ta vavat, ba damana bula na lia ra gugu tuna arama ra bala na bakut ure tika na tena varpiam i tar nukpuku, ta diat ra lavuvat na vinun ma lavuvat na tena takodo, nina ba pa dia kaina upi ra nukpuku.

A pakana mani i rara

⁸ Ba nuve ra vavina ba kana ra vinun na pakana mani, ma ba i varara vue tikai, ba pa na valiting ra lamp laka, ma na arupe ra pal, na titatikan muka upi na tikan tadav ia?

⁹ Ba i tar tikan tadav ia, na oro pa ra umana niuruna ma ra umana talaina, ma na biti: Dat a gugu, tago iau tar tikan tadav nina ra pakana iau ga varara vue.

¹⁰ Damana bula, iau tatike ta vavat, a gugu pire ra umana angelo kai God ure tika na tena varpian i nukpuku.

A bul i ga rara

¹¹ Ma i biti dari: Tika na tutana a ivu natuna, a ura tutana,

¹² ma ra muruna ta dir i biti tai tamana: Tama, una takan tar kaugu tiniba ta kaum tabarikik. Ma i tibe dir ma kana tabarikik par.

¹³ Ma pa i vavuan ra bung, ba nam ra muruna i vung varurue kana tabarikik parika, ma i vana me ta ra gunan vailik ma i vole vue kana tabarikik par abara ta kana mangamangana vovoloji.

¹⁴ Ma ba i tar vole vue parika, a ngala na mulmulum i tup nam ra gunan; ma i mulmulum nagam.

¹⁵ Ma i vana, i ki pire tikai ta nam ra gunan; ma nina i ki pirana, i tulue ta kana umana gunan pi na tabatabar ra umana boroi.

¹⁶ Ma i anan upi na maur ma ra lavur pal i ra magit a umana boroi dia en ia, ma pa ta i tabar ia.

¹⁷ Ba i minana mulai, i biti: Aivia ra tultul kai tamagu, i kulkul diat, dia maur ma ra gem, ma dia en valili ia, ma go iau mat ati ma ra mulmulum!

¹⁸ Iau ina tut, ma ina vana tadav tamagu ma ina biti tana: Tama, iau ga papait ra varpian pire ra bala na bakut ma piram bula;

¹⁹ pa iau ko upi da vatang mule iau ba natum; una togue iau da tikai ta diat kaum umana tultul u kulkul uka diat.

²⁰ Ma i tut, i vana tadav tamana. Ba i vailik ka boko, tamana i gire, ma i mari ia, i vutvut tadav ia, i tal pa ra inoana, ma i manga galum ia.

²¹ Ma natuna i biti tana: Tama, iau ga papait ra varpian pire ra bala na bakut ma piram bula; ma pa iau ko upi da vatang mule iau ba natum.

²² Ma tamana i tatike tai kana umana tultul: Avat a kap lutut ra mal uti, nina i boina kakit, ma avat a ule tar ia tana; avat a ule ra domol ta ra limana, ma ra ura pal a kau ta ra ura kauna;

²³ ma avat a kap ra monoina nat na bulumakau uti, da doka, dat a ian ma dat a gugu.

²⁴ Tago natugu go i ga mat, ma go i laun mulai; i ga rara, ma go i vana rikai mulai. Ma dia vura gugu.

²⁵ Ma natuna, ra luaina, i ki na uma; ma ba i maravai ta ra pal, i valongore ra kaur ma ra malagene.

²⁶ Ma i oro pa tika na tultul, i tir ia ure go ra lavur magit.

²⁷ Ma i tatike tana: Turam i tar pot, ma tamam i tar doko ra monoina nat na bulumakau ure, tago i gire mule, ma i laun bulu.

28 Ma i kankan, i ole ra niruk; ma tamana i irop tadav ia, i tingting pa ia.

29 Ma i biti tai tamana: Go mangoro na kilala iau ga toratorom tam, ma pa iau ga piam kaum vartuluai; ma pa u tabar iau ma ta nat na me ke, upi avet a gugu me ma ra umana talaigu.

30 Ba go natum i vut, nina i ga vole kaum tabarikik ta ra umana igoro na vavina, u doko ra monoina nat na bulumakau ure.

31 Ma i biti tana: Natugu, u ki vatikai piragu, ma kaugu tabarikik parika kaum uka.

32 I kat ba da gugu ma da ga, tago go turam i ga mat, ma go i laun mulai; i ga rara, ma go di tar tikan tadav mule.

16

A tultul i kabinana

1 Ma i tatike bula tai ra tarai na vartovo: Tika na tadar na tutana kana tika na tultul na tabarikik, ma di takun ia tana ba i vole kana tabarikik.

2 Ma i oro pa ia, ma i biti tana: Ava go iau valongore ure u? Una vaarike kaum papalum, tago pa una tultul na tabarikik mulai.

3 Ma ra tultul na tabarikik i nuk ia ra balana: Ava ina pait ia, tago kaugu luluai i tak vue go ra papalum kan iau? Pa iau dekdek upi ina ipuk; ma iau vavirvir ba ina lulul.

4 Iau nunure nam ina pait ia, upi ba di tar okole vue iau kan go ra papalum, diat a vango iau ta ra kubakuba i diat.

5 Ma i oro tikitikai pa diat par dia ga la pa ra magit kai kana luluai, ma i tir ra luaina: Aivia u ga la pa ia tai kaugu luluai?

6 Ma i biti: A mar na valavalar na dangi. Ma i biti tana: Una vatur kaum buk, una ki, ma una tumu lulut i tana ba ra ilima na vinun uka.

7 Ma i tir ta ra tikai: Aivia u ga la pa ia? Ma i biti: A mar na valavalar na vit. Ma i biti tana: Una vatur kaum buk, ma una tumu tana ba ra lavutul na vinun uka.

8 Ma ra luluai i pite pa go ra tultul na tabarikik nina pa i ga takodo, tago i tar papait na kabinana damana; tago ra umana natu i go ra e dia lia ma ra kabinana ta kadia tataun ta diat ra lavur natu i ra kapa.

9 Iau tatike ta vavat: Avat a vamaram pa ta umana talai vavat ma ra tabarikik kai ra mangamangana pa i takodo, upi ba i tar par da vango pa avat ta ra palpal i tur tukum.

10 Nina i dovot ta ra magit i ikilik ika, i dovot bula ta ra ngala na magit, ma nina ba pa i dovot ta ra ikilik, pa i dovot ta ra ngala.

11 Ona pa ava ga dovot ta ra tabarikik pa i takodo, ia laka na nur tar ia ta vavat nam i dovot?

12 Ba pa ava ga dovot ta nam kai ta ra tikai, ia laka na tabar avat ma kavavat?

13 Pa ta tultul ba na torom tai ta ivu luluai; tago na milikuane tikai, ma na mari ta ra tikai; ba na murmur tikai, ma na piam ta ra tikai. Avat a torom dave tai God ma ta ra

tabarikik bula?

Ta umana tinata kai Iesu
(*Mat 11:12-13; 5:31-32;*
Mar 10:11-12)

¹⁴ Ma ra umana Parisaio, a umana tena mari mani, dia valongore go ra lavur tinata; ma dia kulume tana.

¹⁵ Ma i biti ta diat: Avat, ava vatakodo avat ta ra mata i ra tarai; ma God i nunure ra bala i vavat; tago nina ra magit a tarai dia pite pa ia, i milmilikuan ta ra mata i God.

¹⁶ A tinata na varkurai ma ra vartovo kai ra lavur propet dia tuk tar tai Ioanes; ma papa nam ra kilala di varve ra bo na varvai ure ra varkurai kai God, ma ra tarai par dia olo ma ra ongor tana.

¹⁷ Pa i dekdek upi ra bala na bakut ma ra rakarakan a gunagunan na panie, ma pa ta ngungu matana buk na panie ta ra tinata na varkurai.

¹⁸ Nina i vungue kana vavina, ma i ben ta ra tikai i po, ma nina i ben ta vavina ba kana tutana i tar vungue, i po bula.

Lasaro dir ma ra uviana

¹⁹ Tika na uviana, i mong ma ra mal meme ma ra bo na mal kumau, ma i lukara a bungbung parika;

²⁰ ma di vadiop tika na tena nilul, a iangina Lasaro, pire kana mataniolo, i manmanua ra pakapakana,

²¹ ma i mainge na en ra tagigi na nian i burabura kan ra vuvuvung na nian kai ra uviana; io, ma ra umana pap dia damdam ra manuana.

²² Tuka boko, a tena nilul i mat, ma ra umana angelo

dia puak pa ia urama ta ra bongobongo i Abaraam; ma ra uviana i mat bula, ma di punang ia.

²³ Ma ara ra ruarua na tulungen i tadaraka, tago i kankadik, ma i gire Abaraam aro vailik, ma Lasaro ta ra bongobongo i Abaraam.

²⁴ Ma i oraoro dari: Tama, Abaraam, una mari iau, una tulue Lasaro upi na tuk pa ta ik a tava ma ra ngu na kaka na limana, ma na vamadoldol ra karamagu me, tago iau kankadik ta go ra birao.

²⁵ Abaraam i biti: Natugu, una nuk pa ia, ba u ga laun boko u ga alube pa kaum lavur bo na magit, ma damana bula Lasaro a lavur kaina magit; ma go di mal ia ati, ma u, u kankadik.

²⁶ Go bula, tika na ngala na male livuan ta dat, upi koko diat a bolo mamati pire vavat, ma pa ta bula na bolo maro uti pire vevet.

²⁷ Ma i biti: Tama, iau lul ba una tulue ta ra kuba i tamagu,

²⁸ tago a ilima na turagu, ma na tugal diat kan diat bula, diat a vana uti ta go ra kinadik.

²⁹ Abaraam i biti: A buk kai Moses ma ra lavur propet i tur pire diat; boina ba diat a valongore diat.

³⁰ Ma i biti: Pata, tama Abaraam; ba tikai na tadav diat kan ra minat, diat a nukpuku muka.

³¹ Ma i biti tana: On.a pa dia valongore Moses ma ra lavur propet, pa diat a ka-

pupi bula ba tikai ta diat ra umana minat na tut rikai.

17

A kaina mangamangana
(*Mat 18:6-7,21-22; Mar 9:42*)

¹ Ma i biti tai kana tarai na vartovo: Di mama tur bat ra lavur tukatukai upi koko dia vana rikai, ma na kaina tai nina dia vana rikai tana!

² Gala na boina gala di ga kun tar ra vat na niudu ta ra inoana, ma gala di ga vue vadudu ia na ta, upi koko na varara tikai ta diat ra umana ikilik dari.

³ Avat a balaure avat! Ba turam i pait ra varpiam, una pit ia; ma ba i nukpuku, una nur vue muka.

⁴ Ba i pait ra varpiam tam a lavurua na pakana tai tika na bung, ma i lingan piram a lavurua na pakana bula ma ra tinata dari: Iau nukpuku, una nur vue muka.

A nurnur

⁵ Ma ra umana apostolo dia tatike tai ra Luluai: Una vangala kaveve nurnur.

⁶ Ma ra Luluai tatike: Ona kavava nurnur i da ra ikilik na pat i ra davai, ma avat a tatike tai go ra davai, a lovo, dari: Una tarubat, ma una tur ara na ta! na torom ta vavat.

A papalum kai ra tultul

⁷ To ia ta vavat laka ba kana tultul i tar ipuk, ba i tar balaure ra umana sip, na tatike tana, ba i vut maro ra uma: Uti muka, una ki, ma una ian;

⁸ ma pa na biti dari laka: Una mal pa agu magit, ma

una vi pit, una torom pa tagu ba ina ian pa, ma ina momo pa; ma namur boko una ian, ma una momo?

⁹ Dave na pite pa laka nam ra tultul, tago i tar pait ra lavur magit i ga tul tar ia tana?

¹⁰ Damana avat bula, ba ava tar pait vapar nam di ga tul tar ia ta vavat, avat a tatike: Avet a umana tultul na niiba, ave ga pait kaveve papalum uka.

Iesu i vagomgom pa ra vinun na vukavuka

¹¹ Ba dia vanavana na nga urama Ierusalem, i vanavana livuan Samaria ma Galilaia.

¹² Ma ba i olo tai tika na pia na pal, dia varkuvo ma ra vinun na tarai dia vukavuka, ma dia tur maro vailik;

¹³ ma dia manga oro dari: Iesu, Luluai, una mari avet.

¹⁴ Ba i gire diat, i tatike ta diat: Avat a vana, avat a ve kapi avat tai ra umana tena tinabar. Ba dia vanavana, dia gomgom uka.

¹⁵ Ma tikai ta diat, ba i gire i tar lagar, i talil, ma i pite pa God ma ra ngala na nilaina,

¹⁶ ma i va timtimum pire ra ura kauna, ma i pite pa ia; ma ia ra te Samaria.

¹⁷ Iesu i tir ia: Pa di vagomgom avat ava vavinun laka? Akave ra lavuvat?

¹⁸ Pa ta laka i talil upi na pite pa God, ia kaka go ra vaira?

¹⁹ Ma i tatike tana: Una tut, ma una vana; kaum nurnur i tar valaun u.

Ra e na varkurai kai God na pot

(Mat 24:23-28,37-47)

²⁰ Ba ra umana Parisaio dia tir ia ba vingaia ra varkurai kai God na vut, i tatike bali diat dari: A varkurai kai God pa i vut ma ra ginigira upi ia;

²¹ ma pa da biti ba: Go kari! ba: Nam! Tago ra varkurai kai God i ki livuan ta vavat.

²² Ma i tatike tai ra tarai na vartovo: A e na vut boko ba avat a mainge upi avat a gire tika na bung kai Natu i ra tutana, ma pa avat a gire.

²³ Ma diat a tatike ta vavat ba: Nam! ba: Go kari! Koko avat a vana, koko avat a murmur tana.

²⁴ Tago dir vardada ma ra meme; ba i pala ia aro ta ra papar a vavai na bakut i vakapa are ta ra papar a vavai na bakut bula; damana bula Natu i ra tutana ta kana bung.

²⁵ Ma na kadik lua ma ra mangoro na mangamangana, ma go ra taun tarai na pue vue.

²⁶ Da nam ta ra kilala i Noa, damana bula ta ra kilala i Natu i ra tutana.

²⁷ Dia ga iaian, dia ga momamomo, dia ga varvarbean, ma dia ga tulatulai ta ra varbean tuk ta nam ra bung ba Noa i koa ta ra parau ta tana, ma ra lovon ta i pot ma dia virua parika tana.

²⁸ Damana bula ta ra kilala i Lot: dia ga iaian, dia ga momamomo, dia ga kukul, ma dia ga ivura, dia ga vauma, ma dia ga papait pal,

²⁹ ma ta ra. bung Lot i irop kan Sodom, a iap ma ra pakar i bura marama ra

bakut, ma dia virua parika tana;

³⁰ na damana bula ta ra kilala ba da vaarike Natu i ra tutana tana.

³¹ Ta nam ra kilala, koko nina i ki ra ul a pal na irop upi kana tabarikik ara ra bala na pal, upi na vairop ia; ma ba tikai i ki ra uma, koko muka na talil.

³² Avat a nuk pa ra taulai kai Lot.

³³ Nina i mainge na valaun mule, na virua; ma nina ba pa i nuk pa kana nilaun, na laun muka.

³⁴ Iau tatike ta vavat: Ta nam ra marum, a ivu tutana dir a va tai tika na vava; da vatur vake tikai, ma ta ra tikai da nur vue.

³⁵ A ivu vavina dir a udu-udu varurung; da vatur vake tikai, ma ta ra tikai na ki ke.

[³⁶ A ivu tutana dir a ki ta ra uma; da vatur vake tikai, ma ta ra tikai da nur vue.]

³⁷ Ma dia tir ia dari: Luluai, akave? Ma i tatike ta diat: A umana kotkot dia pot varurung ta nam ra gunaʻa a minat i va tana.

18

A tinata valavalalar ure ra ua na vavina ma ra tena varkurai

¹ Ma i tatike ra tinata valavalalar ta diat upi na tovo diat, ba i topa ra tarai upi diat a araring milat ma koko diat a talanguan.

² I biti: Tika na tena varkurai i ga ki tai tika na pia na pal, pa i ru God, ma pa i nuk pa ra tarai.

³ Ma tika na ua na vavina bula ta nam ra pia na pal, ma

i vala vana tadav ia, i lul ia dari: Una obo iau ta kaugu ebar.

⁴ Ma lua boko i ole; ma namur i nuk ia ra balana dari: Pa iau ru God, ma pa iau nuk pa ra tarai,

⁵ ia kaka, tago go ra ua na vavina i vovo vatalanguane iau, ina oba ka, kan na vatalanguane iau ma kana vana vana milat.

⁶ Ma ra Luluai i biti: Avat a valongore go ra tinata kai ra kaina tena varkurai.

⁷ Ma God bar, pa na obo laka ra taraina, diat, dia tangi tadav ia ra marum ma ra keake bula, nina diat, i ungunvovovon pa diat?

⁸ Iau tatike ta vavat, na obo lulut pa diat. la kaka, ba Natu i ra tutana i pot na gire tadav bar ta nurnur ra pia?

A tinata valavalar ure ra Parisaio ma ra tena varurue totokom

⁹ Ma i tatike bula go ra tinata valavalar tadav diat dia nurnur ta diat mule, ba ra umana tena takodo diat, ma dia pidimuane ra tarai par.

¹⁰ A ivu tutana dir vana urama ra pal na vartabar upi ra niaring; tikai ta dir a Parisaio, ma ta ra tikai a tena varurue totokom.

¹¹ A Parisaio i tur ma i araring ta ra balana dari: God, iau pite pa u tago pa ave vardada ma ra tarai par, a lavur tena varvaur, a lavur tena vaongo, a lavur tena nipo diat, ma pa amir varogop bula ma go ra tena varurue totokom.

¹² Iau vevevut ma ra vinavel a vikvik par; iau

vartabar ma tikatikai ta ra vinvinun iau vatur vake.

¹³ Ma ra tena varurue totokom i tur ara vailik, i ruva ba na tadarake ra bakut, i tibul ra bongobongono, ma i biti: God, una mari ka iau, iau a tena varpiam.

¹⁴ Iau tatike ta vavat: Go ra tutana i talil ra kubana, a tena takodo, ma ta ra tikai pata; tago nina i vangala pa mule, da vaikilik pa ia; ma nina i vaikilik pa mule, da vangala pa ia.

Iesu i vadoane ra umana bul ikilik

(*Mat 19:13-15; Mar 10:13-16*)

¹⁵ Ma dia kap ra umana kuramana tadav ia, upi na bili diat; ba kana tarai na vartovo dia gire, dia tugal diat.

¹⁶ Ma Iesu i oro pa diat pirana, ma i biti: Avat a nur vue ra umana bul ikilik upi diat a tadav iau, ma koko avat a tugal diat, tago kadiat dia dari ra varkurai kai God.

¹⁷ A dovot go iau tatike ta vavat: Nina ba pa i kapupi ra varkurai kai God da ra bul ikilik, pa na olo muka tana.

Ra uviana na tutana

(*Mat 19:16-30; Mar 10:17-31*)

¹⁸ Tika na tena varkurai i tir ia: Bo na Tena Vartovo, ava ina pait ia upi kaugu ra nilaun tukum?

¹⁹ Iesu i tatike tana: Dave u vatang iau ba iau boina? Pa ta i boina, ia kaka God.

²⁰ U nunure ra lavur vartuluai: Koko una po, Koko una vardodoko, Koko una long, Koko una varvai vavaongo, Una ru tamam ma nam.

21 Ma i biti: Go parika iau tar toratorom tana papa amana ba iau ga bul.

22 Ba Iesu i valongore, i biti tana: A kopono magit boko u iba upi ia; una ivure kaum vurvur magit parika, ma una tibe ra lavur luveana me, ma kaum boko ra bo na vuvuvung ra bala na bakut; ma una mai, una mur iau.

23 Ba i valongore go ra tinata i tabun muka ra balana tana, tago i manga uviana.

24 Ba Iesu i gire, i biti: I papait na dekdek muka upi ta tika na uviana na olo ta ra varkurai kai God!

25 Tago a niolo kai ra uviana ta ra varkurai kai God i manga dekdek ta dir ma ra nidolo kai ra kamel ta ra matana ingingit.

26 Ma diat dia valongore dia tatike: Ari ona damana, ia da valaun ia?

27 Ma i biti: A magit i dekdek pire ra tarai, God i pait valar pa ia.

28 Ma Petero i biti: Ave ga vana kan kaveve vurvur magit ma ave murmur u.

29 Ma i biti ta diat: A dovot go iau tatike ta vavat: Pa ta i ga vana kan ra pal, ba kan kana vavina ba ra umana turana, ba nana, ba tamana, ba ra umana natuna, ure ra varkurai kai God,

30 ba pa na vatur vake ra mangoro iat ta go ra nilaun ma namur ra nilaun tukum.

Ra vautuluna tinata kai Iesu ure kana minat

(Mat 20:17-19; Mar 10:32-34)

31 Ma i agure vaire pa ra vinun ma a ivut, ma i biti ta diat: Go da vana urama Ierusalem, ma da pait nina ra lavur magit par ra umana propet dia ga tumu ia ure Natu i ra tutana.

32 Tago da tul tar ia tai ra lavur Tematana, ma da kulume, ma da vakaina muka, ma da nami ia;

33 diat a virit ia, ma diat a doka; ma ta ra vautuluna bung na laun mulai.

34 Ma pa dia matoto ta go ra magit; ma di ive go ra tinata kan diat, ma pa dia nukure ra kukurai ra lavur magit di ga tatike.

Iesu i vanana pa ra pula

(Mat 20:29-34; Mar 10:46-52)

35 Ba i maravai Ieriko, tika na pula i ki ra papar a nga, i lulul;

36 ba i valongore ra kor dia vanavana, i titir ba ava go.

37 Ma dia ve ba Iesu ra te Nasaret i vanavana pakit.

38 Ma i oraoro dari: Iesu, u natu i David, una mari iau.

39 Ma diat dia lualua, dia tigel ia ba na ki mut uka; ma i manga oraoro ka dari: U natu i David, una mari iau.

40 Ma Iesu i tur, ma i vartu-luai ba da ben ia pirana; ma ba i vana maravai pirana, i tir ia:

41 Ava u mainge ba ina pait ia tam? Ma i tatike: Luluai, ba ina nana mulai.

42 Ma Iesu i biti tana: Una nana muka, kaum nurnur i tar valaun u.

43 Ma i nana vuavuai mulai, ma i mur ia, ma i pite pa

God; ma ra tarai par bula ba dia gire, dia pite pa God.

19

Iesu dir ma Sakaio

¹ Ma i olo Ieriko, ma i vana-vana alalu.

² Ma tika na tutana i kie, a iangina Sakaio, a luluai kai ra umana tena varurue totokom, ma i uviana.

³ Ma i mainge na gire Iesu ba to ia; ma i mama gire, tago a kor, ma ia ra tok na tutana.

⁴ Ma i vila lua, i koe ra davai, a lovo, upi na gire, tago ba na bolo ta nam ra nga.

⁵ Ba Iesu i pot abara i tadaraka, ma i tatike tana: Sakaio, una lulut, una irop, tago ina ki ta ra kubam gori.

⁶ Ma i irop lulut, ma i agure pa ia ma ra gugu.

⁷ Ba dia gire, dia tata mukumuk par, dia biti: Go i vana, upi dir a ki ma ra tutana, a tena varpiam.

⁸ Ma Sakaio i tur, ma i tatike tai ra Luluai: Go, Luluai, tika na papar ta kaugu lavur tabarikik iau tabar ra lavur luveana me; ma ba iau ga vo pa ta magit pa i dovot tai ta tikai, ina bali ia ma ra ivat.

⁹ Ma Iesu i tatike tana: Gori ra varvalaun i tadav go ra pal, tago ia bula a natu i Abaraam.

¹⁰ Tago Natu i ra tutana i ga vana rikai upi na tikan upi nina i rara ma upi na valaun ia bula.

*A tinata valavalar ure ra mamat na mani
(Mat 25:14-30)*

¹¹ Ba dia valavalongore go ra lavur tinata, i tatike bula ra tinata valavalar, tago i maravai Ierusalem, ma tago dia biti ba ra varkurai kai God na arikai vuavuai.

¹² Io, i biti dari: Tika na luluai i vana ta ra gunan vailik, upi na kale pa kana varkurai, ma na talil mulai.

¹³ Ma i oro pa kana vinun na tultul, ma i tul tar ra vinun na mamat na mani ma i tatike ta diat: Avat a kukul me tuk ta ra bung ba ina lilikun mulai tana.

¹⁴ Ma ra tarai ta kana pia na pal dia milmilikuane, ma dia tulue ta umana upi diat a mur ia, dia tatike: Pa ave mainge go ra tutana pi na kure avet.

¹⁵ Ba i tar kale pa ra varkurai, ma i tar talil mulai, i vartuluai ba da oro pa nina ra umana tultul i ga tul tar ra mani ta diat, upi na matoto ba ava i tur ta kadia vapipiai.

¹⁶ Ma ra luaina i vana pirana, i biti: Luluai, kaum mani i tar vinun tana.

¹⁷ Ma i biti tana: Boina muka, u a bo na tultul; tago u ga dovot ta ra ikilik muka, una kure ra vinun na pia na pal.

¹⁸ Ma ra vauruana i tadav ia, i biti: Luluai, kaum mani i tar ilima tana.

¹⁹ Ma i biti bula tana: U bula, una kure ra ilima na pia na pal.

²⁰ Ma tikai bula i tadav ia, i biti: Luluai, go kaum mani mulai, iau ga pulu mal ia ma ra mal;

²¹ tago iau ga burut i tam, tago u a dekdek na tutana;

u tak pa nam pa u ga vung ia, ma u ingate nam pa u ga vaume.

²² Ma i biti tana: U a kaina tultul, ina kure u ta kaum tinata iat. U tar nunure ba iau a dekdek na tutana, iau tak pa nam pa iau ga vung ia, ma iau ingate nam pa iau ga vaume;

²³ dave pa u ga tul tar kaugu mani ta diat dia piapie mani, upi ba iau pot, ina ga vatur vake, ma ra vavatur bula tana?

²⁴ Ma i tatike ta diat dia tur pirana: Avat a tak vue nam ra mani kan ia, ma avat a tul tar ia tai nina i vung ra vinun.

²⁵ Ma dia biti tana: Luluai, i tar vinun kana mani.

²⁶ Iau tatike ta vavat: Nina i vuvung, da tabar ia mulai; ma nina ba pa i vuvung, da tak vue kana ikilik kan ia.

²⁷ Ma avat a vila pa nam kaugu umana ebar pa dia ga mainge ba ina kure diat, ma avat a doko diat ati piragu.

Iesu i olo Ierusalem

(Mat 21:1-11; Mar 11:1-11; Ioa 12:12-19)

²⁸ Ba i tar tatike vue go ra tinata, i lualua mulai urama Ierusalem.

²⁹ Ma ba i maravai Betpage ma Betania, pire ra luana, nam di vatang ia ba a luana na Oliva, i tulue ra ivu tutana na vartovo, i biti:

³⁰ Amur a vana ta nam ra pia na pal na lua ta mumur, ma ba amur a olo tana, amur a tadav uka ra nat na as di tar veva, ma pa ta i ga ki boko tana, amur a pala ia, ma amur a ben ia uti.

³¹ Ba tikai i tir amur ba: Dave amur pala ia? amur a biti dari: Beaka ra Luluai i mainge.

³² Ma dir nam, i tulue dir, dir vana ma dir gire tadav nina ra magit i ga tatike ta dir.

³³ Ba dir palapala ra nat na as, diat ba kadiat, dia tir dir: Dave go amur pala pa ra nat na as?

³⁴ Dir biti: Beaka ra Luluai i mainge.

³⁵ Ma dir ben ia tadav Iesu; ma dia pale kadia umana mal ta ra nat na as, ma dia vaki Iesu tana.

³⁶ Ba i vanavana, dia pala-pale kadia lavur mal na nga.

³⁷ Ma ba i tar maravai pire ra vanavana ba ta ra luana na Oliva, a lavur tarai na vartovo par dia gugu ma dia pite pa God ma ra ngala na nilai diat ta ra lavur dekdek na papalum, dia tar gire; dia biti:

³⁸ I ti doan nina ra King i vut ma ra iang i ra Luluai; a malmal arama ra bala na bakut, ma ra pite varpa urama muka!

³⁹ Ta ra umana Parisaio ta ra kor dia biti tana: Tena Vartovo, una tigel kaum tarai na vartovo.

⁴⁰ Ma i tatike bali diat dari: Iau ve avat, ona go diat diat a tur mut, a lavur vat diat a oraoro.

Iesu i tangie Ierusalem

⁴¹ Ma ba i maravai, i gire ra pia na pal, ma i tangie, i biti:

⁴² Gala u bula u tar nunure ta go ra bung, a lavur magit dia topa ra malmal! Ma go, dia ki ivai kan ra matam.

43 Ta e na pot boko, ba kaum lavur ebar diat a liplip bat iu, ma diat a tur kikil iu, ma diat a tur bat iu ta ra lavur papar.

44 Ma diat a vue pukue u ra pia, ma ra lavur natum bula dia ki tam; ma pa diat a nur vue ta ura vat upi dir a va vartaun tam, tago pa u ga nunure ilam ra bo na e ba di vana piram tana.

Iesu i olo ra pal na vartabar

(*Mat 21:12-17; Mar 11:15-19; Ioa 2:13-22*)

45 Ma i ruk ta ra pal na vartabar, i okole vue diat dia ivivura tana.

46 I biti ta diat: Di ga tumu ia dari: “Kaugu pal a pal na niaring.” Ma ava tar pukue upi na da ra babang kai ra umana tena nilong.

47 Ma i varvartovo ta ra pal na vartabar ra bungbung parika. Ma ra umana tena tinabar ngalangala, ma ra umana tena tutumu, ma ra umana luluai kai ra tarai, dia mainge ba diat a doka;

48 ma dia mama nuk upi ta magit ba diat a pait ia; tago ra tarai dia kor tadav ia, ma dia vala valongore.

20

A tinir ure ra varkurai kai Iesu

(*Mat 21:23-27; Mar 11:27-33*)

1 Tika na bung ta nam ra e, i tovo ra tarai ta ra pal na vartabar, ma i varvai ma ra bo na varvai; ma ra umana tena tinabar ngalangala, ma ra umana tena tutumu, ma

ra umana patuana dia tadav ia;

2 ma dia biti tana: Una ve avet ta ra varkurai u pait go ra lavur magit i tana, ba to ia i ga tul tar go ra varkurai tam?

3 Ma i tatike bali diat dari: Iau bula go, ina tir avat tai tika na magit, ma avat a ve iau:

4 Mamave ra baptaiso kai Ioanes, marama ra bala na bakut, ba tai ra tarai?

5 Ma dia biti vargil ivai dari: Ona dat a biti ba: Marama ra bala na bakut, na biti: Ba damana, dave pa ava ga nurnur tana?

6 Ba ona dat a biti ba: Tai ra tarai, a tarai par diat a tupar dat; tago dia kapupi Ioanes ba ia ra propet.

7 Ma dia bali ia ka, ba pa dia nunure ba mamave.

8 Iesu i biti ta diat: Iau bula, pa ina ve avat ta ra varkurai iau papait go ra lavur magit i tana.

A tinata valavalar ure ra umana tena papalum ta ra uma na vain

(*Mat 21:33-46; Mar 12:1-12*)

9 Ma i tatike go ra tinata valavalar tai ra tarai: Tika na tutana i vaume ra uma na vain, ma i tul tar ia tai ra tarai na vinauma, ma i vana tai ta ra vuna gunan upi na ki vavuan tana.

10 Ma ta ra e na vunuai i tulue tika na tultul tadav ra tarai na vinauma, upi diat a tul tar ta umana vuai na uma tana; ma ra tarai na vinauma dia kita ia, ma dia tul tuna vue ke.

11 Ma i tulue ta ra tultul; ma dia kita ia bula, ma dia

vakaina, ma dia tul tuna vue ke.

¹² Ma i tulue ta ra tikai bula; ma dia kita vakinkin ia, ma dia okole vue.

¹³ Ma ra luluai na uma i biti: Ava ina pait ia? Ina tulue natugu, a bul na vakak, upi diat a ru ia bar.

¹⁴ Ba ra tarai na vinauma dia gire, dia biti vargil dari: Go ra bul mur tana; dat a doka, upi kadat ika ra vurvur magit.

¹⁵ Ma dia okole vue kan ra uma ma dia doka. Ava ra luluai na uma na pait ia ta diat?

¹⁶ Na vut ma na doko vue nam ra tarai na vinauma, ma na tul tar ra uma tai ta umana enana. Ba dia valongore go dia tatike: Koko muka.

¹⁷ Ma i bobobe diat, ma i biti: Ava go di ga tumu ia?

“Nina ra vat ba ra umana tena pait pal dia tar pilak vue,

Nam muka di tar pait ra ul a ngu na pal me.”

¹⁸ Ma nina i bura ta go ra vat na ti tagigi, ma nina ba go na bura taun ia, na taimirai da ra tobon.

A tinir ure ra totokom

(*Mat 22:15-22; Mar 12:13-17*)

¹⁹ Ma ra umana tena tutumu, ma ra umana tena tinabar, dia mainge ba diat a kinim ia ta nam ra pakana bung, ma dia burut uka ta ra tarai; tago dia nunure ba i tar tatike go ra tinata valavalar ure diat.

²⁰ Ma dia kiki ue pa ia ma dia tulue ta umana kilao dia vaongo ba ra umana tena

takodo diat, upi diat a vagu pa ia ta kana tinata, ma diat a tul tar ia ta ra varkurai ma ta ra dekdek i ra tena varkurai na gunan.

²¹ Ma dia tir ia dari: Tena Vartovo, ave nunure ba i takodo kaum tinata ma kaum vartovo, ma pa u nuk pa ta tikai, u varvai ma ra dovotina ure ra nga kai God.

²² I takodo ba avet a tul tar ra totokom tai ra Kaisar ba pata?

²³ Ma i nunure kadia vaongo, ma i biti ta diat:

²⁴ Avat, a ve tar tika na denaria tagu. A malalar i to ia tana? Ma kai ia bula ra tutumu tana? Ma dia biti: Kai ra Kaisar.

²⁵ I biti ta diat: Avat a tul tar tai ra Kaisar ra lavur magit kai ra Kaisar, ma avat a tul tar tai God ra lavur magit kai God.

²⁶ Ma dia mama vagu pa ia ta nam ra tinata ta ra mata i ra tarai; ma dia kaian ta kana tinata na balbali, ma dia ki mut uka.

A tinir ure ra tinut mulai kan ra minat

(*Mat 22:23-33; Mar 12:18-27*)

²⁷ Ma ta ra umana ta diat ra Sadukaio, diat dia varpuai ta ra nilaun mulai, dia tadav ia; ma dia tir ia dari:

²⁸ Tena Vartovo, Moses i ga tumu tar ia ta dat, ba ra tutana i mat kan kana taulai, ma pa ta natuna, turana na ben kana vavina, ma na vangala ta umana bul upi kai turana.

²⁹ Io, a lavurua na tutana dia turana; a luaina i ben pa ra vavina, ma i mat, ma pa ta natuna;

³⁰ ma ra vauruana damana, ma ra vautuluna bula;

³¹ damana bula diat par ra lavurua dia mat, ma pa ta natu i diat.

³² Ma ra vavina i mat mur ta diat.

³³ Ta ra nilaun mulai, kai ia ta diat nam ra vavina? Tago ra lavurua par dia ga taulai me.

³⁴ Iesu i tatike ta diat: A tarai ra pia dia varvarbean, ma dia tulatulai ta ra varbean;

³⁵ ma diat da kure boko ba na topa diat nam ra nilaun ma ra nilaun mulai kan ra minat, pa dia taulai, ma pa dia tulatulai ta ra tinulai;

³⁶ tago pa diat a mat mulai; tago dia vardada ma ra umana angelo; diat a umana natu i God, ma ra umana natu i ra nilaun mulai.

³⁷ Ma ra lavur minat dia laun mulai, da Moses i ga vaarike ure ra Davai, ba i ga vatang ra Luluai dari: A God kai Abaraam, ma ra God kai Isak, ma ra God kai Iakob.

³⁸ God, vakir a God kai ra umana minat, kai ra umana launa iat; tago dia laun par ta ra matana.

³⁹ Ma ta umana tena tutumu dia tatike: Tena Vartovo, i boina kaum tinata.

⁴⁰ Tago pa dia valar mule ma ta tinir.

A tinir ure Kristo

(*Mat 22:41-46; Mar 12:35-37*)

⁴¹ Ma i biti ta diat: Dia biti dave ba ra Kristo ia ra natu i David?

⁴² Tago David iat i tatike ta ra buk na Kakailai dari:

“Ra Luluai i tatike tai kaugu Luluai:

Una ki ta ra limagu tuna,

⁴³ Tuk tar ina vadiop kaum lavur ebar upi a ru- arua na kakim.”

⁴⁴ David i vatang ia ba Luluai, ma dir tamana dave?

Iesu i vale diat ure ra umana tena tutumu

(*Mat 23:1-36; Mar 12:38-40*)

⁴⁵ Ma ra tarai par dia valongore i tatike tai kana tarai na vartovo dari:

⁴⁶ Avat a nuk pa ra umana tena tutumu, dia mainge ba diat a vanavana ma ra umana lolovina mal, ma dia mainge ra nioro varvagai ta ra lavur tavul a bung, dia mainge ra lavur kiki na luluai ta ra umana pal na lotu, ma ra umana kiki ara na lua ta ra umana lukara;

⁴⁷ dia ian vapar ra tabarikik kai ra umana ua na vavina, ma dia vaongo ma ra umana niaring lolovina; na manga tup go diat ra varkurai na balbali.

21

Ra vartabar kai ra ua na vavina

(*Mar 12:41-44*)

¹ Ma i idok, ma i gire ra umana uviana dia vuavue kadia vartabar ta ra vuvuvung na mani.

² Ma i gire bula tika na ua na vavina i luveana, ma i vue tar ra ivu toea ka tana.

³ Ma i biti: A dovot go iau tatike ta vavat: Go ra ua na vavina i luveana i vue tar ra ngala ta ni diat par;

⁴ tago diat par go dia tar vuvuai maravut ra vartabar ta nina ka, dia luk pirane vue; ma go ta kana niiba i vue vapar tar kana tabarikik.

Iesu i biti ba da nila vue ra pal na vartabar

(*Mat 24:1-2; Mar 13:1-2*)

⁵ Ma ba ta umana dia tata ure ra pal na vartabar, ma ba di tar mar ia ma ra lavur bo na vat ma ra lavur magit na vartabar, i biti:

⁶ Ure go ra lavur magit ava giragire, a kilala na vut boko ba pa ta ivu vat dir a va var-taun ati, da vue pukue vapar vue.

A umana purpuruan ma ra umana varmonong

(*Mat 24:3-14; Mar 13:3-13*)

⁷ Ma dia tir ia dari: Tena Vartovo, da pait ia vingaia go ra lavur magit? Ma ava ra vakilang ba go ra lavur magit i maravai?

⁸ Ma i biti: Avat a varbalaurai kan da varara avat; tago mangoro diat a vut ma ra iangigu, diat a tati ke: Iau ia muka; ma dari: A kilala i tar maravai., Koko ava murmur diat.

⁹ Ba ava valongore ure ra umana vinarubu ma ra umana varvareo, koko avat a burut; tago i topa ia ba go ra lavur magit na pot lua; ma ra mutuaina pa na lulut.

¹⁰ Ma i biti ta diat: Tika na vuna gunan na tut ure ta ra vuna gunan, ma tika na varkurai ure ta ra varkurai;

¹¹ ma ra umana ngala na gurua, ma ra umana mul-mulum ma ra umana enana minait ta ra gunagunan; ma ra umana mangamangana

bunurut, ma ra umana ngala na vakilang marama ra bakut.

¹² Ma lua boko ta go ra lavur magit diat a kinim avat, diat a vakadik avat, ma diat a kinim tar avat ta ra umana pal na lotu ma ta ra umana pal na banubat, ma diat a al pa avat tadav ra umana king ma ra umana tena varkurai na gunan ure ra iangigu.

¹³ Na topa avat upi ra varvai.

¹⁴ Avat a nuk pa ia ta ra bala i vavat, ba koko ava nunuk lua ba ava avat a tati ke;

¹⁵ tago iau, ina tul tar ia ta ra ngie i vavat, ma ra kabina-bula ba kavava lavur ebar par pa diat a bali ia, ma pa diat a pue vue.

¹⁶ A umana tavu i vavat, ma ra umana tura i vavat, ma ra umana niuru i vavat, ma ra umana talai vavat, diat a tul tar avat ta diat; ma diat a doko ta umana ta vavat.

¹⁷ Ma ra tarai par diat a. milmilikuane avat ure ra iangigu.

¹⁸ Ma pa ta pepe na ulu i vavat na virua.

¹⁹ Kavava mangamangana vovovon na valaun ra tulungea i vavat.

Iesu i biti ba da nila vue Ierusalem

(*Mat 24:15-21; Mar 13:14-19*)

²⁰ Ba ava gire ra umana loko na tarai na vinarubu dia tur kikil Ierusalem, avat a nunure ba i maravai ba da nila vue.

²¹ Boina ba diat dia ki Iudaia, diat a lop urama ra lu-aluana; ma boina ba diat dia ki limlivuan ta ra pia na pal, diat a irop; ma koko diat, dia ki ra pupui, diat a olo tana.

²² Tago go ra kilala, a kilala na balbali upi da pait ot pa tana nam parika di ga tumu ia.

²³ Na kaina ta diat dia kap bala, ma ta diat bula dia vau ra bul ta nam ra kilala! Tago na malari muka ra gunagunan, ma ra kankan na tup go ra tarai.

²⁴ Diat a virua ta ra pakat na vinarubu ma da ben vavilavilau pa diat ta ra lavur vuna gunan parika; ma ra umana Tematana diat a rurua taun Ierusalem tuk ta ra mutuai ra kilakilala kai ra umana Tematana.

Natu i ra tutana na pot

(*Mat 24:29-31; Mar 13:24-27*)

²⁵ Ma da pait ra umana vakilang arama ta ra matana keake, ma ta ra gai, ma ta ra umana tagul; ma ra lavur vuna gunan ra pia diat a kaina ta ra purpuruan ure ra rurunga na ta ma ra umana bobol;

²⁶ a tarai diat a mat ma ra bunurut ma ra ninunuk upi ra lavur magit ba na ubu ra rakarakan a gunagunan, tago ra lavur mangamangana ta ra bakut na dadadar.

²⁷ Ma diat a gire Natu i ra tutana i vana rikai ta ra bakut ma ra dekdek ma ra ngala na minamar.

²⁸ Ba go ra lavur magit i vura na vut, avat a tadaraka, ma avat a idaidok; tago

i maravai ka kavava varvalaun.

A tinata valavalar ure ra lovo
(*Mat 24:32-35; Mar 13:28-31*)

²⁹ Ma i tatike ra tinata valavalar ta diat dari: Avat a nuk pa ra lovo ma ra lavur dawai par;

³⁰ ba dia vura na gol, ava gire, ma avat iat, ava nunure ba ra kilala na malamalampang i maravai.

³¹ Damana bula, ba ava gire go ra lavur magit, avat a nunure ba ra varkurai kai God i maravai ka.

³² A dovot go iau tatike ta vavat. Go ra taun tarai pa na panie, ba pa da pait ot pa boko go ra lavur magit.

³³ A bakut ma ra rakarakan a gunagunan na panie boko ma kaugu lavur tinata pa na panie muka.

Avat a balaure avat

³⁴ Avat a balaure avat, kan ra bala i vavat na mamat ma ra ngala na nian ma ra nimomo, ma ra balaguan ta ra nilaun ra pia, ma nam ra bung na pot vakaian tadav avat da ra kun;

³⁵ tago na pot damana pire diat par dia ki ta ra rakarakan a gunagunan parika.

³⁶ Avat a varbalaurai ta ra kilakilala parika; avat a araring upi avat a ongor ma upi avat a laun kan go ra lavur magit par ba diat a pot boko, ma avat a tur ta ra mata i ra Natu i ra tutana.

³⁷ Ma i vartovo ra bungbung parika ta ra pal na vartabar, ma ra bungbung

na marum i irop, ma i ki ta ra luana, a iangina a luana na Oliya.

³⁸ Ma ra tarai par dia pot pirana ra kavunvun iat ta ra pal na vartabar upi diat a valongore.

22

Dia tata guvai upi diat a vagu pa Iesu

(*Mat 26:1-5; Mar 14:1-2; Ioa 11:45-53*)

¹ Io, i maravai ra lukara na gem ba pa i leven, di vatang ia ba ra lukara na bolo lake.

² Ma ra umana tena tinabar, ma ra umana tena tutumu, dia nuknuk upi ta mangana nga ba na virua tana; tago dia burutue ra tarai.

Iudas i mulaot upi na vagu pa Iesu

(*Mat 26:14-16; Mar 14:10-11*)

³ Ma Satan i ovai tai Iudas, a iangina bula ba Iskariot, tikai ta diat ra vinun ma a ivut.

⁴ Ma i vana tadav ra umana tena tinabar ma ra umana luluai na vinarubu, ma dia tata me ba na vagu davatane tar ia ta diat?

⁵ Ma dia gugu, ma dia kubu ba diat a kul ia ma ra mani.

⁶ Ma i mulaot, ma i kiki pa ia upi na noe ive tar ia ta diat ba pa ta kor na tarai.

Iesu diat ma kana tarai na vartovo dia en ra magit na bolo lake

(*Mat 26:17-25; Mar 14:12-21; Ioa 13:21-30*)

⁷ A bung na gem ba pa i leven i vut ba di tul tar ra bolo lake tana.

⁸ Ma i tulue Petero ma Ioanes dari: Amur a vana, amur a vaninare ra magit na bolo lake upi dat a en ia.

⁹ Ma dir tir ia: U mainge ba amir a vaninare ave?

¹⁰ I biti ta dir: Ba amur tarolo ta ra pia na pal, amutal a varkuvo ma ra tutana i kapkap ra la na tava; amur a mur ia ta ra pal i ruk tana.

¹¹ Amur a biti tai ra luluai na pal dari: A Tena Vartovo i tir iu ba: Akave kaum pal na vaira ba avet ma kaugu tarai na vartovo avet a en ra magit na bolo lake tana?

¹² Ma na ve tar ta mumur ra ngala na pakana pal liu di tar vangan ia; amur a vaninare tana.

¹³ Ma dir vana, ma dir gire tadav nam par i ga tatike, ma dir mal pa ra magit na bolo lake.

A nian kai ra Luluai

(*Mat 26:26-30; Mar 14:22-26; 1 Kor 11:23-25*)

¹⁴ Ba ra pakana bung i vut, diat ma ra tarai na vartovo dia ki.

¹⁵ Ma i biti ta diat: Iau ga mamainge muka ba dat a en go ra magit na bolo lake ba pa di vakadik iau boko;

¹⁶ tago iau tatike ta vavat: Pa ina en mule tuk ta nam ba da pait ot pa ia ta ra varkurai kai God.

¹⁷ Ma i vatur tika na momomo ma ba i tar pite varpa, i biti: Avat a vatur go, ma avat a tibe avat me;

¹⁸ tago iau tatike ta vavat, ba pa ina mome mule ra vuai na vain papa gori, ma na tuk tar ta ra bung ba na pot i tana ra varkurai kai God.

19 Ma i vatur ra gem, ma ba i tar pite varpa, i tabik ia, i tabar diat me, ma i tatike: Go ra pakagu. [Di tul tar ia ure avat; avat a papait. go, ma avat a matamatane upi iau me.]

20 Damana bula ra momomomo, ba i tar par ra nian, ma i tatike: Go ra momomomo a kalamana kunubu ta ra gapugu nina i talingir ure avat.]

21 Ma ra lima i nam i vagu tar iau, go kari ta go ra vuvuvung na nian.

22 A dovot ba Natu i ra tutana na vana da di ga kure; ma na kaina tai nina ra tutana i vagu tar ia.

23 Ma dia varvartir vargil ba to ia ta diat na pait go ra magit.

A vartoto vargil ure to ia ta diat i ngala

24 Dia vartoto vargil bula ba to ia ta diat i ngala kakit.

25 Ma i tatike ta diat: A umana king kai ra lavur Tematana dia papait na luluai na kaia ta diat; ma di vatang diat dia kure diat ba ra umana boina.

26 Ma koko avat a damana; nam i ngala ta vavat, boina ba na da nina i mur, ma nam i luluai na da tikai i toratorom.

27 Tago nuve i ngala, nina i ki ta ra nian ba nam i toratorom tana? Vakir nina i ki ta ra nian vang? Ma go iau ki pire vavat da tikai i toratorom.

28 Avat dat, ava ga tur maravut iau ta ra lavur mangamangana di ga valamlam iau me;

29 ma iau tibe tar ra varkurai ta vavat, da Tamagu i ga tibe iau me,

30 upi avat a ian ma avat a momo ta kaugu vuvuvung na nian ta kaugu varkurai; ma avat a ki ta ra umana kiki na king, avat a kure ra vinun ma ra ivu vuna tarai Israel.

Iesu i tata na lua ba Petero na pue vue

(Mat 26:31-35; Mar 14:27-31; Ioa 13:36-38)

31 Simon, Simon, Satan i tir pa avat upi na tang valar avat da ra Vit;

32 ma iau tar araring ure u, upi koko kaum nurnur na panie kakit, ma tuka boko ba u tar nukpuku mulai, una vapatuan ra tara na turam.

33 Ma i biti tana: Luluai, go iau vaninara upi ina mur u ta ra pal na banubat ma ta ra minat.

34 Ma i biti: Petero, iau ve u, gori ba ra loko pa i riki boko, una vautul a varpuai ba pa u nunure iau.

A popopoi, a rat ma ra pakat

35 I tir diat: Ba iau ga tuelle avat, ma pa kavavat ta popopoi ba ta rat ba ta pal a kau, ava ga iba vang upi ta magit? Ma dia biti: Pata.

36 Ma i biti ta diat: Ma go, nina ba kana ta popopoi, na kap ia ka, damana bula ra rat; ma nina ba pa ta, boina ba na ivure kana olovoi ma na kul pa ra pakat na vinarubu.

37 Tago iau tatike ta vavat, ba da pait ot pa ia tagu go di ga tumu ia dari: "Ma di

ga luk guve ma ra lavur tena varpian.” Tago a dovotina da pait ot pa nam parika di ga tumu ia ure iau.

³⁸ Ma dia biti: Luluai, a ivu pakat go kari. Ma i biti ta diat: I ot ika.

Iesu i araring

(*Mat 26:36-46; Mar 14:32-42*)

³⁹ Ma i irop, i vana ta ra luana na Oliva, da kana mangamangana iat; ma ra tarai na vartovo dia mur ia.

⁴⁰ Ba i tar pot ta nam ra gunan, i tatike ta diat: Avat a araring kan da valam pa avat.

⁴¹ I ki irai kan diat da ra kulalongo na vat; ma i va timtimum, i araring dari:

⁴² Tama, ba u mainge, una tak vue go ra momamomo kan iau, ma koko da pait ra nuknukigu, da pait ra nuknukim iat. [

⁴³ Ma tika na angelo marama ra bala na bakut i tur pa, pirana, i vaongor kap ia.

⁴⁴ Ma tago i liliut na kinadik, i ongor ma ra niaring; ma kana mangamangon i da ra ngala na tua na gap, i bura ta ra pia.]

⁴⁵ Ba i tut kan ra niaring i vana pire ra tarai na vartovo, i babare diat dia va mat, tago i tabun ra bala i diat,

⁴⁶ ma i tatike ta diat: Dave ava va mat? Avat a tut, avat a araring upi koko da valam pa avat.

Di vagu pa Iesu

(*Mat 26:47-56; Mar 14:43-50; Ioa 18:3-11*)

⁴⁷ Ba i tata boko, nam di vatang ia Iudas, tikai ta diat ra vinun ma a ivut, i vut ma ra kor na tarai i agure diat, ma i tadav Iesu upi na galum ia.

⁴⁸ Ma Iesu i biti tana: Iudas, una vagu tar Natu i ra tutana ma ra vargalum laka?

⁴⁹ Ma ba diat dia varagur me, dia gire nam ba diat a pait ia, dia tir ia ba: Luluai, avet a varubu ma ra pakat vang?

⁵⁰ Ma tikai ta diat i kita ra tultul kai ra tena tinabar i lu-alua, i kutu vue ra talingana ta ra papar a lima tuna.

⁵¹ Ma Iesu i biti: Avat a nur vue. Ma i bili ra talingana, i varkotone pa ia.

⁵² Iesu i biti tai ra umana tena tinabar; ma ra umana luluai na vinarubu kai ra pal na vartabar; ma ra lavur patuana, dia tar vut upi ia, dari: Ava tar vana rikai vang ma ra umana pakat ma ra umana ram da upi ra tena nilong?

⁵³ Ba dat ta ra pal na vartabar a bungbung, pa ava tulue ra lima i vavat ure iau; go muka kavava pakana bung, ma ra ongor na bobotoi.

Petero i pue vue Iesu

(*Mat 26:57-58,69-75; Mar 14:53-54,66-72; Ioa 18:25-27*)

⁵⁴ Ma dia kinim pa ia, ma dia ben vaire; dia kap ia ta ra kuba i ra tena tinabar i lu-alua. Petero i murmur maro vailik.

⁵⁵ Ba dia tar voto ra iap livuan ta ra gunan, ma dia ki varurung, Petero i ki mar-avut diat.

⁵⁶ Ma tika na vavina i gire ba i ki ta ra kapa na iap, ma i bobobe muka, ma i biti: Go ra tutana dir ga varvaragur bula me.

⁵⁷ Ma i varpuai dari: la An, pa iau nunure muka.

⁵⁸ A ik namur, ta ra tikai i gire, ma i biti: U bula avat. Petero i biti: To An, iau pata.

⁵⁹ Ma namur mulai, ba i par tika na pakana bung, tikai bula i takun vadekdek ia dari: A dovotina, go ra tutana dir ga varvaragur me, tago ia ra te Galilaia.

⁶⁰ Petero i biti: To An, pa iau nunure nam u tatike. Ba i tata boko, a loko i riki muka.

⁶¹ Ma ra Luluai i lingan, ma i bobo ung Petero. Ma Petero i nuk pa ra tinata kai ra Luluai, ba i ga tatike tana dari: Gori, ba ra loko pa i riki boko, una vautul a varpuai vue iau.

⁶² Ma i irop, ma i tangi mat.

Di kulume Iesu ma di kita ia

(*Mat 26:67-68; Mar 14:65*)

⁶³ Ma ra tarai dia vatur vake Iesu, dia kulume, ma dia kita ia.

⁶⁴ Dia vi bat ra ura kiau na matana, ma dia biti tana: Una tata na propet ma una vatang nina i tar kita u?

⁶⁵ Ma mangoro na tinata bula dia vul ia me.

Iesu i tur ta ra mata i ra umana tena kivung

(*Mat 26:59-66; Mar 14:55-64; Ioa 18:19-24*)

⁶⁶ Ba i tar keake mulai, a umana patuana kai ra tarai dia kivung, a umana tena tinabar, ma ra umana tena

tutumu bula diat; ma dia ben ia ta kadia kivung, dia tatike tana:

⁶⁷ Ba u ra Kristo, una ve avet. Ma i biti ta diat: Ba iau ve avat, pa avat a nurnur;

⁶⁸ ma ba iau tir i avat, pa avat a tata.

⁶⁹ Papa gori, Natu i ra tutana na ki ta ra lima tuna ta ra dekdek i God.

⁷⁰ Ma diat par dia tir ia: U Natu i God vang? Ma i biti ta diat: Avat iat ava tatike, iau ia tuna.

⁷¹ Ma dia biti: Pa da mainge mule ta varvai; go da tar valongore ta ra ngiene iat.

23

Iesu i tur ta ra mata i Pilato

(*Mat 27:1-2,11-14; Mar 15:1-5; Ioa 18:28-38*)

¹ Diat par dia tut, ma dia ben pa ia pire Pilato.

² Ma dia vura takun ia dari: Ave ga gire tadav go ra tutana i ben varara kaveve vuna tarai, i tugal diat ba koko diat a totokom ta ra Kaisar, ma i biti ba ia iat Kristo, a king.

³ Ma Pilato i tir ia dari: U laka ra king kai ra Iudaia? Ma i biti tana: U biti damana.

⁴ Pilato i biti tai ra lavur tena tinabar ngalangala ma ra lavur kor na tarai: Pa iau tir tadav ta dovot na var-takun ure go ra tutana.

⁵ Ma dia vovo pa ia ka, dia biti: I ununue ra tarai, tago i vartovo ta ra gunan Iudaia parika, i tur pa ia arama Galilaia ma i tuk tar ta go ra gunan.

Iesu i tur ta ra mata i Erodes

⁶ Ba Pilato i valongore, i titir ba ia ra tutana Galilai.

⁷ Ba i nunure ba ia marama ra langun na varkurai kai Erodes, i tulue tadav Erodes, tago i ki Ierusalem ta nam ra e.

⁸ Ba Erodes i gire Iesu, i gugu muka, tago vailik i ga mainge upi na gire, tago i ga valongore ra tinata ure; ma i mainge upi na gire ta vakilang tana.

⁹ Ma i tir ia ma mangoro na tinata, ma pa i bali pa ia.

¹⁰ A umana tena tinabar ngalangala ma ra umana tena tutumu dia tur, ma dia takun ia, dia ngangangal ure.

¹¹ Ma Erodes ma kana tarai na vinarubu dia pidimuane, ma dia kulume, ma dia ule tar ra mal i manga matatar, ma i tulue mule tadav Pilato.

¹² Erodes ma Pilato dir varmaram mulai ta nam ra bung; amana dir ga vargege-lenei.

Di varkurai ba Iesu na mat (Mat 27:15-26; Mar 15:6-15; Ioa 18:39-19:16)

¹³ Pilato i oro varurue ra lavur tena tinabar ngalangala, ma ra lavur tena varkurai, ma ra tarai,

¹⁴ ma i biti ta diat: Ava ga ben go ra tutana piragu, da tikai i varara ra tarai; ma go iau tar tir ia ta ra mata i vavat, ma pa iau tir tadav ta mangamangana go ra tutana i rara tana ta ra lavur magit ava takun ia me;

¹⁵ ma Erodes bula pata; tago i tulue mule tadav dat; pa i ga pait ta magit i topa ia ba na virua tana.

¹⁶ Ina virit ia ka, ma ina pala vue. [

¹⁷ Ta ra lukara i topa ia upi na papapala vue tika na tutana tadav ra tarai.]

¹⁸ Ma diat par dia oraoro varurung dari: Na virua go ra tutana, ma una pala vue tar Barabas tadav avet;

¹⁹ nina di ga vue varuk ia ta ra pal na banubat ure tika na vinarubu na varpiam ta ra pia na pal, ma ure ra var-dodoko bula.

²⁰ Ma Pilato i tata mulai ta diat, tago i mainge upi na pala vue Iesu.

²¹ Ma dia oraoro ka dari: Da ot ia ga ta ra bolo, da ot ia ga ta ra bolo.

²² Ma i vautul ma ra tinata tadav diat dari: Dave, ava ra kaina mangamangana i tar pait ia? Pa iau tir tadav ta vuna ba na virua tana; ina virit ia ka, ma ina pala vue.

²³ Ma dia vovo pa ia ma ra ngala na nilai diat upi da ot ia ga ta ra bolo. Ma ra ngie i diat i ongor pa ia.

²⁴ Ma Pilato i kure ba da pait muka nam dia kaina upi ia.

²⁵ Ma i pala vue nina di ga vue varuk ia ta ra pal na banubat ure ra vinarubu na varpiam ma ure ra var-dodoko bula, nina dia ga lulul upi ia; ma i tul tar Iesu ta kadia mamainga.

Di ot Iesu ta ra bolo (Mat 27:32-44; Mar 15:21-32; Ioa 19:17-27)

²⁶ Ma ba dia ben vaarike pa ia, dia al vovo pa tikai, a iangina Simon, a te Kirene, i pot mara ra gunagunan, ma

dia puak tar ra bolo tana, upi na puapuk vamur ia tai Iesu.

27 A ngala na kor na tarai dia mur ia, ma ra vaden bula, dia tangtangie ma i tabun ra bala i diat i tana.

28 Iesu i tur tapuku tadav diat, ma i biti: A umana natu i Ierusalem, koko ava tangie iau, avat a tangie mule avat, ma ra lavur natu i vavat bula.

29 Tago a umana bung diat a vut boko, ba diat a tatike dari: A lavur biu ma diat bula pa dia ga kap bala boko, dia ti doan, ma diat bula pa dia ga vau ra bul.

30 Ma diat a vura tatike tadav ra umana luana: Avat a kokopo taun avet; ma tadav ra umana ikilik na luana: Avat a punang taun avet.

31 Tago ba dia pait go ra lavur magit ta ra davai i lubalubang, ava diat a pait ia ta ra marangana?

32 Ma ta ra ivut bula, a ura kaina tutana, dia ben dital me upi da doko varurue dital.

33 Ba dia vut ta ra gunan di vatang ia, A Lor, dia ot tar ia ta ra bolo, ma ra ura kaina tutana bula, tikai ta ra limana tuna, ma ta ra tikai ta ra mairana.

34 Ma Iesu i biti: Tama, una nur vue go ra magit ta diat, tago pa dia nunure go dia pait ia. Ma dia tibe varbaiane kana umana mal, ma dia ilailam upi diat.

35 Ma ra tarai dia turtur ma dia giragire ke. Ma ra umana tena varkurai dia kulume, dia biti: I tar valaun ra umana enana, boina ba na valaun ia iat mulai, ona ia ra Kristo kai God, ma kana bul na vakak.

36 Ma ra umana tena vinarubu bula dia kulume, dia tadav ia, dia tul tar ra vain mapak tana, dia biti:

37 Ona u ra king kai ra Iudaia, una valaun mule u.

38 Ma ra tutumu bula i ki arama liu dari: Go ra King kai ra Iudaia.

39 Tikai ta dir a ura kaina tutana di ga ot vatokobe, i bor ia, i biti: U ra Kristo vang? Una valaun datal.

40 Ma ta ra tikai i tigel ia, i tatike: Dave, u bula, pa u ru God? Tago u bula datal ta go ra varkurai.

41 Ma i dovotina ta dor; tago di bali ka kador mangamangana; ma go ra tutana pa i ga pait ta magit ba pa i ko.

42 Ma i biti: Iesu, una nuk pa iau, ba u tar vut ta kaum varkurai.

43 Ma i biti tana: A dovot go iau tatike tam: Gori boko una ki piragu ta ra Paradaiso.*

Iesu i mat
(*Mat 27:45-56; Mar 15:33-41; Ioa 19:28-30*)

44 I tar keke tur bar, ma ra rakarakan a gunagunan mutu i bobotoi tuk ta ra utul a pakana bung na ravian.

45 A matana keake pa i pupua, ma ra mal na rurua

* **23:43:** Ra Paradaiso: a kukuraina, "a mari na gunan na ningo ba na nilibur". A Iudaia dia ga vatang go ra iang ure ra ra pakana ba ra tulungea i ra umana tena takodo diat a ngo tana, namur ta kadia minat.

kutu ta ra pal na vartabar i tarada livuan.

⁴⁶ Ma ba Iesu i tar manga oro papa, i biti: Tama, iau tul tar ra tulungeagu ta ra ura limam; ba i tar tatike vue go, i vungue ra tulungeana.

⁴⁷ Ba ra luluai na tarai na vinarubu i gire go, i pite pa God, ma i biti: A dovotina go ra tutana a tena takodo.

⁴⁸ Ma ra lavur kor na tarai par dia ga vana guvai upi diat a bobobe, ba dia gire go di tar pait ia, dia talil, ma dia timtibul ra bongobongo i diat.

⁴⁹ A lavur talaina, ma ra vaden dia ga mur ia marama Galilaia, dia tur maro vailik, ma dia gire go ra lavur magit.

Di vadiop Iesu ta ra babang na minat

(Mat 27:57-61; Mar 15:42-47; Ioa 19:38-42)

⁵⁰ Ma tika na tutana, a iangina Iosep, a tena varkurai, a bo na tutana, a tena takodo,

⁵¹ (pa i ga mulaot ta kadia varkurai ma ta nam dia pait ia), a te Arimataia, a pia na pal kai ra Iudaia, ma i nur-nur upi ra varkurai kai God;

⁵² go ra tutana i vana tadav Pilato ma i lul pa ra minat i Iesu.

⁵³ I kap vairop ia, ma i pulu ia ma ra mal kumau, ma i vadiop ia ta ra babang na minat di ga kala ia ta ra papar a vat, ma pa ta na boko i ga va tana.

⁵⁴ Go, a bung na Vaninara, ma i maravai ra Bung Sabat.

⁵⁵ Ma ra vaden nam dia ga varagur me marama

Galilaia, dia mur ia, ma dia gire ra minatina bula da dia vadiop ia tana.

⁵⁶ Ma dia talil, dia mal pa ra lavur magit i ang na vuvuvul ma ra varku bula. Ma ta ra Bung Sabat dia ngo varogop ma ra varkurai.

24

A tinut mulai kan ra minat (Mat 28:1-10; Mar 16:1-8; Ioa 20:1-10)

¹ Ba i lar tavuna ta ra lu-aina bung ta ra vik, dia vana tadav ra babang na minat, ma dia kap ra lavur magit i ang na vuvuvul, nam dia ga mal pa ia.

² Ma dia gire tadav ra vat i ta di ga pul vue kan ra babang na minat.

³ Ma dia ruk tana, ma pa dia gire ra minat i ra Luluai Iesu tana.

⁴ Ba i purpuruan boko ra nuknuk i diat i tana, a ivu tutana, kadir mal i bagabagele muka, dir tur pa pire diat,

⁵ ma ba dia burut ma dia ive ra mata i diat ra pia, dir tatike ta diat: Dave ava tikan upi ra launa pire ra umana minat?

⁶ Pa i bang ati, i tar laun mulai; avat a nuk pa nam i ga tatike ta vavat ba i ga ki boko Galilaia,

⁷ i ga biti ba da tul tar Natu i ra tutana ta ra lima i ra kaina tarai, ma da ot ia ta ra bolo, ma ta ra vautuluna bung na laun mulai.

⁸ Ma dia nuk pa kana tinata,

⁹ ma dia talil kan ra babang na minat, ma dia ve ra vinun

ma tikai, ma diat par ta go ra lavur magit.

¹⁰ Go diat, Maria Magdalene, Ioana, ma Maria, na i Iakobo, ma diat ra vaden dia varagur me, dia ve ra umana apostolo.

¹¹ Ma dia valongore go ra tinata da ra tinata vakuku ma pa dia nurnur tana. [

¹² Ma Petero i tut, ma i vutvut tadav ra babang na minat, ma i ruru, ma i gigira tana, i gire ra umana mal kumau ka, dia va irai, ma i vana ra kubana, i nuknuk kakaian ta nam di tar pait ia.]

*A vinavana uro Emaus
(Mar 16:12-13)*

¹³ Io, a ivut ta diat, dir vanavana ta nam ra bung upi ra gunan, a iangina Emaus, da ra vinun ma tika na kilomita (lavurua na mail) mara Ierusalem.

¹⁴ Ma dir tata ta go ra lavur magit di ga pait ia.

¹⁵ Ba dir tata, ma dir tir vargiliiane dir, Iesu i tadav dir, ma dital varagur.

¹⁶ Di tar noe bat ra mata i dir upi koko dir a gire ilam ia.

¹⁷ Ma i tir dir: Ava go amur tata vargil vanavana tana ta kamumur vinavana, ma i tanguvian ra mata i murmur?

¹⁸ Tikai ta dir, a iangina Kleopa, i biti tana: U kaka bar, u ki Ierusalem ma pa u nunur ra lavur magit di tar pait ia ta go ra umana bung?

¹⁹ I tir dir: A lavur magit ava? Ma dir biti tana: A lavur magit ure Iesu ra te Nasaret, nina ra dekdek na

propet muka ta kana papalum, ma ta kana tinata bula, ta ra mata i God ma ra tarai par bula;

²⁰ ma ra lavur tena tinabar ngalangala ma kada umana tena varkurai dia ga tul tar ia upi ra varkurai na minat, ma dia ga ot ia ta ra bolo.

²¹ Ave ga nurnur tana ba ia muka nam ba na valaun Israel. Ma go bula, i tar utul a bung taun go ra lavur magit di tar pait ia.

²² Go bula, ta umana vavina ta vevet, dia tar vakaian avet, tago dia tar kilala tadav ra babang na minat,

²³ ma dia mama gire upi ra minatina, ma dia talil, dia biti ba dia tar gire ta umana angelo, dia biti ba i tar laun mulai.

²⁴ Ma ta umana ta vevet dia tar vana tadav ra babang na minat, ma dia gire tadav ra magit ra vaden dia ga tatike; ma pa dia gire Iesu.

²⁵ Ma i biti ta dir: Avat a tarai na papaua, ma ra bala i vavat i vavuan ma ra nurnur ta nam parika ra lavur propet dia ga tatike.

²⁶ Pa i ga topa vang ra Kristo ba na kairane go ra lavur magit, ma na olo ta kana minamar?

²⁷ Ma i tur pa ia ta ra buk kai Moses ma ra lavur propet, ma i vateten ra lavur magit ta ra Buk Tabu par ta dir ure mule.

²⁸ Ba dital vanavana maravai ta nam ra gunan dir vanavana upi ia, i papait na vana vur bolo.

²⁹ Ma dir vovo pa ia, dir tatike: Una ki pire mimir,

tago i papait na ravian, ma i ki ria ra keake. Ma dital ruk, ma i ki pire dir.

³⁰ Ba dital tar ki upi ra nian, i vatur ra gem, i lotu pa tana, i tabik ia, ma i tabar dir Me.

³¹ Ma i kapa ra mata i dir, ma dir gire ilam ia; ma i panie ka kan dir.

³² Ma dir biti vargil ta dir dari: Dave, a bala i dor pa i ga malamalapang vang ba i tata ta dor na nga, ma ba i pala tar ra Buk Tabu ta dor?

³³ Ma dir tut lulut pa ta nam ra pakana bung ma dir talil urama Ierusalem, ma dir tadav ra vinun ma tikai dia ki varurung, ma ta ra umana bula dia ki maravut diat,

³⁴ ma dia biti: A dovotina ra Luluai i tar laun mulai, ma i tar tur kapet rikai pire Simon.

³⁵ Ma dir varvai ta ra lavur magit i ga tadav dir na nga, ma ba dir tar gire ilam ia ba i tabik ra gem.

Iesu i tur na vevei pire kana tarai na vartovo

(Mat 28:16-20; Mar 16:14-18; Ioa 20:19-23; Apos 1:6-8)

³⁶ Ba dir tatike boko go ra lavur magit, ia iat i tur livuan ta diat, ma i tatike ta diat: A malmal tadav avat!

³⁷ Ma dia ururian tana, ma dia burburut, dia nuk ia ba dia giragire ra tulungen.

³⁸ Ma i biti ta diat: Dave ava burburut? Ta ra ava ra lavur nuknuk dia arikai ta ra bala i vavat?

³⁹ Avat a gire ra ura limagu ma ra ura kaugu, ba iau iat go: go avat a bili iau, ma avat

a gire; tago ra tulungen pa ta viono, ma pa ta uruna da go ava gire tagu. [

⁴⁰ Ba i tar tatike go, i ve tar ra ura limana, ma ra ura kauna.]

⁴¹ Ba pa dia nurnur boko, tago dia gugu ma dia kakai-an, i tir diat: Pa ava vung ta magit ati ba ina en ia?

⁴² Ma dia tabar ia ma ra pakana en di ga tun ia.

⁴³ Ma i vatur vake, ma i en ia ta ra mata i diat.

⁴⁴ Ma i biti ta diat: Go kaugu tinata iau ga tatike ta vavat ba iau ga ki boko pire vavat, ba i topa ia ba da pait ot pa ra lavur magit par di ga tumu ia ta ra varvai kai Moses ma ra umana propet, ma ra umana Kakailai bula ure iau.

⁴⁵ Ma i vakapa ra nuknuk i diat upi diat a nunure ra Buk Tabu;

⁴⁶ ma i biti ta diat: Di ga tumu ia dari, ba ra Kristo na virua, ma na laun mulai kan ra minat ta ra vautuluna bung;

⁴⁷ ma da varvarvai ta diat ra lavur vuna tarai par ure ra nukpuku ma ra punpun vue ai ra lavur varpiam ta ra iangina; da tur pa ia arama Ierusalem.

⁴⁸ Avat a umana tena varvai ta go ra lavur magit.

⁴⁹ Ma go iau tulue nam ba Tamagu i ga vatading tar ia ta vavat; ma avat a kiki ung pa ia ta go ra pia na pal tuk tar da vamong avat ma ra dekdek marama.

Iesu i tutua urama ra bala

na bakut

(Mar 16:19-20; Apos 1:9-11)

⁵⁰ Ma i agure vairop diat uro Betania, ma i tulue vakodo ra ura limana, ma i tata vadoane diat.

⁵¹ Ba i tatata vadoane diat boko, i vana ka kan diat, ma di kap ia urama ra bala na bakut.

⁵² Ma dia lotu tadav ia, ma dia talil uro Ierusalem ma ra ngala na gugu;

⁵³ ma dia kiki vatikai ta ra pal na vartabar, ma dia pite pa God.

A BO NA VARVAI IOANES I GA TUMU IA

A tinata na nilaun

¹ A Tinata i ga laun pa ta ra vunapaina iat, ma ra Tinata dir ga ki varurung ma God, ma ra Tinata ia God muka.

² Ma i ga ki maravut God amana iat ra vunapaina.

³ Ia iat i ga pait ra lavur magit par; ma pa ta magit di ga vaki ia, ba go pa i ga vaki ia.

⁴ A nilaun i ga ki tana; ma ra nilaun ia ra kapa kai ra tarai.

⁵ Ma ra kapa i pupua ta ra bobotoi; ma ra bobotoi pa i ga nunure ilam ia.

⁶ Tika na tutana i ga vut, God i ga tulue, a iangina Ioanes.

⁷ Go i vut upi ra varvai, upi na varvai ure ra kapa, upi tana ra tarai par diat a nurnur.

⁸ Vakir ia ra kapa, i vut upi ra varvai ka ta ra kapa.

⁹ Nam ra kapa tuna, nina i vakapa ra tarai par tikitikai, i ga papait na vana rikai ta ra rakarakan a gunagunan parika.

¹⁰ I ga ki ta ra rakarakan a gunagunan, ma i ga vaki ra rakarakan a gunagunan, ma ra rakarakan a gunagunan pa i ga nunure.

¹¹ I ga vut tadav ra kubana iat, ma diat kana tarai pa dia kapupi ia.

¹² I ga tul tar diat dia kapupi ia, ba diat a umana natu i God, nina diat dia nurnur ta ra iangina,

¹³ a tarai pa dia vangala diat, ma ra mamainga kai ra paka i ra tarai pata ma ra nuknuk i ra tarai pata, God iat.

¹⁴ A Tinata i ga vung ra pal a pakana ma i tar ki pire dat (ma ave tar gire kana minamar, a minamar da ra natu i Tama, a kavakake), i buka ma ra varmari ma ra dovotina.

¹⁵ Ioanes i varvai tana, ma i oraoro dari: Ia nina go iau ga tatike ure ba: nam i mur iau, i lua ta mimir; tago i ga lualua iat tagu.

¹⁶ Ma ta kana ngala na varmari iat di ga tul tar ra varmari vartataun ta dat.

¹⁷ Moses i ga tul tar ra tinata na varkurai, ma Iesu Kristo i tul tar ra varmari ma ra dovotina bula.

¹⁸ Pa ta na boko i ga ti gire God; ma Natuna, a kavakake, nina i ki ta ra bongobongo i Tama, i tar varvai tana.

Ioanes ra Tena Baptaiso i varvai

(*Mat 3:1-12; Mar 1:1-8; Luk 3:1-18*)

¹⁹ Go ra varvai kai Ioanes, ba ra Iudaia dia tulue ra umana tena tinabar ma ta ra umana ta ra vuna tarai Levi marama Ierusalem tadav ia, upi diat a tir ia dari: U to ia?

²⁰ Ma i tata kapa, pa i varpuai, i biti: Vakir iau ra Kristo.

²¹ Dia tir ia: U to ia? U Elias laka? Ma i biti: Iau pata. U

nam ra propet laka?. Ma i biti: Pata.

²² Ma dia tir ia mulai: U to ia vang? Upi avet a ve diat dia ga tulue avet. Ava una tatike ure u mulai?

²³ I biti: Iau ra nilai tikai i oraoro aria ra bil dari: Avat a pait kodo ra nga kai ra Luluai, da Iesaia ra propet i ga tatike.

²⁴ A umana Parisaio dia ga tulue diat.

²⁵ Ma dia tir ia dari: Ona vakir u ra Kristo, ma vakir u Elias, ma vakir u nam ra propet, ta ra ava u babaptaiso?

²⁶ Ioanes i tatike ta diat: Iau baptaiso ma ra tava ka; ma tikai i tur livuan ta vavat, ba pa ava nunure,

²⁷ nina i mur iau, ma iau, pa iau ko upi ina pala ra kuara ai ra pal a kauna.

²⁸ Di tatike go ra lavur magit ara Betania ta ra papar a Iordan maro, ba Ioanes i babaptaiso ie.

A Lam kai God

²⁹ Ta ra bung namur tana i gire Iesu, i bolo tadav ia; ma i biti: Avat a gire go ra Lam kai God, i kap vue ra lavur varpian par kai ra rakarakan a gunagunan parika.

³⁰ Go nina iau ga tatike ure dari: Tikai i mur iau, i lua ta mimir, tago ia iat i ga lua ta mimir.

³¹ Ma pa iau ga nunure. Ma go ra vuna iau ga pot i tana, ma iau baptaiso ma ra tava, upi da vapo vaarike tadav ra Israel.

³² Ma Ioanes i varvai dari: Iau tar gire ra Tulungen i

vana ba da ra uka marama ra bakut, ma i ki tana.

³³ Ma pa iau ga nunure; ma ia nam i ga tulue iau ba ina baptaiso ma ra tava, i ga biti tagu dari: Nina u gire ra Tulungen i vana ba tana ma i ki tana, ia muka nam ba na baptaiso ma ra Takodo na Tulungen.

³⁴ Ma iau tar gire, ma iau tar varvai, ba go Natu i God.

Ra umana luaina bul vartovo kai Iesu

³⁵ Ta ra bung namur tana Ioanes i tur, dital ma kana ivu tutana na vartovo;

³⁶ ma i gire Iesu ba i vana-vana, ma i biti: Avat a gire go ra Lam kai God!

³⁷ Ma ra ivu tutana na vartovo dir valongore kana tinata ma dir mur Iesu.

³⁸ Iesu i tur tapuku, ma i gire dir, dir mur ia, ma i tir dir ba: Ava amur nuk upi ia? Dir tatike tana: Rabi (a kukurai ra tinata nam ba Tena Vartovo), akave ra kubam?

³⁹ I biti ta dir: Amur a mai, amur a gire. Dir vana, dir gire ra kubana, ma dir ki pirana ta nam ra bung, tago i da ra ivat na pakana bung ta ra ravian.

⁴⁰ Andreas, dir turana ma Simon Petero, tikai ta dir dir valongore ra tinata kai Ioanes, ma dir mur Iesu.

⁴¹ I tikan value pa turana Simon, ma i biti tana: Ave tar na tadav ra Mesaia (a kukuraina ba Kristo).

⁴² I agure tadav Iesu. Iesu i gire ung ia, ma i tatike: U, u Simon, natu i Ioanes, da vatang u ba Kepas (a kukuraina Petero, "a vat").

Iesu i oro pa Pilipo ma Natanael

⁴³ Ta ra bung namur ta go, i mainge na vana oai Galilaia, ma i na tadav Pilipo; Iesu i biti tana: Una mur iau.

⁴⁴ Pilipo a te Betsaida, a pia na pal kai Andreas ma Petero bula.

⁴⁵ Pilipo i na tadav Natanael, ma i biti tana: Ave ga na tadav nam ba Moses i ga tutumu ure ta ra tinata na varkurai, ma ra umana propet bula dia ga tutumu ure: Iesu ra te Nasaret natu i Iosep.

⁴⁶ Natanael i tir ia ba: Ma ta bo na magit na vana rikai maro Nasaret bar? Pilipo i biti tana: Una mai, una gire.

⁴⁷ Iesu i gire Natanael ba i vanavana boko tadav ia, ma i biti tana: Go ra te Israel tuna, pa i nunure ra vaongo.

⁴⁸ Natanael i tir ia: U nunure davatane iau? Iesu i biti tana: Ba Pilipo pa i oro pa u boko, iau tar gire u, ba u ki ta ra vavai na lovo.

⁴⁹ Natanael i tatike tana: Tena Vartovo, u Natu i God, u ra King Israel.

⁵⁰ Iesu i biti tana: U nurnur laka, tago iau tar tatike tam, ba iau tar gire u ta ra vavai na lovo? Una gire boko ra umana magit dia ngala ta go diat.

⁵¹ Ma i biti bula: A doyot go iau tatike tam: Avat a gire boko ra bakut na tapre, ma ra umana angelo kai God diat a tututua ma diat a vanavana ba taun Natu i ra tutana.

2

Ra lukara na varbean aro

Kana

¹ Ma ta ra vautuluna bung, tika na lukara na varbean aro Kana ta ra langun Galilaia, ma na i Iesu i vana tana;

² ma di ga ting pa Iesu ma kana tarai na vartovo bula upi diat a vana ta nam ra lukara.

³ Ba ra vain i tar par, na i Iesu i tatike tana: Pa adiat ta vain.

⁴ Iesu i tatike tana: Ia Andor a dave ma u? Kaugu pakana bung pa i ti pot boko.

⁵ Nana i tatike tai ra umana tultul: Avat a pait muka ra magit par ba i tulue avat i tana.

⁶ A laptikai na pal a tava na vat dia tur abara ure ra niu da ra mangamangana kai ra Iudaia iat, ma ra lavuvat na vinun ba ra mar ma a utul a vinun ma a ilima na lita (ra ura vinun ba ra utul a vinun na galon) na tava na topa diat tikitikai.

⁷ Ma i biti ta diat: Avat a vabuka ra umana pal a tava. Ma dia manga vabuka diat.

⁸ Ma i biti ta diat: Go avat a kulup, ma avat a kap ia tadav nam i kure ra lukara.

⁹ Ma dia kap ia. Ba nam i kure ra lukara i tar mome kilang ra tava ba i tar vain, ma pa i nunure ba mamave (nam ra umana tultul dia tar kulupe dia nunure), nam i kure ra lukara i oro pa ra tutana i kabur varbean ika,

¹⁰ ma i tatike tana: A tarai par dia vuvung value ra bo na vain; ma ba di tar manga momo, dia vung nam ba pa i manga boina; ma u, u tar vung vake ra bo na vain tuk tar go.

¹¹ Go Iesu i ga tur pa kana lavur vakilang me aro Kana ta ra langun Galilaia, i ve tar kana minamar tana; ma kana tarai na vartovo dia nurnur tana.

¹² Ma ba i par go ra magit i vana ura Kapernaum, ma nana, ma ra umana turana, ma kana tarai na vartovo dia varagur me; ma pa dia ki abara ta peal bung.

Iesu i olo ra pal na vartabar

(Mat 21:12-13; Mar 11:15-17; Luk 19:45-46)

¹³ Ma ra lukara na bolo lake kai ra Iudaia i maravai ma Iesu i vana urama Ierusalem.

¹⁴ Ma i gire tadav diat dia ivure ra umana bulumakau ma ra umana sip ma ra umana uka; ma ra umana tena piapie mani bula dia kiki ta ra pal na vartabar;

¹⁵ ma i mal pa ra virvirit ma ra umana kuara, ma i korot vapar vue diat me kan ra pal na vartabar; ma ra umana sip ma ra umana bulumakau bula; ma i lingire vue ra lavur mani kai ra umana tena piapie mani, ma i vue pukue vue kadia umana vuvuvung;

¹⁶ ma i biti ta diat dia ivure ra umana uka: Avat a kap vue go diat, ma koko ava pukue ra pal kai Tamagu upi na da ra pal na vapiyai.

¹⁷ Ma kana tarai na vartovo dia nuk pa ra tinata di ga tumu ia dari: "A vargat na varmari ure ra kubam na en vue iau."

¹⁸ A Iudaia dia tir ia ba: Ta vakilang ava una ve tar ia ta

vevet ure go ra lavur magit u pait ia?

¹⁹ Iesu i biti ta diat: Avat a re vue go ra pal na vartabar; ma ina vatut ia mulai tai ta utul a bung.

²⁰ A Iudaia dia biti: Di ga pait go ra pal na vartabar ma di ga balaguan tana a ivat na vinun ma laptikai na kilakilala, ma una vatut ia ke vang ta ra utul a bung uka?

²¹ Ma i ga tatike go ure ke ra pal a pakana.

²² Ma ba i tar laun mulai kan ra minat, kana tarai na vartovo dia nuk pa go kana tinata; ma dia nurnur ta ra Buk Tabu, ma ta ra tinata bula ba Iesu i ga tatike.

Iesu i nunure ra tarai par

²³ Ba i ki Ierusalem ta ra lukara na bolo lake, mangoro dia nurnur ta ra iangina, tago dia gire kana lavur vakilang i pait ia.

²⁴ Ma Iesu pa i nur tar mule ta diat, tago i nunure ra tarai par;

²⁵ ma tago bula pa i mainge ba ta tikai na varvai ure ta tikai; tago ia iat i nunure ra bala i ra tarai.

3

Iesu dir ma Nikodemo

¹ Tika na tutana ta diat ra umana Parisaio, a iangina Nikodemo, a tena varkurai kai ra Iudaia,

² i vana tadav Iesu ra marum ma i biti tana: Tena Vartovo, ave nunure u, ba u a tena vartovo marama pire God; pa ta tutana na pait valar pa go ra lavur vakilang

u papait ia ba God pa i mar-
avut ia.

³ Iesu i bali ia dari: A dovot
go iau tatike tam: Gala ta
tikai pa di kava vakalamane
pa na gire ra varkurai kai
God.

⁴ Nikodemo i tir ia ba: Da
kava davatane ra tutana ba i
tar patuana? Na ruk mulai
laka ra tatal na bul i nana,
ma na kava mule?

⁵ Iesu i biti: A dovot go
iau tatike tam: Gala ta tikai
pa di kava ta ra tava ma ta
ra Tulungen pa na ruk ta ra
varkurai kai God.

⁶ Nam ba ra palapaka i
kava, i palapaka ka, ma nam
ba ra Tulungen i kava, i tu-
lungen.

⁷ Koko u kaian, tago iau
tatike tam ba: Da kava
vakalamane avat.

⁸ A ubara i vuvu tadav ra
gunan i mainge, ma u valon-
gore ra rurungana, ma pa u
nunure ba mamave, ba uve;
damana bula diat par ba ra
Tulungen i kava diat.

⁹ Nikodemo i tatike dari:
Da pait davatane go ra lavur
magit?

¹⁰ Iesu i tatike tana: U ra
tena vartovo kai ra Israel, ma
pa u matoto laka ta go ra
lavur magit?

¹¹ A dovot go iau tatike
tam: Ave tatike nam ba ave
nunure, ma ave varvai ta
nam ba ave tar gire; ma pa
ava kapupi kaveve varvai.

¹² Ba iau tar varve avat ta
ra umana magit ra pia, ma
pa ava nurnur tana, avat a
nurnur dave, ona iau ve avat
ta ra lavur magit marama ra
bala na bakut?

¹³ Pa ta i ga tutua urama

ra bala na bakut, ia kaka
Natu i ra tutana i ga vana
ba marama ra bala na bakut,
ma i ti ki tana.

¹⁴ Da Moses i ga vatur
urama ra vui ara ra pui,
damana bula da vatur Natu
i ra tutana;

¹⁵ upi nina i nurnur tana
na laun tukum.

¹⁶ Tago God i ga mari ra
rakarakan a gunagunan par
dari, i ga tul tar Natuna, ma
ia ra kavakake, upi nina i
nurnur tana na laun tukum,
ma koko na virua.

¹⁷ Tago God pa i ga tulue
Natuna uti ta ra rakarakan
a gunagunan upi na kure ra
rakarakan a gunagunan, upi
na valaun uka ra rakarakan
a gunagunan par.

¹⁸ Pa da kure nam ba i nur-
nur tana, ma di ga tar kure
muka nam ba pa i nurnur
tana, tago pa i nurnur ta ra
iang i Natu i God, nina ra
kavakake.

¹⁹ Ma go ia ra varkurai, ba
ra kapa i tar vana rikai ta
ra rakarakan a gunagunan,
ma ra tarai dia ga mari ra
bobotoi ka, ma ra kapa pata;
tago i kaina kadia lavur pa-
palum.

²⁰ Tago diat par dia pait
ra umana kaina magit, dia
milikuane ra kapa, ma pa dia
tadav ra kapa, kan da kure
kadia lavur papalum.

²¹ Ma nina i pait ra
dovotina, i tadatadav ra
kapa, upi kana lavur pa-
palum diat a po rikai dari,
ba di ga pait diat tai God.

22 I par go ra lavur magit, ma namur Iesu diat ma kana tarai na vartovo dia vana ta ra gunan Iudaia, ma i ki pire diat abara, ma i babaptaiso.

23 Ioanes bula i baptaiso aro Ainon maravai Saleim, tago mangoro na tava tana; ma dia vut ma dia baptaiso diat.

24 Tago pa di ga varuk boko Ioanes ta ra pal na banubat.

25 Ma ra tarai na vartovo kai Ioanes dia vartoto ma ra te Iudaia ure ra niu na varvagomgom.

26 Ma dia tadav Ioanes, dia tatike tana: Tena Vartovo, nam amur ga ki me ta ra papar maro ra Iordan, ma u ga varvai tana, go i babaptaiso, ma ra tarai par dia tadav ia.

27 Ioanes i tatike: Pa ta na vatur vake ta magit, ba pa di tul tar ia marama ra bala na bakut.

28 Avat iat, ava valongore ba iau ga biti dari: Vakir iau ra Kristo, di ga tulue ke iau, upi ina lualua ka tana.

29 Nina ba kana ra vavina ba na taulai me, ia ra taulai kalama; ma a talai ra taulai kalama i tur pirana, ma i valongore, ma i gugu muka ta ra nilai ra taulai kalama; ma go kaugu gugu di tar pait ot pa ia.

30 Ia iat na ngala vanavana, ma iau, ina ikilik vanavana.

Nina i vana ba marama ra bala na bakut

31 Nina i vana ba marama, i lia ta diat par; nina ba mami ra pia, ia ra te ra pia, ma i varvai ure nam uka ra pia; nina i vana ba marama ra bala na bakut i lia kakit.

32 Ma i varvarvai ta nam i ga giragire, ma ta nam bula i ga valavalongore, ma pa ta i kapupi kana varvai.

33 Nina i tar kapupi kana varvai, i tar mulaot tuna tana ba God a dovotina.

34 Tago nina God i ga tulue, i tatike ra lavur tinata kai God; tago pa i valavalar tar ra Tulungen.

35 Tamana i mari Natuna, ma i ga tul tar ra lavur magit par ta ra limana.

36 Nina i nurnur tai. Natuna, kana ra nilaun tukum, ma nina ba pa i toratorom tai natuna, pa na gire ra nilaun, ma ra kankan kai God na ki tana.

4

Iesu dir ma ra vavina Samaria

1 Ba ra Luluai i matoto ba ra umana Parisaio dir tar valongore ba Iesu i agagure mangoro na tarai na vartovo ma Ioanes pata,

2 ma ba i baptaiso diat Iesu iat pa i ga baptaiso, kana tarai na (vartovo ko),

3 i vana kan Iudaia, ma i vana mulai uro Galilaia.

4 Ma kana nga i alu Samaria.

5 Ma i tadav tika na pia na pal Samaria, a iangina Sikar, i maravai nam ra pakana pia Iakob i ga tabar natuna Iosep me;

6 ma ra kivu kai Iakob abara. Io, Iesu, tago i talanguan ra pakana ta kana vavina, i ki damana ka pire ra kivu. I ga da ra keke tur.

7 Tika na vavina Samaria i pot upi na kulupe ra tava,

ma Iesu i tatike tana: Una vamomo iau.

⁸ Kana tarai na vartovo dia ga tar vana ta ra pia na pal upi diat a kukul ta magit.

⁹ A vavina Samaria i tatike tana: U a te Iudaia, ma dave go u lul iau upi ta tava, tago iau a vavina Samaria? (Tago ra Iudaia pa dia varmaram ma ra Samaria.)

¹⁰ Iesu i bali ia ma i biti tana: Gala u tar nunure ra vartabar kai God, ma gala u tar nunure bula nam i biti tam: Una vamomo iau, gala una lul ia ma na tabar iu ma ra tava a launa.

¹¹ A vavina i biti tana: Luluai, pa kaum ta kulkulup upi una kulupe ra tava me, ma ra kivu i lulur mat, mamave kaum tava a launa?

¹² U ngala laka tai tama i vevet Iakob, nina i ga tabar avet ma go ra kivu, ma ia bula i ga momo tana, ma ra umana natuna ma kana lavur vavaguai bula?

¹³ Iesu i tatike bali ia dari: Diat par dia momo ta go ra tava, diat a mar mulai;

¹⁴ ma diat par dia momo ta nam ra tava, ba ina tabar diat me, pa diat a mar mulai pa na mutu; nam ra tava ba ina tabar diat me, na kivu ta diat ma na nininim rikai ta ra nilaun ba pa na mutu.

¹⁵ A vavina i biti tana: Luluai, una tabar iau ma go ra tava, upi koko ina mar mulai, ma upi koko ina vana uti vailik, upi ina kulupe ra tava.

¹⁶ Iesu i biti tana: Una vana, una oro pa kaum tutana, ma una vana mulai uti.

¹⁷ A vavina i biti tana: Pa kaugu ta tutana. Iesu i biti

tana: A dovot kaum tinata dari: Pa kaugu ta tutana;

¹⁸ tago i tar ilima kaum tutana; ma nam amur ki me gori, vakir kaum tutana; a dovotina go u tar tatike.

¹⁹ A vavina i biti tana: Luluai, go iau nunure ba u ra propet.

²⁰ Kaveve a umana lualua dia ga lolotu ta go ra luana; ma ava biti ba i kat ba ra tarai par diat a lotu arama Ierusalem uka.

²¹ Iesu i biti tana: Ia An, una kapupi go kaugu tinata, a pakana bung na vut ba pa avat a lotu tadav Tama ta go ra luana, ma arama Ierusalem bula pata.

²² Ava lotu tadav nam pa ava ti nunure; ma avet, ave lotu tadav nam ave ti nunure muka; tago a varvalaun tai ra tarai Iudaia iat.

²³ A pakana bung na pot, ma go i tar pot, ba ra lavur tena lotu tuna diat a lotu tadav Tama ta ra tulungen ma ta ra dovotina bula; tago Tama i nuk upi diat dia damana upi kana umana tena lotu.

²⁴ God a Tulungen, ma i mainge ba diat dia lotu tadav ia, diat a lotu ta ra tulungen ma ta ra dovotina bula.

²⁵ A vavina i biti tana: Iau nunure ba ra Mesaia na pot (di vatang ia bula ba Kristo); ma ba i tar pot, na varve avet ta ra lavur magit par.

²⁶ Iesu i biti tana: Iau go, iau tata tam, iau ia muka nam.

²⁷ Ma kana tarai na vartovo dia pot tadav ia ta ra dari, ma dia kaian tago dir

tata ma ra vavina; ma pa ta i tir ia ba: Ava u nuk upi ia? ba dari: Dave amur tata me?

²⁸ Ma ra vavina i vana kan kana kulkulup, ma i vana ta ra pia na pal, ma i biti tai ra tarai:

²⁹ Avat a mai, avat a gire tika na tutana, i tar ve iau ure ra lavur magit par iau ga pait ia papa amana; go nina ra Kristo tuna bar?

³⁰ Dia vana oai kan ra pia na pal ma dia vanavana upi ia.

³¹ Ba i ga dari, a tarai na vartovo dia lul ia, dia biti: Tena Vartovo, una ian.

³² Ma i biti ta diat: Agu magit ba ina en ia, pa ava ti nunure.

³³ A tarai na vartovo dia tir vargiliane diat mulai: Ta tikai bar i ga kap ana ta magit?

³⁴ Iesu i biti ta diat: Go agu magit ba ina pait ra nuknuk i nina i ga tulue iau uti, ma ina pait ot pa kana papalum.

³⁵ Ava biti dari: A ivat na gai boko upi da dodoko. Go iau tatike ta vavat: Avat a idok, avat a gire ra umauma i pua tago i matuka upi da dodoko.

³⁶ Nina i dodoko i kale pa ra vabongon, ma i varurue ra vuai na uma upi ra nilaun tukum; upi nam i vauma ma nam bula i dodoko, dir a gugu varurung.

³⁷ Tago i dovot ra tinata dari: Tikai i vauma, ma ta ra tikai i dodoko.

³⁸ Iau ga tulue avat, upi avat a doko nam ba pa ava ga palum ia; ta ra umana iat dia ga papalum, ma kavavat ika

ra vuai kadia papalum.

³⁹ Ma mangoro na te Samaria ta nam ra pia na pal, dia nurnur tana ure ra tinata kai ra vavina, i ga biti dari: I ga ve iau ure ra lavur magit par iau ga pait ia papa amana.

⁴⁰ Ba ra tarai Samaria dia tadav ia, dia lul ia ba na ki pire diat; ma i ki ie a ura bung.

⁴¹ Ma mangoro bula dia nurnur tago kana tinata;

⁴² ma dia biti tai ra vavina: Go ave nurnur, vakir ure ke kaum tinata, tago avet bula ave tar valongore, ma ave nunure ba go ia ra Tena Valaun tuna kai ra rakarakan a gunungan par.

Iesu i valagar pa natu i tika na luluai

⁴³ Ba i tar par ra ura bung, i vana kan abara urama Galilaia.

⁴⁴ Tago Iesu iat i ga tatike, ba pa di ru ra propet ta kana gunan.

⁴⁵ Ba i tar pot aro Galilaia, a tarai Galilaia dia agure pa ia, tago dia ga gire ra lavur magit par i ga pait ia arama Ierusalem ta ra lukara; tago diat bula dia ga vana ta ra lukara.

⁴⁶ Ma i pot mulai aro Kana ta ra langun Galilaia, nam i ga pait pukue ra tava tana upi na vain. Ma natu i tika na luluai, a tutana, i mait arama Kapernaum.

⁴⁷ Ba i valongore ba Iesu i tar vana kan Iudaia urama Galilaia, i vana tadav ia, ma i lul ia ba na vana ba, ma na valaun natuna; tago i to na mat.

⁴⁸ Iesu i tatike tana: Gala pa ava gire ra umana vak-ilang ma ra umana dekdek, pa avat a nurnur muka.

⁴⁹ A luluai i tatike tana: Luluai, una vana ur, ba natugu pa i ti mat boko.

⁵⁰ Iesu i biti tana: Una vana; natum i tar laun. A tutana i nurnur ta ra tinata Iesu i tatike tana, ma i vana.

⁵¹ Ba i vanavana ba, dia varkuvo ma kana umana tul-tul, ma dia ve ba natuna i tar laun.

⁵² Ma i tir diat upi ra pakana bung i tur pa ra nilagar tana. Ma dia biti tana: Nabung tai tika na pakana bung, ra oao i vana kan ia.

⁵³ Ma tamana i nunure, ba nam muka ra pakana bung, ba Iesu i ga tatike tana: Natum i tar laun. Ma i nurnur, ma diat par ta ra kubana bula.

⁵⁴ Go a vauruana vakilang Iesu i pait ia, ba i tar vana kan Iudaia urama Galilaia.

5

Iesu i valagar ra tutana ta ra pola kikil

¹ Ba i par go ra lavur magit, di pait tika na lukara kai ra Iudaia; ma Iesu i vana urama Ierusalem.

² Tika na pola kikil, a iangina ta ra tinata Ebraio ba Bet-sata, arama Ierusalem pire ra mataniolo na sip, ma a ilima na pal tana.

³ Ma mangoro diat dia mait, ma diat dia pula, ma diat dia kakak, ma diat dia mel, dia va ta diat. [Dia ki pa ra tava, upi na guagar.

⁴ Tago ta umana pakana a angelo kai ra Luluai i vana ba ma i ruk ta ra pola kikil, ma ra tava i guagar. Ma ra luaina nina i ruk ta ra pola kikil ba ra tava i tar guagar, na lagar kan kana ta mangana minait.]

⁵ Ma tika na tutana tana i ga mait a utul a vinun ma lavutul na kilala.

⁶ Ba Iesu i gire i vava dari, ma i nunure ba i ga vavuan tana, i tir ia: U mainge ba da valagar pa iu?

⁷ A tutana i mait i biti tana: Luluai, pa kaugu ta tutana ba na puak tar iau ta ra pola kikil ba ra tava i tar guagar; ma ona iau vana, ta ra tikai i vana ba lua tagu tana.

⁸ Iesu i tatike tana: Una tut, una puak pa kaum vava, ma una vana.

⁹ Ma ra tutana i lagar vuavuai, ma i puak pa kana vava, ma i vana ka.

Ma nam ra bung a Bung Sabat.

¹⁰ A Iudaia dia tatike tai nina i tar lagar: Go a Bung Sabat, pa i ko ba u puak pa kaum vava.

¹¹ Ma i biti ta diat: Nina i ga valagar pa iau, i biti tagu dari: Una puak pa kaum vava, ma una vana.

¹² Dia tir ia: To ia ra tutana i ga tatike tam ba: Una puak pa kaum vava, ma una vana?

¹³ Ma nam di ga valagar ia pa i nunure, tago Iesu i ga vana, a vuna ra kor na tarai abara.

¹⁴ Namur Iesu i gire tadav ia ta ra pal na vartabar, ma i biti tana: Go u tar oton kakit; koko u varpiam mulai,

kan tika na mangamangana i kaina iat na monong iu.

¹⁵ Nam ra tutana i vana, ma i ve ra Iudaia ba Iesu nam i ga valagar pa ia.

¹⁶ Ta go ra vuna ra Iudaia dia takun Iesu, tago i ga pait go ra lavur magit taun ra Bung Sabat.

¹⁷ Iesu i biti ta diat: Tam-agu i ga papalum tuk tar gori, ma go iau papalum bula.

¹⁸ Ta go ra vuna a Iudaia dia mainge muka ba diat a doka, tago i ga vakaina ra Bung Sabat, ma go bula, i vatang God ba Tamana, da dir vardada ma God.

A varkurai kai Natu i God

¹⁹ Iesu i tatike bali diat dari: A dovot go iau tatike ta vavat, Natuna pa i pait varkolono pa ta magit, ia kaka nam i gire Tamana i papait ia, i pait ia bula; nam parika i papait ia, Natuna i papait ia damana bula.

²⁰ Tago Tama i mari Natuna, ma i ve vapar tar ra lavur magit par tana i papait ia; ma na vaarike tar ra umana ngala na papalum iat, upi avat a kaian tana.

²¹ Da Tama i vatut ra lavur minat, ma i valaun diat, damana bula Natuna i valaun diat nina i mainge pi na valaun diat.

²² Ma Tama pa i kure ta tikai, i ga tul tar ra varkurai par tai Natuna;

²³ Upi ra tarai par diat a ru Natuna da di ru Tama. Nina ba pa i ru Natuna, pa i ru bula Tama, ia nina ba i ga tulue uti.

²⁴ A dovot go iau tatike ta vavat: Nina i valongore kaugu tinata ma i nurnur bula tai nina i ga tulue iau uti, i vatur vake ra nilaun tukum ma pa na vana ta ra varkurai, i tar vana kan ra minat ta ra nilaun.

²⁵ A dovot go iau tatike ta vavat: A pakana bung na pot boko, ma go i tar pot, ba ra lavur minat diat a valongore ra nilai Natu i God tana; ma diat dia valongore, diat a laun.

²⁶ Tago da ra nilaun i ki tai Tama damana i ga tul tar bula ra nilaun tai Natuna upi na ki tana;

²⁷ ma i ga tul tar ia ba na varkurai bula, tago ia Natu i ra tutana.

²⁸ Koko ava kakaian tana; tago a pakana bung na vut boko, ba diat par dia va ta ra lavur tung na minat, diat a valongore ra nilaina tana,

²⁹ ma diat a vana rikai; diat dia ga pait ra boina diat a vana rikai tadav ra nilaun, ma diat dia ga pait ra magit i bilak tadav ra varkurai.

A varvarveai ure Iesu

³⁰ Pa iau pait varkolono pa ta magit; iau varkurai da nam iau valongore; ma kaugu varkurai i dovot; tago pa iau murmur ra nuknukigu, iau murmur ra nuknuk i nam i ga tulue iau Uti.

³¹ Ona iau varvarveai ure iau mulai, kaugu varveai pa i dovot.

³² Ta ra tikai i varvarveai ure iau; ma iau nunure ba kana varveai, i varvarveai ure iau me, i dovot.

³³ Ava ga vartuluai tadav Ioanes, ma i ga varvai mar-avut ra dovotina.

³⁴ Pa iau vatur ra varvai kai ra tarai; ma iau tatike go ra umana magit dari, upi da valaun avat.

³⁵ Ia ra lamp i birabirao ma i pupua, ma ava ga ongo ba avat a gugu papa ta ra kapana.

³⁶ A varvai ure iau go kari i ngala ta dir ma nina kai Ioanes; tago nam ra lavur papalum Tama i ga tul tar ia tagu, ba ina pait ot pa diat, nam diat muka iau papait diat, dia varvarveai tagu, ba Tama i ga tulue iau Uti.

³⁷ Ma Tama i ga tulue iau uti i tar varvai bula ure iau. Pa ava ga valongore boko ra nilaina, ma pa ava gire boko ra pal a pakana.

³⁸ Ma kana tinata pa i kiki ta vavat; tago nina ba i ga tulue uti pa ava nurnur tana.

³⁹ Ava lukluk ra Buk Tabu, tago ava nuk ia ba kavava nilaun tukum tana; ma go muka i varvarveai ure iau;

⁴⁰ ma pa avat a vana tadav iau, upi avat a vatur vake ra nilaun.

⁴¹ A pite varpa tai ra tarai pa iau vatur vake.

⁴² Ma iau nunure avat, ba ra varmari kai God pa i ki ta vavat.

⁴³ Iau vana rikai ma ra iang i Tamagu, ma pa ava kapupi iau; ba ta ra tikai i vana rikai ma ra iangina iat, avat a kapupi ia.

⁴⁴ Avat,   ava   ruru

vargiliane avat, ma pa ava nuk upi nam ra variru kai ra kopono God, avat a nurnur dave?

⁴⁵ Koko ava nuk ia ba iau ina takun avat tai Tama; ta ra tikai i takun avat, Moses, nina ava nurnur tana.

⁴⁶ Tago gala ava tar nurnur tai Moses, gala avat a nurnur tagu bula, tago i ga tutumu ure iau.

⁴⁷ Ona pa ava nurnur ta kana lavur tutumu, avat a nurnur dave ta kaugu lavur tinata?

6

Iesu i tabar ra ilima na arip na marmar

(*Mat 14:13-21; Mar 6:30-44; Luk 9:10-17*)

¹ I par go ra lavur magit, ma namur Iesu i vana tai ta ra papar ta ra tava kikel Galilaia, di vatang ia bula ba ra tava kikel Tiberias.

² Ma ra ngala na kor dia mur ia, tago dia ga gire ra lavur vakilang i ga pait ia ta diat dia mait.

³ Ma Iesu i tutua urama ra luana, ma diat ma kana tarai na vartovo dia ki tana.

⁴ Ma i maravai ra bolo lake, a lukara kai ra Iudaia.

⁵ Ma Iesu i idok, i gire ba ra ngala na kor dia pot pirana ma i tatike tai Pilipo: Dat a kulkul ta magit ave, upi go diat diat a en ia?

⁶ I tatike go, upi na valar ia, tago ia iat i nunure nam ba na pait ia.

⁷ Pilipo i biti tana: A magit ba da kul ia ma ra ivu mar na

* **6:7:** A denaria ia ra vapuak kai tika na tena papalum ure tika na bung.

denaria, * pa na topa diat, upi diat par diat a en ta ikik tana.

⁸ Tikai ta diat a tarai na vartovo, Andreas, tura i Simon Petero, i biti tana;

⁹ Tika na bul go kari i vung ra ilima na gem ma ra ivu en; ma go na topa davatane ra mangoro dari?

¹⁰ Iesu i biti: Avat a tulue ra tarai ba diat a ki ra pia. A ngala na vura ta nam ra pakana gunan. Ma ra tarai dia ki ra pia, da ra ilima na arip na marmar diat.

¹¹ Iesu i vatur ra umana gem; ma ba i tar pite varpa ure, i tibe diat me dia ki ra pia; damana bula ma ra ura en, da kadia mamainga.

¹² Ba dia tar maur, i biti tai kana tarai na vartovo: Avat a varurue ra lavur tagigina di tar en valili ia, upi koko da vole ta ik.

¹³ Ma dia varurue mutu, ma dia vangan vabuka ra vinun ma a ivu rat ma ra ibaiba dia ga en valili ia ta nam ra ilima na gem.

¹⁴ Ba ra tarai dia gire go ra vakilang i tar pait ia, dia biti: A dovotina go muka ra propet nina ba na vana rikai ta ra rakarakan a gunagunan.

¹⁵ Ba Iesu i nunure dia papait na vana rikai upi diat a vo pa ia ba na king pire diat, i vana varkolono mulai ta ra luana.

Iesu i vana ta ra ul a tava kikil

(*Mat 14:22-33; Mar 6:45-52*)

¹⁶ Ba i tar ravian kana tarai na vartovo dia vana ba ura ra valian,

¹⁷ ma dia koa ta ra mon, ma dia bolo ta ra tava kikil uro Kapernaum. Ma go i bobotoi ma Iesu pa i ti vana boko tadap diat.

¹⁸ Ma ra tava i papait na bobol ta ra ngala na vuvu.

¹⁹ Ba dia tar valu ra ilima ba ra laptikai bar na kilomita (ra utul ba ra ivat bar na mail), dia gire Iesu i vanavana ra ul a tava tadav ra mon, ma dia burut.

²⁰ Ma i biti ta diat: Iau ka go; koko avat a burut.

²¹ Ma dia ting pa ia ba na koa ta ra mon, ma ra mon i pukai lulut ta nam ra gunan dia ga vanavana upi ia.

A tarai dia tikan upi Iesu

²² Ta ra bung namur ra kor na tarai dia ga tur ta ra papar maro ma dia ga gire ba ra kopoно mon ik abara, ma ba Iesu pa i ga koa maravut kana tarai na vartovo tana, ba diat ika kana tarai na vartovo dia ga vana oai me;

²³ (ma ta umana mon maro Tiberias dia ga pukai maravai ta nam ra pakana gunan dia ga en ra gem tana, ba ra Luluai i tar pite varpa tana);

²⁴ ma ba ra kor na tarai dia gire ba Iesu pa i ki abara ma kana tarai na vartovo bula pata, dia koa ta ra umana mon, ma dia vana Kapernaum, dia tikan upi Iesu.

Iesu ia ra Gem na Nilau

²⁵ Ba dia tar tikan tadav ia tai ta ra papar a tava kikil, dia biti tana: Tena Vartovo, vingaia u ga vana uti?

²⁶ Iesu i tatike ta diat: A dovot go iau tatike ta vavat: Ava tikan upi iau, vakir tago

ra ura vakilang ava ga gire, ia kaka tago ava ga en ra umana gem, ma ava ga maur tana.

²⁷ Koko avat a ongor upi nam ra magit i marmareng, avat a ongor upi ra magit ba na tur vataikai ta ra nilaun tukum, nina ba Natu i ra tana na tabar avat me; tago Tama, God, i tar vakilang ia.

²⁸ Ma dia tir ia: Ava avet a pait ia, upi avet a pait ra umana papalum kai God?

²⁹ Iesu i tatike ta diat: Go ra papalum kai God, ba avat a nurnur tai nina i ga tulue Uti.

³⁰ Ma dia biti tana: Ava ra vakilang una pait ia upi avet a gire ma avet a nurnur tam tana? Ava u papait ia?

³¹ Kaveve tarai lualua dia ga en ra Mana ara ra pupui; da di ga tumu ia: "I ga tabar diat ma ra gem marama ra bala na bakut, upi diat a en ia."

³² Ma Iesu i biti ta diat: A dovot go iau tatike ta vavat: Vakir Moses nam i ga tabar avat ma ra gem marama ra bala na bakut; Tamagu i tabatabar avat ma ra gem i dovot marama ra bala na bakut.

³³ Tago ra gem kai God ia nam ba i vana ba marama ra bala na bakut, ma i tabar ra rakarakan a gunagunan ma ra nilaun.

³⁴ Ma dia biti tana: Luluai, una tabar avet vataikai ma go ra gem.

³⁵ Iesu i biti ta diat: Iau ra gem na nilaun; nina ba na tadav iau pa na mulmulum, ma nina ba na nurnur tagu pa na mar mulai.

³⁶ Ma iau ga tatike ta vavat, ba ava tar gire iau, ma pa ava nurnur.

³⁷ Diat par ba Tama i tul tar diat i tagu, diat a tadav iau; ma nam i tadav iau, iau pa ina okole vue muka.

³⁸ Tago pa iau vana ba marama ra bala na bakut upi ina pait ra nuknukigu, ina pait ra nuknuk i nam i ga tulue iau Uti.

³⁹ Go ra nuknuk i nam i ga tulue iau uti, ba koko ta ikilik ta nam i ga tul tar ia tagu na rara, ba ina vatut vapar ia ta ra bung kutu.

⁴⁰ Tago go ia ra nuknuk i Tamagu, ba diat par dia gire Natuna ma dia nurnur tana bula, diat a laun tukum; ma iau ina vatut diat ta ra bung kutu.

⁴¹ Ma ra Iudaia dia tata na urur tana, tago i ga biti: Iau ra gem marama ra bala na bakut.

⁴² Ma dia biti: Vakir go Iesu natu i Iosep, ma da nunure tamana ma nana? Ma dave go i biti: Iau vana ba marama ra bala na bakut?

⁴³ Iesu i tatike ta diat: Koko ava tata na urur vargil.

⁴⁴ Pa ta na tadav iau ia kaka nina ba Tama, nina i ga tulue iau uti, i al pa ia; ma iau, ina vatut ia ta ra bung kutu.

⁴⁵ A umana propet dia ga tutumu dari: "God na tovo diat parika." Diat par dia ga valongor tai Tama, ma dia ga vartovo pa tana, dia tadav iau.

⁴⁶ Pa ta i ga gire Tama, ia kaka nam i ga vana kan God, i tar gire Tama.

47 A dovot go iau tatike ta vavat: Nina i nurnur, i vatur vake ra nilaun tukum.

48 Iau ra gem na nilaun.

49 Kavava tarai lualua dia ga en ra Mana ara ra pupui, ma dia tar mat.

50 Go ra gem i vana ba marama ra bala na bakut, upi ta tikai na ian tana, ma pa na mat.

51 Iau ra gem, a launa, i vana ba marama ra bala na bakut; ba tikai i ian ta go ra gem, na laun tukum; maia. ma ra gem ina vartabar me, a viogu, ure ra nilaun kai ra rakarakan a gunagunan.

52 A Iudaia dia vartoto vargil, dia biti: Go ra tutana na tabar dat dave ma ra viono upi dat a en ia?

53 Iesu i biti ta diat: A dovot go iau tatike ta vavat: Gala pa ava en ra vio i Natu i ra tutana, ma pa ava mome ra gapuna, pa ta nilaun ta vavat.

54 Nina i en ra viogu, ma i mome ra gapugu, i vatur vake ra nilaun tukum; ma ina vatut ia ta ra bung kutu.

55 Tago ra viogu ia ra nian tuna, ma ra gapugu a nimomo tuna.

56 Nina i en ra viogu, ma i mome ra gapugu, i ki tagu, ma iau bula iau ki tana.

57 Da Tama, a launa, i ga tulue iau uti, ma iau laun tai Tama, damana nam i en iau na laun bula tagu.

58 Go ra gem i ga vana ba marama ra bala na bakut; vakir da nam a tarai lualua dia ga en ia, ma dia ga mat; nina i en go ra gem na laun tukum.

59 I tatike go ra lavur tinata ta ra pal na lotu, ba i vartovo Kapernaum.

A tinata na nilaun tukum

60 Mangoro ta kana tarai na vartovo, ba dia valongore go dia biti: Go a dekdek na tinata; to ia na valongore?

61 Ma Iesu i nunure ta ra balana ba kana tarai na vartovo dia tata na urur tana, ma i tir diat: Ava tutukai laka ta go?

62 Dave bar ba ava gire Natu i ra tutana i vana urama ta nam i ga ki lua tana?

63 Ia kaka ra tulungen i valavalaun; a pala paka pa i topa ta magit; a lavur tinata iau ga tatike ta vavat. dia tulungen, ma diat ra nilaun bula.

64 Ta umana ta vavat pa ava nurnur. Tago ta ra turpaina Iesu i nunure nam diat pa dia nurnur, ma nina bula ba na vagu tar ia.

65 Ma i biti: Ta go ra vuna iau ga tatike ta vavat ba, pa ta na tadav iau, ba Tama pa i tul tar ia.

66 Ma ta go ra tinata mangoro ta kana tarai na vartovo dia tabunuane tana, ma pa dia varagur mulai me.

67 Iesu i biti tai ra vinun ma a ivut: Avat bula, ava mainge laka upi avat a vana?

68 Simon Petero i biti tana dari: Luluai, avet a vana tadav to ia? Kaum uka ra lavur tinata na nilaun tukum.

69 Ma ave tar nurnur ma ave nunure ba u ra Tena Gomgom kai God.

70 Iesu i biti ta diat: Iau ga pilak pa avat a vinun ma a

ivut laka, ma tikai ta vavat a tabaran ika?

⁷¹ Go i tatike ure Iudas, natu i Simon Iskariot; tago ia na vagu tar ia, ma ia tikai ta diat ra vinun ma a ivut.

7

Iesu ma ra umana turana

¹ Ba i par go ra lavur magit, Iesu i vanavana vurvurbit Galilaia; tago pa i mainge na vanavana Iudaia, tago ra Iudaia dia mainge ba diat a doka.

² Ma i maravai ra lukara kai ra Iudaia, a lukara na pal na turturup.

³ A umana turana dia biti tana: Una tut, una vana Iudaia upi kaum tarai na vartovo diat a gire bula ra lavur papalum u papait ia.

⁴ Tago pa ta i papait ive ta magit, ona i mainge ba ia iat na po rikai. Ba u papait go ra lavur magit, una pait vaarike tar u ta ra rakarakan a gunagunan.

⁵ Tago ra umana turana bula pa dia nurnur tana.

⁶ Iesu i tatike ta diat: Kaugu bung pa i ti vut boko, ma avat, a umana bung par i topa avat.

⁷ A rakarakan a gunagunan pa i pait valar pa ia ba na milikuane avat; i milikuane iau muka, tago iau varvai ure, ba kana lavur mangamangana i kaina.

⁸ Avat a vana urama ta ra lukara; pa iau vana boko ta go ra lukara, tago kaugu bung pa i ti ki boko.

⁹ Ba i tar tatike go ra lavur magit ta diat, i kiki boko Galilaia.

Iesu i ki ta ra lukara

¹⁰ Ba ra umana turana dia tar vana urama ta ra lukara, ia bula i vana urama. pa i vana kapa, i papait na vana ivai ka.

¹¹ A Iudaia dia tikan upi ia ta ra lukara, ma dia biti: Akave bar?

¹² Ma mangoro na tinata na urur i arikai ure tai ra kor na tarai; ta umana dia biti: Ia ra bo na tutana; ta ra umana dia biti: Pata, i varara ra kor na tarai.

¹³ Ma pa ta i tata kapa ure, tago dia burutue ra Iudaia.

¹⁴ Ba dia balaguan boko ta ra lukara, Iesu i vana urama ta ra pal na vartabar, ma i vartovo tana.

¹⁵ A Iudaia dia kaian, dia biti: Go ra tutana pa i ga vartovo, ma i nunure davatane ra lukbuk?

¹⁶ Iesu i biti ta diat: Kaugu vartovo vakir kaugu, kai nina iat i ga tulue iau uti.

¹⁷ Ba tikai i mainge na torom ta ra nuknukina na nunure ra vartovo tana, ba kai God bar, ba kaugu tinata iat bar.

¹⁸ Ia nam i tatike kana tinata iat, i mainge ba da ru ia; ma nam i mainge ba da ru nina i ga tulue uti, ia muka nam i dovot, ma pa ta mangamangana gegagege tana.

¹⁹ Dave, Moses pa i ga tul tar ra tinata na varkurai ta vavat laka, ma pa ta ta vavat i torom ta ra varkurai? Ta ra ava ava mainge avat a doko iau?

²⁰ A kor na tarai dia biti tana: A tabaran i ovai tam; ia i mainge na doko u?

²¹ Iesu i bali kadia tinata dari: Tika na magit iau ga pait ia ma ava ga kaian par tana.

²² Moses i ga tul tar ra pokakikil ta vavat (vakir kai Moses, kai ra tarai lualua iat); ma ava poko kikil ra tutana ta ra Bung Sabat.

²³ Ba di poko kikil ta tutana ta ra Bung Sabat, upi koko da piam ra varkurai kai Moses, dave ava kankan tagu, tago iau ga valagar vakakit pa ra tutana ta ra Bung Sabat?

²⁴ Koko avat a varkurai ta ra ginigira ka, avat a varkurai ma ra varkurai i takodo.

Dave, Kristo go?

²⁵ Ta ra umana ta diat maro Ierusalem dia biti: Go vang nina dia mainge upi diat a doka?

²⁶ Ma go i tata kapa, ma pa dia tatike ta magit i tana. Kan a umana tena varkurai dia tar motote pa ia, ba go ra Kristo tuna.

²⁷ Ma da nunure ra gunan kai go ra tutana; ba ra Kristo na pot, pa ta na nunure ba mamave.

²⁸ Ma Iesu i oraoro ta ra pal na vartabar, i vartovo, i biti: Ava nunure iau ma kaugu gunan bula; pa iau vut vakuku, ma nam i ga tulue iau uti i dovot, ma pa ava nunure.

²⁹ Iau nunure, tago iau ga vana rikai tana, ma i ga tulue iau Uti.

³⁰ Dia mainge diat a kinim pa ia, ma pa ta i vatur ia, tago kana bung pa i ga ti vut boko.

³¹ Ma mangoro ta ra kor na tarai dia nurnur tana, ma dia biti: Ba ra Kristo i tar pot na

pait laka mangoro na vaki-lang ta ni diat go ra tutana i tar pait ia?

A umana luluai na vinarubu dia vana upi diat a kinim pa Iesu

³² A umana Parisaio dia valongore ra tarai dia varmaianao ma go ra lavur magit ure; ma ra umana tena tinabar ngalangala ma ra umana Parisaio dia tulue ra umana luluai na vinarubu ba diat a kinim pa ia.

³³ Iesu i biti: Iau, pa ina ki vavuan pire vavat, ma ina vana tadav nam ba i ga tulue iau Uti.

³⁴ Avat a tikan boko upi iau, ma pa avat a tikan tadav iau; a gunan ba ina ki tana, i dekdek upi avat a vana tana.

³⁵ A Iudaia dia tir vargiliiane diat ba: Go ra tutana na vana uve, upi koko dat a tikan tadav ia? Na vana bar tadav diat, dia ki pire ra Elenas ma na tovo ra Elenas?

³⁶ Ava go ra tinata i tar tatike ba: Avat a tikan boko upi iau, ma pa avat a tikan tadav iau; ma nam ra gunan ina ki tana, pa avat a vana tana?

A umana tava alir a launa

³⁷ Ta ra mutuai ra bung na lukara, nina ra ngala na bung ta ra lukara, Iesu i tur, ma i oraoro dari: Ba tikai i mar, boina ba na tadav iau ma na momo.

³⁸ Nina i nurnur tagu, da ra Buk Tabu i biti: A umana tava alir a launa, diat a lalalongo kan ra balana.

³⁹ I tatike go ra tinata ure ra Tulungen, ba da tul tar

ia ta diat dia nurnur tana; tago pa di ga tul tar boko ra Tulungen; tago Iesu pa i vana boko ta kana minamar.

A nuknuk i ra tarai i enana varbaiai

⁴⁰ Ta umana ta ra kor na tarai, ba dia valongore go ra tinata, dia biti: A dovotina go ia ra propet.

⁴¹ Ta ra umana bula dia biti: Dave ra Kristo na vut marama Galilaia?

⁴² A Buk Tabu pa i biti laka ba ra Kristo na vana rikai ta ra vuna tarai kai David, ma maro Beteleem, ra gunan ba David i ga ki tana?

⁴³ Ma ra nuknuk i ra tarai i enana varbaiai ure.

⁴⁴ Ma ta ra umana dia mainge ba diat a kinim ia; ma pa ta i vatut ia.

A umana tena tinabar ngalangala pa dia nurnur

⁴⁵ A umana luluai na vinarubu dia talil tadav ra umana tena tinabar ngalangala ma ra umana Parisaio, ma dia biti ta diat: Dave pa ava kinim pa ia Uti?

⁴⁶ Ma ra umana luluai na vinarubu dia biti: Pa ta tuta-tana boko i ga tatata da go.

⁴⁷ A umana Parisaio dia tir diat: Ma di ga varara avat bula?

⁴⁸ Dave ta ra umana tena varkurai, ba ta ra umana Parisaio vang dia tar nurnur tana?

⁴⁹ Go ka ra kor na tarai pa dia nunure ra tinata na varkurai, a umana kaina ta.

⁵⁰ Nikodemo (tikai ta diat, nina amana i ga vana pirana) i biti ta diat:

⁵¹ Dave, kada tinata na varkurai i kure ta tikai vang

ona pa di ga valongore boko kana tinata ma dia matoto ure nam i tar pait ia?

⁵² Dia bali ia dari: Ma u bula ra te Galilaia? Una tikitikan ma una matoto, ba pa ta propet i ga vana rikai marama Galilaia.

Ra vavina i ga po

⁵³ Ma diat par, tikitikai, dia vana ta ra kubakuba i diat.

8

¹ Ma Iesu i vana ta ra luana na Oliva.

² Ma ta ra kavunvun i ruk mulai ta ra pal na vartabar, ma ra tarai par dia tadav ia, ma i ki ma i tovo diat.

³ Ma ra umana tena tutumu ma ra umana Parisaio dia agur pa ra vavina pirana; di ga rua babare i po, ma dia vatur ia livuan ta diat,

⁴ ma dia biti tana: Luluai, go ra vavina i ga po, di ga rua babare.

⁵ Moses i ga vartuluai ta ra tinata na varkurai, ba tikai dari, da tupar doko vue; ma ava una tatike tana?

⁶ Dia ga biti dari, upi diat a valar ia ka, ma upi diat a takun ia ma ta magit. Ma Iesu i tur rururu, ma i tutumu ra pia ma ra kaka na limana.

⁷ Ba dia titir milate, i tur ina i biti ta diat: Ona tikai ta vavat pa i ga pait ra varpiam, boina ba nam na tupar ia lua.

⁸ Ma i tur rururu mulai, ma i tutumu ra pia ma ra kaka na limana.

⁹ Ba dia valongore, dia irop tikitikai; nina i ga laun vue mangoro na kilala i lua, ma damana vanavana tuk tar ta

nam i murmur kakit: ma Iesu dir ika ma ra vavina, dir abara livuan.

¹⁰ Iesu i tur, ma i biti tana: la An, akave nina diat dia takun u? Pa ta na i tar kure vakaina u vang?

¹¹ Ma i biti: Luluai, pa ta. Ma Iesu i biti: Iau bula, pa ina kure vakaina u; una vana ka; ma papa gori koko u pait mule ra varpam.

Iesu ia ra kapa ure ra rakarakan a gunagunan

¹² Ma Iesu i varvai mulai pire diat, i biti: Iau ra kapa ure ra rakarakan a gunagunan; ia nam i murmur iau, pa na vanavana ta ra bobotoi, ia kaka na vatur vake ra kapa na nilaun.

¹³ A umana Parisaio dia biti tana: U varvai mulai ure u; kaum varvai pa i dovot.

¹⁴ Iesu i tatike bali diat dari: Ba iau varvai ure iau mulai, kaugu varvai i dovot; tago iau nunure ra gunan iau ga vana kan ia, ma iau nunure bula ra gunan ba ina vana tana; ma avat, pa ava nunure ra gunan iau ga vana kan ia, ba nam ina vana tana.

¹⁵ Avat, ava nuk pa ka ra palapaka ta kavava varkurai, ma iau, pa iau kure ta tikai.

¹⁶ Ma ba iau varkurai, kaugu varkurai i dovot; tago vakir iau kaka, amir ma Tama iat, nina i ga tulue iau uti.

¹⁷ Ma di ga tumu ia bula ta kavava tinata na varkurai, ba ra varvai kai ta ivut i dovot.

¹⁸ Iau, go iau varvai ure iau mulai, ma Tama bula, nina i

ga tulue iau uti, i varvai ure iau.

¹⁹ Ma dia tir ia dari: Akave Tamam? Iesu i bali diat dari: Pa ava nunure iau, ma pa ava nunure bula Tamagu; gala ava tar nunure iau, gala ava ti nunure bula Tamagu.

²⁰ I ga tatike go ra tinata ta ra pal na mani ba i vartovo ta ra pal na vartabar; ma pa ta i kinim ia, tago kana pakana bung pa i ti vut boko.

I dekdek upi avat a vana ta nam ra gunan ina vana tana

²¹ Ma i tatike mule ta diat: Iau, ina vana, ma avat a tikan upi iau, ma avat a virua ta kavava lavur varpam; a gunan ba ina vana tana, i dekdek upi avat a vana tana.

²² A Iudaia dia tatike: Na doka mule bar? Tago i biti: A gunan ba ina vana tana, i dekdek upi avat a vana tana.

²³ Ma i biti ta diat: Avat mamati ra pia; iau marama; avat mamati ra rakarakan a gunagunan; ma iau, vakir iau mamati ra rakarakan a gunagunan.

²⁴ Ia nam ra vuna iau ga tatike ta vavat dari ba: Avat a virua ta kavava lavur varpam; tago ona pa ava nurnur tagu ba iau ia muka, avat a virua ta kavava lavur varpam.

²⁵ Ma dia tir ia: U to ia? Iesu i biti ta diat: Nam iau ga veve ta vavat i tana papa amana.

²⁶ Mangoro na magit ba ina tatike ma ina kure bula ure avat; ma nam i ga tulue iau uti i dovot; ma ra lavur magit iau ga valongore tana, go iau

tatatike tadav ra rakarakan a gunagunan.

²⁷ Ma pa dia nunure ba i tata pire diat ure Tama.

²⁸ Ma Iesu i biti: Ba ava tar vatur Natu i ra tutana urama boko, avat a nunure ba iau ia muka, ma avat a nunure bula ba pa iau pait varkolono pa ta magit, iau tatike ke go ra lavur magit da Tama i ga toyo iau me.

²⁹ Ia nam i ga tulue iau uti, i ki piragu; pa i vana kan iau; tago iau pait vatikene nina ra lavur magit i gugu tana.

³⁰ Ba i tatatike go ra lavur magit, mangoro dia nurnur tana.

A umana vilavilau ma diat dia ki langalanga

³¹ Iesu i tatike ta nam ra lavur Iudaia dia nurnur tana: Ba ava torom vatikai ta kaugu tinata, avat kaugu tarai na vartovo tuna;

³² ma avat a nunure ra dovotina, ma ra dovotina na valangalanga avat.

³³ Ma dia biti tana: Avet a umana bul mur tai Abaraam, ma pa ave ga ki na vilavilau pire ta tikai, ma dave u biti ba: A dovotina na valangalanga avat?

³⁴ Iesu i biti ta diat: A dovot go iau tatike ta vavat: Nina i pait ra varpian ia ra vilavilau kai ra varpian.

³⁵ A vilavilau pa i ki tukum na pal, natu i nina ba kana ra pal i ki tukum tana.

³⁶ Ba Natu i God i valangalanga avat, avat a langalanga tuna.

³⁷ Iau nunure ba avat a umana bul mur tai Abaraam; ma go ava mainge ba avat a

doko iau, tago kaugu tinata pa i ki ta vavat.

³⁸ Iau tata ure ra lavur magit iau ga gire pire Tamagu; ma avat bula ava pait ra lavur magit ava ga valongore tai tama i vavat.

³⁹ Dia biti tana: Tama i vevet Abaraam. Iesu i biti ta diat: Gala avat a umana natu i Abaraam, gala avat a pait ra lavur papalum kai Abaraam.

⁴⁰ Iau a tutana, iau tar varve avat ta ra dovotina, nam iau ga valongore tai God; ma go ava mainge ba avat a doko iau; Abaraam pa i ga papait ia damana.

⁴¹ Ava papait ra lavur papalum kai tama i vavat. Dia biti tana: Vakir di ga kava avet na nga, ave tamana par ma God.

⁴² Iesu i biti ta diat: Gala ava tamana ma God, gala avat a mari iau; tago iau ga vana rikai tai God ma iau ga pot ati; ma pa iau pot vakuku, ia iat i ga tulue iau.

⁴³ Dave pa ava nunure kaugu tinata? Tago i dekdek upi avat a valongore kaugu vartovo.

⁴⁴ Ava tamana ma Satan, ma ava mainge avat a pait ra lavur mamainga kai tama i vavat. Ia ra tena vardodoko papa amana iat, ma pa i tur ta ra dovotina, tago ra dovotina pa i ki tana. Ba i tatike ra vaongo, i vaarike kana mangamangana iat; tago ia ra tena vaongo, ma ra tama i ra vaongo iat.

⁴⁵ Ma tago iau tatike ra dovotina, pa ava nurnur tagu.

⁴⁶ Ia laka ta vavat na takun

ot pa iau ma ra varpïam? Ba iau tatike ra dovotina, dave pa ava nurnur tagu?

⁴⁷ Nina ba kai God, i valongore ra lavur tinata kai God; go ra vuna pa ava valongore, tago avat vakir avat kai God.

Iesu ma Abaraam

⁴⁸ A Iudaia dia tatike bali ia dari: I boina laka kaveve tinata, ba u a te Samaria, ma ra tabaran i ovai tam?

⁴⁹ Iesu i biti: Pa ta tabaran i ovai tagu; iau ru Tamagu, ma ava pïam iau.

⁵⁰ Vakir iau nuk upi ra minamar upi kaugu; ta ra tikai i nuk upi ia, ma na kukure.

⁵¹ A dovot go iau tatike ta vavat: Ba tikai i toratorom ta kaugu tinata, pa na mat muka.

⁵² A Iudaia dia biti tana: Go ave nunure muka ba ra tabaran i ti ovai tam. Abaraam i ga mat, ma ra lavur propet bula; ma u biti: Ba tikai i toratorom ta kaugu tinata, pa na mat muka.

⁵³ U ngala laka ta mumur ma tama i vevet Abaraam, nina i ga mat; ma ra umana propet bula dia ga mat; u nuk ia ba u to ia?

⁵⁴ Iesu i biti: Ba iau pite pa mule iau, kaugu pite varpa a magit vakuku ka: Tamagu iat i pite pa iau; ma ava tatike ure ba ia kavava God;

⁵⁵ ma pa ava ga nunure; ma iau nunure; ba iau biti ba pa iau nunure, iau bula ra tena vaongo da avat; ma iau nunure, ma iau toratorom ta kana tinata.

⁵⁶ Tama i vavat Abaraam i ga gugu upi na gire kaugu bung; ma i ga gire, ma i ga gugu muka.

⁵⁷ A Iudaia dia biti tana: Pa u ti laun vue boko ra ilima na vinun na kilakilala ma u tar gire laka Abaraam?

⁵⁸ Iesu i tatike ta diat: A dovot ga iau tatike ta vavat: Lua ta mimir ma Abaraam, Iau Iat.*

⁵⁹ Ma dia tak pa ra umana vat upi diat a tupar ia me; ma Iesu i parau, ma i irop kan ra pal na vartabar.

9

Iesu i valagar pa ra pula

¹ Ma ba i bolabolo, i gire tika na pula di ga ti kava damana iat.

² Ma kana tarai na vartovo dia tir ia dari: Tena Vartovo, ia i ga pait ra varpïam, go ra tutana ba ra ura tavuna, tago di ga kava dari iat a pula?

³ Iesu i tatike: Go ra tutana pa i ga pait ra varpïam, ma ra ura tavuna bula pata; i dari ka upi ra umana papalum kai God na po rikai tana.

⁴ Dat a pait ra lavur papalum kai nam i ga tulue iau uti ari i ti keake boko; na marum boko, ba pa ta na papalum tana.

⁵ Ba go iau ki ati ra pia, iau ra kapa ure ra rakarakan a gunagunan.

⁶ Ba i tar tatike nam, i nami ra pia, ma i pait ra pia mau-mau ma ra nanami, ma i kolo ra ura kiau na matana me.

* **8:58:** "Iau Iat," tika na iang ba amana a Iudaia dia ga nunure God tana; tago ia iat i ki ma pa ta i vaki ia. Gire A Nirop 3:14.

⁷ Ma i biti tana: Una vana, una iu papa ta ra lum, a iang-ina Siloam (a kukuraina dari: Di ga tulue). Ma i vana, ma i iu papa, ma ba i talil, i nana kapa.

⁸ Kana vuna tarai, ma diat dia ga giragire value boko ba ia ra tena nilul, dia tatike: Vakir go vang nina i ga kiki ma i ga lulul?

⁹ Ta ra umana dia biti: Maia, ia tuna nam; ta ra umana dia biti: Pata, dir vardada ka me. Ia iat i biti: Iau ia tuna.

¹⁰ Ma dia biti tana: Di ga vanana davatane pa ra ura kiau na matam?

¹¹ I biti: Nam ra tutana, di vatang ia ba Iesu, i ga pait ra pia maumau, i ga kolo ra ura kiau na matagu me: ma i ga biti tagu dari: Una vana Siloam, una iau papa; ma iau ga vana, iau ga iu papa, ma go iau nana.

¹² Ma dia tir ia: Akave nam ra tutana? I biti: Pa iau nunure.

A umana Parisaio dia titir ure ra papalum na valagar

¹³ Dia agur pa nina i ga pula tadav ra umana Parisaio.

¹⁴ Ma nam ra bung ba Iesu i ga pait ra pia maumau ma i ga vanana pa ra ura kiau na matana tana, a Bung Sabat.

¹⁵ Ma ra umana Parisaio dia tir ia mulai ba i nana dave. Ma i biti ta diat: I ga kolo ra ura kiau na matagu ma ra pia maumau, ma iau ga iu papa, ma go iau nana.

¹⁶ Ta ra umana Parisaio dia biti: Go ra tutana, vakir kai God, tago pa i ru ra Bung

Sabat. Ta ra umana dia biti: Ona ta tutana a tena varpiam na pait davatane go ra lavur vakilang? Ma i enana varba-iai ra nuknuk i diat ure.

¹⁷ Ma dia biti mulai tai ra pula: Ava una tatike ure nam i tar vanana pa ra ura kiau na matam? Ma i biti ba: Tika na propet.

¹⁸ A umana Iudaia pa dia nurnur ta ra varvai ure, ba i ga pula lua boko, ma ba go i nana mulai, ma dia agur pa ra ura tavu i ra tutana, nina di ga vanana pa ra matana, ma dia tir dir dari:

¹⁹ Go laka nina ra natu i mumur ba amur biti ba di ga kava dari iat a pula? Ba damana, i nana dave gori?

²⁰ A ura tavuna dir tatike bali diat dari: Amir nunure, ba go natu i mimir, ma ba di ga kava dari iat a pula;

²¹ ma i nana dave bar go? pa amir nunure; ma pa amir nunure nina i ga vanana pa ra ura kiau na matana; avat a tir ia; go i tar tutana ot, ia iat na varveai mulai tana.

²² A ura tavuna dir tatike go ra lavur magit tago dir burutue ra Iudaia, tago ra Iudaia dia ga tar kubu dari ba, ona ta tikai na varveai kapa ba ia ra Kristo, da okole vue kan ra pal na lotu.

²³ Damana ra ura tavuna dir biti: I tar tutana ot, avat a tir ia.

²⁴ Ma dia oro pa mule nam ra tutana i ga pula, ma dia biti tana: Una ru God; ave nunure ba go ra tutana a tena varpiam.

²⁵ Ma i biti: Ba go a tena varpiam ba pata, pa

iau nunure; ia kaka tika na magit iau nunure, ba iau ga pula, ma go iau nana mulai.

²⁶ Ma dia biti tana: Ava i ga pait ia tam? I ga vanana davatane pa ra ura kiau na matam?

²⁷ I tatike ta diat: Go ka iau tar ve avat i tana, ma pa ava kapupi ia; ta ra ava mainge ba avat a valongore mulai? Ava mainge vang ba avat bula kana tarai na vartovo?

²⁸ Ma dia vul ia, dia biti: U kaka kana tutana na vartovo; avet a tarai na vartovo kai Moses.

²⁹ Ave nunure ba God i ga tovo Moses; ma pa ave nunure go ra tutana ba mamave.

³⁰ A tutana i tata bali diat ma i biti: Go a magit na kinaiian tago pa ava nunure ba mamave, ma go i tar vanana pa ra ura kiau na matagu.

³¹ Da nunure ba God pa i valongore ra umana tena varpian; ba tikai i ruru God, ma i toratorom ta ra nuknukina, nam na valongore muka.

³² Papa amana ra vunapai ra rakarakan a gunagunan pa di valongore ba tikai i vanana pa ra ura kiau na mata i ra pula di ga ti kava damana iat.

³³ Gala go ra tutana vakir kai God, gala pa na pait valar pa ta magit.

³⁴ Ma dia biti tana: Di ga kava u muka ta ra varpian, ma una tovo avet vang? Ma dia okole vue.

Diat dia nana ma diat dia pula

³⁵ Iesu i valongore ba di tar okole vue; ma ba i gire tadav ia i biti: U nurnur laka tai Natu i God?

³⁶ I tata bali ia ma i biti tana: To ia laka nam, Luluai, upi ina nurnur tana?

³⁷ Iesu i biti tana: U tar gire; ma ia iat go amur tata me.

³⁸ Ma i biti: Luluai, iau nurnur. Ma i lotu tadav ia.

³⁹ Ma Iesu i biti: Iau ga vut ati ta ra rakarakan a gunagunan upi ra varkurai, upi nam diat dia pula, diat a nana; ma upi diat dia nana, diat a pula ka.

⁴⁰ Nam ra umana Parisaio dia varagur me, dia valongore go ra tinata, ma dia tir ia. Avet bula, ave pula laka?

⁴¹ Iesu i biti ta diat: Gala ava pula, gala pa kavavat ta varpian; ma go ava tatike: Ave nana; kavava varpian i tur uka.

10

A tinata valavalalar ure ra liplip na sip

¹ A dovot go iau tatike ta vavat: Nina ba pa i olo ta ra mataniolo ta ra liplip na sip, ma i koa lake ka, ia ra tena nilong ma ra tena kinakinau bula.

² Ma nina i olo ta ra mataniolo iat, ia nam ra tena bala-balaure Sip.

³ A monamono i papa are, ma ra umana sip dia valongore ra nilaina; i oro pa kana lavur sip iat ma ra iang i diat, ma i agure vairop diat.

⁴ Ba i tar agure vairop kana parika, i lualua ta diat, ma ra

lavur sip dia murmur ia; tago dia nunure ra nilaina.

⁵ Pa diat a murmur ra vaira, diat a lop uka kan ia; tago pa dia nunure ra nilai ra umana vaira.

⁶ Iesu i tatike go ra tinata valavalar ta diat; ma pa dia matoto ta ra lavur magit i ga tatike ta diat.

Iesu ia ra Bo na Tena Balabalaure Sip

⁷ Ma Iesu i biti mulai ta diat: A dovot go iau tatike ta vavat: Iau ra mataniolo kai ra lavur sip.

⁸ Diat par, dia ga vut lua tagu, a umana tena nilong ma ra umana tena kinakinau bula diat; ma ra umana sip pa dia ga nunure diat.

⁹ Iau ra mataniolo; ba tikai na olo tagu, da valaun ia, ma na olaolo ma na irairop, ma na gire tadav ra nian.

¹⁰ Ma ra tena nilong i pot ika upi ra nilong ma ra vardodoko ma ra nila; iau ga vut upi diat a vatur vake ra nilaun, a nilaun i buka ma ra boina.

¹¹ Iau ra bo na tena balabalaure; a bo na tena balabalaure i vung vue kana nilaun upi ra lavur sip.

¹² A tultul nina ba di kul ia ka, ma vakir ra tena balabalaure tuna, ma vakir kana ra lavur sip, i gire ra leing na pap i vut, ma i vana kan ra lavur sip, i lop uka, ma ra leing na pap i ra pa diat, ma i korot varbaiane diat;

¹³ i lop, tago di kul ia ka, ma pa i mari ra umana sip.

¹⁴ Iau ra bo na tena balabalaure, iau nunure diat ba

kaugu, ma diat ba kaugu dia nunure iau;

¹⁵ da Tama i nunure iau, ma iau nunure Tama; ma iau vungue kaugu nilaun ure ra lavur sip.

¹⁶ Ma kaugu ta ra umana sip boko, pa dia ki ta go ra liplip na sip; ina agure diat bula, ma diat a valongore ra nilaigu; ma diat par, diat a ki ta ra kopono kikil na sip ma ra kopono ko ra tena balabalaure tana.

¹⁷ Go Tama i mari iau tana, tago iau vungue kaugu nilaun, pi ina tak pa ia mulai.

¹⁸ Pa ta i tak vue kan iau, iau kaka iau vungue. Iau iat iau kure upi ina vungue, ma iau kure bula upi ina tak pa ia mulai. Damana Tamagu i ga tul tar ia tagu.

¹⁹ Ma i enana varbaiai mulai ra nuknuk i ra umana Iudaia ta go ra lavur tinata.

²⁰ Ma mangoro ta diat dia ga biti: A tabaran i ovai tana, ma i lunga; dave ava valongore?

²¹ Ta ra umana dia biti: Go vakir ra tinata kai tikai ba ra tabaran i ovai tana. A tabaran na vanana pa vang ra kiau na mata i ra umana pula?

A tarai Iudaia dia pue vue Iesu

²² Ma dia pait ra lukara na varvagomgom arama Ierusalem ta ra kilala na mudian;

²³ ma Iesu i vanavana ta ra mata palpal kai Solomon ta ra pal na vartabar.

²⁴ Ma ra Iudaia dia kor kikil ia, ma dia tir ia: Aivia bung boko una vavapidik iu

ta vevet? Ba u ra Kristo una ve bulu avet.

²⁵ Iesu i biti ta diat: Iau ga tar ve avat, ma pa ava nurnur; a lavur papalum iau papait ia ta ra iang i Tamagu, dia varvai bula ure iau.

²⁶ Ma pa ava nurnur, tago vakir avat kaugu umana Sip.

²⁷ Kaugu lavur sip dia va-longore ra nilaigu, ma iau nunure diat, ma dia murmur iau;

²⁸ ma iau tul tar ra nilaun tukum ta diat, ma pa diat a virua muka, ma pa ta na ra pa diat ta ra limagu.

²⁹ Tamagu, nina i ga tul tar diat i tagu, i lia ta diat par, ma pa i tale ta tikai upi na ra pa diat kan ra lima i Tamagu.

³⁰ Amir ma Tama amir tikai ka.

³¹ A Iudaia dia tak pa ra umana vat mulai, upi diat a tupar ia me.

³² Iesu i bali diat dari: Mangoro na bo na papalum tai Tamagu iau ga ve tar ia ta vavat; ure nuve ta go ra lavur papalum ava tupar iau tana?

³³ A Iudaia dia biti: Pa ave tupar u ure ta bo na papalum, ure ke ra varvul, ma tago u a tutana ka, ma u biti ba u God.

³⁴ Iesu i biti ta diat: Pa di ga tumu ia laka ta kavava tinata na varkurai dari: "Iau ga tatike: Avat a umana god"?

³⁵ Ba i ga vatang diat ba ra umana god, diat ba di ga tul tar ra tinata kai God ta diat (ma i dekdek upi da piam vue ra Buk Tabu),

³⁶ avat a tatike laka ure nina Tama i ga vagomgom ia, ma i ga tulue uti ta ra

rakarakan a gunagunan ba: "U vul God," tago iau ga biti: Iau Natu i God?

³⁷ Ona pa iau pait ra lavur papalum kai Tamagu, koko avat a nurnur tagu.

³⁸ Ona iau pait muka diat, ma pa ava nurnur tagu, avat a nurnur ta ra lavur papalum; upi avat a nunure ma avat a matoto ba Tama i ki tagu, ma iau ki tai Tama.

³⁹ Ma dia mainge mulai ba diat a kinim ia; ma i vana ka kan ra lima i diat.

⁴⁰ Ma i vana mulai ta ra papar a Iordan maro iat, ta nam ra gunan ba Ioanes i ga lua ie ma ra baptaiso tana; ma i kiki ie.

⁴¹ Ma mangoro dia tadav ia; ma dia biti: A dovotina Ioanes pa i ga pait ta vak-ilang; ma i dovot ra lavur magit par, ba Ioanes i ga tatike ure go ra tutana.

⁴² Ma mangoro dia nurnur tana abara.

11

Lasaro i mat

¹ Ma tika na tutana i mait, a iangina Lasaro, a te Betania, a pia na pal kai ra ura bartanavavina Maria ma Mata.

² Maria nam i ga ku ra Luluai ma ra varku, ma i ga u ra ura kakene ma ra pepe na uluna, ma go taina Lasaro i mait.

³ A ura bartanavavina dir vartuluai tadav ia dari: Luluai, nina u mari ia, go i mait.

⁴ Ba Iesu i valongore i biti: Pa na mat ta go ra minait, i mait upi da pite pa God, ma upi da pite pa Natu i God bula tana.

5 Iesu i mari Mata ma tanavavina ma Lasaro bula.

6 Ba i valongore ba i mait, i ki pa ra ivu bung mulai ta nam ra gunan i ki tana.

7 Ma namur i tatike tai ra tarai na vartovo: Dat a vana mulai Iudaia.

8 A tarai na vartovo dia biti tana: Tena Vartovo, go ko a Iudaia dia ga mainge ba diat a tupar i u; ma una vana mulai tana laka?

9 Iesu i biti: Vakir a vinun ma a urua na pakana ta ra bung laka? Ba tikai i vanavana ta ra keake pa i tutukai, tago i gire ra kapa kai go ra rakarakan a gunagunan.

10 Ba tikai i vanavana ra marum, i tutukai, tago pa ta kapa i ki tana.

11 I tatike go ra lavur magit, ma namur i biti ta diat: Talai dat, Lasaro, i tar va mat, ma iau vana upi ina vangun ia.

12 A tarai na vartovo dia biti tana: Luluai, bali tar va mat, na lagar.

13 Iesu i ga tata ure kana minat; ma dia nuk ia, ba i ga tatike ure ra ningo ta ra niva.

14 Ma Iesu i ve bulu diat dari: Lasaro i tar mat.

15 Ma iau gugu ure avat, ba pa iau ga ki abara, upi avat a nurnur; ma go dat a vana pirana.

16 Tomas, di vatang ia bula ba a Kanga, i tatike tai ra tarai na vartovo: Dat a vana bula, upi dat a mat varurung me.

Iesu ia ra nilaun mulai ma ra nilaun tuna

17 Ba Iesu i tar pot, i matoto pa ba i tar va ra ivat na bung ta ra babang na minat.

18 Betania i maravai Ierusalem, da ra utul a kilomita (ra ivu mail);

19 ma mangoro na Iudaia dia ga vana pire Mata ma Maria, upi diat a vamaram dir ure tai dir.

20 Ba Mata i valongore ba Iesu i vanavana ur, i totongo upi ia; ma Maria i kiki na pal.

21 Mata i biti tai Iesu: Luluai, gala u ga ki ati, gala taigu pa na mat.

22 Ma go iau nunure ba ta magit una lul ia tai God, God na tul tar ia tam.

23 Iesu i biti tana: Taim na laun mulai.

24 Mata i biti tana: Iau nunure ba na laun mulai ta ra tinut mulai ta ra bung kutu.

25 Iesu i biti tana: Iau ra nilaun mulai, ma iau ra nilaun tuna; ia nam i nurnur tagu, ba i mat, na laun mulai;

26 ma nina i laun ma i nurnur tagu, pa na mat muka. U nurnur laka damana?

27 I biti tana: Maia, Luluai, iau ga tar nurnur ba u ra Kristo, Natu i God, nina muka ba na vana rikai ta ra rakarakan a gunagunan.

Iesu i tangi

28 Ma ba i tar tatike dari, i vana, ma i oro ive pa tanavavina, Maria, i biti: A Luluai go kari, i oro u.

29 Ma ba i valongore, i tutvuavuai, ma i vana tadav ia.

30 (Iesu pa i pot boko ta ra pia na pal, i ki boko ta nam ra pakana, Mata i ga barat ia tana.)

31 A Iudaia, nina dia ga ki na pal me upi diat a vamaram ia, ba dia gire Maria i tut

lulut ma i irop, dia mur ia, dia nuk ia ba na vana tadav ra babang na minat upi na tangtangi ie.

³² Ba Maria i pot abara, Iesu i ki ie, ma i gire, i va timtibum pire ra ura kauna, ma i biti tana: Luluai, gala u ga ki ati, gala taigu pa na mat.

³³ Ba Iesu i gire i tangtangi, ma nam ra Iudaia bula dia ga varagur me dia tangtangi, i riri ta ra tulungeana, ma i ngarao tana,

³⁴ ma i biti: Ava ga vadiop ia ave? Dia biti tana: Luluai, una mai, una gire.

³⁵ Iesu i tangi.

³⁶ A Iudaia dia biti: Gire i mari ia muka!

³⁷ Ma ta umana dia biti: Go ra tutana i ga vanana pa ra ura kiau na mata i ra pula, ma dave pa i ga valagar pa go ra tutana bula upi koko na mat?

Lasaro i tut rikai kan ra minat

³⁸ Ma Iesu i kaina mulai ra balana, ma i tadav ra babang na minat. Nam ra babang a niiga, ma di ga vung bat ia ma ra vat.

³⁹ Iesu i biti: Avat a tak vue ra vat. Mata, tai nina i ga mat, i tatike tana: Luluai, gori i angina; tago i tar mat a ivat na bung iat.

⁴⁰ Iesu i biti tana: Pa iau ga tatike laka tam ba ona u nurnur, una gire ra minamar kai God?

⁴¹ Ma dia tak vue ra vat. Iesu i tadaraka, ma i biti: Tama, iau pite pa u tago u tar valongore iau.

⁴² Iau ga nunure ba u valongore vatikene iau; ma iau

ga vatang ia, tago ra kor dia turtur kikil iau, upi diat a nurnur, ba u ga tulue iau Uti.

⁴³ Ba i tar tatike damana, i manga oro dari: Lasaro, una vana rikai.

⁴⁴ Ma nam i ga mat i vana rikai, di ga vi ra ura limana ma ra ura kekene ma ra mal na minat; ma di rau ra matana bula ma ra mal. Iesu i biti ta diat: Avat a pala ia, upi na vana.

Dia varpit upi diat a vagu pa Iesu

(Mat 26:1-5; Mar 14:1-2; Luk 22:1-2)

⁴⁵ Mangoro ta diat a Iudaia, nina dia ga ki pire Maria, ma dia ga gire nam i ga pait ia, dia nurnur tana.

⁴⁶ Ma ta ra umana ta diat dia vana tadav ra umana Parisaio, ma dia varve diat ta ra lavur magit Iesu i ga pait ia.

⁴⁷ A umana tena tinabar ngalangala ma ra umana Parisaio dia oro varurue ra kivung, ma dia biti: Ava da pait ia? Go ra tutana i pait mangoro na vakilang.

⁴⁸ Ba da nur vue dari, a tarai par diat a nurnur tana; ma ra tarai Rom diat a vut, diat a kale kada pia na pal ma kada vuna gunan bula.

⁴⁹ Ma tikai ta diat, Kaiapas, ia ra tena tinabar i lualua ta nam ra kilala, i biti ta diat: Pa ava nunure ta magit,

⁵⁰ ma pa ava nuk ia ba i topa avat, ba tikai na mat ure ra tarai, ma koko ra vuna gunan mutu na virua.

⁵¹ Ma vakir i ga tatike vakuku go; tago ia ra tena tinabar i lualua ta nam ra

kilala, ma i ga tata na propet ba Iesu na mat ure ra vuna gunan;

⁵² ma vakir ure ra vuna gunan ika, upi na varurue bula ra lavur natu i God dia ki varbabaiai vurvurbit, upi diat a tikai ka.

⁵³ Ma papa ta nam ra bung dia varpit upi diat a doka.

⁵⁴ Ma Iesu pa i vanavana kapa mulai pire ra Iudaia, i vana ta ra gunagunan maravai ra bil, ta ra pia na pal, a iangina Epraim; ma dia kiki tana ma ra tarai na vartovo.

⁵⁵ Ma i maravai ra lukara na bolo lake kai ra Iudaia; ma mangoro ta ra gunagunan dia lua urama Ierusalem ba pa di pait boko ra lukara, upi diat a vagongom diat mulai.

⁵⁶ Ma dia tikan upi Iesu, ma ba dia turtur na pal na vartabar dia tata vargil ure, dia biti: Ava ava nuk ia? Pa na vana laka ta ra lukara?

⁵⁷ Ma ra lavur tena tinabar ngalangala ma ra lavur Parisaio dia ga vartuluai, ba tikai i nunure ba i ki ave na ve tar ia, upi diat a kinim ia.

12

A vavina i lingire ra varku ta ra ulu i Iesu

(*Mat 26:6-13; Mar 14:3-9*)

¹ Ba laptikai na bung boko upi da pait ra lukara na bolo lake, Iesu i pot aro Betania, aina Lasaro i ki ie, nina ba Iesu i ga valaun pa ia mulai kan ra minat.

² Ma dia mal pa ra varlapir ure abara; Mata i toratorom ta ra nian; Lasaro tikai ta diat dia ki me ta ra nian.

³ Maria i vatur tika na pakana mamat na varku tuna, i ngatngat muka, ma i tap ra ura kak i Iesu me, ma i u ra ura kauna ma ra pepe na uluna; ma ra pal i buka ma ra ang na varku.

⁴ Iudas Iskariot, tikai ta diat kana tarai na vartovo, nina ba na vagu tar ia, i biti:

⁵ Ta ra ava pa di ga ivure go ra varku upi ta utul a mar na denaria, upi da tabar ra umana luveana me?

⁶ Pa i ga tatike go tago i mari ra umana luveana; i tatike ke, tago ia ra tena nilong, ma tago kana ra popopoi, ma i tatatak pa ta nam di poe tana.

⁷ Iesu i biti: Avat a nur vue upi na pait ia, tago i da i pait ia ure kaugu bung na pupunang.

⁸ Tago ra umana luveana dia ki vatikai pire vavat; ma iau, pa ina ki vatikai pire vavat.

Di varpit ure Lasaro

⁹ A kor na tarai ta diat ra Iudaia dia valongore ba i ki abara; ma dia pot, vakir upi ka Iesu, upi diat a gire bula Lasaro, nina i ga valaun pa ia mulai kan ra minat.

¹⁰ A lavur tena tinabar ngalangala dia varpit ba diat a doko bula Lasaro;

¹¹ tago ia ra vuna ba mangoro na Iudaia dia vana, ma dia nurnur tai Iesu tana.

Iesu i olo Ierusalem

(*Mat 21:1-11; Mar 11:1-11; Luk 19:28-40*)

¹² Ta ra bung namur a ngala na kor na tarai dia ga pot upi ra lukara, ma ba

dia valongore ba Iesu i vana urama Ierusalem,

¹³ dia kap ra lavur ul, ma dia vana oai upi diat a to-tongo upi ia, ma dia oraoro ba: Osana, da pite pa go i ti vut ma ra iang i ra Luluai, a King kai ra Israel!

¹⁴ Ma Iesu i ga tikan tadav ra nat na as, ma i ki tana; da di ga tumu ia:

¹⁵ “Natu i Sion, a vavina, koko u burut, una gire kaum King i vana rikai, i ki ta ra nat na as.”

¹⁶ Kana tarai na vartovo pa dia matoto lua boko ta go ra lavur magit; ma ba Iesu i tar ki ta kana minamar, dia nuk pa ia muka ba di ga tumu go ra umana magit ure, ma ba di ga pait ot pa go ra lavur magit i tana.

¹⁷ Nam ra kor na tarai, dia ga tur pirana ba i ga oro vairop Lasaro kan ra babang na minat, ma i ga valaun pa ia mulai kan ra minat, dia varveai tana.

¹⁸ Go bula i vuna tago a kor na tarai dia ga vana oai dia totongo upi ia tana, tago dia nunure ba i ga pait go ra vakilang.

¹⁹ A umana Parisaio dia biti vargil dari: Ava gire ba ava mama pait ta magit; ea, a rakarakan a gunagunan i mur ia.

Ta umana Elenas dia tikan upi Iesu

²⁰ Ta ra umana Elenas bula diat dia ga vana urama ta ra lukara upi diat a lotu;

²¹ ma dia tadav Pilipo, nina maro Betsaida arama Galilaia, ma dia tir ia dari:

Luluai, ave mainge ba avet a gire Iesu.

²² Pilipo i vana, i ve Andreas; Andreas dir ma Pilipo, dir vana, ma dir varve Iesu.

²³ Iesu i biti dari ta dir: Gori a pakana bung i tar pot ba da mar Natu i ra tutana.

²⁴ A dovot go iau tatike ta vavat: Ari ona ra pat i ra vit pa i bura ta ra bala na pia ma ba pa i mat, i ki varkolono ko; ba i mat, i vuai mangoro na vuaina.

²⁵ Nina i mari kana nilaun, na varara vue; ma nina i milikuane kana nilaun ati ra pia, na vatur vake upi ra nilaun tukum.

²⁶ Ba tikai i toratorom tagu boina ba na murmur iau; ma kaugu tultul na ki aina ina ki ie; ba tikai i torom tagu, Tama na vadoane.

Iesu i tata ure kana minat

²⁷ Go i ngarao ra tulongeagu; ma ava ina tatike? Tama, una valaun iau kan go ra pakana bung. Ma ure go ra magit iat iau tar tadav go ra pakana bung tana.

²⁸ Tama, una mar ra iangim. Ma ra nilai tikai i vana rikai marama ra bala na bakut dari: Iau ga mar ia, ma ina mar ia mulai.

²⁹ A kor na tarai, nina dia tur pirana, dia valongore, ma dia tatike, ba i tar pangpagur; ta ra umana dia biti: Tika na angelo i tar tata pa ia.

³⁰ Iesu i biti: Go ra tinata pa i vana rikai ure iau, ure avat iat.

³¹ Go di kure go ra rakarakan a gunagunan; go

da okole vue ra luluai kai go ra rakarakan a gunagunan.

³² Ma iau, ba di vatur iau urama kan ra rakarakan a gunagunan, ina al pa ra tarai par piragu.

³³ I tatike go ure ra manga-mangana vinirua ba na mat i tana.

³⁴ A kor na tarai dia bali ia dari: Ave ga valongore ta ra tinata na varkurai ba ra Kristo na laun tukum; ma dave go u tatike ba: Da vatur Natu i ra tutana urama? To ia go ra Natu i ra tutana?

³⁵ Iesu i biti ta diat: A ik ika boko ra kapa i ki pire vavat. Avat a vanavana ba ra kapa i ki boko pire vavat, kan ra bobotoi na tadav avat; nam i vanavana ta ra bobotoi, pa i nunure ba i vana uve.

³⁶ Ba ra kapa i ki boko pire vavat, avat a nurnur ta ra kapa, upi avat a umana natu i ra kapa.

Ra tarai Iudaia pa dia nurnur

Iesu i tatike vue go ra lavur magit, ma i vana, i parau kan diat.

³⁷ Ma go i tar pait mangoro na vakilang ta ra mata i diat, ma pa dia nurnur tana;

³⁸ upi na da nam ra tinata Iesaia i ga tatike dari:

“Luluai, to ia i ga valongore kaveve varveai?

Ma di ga ve tar ra lima i ra Luluai tai ia?”

³⁹ Go ra vuna pa dia ga nurnur tana, tago Iesaia i ga tatike bula:

⁴⁰ “I ga vapula bat ra kiau na mata i diat, ma i ga valeo ra bala i diat;

Kan diat a gigira ma ra ura kiau na mata i diat, ma kan diat a matoto ma ra bala i diat.

Ma diat a vana tapuku, Ma ina valagar pa diat.”

⁴¹ Iesaia i ga tatike go ra lavur magit, tago i ga gire kana minamar; ma i ga varvai ure.

⁴² Ma mangoro ta diat ra lavur tena varkurai dia nurnur tana; ma pa dia tata kapa ure, tago kan ra lavur Parisaio diat a okole vue diat kan ra pal na lotu;

⁴³ tago dia manga mainge ra variru tai ra tarai, ma tai God i ikilik ika.

Iesu i varkurai ma kana tinata

⁴⁴ Ma Iesu i oraoro, i biti: Nina i nurnur tagu, pa i nurnur tagu, i nurnur ta nam i ga tulue iau Uti.

⁴⁵ Ma nina i giragire iau, i giragire bula nam i ga tulue iau uti.

⁴⁶ Iau a kapa, iau tar vana rikai ta ra rakarakan a gunagunan, upi nina i nurnur tagu, koko na ki ta ra bobotoi.

⁴⁷ Ba tikai i valongore kaugu tinata, ma pa i torom tana, pa iau kure; tago pa iau ga vana rikai upi ina kure ra rakarakan a gunagunan, pata; ina valaun uka ra rakarakan a gunagunan.

⁴⁸ Nina i piam vue iau, ma pa i kapupi kaugu tinata, tikai iat na kure; nam ra tinata iau ga tatike na kure ta ra bung kutu.

⁴⁹ Tago nam iau ga tatike, vakir kaugu kaka, Tama, nina i ga tulue iau uti, i ga

tul tar nam tagu ba ina ve tar ia, ma nam bula ba ina tatike.

⁵⁰ Ma iau nunure, ba kana vartuluai ia ra nilaun tukum; nam ra lavur magit iau tatike, da Tama i ga ve tar ia tagu, damana iau varveai muka.

13

Iesu i vura puk ra kau i diat ra tarai na vartovo

¹ Ba pa di pait boko ra lukara na bolo lake, Iesu i nunure ba kana pakana bung i tar pot ba na vana kan go ra rakarakan a gunagunan tana tadav Tama, ma da i ga mari kana tarai, dia ki ta ra rakarakan a gunagunan, damana i mari diat tuk tar ta ra mutuaina.

² Ba dia tar ki ta ra nian, Satan i ga vanuk tar ia ta ra bala i Iudas Iskariot, natu i Simon, ba na vagu tar ia;

³ Ma Iesu i nunure ba Tama i tar tul tar ra lavur magit par tana, ma i nunure ba i ga vana rikai tai God, ma na vana mulai pire God, i tut kan ra nian,

⁴ Ma i vungue kana umana mal; ma i tak pa ra mal na niu, ma i vi pit me.

⁵ Ma i lolonge ra tava ta ra la, ma i vura puk ra kau i diat a tarai na vartovo, ma i u diat ma nam ra mal na niu, i vi pit me.

⁶ Damana i tadav Simon Petero. I biti tana: Luluai, una puk laka ra ura kaugu?

⁷ Iesu i tatike bali ia dari: Go iau pait ia, pa u nunure gori; una matoto boko tana namur.

⁸ Petero i biti tana: Koko muka una puk ra ura kaugu. Iesu i biti tana: Ona pa iau puk u, dor a takunu varbaiai.

⁹ Simon Petero i biti tana: Luluai, vakir ra ura kaugu kaka, a ura limagu ma ra ulugu bula.

¹⁰ Iesu i biti tana: nina i tar gumu, i topa ia ba da puk uka ra ura kauna, tago i tar gonggom mutu; ma ava gonggom, ma vakir avat par.

¹¹ Tago i nunure nam ba na vagu tar ia; kari i tatike dari: Pa ava gonggom par.

¹² Ba i tar puk ra kau i diat, i tak pa kana umana mal, ma i ki mulai ma i tatike ta diat: Ava nunure laka go iau tar pait ia ta vavat?

¹³ Ava vatang iau ba Tena Vartovo ma Luluai; ma ava tatike ra dovotina; tago iau tuna nam.

¹⁴ Ba iau ra Luluai ma ra Tena Vartovo bula, ma iau tar puk ra kau i vavat, avat bula, avat a puk vargiline ra kau i vavat.

¹⁵ Tago iau tar tul tar ra valavalar ta vavat, upi avat bula avat a papait ia damana da iau tar papait ia ta vavat.

¹⁶ A dovot go iau tatike ta vavat: A tultul pa i ngala ta dir ma kana luluai; ma nina di ga tulue pa i ngala ta dir ma nina i ga tulue.

¹⁷ Ba ava tar nunure go ra lavur magit, ma ba ava papait bula diat, ava ti doan.

¹⁸ Pa iau tata ure avat par; iau nunure nam diat, iau ga pilak pa diat; ia kaka upi da pait ot pa ra Buk Tabu: "Nam i ian kaugu gem, i rua iau ma

ra inabut na kauna.”

¹⁹ Papa gori ina varve value avat i tana ba pa di pait ia boko, upi ba di tar pait ia, avat a nurnur ba iau ia muka.

²⁰ A dovot go iau tatike ta vavat: Nina ba i kapupi nam iau tulue, i kapupi iau bula, ma nina i kapupi iau, i kapupi bula nam i ga tulue iau uti.

Iesu i biti ba ta tikai na vagu tar ia

(Mat 26:20-25; Mar 14:17-21; Luk 22:21-23)

²¹ Ba Iesu i tar tatike dari, i ngarangarao ra tulungeana, ma i varveai dari: A dovot go iau tatike ta vavat ba, tikai ta vavat na vagu tar iau.

²² A tarai na vartovo dia gire vargilgiliane diat, dia purpuruan ba i tatike go ure to ia.

²³ Ma tika na tutana na vartovo pire ra vuvuvung na nian, Iesu i mari ia, ma i va bokon ta ra bongobongo i Iesu.

²⁴ Simon Petero i kaluve pa ia, ma i biti tana: Una ve avet ba i tata ure to ia.

²⁵ I va bokon mulai ta ra bongobongo i Iesu, ma i tir ia: Luluai, ba to ia?

²⁶ Iesu i tatike bali ia dari: Nina ba iau puk tar ra ngungu gem tana. Ba i tar puk ra ngungu gem, i vatur ia, ma i tabar Iudas, natu i Simon Iskariot, me.

²⁷ Ma namur ta ra ngungu gem Satan i ovai tana. Iesu i biti tana: Nam ra magit ba una pait ia, una pait lulut ia.

²⁸ Ma pa ta ta diat ta ra vuvuvung na nian i nunure

ra vuna ba i tar tatike go tana.

²⁹ Ta ra umana dia nuk ia ba Iesu i biti tana: Una kul pa ra lavur magit i topa dat ta ra lukara; ba dari bar, ba na tabar ra lavur luevana, tago Iudas i kapkap ra popopoi.

³⁰ Ba i tar vatur vake ra ngungu gem, i irop vuavuai; ma i marum.

A kalamana vartuluai

³¹ Ba i tar irop, Iesu i biti: Go da mar Natu i ra tutana, ma di tar mar God tana;

³² ona di tar mar God tana, God na mar ia bula tana iat, ma na mar vuavue.

³³ A umana bul ikik, go a ik ika ina ki pire vavat. Avat a tikan upi iau; ma da iau ga varve ra Iudaia: I dekdek upi avat a vana ta nam ra gunan ba ina vana tana, damana bula iau biti ta vavat.

³⁴ Go ra kalamana vartuluai iau tul tar ia ta vavat, ba avat a varmari vargil; da iau ga mari avat, avat bula avat a varmari vargil.

³⁵ Ona ava varmari vargil, a tarai par diat a nunure tana ba avat kaugu tarai na vartovo.

Iesu i tata lua ba Petero na pue vue

(Mat 26:31-35; Mar 14:27-31; Luk 22:31-34)

³⁶ Simon Petero i biti tana: Luluai, una vana uve? Iesu i biti: A gunan ba ina vana tana, i dekdek upi una mur iau tana gori; una murmur namur.

³⁷ Petero i biti tana: Luluai, ta ra ava pa ina mur u tana gori? Ina vungue kaugu ni-laun ure u.

³⁸ Iesu i biti: Una vungue vang kaum nilaun ure iau? A dovot go iau tatike tam: A loko pa na riki boko, ma una ga vautul a pue vue iau.

14

Iesu ia ra nga, ra dovot, ma ra nilaun

¹ Koko i tabun ra bala i vavat; avat a nurnur tai God, ma avat a nurnur tagu bula.

² Mangoro na pal ta ra kuba i Tamagu; gala pata, gala ina varve avat i tana; tago iau vana upi ina mal pa ra kuba i vavat.

³ Ma ba iau vana, ma iau mal pa ra kuba i vavat, ina vut mulai, ma ina agure pa avat piragu; upi avat bula, avat a ki ta nam ra gunan ba iau ki ie.

⁴ Ava nunure ra nga upi nam ra gunan ba ina vana tana.

⁵ Tomas i biti tana: Luluai, pa ave nunure nam ra gunan ba una vana tana, ma avet a nunure davatane ra nga tana?

⁶ Iesu i biti tana: Iau ra nga, ma iau ra dovot, ma iau ra nilaun; pa ta i tadav vakuku Tama, dia tadav ia ka tagu.

⁷ Gala ava ga tar nunure iau, gala ava ga tar nunure bula Tamagu; papa gori ava nunure, ma ava tar gire.

⁸ Pilipo i biti tana: Luluai, una ve tar Tama ta vevet, ma avet a ngo muka.

⁹ Iesu i biti tana: Pilipo, go iau tar ki vavuan pire vavat, ma pa u nunure boko iau vang? Nina i tar gire iau, i tar gire bula Tama; ma dave u

biti dari ba: Una ve tar Tama ta vevet?

¹⁰ Pa u nurnur laka ba iau ki tai Tama ma Tama i ki tagu? A lavur tinata iau tatike ta vavat, vakir kaugu ka; Tama i ki tagu, ma i papait kana lavur papalum.

¹¹ Avat a nurnur tagu ba iau ki tai Tama, ma Tama i ki tagu, ona pata, avat a nurnur tagu ure go ra lavur papalum.

¹² A dovot go iau tatike ta vavat: Nina i nurnur tagu, na pait bula ra lavur papalum iau papait diat; ma na pait ra umana ngala iat ta go iau papait diat; tago iau vana pire Tama.

¹³ Ma ra magit par ava aring upi ia ta ra iangigu, nam ina pait ia, upi da pite pa Tama tai Natuna.

¹⁴ Ona ava aring iau upi ta magit ta ra iangigu, ina pait ia muka.

Takodo na Tulungen na ki ta vavat

¹⁵ Ba ava mari iau, avat a torom ta kaugu lavur vartuluai.

¹⁶ Ma ina lul Tama, ma na tul tar ta ra Tena Varmaram ta vavat, upi na ki tukum pire vavat,

¹⁷ ra Tulungea i ra dovotina, nina ba ra rakarakan a gunagunan pa na pait valar pa ia pi na vatur vake; tago pa i gire, ma pa i nunure; ava nunure, tago i ki pire vavat, ma na ki ta vavat.

¹⁸ Iau, pa ina vana kan avat upi avat a malari; ina tadav avat.

¹⁹ A ik boko ma ra rakarakan a gunagunan pa

na gire mule iau; ma ava gire iau; tago iau laun, ma avat a laun bula.

²⁰ Ta nam ra bung avat a nunure ba iau ki tai Tamagu, ma ava ki tagu, ma iau ki ta vavat.

²¹ Nina i vatur vake kaugu lavur vartuluai, ma i torom ta diat, ia muka i mari iau; ma ia nam i mari iau, Tamagu na mari ia, ma iau bula ina mari ia, ma ina ve tar iau tana.

²² Iudas (pata Iskariot) i biti tana: Luluai, dave una ve tar iu ta vevet, ma pata tadav ra rakarakan a gunagunan?

²³ Iesu i biti tana: Ba tikai i mari iau, na torom ta kaugu lavur tinata; ma Tamagu na mari ia, ma amir a tadav ia, ma amir a mal ra kuba i mimir tana.

²⁴ Nina ba pa i mari iau, pa i torom ta kaugu lavur tinata.; ma ra tinata ava valongore, vakir kaugu, kai Tama iat, nina i ga tulue iau uti.

²⁵ Go iau tar tatike go ra lavur magit ta vavat ba iau ki boko pire vavat.

²⁶ Ma ra Tena Varmaram, ia ra Takodo na Tulungen, nina ba Tama na tulue uti ta ra iangigu, na tovo tar ra lavur magit par ta vavat, ma na vanuk tar ra lavur magit par ta vavat, ba iau ga tatike ta vavat.

²⁷ Iau tibe avat ma ra malmal; iau tabar avat ma kaugu malmal; pa iau tabar avat da ra rakarakan a gunagunan i varvartabar. Koko i tabun ra bala i vavat, ma koko i burut.

²⁸ Ava tar valongore ba iau

tar tatike ta vavat dari: Iau vana, ma ina tadav mule avat. Ba ava mari iau, avat a gugu, tago iau vana pire Tama; tago Tama i ngala ta mimir.

²⁹ Ma go iau tar ve value avat ba pa di ti pait ia boko. upi ona da pait ia, avat a nurnur.

³⁰ Pa ina manga tata mulai ta vavat, tago ra luluai i ra rakarakan a gunagunan i vut; ma pa kana ta magit i tagu,

³¹ upi ke ra rakarakan a gunagunan na nunure ba iau mari Tama, ma ba iau pait ra lavur vartuluai piragu kai Tama. Avat a tut, dat a vana kan ati.

15

Iesu ia ra vain tuna

¹ Iau ra vain tuna, ma Tamagu ia ra tena malmal uma.

² A lavur ingarigu ba pa dia vuai, i laga vue; ma diat dia vuai, i vagomgom diat upi na ngala boko ra vuai diat.

³ Ma ava tar gomgom ta ra tinata iau ga tatike ta vavat.

⁴ Avat a ki tagu, ma ina ki ta vavat. Da ra ingar i ra vain pa na vuai varkolono, ona pa i ki ta ra vain; damana avat bula ona pa ava ki tagu.

⁵ Iau ra vain ma avat a lavur ingarigu; nina i ki tagu, ma iau bula, iau ki tana, na manga vuai; tago ona da ki varbaiai, pa avat a pait valar pa ta magit.

⁶ Ba tikai pa i ki tagu, da vue da ra ingar i ra vain, ma i maranga ma di varurue diat,

ma di vue tar ta ra iap, ma dia io.

⁷ Ona ava ki tagu, ma kaugu tinata i ki ta vavat, avat a aring upi nam ava mainge, ma da ongo tar ia ta vavat.

⁸ Dari da mar Tamagu, ba ava vuai ta mangoro na vuai vavat, ma damana bula avat kaugu tarai na vartovo.

⁹ Da Tama i ga mari iau, iau bula, iau ga mari avat; avat a ki vatikai ta kaugu varmari.

¹⁰ Ba ava torom vatikai ta kaugu lavur vartuluai, avat a ki vatikai ta kaugu varmari; da iau ga torom vatikai ta ra lavur vartuluai kai Tamagu, ma iau ki vatikai ta kana varmari.

¹¹ Iau tar tatike go ra lavur magit ta vavat, upi kaugu gugu na ki ta vavat, ma upi da pait ot pa kavava gugu.

¹² Go kaugu vartuluai, ba avat a varmari vargil, da iau ga mari avat.

¹³ Pa ta varmari kai ta tikai i lia tai nina, ba tikai i vung vue kana nilaun upi ra umana talaina.

¹⁴ Avat a umana talaigu, ona ava pait nam ra lavur magit iau tulue avat i tana.

¹⁵ Pa ina vatang avat ba ra umana tultul, tago ra tultul pa i nunure nam kana luluai i pait ia; iau tar vatang avat ba ra umana talaigu; tago ra lavur magit par iau valongore tai Tamagu, iau ga ve tar ia ta vavat.

¹⁶ Vakir ava ga pilak pa iau, iau ke, iau ga pilak pa avat, ma iau ga togue avat upi avat a vana, avat a vuai

ra vuai vavat, ma upi ra vuai vavat na ki vatikai; ma upi Tama na tabar avat ma ra magit par ava lul upi ia ta ra iangigu.

¹⁷ Go ra lavur magit iau tul tar ia ta vavat upi avat a varmari vargil.

A rakarakan a gunagunan na milikuane avat

¹⁸ Ba ra rakarakan a gunagunan i milikuane avat, ava nunure ba i ga milikuane value iau.

¹⁹ Gala avat kai ra rakarakan a gunagunan, gala a rakarakan a gunagunan na mari kana; ma tago vakir avat kai ra rakarakan a gunagunan, ma iau ga pilak pa avat kan ia, kari a rakarakan a gunagunan i milikuane avat.

²⁰ Avat a nuk pa ra tinata iau ga tatike ta vavat dari: A tultul pa i ngala ta dir ma kana luluai. Ba dia ga vakaina iau, diat a vakaina bula avat; ba di ga torom ta kaugu tinata, diat a torom bula ta kavavat.

²¹ Diat a pait go ra lavur magit ta vavat ta ra iangigu, tago pa dia nunure nina i ga tulue iau uti.

²² Gala pa iau ga vut, ma gala pa iau ga tata ta diat. gala pa kadiat ta varpam; ma go pa kadiat ta tinata varbat ure kadia varpam.

²³ Nina i milikuane iau, i milikuane Tamagu bula.

²⁴ Gala pa iau ga pait ra lavur papalum pire diat, nina ba pa ta bula i ga pait diat, gala pa kadiat ta varpam; ma go dia ga gire

ma dia ga milikuane bula amir par ma Tamagu.

²⁵ Ma i dari upi da pait ot pa nam ra tinata di ga tumu ia ta kadia tinata na varkurai dari: “Di ga milikuane iau, ma pa ta vuna.”

²⁶ Ba ra Tena Varmaram i pot, nina ba ina tulue tadav avat tai Tama, nina iat ra Tulungea i ra dovotina, ma i vana rikai tai Tama, na var-varveai tagu;

²⁷ ma avat bula, avat a var-varveai, tago da ga varagur papa ra vunapaina.

16

¹ Iau tar tatike go ra lavur magit ta vavat upi koko avat a tutukai.

² Diat a okole vue avat kan ra lavur pal na lotu; ioi, ma ra pakana bung na vut boko, ba nina i doko avat, na nuk ia, ba i pait ra papalum kai God tana.

³ Diat a pait go ra lavur magit, tago pa dia ga nunure amir ma Tama.

⁴ Iau tar tatike go ra lavur magit ta vavat upi, ba kadia pakana bung i vut, avat a nuk pa ia, ba iau ga tar varve avat i tana.

A papalum kai ra Takodo na Tulungen

Pa iau ga tatike go ra lavur magit ta vavat amana ra tavuna, tago iau ga ki pire vavat.

⁵ Ma go iau vana pire nam i ga tulue iau uti, ma pa ta tikai ta vavat i tir iau ba: U vana uve?

⁶ I tabun muka ra bala i vavat tago iau tar tatike go ra lavur magit ta vavat.

⁷ Ma iau ve avat ta ra dovotina ba: I topa avat ba ina vana; tago ona pa ina vana a Tena Varmaram pa na vana tadav avat; ona ina vana, ina tulue ta vavat.

⁸ Ma ba i tar pot, na takun ot pa ra rakarakan a gunagunan ma ra varpiam, ma ra mangamangana takodo, ma ra varkurai;

⁹ ure ra varpiam, tago pa dia nurnur tagu;

¹⁰ ure ra mangamangana takodo, tago iau vana pire Tama, ma pa avat a gire mule iau;

¹¹ ure ra varkurai, tago di kure ra luluai i go ra rakarakan a gunagunan.

¹² Mangoro na magit boko ba ina ve avat, ma pa i tale avat go ieri.

¹³ Ba ra Tulungea i ra dovotina i tar vut, na ben avat ta ra lavur dovotina par; tago pa na tata mulai tana iat, na tatike ke ra lavur magit par i valongore; ma na ve avat ta ra lavur magit ba na vana rikai boko.

¹⁴ Na mar iau; na tatatak pa ta kaugu, ma na veve avat i tana.

¹⁵ Kaugu ka nam ra lavur magit par kai Tama; kari iau tar tatike ba na tatatak pa ta kaugu, ma na ve avat i tana.

A niligur ma ra gugu

¹⁶ A ik boko ma pa avat a gire mule iau; a ik boko mulai, ma avat a gire iau.

¹⁷ Ta ra umana ta kana tarai na vartovo dia biti vargil: Ava go i tatike ta dat ba: A ik boko ma pa avat a

gire mule iau; ma ra ik boko mulai, ma avat a gire iau; ma dari bula: Tago iau vana pire Tama?

¹⁸ Dia biti: Ava go i tatike ba: A ik boko? Pa da nunure kana tinata.

¹⁹ Iesu i nunure ba dia mainge ba diat a tir ia, ma i biti ta diat: Ava vartir vargil laka ure nam iau tar tatike ba: A ik boko ma pa avat a gire mule iau, ma ra ik boko mulai, ma avat a gire iau?

²⁰ A dovot go iau tatike ta vavat ba: Avat a tangtangi ma avat a lingligur, ma ra rakarakan a gunagunan na gugu; na tabun ra bala i vavat, ma da kia kavava tinabun ma ra gugu.

²¹ A vavina i tabun ba i tup ia ra kinadik na kinakava, tago kana pakana bung i tar pot; ma ba i tar kava vue ra bul, pa i nuk pa mule ra kinadik, tago i gugu ba i tar kava vaarike ra tutana ta go ra nilaun.

²² Ma gori i tabun ra bala i vavat; ma ina gire mule avat, ma ra bala i vavat na gugu, ma pa ta na tak vue kavava gugu mulai kan avat.

²³ Ta nam ra kilala pa avat a tir iau ure ta magit. A dovot go iau tatike ta vavat: Ba avat a aring ta magit tai Tama, na tabar avat me ta ra iangigu.

²⁴ Pa ava ga lul ta magit boko ta ra iangigu; avat a araring, ma da tabar avat, upi da pait ot pa kavava gugu.

Iesu i biti: Iau tar uvia pa ra rakarakan a gunagunan

²⁵ Iau tar tatike go ra lavur magit ta vavat ma ra umana tinata valavalar; a pakana bung na vut boko ba pa ina tata mulai ta vavat ma ra tinata valavalar tana, ina varvai kapa ta vavat ure Tama.

²⁶ Ta nam ra bung avat a araring ta ra iangigu; ma pa iau tatike ta vavat, ba ina lul Tama ure avat.

²⁷ Tago Tama bula i mari avat, tago ava ga mari iau, ma tago ava ga nurnur ba iau ga vana rikai tai Tama.

²⁸ Iau ga vana rikai tai Tama, ma iau tar pot ta ra rakarakan a gunagunan; ma ina vana mulai kan ra rakarakan a gunagunan, ina vana tadav Tama.

²⁹ Kana tarai na vartovo dia biti: Go u varvai kapa muka, ma pa u tata ma ra tinata valavalar.

³⁰ Go ave nunure ba u matote ra lavur magit par, ma ba pa i topa ia ba tikai na tir iu; dari ave nunure ba u ga vana rikai tai God.

³¹ Iesu i tatike ta diat: Gori ava nurnur laka?

³² A pakana bung na pot, ma gori i tar pot, ba avat a varbaiai tana, avat a vana tikatikai tadav kavava vurvur magit, ma ina ki varkolono; ma pa ina ki varkolono, tago amir ma Tama.

³³ Iau tar tatike go ra lavur magit ta vavat, upi avat a vatur vake ra malmal tagu. A kinadik na tup avat ta go ra rakarakan a gunagunan, ma avat a nurnur uka; iau tar uvia pa ra rakarakan a gunagunan.

17

Iesu i araring ure kana tarai na vartovo

¹ Iesu i tar tatike vue go ra lavur magit, ma i tadarake ra bakut, ma i biti: Tama, ra pakana bung i tar pot; una mar Natum; upi Natum na mar u;

² da u ga tul tar ra varkurai tana ure ra tarai par, upi na tul tar ra nilaun tukum ta diat par, u ga tul tar diat i tana.

³ Ma go ia ra nilaun tukum, ba diat a nunure u, u kaka ra God tuna, ma diat a nunure nam bula u ga tulue uti, ba Iesu Kristo.

⁴ Iau ga mar iu ra pia, iau tar pait ot pa nam ra papalum, u ga tul tar ia tagu ba ina pait ia.

⁵ Tama, gori una mar iau piram ma nam ra minamar, ba kaugu iat piram papa amana iat, ba pa ta ra rakarakan a gunagunan boko.

⁶ Iau tar ve tar ra iangim tadvam nam ra tarai, u ga tul tar diat i tagu ta ra rakarakan a gunagunan. kaum nam diat, ma u ga tul tar diat i tagu; ma dia ga torom ta kaum tinata.

⁷ Go dia nunure, ba tam iat nina ra lavur magit par, u ga tul tar ia tagu;

⁸ tago iau ga ve diat ta ra tinata u ga tul tar ia tagu, ma dia ga kapupi ia, ma dia ga nunure ba ra dovotina, ba iau ga vana rikai tam, ma dia ga nurnur, ba u ga tulue iau uti.

⁹ Iau araring ure diat; pa iau araring ure ra rakarakan

a gunagunan, ure diat ika, u ga tul tar diat i tagu; tago kaum nam diat;

¹⁰ kaum par kaugu vurvur magit, ma kaugu par kaum; ma iau mamar ma diat.

¹¹ Ma pa iau ki mulai ta ra rakarakan a gunagunan, ma go diat, dia ki ta ra rakarakan a gunagunan, ma iau vana piram. Tama, u ra Tena Gomgom, una balaure bat diat, u ga tul tar diat i tagu, ta ra iangim, upi diat a tikai ka, da dor.

¹² Ba iau ga ki pire diat, iau ga balaure bat nam diat, u ga tul tar diat i tagu, ta ra iangim, ma iau ga mono bat diat, ma pa ta tikai ta diat i ga virua, ia kaka natu i ra vinirua; upi da pait ot pa ra Buk Tabu.

¹³ Ma go iau vana piram; ma iau tatike go ra lavur magit ati ta ra rakarakan a gunagunan, upi da pait ot pa kaugu gugu ta diat.

¹⁴ Iau ga ve tar kaum tinata ta diat; ma ra rakarakan a gunagunan i ga milikuane diat, tago diat ma ra rakarakan a gunagunan dia enana varbaiai, da avet ma ra rakarakan a gunagunan ave enana varbaiai.

¹⁵ Pa iau araring, ba una tak vue diat kan ra rakarakan a gunagunan, iau araring ba una balaure bat diat kan ra varpam.

¹⁶ Diat ma ra rakarakan a gunagunan dia enana varbaiai, da avet ma ra rakarakan a gunagunan ave enana varbaiai.

¹⁷ Una vagongom diat ta ra

dovotina; kaum tinata ia ra dovotina.

18 Da u ga tulue iau ta ra rakarakan a gunagunan, damana bula iau ga tulue diat ta ra rakarakan a gunagunan.

19 Iau tul tar mule iau ure diat, upi diat a gomgom tuna.

20 Ma pa iau araring ure diat ika, ure diat bula, diat a nurnur tagu ta kadia tinata;

21 upi diat par diat a tikai da u, Tama, u ki tagu, ma iau iau ki tam, damana diat bula, diat a ki ta dor; upi ra rakarakan a gunagunan ra nurnur ba u ga tulue iau Uti.

22 Ma ra minamar u ga tul tar ia tagu, iau. ga tul tar ia ta diat, upi diat a tikai da dor, dor tikai ka;

23 iau ta diat, ma u tagu, upi da mal ot pa diat pi diat a tikai ka, upi ra rakarakan a gunagunan na nunure ba u ga tulue iau uti, ma u mari diat, da u mari iau.

24 Tama, nam diat u ga tul tar diat i tagu, iau mainge ba diat a ki piragu abara, ba ina ki ie; upi diat a gire kaugu minamar, nam u ga tabar iau me; tago u ga mari iau amana, ba pa di ga vaki boko ra rakarakan a gunagunan.

25 Tama, u a Tena Takodo, a rakarakan a gunagunan pa i ga nunure u, ma iau ga nunure u; ma go diat, dia ga nunure, ba u ga tulue iau uti;

26 ma iau ga ve tar ra iangim ta diat, ma ina veve tar ia boko; upi nam ra var-

mari, u ga mari iau me, na ki ta diat, ma ina ki ta diat.

18

Di kinim pa Iesu

(*Mat 26:47-56; Mar 14:43-50; Luk 22:47-53*)

1 Ba Iesu i tar tatike vue go ra tinata, diat ma kana tarai na vartovo dia vana oai, dia bolo lake ra tava, a iangina Kedron; tika na uma abara, ma diat ma kana tarai na vartovo dia olo tana.

2 Iudas, nina i ga vagu tar ia, i nunure go ra uma, tago Iesu ma kana tarai na vartovo dia ga vala vana tana.

3 Ba ra umana tena tinabar ngalangala ma ra umana Parisaio dia tar tul tar ta umana luluai na vinarubu ma ra loko na tarai tana, Iudas i agure diat, ma dia pot ma ra umana lamp, ma ra umana birau, ma ra umana vargal.

4 Ma tago Iesu i nunure value ra lavur magit par ba na tadav ia, i vana rikai, ma i biti ta diat dari: To ia ava tikan upi ia?

5 Dia tatike bali ia ba: Iesu ra te Nasaret. Iesu i biti ta diat: Iau Iat.* Ma Iudas, nina i ga vagu tar ia, i turtur maravut diat.

6 Ma ba i tar tatike ta diat ba: Iau iat, dia ung murmur, ma dia bura ra pia.

7 Ma i tir mule diat: To ia ava tikan upi ia? Ma dia biti ba: Iesu, ra te Nasaret.

8 Iesu i tatike bali diat dari: Iau tar tatike ta vavat, ba iau

* **18:5:** "Iau Iat," tika na iang ba amana a Iudaia dia ga nunure God tana; tago ia iat i ki ma pa ta i vaki ia. Gire A Nirop 3:14.

iat; ba ava tikan upi iau, avat a nur vue go diat;

⁹ upi da pait ot pa nam ra tinata i ga tatike ba: “Ta nam diat, u ga tul tar diat tagu, pa ta i rara kan iau.”

¹⁰ Simon Petero i ele pa kana pakat, ma i kita ra tultul kai ra tena tinabar i lualua, ma i kutu vue ra talingana ta ra papar a lima tuna. A iang i nam ra tultul Malko.

¹¹ Iesu i biti tai Petero: Una valonge kaum pakat ta ra popopoi; pa ina momo vang ta nam ra momamomo, Tama i tar tul tar ia tagu?

Iesu i tur a ra mata i Anas

¹² A loko na tarai ma ra luluai na vinarubu, nina i lualua, ma ra umana raprap kai ra Iudaia, dia kinim Iesu, ma dia vi ia,

¹³ ma dia ben ia pire Anas lua; tago dir nimuna ma Kaiapas, ra tena tinabar i lualua ta nam ra kilala.

¹⁴ Kaiapas nam i ga vateten ra Iudaia, ba i topa ia upi tikai na mat ure ra tarai.

Petero i pue vue Iesu

(Mat 26:69-70; Mar 14:66-68; Luk 22:55-57)

¹⁵ Simon Petero, dir ma tika na tutana na vartovo bula, dir murmur Iesu. Ma nam ra tena tinabar i lualua i nunure nam ta ra tutana na vartovo; ma i olo maravut Iesu ta ra gunan kai ra tena tinabar i lualua;

¹⁶ ma Petero i turtur ra pia pire ra banbanu. Ma nam ta ra tutana na vartovo, nam ba ra tena tinabar i lualua i nunure, i irop, ma i tata pa ra vavina i mono bat ra

banbanu, ma i agure vaolo Petero.

¹⁷ Io, nam ra vavina i mono bat ra banbanu, i biti tai Petero: U bula laka tikai ta diat ra tarai na vartovo kai go ra tutana? I biti: Iau pata.

¹⁸ Io, a umana tultul ma ra umana luluai na vinarubu dia turtur abara, dia tar voto ra iap ma ra lakit, tago a mudian; ma dia madir tana; Petero diat, dia tur varurung me ma i madir bula.

A tena tinabar lualua i tir Iesu

(Mat 26:59-66; Mar 14:55-64; Luk 22:66-71)

¹⁹ A tena tinabar i lualua i tir Iesu ure kana tarai na vartovo ma ure kana vartovo bula.

²⁰ Iesu i biti tana: Iau ga tatata kapa ta ra rakarakan a gunagunan; iau ga vala vartovo ta ra lavur pal na lotu, ma ta ra pal na vartabar bula ba ra lavur Iudaia dia vanavana guvai tana; ma pa iau ga tatike ive ta magit.

²¹ Dave u tir iau? Una tir diat, dia ga valongore iau, ba ava iau ga tatike ta diat; nam diat, dia nunure ra lavur magit, iau ga tatike.

²² Ma ba i tar tatike go, tika na luluai na vinarubu i par Iesu ma ra limana, ma i biti; Dave, u bali ia dari ra tinata kai ra tena tinabar i lualua?

²³ Iesu i biti tana: Ba iau tar tata kaina, una varvai tana; ba i boina kaugu tinata, dave u par iau?

²⁴ Ma Anas i vi ia, ma i tulue tadav Kaiapas, ra tena tinabar i lualua.

Petero i varpuai mulai ure Iesu

(*Mat 26:71-75; Mar 14:69-72; Luk 22:58-62*)

²⁵ Io, Petero i turtur ma i madir, ma dia biti tana: U bula vang tikai ta diat kana tarai na vartovo? Ma i varpuai, i biti: Iau pata.

²⁶ Ma tika na tultul kai ra tena tinabar i lualua, ma ra niuru i nina ba Petero i ga kutu vue ra talingana, i biti: Ma pa iau ga gire laka amur me ta ra uma?

²⁷ Petero i varpuai mulai; ma ra loko i riki muka.

Iesu i tur ta ra mata i Pilato

(*Mat 27:1-2,11-14; Mar 15:1-5; Luk 23:1-5*)

²⁸ Ma dia ben pa Iesu kan Kaiapas ta ra pal na varkurai; ma i kavunvun uka. ma diat, pa dia ruk ta ra pal na varkurai upi koko diat a dur, ma upi diat a en boko ra magit na bolo lake.

²⁹ Kari Pilato i irop tadav diat, ma i tatike: Ava ava takun go ra tutana me?

³⁰ Dia tata bali ia dari: Gala go ra tutana vakir ra tena varpiam, gala pa avet a vi tar ia tam.

³¹ Pilato i biti ta diat: Avat a ben pa ia, ma avat iat, avat a kure varogop ma kavava tinata na varkurai. A Iudaia dia biti tana: Pa i da ra tinata na varkurai ba avet a doko ta tikai;

³² upi da pait ot pa ra tinata Iesu i ga tatike ure ra mangamangana ba na virua tana.

³³ Kari Pilato i ruk mulai ta ra pal na varkurai ma i oro

pa Iesu, ma i biti tana: U laka ra King kai ra Iudaia?

³⁴ Iesu i tata bali ia dari: Kaum iat bar nam ra tinata, ba kan ta ra umana dia ga ve u ure iau?

³⁵ Pilato i biti: Ma iau a te Iudaia laka? Kaum vuna gunan, ma ra umana tena tinabar bula, dia ga vi tar iu tagu; ava u ga pait ia?

³⁶ Iesu i biti: Kaugu varkurai vakir mamati ra pia; gala kaugu varkurai mamati ra pia, gala kaugu lavur tultul diat a varubu upi koko da vi tar iau tai ra Iudaia; ma go kaugu varkurai vakir mamati.

³⁷ Pilato i tir ia: Ma u laka a king? Iesu i biti: I da u vatang ia; iau a king. Di ga kava iau, ma iau ga vut ati ta ra rakarakan a gunagunan upi ina varvai ta ra dovotina. Diat par, dia mainge ra dovotina, dia valongore ra nilaigu.

³⁸ Pilato i tir ia: A dovotina, ava nam?

Di varkurai ba Iesu na mat
(*Mat 27:15-31; Mar 15:6-20; Luk 23:13-25*)

Ba i tar tatike go, i irop mulai tadav ra Iudaia, ma i biti ta diat: Pa iau tir tadav ta nirara tana.

³⁹ Ma tikai kavava mangamangana, ba ina pala tar ta tikai ta vavat ta ra lukara na bolo lake; dave, ava mainge laka ba ina pala tar ra King kai ra Iudaia ta vavat?

⁴⁰ Dia oraoro mulai dari: Koko go ra tutana, Barabas iat. Ma Barabas a tena nilong.

19

1 Pilato i vatur Iesu, ma i virit ia.

2 Ma ra tarai na vinarubu dia viri ra vipuar ma ra kait, ma dia vatoke ta ra uluna, ma dia ule tar ra mal meme tana;

3 ma dia tadav ia, dia biti. Tatabai u, u ra King kai ra Iudaia; ma dia par ia ma ra lima i diat.

4 Ma Pilato i irop mulai, ma i tatike ta diat: Go iau ben vairop ia tadav avat, upi avat a nunure ba iau mama tir tadav ta nirara tana.

5 Iesu i irop, i vipuar ma ra kait, ma i mal ma ra mal meme. Ma Pilato i biti ta diat: Avat a gire ra tutana!

6 Ba ra umana tena tinabar ngalangala ma ra umana lulai na vinarubu dia gire, dia oraoro dari: Da ot ia ta ra bolo, da ot ia ta ra bolo! Pilato i biti ta diat: Avat iat, avat a ben vaire pa ia, avat a ot ia ta ra bolo; tago iau mama tir tadav ta nirara tana.

7 A Iudaia dia bali ia dari: Tikai kaveve varkurai go kari, ma ona da mur nam ra varkurai na virua ka, tago i biti, ba ia Natu i God.

8 Ba Pilato i valongore go ra tinata, i burut mulai;

9 ma i ruk mulai ta ra pal na varkurai, ma i biti tai Iesu: U mamave? Ma Iesu pa i tata bali pa ia.

10 Pilato i biti tana: Dave pa u tata pa iau? Pa u nunure vang ba di ga tul tar ra varkurai tagu, ma pa i dekdek upi ina pala vue u, ba upi ina ot i u ta ra bolo?

11 Iesu i biti tana: Gala pa di ga tul tar ia tam marama, gala pa ta dekdekim ure iau; kari, nam i ga vi tar iau tam i manga kaina ta mumur.

12 Papa ta go Pilato i mainge ba na pala vue; ma ra Iudaia dia oraoro ka dari: Ba una pala vue go ra tutana, pa mur talaina ma ra Kaisar tago nina i biti, ba ia ra King, i piam vue ra Kaisar.

13 Ba Pilato i valongore go ra tinata, i ben vairop Iesu, ma i ki ta ra kiki na varkurai ta ra pakana gunan, a iangina Pal a Vat, ma ta ra tinata Ebraio ba Gabata.

14 Nam ra bung a bung na vaninara ure ra lukara na bolo lake, ma i ga keke tur. Ma i biti tai ra Iudaia: Avat a gire go kavava King!

15 Ma dia oraoro ko dari: Da okole vue, da okole vue, da ot ia ta ra bolo! Pilato i biti ta diat: Ina ot vang kavava King ta ra bolo? A umana tena tinabar dia tatike: Vakir kavevet ta king, ia kaka ra Kaisar.

16 Ma i tul tar ia ta diat, upi da ot ia ta ra bolo.

*Di ot Iesu ta ra bolo
(Mat 27:32-44; Mar 15:21-32; Luk 23:26-43)*

17 Dia ben pa Iesu; ma i irop, i kapkap kana bolo ta ra gunan di vatang ia ba: A Pia na Lor, a iangina ta ra tinata Ebraio ba Golgota;

18 ma dia ot ia ta ra bolo ie, ma dia ot ta ra ivut bula ta ra ura bolo varurung me, dir ta ra ura papar, ma Iesu livuan.

19 Ma Pilato i tumu ra tumu bula upi da vatur ia arama ra ul a bolo. Di tumu

ia dari: Iesu a te Nasaret, a King kai ra Iudaia.

²⁰ Mangoro na Iudaia dia luk nam ra tutumu, tago ra pakana gunan di ot Iesu tana ta ra bolo, i maravai ra pia na pal, ma di ga tumu ia ta ra tinata Ebraio, ma Rom, ma Elenas bula.

²¹ Ma ra umana tena tinabar ngalangala kai ra Iudaia dia tatike tai Pilato: Koko una tumu ia ba: A King kai ra Iudaia; da tumu ia ka dari, ba i ga biti: Iau a King kai ra Iudaia.

²² Pilato i biti: Nam iau tar tumu ia, iau tar tumu ia ka.

²³ Ba ra tarai na vinarubu dia tar ot Iesu ta ra bolo, dia tak pa kana umana mal, ma dia tibe diat upi a ivat na tiniba, ba tikai kai tikatika na tena vinarubu; ma kana kolot bula; a kolot pa ta ningit i tana, di ga uma vapar ia ka.

²⁴ Ma dia tata vargil tana dari: Koko dat a rada ia, dat a ilailam upi ia, ba kai ia; upi da pait ot pa ra tinata ta ba Buk Tabu tana dari:

“Di ga tibe kaugu umana mal,
Ma dia ilailam upi kaugu kolot.”

Ma ra tarai na vinarubu dia ga pait ia damana.

²⁵ Na i Iesu, ma tanavavi nana, ma Maria kai Kilopa, ma Maria Magdalene dia tur pire ra bolo ai Iesu.

²⁶ Ba Iesu i gire nana, ma nam ra tutana na vartovo bula, ba i mari ia, i biti tai nana: Ia An, gire go natum!

²⁷ Ma i biti tai nam ra tutana na vartovo: Una gire go nam! Ma papa nam ra

pakana bung, nam ra tutana na vartovo i agure ta ra kubana.

Iesu i Mat
(*Mat 27:45-56; Mar 15:33-41; Luk 23:44-49*)

²⁸ Ba i par go, Iesu i nunure ba i tar par ra lavur magit upi da pait ot pa ra Buk Tabu, ma i tatike: Iau mar.

²⁹ Ma tika na la i tur abara, i buka ma ra tava mapak; ma dia vamiliok ra mamakai ma ra tava mapak, ma dia vung ia ta ra davai, a iangina isop, ma dia tulue tar ia ta ra ngiene.

³⁰ Ba Iesu i tar mome ra tava mapak, i biti: I tar par. Ma ra uluna i va rururu, ma i vungue ra tulungeana.

Di go ra palavirvir i Iesu

³¹ A Bung na Vaninara nam, ma ra Iudaia dia lul Pilato ba da pit bubur a umana kak i dital upi da pala vairop vue dital, upi koko dital a taba ta ra bolo ta ra Bung Sabat (tago nam ra Bung Sabat a ngala na bung).

³² A tarai na vinarubu dia pot, ma dia pit bubur ra ura kak i ra luaina, ma ra ura kak i ta ra tikai, di ga ot varurue dital ma Iesu ta ra utul a bolo;

³³ ma ba dia tadav Iesu, dia gire ba i tar mat, ma pa dia pit bubur ra ura kakene;

³⁴ ma tikai ta diat a tarai na vinarubu i go ra palavirvirina ma ra rumu, ma ra gap ma ra tava bula i talalongo vuavuai tana.

³⁵ Ma nam i tar gire, i tar varveai tana, ma kana varveai i dovot; ma i nunure,

ba i tatike ra dovotina, upi avat bula avat a nurnur.

³⁶Tago dia ga pait ra lavur magit dari, upi da pait ot pa ra Buk Tabu ba: "Pa da bubur ta uruna."

³⁷Ma go bula ta ra pakana Buk Tabu i biti, "Diat a bobobe nam dia ga goa."

Di vadiop Iesu ta ra babang na minat

(*Mat 27:57-61; Mar 15:42-47; Luk 23:50-56*)

³⁸Ma ba i par go ra lavur magit, ma namur, Iosep a te Arimataia, a tutana na vartovo kai Iesu, i mur ive, tago i burutue ra Iudaia, go i lul Pilato, ba na tul tar ia upi na pala vairop pa ra minat i Iesu; ma Pilato i tul tar ia. Ma i vana, i pala vairop pa ra minatina.

³⁹Nikodemo, nina ba amana i ga vana tadav ia ra marum, go i pot bula, i kap ra pupulu na mira ma ra mangina, da ra utul a vinun ma a ivat na kilogram (lavurua na vinun ma a ilima na paun) mamat.

⁴⁰Ma dia puak pa ra minat i Iesu, ma dia pulu ia ma ra umana mal kumau, ma ra lavur magit i ang na vuvuvul, da ra mangamangana kai ra Iudaia ure ra pupunang.

⁴¹Tika na uma ta nam ra gunan ba di ga ot ia ta ra bolo tana; ma tika na kalamana babang na minat ta nam ra uma, ma pa di ga vadiop boko ta tikai tana.

⁴²Ma dia vadiop Iesu tana, tago a bung na vaninara nam kai ra Iudaia, ma go ra babang na minat i maravai ka.

20

A babang na minat i lingling

(*Mat 28:1-8; Mar 16:1-8; Luk 24:1-12*)

¹Ta ra luaina bung ta ra vik, Maria Magdalene i pot ta ra babang na minat, ta ra lar tavuna, ba i bobotoi boko, ma i gire ba di ga tak vue ra vat i ta kan ra babang na minat.

²Ma i vutvut, i tadav Simon Petero, dir ma nam ra tutana na vartovo ba Iesu i mari ia, ma i biti ta dir: Di ga tak vue ra Luluai kan ra babang na minat, ma pa ave nunure ba di ga vadiop ia ave.

³Ma Petero i vana oai, dir ma nam ra tutana na vartovo, ma dir vana upi ra babang na minat.

⁴Ma dir vutvut guvai, ma nam ra tutana na vartovo i vutvut lua tai Petero, ma i pot lua ta ra babang na minat;

⁵ma i rururu, i gigira ara, i gire ra umana mal kumau, dia vava; ma pa i ruk tana.

⁶Simon Petero i pot mur tana, ma i ruk ta ra babang na minat; ma i gire ra umana mal kumau, dia vava,

⁷ma ra mal na niu, di ga tuba ra uluna me, pa i va varurung ma ra umana mal kumau di ga pin ia, ma di ga vung vaire.

⁸Ma nam ra tutana na vartovo, nina i ga pot lua, i ruk bula tana, ma i gire, ma i nurnur.

⁹Tago pa dir nunure boko ra Buk Tabu ure, ba na tut mulai kan ra minat.

¹⁰ Ma ra ura tutana na vartovo dir talil mulai ta ra kuba i dir.

Iesu i tur na vevei pire Maria Magdalene

(Mat 28:9-10; Mar 16:9-11)

¹¹ Maria i turtur ra pia pire ra babang na minat, ma i tangtangi; ba i tangtangi, i ruru, ma i nana ura ra babang na minat;

¹² ma i gire ra ivu angelo dir mal ma ra mal pua, ma dir kiki aina ba ra minat i Iesu i ga va ie, tikai ta ra ulalang ma tikai ta ra padu.

¹³ Ma dir tatike tana: Ia An, u tangtangi dave? I biti ta dir: Tago di ga kap vue kaugu Luluai, ma pa iau nunure ba di ga vadiop ia ave.

¹⁴ Ba i tar biti dari, i lingan namur, ma i gire Iesu i turtur, ma pa i nunure ba Iesu.

¹⁵ Iesu i biti tana: Ia An, u tangtangi dave? U tikan upi ia? I nuk ia ba ra tena malmal uma, ma i biti tana: To An, ba u ga puak vue, una ve iau, ba u ga vadiop ia ave, ma ina vana, ina puak pa ia.

¹⁶ Iesu i biti tana: Maria! I tur tapuku, ma i tatike tana ta ra tinata Ebraio ba: Raboni! a kukuraina, Tena Vartovo!

¹⁷ Iesu i biti tana: Koko u bili iau; tago pa iau ti tutua boko urama pire Tamagu; una vana tadav ra umana turagu, ma una ve diat ba ina tutua urama pire Tamagu ma Tama i vavat, pire kaugu God ma kavava God.

¹⁸ Maria Magdalene i vana ma i ve ra tarai na vartovo

ba: Iau tar gire ra Luluai; ma ba i tar tatike tar go ra lavur magit i tana.

Iesu i tur na vevei pire kana tarai na vartovo

(Mat 28:16-20; Mar 16:14-18; Luk 24:36-49)

¹⁹ Ba i tar ravian ta nam ra bung, a luaina bung ta ra vik, ma ba, dia tar banu bat ra umana banbanu aina ra tarai na vartovo dia ki tana, tago dia burutue ra Iudaia, Iesu i vana rikai, i tur livuan ta diat, ma i biti ta diat: A malmal na tadav avat!

²⁰ Ba i tar tatike go, i ve tar ra ura limana ma ra palavirvirina ta diat. Ma ra tarai na vartovo dia gugu, ba dia gire ra Luluai.

²¹ Ma Iesu i biti mulai ta diat: A malmal na tadav avat! Da Tama i ga tulue iau, damana bula iau tulue avat.

²² Ba i tar tatike go, i angape diat, ma i biti ta diat: Avat a vatur vake ra Takodo na Tulungen;

²³ ma ba ava re vue ra varpiam kai ta tikai, da re vue muka tana; ma ba ava kure vake ra varpiam kai ta tikai, da kure vake muka.

Iesu dir ma Tomas

²⁴ Tomas, di vatang ia bula ba a Kanga, tikai ta diat ra vinun ma a ivut, pa i ki varurung ma diat, ba Iesu i ga vana rikai.

²⁵ Ma ra tarai na vartovo dia biti tana: Ave tar gire ra Luluai. Ma i biti ta diat: Ona pa iau gire ra ura mata na ot ta ra ura limana, ma ona pa iau valonge ra limagu ta ra palavirvirina, iau, pa ina kapupi ia.

²⁶ Ba i par ra lavutul na bung mulai, kana tarai na vartovo dia ki abara mulai ma Tomas bula diat. Ma Iesu i vana rikai ba di ga banubat ra umana banbanu, ma i tur livuan, ma i tatike: A malmal na tadav avat.

²⁷ Ma i tatike tai Tomas: Una tulue ra kaka na limam uti ma una gire ra ura limagu; ma una tulue ra limam uti, ma una valonge ta ra palavirvirigu; ma koko u tamtavun, una nurnur uka.

²⁸ Tomas i biti tana: Kaugu Luluai ma kaugu God!

²⁹ Iesu i biti tana: U tar nurnur, tago u tar gire iau; diat pa dia ga gire iau, ma dia Ra nurnur uka. dia ti doan.

A vuna upi di ga tumu go ra buk

³⁰ Iesu i pait ra mangoro na vakilang bula ta ra mata i ra tarai na vartovo, ma pa di tumu diat ta go ra buk;

³¹ ma di ga tumu go diat, upi avat a kapupi ia ba Iesu ia ra Kristo, Natu i God; ma upi avat a vatur vake ra ni-laun tana ta ra iangina ure ra nurnur.

21

Iesu i tur na vevel pire ra lavurua na tarai na vartovo

¹ Ba i par go ra lavur magit, Iesu i tar vapo vaarike mule tai ra tarai na vartovo ta ra tava kikil Tiberias; ma i vapo vaarike mule dari:

² Simon Petero, ma Tomas, a iangina bula a Kanga, ma Natanael, a te Kana marama Galilaia, ma ra ura natu i Sebedaiõ, ma ta ra ivut bula

ta diat kana tarai na vartovo, dia ki varurung.

³ Simon Petero i biti ta diat: Ina vana, ina voara. Ma dia biti tana: Avet bula dat, dat a vana. Ma dia vana, dia koa ta ra mon; ma pa dia voare pa ta en ta nam ra marum.

⁴ Ba i lar, Iesu i tur ra valian; ma ra tarai na vartovo pa dia nunure ba Iesu.

⁵ Iesu i biti ta diat: A umana bul, ava vung laka ta magit? Dia varpuai ba: Pata.

⁶ Ma i biti diat: Avat a vung ra ubene ta ra papar a lima tuna ta ra mon, ma avat a voare pa ra en. Ma dia vung ia damana, ma go dia mama al pa ia, tago i tup ia ra en.

⁷ Ma nam ra tutana na vartovo ba Iesu i mari ia, i biti tai Petero: A Luluai nam. Ba Simon Petero i valongore ba ra Luluai, i ule tar kana olovoi ma i vi pit taun ia (tago i ule ra ulai lua ka), ma i pil gumu ta ra tava kikil.

⁸ Ma ta ra umana tarai na vartovo dia murmur ma ra mon (tago pa dia ki vailik kan ra valian, da ra ilima na vinun na pokopokono ko), dia al vaur ra ubene i kor ma ra en.

⁹ Ba dia tar pukai ara ra valian dia gire ra lakit na iap abara, ma ra en tana, ma ra gem bula.

¹⁰ Iesu i biti ta diat: Avat a kap ta umana en uti, ava kabur ub ia ka.

¹¹ Simon Petero i koa, ma i al apure ra ubene, i kor ma ra lavur ngala na en, a mar ma a ilima na vinun ma a utul; a dovotina mangoro muka, ma pa i tarada ra ubene.

¹² Iesu i biti ta diat: Avat a

mai, avat a kutu pa kavava vinevel. Ma pa ta ta diat a tarai na vartovo i nuk ia ba na tir ia ba: U to ia? Dia nunure ke ba ra Luluai.

¹³ Iesu i vana ma i tak pa ra gem, ma i tibe diat me, ma ra en bula damana.

¹⁴ Go i tar a utul a pakana ba Iesu i tar po rikai tadav ra tarai na vartovo ba i tar laun mulai kan ra minat.

Iesu dir ma Petero

¹⁵ Ba dia tar ian pa, Iesu i biti tai Simon Petero: Simon, natu i Ioanes, u manga mari iau ma ra balam parika ta go diat laka? I biti tana: Maia, Luluai; u nunure, ba iau manane u. I biti tana: Una tabar kaugu lavur nat na sip.

¹⁶ Ma i vaura tir ia ba: Simon, natu i Ionaes, u mari iau ma ra balam parika, vang? I biti tana: Maia, Luluai, u nunure, ba iau manane u. I biti tana: Una bal-aure kaugu lavur sip.

¹⁷ Ma i vautul a tir ia ba: Simon, natu i Ioanes, u manane iau vang? Petero i tabun ra balana, tago i tar vautul a tir ia ba: U manane iau vang? Ma i biti tana: Luluai, u nunure ra lavur magit par; u kapa ba iau manane u. Iesu i tatike tana: Una tabar kaugu lavur sip.

¹⁸ A dovot go iau tatike tam, ba u ga bul, u ga vivi pit, ma u ga vanavana aina u ga mainge; ba una patuana boko, una kodo ra ura limam, ma ta ra tikai na vi pit iu, ma na agure tar iu aina ba pa una mainge.

¹⁹ I tatike go, ma i vaki-lang ra ana mangamangana vinirua me, ma ba na mar God tana. Ma ba i tar tatike go, i biti: Una murmur iau.

Iesu dir ma nam ra tutana na vartovo ba Iesu i mari ia

²⁰ Petero i tur tapuku, ma i gire nam ra tutana na vartovo ba Iesu i mari ia, i murmur, nam ba i ga va bokon ta ra bongobongono ta ra nian ra marum, ma i ga titir ba: Luluai, to ia nam ba na vagu tar iu?

²¹ Ba Petero i gire, i biti tai Iesu: Luluai, ma ava go ra tutana na pait ia?

²² Iesu i biti tana: Ba iau mainge ba na ki pa iau ba ina pot, una dave tana? Una murmur iau.

²³ Ma go ra tinata i vana uraurai pire ra tara na turana ba nam ra tutana na vartovo pa na mat; ma Iesu pa i ga biti tana, ba pa na mat; dari ka, ba iau mainge ba na ki pa iau ba ina pot, una dave tana?

²⁴ Go ra tutana na vartovo i varveai ta go ra lavur magit, ma da nunure ba kana varveai i dovot.

A mutuaina

²⁵ Ma mangoro na magit bula Iesu i ga pait ia, ma gala da tumu diat parika tikatikai, iau nuk ia, ba ra rakarakan a gunagunan pa na ngala upi da vung ra lavur buk tana ba da tumu ia ure.

A UMANA PAPALUM KAI RA UMANA APOSTOLO

¹ Teopilo, kaugu luaina varvai iau ga tumu ia ure nam parika Iesu i ga pait vatavuna, ma i ga vartovo tavuna tana papa ra vuna-paina,

² ma i tuk ta nam ra bung ba di ga kap ia urama tana, ba i tar tata tulue ra umana apostolo ta ra Takodo na Tulungen, diat nam i ga pilak value pa diat;

³ ma ba i tar virua papa, i veve tar mangoro na vak-
ilang ta diat ma i po rikai tana ba ia ra launa, ma ra ivat na vinun na bung i vana-
vana pire diat, ma i vaarike ra lavur magit ta diat ure ra varkurai kai God.

⁴ Ma ba dia kivung me, i ga tigel diat, ma i biti: Koko avat a vana kan Ierusalem, upi avat a ki ung pa ra vama-
ding kai Tama, nina ava ga valongore tagu,

⁵ tago a dovotina, Ioanes i ga baptaiso ma ra tava ka, ma pa i vailik ra bung, ma da baptaiso avat ma ra Takodo na Tulungen.

Iesu i tutua urama ra bala na bakut

⁶ Ba dia ki varurung, dia tir ia dari: Luluai, ta go ra kilala bar una vamule pa ra varkurai kai ra Israel vang?

⁷ Ma i biti ta diat: Vakir kavavat upi avat a nunure

ra tataun ma ra kilala, nina Tama i ga kubu ia ta kana varkurai iat.

⁸ Ma avat, avat a vatur vake ra dekdek boko, ba ra Takodo na Tulungen na irop taun avat; ma avat a varveai tagu aro Ierusalem, ma ta ra gunagunan par Iudaia ma Samaria, ma tuk ta ra mutuai na langlangun na rakarakan a gunagunan.

⁹ Ma ba i tar tatike go ra tinata, ma ba dia bobobe boko, di ga kap ia urama, ma ra bakut i ga pulu pa ia kan ra mata i diat.

¹⁰ Ma ba dia tadatadarake boko ra bakut ba i vanavana, a ivu tutana dir ga mal ma ra mal pua dir ga tur pa pire diat,

¹¹ ma dir biti bula ba: Avat a tarai Galilaia, dave ava turtur ma ava tadatadarake ra bakut? Go ra Iesu di tar tak pa ia urama ra bala na bakut kan avat, na vana uti mulai, da go avat tar gire i vana urama ra bala na bakut.

Matias i kia vue Iudas

¹² Ma dia talil mulai Ierusalem kan ra luana, a iangina a luana na Oliva, i maravai Ierusalem, varogop uka ma ra vinavana na Bung Sabat.

¹³ Ma ba dia tar olo, dia ruk urama ta ra pal liu, nam dia vala kiki tana; go diat: Peltero, ma Ioanes, ma Iakobo, ma Andreas, ma Pilipo, ma Tomas, ma Batolomaio, ma Mataio, ma Iakobo, natu i Alpaio, ma Simon ra Lup Vararak, ma Iudas, natu i Iakobo.

14 Go diat par i kopono ko ra nuknuk i diat ba dia araring vatikai, ma ra vaden bula, ma Maria, na i Iesu, ma ra umana turana bula.

15 Ma ta go ra umana bung Petero i tur livuan ta diat a tara na turana, ma i biti (ma a kor na tarai dia ki varurung, a mar ma ra ura vinun bar diat):

16 A tara na turagu, i ti kat ba di ga pait ot pa nam ra tutumu ra Takodo na Tulungen i ga tatike ma ra ngie i David ure Iudas, ia nam a raprap ta diat, dia ga kinim pa Iesu.

17 Di ga lukluk pa ia ba dat, ma i ga vatur pa kana tiniba ta go ra papalum.

18 (Go ra tutana i ga kul pa ra pakana pia ma ra mani na papa ta kana mangamangana varpam; ma i ga bura duduvana, ma i ga pua livuan, ma i tavuvuduai ra vinau na balana.

19 Ma diat par dia ki Ierusalem, dia tar nunure, tago dia vatang nam ra pakana pia ta kadia tinata Akeldama, go ra kukuraina: A gunan na gap.)

20 Tago di ga tutumu ta ra Buk na Kakailai dari:

“Boina ba na kapakapana ra kubana,

Ma koko ta tikai na ki ie;” go bula:

“Boina ba ta ra tikai na vatur vake kana papalum.

21 Io, i topa ia ba ta tikai ta diat a tarai ave ga varvaragur ma diat a bungbung par ma ra Luluai Iesu, ba i vanavana livuan ta dat,

22 papa ta ra baptaiso kai Ioanes, ma tuk ta nam ra bung ba di ga kap ia urama kan dat i tana, ta tikai ta diat avet, avet a varvai ta kana vilaun mulai kan ra minat.

23 Ma dia vatur vaarike a urua: Tikai, Iosep, a iangina bula Basaba, ma ra iangina tuna Iusto, dir ma Matias.

24 Ma dia araring dari: U, Luluai, u nunure ra bala i ra tarai parika, una ve avet, ba to ia ta go dir u tar pilak pa ia,

25 upi na vatur vake go ra papalum ma ra kiki na apostolo, nam ba Iudas i ga bura kan ia, upi na vana ta kana kiki iat.

26 Ma dia ilailam upi ta tikai ta dir, ma dia ilam ot pa Matias, ma dia luk varurue tar ia ta diat ra vinun ma tika na apostolo.

2

A Tokodo na Tulungen i ki taun diat

1 Ba ra bung na Pentekost i tar pot, diat par dia kiki vung tai tika na pal.

2 Ma ra rurunga marama ra bala na bakut dir varogop ma ra rurunga i ra ngala na vuvu ta, i kakaviai muka, i vut vakaian diat, ma i kor ta nam ra pal dia ki tana.

3 Ma dia gire ra umana karameme da ra iap, dia vana varbaiai ma dia ki taun diat par tikitikai.

4 Ma diat par dia buka ma ra Takodo na Tulungen, ma dia tata tavuna ma ra lavur enana tinata da ra Takodo na

Tulungen i vateten tar ia ta diat.

⁵ Ma mangoro na Iudaia dia ki Ierusalem, diat a umana tena variriu, maro ta ra gunagunan par ta ra vavai na bakut.

⁶ Ba dia valongore go ra rurunga, dia kor varurung, ma i purpuruan ra bala i diat i tana, tago dia vura valongore diat, dia vatavatang ka-dia lavur tinata iat.

⁷ Ma diat par dia kaian, ma dia kokonge, ma dia biti: Gire, go diat dia tata, vakir diat vang a umana te Galilaia par?

⁸ Ma dat par tikatikai da valongore davatane kada lavur tinata, di ga kava dat me?

⁹ Dat a Partoi, ma ra Medoi, ma ra Elamitai, ma diat dia ki Mesopotamia, a Iudaia ma ra Kapadokia, a Ponto ma ra Asia.

¹⁰ a Prigia ma ra Pampilia, a Aigipto ma diat marama ra papar a Libia maravai Kirene, ma ra umana vaira maro Rom, ma ra Iudaia, ma diat dia lolotu da ra Iudaia,

¹¹ ma ra Kreta ma ra Arabia, da valongore diat par, dia varvai ta kada lavur tinata ta ra lavur dekdek na papalum kai God.

¹² Ma diat par dia kaian, ma i purpuruan ra bala i diat, ma dia tir vargiliane diat ba: Ava go?

¹³ Ma ta umana dia varkulumai, ma dia biti ba: Dia maur ma ra kalamana vain.

A varvai kai Petero

¹⁴ Ma Petero i tur, ma diat bula ra vinun ma tikai, ma i

manga tata, ma i biti ta diat: Avat a tarai Iudaia. ma avat par ava ki Ierusalem, avat a matoto ta go, ma avat a valongore kaugu tinata.

¹⁵ Ava biti, ba go diat dia papaua ta ra nimomo; ma pata, tago i tar lavuvat ika ra pakana bung na malana;

¹⁶ go ia ra magit ba ra propet Ioel i ga varvai ure dari:

¹⁷ "God i biti: Ta ra mutuaina Ina lolongoi pa ta ra Tulungeagu taun ra tarai par,

Ma ra umana natu i vavat, a umana tutana,

Ma ra umana natu i vavat, a umana vavina, diat a tata na propet.

Ma kavava lavur barmana diat a giragire ra umana ninana,

Ma kavava umana patuana diat a ririvone ra umana ririvon;

¹⁸ Io, ma taun diat bula kaugu umana tultul na tutana;

Ma taun kaugu umana tultul na vavina, ta nam ra bungbung

Ina lolonge ra Tulungeagu, ma diat a tata na propet.

¹⁹ Ma ina ve tar ra umana magit na kinaian arama liu ta ra bakut,

Ma ra umana vakilang ta ra gunagunan ra pia;

A gap, ma ra iap, ma ra vual na mi;

²⁰ A matana keake na bobotoi,

Ma ra gai na gap uka;

Ma ra bung kai ra Luluai na murmur,

A ngala na bung nam, a bung na kinaian;

21 Ma na dari, ia nam ba na kail upi ra iang i ra Luluai na ti laun.”

22 Avat a tarai Israel, avat a valongore go ra lavur tinata: Iesu, a te Nasaret, nina ra tutana, God i ga vakilang tar ia ta vavat ma ra lavur dekdek na papalum, ma ra lavur magit na kakaian, ma ra lavur vakilang, God i ga papait ia tana pire vavat, ma avat bula ava ti nunure;

23 nina di ga ongo tar ia, da God i ga kubu ia ta kana mamainga ma i ga nunure value, ava ga ot ia ta ra bolo, ma, ava ga doka ma ra lima i ra tarai vakuku;

24 ma God i ga vatut pa mule ba i tar pala vue ra kinadik na minat, tago ra minat i mama vake.

25 Tago David i ga tatike ure dari:

“Iau ga gire vatikene ra Luluai ta ra luaina matagu,

Tago i ki ta ra limagu tuna upi koko ina dadadar;

26 Kari i ga ra balagu, ma ra karamaegu i gugu,

Ma ra pakagu bula na ki nunur;

27 Tago pa una nur vue ra tulungeagu ta ra ruarua na tulungen,

Ma pa una tul tar kaum Gomgomuna upi na nunure ra mareng na minat.

28 U tar vateten iau ta ra umana nga na nilaun; Una vabuka iau ma ra gugu ta ra matam.”

29 A tara na turagu, ina tata kapa ta vavat ure David, tama i dat lualua, ba i ga mat, ma di ga punang ia, ma kana babang na minat i ki pire dat gori.

30 Tago i ga propet, ma i nunure ba God i ga vatang ia ma ra vavalima, ba na vaki tika na natuna ta kana kiki na king,

31 i nunure value go, ma i vatang ia ure ra nilaun mulai kai Kristo, ba pa di ga nur vue ara ra ruarua na tulungen, ma ra pakana bula pa i ga mareng.

32 God i ga valaun pa go Iesu, ma avet par ave ga giragire.

33 Ma ba di ga vaki ia urama ta ra lima i tuna God, ma tago i ga vatur vake bula ra vamading tai Tamana, ure ra Takodo na Tulungen, go i tar lolonge nina ava ti gire ma ava ti valongore.

34 Tago David pa i ga vana urama ra bala na bakut, tago ia iat i ga biti dari:

“A Luluai i ga tatike tai kaugu Luluai: Una ki ta ra limagu tuna,

35 Tuk ta nam ra bung ba ina vadiop kaum lavur ebar upi ra ruarua na kakim.”

36 Boina ba ra kuba i Israel parika na nunure bulu, ba nam Iesu ava ga ot ia ta ra bolo, God i tar vaki ia upi na Luluai ma na Kristo bula.

37 Ba dia valongore go, i pinpidian ra bala i diat, ma dia tir Petero, diat ma ra umana apostolo, dari: A tara

na tura i vevet, ava avet a pait ia?

³⁸ Petero i biti ta diat: Avat par, tikitikai, avat a nukpuku, ma da baptaiso avat ta ra iang i Iesu Kristo, upi da pun vue kavava lavur varpiam, ma da tabar avat ma ra Takodo na Tulungen.

³⁹ Tago di ga tatike go ra tinata tadav avat, ma tadav ra lavur natu i vavat, ma ta diat maro vailik bula, tadav avat par, ba God na oro pa avat pirana.

⁴⁰ Ma mangoro na tinata bula i ve diat i tana, ma i vargat diat me dari:

Avat a valaun avat kan go ra taun tarai i gegagege.

⁴¹ Ma di baptaiso diat, dia kapupi kana tinata; ma di luk ra tarai dia tar agil diat ta nam ra bung, ba ra utul a arip na marmar.

⁴² Ma dia tur patuan vatikai ta ra vartovo kai ra umana apostolo, ma ta ra kini na varmari vargil, ma ta ra tabik gem, ma ta ra niaring.

A kini guvai kai ra umana tena nurnur

⁴³ Ma ra tarai par dia burburut, ma ra umana apostolo dia pait mangoro na magit na kinaian, ma mangoro na vakilang bula.

⁴⁴ Ma diat dia tar nurnur, dia vura ki guvai, ma dia vung guve kadia vurvur magit;

⁴⁵ ma dia ivure kadia vurvur magit, ma dia tibe diat par me tikitikai da kadia niiba.

⁴⁶ Ma ra bungbung diat par dia kiki vatikai ta ra pal na vartabar, ma dia tabik gem ta ra kubakuba i diat, ma dia ian ma ra gugu ma ra dovot na maukua i diat,

⁴⁷ dia pite pa God, ma dia varmaram ma ra tarai par bula. Ta ra bungbung par ra Luluai i agagure vot i tar ta diat ma nina diat, di valavalaun pa diat.

3

A kakaki i vanavana tavuna

¹ Petero ma Ioanes dir ga vana urama ta ra pal na vartabar, ta ra pakana bung na niaring, ta ra utul a pakana bung.

² Ma di puak pa tika na tutana i kakak, di ga kava damana, ma ta ra bungbung par dia vanvadiop ia pire ra banbanu na pal na vartabar, ia nam ba a iangina: A Langlang, upi na lulul ta vartabar ta diat, dia rukruk ta ra pal na vartabar;

³ ma ba i gire Petero ma Ioanes dir to na ruk ta ra pal na vartabar, i lul upi ta vartabar ta dir.

⁴ Petero ma Ioanes dir bobobe, ma Petero i biti dari: Una gire amir.

⁵ I torom ta dir, ma i ki ung upi ta magit ta dir.

⁶ Ma Petero i biti: A silva ma ra goled iau pa ta na; go ina tabar iu ka ma ra magit ba kaugu: Ta ra iang i Iesu Kristo, a te Nasaret, una vana ka.

⁷ Ma i vatur ra limana tuna, ma i al vatut ia; ma ra ura

kauna ma ra ura patkoai dir dekdek vuavuai.

⁸ Ma i pil, ma i tur, ma i vanavana tavuna, ma dital ruk ta ra pal na vartabar, ma i vanavana, i pipil, ma i pite pa God.

⁹ Ma ra tarai par dia gire i vanavana, ma i pite pa God;

¹⁰ ma dia nunure ba nina go i ga kiki, ma i ga lulul pire A Langlang, a banbanu na pal na vartabar; ma dia kaian, ma dia konge go di tar pait ia tana.

Petero i varvai ta ra pal na vartabar

¹¹ Ma ba i vatur vake dir Petero ma Ioanes, a tarai par dia vila varurung tadav dital ta nam ra mata palpal di vatang ia ba kai Solomon, ma dia kaian na kaia.

¹² Ba Petero i gire, i tatike tai ra tarai dari: Avat a tarai Israel, dave ava kaian ta go ra tutana? Ma dave ava bobobe amir, varogop ba amir tar vavanavana pa ia ma ra dekdek i mimir, ba ta ra bo na maukua i mimir?

¹³ A God kai Abraam ma Isak ma Iakob, a God kai ra lavur tama i dat lualua, i tar mar Natuna Iesu, ia nam ava ga kinim tar ia, ma ava ga pue vue pire Pilato, ba i ga kure ba na pala vue.

¹⁴ Ava ga pue vue ra Tena Gomgom, ma ra Tena Takodo bula, ma ava ga varvarting upi da pala tar ra tena vardodoko tadav avat,

¹⁵ ma ava ga doko vue ra Tena Vavaki na nilaun, nina God i ga vatut mule kan ra

minat, ma avet a umana tena varvai tana.

¹⁶ Ta ra nurnur ta go ra iangina, a iangina i tar vadekdek go ra tutana nina ava gire ma ava nunure bula; io, nam ra nurnur tana iat, i tar tul tar go ra padikatina tuna ta ra mata i vavat par.

¹⁷ A tara na turagu, go iau nunure, avat, ma kavava umana luluai bula, ava ga pait vatuptup ia.

¹⁸ Dari God i ga pait ot pa nam ra lavur magit ba i ga varvai lua tana ma ra ngie i ra lavur propet par, ba na tup kana Kristo.

¹⁹ Ma go avat a nukpuku, ma avat a vana tapuku upi da pun vue kavava lavur varpiam,

²⁰ ma upi na vana rikai a umana kilakilala na nilagar marama ra mata i ra Luluai; ma upi na tulue uti nam ra Kristo di ga tibe tar ia ta vavat, Iesu iat;

²¹ nina i ki ra bala na bakut tuk ta ra umana e ba da vamuile pa ra vurvur magit i tana, nam ba God i ga varvai ure ma ra ngie i ra lavur gomgom na propet par, dia ga laun papa ra vunapai ra rakarakan a gunagunan.

²² A dovotina Moses i ga tatike ba: “A Luluai God na vaki vaarike ra propet da iau pire vavat, ta diat ra umana tura i vavat, ma avat a ki na valongor ta ra lavur magit par ba na tatike ta vavat.

²³ Ma ra tulungea i diat par ba pa dia valongore nam ra propet, da vavirua mutue vue diat kan ra tarai.”

²⁴ Io, ma ra umana propet par, papa tai Samuel, ma diat dia ga murmur, diat par dia ga tatata, dia ga varvai ure go ra lavur bung.

²⁵ Avat a umana natu i ra lavur propet, ma ra umana natu i nam ra Kunubu, ba God diat ma ra lavur tama i vavat lualua, dia ga kubu pa ia, ba i ga tatike tadav Abaraam dari: "A lavur vuna tarai par diat a doan ta ra tara na niurum murmur."

²⁶ God, ba i ga vaki vaarike kana Tultul, i ga tul value vue pire vavat upi na vadoane avat, ba na ben pukue avat par kan kavava lavur varpam.

4

Petero dir ma Ioanes dir tur ta ra mata i ra kivung

¹ Ba dir tatata tadav ra tarai, a umana tena tinabar, ma ra luluai na pal na vartabar, ma ra umana Sadukaio, dia vana tadav dir,

² ma dia kulot ure dir tago dir tovo ra tarai, ma dir varvai tai Iesu ure ra nilaun mulai kan ra minat.

³ Ma dia kinim pa dir, ma dia varuk dir ta ra pal na banubat upi dir a ki tuk ningen, tago i ga ravian.

⁴ Ma mangoro ta diat dia tar valongore ra tinata dia nurnur; ma di luk ra tarai ba ra ilima na arip na marmar bar.

⁵ Ma ra kubak tana kadia lavur tena varkurai, ma ra lavur tena tutumu, dia ki varurung aro Ierusalem;

⁶ diat ma Anas, ra tena tinabar i lualua, ma Kaiapas,

ma Alekandro, ma diat par ra umana niuru i ra tena tinabar i lualua.

⁷ Ba dia tar vaki dir livuan ta diat, dia tir dir ba: A dekdek ava, ba ra iang i to ia, amur tar pait go tana?

⁸ Ma Petero i buka ma ra Takodo na Tulungen, ma i tatike ta diat: Avat a lavur tena varkurai kai ra tarai, ma avat a lavur patuana,

⁹ ba gori ava tir amir ure ra bo na papalum ta ra tutana i ga malmalu, ba di tar valagar davatane,

¹⁰ boina ba avat par ma ra tarai Israel par bula, avat a vura nunure ba ta ra iang i Iesu Kristo, ra te Nasaret, nina ba ava ga ot ia ta ra bolo, ma God i ga vatut pa ia mulai kan ra minat, ia nam muka go ra tutana i ti oton tana, ma i tur ati ta ra mata i vavat.

¹¹ Ia ra vat i ta nina ba avat a umana tena pait pal ava ga pilak vue, ma go ia ra vat ta ra ul a ngu na pal.

¹² Ma pa ta varvalaun tai ta ra tikai, ma pa ta iang i ta ra tikai, ta ra vavai na bakut di ga ve tar ia ta dat a tarai, ba da valaun dat me.

¹³ Ba dia gire Petero ma Ioanes ba pa dir burut, ma dia matote ba vakir a ura mototono, ma vakir a ura tena kabinana bula, dia kaian; ma dia nunure dir, ba dital ga varagur ma Iesu.

¹⁴ Ba dia gire ra tutana di ga valagar pa ia i tur pire diat, pa dia pait valar pa ia upi diat a varpuai.

¹⁵ Ba dia tar tulue dital upi dital a tur irai papa kan ra

kivung, dia tatata, ma dia biti dari:

¹⁶ Ava dat a pait ia ta go ra ura tutana? Tago dir tar pait go ra ngala na vakilang, ma i po rikai ta diat par dia ki Ierusalem, ma dat a varpuai dave?

¹⁷ Kan na po tadav ra tarai vanavana boko, dat a vau-nunge dir, ba koko dir a tata mulai tai ta tikai ure go ra iang.

¹⁸ Ma dia oro pa mule dir, ma dia tugal bat dir upi koko dir a tata mulai, ma koko dir a vartovo mulai ma ra iang i Iesu.

¹⁹ Petero ma Ioanes dir tatike bali diat dari: Ba i takodo ta ra mata i God ba amir a manga valongore avat, ma God pata, avat iat, avat a kure;

²⁰ ma pa i tale amir upi amir a ngo ta ra varvai ta ra lavur magit ave ga gire, ma ave ga valongore bula.

²¹ Ba dia tar vaununge mule dir, dia pala vue dir, tago dia mama tikan tadav ta magit ba diat a bali ia ta dir, ta ra mata i ra tarai, tago ra tarai par dia pite pa God ure nam dir ga pait ia.

²² Tago ra tutana di ga pait kapi ra vakilang na valagar tana, i tar laun pa ra ivat na vinvinun ma i pirai na kilakilala.

A umana tena nurnur dia araring upi koko diat a burut

²³ Ba dia tar pala vue dir, dir vana tadav ra umana talai dir, ma dir varvai ta nam parika ba ra umana tena tinabar ngalangala ma

ra umana patuana dia ga tatike ta dir.

²⁴ Ba dia valongore, dia tata tadav God ma ra kopono nuknuk i diat, ma dia biti: U Luluai, u ga vaki ra bala na bakut, ma ra rakarakan a gunagunan bula, ma ra ta, ma ra vurvur magit i ki ta dital;

²⁵ ma u ga tatike ta ra Takodo na Tulungen ma ra ngie i tama i vevet David kaum tultul dari:

“Dave ra umana Tematana dia tar urung,

Ma ra lavur tarai dia tar nuknuk ra lavur magit vakuku?

²⁶ A umana king ta ra rakarakan a gunagunan dia tar tut na vinarubu,

Ma ra lavur tena varkurai dia tar kikivung bat ra Luluai ma kana Kristo.”

²⁷ Tago a dovotina ta go ra pia na pal, Erodes ma Pontio Pilato, ma ra lavur Tematana, ma ra lavur tarai Israel, dia kikivung bat Iesu kaum Tultul i gomgom, nina u ga tap ia;

²⁸ ma dia pait ika nam ra limam ma ra nuknukim i ga kure value tar ia.

²⁹ Ma go, Luluai, una gire ka-dia lavur varvaunungai, ma una maravut kaum umana tultul upi avet a varvai ta kaum tinata, ma koko ave burut;

³⁰ ma una kodokodo ra limam upi una valavalagar; upi da pait ra umana vak-ilang ma ra umana magit

na kinaian ta ra iang i Iesu kaum Tultul i gomgom.

³¹ Ba di tar araring, nam ra pal, nina dia ki varurung tana, i dadadar, ma dia buka par ma ra Takodo na Tulungen, ma dia varvai ma ra tinata kai God, ma pa dia burut.

Dia vuvung varurung

³² Ma mangoro diat dia tar nurnur, ma i tikai ka ra nuknuk i diat, ma i tikai ka ra bala i diat; ma vakir ta tikai ta diat i vatang ia ure ta magit i ga vung ia ba kana ka; dia vuvung varurung kadia lavur magit par, ma diat par dia kakalai tana.

³³ I dekdek muka ra varvai kai ra umana apostolo ure ra nilaun mulai kai ra Luluai Iesu; ma i manga ra varmari ta diat par.

³⁴ Pa ta tikai ta diat i iba upi ta magit, tago mangoro ta diat dia ga ivure kadia gunagunan ma kadia palpal, ma ra mani di ga pa ia me,

³⁵ dia vung ia pire ra kau i ra umana apostolo; ma dia tibatibe ta diat, tikatikai, da kadia niiba.

³⁶ Ma Iosep, nina ra umana apostolo dia ga tar mule ra iangina ba Banaba (a kuku-rai nam ra iangina ba Natu i ra Varmaram), a niuru i Levi, a tutana Kipro;

³⁷ i ivure kana ngala na gunan, ma ra mani di ga pa ia me, i vung ia pire ra kau i ra umana apostolo.

5

Anania ma Sapira

¹ Tika na tutana a iangina Anania, dir ma kana taulai Sapira;

² dir ivure tika na pakana pia, ma dir ive vake ta umana mani di tar kul ia me, ma ta ra umana Anania i kap ia, ma i vung ia pire ra kau i ra umana apostolo.

³ Ma Petero i biti tana: Anania, dave Satan i tar kor ta ra balam upi una vaongo tadav ra Takodo na Tulungen, ma upi una ive ta umana mani di tar kul ra pakana pia me?

⁴ Ba i ga tur boko, vakir kaum uka vang? Ma ba u ga ivure, vakir u iat vang, u ga kure? Ma dave u tar nuk pa go ta ra balam? Vakir u vaongo tana tadav ra tarai, tadav God iat.

⁵ Ba Anania i valongore go ra tinata, i bura, ma i mat, ma ra ngala na bunurut i monong diat par dia valongore.

⁶ Ma ra umana barmana dia tut, ma dia pulu ia, ma dia puak vairop ia, ma dia punang ia.

⁷ Ma namur, ba i par ta utul a pakana bung bar, kana taulai i ruk, i tuptup ta nam di tar pait ia.

⁸ Ma Petero i biti tana: Una ve iau, amur tar ivure ra pakana pia ure go ra mataina laka? Ma i biti: Maia, damana.

⁹ Petero i biti tana: Dave go amur tar kubu ia ba amur a valar ra Tulungea i ra Luluai? Gire, ra kau i diat dia tar punang kapi kaum tutana go ta ra mataniolo, ma go

diat a puak vairop u bula.

¹⁰ Ma ia bula, i bura vuavuai pire ra kauna, ma i vungue ra tulungeana; ma ra umana barmana dia ruk ma dia na tadav ra minatina, ma dia puak vairop ia, ma dia punang kapi ia pire kana tutana.

¹¹ Ma ra ngala na bunurut i monong ra ekelesia par, ma diat par bula dia tar valongore go ra lavur magit.

A umana vakilang ma ra umana magit na kinaian

¹² Ma ra lima i ra umana apostolo dia pait mangoro na vakilang, ma mangoro na magit na kinaian pire ra tarai, ma dia ki varurung par ta ra mata palpal kai Solomon, ma i tikai ka ra nuknuk i diat.

¹³ Diat ra lavur enana, dia burut ba diat a agil diat; ma ra tarai dia manane ke diat;

¹⁴ ma mangoro na tena nurnur, a kor na tarai ma ra vaden, dia agil ra Luluai;

¹⁵ ma dia puak kapi ra umana minait ta ra lavur nga, dia vadiop diat ta ra umana vava ma ra umana votovoto, upi ra malur i Petero ba i vanavana, na vama-lur pa ta umana bar ta diat.

¹⁶ Ma a kor na tarai maro ta ra lavur pia na pal dia tur kikil Ierusalem, dia kor varurung; ma dia kap bula ra lavur minait ma diat dia purpuruan ma ra umana dur na tabaran, ma di valagar pa diat par.

Di vakadik ra umana apostolo

¹⁷ Ma ra tena tinabar i lualua, ma diat dia varvaragur me, a Sadukaio diat, dia tut, ma dia buka ma ra kankan;

¹⁸ ma dia kinim pa ra umana apostolo, ma dia varuk diat ta ra pal na banubat.

¹⁹ Ma tika na angelo kai ra Luluai i papa are ra umana banbanu na pal na banubat ta ra marum, ma i ben vairop diat, ma i biti:

²⁰ Avat a vana, avat a tur ta ra pal na vartabar, ma avat a tatike ra lavur tinata par ure go ra Nilaun tadav ra tarai.

²¹ Ba dia valongore go, dia ruk na pal na vartabar ba i lar, ma dia vartovo. Ma ra tena tinabar i lualua i pot, ma diat dia varvaragur me, ma dia oro varurue ra kivung, ma ra umana patuana par ta diat ra tarai Israel, ma dia vartuluai ta ra pal na banubat upi da agur pa diat.

²² Ma nam ra umana tultul dia vana, ma pa dia gire tadav diat ta ra pal na banubat, ma dia talil mulai, ma dia biti:

²³ Ave tar tadav ra pal na banubat, di tar banu vadekdek ia, ma ra umana monamono dia tur pire ra umana banbanu; ma ba ave tar papa are, pa ta na i ki tana.

²⁴ Ba ra luluai na pal na vartabar ma ra umana tena tinabar ngalangala dia valongore go ra tinata, i purpuruan ra nuknuk i diat tana, ba na tuk ave.

²⁵ Ma tikai i pot, ma i biti ta diat: Nam ra tarai ava ga varuk diat ta ra pal na

banubat, go dia tur ta ra pal na vartabar, ma dia tovo ra tarai.

²⁶ Ma ra luluai na pal na vartabar ma ra umana tultul bula dia vila pa diat, ma dia agur mal pa diat, tago dia burutue ra tarai kan diat a tupar diat.

²⁷ Ba dia tar agur pa diat, dia vatur diat ta ra mata i ra kivung. Ma ra tena tinabar i lualua i tatike ta diat dari:

²⁸ Ave ga tugal muka avat, ba koko avat a vartovo, ma go ava tar vabuka Ierusalem ma kavava vartovo, ma ava mainge ba avat a takun avet ma ra gapu i go ra tutana.

²⁹ Petero ma ra umana apostolo dia biti: I manga mamat upi avet a torom tai God, ma ta ra tarai pata.

³⁰ A God kai ra lavur tama i dat lualua i ga vatur mule Iesu, nina ava ga doka ba ava ga al vatokobe ta ra davai.

³¹ Nam iat God i ga vatur ia urama ma ra limana tuna, upi na Luluai ma upi na Tena Valaun, ma upi na tabar Israel ma ra nukpuku ma ra punpun vue ai ra lavur varpam.

³² Ma avet a umana tena varvai ta go ra lavur magit, ma ra Takodo na Tulungen bula nam ba God i ga tabar diat me, ba dia ongaongo tana.

³³ Ba dia valongore dari, dia kankan, ma dia mainge ba diat a doko diat.

³⁴ Ma tikai ta diat, a Parisaio, a iangina Gamaliel, a tena vartovo ta ra varkurai, ma ra tarai par dia ru ia; i tur ta ra kivung, ma i vartul upi

ra umana apostolo diat a irop papa.

³⁵ Ma i biti ta diat: Avat a tarai Israel, avat a balaure avat ta go ra tarai, ba ava avat a pait ia.

³⁶ Tago lua tikai, a iangina Toidas, i ga tut rikai, ma i biti, ba ia ra ngala, ma mangoro na tarai, a ivat na mar-mar bar, dia mur ia; ma di ga doka, ma diat par dia ga torom tana, dia vana varbabaia, ma i mutu.

³⁷ Namur ta go ra tutana, ta ra tikai, a iangina Iudas, a tutana Galilaia, i tut rikai ta ra kilala na tumu iang, ma i vamolo bat ta ra umana tarai ma dia ga mur ia; ma ia bula i ga virua, ma diat par dia ga torom tana, di ga okole varbabaiane diat.

³⁸ Ma gori iau tatike tadav avat ba: Avat a vana vovovon, ma avat a pala vue diat; ona go a nuknuk ma ra papalum kai ra tarai ka, na bura ka;

³⁹ ma ona kai God, avat a mama vamut vue. Kan avat a gire tadav ia namur ba i da ava varubu ma God.

⁴⁰ Ma dia mulaot i tana; ma ba dia oro pa ra umana apostolo mulai, dia kita diat, ma dia tugal diat, ba koko diat a tatata ta ra iang i Iesu, ma dia pala vue diat.

⁴¹ Ma dia irop kan ra kivung, ma dia gugu, tago di tar nuk pa diat ba dia boina upi diat a kairane ra niruva ure ra iang.

⁴² Ma ra bungbung par ta ra pal na vartabar, ma ta ra kubakuba i diat, pa dia ngo

ma ra vartovo ma ra varvai bula ure Iesu, ba ia ra Kristo tuna.

ma mangoro na tena tinabar dia ongo ta ra nurnur.

6

Ra lavurua na tena mara-maravut

¹ Ta nam ra e, a tarai na vartovo dia pepeal vana-vana, ma ra tarai Iudaia maro Elenas dia tata na urur ure ra tarai Ebraio, tago di tibatibe lake kadia umana ua na vavina ta ra tiniba ra bungbung.

² Ma ra vinun ma a ivut dia oro varurue pa ra kor na tarai na vartovo, ma dia biti ta diat: Pa i ko ba avet a vungue ra tinata kai God, upi avet a varvakai ta ra vuvuvung na magit.

³ A tara na tura i vevet, avat a pilak pa ta lavurua na bo na tutana ta vavat, diat ba dia buka ma ra Tulungen ma ra kabinana, upi avet a tibe tar go ra papalum ta diat.

⁴ Ma avet a balaguan vatikai ta ra niaring, ma ta ra vartovo na tinata.

⁵ Ma diat par dia mulaot ta go ra tinata. Ma dia pilak pa Stepano, a tutana i buka ma ra nurnur ma ra Takodo na Tulungen, ma Pilipo, ma Prokoro, ma Nikanor, ma Timon, ma Parmena, ma Nikolaos, a tutana i ga lotu da ra mangamangana Iudaia ara Antiokia;

⁶ ma dia agure diat tadav ra umana apostolo; ma ba dia tar araring, dia palagur diat ma ra lima i diat.

⁷ A tinata kai God i tavua; ma ra tarai na vartovo dia pepeal muka aro Ierusalem;

Di takun Stepano

⁸ Stepano i buka ma ra varmari ma ra niongor bula, ma i papait ra umana ngala na magit na kinaian, ma ra umana vakilang bula pire ra tarai.

⁹ Ta ra umana ta nam ra pal na lotu di vatang ia ba kadiat di ga Valangalanga diat, ma kai ra Kirene mara Alekandria, ma kadiat bula ra Kilikia mara Asia, dia tur ma dia vartoto ma Stepano.

¹⁰ Ma dia mama bali ra kabinana ma ra Tulungen i tatata tana.

¹¹ Ma dia vovo pa ta umana tutana, dia biti: Ave ga valongore ba i ga vatang ra tinata na varvul ure Moses ma ure God.

¹² Ma dia vakankan ra tarai ma ra umana patuana bula, ma ra umana tena tutumu, ma dia tadav ia, dia kinim pa ia, ma dia kap ia ta ra kivung;

¹³ ma dia ting pa ra umana tena varvai vavaongo, dia biti: Go ra tutana pa i ngo ma ra tinata na varvul ure go ra pal tabu, ma ure ra tinata na varkurai;

¹⁴ ave ga valongore ba i ga tatike ba go ra Iesu, ra te Nasaret, na nila vue go ra pal, ma na kia vue ra lavur mangamangana Moses i ga vateten tar ia ta dat.

¹⁵ Ma diat par dia kiki ta ra kivung dia bobobe, ma dia gire ra matana da ra mata i ra angelo.

7

Stepano i varvai

¹ Ma ra tena tinabar ngalangala i tir ia dari ba: I dovot go ra lavur tinata?

² Ma i biti: A tara na turagu, ma ra umana tamagu, avat a valongore iau. A God na minamar i ga tur kapet pa pire tama i dat Abaraam, ba i ki Mesopotamia, ma pa i ki boko Karan,

³ ma i ga biti tana: Una vana kan kaum gunan ma kan ra lavur niurum bula, ma una vana ta nam ra gunan ba ina ve u boko tana.

⁴ Ma i vana kan ra gunan kai ra Kaldea, ma i ki Karan; ba tamana i tar mat, God i tulue mule kan ia upi go ra gunan da ki tana gori;

⁵ ma pa i tul tar ta gunan tana ba kana, pa ta ikilik ba na tur tana; ma i ga ve ba na tul tar ia boko upi kana ma kai kana lavur bul mur, ma pa ta natuna boko.

⁶ Ma God i ga biti dari, ba kana lavur bul mur diat a ki tai tika na vaira na gunan, ma da kinim vavilavilau pa diat ma da vakavakaina diat a ivat na marmar na kilakilala.

⁷ Ma God i ga biti: Ina kure boko nam ra tarai dia tar kinim vavilavilau pa diat; ma namur diat a irop ma diat a ongo tagu ta go ra gunan.

⁸ Ma i kubu tar ra kunubu na pokakikil tana; ma Abaraam i vangala Isak, ma i poko kikil ia ba i tar laun pa lavutul na bung; ma Isak i vangala Iakob, ma Iakob i

vangala ra vinun ma a ivu tama i dat lualua.

⁹ Ma diat a umana tama i dat lualua dia ga kankanuane Iosep tago i puruai ra bala i diat ure, ma dia ivure uro Aigipto;

¹⁰ ma God i ki ravie abara, ma i valaun pa ia kan ra lavur varmonong, ma i maravut ia ma ra varmari ma ra kabinana pire Parao ra king Aigipto, ma i vaki ia upi na luluai ta ra gunan Aigipto ma ra kubana mutu.

¹¹ Ma tika na mulmulum ma mangoro na kinadik i ubu Aigipto parika, ma Kanaan bula, ma pa ta magit ai ra lavur tama i dat lualua.

¹² Ba Iakob i nunure ba ta kon aro Aigipto, i tulue vatavuna vue ra lavur tama i dat lualua.

¹³ Ba dia vaura vana, Iosep i po tadav ra umana turana; ma ra lavur niuru i Iosep dia po tavuna tadav Parao.

¹⁴ Iosep i vartuluai, ma i oro pa tamana Iakob pirana, ma ra lavur niuruna par, a lavurua na vinvinun ma a ilima diat.

¹⁵ Ma Iakob i vana uro Aigipto, ma i mat ie ma ra umana tama i dat lualua bula.

¹⁶ Ma di kap diat uro Sikem, ma di vadiop diat ta nam ra babang na minat, ba Abaraam i ga kul pa ia ma ra mani tai ra umana natu i Emor dia ki Sikem.

¹⁷ Ba i maravai ra kilala i nam ra tinata God i ga ve tar ia tai Abaraam, a tarai dia ngala ma dia peal vanavana aro Aigipto;

¹⁸ tuk ta ra bung ba ta ra

tika na king i kure Aigipto, ma pa i nunure Iosep.

¹⁹ Ma i vatuptup ra lavur niuru i dat, ma i vakaina ra umana tama i dat lualua, ma i kure upi diat a okole vue kadia umana kuramana, upi diat a mat.

²⁰ Ta nam ra kilala di ga kava Moses, a bo na bul tuna ta ra mata i God, ma ra utul a gai di valavale ive ta ra kuba i tamana;

²¹ ba di tar okole vue, natu i Parao, a vavina, i vatur vake ma i vale pa ia upi natuna.

²² Ma di ga tovo Moses ta ra lavur mangamangana kabina kai ra tarai Aigipto; ma i ga dekdek kana lavur tinata ma kana lavur papalum.

²³ Ba i tar to na laun pa ra ivat na vinvinun na kilakilala i nuk ia ra balana ba na gire pa ra tara na turana, a tarai Israel.

²⁴ Ma i gire ba di vakaina tikai, i vila ung ia, ma i obo pa ia, ma i doko ra tutana Aigipto;

²⁵ i nuk ia ba ra tara na turana dia nunure ba God i valavalaun diat ma ra li mana; ma pa dia motote.

²⁶ Ta ra kubak tana i gire ta ivut ta diat, dir varngan gar, ma i nuk ia ba na varamam dir, ma i biti: A ura tutana, amur turana, dave amur vakaina amur vargil?

²⁷ Ma nina i vakaina talaina i tulana vue, ma i biti: To ia i ga vaki u ba kaveve luluai ma kaveve tena varkurai?

²⁸ U mainge ba una doko iau, da u tar doko ra te Aigipto nabung laka?

²⁹ Ma Moses i lop ta go ra

tinata, ma i ki ta ra gunan Midian, ma i vangala ra ivu natuna ie, a ura tutana.

³⁰ Ba i ga par ra ivat na vinvinun na kilakilala, tika na angelo i tur pirana ra pupui ta ra luana Sinai, ta ra biro na iap ta ra davai.

³¹ Ba Moses i gire, i kaian tana, ma i vana maravai tana upi na gire, ma i valongore ra nilai ra Luluai, dari:

³² "Iau ra God kai ra lavur tamam, ma ra God kai Abaraam, ma kai Isak, ma kai Iakob." Ma Moses i dadadar, ma pa i gire upi ia, tago i burut.

³³ Ma ra Luluai i biti tana: "Una pala vue ra ura pal a kaum, tago ra pia u tur tana, a pia i gomgom.

³⁴ Iau tar gire muka ra lavur mangamangana i tup kaugu tarai dia ki Aigipto, ma iau tar valongore kadia niriri, ma go iau tar irop, upi ina valaun diat; una mai, ina tulue u uro Aigipto."

³⁵ Moses, nina dia ga vue, ba dia biti: To ia i ga vaki u upi ra luluai ma ra tena varkurai? Ia nam God i ga tulue ma ra lima i nam ra angelo i tur pirana ra pui, upi na luluai ma na tena valaun.

³⁶ Go ra tutana iat i ga lue vairop diat, ba i ga pait value ra umana magit na kinaian, ma ra umana vakilang ara Aigipto, ma ta ra Ta Meme, ma ta ra pupui bula, a ivat na vinvinun na kilakilala.

³⁷ Nina Moses nam i ga tatike tadav ra tarai Israel ba: "Ta diat ra umana tura i vavat God na ben vaarike tadav avat tika na propet da

iau.”

³⁸ la go i ga ki ta ra kivung aro ra pui, dir ma ra angelo, nina dir ga tata me ta ra luana Sinai, ma i tata bula ma ra umana taina i dat lualua; ma i ga vatur vake ra luana tinata upi na tul tar ia ta dat;

³⁹ ma ra umana tama i dat lualua dia ole, pa dia ongo tana, ma dia okole vue kan diat, ma dia nuk likun mulai upi Aigipto,

⁴⁰ ma dia biti tadav Aron: Una mal pa kada umana god upi diat a lua ta dat; tago Moses, nina i ga agure vairop dat kan ra gunan Aigipto, pa da nunure ba i dave.

⁴¹ Ta nam ra kilala dia ga mal pa ra nat na bulumakau, ma dia vartabar tadav go ra tabataba, ma dia gugu ta ra papalum na lima i diat.

⁴² Ma God i vana tapuku, ma i vungue diat, upi diat a lotu tadav ra lavur tagul; da di ga tumu ia ta ra buk kai ra umana propet:

“Avat ta ra kuba i Israel, ava ga tul tar ia tagu ra minat na vavaguai, ma ra umana tinabar bula,

A ivat na vinvinun na kilakilala ara ra pupui laka?

⁴³ Ma ava ga kapkap ra kuba i Molok,

Ma ra tagul kai ra god Rempan,

Ma ra umana tabataba ava ga mal pa diat, upi avat a lotu tadav diat;

Ma ina kap vue avat uro pakit

Babilon.”

⁴⁴ A lavur tama i dat lualua dia ga vatur vake ra pal na varveai aro ra pupui, da nina

dir ga tata ma Moses i ga kure, ba na pait ia, varogop ma nam ra valavalar i ga gire.

⁴⁵ Ma ra lavur tama i dat iat bula dia ga kap vaolo, ba diat ma Iosua dia ga olo, ba dia kale pa nam ra lavur gunan kai ra umana Tematana, God i ga li vue diat ta ra mata i ra lavur tama i dat, ma i tuk tar ta ra kilala i David,

⁴⁶ nina God i ga mari ia, ma i ga lulul ba na pait tika na kuba i ra God kai Iakob.

⁴⁷ Ma Solomon i ga pait kana ta pal.

⁴⁸ Ma ra Ngala Kakit pa i ki ta ra palpal di papait diat ma ra lima i ra tarai; damana ra propet i ga tatike:

⁴⁹ “Ra Luluai i biti: A bala na bakut kaugu kiki,

Ma ra rakarakan a gunan ra ruarua na kakigu;

A mangamangana pal ava avat a pait ia ba kaugu?

Ba akave ra gunan ina ngotana?

⁵⁰ Vakir laka ra limagu i ga pait ra lavur magit parika?”

⁵¹ Avat a umana pue ngan-gar, i tabobo ra bala i vavav ma ra talinga i vavat bula, ava tur bat vatikene ra Takodo na Tulungen; da ra lavur tama i vavat dia ga pait ia, damana avat bula.

⁵² To ia ta diat a lavur propet a umana tama i vavat pa dia ga vakaina diat? Ma dia ga doko diat, dia ga varveai lua ta ra vinavana uti kai ra Tena

Takodo; nina ba gori ava tar vagu pa ia, ma ava tar doka; ⁵³ avat, ava tar vatur vake ra tinata na varkurai da ra umana angelo dia ga kure tar ia, ma pa ava torom tana.

Di tupar Stepano

⁵⁴ Ba dia valongore go ra tinata, dia kankan muka, ma dia varkakaratanane ra ngie i diat tadav ia.

⁵⁵ Ma ia i buka ma ra Takodo na Tulungen, ma i tadarake vaticene ra bakut, ma i gire ra minamar i God, ma i gire Iesu bula i tur ta ra lime tuna God,

⁵⁶ ma i biti: Iau gire ra bakut i tapre, ma Natu i ra tutana i tur ta ra lime tuna God.

⁵⁷ Ma dia bor bat ia ma ra ngala na nilai diat, ma dia ang bat ra talinga i diat, ma dia vura vila taun ia,

⁵⁸ ma dia okole vue kan ra pia na pal, ma dia tupar ia; ma ra umana tena varvai tana dia vung kapi kadia umana mal pire ra kau i ra barmana, a iangina Saul.

⁵⁹ Ma dia tupar doko Stepano ba i oraoro, ma i biti: Luluai Iesu, una vatur vake ra tulungeagu.

⁶⁰ Ma i va timtimum, ma i oro ma ra ngala na nilaina dari: Luluai, koko una bali go ra varpam ta diat. Ba i tar tatike dari, i va mat.

8

¹ Ma Saul i mulaot tana upi na mat.

Saul i vakadik ra tarai na lotu

Ta nam ra bung a ngala na milmilikuan i arikai tadav ra lavur ekelesia aro Ierusalem ma dia vana varbaiai vurvurbit ta ra gunagunan Iudaia ma Samaria; ma ra umana apostolo pata.

² A umana tena varirur dia punang Stepano, ma dia tangtangie muka.

³ Ma Saul i vakavakaina ra tarai na ekelesia, ma i rukruk ta ra lavur pal, ma i al pa ra tarai ma ra vaden, ma i varuk diat ta ra pal na banubat.

Di varvai ma ra bo na varvai aro Samaria

⁴ Ma diat dia ga varbaiai dia vanavana vurvurbit ma ra varvai na tinata.

⁵ Ma Pilipo i vana ura ra pia na pal Samaria, ma i varveai ure Kristo ta diat.

⁶ Ma ra lavur kor na tarai ba dia valongore ra tinata Pilipo i tatike, ma dia gire ra umana vakilang i papait ia, dia torom tana ma ra kopono nuknuk i diat.

⁷ Tago, a umana tabaran dia irop kan mangoro nina dia ga ovai ta diat, ma dia kukukula mat; ma di valagar ra mangoro dia kakak ma diat bula dia kekebau.

⁸ Ma i ngala ra gugu ta nam ra pia na pal.

⁹ Ma tika na tutana abara, a iangina Simon, lua i agagar ta nam ra pia na pal, ma i ga vakavakaian ra tarai Samaria, ma i ve diat ba ia ra ngala muka;

¹⁰ ma ra tarai vakuku ma ra umana luluai bula, dia vura kapupi ia, ma dia biti ure: Go ra tutana ia ra

dekdek kai God, nina di vatang ia ba ra Ngala.

¹¹ Ma dia kapupi ia, tago papa amana iat i ga vakavakaian diat ma kana lavur papait.

¹² Ba dia tar kapupi Pilipo ma kana vartovo ure ra lavur bo na varvai ure ra varkurai kai God, ma ure ra iang i Iesu Kristo, a tarai, ma ra vaden bula, di baptaiso diat.

¹³ Ma Simon bula i nurnur, ma ba di tar baptaisoa, dir varagur ma Pilipo; ma ba i gire ra lavur vakilang ma ra lavur dekdek na papalum i papait ia, i manga kaian tana.

¹⁴ Ba ra umana apostolo nina diat, dia ki Ierusalem, dia valongore ba ra Samaria bula dia tar kapupi ra tinata kai God, dia tulue Petero ma Ioanes tadav diat;

¹⁵ ba dir tar vut, dir aring ure diat upi diat a vatur vake ra Takodo na Tulungen;

¹⁶ tago pa i ti irop boko taun ta na, di tar baptaiso diat ta ra iang i ra Luluai Iesu.

¹⁷ Ma dir palagur diat ma ra lima i dir ma dia vatur vake ra Takodo na Tulungen tana.

¹⁸ Ba Simon i gire ba ra ura apostolo dir palagur diat ma ra lima i dir ika, ma di tabar diat ma ra Takodo na Tulungen tana, i kap tar ra mani ta dir;

¹⁹ ma i biti: Amur a tul tar go ra dekdek tagu, upi ba ina palagur ta tikai ma ra limagu, na vatur vake ra Takodo na Tulungen tana.

²⁰ Ma Petero i biti tana:

Amur ma kaum mani amur a virua, tago u nuk ia ba una kul ra vartabar kai God ma ra mani.

²¹ Pa kaum ta tiniba ba ta ngungu ta go ra magit; tago pa i dovot ra balam ta ra mata i God.

²² Una nukpuku kan kaum lavur varpam, ma una aring ra Luluai ba na pun vue bar go ra nuknuk ta ra balam;

²³ tago iau gire ba u ki ta ra magit i mapak muka, ma ta ra vinivi kai ra varpam.

²⁴ Ma Simon i tatike bali ia dari: Amur a aring ra Luluai ure iau, upi koko ta tikai ta go ra umana magit, amur tar vatang ia, na tadav iau.

²⁵ Ba dir tar varvai, ma dir tar tatike ra tinata kai ra Luluai, dir talil mulai Ierusalem, ma dir varvai vanavana ta ra bo na varvai ta ra mangoro na pia na pal Samaria.

Pilipo dir varkuvo ma ra tutana Itiop

²⁶ Ma ra angelo kai ra Luluai i tatike tadav Pilipo dari: Una tut, ma una vana uro ra matana taubar tadav ra nga marama Ierusalem ura Gasa; a nga ra pupui.

²⁷ Ma i tut, ma i vana ka; ma dir varkuvo ma ra tutana Itiop, a ngala na luluai kai Kandake, a tadar na vavina pire diat a tarai Itiop; i kure kana tabarikik par, ma i ga vana urama Ierusalem upi na lotu ie;

²⁸ ma go i talil, ma i kiki ra ul a kiki na vinavana, ma i lukbuk tai Iesaia ra propet.

29 Ma ra Tulungen i bititai Pilipo: Una vana maravai pirana, ma una mur go ra kiki na vinavana.

30 Ma Pilipo i vutvut tadavia, ma i valongore ba i lukbuk tai Iesaia ra propet, ma i tir ia: Dave, u nunure nam u lukluk ia?

31 Ma i bititai: Ina nunure davatane, ona pa ta i tovo iau tana? Ma i ting pa Pilipo ba na koa ma na ki pirana.

32 Ma ra pakana Buk Tabu i lukluk ia, go dari:

“Di ga ben ia da ra sip tadav ra vardodoko;

Ma da ra nat na sip i tur mutpire ra tena varkukut,

Damana ia bula pa i tata;

33 Ba i ga malari pa di ga kure vadovot pa ia;

To ia na varveai ta ra taraina; Tago di tak vue kana nilaunkan ra rakarakan a gunaganan.”

34 Ma ra luluai i bititai Pilipo: Iau tir iu, ba ra propet i tatike ra dari ure to ia? Ure ia mulai, ba ure ta ra tikai?

35 Ma Pilipo i tata, ma i tur pa ia ta nam ra pakana Buk Tabu, ma i varvai. pirana ure Iesu.

36 Ba dir vanavana na nga, dir tadav tika na tava, ma ra luluai i bititai: Gire, a tava go kari, ava i tur bat iau upi koko da baptaiso iau? [

37 Ma Pilipo i bititai: Ona u nurnur ma ra balam parika, i tale. Ma i balbali: Iau nurnur ba Iesu Kristo ia ra Natu i God.]

38 Ma i kure ba ra kiki na vinavana na tur uka; ma dir irop tadav ra tava, dir par,

Pilipo ma ra luluai, ma i baptaisoa.

39 Ba dir vana rikai mulai kan ra tava, a Tulungea i ra Luluai i tak vue Pilipo; ma ra ngala na luluai pa i gire mule, tago i vana ta kana nga, ma i gugu.

40 Ma di gire tadav Pilipo aro Asoto; ba i vanavana alalu, i varvarvai ta ra bo na varvai ta ra lavur pia na pal ma i tuk uro Kaisaria.

9

Saul i nukpuku

(Apos 22:6-16; 26:12-18)

1 Ma Saul i vatavatang boko ra varvaunungai ma ra vardodoko ure re tarai na vartovo kai ra Luluai, ma i vana tadav ra tena tinabar i lualua,

2 ma i lul pa ra buk tana tadav diat ta ra umana pal na lotu kai ra Iudaia aro Damasko, ba ona na tadav ta umana ta go ra Nga, ba ra tarai ba ra vaden bar, na vi diat, ma na al kapi diat urama Ierusalem.

3 Ba i vanavana boko, ma i maravai Damasko, a ngala na kapa marama ra bakut i pupua vakaian kiki ia;

4 ma i bura ra pia, ma i valongore ra nilai tikai i bititai: Saul, Saul, dave u milmilikuane iau?

5 Ma i tir ia ba: Luluai, to ia u? Ma i bititai: Iau Iesu, nina u milmilikuane;

6 una tut, una olo ta ra pia na pal, ma da ve u abara ba ava una pait ia.

⁷ Ma ra tarai dia varagur me, dia tur mut uka, dia valongore ra nilai tikai, ma pa dia gire ta tikai.

⁸ Ma Saul i tut mulai mara ra pia, ma ba ra ura kiau na matana dir tapala, i pula ka, ma dia ben ia ma ra limana uro Damasko.

⁹ Ma i ki ie a utul a bung, i pula, pa i ian ma pa i momo bula.

¹⁰ Ma tika na tutana na var-tovo i ki Damasko a iangina Anania; ma ra Luluai i biti tana ta ra ririvon dari: Anania! Ma i biti, Luluai, iau go kari.

¹¹ Ma ra Luluai i biti tana: Una tut, una vana tadav ra nga a iangina Takodo, una titir ta ra kuba i Iudas upi Saul, a tutana Taso, tago i araring;

¹² ma i tar gire ta ra ririvon a tutana, a iangina Anania, i ruk tadav ia, ma i palagur ia ma ra ura limana upi na nana mulai.

¹³ Ma Anania i tatike bali ia dari: Luluai, iau ga valavalongore tai ra mangoro ure nam ra tutana, ba i ga manga vakavakaina kaum umana tena gomgom arama Ierusalem;

¹⁴ ma ra umana tena tinabar ngalangala dia ga tul tar ia upi na vi nina diat par ati, dia vatang ra iangim.

¹⁵ Ma ra Luluai i biti tana: Una vana ka; tago iau tar pilak pa ia upi kaugu tultul, ma na kap ra iangigu pire ra lavur Tematana, ma ra umana king, ma ra tarai Israel bula;

¹⁶ ma ina ga ve boko, ba ta

aivia ra mangamangana na kairane ure ra iangigu.

¹⁷ Ma Anania i vana, ma i ruk na pal, ma i palagur ia ma ra limana, ma i biti: Saul, turagu, a Luluai Iesu, nam i ga tur vakapet pa iu na nga, ba u vanavana uti, i tulue iau upi una nana, ma upi una buka ma ra Takodo na Tulungen.

¹⁸ Ma ra magit da ra vulegi, i bura vuavuui kan ra ura kiau na matana, ma i nana mulai, ma i tur ma di baptaisoa;

¹⁹ ma i ian, ma i patuan tana.

Saul i varvai aro Damasko

Ma ta ra umana bung i ki pire ra tarai na vartovo aro Damasko.

²⁰ Ma i varveai vuavuui ta ra pal na lotu ure Iesu, ba ia ra Natu i God.

²¹ Ma diat par dia valongore, dia kaian tana, ma dia biti: Go laka nina i ga ubu-ubu diat aro Ierusalem nina dia vatavatang go ra iang, ma i ga vana uti bula upi na vi diat, ma na al kapi diat tadav ra umana tena tinabar ngalangala?

²² Ma Saul i patuan vana-vana, ma i vapurpuruan ra umana Iudaia dia ki aro Damasko, tago i varvai ure Iesu, ba ia tuna ra Kristo.

²³ Ba i tar par mangoro na bung, a Iudaia dia varpit ba diat a doka.

²⁴ Ma Saul i matote pa ka-dia varpit. Ma dia balabal-aure ra umana mataniolo ra keake ma ra marum bula, upi diat a doka.

25 Ma kana tarai na vartovo dia agur pa ia ra marum, ma dia valure vaba ia marama ra ul a liplip ta ra rat.

Saul i ki Ierusalem

26 Ba i tar pot aro Ierusalem, i nuk ia ba na ki pire ra tarai na vartovo, ma diat par dia burutue ke, tago pa dia kapupi ia ba ia bula ra tutana na vartovo.

27 Ma Banaba i ben pa ia, ma i agure tadav ra umana apostolo, ma i ve diat ba i ga tar gire ra Luluai na nga, ma dir ga tata me, ma ba i ga ki Damasko i ga varvarveai vuavuai ta ra iang i Iesu.

28 Ma i ki pire diat, ma i vana vurvurbit aro Ierusalem, ma i varveai vuavuai ta ra iang i Iesu;

29 dia tatata, ma dia vartoto bula ma ra tarai Elenas; ma dia mainge upi diat a doka.

30 Ba ra tarai na ekelesia dia nunure, dia tule kap ia ura Kaisaria, ma dia tulue uro Taso.

31 Damana ra ekelesia ta ra gunagunan par Iudaia ma Galilaia ma Samaria i ki na malmal ika, ma i patuan vanavana; ma tago dia ru ra Luluai ma dia varmaram ta ra Takodo na Tulungen, dia pepeal.

Petero i ki aro Lida ma Iope

32 Ba Petero i vana ta ra gunagunan par, i vana ura bula pire ra tarai na lotu Lida.

33 Ma abara i gire tadav tika na tutana, a iangina Ainea, i tar va lavutul na

kilala ta kana vava, tago i kakak.

34 Ma Petero i biti tana: Ainea, Iesu Kristo i valagar pa u; una tut, ma una mal pa kaum vava. Ma i tut lulut papa.

35 Ma diat par dia ki Lida ma Sarena, dia gire, ma dia nukpuku tadav ra Luluai.

36 Tika na vavina na vartovo i ki Iope, a iangina Tabita, di vatang ia bula ba Dokas, go ra vavina mangoro na bo na papalum i pait ia, ma a tena vartabar bula.

37 Ta nam ra kilala i mait pa, ma i mat; ba di tar vagumu ia, di vadiop ia na pal liu.

38 Lida i maravai Iope, ma ba ra tarai na vartovo dia valongore ba Petero i ki abara, dia tulue ra ura tutana tadav ia, ma dia ting pa ia dari: Una lulut tadav avet.

39 Ma Petero i tut ma diat varagur. Ba i tar pot, dia agure na pal liu, ma ra lavur ua na vavina par dia tur pirana, dia tangi ma dia ve tar ra umana kolot, ma ra umana mal, Dokas i ga ingit pa ia, ba i laun boko pire diat.

40 Petero i tul vairop diat, ma i va timtimum, i araring, ma i lingan upi ra minat, ma i biti: Tabita, una tut. Ma ra ura kiau na matana i kapa mulai, ma ba i gire Petero, i ki tur.

41 Ma Petero i tul tar ra limana tana, ma i vatut ia; ma i oro pa ra tarai na lotu ma ra lavur ua na vavina ma i tul tar ia ta diat a launa.

42 Go i po aro Iope parika, ma mangoro dia nurnur ta ra

Luluai tana.

⁴³ Mangoro na bung Petero i ki Iope pire Simon, a tena malmal pal a bulumakau.

10

Petero ma Konelio

¹ Tika na tutana i ki Kaisaria, a iangina Konelio, a luluai kai ra loko na tarai na vinarubu, di vatang ia ba ra loko Italia,

² a tena lotu, ma i ru God, ma diat par bula dia ki ra kubana, ma mangoro kana vartabar tadav ra tarai, ma i vavala araring God.

³ Ma ba i da ra utul a pakana bung na ravian, i gire ra angelo kai God ta ra ninana i ruk tadav ia, ma i biti: Konelio!

⁴ Ma Konelio i bobobe, ma i burburut, ma i tir ia ba: Luluai, i dave? Ma i biti: Kaum lavur niaring, ma kaum lavur vartabar dia vana urama, ma dia tur na aim ta ra mata i God.

⁵ Ma go una tulue ra ura tutana ura Iope, upi dir a agur pa Simon, nina ba ra iangina bula Petero,

⁶ i ki pire Simon, a tena malmal pal a bulumakau, a kubana ara ra valian.

⁷ Ba ra angelo i tar tatike dari tana, i vana mulai. Ma Konelio i oro pa ra ura tulut ta ra kubana, ma tika na tena variru ta diat a tarai na vinarubu, dia toratorom vatikai tana;

⁸ ma i ve dital ta go ra lavur magit, ma i tulue dital ura Iope.

⁹ Ta ra bung namur ba dital vanavana, ma ba dital maravai ta ra pia na pal, Petero i vana urama ra ul a pal, upi na araring, ta ra keke tur,

¹⁰ ma i mulmulum, i mainge upi na ian; ma ba di vaninare ana magit, i ririvon;

¹¹ i gire ra bakut i tapre, ma tika na mangamangana da ra ngala na mal di kubue vake ra ivat na nguna,

¹² ma mangoro na mangamangana leing tana, ta umana a ivat na kak i diat, ta ra umana dia kakakao ra pia, ma ra umana beo bula dia purpururung liuliu.

¹³ Ma ra nilai tikai i tadav ia dari: Petero, una tut, una dodoko, ma una ian.

¹⁴ Ma Petero i biti: Luluai, pata, pa iau ga en ta magit vakuku, ba ra duruna.

¹⁵ Ma ra nilaina i tadav ia mulai dari: Nina ba God i ga vagomgom ia, koko una vatang ia ba ra magit vakuku.

¹⁶ Ma di vautul a pait ia, ma di al lulut pa ia mulai urama ra bala na bakut.

¹⁷ Ba i purpuruan boko ra nuknuk i Petero upi ra kukurai go ra ninana, ra utul a tutana, Konelio i ga tulue dital, dital ga titir upi ra kuba i Simon, ma dital tur pire ra mataniolo.

¹⁸ Ma dital oraoro, ma dital titir ba Simon, nina ba ra iangina bula Petero, i ki ati.

¹⁹ Ba Petero i nuknuk boko ta ra ninana, a Tulungen i biti tana dari: Una gire ra utul a tutana, dital nuk up u.

20 Una tut, ma una irop, una nurnur, avat a varagur, tago iau ga tulue dital uti.

21 Petero i irop tadav dital ma i biti: Gire, iau go nina ba amutal nuk upi ia; ta ra ava amutal ga vana uti?

22 Dital biti: Konelio, a luluai, a tena takodo, i ruru God ma ra tarai par Iudaia dia varvai tana ba ra bo na tutana: God i ga tulue kana gomgom na angelo tadav ia, ma i ga ve kapi ia ba na tulue amital tadav u ta go ra pal, upi na valongore kaum ta tinata.

23 Ma i ben dital na pal upi dital a ki papa.

Ba i ga ningene i tut pa ma dia vana, ma dia varagur ma ta umana ekelesia Iope.

24 Ma ta ra bung mulai dia olo Kaisaria. Ma Konelio i ga ting varurue ra lavur niuruna, ma ra lavur talaina, ma go dia kiki ung pa ia.

25 Ba Petero i ruk, dir varkuvo ma Konelio, ma Konelio i va timtimum pire ra ura kauna, upi na lotu tadav ia.

26 Ma Petero i vatut pa ia mulai, ma i biti: Una tur, iau bula a tutana ka.

27 Ba dir tata vanavana, i ruk tadav mangoro dia ki varurung,

28 ma i biti ta diat dari: Ava nunure muka, ba pa i takodo, ba ra tutana Iudaia na ki pire ta tikai ta ra enana vuna gunan, ba na ruk tadav ia; ma go God i tar vateten iau, ba pa i ko pi ina vatang ta tikai ba ra tutana vakuku, ba ra duruna;

29 ba di ga vartuluai upi iau pa iau ga ol, iau vana ka uti. Ma go iau tir avat, ba ta ra ava ava ga vartuluai upi iau?

30 Ma Konelio i biti: A ivat na bung i taun ia ba iau lotu na niaring ta ra kuba gu ta ra utul a pakana bung na ravian, ma i tuk tar ta ra pakana bung dari; ma ra tutana. i bagabagele kana mal, i tur piragu,

31 ma i biti: Konelio, di ga valongore kaum niaring, ma kaum lavur vartabar dia tur na aim ta ra mata i God.

32 Una vartulai ura Iope, ma da vila pa Simon uti piram, a iangina bula ba Petero, i ki ta ra kuba i Simon ara ra valian, a tena malmal pal a bulumakau.

33 Ma iau ga tulue vuavue dital piram, ma i ti boina go u tar pot. Avet par go kari ta ra mata i God, upi avet a valongore ra tinata par ba ra Luluai i ga ve u tana.

Petero i varvai

34 Ma Petero i biti: Iau gire ba a dovotina, God i mainge ra umana vuna tarai parika;

35 i mainge diat ta ra lavur vuna gunan parika ba dia ru ia, ma dia pait ra mangamangana takodo.

36 I ga tulue ra tinata tadav ra tarai Israel, ma ra bo na varvai ure ra malmal tai Iesu Kristo; ia ra Luluai kadat parika;

37 ma avat bula, ava tar nunure nam ra tinata, di ga varvai tana ta ra gunagunan par Iudaia vanavana, di ga tur pa ia arama Galilaila, ba

i ga par nam ra baptaiso, Ioanes i ga varvai tana;

³⁸ ba Iesu, a te Nasaret, God i ga tap ia ma ra Takodo na Tulungen, ma ra dekdek; i vanavana vurvurbit, ma i papait ra boina, ma i valagar pa diat, ba ra umana tabaran dia ovai ta diat, tago dir ma God.

³⁹ Ma avet a umana tena varvai ta ra magit par i ga papait ia ta ra gunagunan kai ra Iudaia, ma arama Ierusalem bula; ia nam di ga doka, ba di ga al vatokobe ta ra davai.

⁴⁰ Ma God i ga vatut pa mule, ta ra vautuluna bung, ma i tul tar ia upi na po rikai,

⁴¹ vakir tadav ra tarai par, ia kaka tadav ra umana tena varvai ka, ba God i ga pilak value pa diat, ta vevet iat, ma ave ga ian ma ave ga momo me, ba i tar laun mulai kan ra minat.

⁴² Ma i ga tulue avet, ba avet a varveai tana tadav ra tarai, ba ia go God i ga tibe tar ia upi ia ra Tena Varkurai kai ra lavur launa ma ra lavur minat bula.

⁴³ Ma ra lavur propet par dia varveai tana, ba ia nam i nurnur ta go ra iang, da pun vue kana lavur varpiam.

A Takodo na Tulungen i irop taun ra umana Tematana

⁴⁴ Ba Petero i tatike boko go ra tinata, a Takodo na Tulungen i irop taun diat, dia valavalongore ra tinata.

⁴⁵ Ma ra umana tena nurnur ta diat a umana pokakikil, nina diat dia ga varagur ma Petero, dia kaian, tago di lingire ra

vartabar na Takodo na Tulungen taun diat ra lavur Tematana bula.

⁴⁶ Tago dia valongore diat, dia vatang ra lavur enana tinata, ma dia pite pa God.

⁴⁷ Ma Petero i biti ba: To ia ra tutana ba na tigel bat ra tava ta go diat, upi koko da baptaiso diat, ba dia tar vatur vake ra Takodo na Tulungen varogop dat?

⁴⁸ Ma i vartul ba da baptaiso diat ta ra iang i Iesu Kristo. Ma dia ting pa ia ba na ki ka boko pire diat.

11

Petero i ve mal ra tarai na ekelesia arama Ierusalem

¹ A umana apostolo ma ra tarai na ekelesia dia ki Iudaia, dia valongore ba ra umana Tematana bula dia tar vatur vake ra tinata kai God.

² Ma ba Petero i vana urama Ierusalem, a umana pokakikil dia vartoto me,

³ dia biti: U tar ruk tadav ra tarai pa dia pokakikil, ma ava ga ian varurung.

⁴ Ma Petero i tur pa ia, ma i ve mal diat dari:

⁵ Ba iau ga ki ta ra pia na pal Iope, iau araring, ma iau gire ra ninana, ma iau gire tika na magit tana da ra ngir na mal di kubu vake ra ivat na nguna, ma di valure vaba ia marama ra bakut tadav iau;

⁶ ba iau bobobe, ma iau nununuk tana, ma iau gire ra umana leing tana ba dia tur ra pia, ta umana a ivat na kak i diat, ta ra umana dia

kakakao, ma ra lavur beo dia vana liu bula,

⁷ ma iau valongore bula ra nilai tikai i biti tagu dari: Petero, una tut, una dodoko ma una ian.

⁸ Ma iau ga biti: Luluai, pata, pa iau ga en boko ta magit vakuku ba ra duruna.

⁹ Ma ra nilaina mulai marama ra bala na bakut i biti: Nam ba God i ga dalu vagomgom ia, koko una vatang ia ba a magit vakuku.

¹⁰ Ma di ga vautul a pait ia, ma di ga al pa ia mulai urama ra bala na bakut.

¹¹ Ma ra utul a tutana, di ga tulue dital marama Kaisaria tadav iau, dital ga tur muka pire ra pal ave ki tana.

¹² Ma ra Tulungen i tul tar iau, ba koko ina anan, ba avet a varagur uka. Ma go ra laptikai na ekelesia ave ga varagur, ma ave ga ruk ta ra kuba i nam ra tutana;

¹³ ma i ga ve avet, ba i ga gire ra angelo i tur ra kubana, ma i biti: Una var-tuluai ura Iope, da agur pa Simon, nina ba ra iangina bula Petero:

¹⁴ na tatike ta tinata tam, ba avat ma ra umana niurum, avat a laun tana.

¹⁵ Ba iau tata tavuna, ra Takodo na Tulungen i irop taun diat, da ta dat ta ra vunapaina.

¹⁶ Ma iau ga nuk pa nam ra tinata kai ra Luluai, ba i ga biti: A dovotina, Ioanes i ga baptaiso ma ra tava ka, ma da baptaiso avat ma ra Takodo nu Tulungen.

¹⁷ Ba God i tar tul tar ta diat ra vartabar da nam i ga tul

tar ia ta dat, ba da ga nurnur ta ra Luluai Iesu Kristo, to ia iau, ba ina tur bat God?

¹⁸ Ba dia valongore go ra tinata, dia ki mut uka, ma dia pite pa God, ma dia tatike dari: God i tar tul tar ra nukpuku upi ra nilaun tadav ra lavur Tematana bula.

Ra tarai na ekelesia aro Antiokia

¹⁹ Diat dia ga vana varbaiai vurvurbit ta ra mangamangana varvakadik ure Stepano, dia vana vailik uro Poinike ma Kipro, ma Antiokia, ma dia varve ra tinata tadav diat ika ra Iudaia.

²⁰ Ma ta umana ta diat a tarai Kipro ma Kirene, ba dia pot arama Antiokia, dia tata tadav ra tarai Elenas bula; dia varveai ta ra Luluai Iesu.

²¹ Ma ra lima i ra Luluai i maravut diat, ma mangoro dia nurnur, ma dia vana tapuku tadav ra Luluai.

²² Ma ra ekelesia Ierusalem dia valongore ra varveai ure diat, ma dia tulue Banaba urama Antiokia;

²³ ba i tar vut, ma i tar gire ra varmari kai God, i gugu tana; ma i vargat diat par ba diat a kakari tadav ra Luluai ma ra padikat na ninunuk ta ra bala i diat,

²⁴ tago ia ra bo na tutana, ma i buka ma ra Takodo na Tulungen ma ra nurnur; ma mangoro na tarai dia agil ra Luluai.

²⁵ Ma i vana pa Taso, i tikan upi Saul;

²⁶ ba i tar gire tadav ia, i agur pa ia ura Antiokia. Ma

dia kiki varurung ma ra ekelesia abara, tika na kidoloina kilala, ma dir tovo mangoro na tarai; ma arama Antiokia di ga vatang value ra tarai na vartovo ba a umana Te Kristo.

²⁷ Ta nam ra kilala, ta umana propet dia ga vana ba Antiokia marama Ierusalem.

²⁸ Tikai, a iangina Agabo, i tur ma i vaarike ta ra Tulungen, ba ra ngala na mulmulum na monong ra rakarakan a gunagunan parika; ma i tar damana ta ra kilala i Klaudio.

²⁹ Ma ra tarai na vartovo dia kure ba diat par tikatikai, varogop ma kadia vuvuvung na tabarikik, diat a tulue ra vartabar tadav ra lavur ekelesia Iudaia;

³⁰ ma dia tulue muka; Banaba dir ma Saul, dir kap ia tadav ra umana patuana.

12

Ta umana varmonong mulai

¹ Ta nam ra kilala Erodos, a king, i tulue ra limana upi na ubu ta umana ekelesia.

² I doko pa Iakobo, tura i Ioanes, ma ra pakat.

³ Ba i gire ba ra Iudaia dia gugu tana, i nuk ia ba na kinim bula Petero. Nam ra kilala a kilala na gem ba pa i leven.

⁴ Ba i tar kinim pa ia, i varuk ia ta ra pal na banubat, ma i tul tar ia tai ra ivat na ivaivat na tutana na vinarubu upi diat a balabal-aure, ma i mainge upi na ben vaarike tadav ra tarai, ona na par ra lukara na bolo lake.

⁵ Damana di ga banubat Petero ta ra pal na banubat; ma ra umana ekelesia par dia aring muka God ure.

Ra Luluai valaun Petero kan ra lima i Erodos

⁶ Ta nam ra marum, ba Erodos i to na ben vaarike, Petero i va livuan ta ra ivu tena vinarubu, ma di ga vi ia ma ra ivu vinau na palariam, ma ra umana monamono dia tur pire ra banbanu, dia bal-aure ra pal.

⁷ Ma gire, ra angelo kai ra Luluai i tur pirana, ma ra kapa i pupua na pal; ma i par ra palavirvir i Petero, ma i vangun ia, ma i biti: Una tut lutut. Ma ra ura vinau na palariam dir bura ka kan ra ura limana.

⁸ Ma ra angelo i biti mulai tana: Una vi pit, ma una kubu ra ura pal a kaum. Ma i pait ia. Ma i biti mulai tana: Una ule tar kaum olovoi, ma una mur iau.

⁹ Ma i irop, ma i mur ia; ma pa i nunure, ba ra dovotina go ra angelo i pait ia, i nuk ia, ba i ririvone ke.

¹⁰ Ba dir tar pakit ra ivu turtur na monamono, dir tadav ra banbanu na palariam, aina di irairop tana ta ra pia na pal, ma i tapapa ka ta dir, ma dir irop, ma dir vana alalu tai tika na nga; ma ra angelo i vana vuavuai kan ia.

¹¹ Ba Petero i minana mulai, i biti: Go iau nunure muka ba ra Luluai i tar tulue kana angelo, ma i tar valaun iau kan ra lima i Erodos, ma kan ra lavur nuknuk i ra tarai Iudaia bula.

¹² Ba i tar nununuk, i pot tadav ra kuba i Maria, na i Ioanes, nina ba ra iangina bula Marko, ma mangoro dia kiki varurung abara, ma dia araring ure.

¹³ Ba i pidil ra banbanu na mataniolo, a tultul na vavina, a iangina Rodi, i vila ung upi na valongor.

¹⁴ Ba i valongore ilam ra nilai Petero, i gugu, ma pa i papa ra banbanu, i vila ruk mulai, ma i varveai ba Petero go i tur pire ra banbanu.

¹⁵ Ma dia biti tana: U papauka. Ma i bitbiti varvo ba ra dovotina iat. Ma dia biti ba: Go kana angelo bar.

¹⁶ Ma Petero i pipipidil boko, ma ba dia papa, dia gire muka, ma dia kaian tana.

¹⁷ Ma i taun bat diat ma ra limana, upi diat a ki mut uka, ma i ve diat, ba ra Luluai i tar ben vairop ia kan ra pal na banubat. Ma i biti: Avat a ve Iakobo ma ra lavur ekelesia ta go ra magit. Ma i vana kan diat upi ta ra gunan.

¹⁸ Ba ra malana, a umana tena vinarubu dia varvareo muka upi Petero, ba akave?

¹⁹ Ba Erodes i tikan upi ia, ma i mama gire tadav ia, i tir ra umana monamono tana, ma i vartuluai upi da doko diat. Ma i vana marama Iudaia ura Kaisaria, ma i ki ie.

Erodes i mat

²⁰ Ma i kulot muka ure ra tarai Tiro ma Sidon; ma ba dia tar varmaram lua ma Blasto, ra tena balabalaure pal kai ra king, dia vana tadav ia ma ra kopono nuknuk i diat, ma dia varting upi ra

malmaal, tago dia bungbung pa ra adia magit ta ra gunagunan kai ra king.

²¹ Ma ta ra bung ba di ga kubu ia, Erodes i mong muka ma ra lavur mal na king, ma i ki ta ra kiki na king, ma i tatata ta diat.

²² Ma ra tarai dia oraoro, dia biti: Go ra nilai tika na god, ma vakir tai ta tutana.

²³ Ma ra angelo kai ra Luluai i ubu vuavue pa ia, tago pa i pite pa God; ma ra umana kariuriu dia enen ia ma i vungue ra tulungeana.

²⁴ Ma ra tinata kai God i tavua, ma i pepeal muka.

²⁵ Ma ba i ga par kadir papalum, Banaba ma Saul dir talil marama Ierusalem, dital varagur pa ma Ioanes, nina ba ra iangina bula Marko.

13

Di pilak pa Saul ma Banaba

¹ A umana propet ma a umana tena vartovo ta ra ekelesia Antiokia, a iang i diat Banaba, ma Simeon (a iangina bula Niger), ma Lukio, ra te Kirene, ma Manaen, ia di ga kukutu pa ia upi dir turana ma Erodes ra luluai, ma Saul.

² Ba dia lolotu tadav ra Luluai, ma dia vevavevel, a Takodo na Tulungen i biti: Avat a tibe pilak tar Banaba ma Saul tagu upi nam ra papalum, nina iau ga pilak pa dir ure.

³ Ma ba dia tar vevel, ma ba dia tar araring, dia palagur dir ma ra lima i diat, ma dia tul vue dir.

Aro Kipro

⁴ Ma go dir, ba ra Takodo na Tulungen i tulue dir, dir vana ura Seliokia, ma dir ki ra parau uro Kipro.

⁵ Ba dir ki Salami, dir varveai ta ra tinata kai God ta ra umana pal na lotu kai ra Iudaia; ma dital varagur ma Ioanes, kadir tultul.

⁶ Ma dital vana vurvurbit ta nam ra ta kikel mutu, ma i tuk uro Papo, ma dia varkuvo ma tika na tena agagar, a propet vavaongo, a tutana Iudaia, a iangina Bar-Iesu;

⁷ dir ki ma ra ra luluai Sergio Paulo, a tena kabinana. Ma go i ting pa Banaba ma Saul pirana, ma i mainge upi na valongore ra tinata kai God.

⁸ Ma Elima, ra tena agagar, (ia ra kukurai ra iangina), i tur bat dir, ma i mainge upi na tugal pukue vue ra luluai kan ra nurnur.

⁹ Ma Saul, di vatang ia bula Paulo, i buka ma ra Takodo na Tulungen, ma i bobobe,

¹⁰ ma i biti: U, u ti buka ma ra vaongo ma ra lavur varpiam, u natu i Satan, u a ebar kai ra lavur takodo na nga kai ra Luluai, dave pa una ngo boko?

¹¹ Gori ra lima i ra Luluai na ub u, una pula, tika na kilala pa una gire ra matana keake. Ma ra gavul ma ra bobotoi i vana rikai pirana ma i vana vurvurbit, i tikan upi ta tikai, ba na ben pa ia ma ra limana.

¹² Ma ra luluai ba i gire go, di tar pait ia, i nurnur, ma i

kaijan muka ta ra vartovo kai ra Luluai.

Aro Antiokia Pisidia

¹³ Paulo ma diat, dia varagur me mara Papo, dia ki ra parau, ma dia vana urama Perge, aro Pampilia; ma Ioanes i vana kan dir, ma i talil Ierusalem.

¹⁴ Ma dir pakit Perge, ma dir vut Antiokia Pisidia; ta ra Bung Sabat dir ruk na pal na lotu, ma dir ki ra pia.

¹⁵ Ba di tar luk ra tinata na varkurai ma ra buk kai ra umana propet, a umana luluai na pal na lotu dia var-tuluai tadav dir dari: A ura tura i vevet, ona kamumur ta tinata pi amur a ve tar ia tai ra tarai, amur a tata ka.

¹⁶ Paulo i tur, ma i tataun diat ma ra limana, ma i biti.

A tarai Israel, ma avat bula, ava ru God, avat a valongore.

¹⁷ A God kai go ra tarai Israel i ga pilak pa ra lavur tama i dat, ma i ga vaki vaarike ra tarai ba dia ki ra gunan Aigipto, ma i ben vairop diat ma ra dekdek na limana.

¹⁸ Ma ra ivat na vinvinun na kilakilala i ga nur vue kadia lavur mangamangana ta ra pupui.

¹⁹ Ma ba i tar ubu vue lavurua na vuna gunan Kanaan, i tul tar. ra gunan ta diat ba kadiat ika, a ivat na marmar ma a ilima na vinvinun na kilakilala;

²⁰ ba i par go ra magit i tibe tar ra umana tena varkurai ta diat, ma i tuk tai Samuel ra propet.

21 Namur dia titir upi ra king, ma God i ga tibe tar Saul, natu i Kis, ta diat, a tutana ta ra vuna tarai Beniamin, upi na kure diat a ivat na vinun na kilakilala.

22 Ba i tar okole vue, i vatur vaarike David upi kadia king; ma i ga tatike ure dari: Go iau na tadav David, natu i Iese, a tutana. i varogop ma ra nuknukigu, ma na pait vapar ra magit iau mainge.

23 Ta diat ra umana bul mur ta go ra tutana, God i ga tul vaarike Iesu, ra Tena Valaun tadav Israel, da kana tinata na varvatading;

24 ba Ioanes i tar lua ma ra varvai ure ra baptaiso na nukpuku pire ra tarai Israel par ba pa i ti pot boko.

25 Ba Ioanes i papait kana tiniba, i tatike: Ava biti ba iau to ia? Vakir iau nam. Tikai i murmur iau, ma pa iau ko upi ina pala vue ra ura pal a kauna.

26 A tara na turagu, a umana bul mur tai Abaraam, ma avat bula ava ra God, di ga tulue go ra tinata na varvalaun tadav dat.

27 Tago diat dia ki Ierusalem ma kadia umana luluai, pa dia ga nunure, ma pa dia ga nunure bula ra nilai nam ra umana propet dia lukluk ia ta ra bungbung Sabat par, dia ga pait ot pa ia ka, ba dia ga kure vakaina.

28 Pa dia ga tir tadav ta vuna ba na virua tana; dia ga lulul uka Pilato ba na tul tar ia upi da doka.

29 Ba dia tar pait ot pa ra lavur tinata di ga tumu ia

ure, dia pala vairop pa ia mulai kan ra davai, ma dia vadiop ia ta ra babang na minat.

30 Ma God i ga vatut pa ia mulai kan ra minat,

31 ma diat dia ga varagur me maro Galilaia urama Ierusalem, dia ga giragire ra bungbung, ma go dia varvai tana pire ra tarai.

32 Ma ave kap ra bo na varvai tadav avat ure ra tinata na vamading tadav ra lavur tama i dat,

33 ba God i ga pait ot pa ia tadav dat ra umana natu i diat ba i ga vatut pa mule Iesu, da di ga tumu ia bula ta ra vauruana kakailai dari: "U a Natugu, gori iau tar vangala u."

34 Ma ure nam, ba di ga vatut pa ia mulai kan ra minat, ma ba pa na talil mulai tadav ra mareng, i ga tatike dari: "Ina tabar iu ma ra umana gomgom na magit i dovot kai David."

35 Tago i tatike tai ta ra tika na kakailai dari: "Pa una tul tar kaum Gomgomuna upi na gire ra mareng."

36 Ma David, ba i go ongo ta ra nuknuk i God ta kana taun tarai, i va mat, ma di vadiop ia pire ra lavur tamana, ma i ga mareng;

37 ma nina ba God i ga vatur ia, pa i ga mareng.

38 A tara na turagu, avat a matoto ba di varveai ta vavat ure ra punpun vue ai ra lavur varpiam ta go ra tutana;

39 ma ta nina iat, go diat par dia nurnur, da valangalanga diat kan ra magit

parika; nina ba ra tinata na varkurai kai Moses i mama valangalanga diat kan ia.

⁴⁰ Avat a balaure avat ta nam ba ra umana propet dia ga varvai tana, ba na monong avat, dari:

⁴¹ “Avat a umana tena varkulumai avat a gire, ma avat a kaian, avat a panie;

Tika na papalum iau pait ia ta kavava kilala,

A papalum ba pa avat a kapupi ia ona tikai na ve avat i tana.”

⁴² Ba dia irop vanavana, dia ting pa ia upi na varve mule diat ta nam ra tinata ta ra Bung Sabat namur.

⁴³ Ba ra tarai dia vana varbaiai kan ra pal na lotu, mangoro na Iudaia ma diat dia lotu da ra mangamangana Iudaia, dia mur Paulo ma Banaba; ma dir tata ta diat, ma dir vargat diat, ba diat a mur vaticene ra varmari kai God.

⁴⁴ Ta ra Bung Sabat mulai, i maravai ba diat par ta nam ra pia na pal, dia ki varurung, upi diat a valongore ra tinata kai God.

⁴⁵ Ba ra Iudaia dia gire ra kor na tarai, i puruai ra bala i diat, ma dia buka ma ra kankan, ma dia pue vue ra tinata par ba Paulo i tatike, ma dia varvul.

⁴⁶ Ma Paulo ma Banaba dir tatata kapa, ma dir biti: I kat ba di tar tatike ra tinata kai God tadav avat lua. Ma tago ava okole vue kan avat, ma ava kure ba pa na topa avat ra nilaun ba pa na mutu,

ave tur tapuku upi ra lavur Tematana.

⁴⁷ Tago ra Luluai, i ga tulue avet dari:

“Iau ga vaki u upi ra kapa kadiat ra lavur Tematana,

Upi u a varvalaun tadav diat ta ra langlangun na rakarakan a gunagunan.”

⁴⁸ Ba ra umana Tematana dia valongore dari, dia gugu, ma dia pite pa ra tinata kai God; ma diat di ga kure tar diat upi ra nilaun ba pa na mutu, dia nurnur.

⁴⁹ Ma ra tinata kai ra Luluai i vana uraure ta ra gunagunan par.

⁵⁰ A Iudaia dia ununue ra vaden dia ru God ma dia uviana bula, ma ra umana luluai ta nam ra pia na pal, upi diat a vangala ra milmikuan ure Paulo ma Banaba, ma dia korot vue dir kan kadia umana langun.

⁵¹ Ma dir timar vue ra tobon kan ra kau i dir tadav diat, ma dir vana uro Ikonion.

⁵² Ma ra lavur tarai na varतोvo dia buka ma ra gugu ma ra Takodo na Tulungen.

14

Aro Ikonion

¹ Ma dir ruk ta ra pal na lotu kai ra Iudaia aro Ikonion, ma dir varvai; ma ra kor na tarai, a Iudaia ma ra Elenas bula, dia nurnur.

² Nam ra lavur Iudaia pa dia ongo, dia vakankan ra bala i ra lavur Tematana, ma dia vangangal tar diat ure ra lavur ekelesia.

³ Ma dir ki vavuan boko abara, ma dir tatata kapa ta ra Luluai, ma i varvai dovot ta ra tinata kai kana varmari, ba i tul tar ra umana vakilang, ma ra umana magit na kakaian, upi ra lima i dir na pait ia.

⁴ A tarai ta nam ra pia na pal dia tur varbaiai, ta umana pire ra Iudaia, ma ta ra umana pire ra umana apostolo.

⁵ Ba ra Iudaia ma ra lavur Tematana ma kadia umana luluai, dia papait na tut na vinarubu ure diat, ma upi diat a tupar diat bula,

⁶ dia matoto pa tana, ma dia lop ta ra umana pia na pal Likaonia, ma Listra, ma Derbe, ma ra gunagunan dia tur maravai;

⁷ ma dia varvai ma ra bo na varvai ta diat.

Aro Listra ma Derbe

⁸ Tika na tutana i ki Listra, a ura kauna dir ga mat, di ga kava ma ra kekebau, ma pa i ga vanavana boko.

⁹ I valongore Paulo i varvai, ma Paulo i bobobe, i gire ba i nurnur upi da valagar ia,

¹⁰ ma i manga biti dari: Una tur kodo ma ra ura kaum. Ma i pil tur ma i vanavana.

¹¹ Ba ra kor na tarai dia gire nam Paulo i tar pait ia, dia manga tata ma ra tinata Likaonia ba: A umana god dia tar irop tadav dat, varogop ma ra tarai.

¹² Ma dia vatang tar Banaba ba Iupiter ma Paulo ba Erme, tago ia ra lup tinata.

¹³ Ma ra tena tinabar kai Iupiter, nina kana pal na vartabar i tur na papar ta nam ra pia na pal, i agure ra umana bulumakau, ma i kap ra umana vipuar pire ra ura mataniolo, upi diat a vartabar.

¹⁴ Ba dir a ura apostolo, Banaba ma Paulo dir valongore, dir rada kadir umana mal, ma dir pil rikai livuan ta ra kor na tarai ma dir manga biti dari:

¹⁵ Avat a tarai, ava pait go ra lavur magit dave? Amir bula a ura tutana ka, ma tikai ka ra maukua i dat parika, amir kap uka ra bo na varveai tadav avat, upi avat a vana kan go ra lavur mangamangana vakuku tadav ra God i laun, nina i ga vaki ra lavur bakut, ma ra rakarakan a gunagunan, ma ra ta, ma ra magit parika i ki ta dital;

¹⁶ i ga nur vue ra lavur vuna gunan ta ra lavur taun tarai lua, ba diat a murmur kadia lavur mangamangana iat.

¹⁷ Ma ra varvai ure mule i ga tur vatikai ta kana lavur bo na papalum, ma tago i ga tabatabar avat ma ra bata marama ra bakut, ma ra umana e na vunuai, ma i ga vabuka ra bala i vavat ma ra magit na nian ma ra gugu bula.

¹⁸ Go ra tinata i ling na tur bat diat ta ra vartabar ta dir.

¹⁹ Ma ta ra umana Iudaia dia pot mara Antiokia ma Ikonion, ma dia tatata vovo pa ra kor na tarai, ma dia tupar Paulo, ma dia al vaire

pa ia kan ra pia na pal, tago dia nuk ia ba i ga tar mat.

²⁰ Ba kana tarai na vartovo dia tur kikel ia, i tut, ma i olo mulai ta ra pia na pal; ma ta ra kubak tana i vana oai, dir ma Banaba, uro Derbe.

Dir talil uro Antiokia

²¹ Ba dir tar varvai ta ra bo na varvai ta nam ra pia na pal, ma ba dir tar ben mangoro na tarai na vartovo, dir talil uro Listra, ma Ikonion, ma Antiokia,

²² ma dir vapatuan vana vana ra tulungea i ra tarai na vartovo, dir vargat diat, upi diat a ki vatikai ta ra nurnur; tago dat a olo ta ra varkurai kai God ma mangoro na varvakadik.

²³ Ba dir tar tibe ra umana monamono ta diat ta ra lavur tarai na ekelesia par, ma ba dia tar araring ma dia tar vevel, dir nur tar diat ta ra Luluai, nina dia tar nurnur tana.

²⁴ Ma dir vana alalu Pisidia, ma dir vana uro Pampilia.

²⁵ Ba dir tar varve ra tinata ara Perge, dir vana ura Atalia;

²⁶ ma dir ki ra parau mami ura Antiokia, nam ra gunan di ga tul vue dir kan ia ta ra varmari kai God, upi go ra papalum, dir tar pait ot pa ia.

²⁷ Ba dir ga vut, ma dir ga oro varurue ra lavur ekelesia, dir ve diat ta ra lavur magit par ba dital ma God dital ga pait ia, ma ba i tar papa are ra banbanu na nurnur ure ra lavur Tematana bula.

²⁸ Ma dir ki vavuan abara pire ra tarai na vartovo.

15

A kivung aro Ierusalem

¹ Ma ta ra umana tarai marama Iudaia dia vana ur, ma dia tovo ra umana ekelesia dari: Ba pa di poko kikel avat da ra mangamangana kai Moses, pa da valaun avat.

² Ba Paulo ma Banaba dir tar manga vartoto ma diat, ma ba dia tar manga vartir, a umana ekelesia dia tibe vue Paulo ma Banaba ma ta ra umana bula, upi diat a vana urama Ierusalem tadav ra umana apostolo, ma ra umana patuana, ure go ra magit.

³ Ba ra ekelesia dia tar tule vue diat na nga, dia alalu Poinike ma Samaria, ma dir varveai vanavana ta ra nivanana tapuku kai ra umana Tematana; ma dir vagugu pa ra lavur ekelesia par.

⁴ Ba dia tar pot arama Ierusalem, a lavur ekelesia ma ra umana apostolo ma ra umana patuana, dia vala pa diat, ma dia ve diat ta ra lavur magit diat ma God dia ga pait ia.

⁵ Ma ta ra umana Parisaio, diat dia nurnur, dia tut ma dia tatike dari: I kat ba da poko kikel diat, ma da tovo diat, upi diat a mur ra tinata na varkurai kai Moses.

⁶ Ma ra umana apostolo ma ra umana patuana dia kivung, upi diat a kure go ra magit.

⁷ Ba di tar manga vartoto tana, Petero i tur, ma i biti ta diat:

A tara na turagu, ava nunure ba amana God i ga pipilak ta dat upi ra umana Tematana diat a valongore ra bo na varvai ta ra ngiegu, ma upi diat a nurnur.

⁸ Ma God, ia i nunure ra bala i dat, i varvai dovot ta diat, ma i tar tabar diat ma ra Takodo na Tulungen varogop dat;

⁹ ma vakir i ga pait ta enana ta dat ma diat, i ga dalu vagomgom ra bala i diat bula ta ra nurnur.

¹⁰ Ma dave go ava valar God, ba avat a puak tar nam ra kinakap ta ra inoa i ra tarai na vartovo, i ga tup ra lavur tama i dat, ma dat bula?

¹¹ Da ti nurnur, ba da valaun dat ta ra varmari kai ra Luluai Iesu da go diat.

¹² Ma ra kor na tarai dia ki mut uka; ma dia valongore Banaba ma Paulo, dir varve ra lavur vakilang ma ra lavur magit na kakaian dital ma God, dital ga papait ia pire ra lavur Tematana.

¹³ Ba dir ngo mulai, Iakobo i biti: A tara na turagu, avat a valongore iau:

¹⁴ Simeon i tar ve dat ure ra luaina vinavana kai God pire ra lavur Tematana, upi na pipilak pa ta diat ta tarai upi kai ra iangina.

¹⁵ Go i varogop ma ra lavur tinata kai ra umana propet; da di ga tumu dari:

¹⁶ “Ba i par go ra lavur magit, ina talil,

Ma ina pait mule ra kuba i David, nina i tar tapipin;

Ma ina page mule ra taripuna,

Ma ina vatur ia,

¹⁷ Upi ra ibana tarai, ma ra lavur Tematana,

Di ga vatang tar ra iangigu ta diat,

Diat a nuk upi ra Luluai.

¹⁸ Dari ra Luluai i tatike, nina i vaarike go ra lavur magit papa amana iat ta ra vunapai ra rakarakan a gunagunan.”

¹⁹ Io, go kaugu varkurai tana dari ba: Koko da vabalaguan ra umana Tematana. nina diat dia tar tur tapuku tadav God;

²⁰ dat a tumu ka ra buk tadav diat, ba diat a pidimuane ra dur na mangamangana ta ra tabalar, ma ra nipo, ma ra lavur magit di ga bing doka, ma ra gap.

²¹ Tago papa amana iat pire ra lavur taun tarai ta ra pia na pal par, ta ra umana dia ga varvarveai ta ra tinata na varkurai kai Moses, ma di ga lukluk ia ra Bungbung Sabat par ta ra lavur pal na lotu.

A tutumu pire ra umana Tematana

²² Ma ra umana apostolo, ma ra umana patuana, ma ra lavur ekelesia par, dia nuk ia ba i boina ba diat a pilak pa ra ura tutana ta diat mulai, upi diat a tulue dir uro Antiokia, diat a varagur ma Paulo ma Banaba; ma dia tulue Iudas, a iangina bula Basaba, ma Silas, a ura raprap, ta ra ekelesia.

23 Ma dia tutumu dari: Avet a umana apostolo, ma ra umana patuana ta ra ekelesia, tadav avat a lavur ekelesia ava ga Tematana aro Antiokia, ma Siria, ma Kilikia: Tatabai!

24 Tago ave tar valongore ba ta ra umana ta vevet dia ga valutulut avat ma ra tinata, ma dia vapurpuruan ra tulungea i vavat me; ma avet, pa ave ga tulue diat;

25 ave tar varkurai tana ma i kopono ra nuknuk i vevet; avet par ave nuk ia ba i boina ba avet a pilak pa ta ura tutana, ma avet a tulue dir tadav avat, diat a varagur ma ra ura talai dat Banaba ma Paulo,

26 nina ra ura tutana pa dir ga mari vake kadir nilaun ure ra iang i Iesu Kristo kada Luluai.

27 Go ave tulue Iudas ma Silas, ma dir bula, dir a ve avat boko ta go ra lavur tinata ma ra ngie i dir.

28 Tago avet ma ra Takodo na Tulungen, ave nuk ia ba. i boina ba koko avet a puak tar ta mamat na kinakap ta vavat, ia kaka go ra takodo na magit:

29 ba avat a mamue ra lavur magit di ga vartabar tadav ra umana tabalar me, ma ra gap, ma ra lavur magit di ga bing doka. ma ra nipo; ona avat a langalanga kan go diat, na boina ta vavat. loko.

30 Ba di tar tata tule vue diat, dia vana ura Antiokia, ma dia oro varurue ra tarai, ma dia tul tar ra buk ta diat.

31 Ba dia tar luk ia, dia gugu ta ra varmaram tana.

32 Iudas ma Silas dir vargat ra lavur ekelesia ma ra mangoro na tinata, ma dir vapatuan diat, tago dir bula a ura tena vartovo.

33 Ba dir tar ki vavuan abara, dia tata tule vue mule dir ma ra varmaram tai ra lavur tarai na ekelesia tadav diat, dia ga tulue dir. [

34 Ia kaka Silas i ga nuk pa ia ba na ki boko abara.]

35 Paulo ma Banaba dir ki boko Antiokia, diat ma mangoro ta diat bula dia vartovo ma dia varveai ma ra tinata kai ra Luluai.

Paulo ma Banaba dir vana varbaiai

36 Ba i par ta umana bung, Paulo i tatike tai Banaba: Go dor a lilikun, dor a gire pa ra lavur ekelesia ta nam ra umana pia na pal par, dor ga varveai tana ta ra tinata kai ra Luluai, ba dia dave bar.

37 Ma Banaba i mainge ba dital a varagur mulai ma Ioanes, a iangina bula Marko.

38 Ma Paulo i nuk ia ba pa i ko upi dital a varagur mulai me, tago i ga vana kan dir aro Pampilia, ma pa dital ga varagur me ta ra papalum.

39 Ma dir vartoto muka ure, ma dir vana varbaiai, Banaba i agur pa Marko, ma dir ki ra parau uro Kipro;

40 ma Paulo i pilak pa Silas, ma dir vana oai, ba ra lavur ekelesia dia tar nur tar dir ta ra varmari kai ra Luluai.

41 Ma dir vana vurvurbit Siria ma Kilikia, ma dir vapatuan ra lavur ekelesia.

16

Timoteo dital varagur ma Paulo ma Silas

¹ Ma i vut Derbe ma Listra bula; ma tika na tutana na vartovo i ki abara, a iangina Timoteo, natu i ra vavina Iudaia, a tena nurnur; ma tamana a tutana Elenas.

² A tarai na ekelesia Listra ma Ikonion dia varveai tana ba ra bo na tutana.

³ Ma Paulo. i mainge ba dir a varagur oai me; ma i agur pa ia, ma i poko kiki ia, tago a Iudaia ta nam ra gunagunan dia vura nunure ba tamana a te Elenas.

⁴ Ba dital vanavana ta ra gunagunan, dital varveai vanavana ta ra umana varkurai, nina ba ra umana apostolo ma ra umana patuana, dia ga kure tar ia arama Ierusalem, upi diat a mur ia.

⁵ Damana di vapatuan ra lavur ekelesia ta ra nurnur, ma dia vapeal vanavana diat ta ra bungbung.

A ninana kai Paulo aro Troas

⁶ Ba ra Takodo na Tulungen i tar tical bat dital ba koko boko dital a varveai ta ra tinata arama Asia, dital vanavana ta ra gunagunan par Prigia ma Galatia;

⁷ ba dital tar vut maravai Misia, dital valar ra vinavana urama Bitinia, ma ra Tulungea i Iesu pa i ongo tar dital;

⁸ ma dital vana pakit Misia, ma dital vut aro Troas.

⁹ Ma ra ninana i pot tadav Paulo ra marum: Tika na tutana Makedonia i tur pirana, ma i lulul ia, i biti

ba: Una vana ura Makedonia, una maravut avet.

¹⁰ Ba i tar gire ra ninana, ave nuk vuavue upi ra vinavana Makedonia, tago ave nuk ia ba God i tar oro pa avet, upi avet a ve ra bo na varvai ta diat.

Aro Pilipoi: Lidia i nukpuku

¹¹ Ave ki ra parau mara Troas, ma ave vanavana takodo uro Samotrake, ma ta ra bung namur urama Neapoli;

¹² ma mabara Neapoli urama Pilipoi, a pia na pal Makedonia, nina i lia ta ra umana pia na pal ta nam ra langun, ma ra tarai Rom dia ki tana; ma ave kiki pa ta ra umana bung ta go ra gunan.

¹³ Ta ra Bung Sabat ave vana irai ta ra mataniolo, pire ra papar a tava, ave nuk ia ba ra pia na niaring abara; ma ave ki ra pia, ma ave tata ma ra vaden dia kiki varurung.

¹⁴ Ma tika na vavina a iangina Lidia, a tena ivivure mal meme maro Tiatira, a tena lotu tadav God bula, i valongore avet; ma God i papa are ra balana upi na torom ta ra lavur tinata Paulo i tatike.

¹⁵ Ba di tar baptaisoa, ma diat bula dia ki ra kubana, i ting pa avet, i biti: Ona avati nuk ia ba iau tar nurnur tai ra Luluai, avat a ruk ra kubagu ma avat a ki tana. Ma i vovo pa avet.

Ta ra pal na banubat aro Pilipoi

16 Ma ba ave vanavana tadav ra pia na niaring, ave varkuvo ma tika na vavina ba a tabaran na malira i ovai tana; ma kana umana luluai dia kedek ma ra vapuak ta kana tinata na malira.

17 Ma i murmur avet ma Paulo, ma i manga tatike ra tinata dari: Go ra umana tutana a umana tultul kai ra God a Ngala Muka, ma dia ve avat ta ra nga na varvalaun.

18 Mangoro na bung i papait ia dari. Ma Paulo i kulot i tana, i tur tapuku, ma i tatike tai ra tabaran dari: Iau ve u ta ra iang i Iesu Kristo, ba una irop kan ia. Ma i irop kan ia ta nam ra pakana bung.

19 Ba kana umana luluai dia gire ba ra vuna ta kadia vapuak i tukum, dia kinim pa Paulo ma Silas, ma dia al pa dir ta ra tavul a bung pire ra umana luluai;

20 ma ba di tar kap dir pire ra umana tena varkurai, dia biti: Go ra ura tutana, a ura Iudaia, dir vakaina muka kada gunan,

21 ma dir vartovo ta ra umana mangamangana ba pa i ko upi dat a tarai Rom dat a kapupi ia, ba dat a mur ia.

22 A Kor na tarai dia tut na vinarubu ure dir; ma ra umana tena varkurai dia rada vue kadir umana mal kan dir, ma dia vartuluai ba da virit dir ma ra umana vivirit.

23 Ba dia tar manga virit dir, dia varuk dir ta ra pal na banubat, ma dia ve ra monamono upi na vake mal dir;

24 ba i valongore ra varvai damana, i varuk dir ta ra pakana pal ara livuan, ma i varuk ra umana kau i dir ta ra babat keke.

25 Ba i mutumut, Paulo ma Silas dir araring, ma dir kaile ra umana kakailai tadav God; ma diat dia ga ki ta ra pal na banubat, dia valavalongore dir;

26 ma i guria vakaian na kaia, ma ra bita pal i dadadar, a umana banbanu dia vura tapapa vuavuai, ma ra lavur vivi ta diat dia tapala.

27 A monamono i tavan-gun, ma ba i gire ra umana banbanu dia tapapa, i ele pa kana pakat upi na doko mule, tago i nuk ia ba diat, di ga banubat diat, dia tar lop.

28 Ma Paulo i manga oro dari: Koko una vakaina u, avet par go kari.

29 Ma i vatang upi ta umana birao ma i pil ruk, ma i dadadar na bunurut, i va timtimum pire Paulo ma Silas.

30 Ma i ben vairop dir, ma i biti: A ura tutana, ava nait ia upi da valaun iau?

31 Ma dir biti: Una nur-nur ta ra Luluai Iesu, ma da valaun u, ma diat bula, ava ki ra kubam.

32 Ma dir ve tar ra tinata kai ra Luluai tana, ma ta diat par bula dia ki ra kubana.

33 Ma i ben pa dir ta nam ra pakana marum, ma i puk kadir lavur pal a vidiraen; ma di baptaiso vuavue ma diat par ta ra kubana bula.

34 Ma i agure dir ta ra kubana, ma i vung ra adir

nian pire dir, ma i gugu muka, ma diat bula ta ra kubana, tago dia nurnur tai God.

³⁵ Ba i keake, ra umana tena varkurai dia tulue ra ura lualua ma ra tinata dari: Una pala vue nam ra ura tutana.

³⁶ Ma ra monamono i ve Paulo ta go ra tinata, dari: A umana tena varkurai dia vartuluai ba da pala vue amur; ma go amur a irop, ma amur a vana ta ra malmal.

³⁷ Paulo i tati ke ta diat dari: Dia ga virit vakapa amir, ba pa ta varkurai boko, ma amir a ura tutana Rom, ma dia tar varuk amir ta go ra pal na banubat, dave go dia pala ive vue amir? Pata muka; boina ba diat iat, diat a vana uti, ma diat a agure vairop amir.

³⁸ A ura lualua dir ve mule ra umana tena varkurai ta go ra lavur tinata; ma ba dia valongore ba dir a ura tutana Rom, dia burut;

³⁹ ma dia vana, dia ting pa dir; ba dia tar agure vairop dir; dia lul dir upi dir a vana kan ra pia na pal.

⁴⁰ Ma dir vana kan ra pal na banubat, ma dir ruk ra kuba i Lidia; ma ba dir gire ra lavur ekelesia, dir vama-ram diat, ma dir vana.

17

Aro Tesalonika

¹ Ba dir tar alalu Ampipoli ma Apolonia, dir vut Tesalonika, ma ra pal na lotu kai ra Iudaia i tur tana;

² ma Paulo i ruk tadav diat da kana mangamangana iat

ma ra utul a Bung Sabat i tovo diat ta ra Buk Tabu;

³ ma i pala ia, ma i varveai ba, i kat ba ra Kristo na mat ma na tut mulai kan ra minat; ma i biti: Go ra Iesu nam iau varvai pire vavat i tana, ia ra Kristo tuna.

⁴ Ta ra umana dia kapupi ia, ma dia mur Paulo ma Silas; ma mangoro na Elenas, diat a umana tena variru, ma mangoro na tadar na vavina bula, diat.

⁵ Ma ra Iudaia dia varngu, ma dia ting pa ta ra umana kaina tutana ta ra tarai vakuku, ma dia kor varurung, ma dia vareoreo ra pia na pal, ma dia ruk ta ra pal kai Iason; dia nuk ia, ba diat a ben vairop dir tadav ra tarai.

⁶ Ba pa dia gire tadav dir, dia al pa Iason, ma ta ra umana ekelesia bula, pire ra umana lualua ta nam ra pia na pal, ma dia manga vatang ra tinata dari: Go diat, dia ga pukue ra gunagunan par, dia tar pot ati bula;

⁷ ma Iason i tar agur pa diat; ma go diat par dia pidimuane ra lavur varkurai kai ra Kaisar, ma dia biti ba ta ra tikai, Iesu, ia ra king.

⁸ Ma dia vareoreo ra tarai ma ra umana lualua bula ta nam ra pia na pal, ba dia valongore go ra lavur tinata.

⁹ Ba dia tar tak bat Iason diat ma ta ra umana, dia pala vue diat.

Aro Beroia

¹⁰ Ma ra tarai na ekelesia dia tulue vuavue Paulo ma Silas ta ra marum ura Beroia; ma ba dir tar vut abara, dir

ruk ta ra pal na lotu kai ra Iudaia.

¹¹ Go diat dia ko ta nam diat ra Tesalonika, tago dia kapupi vuavue ra tinata ta ra nuknuk i diat, ma dia tikitikan ta ra Buk Tabu a bungbung par, ba i dovot go ra lavur magit ba pata.

¹² Kari mangoro ta diat dia nurnur, ma mangoro na tadar na vavina Elenas ma ra tarai bula.

¹³ Ba ra Iudaia arama Tesalonika dia nunure, ba Paulo i varveai ta ra tinata kai God ara Beroia bula, dia vana ura, ma dia vangalngal ra kor na tarai ma dia vapurpu-ruan diat.

¹⁴ Ma ra umana ekelesia dia tulue vuavue Paulo ura ra valian; ma Silas ma Timoteo dir kiki boko abara.

¹⁵ Ma diat dia tule Paulo, dia tule kapi ia ura Atenai; ma Paulo i tulue mule diat tadav Silas ma Timoteo ma ra tinata ba dir a vana lulut tadav ia; ma dia vana ka.

Aro Atenai

¹⁶ Ba Paulo i ki ung pa dir, i ngarangarao ra tulungeana, ba i gire ra pia na pal i kor ma ra umana tabalar.

¹⁷ Ma dia tatata ta ra pal na lotu ma ra umana Iudaia, ma ra umana tena variru, ma dia tatata bula ma diat dia varkuvo me ta ra tavul a bung a bungbung par.

¹⁸ Ta ra umana tena kabinana ta ra vartovo kai Epikureo ma kai Stoiko dia tadav ia. Ma ta ra umana dia biti: Ava go ra gete na tatike? Ma ta ra umana bula dari: Go a tena varveai ta ra umana kalamana god bar; tago i ga

varvai ure Iesu ma ra nilaun mulai.

¹⁹ Ma dia vatur vake, dia ben ia ta ra Ariopago, ma dia biti: Dave, avet a nunure bar ba ava go ra kalamana vartovo u varvarveai tana?

²⁰ Tago ave valongore ra umana kalamana tinata tam; ma ave mainge ba avet a matoto ba ava ra kukurai go ra umana magit.

²¹ A lavur Atenai ma ra umana vaira bula, dia kiki abara, dia vapar vue kadia lavur bung ma ra varvarveai, ma ra valavalongor upi ta kalamana magit.

²² Paulo i tur livuan ta ra Ariopago ma i biti: Avat a tarai Atenai, iau gire ba ava lotu tuptup ta ra lavur magit par.

²³ Ba iau vanavana, iau tar gire ta umana tabalar ava lolotu ta diat, ma iau tar na tadav tika na uguugu na vartabar, a tutumu tana dari: Tadav ra God ba pa di nunure. Ia go ava lotu tuptup tadav ia, iau ve tar ia ta vavat.

²⁴ Nam ra God i ga vaki ra rakarakan a gunagunan ma ra lavur magit i tana, ia ra Luluai ra bala na bakut ma kai ra rakarakan a gunagunan bula ma pa i ki ta ra palpal di papait diat ma ra lima i ra tarai;

²⁵ ma pa di torom tana ma ra lima i ra tarai, varogop ba i iba upi ta magit, tago ia iat i tabatabar dat par ma kada nilaun, ma ra vuvu na ngie i dat, ma ra magit parika;

²⁶ ma i ga pait ra lavur vuna gunan ta ra kopono

vuna tarai, upi diat a ki ta ra matana rakarakan a gunagunan, ma i tar kure value tar ia ta diat kadia kilakilala, ma ra lavur langun ure ra kubakuba i diat;

²⁷ upi diat a nuk upi God, kan diat a valongore, ma diat a tikan tadav ia; tago pa i vailik kan ta tikai ta dat:

²⁸ tago da ti lalaun tana, ma da ti vanavana tana, ma i ga vaki dat, da ta ra umana ta kavava lavur tena pit kakailai dia ga biti dari: "Dat bula a umana natuna."

²⁹ Ona dat a umana natu i God, pa i ko ba da nuk ia, ba God dir varogop ma ra goled, ba ra silva, ba ra vat, di mal ia ma ra lima i ra tarai ma ra nuknuk i ra tarai bula.

³⁰ God i ga nuk vue ra kilakilala na ngulngul, ma i ga kure ba ra tarai par ta ra gunagunan par diat a nukpuku,

³¹ tago i ga kubu ra bung, ba na kure ra rakarakan a gunagunan tana ma ra takodo na varkurai tai nam ra tutana i ga pilak pa ia; ma i ga vadovot ia bula tadav ra tarai par, ba i tar vatur mule kan ra minat.

³² Ba dia valongore ra tinata ure ra nilaun kan ra minat ta umana dia kulume, ma ta ra umana dia biti dari: Avet a valongore mule u ure go ra magit.

³³ Damana Paulo i irop kan diat.

³⁴ Ma ta umana tarai dia mur ia, ma dia nurnur: Dionisio, a te Ariopago, ma ra vavina, a iangina Damaris, ma ta ra umana bula diat.

18

Aro Korinto

¹ Ba i par go ra lavur magit, i vana mara Atenai, ma i pot aro Korinto.

² Ma dir varkuvo abara ma tika na Iudaia, a iangina Akuila, ma kana tulai Prikila, a tutana ta ra vuna tarai Pontiko, ma nari ka dir ga vut maro Italia, tago Klaudio i ga kure ba ra Iudaia par diat a vana kan Rom; ma i vana pire dir;

³ ma tago tikai ka kadital papalum, i ki pire dir, ma dital pait kadital papalum, a utul a tena papait pal na mal.

⁴ Ma i tatata ta ra pal na lotu ta ra Bungbung Sabat, ma i ting valar pa ra Iudaia ma ra Elenas bula.

⁵ Ba Silas ma Timoteo dir vut marama Makedonia, a tinata i vovo pa Paulo, ma i varvarveai pire ra Iudaia ba Iesu ia ra Kristo.

⁶ Ma ba dia tur bat diat mulai, ma dia varvul, i timare kana mal, ma i biti ta diat: Avat iat, a gapu i vavat na ki ta ra ulu i vavat, iau ti langalanga, go ina vana vatikai tadav ra lavur Tematana.

⁷ Ma i irop, ma i ruk ta ra kuba i tikai, a iangina Tito Iusto, a tena lotu tadav God, ma ra kubana i maravai ta ra pal na lotu kai ra Iudaia.

⁸ Ma Krispo, a luluai ta ra pal na lotu, i nurnur ta ra Luluai, ma diat par bula dia ki ra kubana; ma mangoro na tarai Korinto, ba dia valongore, dia nurnur, ma di baptaiso diat.

⁹ Ma ra Luluai i tatike tai Paulo ta ra ririvon ra

marum: Koko una burut, una varvarveai ka, koko una ki mut;

¹⁰ tago iau ki ravie u, ma pa ta na bili vakaina u, tago mangoro kaugu tarai, ta go ra gunan.

¹¹ Ma i kiki abara tika na kilala ma laptikai na gai, i tovotovo diat ta ra tinata kai God.

¹² Ba Galio i ki na luluai aro Akaia, a Iudaia dia vura tut na vinarubu ure Paulo, ma dia kap ia ta ra kiki na varkurai,

¹³ ma dia tatike ba: Go ra tutana i tovo ra tarai ba diat a lotu tadav God ma ra mangamangana ba pa dir vardada ma ra tinata na varkurai.

¹⁴ Ba Paulo i to na tata, Galio i tatike tadav ra Iudaia: Avat a Iudaia, gala go a kaina magit, ba ra varpiam, gala na topa ia ba ina valongore avat;

¹⁵ ma ona go a vartakun uka ure ra umana tinata ka, ma ure ra umana iang, ma ure kavava tinata na varkurai iat, boina ba avat ika; pa iau mainge ba ina kure ra lavur mangamangana dari.

¹⁶ Ma i korot vue diat kan ra kiki na varkurai.

¹⁷ Ma dia vura kinim pa Sostenes, a lualua na pal na lotu, ma dia kita ia pire ra kiki na varkurai. Ma Galio pa i kapupi go ra lavur magit.

Paulo i talil uro Antiokia

¹⁸ Ma Paulo, ba i tar ki pa ra pepeal bung abara, i vana kan ra tarai na ekelesia, ma i ki ra parau, upi na vana Siria, ma dital varagur ma Prikila ma Akuila; ma di gela

ra uluna ara Kenkrea, tago i ga kubu kakapi.

¹⁹ Ma dia pukai Epeso, ma i vana kan diat abara, ma i ruk na pal na lotu, ma dia tatata ma ra Iudaia.

²⁰ Ba dia ting pa ia ba na ki vavuan pa ka boko, pa i ongo;

²¹ dia varbaiai ka, ma i biti dari: Ba God i ongo tar iau, ina talil mulai tadav avat; ma i vana kan Epeso ta ra parau.

²² Ba i tar pukai Kaisaria, i vana oai, ma i vatatabai ra ekelesia, ma i vana ura Antiokia.

²³ Ba i tar ki pa ta umana bung abara, i vana mulai, ma i vana vurvurbit ta ra gunagunan Galatia ma Prigia vanavana, ma i vapatuan ra tarai na vartovo par.

Apolos i ki Epeso ma Korinto

²⁴ Tika na Iudaia, a iangina Apolos, ta ra vuna tarai Alekandria, a tena kabinana i vut aro Epeso; i ongor ma ra Buk Tabu.

²⁵ Di ga tovo go ra, tutana ta ra nga kai ra Luluai; ma i malamalapang ra tulungeana, ma i tatata, ma i vartovo mamal ta ra lavur magit ure Iesu; ma i nunure ka ra baptaiso kai Ioanes;

²⁶ ma i tata vuavue tavuna ta ra pal na lotu. Ba Prikila ma Akuila dir valongore, dir agur pa ia, ma dir vateten bulu ia ta ra nga kai God.

²⁷ Ba i nuk ia ba na vana uro Akaia, a umana ekelesia dia vargat ia, ma dia tutumu tadav ra tarai na vartovo ba diat a kapupi ia; ma ba i tar

pukai, i manga maravut diat dia tar nurnur ta ra varmari; ²⁸ tago i pue vamut ra Iudaia ta ra mata i ra tarai, ma i vaarike ot pa ia ma ra Buk Tabu ba Iesu ia ra Kristo.

19

Paulo i ki Epeso

¹ Ma ba Apolos i ki boko Korinto, ba Paulo i tar alalu ta ra gunagunan arama, i pot aro Epeso tadav ta.ra umana tarai na vartovo;

² ma i tir diat ba: Ava ga vatur vake laka ra Takodo na Tulungen ba ava ga nurnur? Ma dia varpuai ba: Pata, pa ave ga valongore ba ta Takodo na Tulungen i ki.

³ Ma i tir diat: Di ga baptaiso avat ta ra ava? Ma dia biti: Ta ra baptaiso kai Ioanes.

⁴ Ma Paulo i biti: Ioanes i ga baptaiso ma ra baptaiso na nukpuku, ma i ga tatike tadav ra tarai, ba diat a nurnur tai nina, ba na mur ia, nam Iesu.

⁵ Ba dia valongore dari, di baptaiso diat ta ra iang i ra Luluai Iesu.

⁶ Ma ba Paulo i palagur diat ma ra ura limana, a Takodo na Tulungen i ki taun diat, ma dia vatavatang ra umana enana tinata, ma dia tata na propet.

⁷ Ma dia ga vavinun ma a ivut bar.

⁸ Ma i rukruk ta ra pal na lotu, ma a utul a gai i varvartovo bulu ma i tatata ma i varvargat ure ra lavur magit ta ra varkurai kai God.

⁹ Ba ta umana dia ol dekdek, ma pa dia ongo, ma

dia vul ra Nga ta ra mata i ra kor na tarai, i vana kan diat, ma i agur vaire pa ra tarai na vartovo, ma i tovo diat a bungbung ta ra pal na luk buk kai Tirano.

¹⁰ Ma a ivu kilala i papait ia damana; io, dari diat par dia ki Asia, a Iudaia bula, dia valongore ra tinata kai ra Luluai.

Ra lavurua na natu i Skeva

¹¹ Ma God i pait ra umana enana vakilang ma ra lima i Paulo;

¹² ma dia kapkap ra umana mal na uu, ma ra umana mal na turturup kan ra palapakana tadav ra umana minait, ma kadia lavur minait dia oton tana, ma ra umana tabaran bula dia irop tana.

¹³ Ma ta ra umana Iudaia, a umana tena valivute gunan, dia papapait upi diat a korot vue ra umana tabaran, ma diat iat dia nuk pa ia ba diat a vatang ra iang i ra Luluai Iesu ta diat, ba ra umana tabaran dia ovai ta diat, ma dia tatike dari: Iau tigel u tai Iesu, nam ba Paulo i varvarvai tana.

¹⁴ A lavurua na natu, i tikai, a iangina Skeva, a te Iudaia, a tena tinabar ngalan-gala bula, dia pait ia dari.

¹⁵ Ma ra tabaran i biti ta diat dari: Iau nunure Iesu, ma iau nunure Paulo, ma to ia avat?

¹⁶ Ma nam ra tutana ba ra tabaran i ovai tana, i pil taun diat, ma i ubu vadodom diat, ma dia lop kan nam ra pal, pa kadiat ta mal, ma dia kinkin bula.

17 Go i po tadav ra tarai par Epeso, a Iudaia ma ra Elenas bula, ma dia burut par, ma dia manga ru muka ra iang i ra Luluai Iesu.

18 Ma mangoro bula ta diat dia ga nurnur, dia vut, ma dia tata kapa, ma dia vaarike kadia lavur papait.

19 Ma mangoro bula diat dia ga papait ra lavur magit na vaongo, dia kap varurue kadia lavur buk ure, ma dia tun vue diat ta ra mata i ra tarai par; ma dia luk varurue ra matai diat, ba ra ilima na vinun na arip na marmar na pakana mani.

20 Damana i tavua na kaia ra tinata kai ra Luluai, ma i padikat vatikai.

A purpuruan aro Epeso

21 Ba i tar par go ra lavur magit, a nuknuk i Paulo ba na vana alalu Makedonia ma Akaia, ma na vana uro Ierusalem; ma i biti: Ba iau tar vana pa abara, ina gire Rom bula.

22 Ma i tul value vue ta ivut ta diat dia toratorom tana, Timoteo ma Erasto, uro Makedonia, ma i ki ka boko Asia.

23 Ta nam ra kilala a ngala na varvareo i vana rikai ure ra Nga.

24 Tago tika na tutana, a iangina Demetrio, a tena tun-tun silva, i papait ra umana pede na pal ik ure Diana* ma ra silva, ma i kapkap tar a ngala na vapuak tadav ra umana tena papalum;

25 ma i ting varurue diat, ma diat bula dia nunure go ra papalum, ma i biti: Avat a tarai, ava nunure ba da ti uviana ta go ra papalum;

26 ma ava gire ma ava valongore bula, ba ati Epeso, ma ra gunagunan Asia par bula, go Paulo i ga ting valar pa ra mangoro na tarai, ma i ga ben pukue diat, ma i tatike ba go da papait diat ma ra lima i dat, vakir a umana god;

27 ma vakir i maravai ka upi da vakaina go kada papalum, go bula, diat a nuk piapiam vue ra pal na lotu kai Diana, ra ngala na god, ma kan diat a pukue vairop ia kan kana minamar, nina go ba ra tarai Asia par, ma ra rakarakan a gunagunan bula, dia lotu tadav ia.

28 Ba dia valongore go, dia buka ma ra kankan, ma dia manga oro dari: Diana kai ra tarai Epeso ia ra Ngala.

29 Ma ra pia na pal i kor ma ra varvareo; ma dia vura vutvut ta ra pal na nilibur, ma dia kinim pa Gaio ma Aristarko, a ura tutana Makedonia, dital ga varagur ma Paulo ta ra vinavana.

30 Ba Paulo i nuk ia ba na ruk tadav ra tarai, a tarai na vartovo pa dia ongo tar ia.

31 Ma diat a umana luluai Asia bula, nina dia talaina me, dia vartuluai tadav ia, ma dia tigel ia ba koko na valar ra niruk ta ra pal na nilibur.

32 Ta umana dia manga

* 19:24: Diana, tika na tabataba, a umana Tematana dia ga lolotu tadav ia. Di ga taba valarue da ra vavina. Tika na iangina mulai, Artemis.

vatang tika na tinata ma ta ra umana ta ra tikai, ma ra kor na tarai dia urung, ma mangoro ta diat pa dia nunure ba ava dia pot varurung upi ia.

³³ Ma dia ben vaarike Alekandro ta ra kor na tarai, ra tarai Iudaia dia tulan vaarike. Alekandro i tataun diat ma ra limana, ma i mainge ba na tata bat diat ta ra tarai.

³⁴ Ba dia matote, ba ia ra te Iudaia, dia vura oraoro par ma ra kopono nilai diat a ivu pakana bung: Diana kai ra tarai Epeso ia ra Ngala.

³⁵ Ba ra tena tutumu kai ra gunan i tar tigel vamut ra tarai, i biti: Avat a tarai Epeso, to ia ra tutana pa i nunure, ba go ra gunan Epeso i balabalaure ra pal na vartabar kai Diana, ra ngala na god, ma ba nam ra malalar bula i ga bura marama tai Iupiter?

³⁶ Da varpuai dave ta go ra lavur magit? Boina ba avat a ki mut uka, ma koko avat a pait ta magit vakuku.

³⁷ Tago ava tar ben kapi go ra ura tutana uti, ma pa dir ga long ta ra pal na lotu, ma pa dir ga vul kada god.

³⁸ Ba Demetrio diat ma ra umana tena papalum dia varagur me, dia nunure ta magit ure ta tikai, a kivung na varkurai ma ra umana tena varkurai go kari; boina ba diat a vartakun.

³⁹ Ba ona ava nuk upi ta magit ure ta ra umana enana mangamangana, da kure nam ta ra kivung iat.

⁴⁰ Kan da takun dat ma ra purpuruan ta go ra bung,

tago pa ta vuna; ma ava dat a tatike ure, ma ure go ra kor bula?

⁴¹ Ba i tar tatike dari, i tul varbaiane vue ra tarai ta ra kivung.

20

A vinavana uro Makedonia ma Akaia

¹ Ba i ga par ra varvareo, Paulo i vartuluai upi ra tarai na vartovo, ma i vargat pa diat, ma i oro tule kapi diat ma i vana uro Makedonia.

² Ba i tar vana ta nam ra gunagunan, ma ba i tar manga vargat diat, i vana ura Akaia.

³ Ba i tar ki pa ra utul a gai abara, ma ra umana Iudaia dia varirap upi ia, ba i tar vaninara upi na koa ra parau upi na vana uro Siria, i ot ra nuknukina, ba na lilikun ma na vana alalu Makedonia.

⁴ Ma Sopatero, a te Beroia, natu i Piro, ma ra ura te Tesalonika, Aristarko ma Sekundo; ma Gaio a te Derbe, ma Timoteo; ma ra ura te Asia, Tikiko ma Tropimo, dia varagur me uro Asia.

⁵ Ma go diat dia ga lua uro Troas, ma dia ung pa avet abara.

⁶ Ba i ga par ra umana bung na gem ba pa i leven, ave vana ma ra parau mara Pilipoi, ma ave pukai tadav diat aro Troas ba i par ra ilima na bung; ma ave ki lavurua na bung ie.

A mutuaina vinavana kai Paulo uro Troas

⁷ Ta ra luaina bung ta ra vik, ave ki varurung upi avet

a tabik gem, ma Paulo i varvai ta diat, tago i ga mainge ba na vana ta ra bung namur, ma i valolokon kana tinata, i tuk tar ta ra mutumut.

⁸ Ma mangoro na lamp ta ra pal liu ave ki varurung tana.

⁹ Ma tika na barmana, a iangina Oitiko, i kiki ta ra matana kalangar, i mata vava; ma ba Paulo i varvarvai boko, i va mat valuban, ma i bura marama ta ra vau-tuluna pal liu, ma di puak pa ra minatina ka.

¹⁰ Ma Paulo i irop, ma i va taun ia, ma i tal ia, ma i biti: Koko avat a anan, i laun boko.

¹¹ Ma ba i tar tutua mulai, dia tabik gem, ma dia ian, ma i tatata vavuan ta diat, i tuk tar ta ra lar, ma i vana kan diat.

¹² Ma dia agur pa ra barmana, i laun uka, ma dia gugu muka.

Kan Troas pi uro Mileto

¹³ Ma ave lua ta ra parau, ma ave vana uro Aso upi avet a agile Paulo abara, tago i ga kure damana, ma ia iat i mainge ba na bolo ko.

¹⁴ Ba ave varkuyo me aro Aso, ave vako pa ia, ma ave vana ura Mitilene.

¹⁵ Ma ave vana ma ra sel mabara; i ga ningene ma ave maravai Kios, ta ra bung mulai ma ave pukai gil Samos, ba i ga ningene mulai ave pukai Mileto.

¹⁶ Tago Paulo i ga kure ba avet a pakit Epeso, upi koko na ki Asia; tago i ngarangarao upi na ki

Ierusalem bar ta ra bung na Pentekost.

Paulo i vatang ra tinata na vartulai pire ra umana raprap na ekelesia aro Epeso

¹⁷ Ma mara Mileto, i var-tuluai urama Epeso, upi ra umana raprap na ekelesia diat a tadav ia.

¹⁸ Ba dia pot pirana, i biti ta diat dari:

Ava tar nunure kaugu mangamangana kini pire vavat ta ra bungbung, papa nam ra bung ba iau ga rua vatavuna Asia;

¹⁹ iau ga toratorom ta ra Luluai ma ra madu na balagu, ma ta ra lur na matagu, ma ra lavur kaina varmonong bula, nina dia ga tup iau ta ra lavur varirap kai ra tarai Iudaia;

²⁰ ma pa iau ga burutue ra varvai ta vavat ure ta tika na magit ba na topa avat, ma iau ga tovo-tovo vakapa avat, ma ta ra kubakuba i vavat vanavana bula;

²¹ iau ga varvai ure ra nukpuku tadav God ma ra nurnur tai kada Luluai Iesu Kristo ta vavat par, a Iudaia ma ra Elenas bula.

²² Ma go ra tulungeagu i vavapil iau upi ina vana Ierusalem, ma pa iau nunure ba ava na tadav iau abara;

²³ iau nunure ke, ba ra Takodo na Tulungen i varve iau ta ra lavur pia na pal par, ba ra umana vivi, ma ra umana mait na varvakadik di ung pa iau.

²⁴ Ma pa iau mari vake kaugu nilaun upi na topa iau, iau tul tar ia ka upi ina pait

vapar kapi kaugu vinavana, ma nam ra papalum bula, ba ra Luluai Iesu i ga tibe tar ia tagu, ba ina varveai ta ra bo na varvai ure ra varmari kai God.

²⁵ Go iau nunure ba avat par, avat, ba iau ga vana vurvurbit pire vavat ma ra varvai ure ra varkurai, pa avat a gire mule ra, matagu.

²⁶ Ma go iau ve avat gori ba iau langalanga kan ra gapu i ra tarai parika.

²⁷ Tago pa iau ga burut ba ina ve vapar tar ra nuknuk i God ta vavat.

²⁸ Avat a balaure avat, ma avat a balaure nam ra kikir na sip par bula, ba ra Takodo na Tulungen i ga kure tar ia ta vavat, ba avat a umana monamono tana, upi avat a tabatabar ra ekelesia kai God, nam i ga kul pa ia ma ra gapuna.

²⁹ Iau nunure, ba iau vana kan avat, a umana kaina leing na pap diat a ruk tadav avat, ma diat a vabilak ra kikir na Sip;

³⁰ ma ta umana tarai ta vavat bula diat a tur rikai, ma diat a tatike ta umana gegagege na tinata, upi diat a agur vaire pa ra tarai na varfovo.

³¹ Ma go avat a mono, ma avat a nuk pa ia ba ra utul a kilala pa iau ga ngo ma ra varpit ta vavat par, ra marum ma ra keake bula, ma i ga lur ra matagu tana.

³² Go iau nur tar avat tai God, ma ta kana tinata na varmari, nina ba na vatur vapatuan valar pa avat, ma na tul tar ta vavat ra tiniba

pire diat par dia gomgom.

³³ Pa i ga puruai ra balagu upi ra silva, ba ra goled, ba ra mal kai tikai.

³⁴ Ava tar nunure, ba go ra ura limagu dir ga papalum upi ra lavur magit i topa iau, ma diat bula ba ave ga varvaragur.

³⁵ Iau kavava valavalar ta ra lavur magit par, upi avat a papait ia bula damana, ma avat a maravut diat dia mal-malu, ma upi avat a nuknuk pa ra tinata kai ra Luluai Iesu, nina ba ia iat i ga tatike dari: Diat dia vartabar dia ti doan ta diat dia vatvatur vake.

³⁶ Ma ba i tar tatike dari, dia va timtibum, ma i araring ure diat par.

³⁷ Ma diat par dia tangi muka, ma dia tal ra inoa i Paulo, ma dia galum ia,

³⁸ ma i tabun na kaia ra bala i diat, tago i biti, ba pa diat a gire mule ra matana. Ma dia vartulai na nga tadav ra parau.

21

Paulo i vana uro Ierusalem

¹ Ba ave ga vana kan diat, ave al pa ra umana sel, ma ave vana takodo uro Kos, ba i ga ningene uro Roda, ma mabara uro Patara;

² ma ave tadav tika na parau ba na bolo uro Poinike, ma ave koa tana, ma ave vana oai.

³ Ma ba ave tar vana vaarike pa Kipro, ave vana pakit ia ta ra papar a maira, ma ave tung Siria, ma ave

pukai Tiro, tago ra parau na vairop kana kinakap ie.

⁴ Ba ave tar tadav ra tarai na vartovo, ave ki abara lavurua na bung; ma go diat dia ve Paulo ta ra Tulungen, ba koko na rua Ierusalem.

⁵ Ma ba i tar par go ra bungbung, ave vanavana ta kaveve vinavana mulai, ma ave vartulai na nga ma diat par ma kadia umana taulai ma ra umana natu i diat bula; ba ave tar pakit vue ra pia na pal, ave va timtimum ra valian, ma ave araring;

⁶ ma ave oro vartulai, ma avet ika, ave koa ta ra parau, ma diat, dia talil mulai ta ra kubakuba i diat.

⁷ Ba i ga par ra vinavana mara Tiro, ave pukai aro Poptolemai, ma ave vatatabe ra tarai na lotu, ma ave ki pa pire diat a kopono bung.

⁸ Ba i ga ningene, ave vana mulai, ma ave pot Kaisaria; ma ave ruk ta ra kuba i Pilipo, a tena varvai, tikai ta diat a lavurua, ma ave ki pirana.

⁹ Go ra tutana a ivat na natuna, a umana vavina, dia inip par, ma dia tata na propet.

¹⁰ Ba ave ki abara mangoro na bung, tika na propet, a iangina Agabo, i vut marama Iudaia.

¹¹ Ma i vana tadav avet, ma i tak pa ra vipit kai Paulo, ma i vi pa mule ra ura kauna me, ma ra ura limana bula, ma i biti: A Takodo na Tulungen i tatike dari: A Iudaia arama Ierusalem diat a vi daritane nam ra tutana ba kana go ra vipit, ma diat a tul tar ia ta ra

lima i ra umana Tematana.

¹² Ba ave valongore go ra tinata, diat ta nam ra gunan, ma avet bula, ave tigatigal ia ba koko na vana urama Ierusalem.

¹³ Ma Paulo i biti: Dave go ava tangtangi, ma avat a vatakunuan ra balagu? Iau go kari, iau tul tar iau, vakir upi diat a vi ke iau, upi ina virua bula arama Ierusalem ure ra iang i ra Luluai Iesu.

¹⁴ Ba ave mama tigel ia, ave ngo ko, ma ave biti: Boina ba da pait ika ra nuknuk i ra Luluai.

¹⁵ Ba i ga par go ra umana bung, ave tak pa kaveve umana kinakap, ma ave vana urama Ierusalem.

¹⁶ Ave varagur ma ta ra umana tarai na vartovo Kaisaria, dia tule tikai, Manason, a te Kipro, a tutana na vartovo amana tana, upi avet a ki pirana.

Paulo i ruk tadav Iakobo

¹⁷ Ba ave ga tar vut Ierusalem, a tarai na ekelesia dia agur pa avet ma ra gugu.

¹⁸ Ba i ga ningene, avet ma Paulo, ave ruk tadav Iakobo, diat ma ra umana patuana.

¹⁹ Ma ba i ga tar vatatabe diat, i ve diat ta ra lavur magit, tikatikai, ba God i ga pait ia ta kana vartovo pire ra lavur Tematana.

²⁰ Ba dia valongore dia pite pa God, ma dia biti tai Paulo: Tura i vevet, u nunure ba aivia ra arip na marmar bar ta diat a Iudaia, dia tar nur-nur, ma diat par dia varvar-gat ta ra tinata na varkurai:

²¹ ma dia tar valongore ure u, ba u tovotovo ra Iudaia par, dia ki pire ra lavur Tematana, ba diat a nuk vue Moses, ma u ve diat, ba koko diat a poko kikil ra umana natu i diat, ma koko diat a murmur ta ra lavur mangamangana.

²² Ma ava da pait ia? Tago diat a valongore muka ba u tar vut.

²³ Una pait go ra magit ave tatike tam: Go ra ivat na tutana ta vevet, dia tar pait ra kunubu na varvalima;

²⁴ avat a varagur ma diat, ma avat a vagomgom avat, ma una kul are diat, upi diat a gela ra ulu i diat, ma ra tarai par diat a nunure, ba pa i dovot nam ra lavur tinata dia ga valongore ure u, ma ba u bula, u vanavana mamal, ma u murmur ta ra tinata na varkurai.

²⁵ Ma ave ga tumu ra varkurai ure ra lavur Tematana nina dia tar nurnur, ba diat a mamue ra lavur magit di ga vartabar me tadav ra umana tabalar, ma ra gap, ma ra lavur magit di ga bing doka, ma ra nipo bula.

²⁶ Ma Paulo i agur pa ra umana tutana, ma ba i ga ningene, i vagomgom mule, ma diat bula, ma dia ruk ta ra pal na vartabar, ma i vatang ra mutuai ra umana bung na varvagomgom, tuk ta nam di ga tul tar ra tinabar ure diat par.

Di vatur vake Paulo ta ra pal na vartabar

²⁷ Ba i to na par lavurua na bung, a umana Iudaia

marama Asia, dia gire ta ra pal na vartabar, ma dia ununue ra tarai par, ma dia kinim pa ia, ma dia oraoro dari:

²⁸ A tarai Israel, avat a maravut; go ra tutana i tovotovo vakaina ra tarai par ta ra rakarakan a gunagunan ure kada vuna tarai, ma ure ra tinata na varkurai bula, ma ure go ra pal; ma i tar agur pa ra umana Elenas bula ta ra pal na vartabar, ma i tar vakaina go ra pal tabu.

²⁹ Tago amana dia ga gire dir ma Tropimo, a te Epeso, ta ra pia na pal, ma dia nuk ia ba Paulo i ga agur pa ia ta ra pal na vartabar.

³⁰ Ma ra tarai par dia tenten, ma dia vila varurung, ma dia kinim pa Paulo, ma dia al vairop ia kan ra pal na vartabar, ma dia banu vuavue ra umana banbanu.

³¹ Ba dia mainge upi diat a doka, a varvai ure i vana rikai arama pire ra luluai na loko na tarai na vinarubu, ba ra Ierusalem par i purpuruan.

³² I agur vuavue pa ra tarai na vinarubu ma ta umana luluai, ma dia vila ba tadav diat; ba dia gire ra luluai i lualua ma ra tarai na vinarubu, dia ngo ma ra kita Paulo.

³³ A luluai na vinarubu i lualua i vana pirana, ma i vatur vake, ma i kure, ba da vi ia ma ra ivu vivi na palariam, ma i titir ba to ia, ma ba ava i tar pait ia?

³⁴ Ta umana ta ra kor dia manga vatang tika na tinata, ma ta ra umana ta ra tikai; ma ba i mama matoto upi

ra dovotina ta ra varvareo, i kure ba da ben ia ta ra kuba i ra tarai na vinarubu.

³⁵ Ba i vut ta ra kokorikai na pal, a tarai na vinarubu dia puak pa Paulo, i vuna ta ra ngala na karangap kai ra kor na tarai.

³⁶ Tago ra kor na tarai dia murmur, ma dia oraoro dari: Da doka.

Paulo i varvai kapa ure ia iat

³⁷ Ba dia to na kap varuk Paulo ta ra kuba i ra tarai na vinarubu, i tir ra luluai i lualua dari: Ina ve u tai ta ik a tinata bar? Ma i biti: Dave, u nunure ra tinata Elenas?

³⁸ Vakir u laka nam ra tutana Aigipto, ba amana i ga ununue ra ivat na arip na marmar na tarai, nina diat ra umana karvuvu, ma i agure diat ara ra pupui?

³⁹ Ma Paulo i biti: Iau a te Iudaia marama Taso, a gunan Kilikia; vakir iau a tutana tai ta gunan vakuku, ma iau lul u, ba una tul tar iau, ba ina varvai tadav ra tarai.

⁴⁰ Ba i tar tul tar ia, Paulo i tur ta ra kokorikai ta ra pal, ma i tataun ra tarai ma ra limana; ma ba dia tur mut muka, i biti ta diat ta ra tinata Ebraio, dari:

22

¹ A tara na turagu, ma ra lavur tamagu, avat a valongore go ra tinata varbat, ina tatike ta vavat.

² Ba dia valongore i tata ta ra tinata Ebraio, dia tur mut kakit, ma i tatike:

³ Iau a tutana Iudaia, di ga kava iau aro Taso, arama Kilikia, ma di ga vale iau ta go

ra pia na pal pire ra ura kau i Gamaliel, di ga tovo iau varogop ma ra lavur dekdek na mangamangana ta ra varkurai kai ra lavur tama i dat, ma iau ga ngarao ure God, da avat par gori;

⁴ ma iau ga vakaina go ra Nga, ta umana dia ga virua, ma iau ga vi ta ra umana, a tarai ma ra vaden bula, ma iau ga varuk diat ta ra pal na banubat.

⁵ Ma ra tena tinabar i lualua ma ra umana patuana bula dia varve dovot i tana, tago iau ga kap ra umana buk ta diat tadav diat, dia bartalaina ma diat, ma iau ga vana me urama Damasko, upi ina vi pa diat dia ki abara uro Ierusalem upi da kure diat.

Paulo i varvai ure kana bung na nukpuku

(Apos 9:1-19; 26:12-18)

⁶ Ba iau vanavana ma iau maravai Damasko, ba ra keake i ki tur, a ngala na kapa marama ra bakut i pupua vakaian kikel iau;

⁷ ma iau bura ra pia, iau valongore ra nilai tikai i biti tagu: Saul, Saul, dave u milmilikuane iau?

⁸ Ma iau biti dari: Luluai, to ia u? I tatike tagu: Iau Iesu, a te Nasaret, nina u milmilikuane.

⁹ Ma diat ba ave varagur, dia gire ra kapa, ma pa dia valongore ra nilai nina amir tata me.

¹⁰ Ma iau tir ia: Luluai, ava ina pait ia? A Luluai i biti tagu: Una tut, una olo Damasko, ma da ve u abara

ta ra lavur magit di ga tibe tar ia tam, ba una pait ia.

¹¹ Ma tago iau pula ta ra minamar i nam ra kapa. diat, ave varagur ma diat, dia ben pa iau ma ra limagu, ma iau pot aro Damasko.

¹² Tikai, a iangina Anania, a tena variru da ra tinata na varkurai, ma ra Iudaia par dia ki abara, dia varvai ba ia ra bo na tutana,

¹³ i vut tadav iau ma i tur piragu, ma i biti: Saul, turagu, una nana mulai. Ma ta nam uka ra pakana bung iau gire pa ia.

¹⁴ Ma i biti: A God kai ra lavur tama i dat i ga tibe u, ba una nunure ra nuknukina, ma una gire ra Tena Takodo, ma una valongore ra nilaina ta ra ngiene.

¹⁵ Tago u kana tena varvai pire ra tarai par ta go ra magit u tar gire ma u tar valongore bula.

¹⁶ Ma dave go u kiki? Una tur, ma da baptaiso tam, ma una aring ta ra iangina, ma da dalu vue kaum lavur varpam.

A moro pire Paulo upi na varvai pire ra umana Tematana

¹⁷ Ma ba iau tar talil Ierusalem, ma iau araring ta ra pal na lotu, iau gire ta ra ninana, ma i biti tagu ba:

¹⁸ Una lulut, una vana lolalolo pa kan Ierusalem, tago pa diat a kapupi kaum varvai ure iau.

¹⁹ Ma iau biti: Luluai, dia nunure ba iau ga banubat

diat dia nur tam, ma iau kitakita diat ta ra lavur pal na lotu par;

²⁰ ma ba di ga doko kaum tena varvai, Stepano, iau bula iau ga tur pire diat, ma iau ga ongo tar ia, ma iau ga balaure ta umana mal kadiat dia doka.

²¹ Ma i tatike tagu ba: Una vana, ma ina tulue u uro vailik tadav ra lavur Tematana.

²² Ma dia valongore tuk tar ta go ra pakana tinata; ma dia tak ra ngie i diat ma dia oro: Boina ba go ra tutana dari na panie kan ra rakarakan a gunagunan, pa i ko ba na laun.

²³ Ba dia oraoro dari, dia vorodo vue kadia umana mal, ma dia vue imire ra tobon urama.

²⁴ Ma ra luluai i lualua i kure ba da kap ia ta ra kuba i ra tarai na vinarubu, ma da kita pala pa ia, upi na matoto, ba ava ra vuna dia oraoro dari ure.

²⁵ Ba dia tar vi ia ma ra umana vinau, upi da virit ia, Paulo i biti tai ra luluai i tur pirana dari: Dave, i takodo ba avat a virit a tutana Rom, ma pa ta bula ra varkurai boko?

²⁶ Ba ra luluai i valongore, i vana tadav ra luluai i lualua, ma i biti: Ava go u to na pait ia? Tago ni ra tutana a te Rom.

²⁷ A luluai i lualua i vana tadav ia ma i biti: Una ve iau, u laka a te Rom? Ma i tatike: Maia.

²⁸ Ma ra luluai i lualua i biti mulai dari: Iau ga kul ra kini ta go ra varkurai ma ra ngala na mani. Ma Paulo i biti: Di

ga kava iau me.

²⁹ Ma diat dia ga to na tir ia, dia ngo lulut kan ia; ma ra luluai i lualua i burut bula ba i nunure, ba ia ra te Rom, ma tago i tar vi ia.

Paulo i tur ta ra mata i ra kivung

³⁰ Ba i ga ningene, i mainge na nunure ra dovotina ure nam ra magit, ra Iudaia dia takun ia me, ma i pala ia, ma i vartuluai upi ra umana tena tinabar ngalangala, ma diat par ta ra kivung bula, diat a vana varurung; ma i agure vairop Paulo, ma i vaki ia ta ra mata i diat.

23

¹ Ma Paulo i bobo muka ra kivung, ma i biti: A umana turagu, iau tar vanavana ta ra mata i God tuk tar ta ra bung gori, ma ra balagu pa i takun iau ure ta magit.

² Ma Anania ra tena tinabar ngalangala i ve diat, dia tur maravai pirana, ba diat a par ra ngiene.

³ Ma Paulo i tatike tana: God na par u, u a papar a pal di ga kolo vapua ia, dave go u kiki upi una kure iau da ra tinata na varkurai, ma go u kure ba da par iau, ma pa i da ra tinata na varkurai?

⁴ Diat, dia tur maravai pirana, dia biti: Dave, una vul laka ra tena tinabar i lualua kai God?

⁵ Ma Paulo i tatike: A umana turagu, pa iau ga nunure, ba ia ra tena tinabar i lualua, tago di ga tumu ia ba: Koko una vul ra tena varkurai kai kaum tarai.

⁶ Ma ba Paulo i nunure ba ta umana dia Sadukaio, ma ta ra umana dia Parisaio, i manga oro ta ra kivung ba: A tara na turagu, iau a Parisaio, ma iau natu i ra Parisaio bula; go di takun iau ure ra nurnur ma ure ra nilaun mulai kadiat dia tar mat.

⁷ Ba i tar tatike dari, a umana Parisaio ma ra umana Sadukaio dia vartoto, ma ra nuknuk i diat ta ra kivung i enana varbaiai;

⁸ tago a Sadukaio dia biti ba pa ta nilaun mulai, ma pa ta angelo, ma pa ta tulungea i ra tarai, ma ra Parisaio dia kapupi dital par.

⁹ Ma dia tur pa ra ngala na varvareo; ma fa umana tena tutumu kai ra umana Parisaio dia tur, ma dia vartoto, dia tatike dari: Pa ave nuk tadav ta kaina magit ta go ra tutana; ma ba ta tulungen, ba ta angelo i tar tata pirana, dat a dave tana?

¹⁰ Ma ba i manga ngala ra vartoto, a luluai i lualua i burut, kan diat a kavir varbaiane Paulo, ma i tulue ra tarai na vinarubu, ba diat a irop, ma diat a al pa ia kan ra tarai, ma diat a agure ta ra kuba i diat.

¹¹ Ma ta ra marum, a Luluai i tur pirana, ma i tatike: Una gugu; tago da u tar varveai ure iau arama Ierusalem, damana bula una varvai aro Rom.

Ra tarai Iudaia dia varpit upi diat a doko Paulo

¹² Ba i keake mulai, a Iudaia dia tur guvai ma dia vavalima, ba koko diat a ian, ma koko diat a momo, ma na

tuk ta nam ra bung ba di tar doko Paulo tana.

¹³ A ivat na vinun ma i pirai diat, dia varpit dari.

¹⁴ Ma dia vana tadav ra umana tena tinabar ma ra umana patuana, ma dia biti: Ave tar kubu ma ave tar manga vavalima tuna, ba koko avet a en ta magit boko, ona pa ave doko boko Paulo.

¹⁵ Ma go avat ma ra kivung avat a ve ra luluai i lualua, ba na agure vairop ia tadav avat, upi avat a kure mal mule ra vartakun ure, ma avet a doka, ona pa i maravai boko.

¹⁶ Ma ra matua i Paulo i valongore, ba dia parau upi ia, ma i vana, ma i ruk ta ra kuba i ra tarai na vinarubu, ma i ve Paulo.

¹⁷ Ma Paulo i oro tika na luluai, ma i biti tana: Una ben go ra barmana tadav ra luluai i lualua, tago i mainge na ve tai tika na tinata.

¹⁸ Ma i agur pa ia tadav ra luluai i lualua ma i biti: Paulo, nam di ga banubat ia, i tar oro pa iau tadav ia, ma i ting pa iau ba ina agure go ra barmana piram, na ve u tai tika na tinata.

¹⁹ A luluai i lualua i ben pa ia ma ra limana, ma i tir ive dari: Ava go una ve iau tana?

²⁰ Ma i biti: A umana Iudaia dia tar kubu ba diat a ting pa u, upi una agure vairop Paulo ningene tadav ra kivung, upi na varogop ba una matoto bulu mulai ure.

²¹ Ma koko una ongo ta diat, tago a ivat na vinun ma i pirai diat, dia parau upi ia, ma dia tar kubu ma dia vavalima dari, ba koko diat

a ian ma koko diat a momo, ona pa dia doko boko Paulo; ma go dia nuk upi ta tinata tam.

²² Ma ra luluai i lualua i tulvue ra barmana, ma i tigel ia dari: Koko una ve ta tikai ba u tar ve iau ta go ra magit.

Di kap mal Paulo pire Pelik, ra tena varkurai na gunan

²³ Ma i oro pa ra ivu luluai tadav ia, ma i biti: Amur a vaninare ra ivu mar na tarai na vinarubu, ma lavurua na vinun na tarai dia ki ra os ma ra ivu mar na tarai dia kap rumu, upi avat a vana ta ra lavuvat na pakana bung ra marum ura Kaisaria;

²⁴ ma i ve dir bula ba dir a kap ra ura os bula, ba da vaki Paulo tana, ma diat a kap mal ia pire Pelik, ra tena varkurai na gunan.

²⁵ Ma i tumu ra buk dari tadav ia:

²⁶ Klaudia Lisia, tadav Pelik, ra bo na tena varkurai na gunan: Tatabai!

²⁷ A umana Iudaia dia ga kinim pa go ra tutana, ma dia ga to na doka, ma avet ma ra tarai na vinarubu, ave vana tadav diat, ma ave valaun pa ia; tago iau tar matoto ba ia ra te Rom.

²⁸ Ma iau ga mainge, ba ina matote ra magit dia takun ia me, ma iau ga agure vairop ia ta kadia kivung;

²⁹ ma iau ga matoto pa, ba dia takun ia ure ta umana magit ta kadia tinata na varkurai, ma pa dia takun ia ma ta magit i kat ba na virua tana, ba da vi ia tana.

³⁰ Ma ba di ve iau, ba dia tar varpit upi go ra tutana,

iau tul lulut vue piram, ma iau ve diat bula dia takun ia, ba diat a vartakun mulai piram.

³¹ Ma ra tarai na vinarubu dia kap Paulo ra marum ura Antipatri, da di ga ve tar diat.

³² Ba i ga ningene dia tulue ra tarai ma ra umana os, upi diat a vana me, ma diat, dia talil ta ra kuba i ra tarai na vinarubu.

³³ Ba dia pot Kaisaria, dia tul tar ra buk tai ra tena varkurai na gunan, ma dia kap Paulo bula pirana.

³⁴ Ma ba i tar luk ia, i tir upi kana gunan; ma ba i ga matote ba ia ra te Kilikia, i biti:

³⁵ Ba diat dia takun u, dia tar pot bula, ina valongore ra vartakun ure u; ma i kure ba da banu bat ia ta ra pal kai Erodes.

24

Ra tarai Iudaia dia takun Paulo

¹ Ba i tar par ra ilima na bung, Anania, ra tena tinabar i lualua, ma ta umana patuana, ma Tertulo, a tena tinata, dia vut, ma dia ve ra tena varkurai na gunan tai Paulo.

² Ba di tar oro pa ia, Tertulo i tur pa ra vartakun dari:

Pelik, u a tena tuna, ma ave kedek ta ra ngala na mal-mal tam, ma kaum varkurai i babat vue mangoro na kaina mangamangana kan go ra gunan;

³ ave mainge ke nam ta ra mangamangana par, ma ta ra gunagunan par, ma ave pite varpa tana.

⁴ Ma koko na manga kaugu tinata, kan ina vatalanguane u; iau lul u ba ta kaum var-mari, una valongore kaveve ta ik a tinata.

⁵ Ave nunure ure go ra tutana, ba ia ra tena vapur-puruan ta, ma i vuna ta ra purpuruan pire ra umana Iudaia par ta ra rakarakan a gunagunan, ma a raprap ta ra vuna lotu Nasaret;

⁶ ma i ga mainge ba na vakaina ra pal na vartabar, ma ave ga kinim ia [ma ave ga nuk ia ba avet a kure vada kaveve varkurai.

⁷ Ia kaka Lisia a luluai i lualua i ga ruk livuan ma i ga al varane pa ia kan ra lima i vevet ma ra karangap na kankan.

⁸ I ga kure ba diat nina dia takun go ra tutana, diat a pot piram;] ba una tir ia, una matoto tana iat ure go ra lavur magit ave takun ia me.

⁹ Ma ra umana Iudaia bula dia maravut ta ra vartakun, ma dia biti ba a dovotina go ra lavur magit.

Paulo i varvai kapa ta ra mata i Pelik

¹⁰ Ba ra tena varkurai na gunan i tanake tar ia upi na tata, Paulo i biti:

Iau gugu ba ina tata bat iau piram, tago iau nunure, ba u ga tena varkurai mangoro na kilala ta go ra tarai;

¹¹ ma una matoto, ba i tar a vinun ma a ivu bung uka ba iau ga vut arama Ierusalem, upi ina lotu;

¹² ma pa dia tadav amir ba amir vartoto ma ta tikai, ma vakir iau ununue ra kor na

tarai ta ra pal na vartabar, ba ta ra umana pal na lotu, ba ta ra pia na pal.

¹³ Ma pa diat a takun ot pa iau pira ma go ra lavur magit, dia takun iau me.

¹⁴ Ma go iau ve vakapa u, ba iau toratorom tai ra God kai ra lavur tama i vevet, ta nam ra Nga, ba go diat dia vatang ia ba ra lotu irai, ma iau nurnur ta ra lavur magit dia vardada ma ra tinata na varkurai, di ga tumu ia ta ra buk kai ra umana propet;

¹⁵ ma iau nurnur tai God upi ra nilaun mulai kadiat dia takodo, ma kadiat bula pa dia takodo; damana diat bula, dia nuk upi nam.

¹⁶ Dari iau ongor upi na langalanga vatikai ra balagu ta ra mata i God, ma ta ra mata i ra tarai bula.

¹⁷ Ma go ba i par mangoro na kilala iau pot mulai, upi ina kap ta umana vartabar ma ra umana tinabar tadav kaugu gunan;

¹⁸ dari dia tadav iau ta ra pal na vartabar, ba iau tar vagomgom pa iau, ma pa ta kor, ma pa ta varvareo; ta umana Iudaia marama Asia avet,

¹⁹ ma ba dia nunure ta magit ure iau, dave pa dia vana uti pira, upi diat a takun iau?

²⁰ Ma boina ba go diat, diat a vatang boko ra kaina magit dia ga tir tadav ia tagu, ba iau ga tur ta ra mata i ra kivung,

²¹ ia kaka bar go, kaugu kopo no tinata, ba iau ga tur livuan ta diat, iau ga oro dari: Iau tur ta ra mata i vavat gori

upi da tir iau ure ra nilaun mulai kadiat dia ga mat.

²² Ma tago Pelik i kabinana bula a ik ure go ra Nga, i tul vakari vue diat, ma i biti: Ba Lisia ra luluai i lualua i tar pot, ina kure ot pa kavava vartakun.

²³ Ma i ve ra luluai na vinarubu ba na vake Paulo, ma na mari ia bula, ma koko na tugal vue ra umana talaina ba dia torom tana.

Paulo i tur ta ra mata i Pelik ma Drusila

²⁴ Ba i tar par ta ra umana bung mulai, Pelik ma kana tulai Drusila, a vavina Iudaia, dir vut ma dir vartuluai upi Paulo, ma dir valongore ure ra nurnur tai Iesu Kristo.

²⁵ Ma ba i tatata ure ra mangamangana takodo, ma ure ra mangamangana vovovon, ma ure ra varkurai namur, Pelik i burut na kaia, ma i biti: Go una vana ka boko, ba ta bung iau langalanga, ina oro pa mule u.

²⁶ I mainge bula, ba Paulo na kul ia, upi na pala vue; kari i vala varvartuluai upi ia, ma dir tata me.

²⁷ Ma ba i tar par ra ivu kilala, Pokio Pesto i ki ur vue Pelik; Pelik pa i ga pala vue Paulo, tago i mainge upi ra umana Iudaia diat a manane.

25

Paulo i lul upi ra Kaisar na varkurai ure

¹ Io, ba Pesto i tar vut ta nam ra langun, i ki pa ra utul a bung Kaisaria, ma i vana urama Ierusalem.

² Ma ra umana tena tinabar ma ra umana luluai ta diat a Iudaia, dia varve tai Paulo;

³ ma dia varting, dia tir ia ba na mari diat ure, ma na vartuluai ba na vana uti Ierusalem; ma dia ga varpit upi diat a doka na nga.

⁴ Ma Pesto i biti ka ba di vake Paulo ara Kaisaria, ma ba ra ik boko ia bula na vana.

⁵ Ma i tatike: Boina ba ta umana luluai ta vavat dat, dat a vana ura ma ba ta magit i rara ta go ra tutana, avat a takun ia me.

⁶ Ma ba i tar ki pire diat lavutul ba ra vinun na bung bar i vana Kaisaria; ma ba i ga ningene i ki ta ra kiki na varkurai, ma i kure ba da kap Paulo tadav ia.

⁷ Ba i tar pot, a umana Iudaia marama Ierusalem dia tur vurkikilane, ma dia manga takun ia ma ra mangoro na mamat na vartakun, ma dia mama takun ot pa ia.

⁸ Ma Paulo i varpuai dari: Pa iau ga pait ta ik a varpiam ure ra varkurai kai ra Iudaia, ba ure ra pal na vartabar, ba ure ra Kaisar.

⁹ Pesto i mainge ba diat a talaina ma ra umana Iudaia, ma i tir Paulo: Dave, una vana laka urama Ierusalem, ma ina kure go ra lavur magit abara?

¹⁰ Ma Paulo i tatike: Go iau tur pire ra kiki na varkurai kai ra Kaisar, ma i kat ba da kure iau ati; pa iau ga varpiam tadav ra tarai Iudaia, ma u tar nunure bulu.

¹¹ Ona iau a tena varpiam, ma ba iau tar pait ta magit

i topa ia ba ina virua tana, pa iau ole ra vinirua; ba go ra lavur magit dia takun iau me pa i dovot, to ia na tul tar iau ta diat? Iau vatang upi ra Kaisar.

¹² Ba Pesto dia tar tata ma diat ta ra kivung, i tatike: Go u tar vatang upi ra Kaisar, ma ina tulue u tadav ra Kaisar.

Paulo i tur ta ra mata i Agripa ma Bernike

¹³ Ba i tar par ta umana bung mulai, Agripa ra king ma Bernike, dir pot aro Kaisaria, ma dir vage pa Pesto.

¹⁴ Ba dir ki mangoro na bung abara, Pesto i ve ra king tai Paulo, ma i biti: Tika na tutana go, Pelik i ga vi ia, ma i ga vana kan ia;

¹⁵ ma ba iau ga ki Ierusalem, a umana tena tinabar ngalangala ma ra umana patuana kai ra Iudaia dia ve iau tana, ma dia ting pa iau ba ina kure vakaina.

¹⁶ Ma iau ga ve diat ba vakir a mangamangana kai ra tarai Rom, ba da tul tar ta tutana ba pa dia varkuvo lua boko ma nina diat dia takun ia, upi na tata bat ia ta ra magit dia takun ia me.

¹⁷ Ba dia ga vut varurung ati, pa iau ga vabing, ba i ga ningene ke, iau ki ta ra kiki na varkurai, ma iau kure ba da kap nam ra tutana.

¹⁸ Ba diat dia takun ia dia tur, vakir dia takun ia ma ta kaina magit da nina iau ga nuk ia;

¹⁹ dia takun ia ka ma ta umana magit ure kadia lotu

iat, ma ure tikai, a iangina Iesu, i ga mat, ma Paulo i biti ba i ga laun mulai.

²⁰ Ba iau purpuruan ba ina dave ma ra vartir ta go ra lavur magit, iau tir ia ba na vana urama Ierusalem ma da kure tana abara.

²¹ Ma ba Paulo i lulul ba na ki pa ra varkurai kai ra Kaisar, iau vartul upi da vake ka boko tuk ta ra bung ba ina tulue tadav ra Kaisar.

²² Ma Agripa i tatike tai Pesto: Iau bula, iau mainge ba ina valongore go ra tutana. Ma i biti: Ningene una valongore.

²³ Io, ba i ga ningene, ma Agripa ma Bernike dir vut ma ra ngala na minong, diat ma ra umana luluai dia lualua, ma ra umana luluai ta nam ra gunan, ma ba dia ki ta ra pal na valavalongor, i vartuluai upi Paulo, ma dia ben ia.

²⁴ Pesto i biti: Agripa ra king ma avat bula ra kor na tarai da ki ati, ava gire go ra tutana, a tarai Iudaia dia ga ting pa iau arama Ierusalem ma ati bula ure, ma dia ga oraoro, ba pa i ko upi na laun boko.

²⁵ Ma pa iau ga tir tadav ta magit i topa ia ba na virua tana, ma tago i ga vatang upi ra Kaisar ba na kure, iau tar kure ba ina tulue tadav ra Kaisar.

²⁶ Ma pa iau nunure bulu ta magit ba ina tumu ia ure tadav kaugu ngalangala. Kari iau kap ia ta ra mata i vavat gori, ma ta ra matam muka, Agripa ra king, upi ba

i par go ra vartir, ina nunure nam ba ina tumu ia ure.

²⁷ Tago iau nuk ia, pa i ko ba da tulue tikai, di ga vi ia, ma pa di vatang ta magit, di takun ia me.

26

Paulo i tata varvai kapa ta ra mata i Agripa

¹ Agripa i biti tai Paulo: Di tul tar iu, ba una tata are u. Ma Paulo i tulue ra limana ma i tata bat ia dari:

² Agripa ra king, iau nuk ia ba iau ti doan, tago ina varpuai ta ra matam gori ta ra lavur magit a Iudaia dia takun iau me;

³ tago u a tene ta ra lavur mangamangana ma ta ra lavur tinata na vartovo kai ra Iudaia; ma go iau lul u, ba una valongore mal iau.

⁴ A Iudaia par dia nunure kaugu mangamangana vatikai papa amana iat ba iau ga bul, ma iau ki pire ra tarai ta kaugu gunan, ma arama Ierusalem bula;

⁵ ba dia mainge upi diat a varvai, dia nunure iau, ba papa ania iat iau murmur muka ra mangamangana kai ra umana Parisaio, nina ra vuna tarai i ongor mat ta kada lotu.

⁶ Ma go iau tur ati, upi da kure iau ure ra nurnur ta nam ra tinata na varvatading, God i ga tatike tadav ra lavur tama i dat;

⁷ ma kada a vinun ma a ivu vuna tarai dia vura torom muka tadav God a bungbung na keake, ma ra bungbung na marum, ma dia nurnur bula, upi diat a vatur vake

nam ra tinata na varvatading. Io, King, nam ra nurnur a Iudaia dia takun iau tana.

⁸ Ta ra ava ava nuk ia ba pa i dovot, ba God i valaun diat dia tar mat?

⁹ Iau bula, iau ga nuk ia ra balagu, ba i boina ba ina pait mangoro na magit na tur varbat ure ra iang i Iesu, ra te Nasaret.

¹⁰ Ma iau ga papait dari bula aro Ierusalem, iau ga varuk mangoro na tena gomgom ta ra umana pal na banubat, ba ra umana tena tinabar ngalangala dia ga tul tar iau; ma ba di ga doko diat, iau bula, iau ga mulaot i tana.

¹¹ Ma ba iau ga vavala vabilak diat ta ra lavur pal na lotu, iau ongor ma ra valar diat, upi diat a varvul, ma tago iau kulot na kaia ure diat, iau ubu diat ta ra gunagunan bula aro vailik.

Paulo i varvai ure kana bung na nukpuku

(Apos 9:1-19; 22:6-16)

¹² Ma ba iau vana Damasko ta ra vartuluai kai ra umana tena tinabar ngalangala ma iau kap ra varkurai ta diat,

¹³ ma ba ra keake i ki tur, io, King, iau gire ra ngala na kapa marama ra bakut, i manga lia ta dir ma ra matana keake, ina i pupua kikil iau ma diat bula ave varagur.

¹⁴ Ba ave tar bura par ra pia, iau valongore ra nilai tikai i tatike tadav iau ta ra tinata Ebraio dari: Saul, Saul, dave u milmilikuane iau? I dekdek piram, ba una rua ra rumu.

¹⁵ Ma iau tatike ba: Luluai, to ia u? Ma ra Luluai i biti: Iau Iesu, nam u milmilikuane;

¹⁶ una tut, ma una tur ma ra ura kaum; iau tur kapet piram, upi ina togue u, upi u ra tultul ma ra tena varvai ta ra lavur magit u tar gire tagu, ma ta ra lavur magit bula ba ina vaarike boko tam;

¹⁷ ma ina valaun u kan ra tarai, ma kan ra lavur Tematana bula, nina ba ina tulue u tadav diat,

¹⁸ upi una vakapa ra mata i diat upi diat a vana tapuku kan ra bobotoi tadav ra kapa, ma kan ra dekdek kai Satan tadav God, upi diat a vatur vake ra punpun vue ai ra lavur varpiam, ma ra tiniba pire diat dia gomgom ta ra nurnur tagu.

Paulo i varvai ure kana papalum

¹⁹ Io, Agripa ra king, pa iau ga kamala ta go ra ninana marama ra bala na bakut;

²⁰ iau ga varve diat aro Damasko ma Ierusalem, ma ta ra gunagunan par Iudaia, ma diat ra lavur Tematana bula, ba diat a nukpuku, ma diat a talil tadav God, ma diat a pait ra umana papalum dia topa ra nukpuku.

²¹ Ta go ra vuna a Iudaia dia ga kinim iau ta ra pal na vartabar, ma dia ga mainge ba diat a doko iau.

²² Ma tago God i ga maravut iau, kari iau tur boko gori, iau varvai tadav ra tarai ma ra umana ngalangala bula, ma iau tatike nam uka ba ra lavur propet, diat

ma Moses bula, dia ga biti ba na vana rikai boko;

²³ ba Kristo na mat, ma na vaarike value ra kapa ta ra nilaun mulai kan ra minat tadav ra tarai ma tadav ra lavur Tematana bula.

²⁴ Ba i tatata bat ia dari, Pesto i manga biti: Paulo, u ti papaua; kaum ngala na vartovo i tar pukue u, upi una papaua.

²⁵ Paulo i biti: Pesto, u a bo na luluai, pa iau papaua, go iau tatike vaarike ra tinata i dovot, a tinata na kabinana bula.

²⁶ Tago ra king i nunure go ra lavur magit, ma iau ve bulu go kaugu tinata; tago iau nunure pa i ngulngul tai ta tikai ta go ra lavur magit; tago pa di ga pait ive diat ta ra vabuman na pal.

²⁷ King Agripa, dave laka, u nurnur tai ra umana propet? Iau nunure u ti nurnur.

²⁸ Agripa i biti tai Paulo: Ma go kaum a ik a tinata bar u nuk ia ba una pukue pa iau, upi iau bula ra talai Kristo?

²⁹ Paulo i tatiike: Iau mainge ke tai God, ba na ikilik bar, ba na ngala bar, ba u ma avat par ava valavalongore iau gori, dat a varogop, ma ia kaka go ra umana vivi koko.

³⁰ Ma ra king i tur, ma ra tena varkurai na gunan, ma Bernike, ma diat bula, dia tar kiki me;

³¹ ba dia tar vana irai, dia tatata, ma dia biti: Go ra tutana pa i ga pait ta magit i topa ia ba na virua tana, ba da vi ia tana.

³² Ma Agripa i biti tai Pesto: Gala go ra tutana pa i ga vatang upi ra Kaisar, gala na topa ia ba da pala vue ke.

27

Paulo i ki ra parau pi uro Rom

¹ Ba di tar kure ba avet a ki ra parau uro Italia, di tul tar Paulo, ma ta ra umana bula di tar vi diat, tai tika na luluai, a iangina Iulio, ta ra vuna tarai na vinarubu kai Augusto.

² Ma ave koa ta ra parau marama Adramiteno, ma di biti ba na rarat vanavana ta ra valvalian Asia. Ma ave vana oai me; avet ma Aristarko a tutana Makedonia maro Tesalonika.

³ Ba i ga ningene ave pukai gil Sidon. Iulio i mari Paulo, i tul tar ia ba na tur pa pire ra umana talaina, upi diat a vangoa.

⁴ Ave vana mulai, ma ave vanavana bakit Kipro, tago a vuvu maro lua.

⁵ Ba ave tar bolo na ta maravai Kilikia ma Pampilia, ave pukai Mira, a pia na pal Likia.

⁶ A luluai i tadav tika na parau maro Alekandria abara, ba na vana Italia; ma i vako tar avet i tana.

⁷ Ma mangoro na bung ave vana vovovon ika, ma i tup avet ra vinavana uro Kinido, tago a vuvu i tur bat avet, ma ave vanavana bakit Kreta maravai Salmone,

⁸ ma i tup avet bula a ninarat abara, ma ave tadav tika na gunan a iangina: A umana Bo na Tungunana; go

i maravai ta ra pia na pal Lasea.

⁹ Ba di tar vole vue mangoro na bung, ma dia burutue ra vinavana, tago ra Vinevel i tar par, Paulo i pit diat,

¹⁰ ma i tatike: Avat a tarai, iau gire ba go ra vinavana na manga vakaina ra parau ma ra kinakapuna, ma kada nilaun bula.

¹¹ Ma ra luluai na vinarubu i kapupi ra luluai na parau, ma nina bula ba kana ra parau, ma pa i valongore ra tinata kai Paulo.

¹² Ma mangoro ta diat dia biti, ba diat a vana na ta, ma diat a valar ra vinavana Poinike, a tungunana Kreta, i tur kapa ta ra taur ma ra taubar bula, ma diat a ung vue ra kilala na vuvu abara, tago ni ra tungunana pa i ga ko upi da ung vue ra kilala na vuvu tana.

A vuvu na taoai i tut ma i manga karangap

¹³ Ba ra taubar i vuvu vovovon, dia nuk ia ba i topa diat, ma dia rubat ra vakai, ma dia rarar vanavana ra valvalian Kreta.

¹⁴ Ma pa i vavuan ba ra vuvu na taoai i tut, a iangina Oirakilon, i manga karangap;

¹⁵ ma ba i tut tadav ra parau, ma ra parau i mama ogor pa ra matana vuvu, ave vungue upi ra ta na gogone ke.

¹⁶ Ma ba ave vilavilau bakit ta ra ta kikul ik, a iangina Klauda, i tup avet, ba ave al vake ra bot;

¹⁷ ma ba dia tar al vake ra bot, dia vi pamur ra parau; ma dia burut ba avet a vana taun ra Sirti, ma dia valure vue ra lavur magit marama liu, ma ra ta i gogone ke ra parau.

¹⁸ Ma tago a parau i dadadar na kaia ta ra ngala na vuvu, dia vue vadudu ra tabaridik ba i ga ningene;

¹⁹ ma ta ra vautuluna bung dia vue ma ra lima i diat ra lavur magit ai ra parau.

²⁰ Ma ba mangoro na bung ra matana keake ma ra umana tagul pa dia pupua, ma ra vuvu na kaia i tup avet, pa ta i nuk ia mulai ba avet a laun.

²¹ Ba i tar peal ra bung ba pa dia ga ian tana, Paulo i tur rikai livuan ta diat, ma i biti: Avat a tarai, gala ava ga tar valongore iau ba koko avat a vana irai mara Kreta gala ra kaina dari ma ra vovolo pa na tup avat.

²² Ma go iau ting pa avat, ba koko avat a burut, pa ta tikai ta vavat na virua, a parau ka na virua.

²³ Tago tika na angelo kai nam ra God ba iau kana, ma iau toratorom tana, i tur piragu ra marum,

²⁴ ma i biti: Paulo, koko una burut; una tur boko ta ra mata i ra Kaisar; ma God i tar tul tar bula nam diat i tam, ava ti varagur ma diat, upi avat a laun par.

²⁵ Ma go, a tara na turagu, avat a balamat, iau nurnur tai God ba na pait nina i tar ve iau tana.

²⁶ Dat a vana tadav boko tika na lolo.

²⁷ Ba i tar vinun ma a ivat na bungbung na marum, ma ra vuvu i kap vurvurbingitane avet ta ra ta, a iangina Adria, ba ra mutumut, a umana tena ta dia nuk ia, ba ave vanavana maravai tai ta gunan;

²⁸ ma dia valar ra maluvina na ta, ma i a ura vinun na pokopokono; ba ra ik boko dia valar mule, ma i vinun ma ra ilima na pokopokono.

²⁹ Ma dia burut kan avet a vana taun ta mama, ma dia vue ra ivat na vakai mara ra muruna parau, ma dia kaina upi ra keake.

³⁰ Ma ba ra umana tena ta dia nuk upi ra nilop kan ra parau, ma dia tar pala vaba vue ra bot na ta, varogop ba diat a vung ta umana vakai ta ra luaina parau,

³¹ Paulo i biti tai ra luluai na vinarubu, diat ma ra tarai na vinarubu dari: Ona go diat dia lop kan ra parau, avat a mama laun.

³² Ma ra tarai na vinarubu dia kutu vue ra umana veveve ta ra bot, ma i bura ka.

³³ Ma ba i to na lar, Paulo i ting pa diat par ba diat a ian, i biti: Go a vinun ma ra ivat na bung ava kiki, ma ava vevel, pa ava ga en ta magit;

³⁴ ma go iau ting pa avat ba avat a ian upi avat a laun, tago pa ta pepe na ulu i vavat na virua kan ra ulu i ta tikai ta vavat.

³⁵ Ba i tar tatike dari, i tak pa ra gem, ma i pite pa God ta ra mata i diat par, ma i tabik ia, ma i ian.

³⁶ Ma diat par dia gugu, ma

dia ian bula.

³⁷ Avet par ta ra parau a ivu mar ma lavurua na vinun ma laptikai na tarai.

³⁸ Ba dia tar maur, dia vairop vapapa ra parau, dia vue vadudu ra vit na ta.

A parau i virua

³⁹ Ba i keake, dia mama gire ilam ra gunan; dia gire ke tika na tungunana ma ra valian, ma dia biti ba i boina bar ba diat a vana ma ra parau tana.

⁴⁰ Ma dia pala vue ra umana vakai, dia vana kan diat na ta, ma dia pala: vue ra umana vinau ta ra ura vo tatatabai bula, ma dia al pala ra sel na lua upi na topa ra vuvu, ma dia tung upi ra valian.

⁴¹ Ma ba dia vana ur ta ra gilgil na veo, a ta i varpalak tana, ra parau i kakarat ta ra veo, ma ra luaina parau i kor vatikai tana, ma ra muruna i tapamar ta ra karangap i ra bobol.

⁴² Ma ra tarai na vinarubu dia mainge ba da doko diat, di ga vi diat, kan ta umana diat a alir ur, ma diat a lop.

⁴³ Ma ra luluai na vinarubu i mainge pi na valaun Paulo, ma i tigel kadia mamainga; ma i kure ba diat, dia nunure ra nialir, diat a pil, ma diat a alir lua upi ra valian;

⁴⁴ ma ta ra umana diat a alir murmur ta ra umana pal a davai, ba ta ra lavur magit kai ra parau. Damana diat par dia laun ura ra valian.

¹ Ma ba ave tar laun, ave matoto ba ra iang i nam ra lolo ba Melite.

² A tarai vakuku dia mari muka avet; dia voto ra iap ma dia agur pa avet par, tago a ngala na bata ma ra mudian.

³ Ma ba Paulo i tak pa ra vinvin davai, ma i vaulung ra iap me, a vui i vana rikai ta ra laplapiran, ma i taba ta ra limana.

⁴ Ba ra tarai vakuku dia gire ra vui i tabataba ta ra limana, dia biti vargil dari: Go ra tutana a tena vardodoko bar, i laun kan ra ta, ma ra Balbali pa i vungue upi na laun.

⁵ Ma i vue pikire vue ra vui ta ra iap, ma vakir i kaina tana.

⁶ Dia nuk ia ba na ung, ma na bura mat vakaian; ba dia vavuan ma ra ki ung upi ia, ma pa ta kaina magit i tadav ia, dia nukpuku, ma dia biti ba tika na god.

⁷ A iang i ra luluai ta go ra lolo, Poplio, ma kana umana gunan dia ki ta go ra papar, ma i agur pa avet, ma i mari avet a utul a bung ta ra kubana.

⁸ Ma ra tama i Poplio i vava, i mait ma ra malamalapanang ma ma ra balavana; ma Paulo i ruk tadav ia, ma i araring, ma i palagur ia ma ra ura limana, ma i valagar pa ia.

⁹ Ba i ga par dari, diat par dia mait ta go ra lolo dia vana tadav ia, ma i valagar pa diat;

¹⁰ ma diat bula, dia manga ru avet ma mangoro na magit na variru; ma ba ave

koa mulai dia tabar tule avet ma ra lavur magit i topa avet.

Kan Melite pi uro Rom

¹¹ Ba i ga par a utul a gai, ave vana ta ra parau maro Alekandria, i tar ung vue ra kilala na vuvu ta go ra lolo, kana vakilang Ra Ura Kanga.

¹² Ma ave pukai gil Sirakusa, ma ave ki abara a utul a bung.

¹³ Ma ave vana pa mabara urama Region, ma ra bung namur a taubar i vana rikai, ma ba i ga ningene ave pukai Potiolo; i;

¹⁴ ma ave tadav ta umana ekelesia abara; ma dia mari vake avet; ma ave ki pire diat lavurua na bung; damana ave vana uro Rom.

¹⁵ Ba ra umana ekelesia mabara dia tar valongore ra varvai ure avet, dia barat avet ara Tavul a Bung Apio, ma ara Tabautul a Pal na Vavagil; ba Paulo i gire diat, i pite pa God ma i gugu tana.

Aro Rom

¹⁶ Ba ave ga tar olo Rom, di nur tar Paulo ba dir a ki ma ta tika na tena vinarubu ba na balabalaure.

¹⁷ Ba i ga par a utul a bung, i oro varurue ra umana raprap kai ra Iudaia, ma ba dia pot varurung, i biti ta diat: A tara na turagu, pa iau ga vakaina ra tarai, ba ra lavur mangamangana kai ra lavur tama i dat; arama Ierusalem dia ga vi tar ika iau ta ra lima i ra tarai Rom;

¹⁸ ma ba dia ga tir iau, dia ga mainge ba diat a pala vue iau, tago pa ta vuna ba ina virua tana.

19 Ma ba ra Iudaia dia tigel bat diat, iau vatang upi ra Kaisar; ma vakir iau takun kaugu vuna gunan ma ta magit.

20 Ma go ra vuna iau tar ting pa avat i tana, ba dat a varboboi, ma dat a tata bula; tago di ga vi iau ma go ra vivi na palariam, ure ra kini nunur kai ra Israel.

21 Ma dia biti tana: Pa ta buk maro Iudaia i tadav avet ure u, ma pa ta tura i vevet i ga pot ati upi na varveai tai ta kaina magit ure u.

22 Ma ave mainge, ba avet a valongore ra nuknukim tam; tago ave nunure ba di tur bat go ra mangamangana lotu irai ta ra gunagunan par.

23 Ba dia tar kubu tar kadia bung, dia kor pirana ta ra kubana; ma i pala ia ma i ve vakapa tar ia ta diat ra varkurai kai God, ma i ve vovo pa diat ma ra tinata na varkurai kai Moses, ma ta ra lavur propet bula ure Iesu; i tur pa ia ra malana ma i tuk tar ta ra ravian.

24 Ma ta ra umana dia kapupi ra tinata i ga ve diat i tana, ma ta ra umana pa dia nurnur.

25 Ba dia tar vartoto ure, dia vana, ba Paulo i tar tatike value ra kopono tinata dari: A dovotina ra Takodo na Tullungen i ga tatike tai Iesaia ra propet tadav ra umana tama i vavat lualua dari:

26 “Una vana tadav go ra tarai, ma una tatike:

Avat a valavalongor ma ra talinga i vavat ma pa avat a matoto muka;

Avat a nana ma ra mata i vavat, ma pa avat a gigira ilam;

27 Tago ra bala i go ra tarai i bira,

Ma ra talinga i diat i vout, Ma dia ga vapula ra mata i diat;

Kan diat a nana ma ra mata i diat,

Ma kan diat a valongor ma ra talinga i diat,

Ma kan diat a matoto ma ra bala i diat.

Ma kan diat a talil mulai, Ma ina valagar pa diat.”

28 Ma go avat a nunure, ba di ga tulue go ra varvalaun kai God tadav ra lavur Tematana; diat a valongore bula.

[29 Namur ta kana tinata, a umana Iudaia dia vana varbaiai, ma dia manga vartoto vargil.]

30 Ma i ki ra ivu kilala ot ta ra pal i tokom pa ia, ma i vala pa diat par dia rukruk tadav ia,

31 ma i varveai ta ra varkurai kai God, ma i vartovo ta ra lavur magit ure ra Luluai Iesu Kristo, pa i burut tuna ma patana i tigel ia.

A BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI ROM

¹ Paulo, a tultul kai Iesu Kristo, di ga ting pa ia upi na apostolo, di ga tibe vaire vue ure ra bo na varvai kai God,

² nam i ga vatading value tana ma ra ngie i ra lavur propet ta ra Buk Tabu,

³ ure Natuna Iesu Kristo kada Luluai, nina di ga kava ma ra pal a pakana ta ra vuna tarai David,

⁴ ma ta kana nilaun mulai kan ra minat i ga vakilang vadekdek ia ba ia ra ongor na Natu i God, ta ra Tulungea i ra gomgom na mangamangana:

⁵ ure nina ave tar vatur vake ra varmari ma ra kiki na apostolo, upi ra lavur vuna tarai diat a vatur vake ra tinorom ta ra nurnur, ure ra iangina;

⁶ avat bula livuan ta diat, di ga ting pa avat upi avat kai Iesu Kristo;

⁷ tadav avat par ava ki Rom, a vakak na tarai kai God, di ga ting pa avat upi avat a umana teña gomgom: A varmari tadav avat ma ra malmal tai God, Tama i dat, ma ra Luluai Iesu Kristo.

A niaring na pite varpa

⁸ Go lua, iau pite pa kaugu God tai Iesu Kristo ure avat par, tago di vata-
vatang kavava nurnur ta ra rakarakan a gunagunan par.

⁹ Tago ra God nam ba iau toratorom tana ma ra tulungeagu ta ra bo na varvai kai Natuna, i nunure muka, ba pa iau ngo ma ra niaring ure avat,

¹⁰ ma ta kaugu niaring a bungbung iau lul God, upi ba tumu i mamainge damana, ina pait valar pa kaugu vina-
vana tadav avat.

¹¹ Tago iau mainge tuna ba ina gire avat, upi ina tul tar ta vartabar ta vavat ba na topa ra tulungea i vavat, upi na vapidikat avat;

¹² a kukuraina dari, ba dat a vamaram vargilliane dat, ure kada nurnur, avat ure kaugu nurnur ma iau ure kavavat.

¹³ Ma pa iau mainge ba avat a tuptup, a tara na turagu, ba iau ga kumkubu milat, ba ina tadav avat (ma tuk tar ta ra bung gori pa iau ga langalanga) upi ina gire ta vuai kaugu papalum pire vavat, da iau tar gire tai ta umana Tematana bula.

¹⁴ Kaugu ra tiniba muka ba ina varvai pire ra umana Elenas, ma pire ra enana tarai bula, pire diat dia kabinana ma diat dia tabobo.

¹⁵ Damana, iau iat, iau tar mainge tuna upi ina ve ra bo na varvai ta vavat bula ava ki Rom.

A dekdek i ra bo na varvai

¹⁶ Tago pa iau vavirvir ma ra bo na varvai; tago ia ra dekdek i God upi na valaun vapar diat dia nurnur; a te Iudaia lua, ma ra te Elenas bula.

¹⁷ Tago tana iat ra var-
vatakodo kai God i arikai ta

ra nurnur upi ra nurnur; da di ga tumu ia: A umana tena takodo diat a laun ta ra nurnur.

A nirara kai ra tarai

¹⁸ Tago ra kankan kai God i tar vana rikai marama ra bala na bakut ure ra lavur varpian tadav God ma ra mangamangana ba pa i takodo pire ra tarai, nina dia taun bat ra dovotina ma ra mangamangana ba pa i takodo;

¹⁹ tago nam ra minatoto ure God ba na topa ra tarai i tar arikai ta diat; tago God i tar vateten tar ia ta diat.

²⁰ Tago ra lavur magit ure God ba pa dia vevegene papa ra vunapai ra vavaki na rakarakan a gunagunan dia tar tur kapa ta ra mata i ra tarai tago ra lavur magit di ga vaki diat, dia vamototone diat ure ra dekdek i God ba pa na mutu, ma ba ia ra God tuna; ma damana pa dia langalanga muka;

²¹ tago ba dia tar nunure God, pa dia ga ru ia da i topa God, ma pa dia ga pite varpa pirana; dia ga nuknuk vakuku, ma i ga bobotoi ra tabobo na bala i diat.

²² Ba dia ga malamala tena kabinana, dia ga papaua vanavana,

²³ ma di ga pukue ra minamar i God, ba pa na nunure ra mareng na minat, upi na da ra malalar i ra tutana ba na mareng boko, ma ra malalar i ra umana beo, ma ra lavur leing ba a ivat ra kak i diat, ma ra lavur mangana dia kakakao ra pia.

²⁴ Kari go God i ga nur tar diat ta ra lavur magit i dur, nina i arikai ta ra lavur bilak na mamainga ta ra bala i diat, ba diat a vabilak vargiane ra paka i diat;

²⁵ tago dia ga pukue ra dovotina ure God, ma dia ga kia vue ma ra vavaongo, ma dia ga manga ru ra magit God i ta vaki ia ma dia ga ongo tana, ma ta ra Tena Vavaki pata, nina i ti doan tukum. Amen.

²⁶ Kari go ra vuna God i ga nur tar diat ta ra lavur bilak na mamainga; tago kadia vaden dia ga kia vue nam ra mangamangana di ga vaki diat me ma nam ba pa i topa diat;

²⁷ ma damana bula ra tarai, dia ga vana kan ra vaden ma ra mengamangana tinulai, ma kadia kaina mamainga i ga malamalayang vargil, a tarai dia ga pait nam i bilak varurung ma ra tarai ka, ma ra vapuak, ba i ga topa ra kaina maukua i diat, i ga tadav diat muka.

²⁸ Ma tago dia ga ole upi diat a vatur vake ra minatoto ure God ta ra nuknuk i diat, God i ga nur tar diat ba diat a mur ra kaina nuknuk i diat, upi diat a pait nam ra lavur magit ba pa i topa ia;

²⁹ dia ga buka ma ra mangamangana gegagege, a lavur mangamangana ba pa i takodo, a varbat, ra kaina ninunuk; dia ga buka ma ra varngu, a vardodoko, a varpuapuai, a vaongo, avavagu; dia ga varvamaianoa,

³⁰ dia ga varurai vargil, dia ga milmilikuane God, pa dia ga ruva, dia ga mala-mala luluai, dia ga tibuna pite pa diat mulai, dia ga pait vaarike ra lavur kalamana kaina mangamangana, dia ga piam vue ra umana tavu i diat,

³¹ pa dia ga minana, dia ga vatamam vue ra lavur magit dia ga kubu ia, pa ta bo na mangamangana, da nam di ga vaki ra tarai me, i ga ki ta diat, pa dia ga varmari;

³² dia ga nunure ra varkurai kai God, ba diat dia papait go ra lavur magit, diat a virua tana; ma vakir dia ga pait diat ika, dia mulaot bula ta diat, dia papait diat.

2

A varkurai kai God

¹ Damana pa u langalanga To An, ba u to ia bar, u varkurai; tago nam u kure ta ra tikai tana, u kure vakaina mule u tana; tago u nam u kure ta tikai, u papait bula nam ra lavur magit.

² Ma da nunure ba ra varkurai kai God i dovot muka pire diat dia papait nam ra lavur magit.

³ Ma dave u To An, u nam u kure diat dia papait nam ra lavur magit, ma u bula u papait diat, u biti vang ba ra varkurai kai God pa na tadav u?

⁴ Ba dave, u nuk piapiam laka ra pepeal bo na magit ta kana varmari ma kana kini vovovon ma ba pa i ga bali lulut kaum mangamangana, ma pa u nunure vang ba ra

varmari kai God i varirap u ta ra nukpuku?

⁵ Ma tago i leo ra balam ma pa u nukpuku, u lu varurue mule ra ngala na kankan ta ure u upi ra bung na kankan ma ra bung ba da vaarike ra dovot na varkurai tana kai God;

⁶ nina ba na vapuak ra tarai par tikatikai da kadia lavur papalum;

⁷ diat dia ongor vatikai ma ra bo na papalum upi ra minamar ma ra variru ma ra nilaun tukum, na tul tar ra nilaun ba pa na mutu ta diat,

⁸ ma diat dia varpuapuai, ma pa dia torom ta ra dovotina, ma dia torom uka ta ra lavur mangamangana pa i takodo, a kankan ma ra ninunuk na bala kadik,

⁹ a kinadik ma ra niligur na tadav ra lavur tarai par dia pait ra kaina, a Iudaia lua ma ra Elenas bula;

¹⁰ ma ra minamar ma ra variru ma ra malmal tadav diat par tikatikai dia papait ra magit i boina, tadav ra te Iudaia lua ma tadav ra te Elenas bula;

¹¹ tago ra tarai dia varogop par ta ra mata i God.

¹² Tago diat par dia ga pait ra varpiam ma pa ta boko ra tinata na varkurai, diat a virua ma pa da takun diat ma ra tinata na varkurai; ma diat par dia tar nunure ra tinata na varkurai ma dia tar pait ra varpiam, da ga kure diat ta ra tinata na varkurai;

¹³ tago vakir diat dia valavalongore ra tinata na varkurai dia takodo ta ra

mata i God, diat ika, dia pait ot pa ra tinata na varkurai, da vatang diat ba dia takodo;

¹⁴ tago ona ra umana Tematana dia pait ot pa ra lavur magit i tur ta ra tinata na varkurai ta ra ko na nuknuk i diat ika ma pa ta tinata na varkurai boko pire diat, nam diat, ba pa dia vatur vake ra tinata na varkurai, diat ra varkurai ure diat mulai;

¹⁵ tago dia vaarike ra papalum kai ra varkurai di ga tumu ia ta ra bala i diat, kadia varkurai na bala i varvai dovot tana, ma ra lavur nuknuk i diat i kure pukpukue vakakaina diat, ma i valangalanga bula diat,

¹⁶ ta nam ra bung ba God na kure ra lavur magit na pidik kai ra tarai tana tai Iesu Kristo, varogop ma kaugu bo na varvai.

Ra tarai Iudaia ma ra tinata na varkurai

¹⁷ Ma ona u kap iang, ba Iudaia, ma u ki vovovon ta go ra tinata na varkurai, ma u ogogabut tai God,

¹⁸ ma u nunure kana ma-mainga, ma u kure ot pa ra lavur enana magit, tago u kabinana ta ra tinata na varkurai,

¹⁹ ma ona i tar ot muka ra nuknukim ure u, ba u a raprap kai ra umana pula, a kapa pire diat dia ki na bobotoi,

²⁰ a tena varvateten pire diat dia papaua, a tena var-tovo pire ra umana kura-mana, tago u vatur vake tika na mangana kabinana ma

ra dovotina ta ra tinata na varkurai;

²¹ u nam, u tovo ta ra tikai, dave pa u tovo mule u laka? U nam, u varvai dari, ba, koko ta tutana na loalong, dave u, u loalong, ba pata?

²² U nam, u biti dari, ba, koko ta tutana na po, dave u, u po, ba pata? U nam u milikuane ra lavur tabataba, dave u, u long ta ra pal na lotu, ba pata?

²³ U nam, u langlang ma ra tinata na varkurai, dave u, u milikuane God, tago u piam kana tinata na varkurai, ba pata?

²⁴ Tago avat ra vuna kari a umana Tematana dia milikuane ra iang i God, da di ga tumu ia.

²⁵ Tago a dovotina, a pokakikil i vadongone u, ona u pait ot pa ra tinata na varkurai; ma ona u piam vue ra tinata na varkurai, kaum pokakikil i varogopane u ma diat pa dia poko kikel.

²⁶ Damana ona nam ba pa i pokakikil na torom ta ra tinata na varkurai, dave pa da nuk ia ba i varogop ra pokakikil i tar tur tana?

²⁷ Ma ona tikai pa di poko kikel ia i ki damana iat varogop di ga kava, ma i pait ot pa ra tinata na varkurai, dave, pa na kure vakaina u laka, tago u tar vatur vake ra tinata na varkurai ma ra pokakikil i tur bula tam, ma u piam vue ra tinata na varkurai?

²⁸ Tago nam ba ra lavur vakilang dia tur ta ra pakana ka, vakir a te Iudaia; ma

vakir ia ra dovot na pokakikil
ona di pait ia ta ra i pakana
ka;

²⁹ ma ona tikai i takodo ra
balana, ia ra te Iudaia tuna
nam; ma ra pokakikil tuna,
nina ba i tur ta ra balana, ta
ra tulungen, ma vakir nam
di pait ia ka varogop ma ra
matana buk ta ra tinata na
varkurai; a tarai pa dia pite
pa go, ma God ka i pite pa ia.

3

¹ Ba damana, ava ra magit
ba ra vuna tarai Iudaia dia
manga boina tana; ma ava ra
magit i boina ta ra pokakikil?

² Mangoro na magit dia
boina tana; ma go ia ra lu-
aina, ba di ga nur tar ra
tinata kai God ta diat.

³ Ma dave, ona ta ra na ta
diat pa dia ga nurnur? Na
pak laka tana ra dovotina kai
God, tago dia ga ko iba upi ra
nurnur?

⁴ Koko muka! Maia pa,
boina ba na po rikai ba God
i dovot ma ra tarai par dia
vaongo; da di ga tumu ia
dari:

“Upi na po ba i dovot kaum
lavur tinata,
Ma upi una ongaongor ona u
vana ta ra varkurai.”

⁵ Ma ona kada manga-
mangana ba pa i takodo i
vaarike ra mangamangana
takodo kai God, ava dat a
tatike? Kan God pa i takodo
bar, ona na babali na kankan
ta dat? (Iau tata da ra manga-
mangana kai ra tarai.)

⁶ Koko muka! Damana,
God na kure davatane ra
rakarakan a gunagunan?

⁷ Ma ona ra dovotina kai
God i tar manga arikai ma
i tar vangala pa kana mina-
mar ta go kaugu vavaongo, ta
ra ava di kure mule iau, da
iau a tena varpiam?

⁸ Ma pa i dari laka (da di
vaongo pa avet, ma di biti
ba ave tatatike): Dat a pait
ra kaina magit, upi ra bo na
magit na arikai tana? Ma ra
varkurai na balbali i tadav
diat i takodo muka!

*Pa ta tikai ia ra tena
takodo*

⁹ Ava mulai? Da manga
boina laka ta ni diat? Patana,
vakir ure ta magit; tago lua
da ga takun ot pa ra umana
Iudaia ma ra umana Elenas
bula ma ra varpiam;

¹⁰ da di ga tumu ia dari:
“Pa ta tikai i takodo, vakir ta
tikai ka;

¹¹ Pa ta tikai matoto,
Pa ta tikai i tikan upi God;

¹² Diat par dia tar vana rara,
diat par pa dia boina
ure ta magit;

Pa ta tikai i pait ta bo na
magit, patana, vakir ta
tikai ka;

¹³ A kongkong i diat i da
ra babang na minat i
tapapa;

A karamea i diat i tar tatata
na vavagu;

A taring, da kai ra vui i var-
varpidik, i ki ra vavai
ra bul na ngie i diat;

¹⁴ A ngie i diat i buka ma ra
varvul ma ra tinata i
mapak;

¹⁵ A kau i diat i vutvut upi ra
vardodoko;

¹⁶ A vinirua ma ra uliran i tur
ta kadia lavur nga;

17 Ma pa dia ga nunure ra nga i ra malmal;

18 Pa ta bunurut ure God i tur ta ra luaina mata i diat.”

19 Ma da nunure muka go, ba ra lavur magit par a tinata na varkurai i tatike, i tatike ta diat dia tur ta ra vavai na tinata na varkurai; upi na paum bat ra ngie i diat par, ma upi na arikai ba ra rakarakan a gunagunan i rara parika ta ra mata i God;

20 tago ure ra tinorom ta ra tinata na varkurai pa da vatakodo ta tikai ta ra luaina matana; tago ra tinata na varkurai i vakabara dat ure ra varpam.

Ra varvatakodo kai God

21 Ma go ra varvatakodo kai God, nina ba pa i vuna ta ra tinata na varkurai, i tar vana rikai, ma ra tinata na varkurai ma ra lavur propet diat tar varvai dovot i tana;

22 a varvatakodo kai God iat ta ra nurnur tai Iesu Kristo kadiat par dia nurnur; tago pa dia enana varbaiai;

23 tago diat par dia tar varpam ma dia iba upi ra minamar i God,

24 di vatakodo vakuku diat ta kana varmari iat ure ra varkul na varvalaun kai Kristo Iesu;

25 nina ba God i ga vaarike tar ia upi a varporong, ure ra nurnur ta ra gapuna, upi na vaarike ra takodo na varkurai kai God, tago i nur vue ke boko ra lavur varpam dia tar pait ia amana ta ra kini na varvamadudur kai God;

26 iau biti upi na vaarike go gori kana takodo na varkurai; upi ia iat na takodo ma na vatakodo bula nina i nurnur tai Iesu.

27 Akave la ta magit ba dat a vavagia pa dat i tana? Di tar kure vatukum vue. Ta ra varkurai ava? Ure ra varkurai na papalum vang? Patana; ure ke ra varkurai na nurnur.

28 Damana da nuk ot pa ia, ba di vatakodo ra tutana ure kana nurnur ma vakir ta ra papalum i vuna ta ra tinata na varkurai.

29 Dave God a God kai ra Iudaia ka laka? Vakir vang a God kai ra lavur Tematana bula?

30 Maia, kai ra lavur Tematana bula; tago ia ra kopono God ka ba na vatakodo ra pokakikil ma ra nurnur, ma diat pa dia pokakikil ure ra nurnur.

31 Dave bar, da papait na punpun vue laka ra tinata na varkurai ma ra nurnur? Koko muka! Maia pa, da vatur vapadikat ia ka.

4

Abaraam ia ra bo na valavalalar

1 Ava dat a tatike ba Abaraam, tama i dat ta ra palapaka, i tar vatur vake?

2 Tago ona di tar vatakodo Abaraam ure kana lavur papalum, kana ta magit ba na tibuna pite pa ia mulai tana; ma vakir ta ra mata i God.

3 Tago ava ra Buk Tabu i biti? “Abaraam i ga kapupi God, ma di ga luk tar ia tana ba ra mangamangana takodo.”

⁴ Ma go, nina i papalum pa di tul tar kana vapuak ure ra varmari, ure ke ra varkul.

⁵ Ma nina ba pa i papalum, ma i nurnur uka tai nina i vatakodo ra tena varpian, di vatavatang tar kana nurnur da ra mangamangana takodo.

⁶ Da David bula i varvai ure ra varvadoan kai nam ra tutana, ba God i vatang tar ra mangamangana takodo tana, ma i iba upi ra lavur bo na papalum,

⁷ i biti:

“Dia ti doan nam diat, ba di tar pun vue kadia lavur niol,

Ma di tar tuba kadia lavur varpian.

⁸ I ti doan nam ra tutana ba ra Luluai pa na vatang tar kana lavur varpian tana.”

⁹ Dave go ra nidoan, ure diat ika ra pokakikil, ba ure diat bula laka pa dia pokakikil? Tago di biti dari: Di ga vatang tar ra nurnur tai Abaraam da ra mangamangana takodo.

¹⁰ Di ga luk davatane tar ia? Ta nam ra kilala ba i ga tar pokakikil, ba ta nam ra kilala ba pa i ga pokakikil boko? Vakir ta ra kilala na pokakikil, i ga lua ka tana.

¹¹ Ma di ga tul tar ra vakilang na pokakikil tana, da ra vakilang na mulaot ure kana mangamangana takodo, nina i vuna ta ra nurnur ma i ga vatur vake ba pa i ga pokakikil boko; upi ia ra tama i diat par dia nurnur, ma pa dia pokakikil

boko, upi da vatang tar bula ra mangamangana takodo ta diat;

¹² ma upi ia bula ra tama i diat ra umana pokakikil, diat nam dia tar pokakikil, ma dia murmur bula ra pal a kau i nam ra nurnur kai tama i dat Abaraam, nina i ga vatur vake ba pa i ga pokakikil boko.

Ta ra nurnur da vatur vake ra vavalima kai God

¹³ Tago ra varvatading ba na kale boko ra rakaranan, pa di ga tul tar ia tai Abaraam ba ta ra lavur bul mur tana ure ra tinata na varkurai, di ga tul tar ia ure ra varvatakodo ta ra nurnur.

¹⁴ Tago ona diat dia mur ra tinata na varkurai, dia kale ra varvatading, da pukue ra nurnur upi na magit vakuku, ma ra varvatading pa na topa ta magit;

¹⁵ tago ra kankan ia ra vuai ra tinata na varkurai; ma gala pa ta ra tinata na varkurai, gala pa ta varpian bula.

¹⁶ Ure go i vuna ta ra nurnur, upi na vuna ta ra varmari; upi ra varvatading na dovot pire diat ra umana bul mur parika; vakir ta diat ika dia mur ra tinata na varkurai, ia diat bula ba kadia nurnur i varogop ma nam kai Abaraam, ra tama i dat par;

¹⁷ (da di ga tumu ia dari: Iau ga vaki u, upi u ra tama i ra do na vuna tarai) ta ra luaina mata i God, nina i ga nurnur tana, nina i valavalaun ra umana minat, ma i vatavatang ra lavur

magit pa dia ki, varogop ba dia tar ki.

¹⁸Ma i ga nununuk ung ma ra nurnur ba pa i gire boko ta magit, upi ia ra tama i ra do na vuna tarai, da nam di tar vatading value tana dari: Na damana ra lavur bul mur tam.

¹⁹Ma pa i ga turatura kana nurnur, ba i ga nuk pa ra pakana nam i ga varogop ma ra minat (tago i ga to na laun pa ra mar na kilakilala), ma ra tatal na bul kai Sara i ga da ra minat;

²⁰maia pa, i ga nuk pa ra varvatading kai God, ma pa i ga palupel ma ra tamtavun, i ga padikat vanavana ure ra nurnur, ma i ga pite varpa tadav God.

²¹Ma i ga ot muka ra nuknukina, ba God na pait valar pa nam i tar vatading value me.

²²Kari di ga luk tar ia tana ba ra mangamangana takodo.

²³Ma go pa di ga tumu ia ure ke, ba di ga luk tar ia tana,

²⁴di ga tumu ia bula ure dat, dat ba da kure tar ia ta dat, ona da nurnur tai nina i ga vatut pa mule Iesu kada Luluai kan ra minat,

²⁵nina di ga tul tar ia ure kada lavur nirara, ma di ga vatut pa ia mulai upi da vatakodo dat.

5

Da ki na malmal ma God

¹Tago di tar vatakodo dat ure ra nurnur, da ki na malmal ma God tai kada Luluai Iesu Kristo;

²ure nina bula da tar olo ure ra nurnur ta go ra varmari da ki tana gori; ma da gugu ta ra kini nunur upi ra minamar i God.

³Ma vakir go kaka, da gugu bula ta ra lavur magit dia varmonong; tago da nukure ba ra lavur magit dia varmonong dia vatavua ra kini vovovon;

⁴ma ra kini vovovon i vangala pa ra kini patuan; ma ra kini patuan i vangala pa ra kini nunur;

⁵ma ra kini nunur pa ta vavirvir na vana rikai tana; tago ra Takodo na Tulungen, nina di ga tul tar ia ta dat, i tar lolonge ra varmari kai God ta ra bala i dat.

⁶Tago ba da ga malmalu boko, ba i ga ot ra kilala, Kristo i ga mat upi ra lavur tena varpiam.

⁷Tago i papait na dekdek pire tikai upi na mat bat ta takodo na tutana; ma kan ta tikai na mat bat ta tutana ba i boina kakit ra maukuana.

⁸Ma God i vatada tar kana varmari tadav dat, dari, tago ba da ga ki boko ta ra varpiam, Kristo i ga mat upi dat.

⁹Ma go, tago di tar vatakodo dat ure ra gapuna, da ga valaun muka dat kan ra kankan kai God tana.

¹⁰Tago ona di ga vamaram pa mule dat tadav God ma ra minat kai Natuna, ba da ga ebar boko kan ia, i kat muka, ba gori, tago da tar varmaram me, da valaun dat ure kana nilaun;

¹¹ma pa i ot boko, tago da gugu bula tai God ure kada

Luluai Iesu Kristo, nina da tar vatur vake ra kini na varmaram tana.

Adam ma Kristo

¹² Io, da ra varpam i tar vana rikai ta ra rakarakan a gunagunan ure tika na tutana ma ra minat ure ra varpam; ma da ra minat i tar vana tadav ra lavur tarai par, tago dia tar varpam par;

¹³ tago amana ba pa ta ra tinata na varkurai boko, a varpam i ga tur ta ra rakarakan a gunagunan, ma pa di kure tar ra varpam ba pa ta ra tinata na varkurai.

¹⁴ Ma a dovotina a minat i ga kure ra tarai papa ra kilala i Adam ma tuk tar ta ra kilala i Moses, ma diat bula pa dia ga rara ta ra mangamangana varogop nam Adam i ga rara tana, ia ra malalar i nina ba na ga pot.

¹⁵ Ma ra bunura ma ra vartabar na varmari pa dir vardada. Tago ona ra mangoro dia tar mat ure ra bunura kai tikai, i dovot muka ba ra varmari kai God ma ra vartabar ba i vuna ta ra varmari kai ra kopono tutana, Iesu Kristo, i tar pepeal muka tadav ra mangoro.

¹⁶ Ma ra vartabar dir enana varbaiai ma ra varpam kai ra kopono ko; tago ra varkurai i ga arikai upi ra balbali tai ra kopono ko; ma ra vartabar na varmari upi na vuna ta ra varvatakodo ta ra do na bunura.

¹⁷ Tago ona ra minat i ga kure ra tarai ure ra bunura kai tika na tutana, a dovot

muka diat, dia alube pa ra pepeal varmari ma ra vartabar na varvatakodo, diat a varkurai ta ra nilaun ure tikai, ia nam Iesu Kristo.

¹⁸ Varogop da ure ra bunura kai tikai a varkurai na balbali i tar tadav ra tarai par, damana bula ure ra mangamangana takodo kai tikai a vartabar na varmari i ga tadav ra tarai par upi ra varvatakodo na nilaun.

¹⁹ Tago da ure ra varpam kai tikai di vatur vaarike ra mangoro na tena varpam, damana bula ure ra tinorom kai tikai da vatakodo ra mangoro tana.

²⁰ Ma ra tinata na varkurai i ga vana rikai maravut upi na vaarike vapeal ra lavur bunura; ma ta, nam ba ra mangamangana varpam i ga pepeal, a varmari i ga manga pepeal kakit;

²¹ Upi da ra varpam i tar varkurai ma ra minat, damana bula a varmari na varkurai ma ra mangamangana takodo upi ra nilaun tukum ure Iesu Kristo kada Luluai.

6

Dan mat kan ra varpam ma da laun tai Kristo

¹ Dat a tatike ra ava mulai? Dat a ki vang ta ra varpam, upi na pepeal tana ra varmari kai God?

² Koko muka! Tago dat, da tar mat kan ra varpam, dat a kiki dave mulai tana?

³ Dave, pa ava nunure laka ba dat par, da tar baptaiso tai Iesu Kristo, da tar baptaiso tar ta kana minat?

4 Damana di tar punang varurungane dat me, ure ra baptaiso ta ra minat; upi, da di tar vatut pa Kristo kan ra minat ta ra minamar i Tama i dat, damana bula i kat muka ba dat a vanavana ma ra nilaun kalama.

5 Tago ona di tar vatumurot dat me ta ra malalar i kana minat, na damana bula pire dat ure kana nilaun mulai kan ra minat;

6 da nunure go, ba ra maulana tutana ta dat di ga ot vatokobe varurung me ta ra bolo, upi da kamare vue ra paka i ra varpam, upi papa gori koko dat mulai ra umana vilavilau kai ra varpam;

7 tago nina i tar mat, di tar valangalanga nam kan ra varpam.

8 Ma ona da tar mat varurung ma Kristo, da nurnur, ba dat a laun varurung bula me;

9 da nunure go, tago di tar vatut pa mule Kristo kan ra minat, pa na mat mulai; a minat pa na kure mule.

10 Tago ra minat i ga mat i tana, i ga vakopono mat ure ra varpam; ma nam ra nilaun i laun tana, i lalaun ure God.

11 Damana avat bula, avat a nuknuk pa avat ba ava tar mat tuna kan ra varpam; ma ba ava tar laun upi God tai Kristo Iesu.

12 Koko avat a nur tar ra varpam upi na kure ra paka i vavat nina ba na ga mat boko, upi avat a torom ta ra lavur kaina mamainga i ararikai tana;

13 ma koko avat a tul tar ra vuvur magit ta ra paka i vavat upi ra vargal kai ra varpam; avat a tul tar avat tai God, da ava tar laun mulai kan ra minat, ma avat a nur tar ra vuvur magit ta ra paka i vavat upi ra vargal na mangamangana takodo ure God.

14 Tago ra varpam pa na vatur vake ra varkurai ure avat; tago pa ava tur ra vavai ra tinata na varkurai, ava tur ra vavai ra varmari.

A umana vilavilau kai ra varpam

15 Ava mulai? Dat a varpam vang tago da tur ra vavai ra varmari, ma pata ra vavai ra tinata na varkurai? Koko muka!

16 Pa ava nunure vang, ba ari ava tul tar avat upi ra umana vilavilau kai tikai upi avat a torom tana, a dovotina, avat ra umana vilavilau kai nam ava toratorom tana; ba kai ra varpam upi ra minat, ba kai ra tinorom upi ra mangamangana takodo?

17 Ma da pite pa God, tago lua boko avat ra umana vilavilau kai ra varpam, ma gori ava tar torom ma ra bala i vavat ta nam ra mangana vartovo ba di tar valaun tar avat i tana;

18 ma tago di tar valangalanga avat kan ra varpam, di tar pukue avat upi ra umana vilavilau kai ra mangamangana takodo.

19 Iau tata da ra mangamangana kai ra tarai, tago ra binilua ta ra paka i vavat; tago, da ava ga tul tar

ra vurvur magit ta ra paka i vavat upi diat a umana vilavilau kai ra mangamangana i dur ma ra varpiam upi ra varpiam, damana bula avat a tul tar ra vurvur magit ta ra paka i vavat parika gori upi diat a umana vilavilau kai ra mangamangana takodo upi ra varvagomgom.

²⁰ Tago amana, ba avat ra umana vilavilau boko kai ra varpiam, ava ga langalanga kan ra mangamangana takodo.

²¹ Ta nam ra kilala ava ra vuai vavat ta nam ra lavur magit, nina ba ava vavirvir tana gori? Tago ra mutuai nam ra lavur magit a vinirua.

²² Ma gori, tago di tar valangalanga avat kan ra varpiam, ma di tar pukue avat upi ra umana vilavilau kai God, ava vatur vake ra vuai vavat upi ra varvagomgom, ma ra mutuaina a nilaun ba pa na mutu.

²³ Tago ra vapuak ure ra varpiam ia ra minat; ma ra vartabar na varmari kai God ia ra nilaun ba pa na mutu ure Kristo Iesu kada Luluai.

7

A tinata valavalara ta ra kini na tinaula

¹ Dave, pa ava nunure laka, a tara na turagu (tago iau tata pa ra tarai nina dia nunure ra tinata na varkurai), ba ra tinata na varkurai i kure ra tutana ta ra kilakilala i laun tana?

² Tago nam ra vavina ba ta tutana i tar ben ia, a varkurai i vi varurue dir ma kana

tutana ta ra kilakilala i laun tana; ma ona i mat kana tutana, a vavina i tar langalanga kan ra varkurai na tinaula.

³ Damana ba kana tutana i laun boko, ma ta ra tutana i ben ia, da vatang ia ba a tena nipo, ma ona kana tutana i tar mat, i langalanga kan ra varkurai, ma ona ta ra tutana i ben ia, vakir da vatang mule ba a tena nipo.

⁴ Damana, a tara na turagu, avat bula, ava tar mat ta ra tinata na varkurai ure ra paka i Kristo; upi da vi guve avat ma ta ra tikai, nina iat di tar vatut pa ia kan ra minat, upi dat a vuai ra vuai dat ure God.

⁵ Tago ba da ga ki boko ta ra mangamangana ai ra paka i dat, ra lavur kaina mainga dia vuna ta ra tinata na varkurai, dia ga ongor ta ra vurvur magit ai ra paka i dat, upi diat a vuai ra vuai diat upi ra minat.

⁶ Ma go di tar valangalanga dat kan ra tinata na varkurai, tago da tar mat kan nam i ga vi vake dat; ma damana da torom ma ra kalamana mangana tulungen, ma vakir ta ra maulana maukua i ra tinata ka.

A varkurai ma ra varpiam

⁷ Ava vang dat a tatike? Dave, a tinata na varkurai, ia ra varpiam vang? Koko muka. Ma a dovotina, gala pata ra tinata na varkurai, gala pa ina ga nunure ilam ra varpiam; na gala ra tinata na varkurai pa i ga tatike dari: Koko i puruai ra balam upi ta

magit kai tikai, gala pa iau ga nunure ra varbat upi nam ra magit;

⁸ ma ra tulungea i ra varpiam, tago i dekdek ure ta vartulang, i ga vatavua ra lavur kaina mamainga tagu; tago gala pa ta ra tinata na varkurai, gala ra tulungea i ra varpiam na mat ika.

⁹ Ma lua, ba pa ta boko ra tinata na varkurai, iau ga laun; ma ba i ga vut ra vartulang, ra tulungea i ra varpiam i ga lagar mulai, ma iau ga mat;

¹⁰ ma ra vartulang, di ga tul tar ia ure ra nilaun, iau tar matote muka ba i vuna ta ra minat;

¹¹ tago ra tulungea i ra varpiam, i ga dekdek ta ra vartulang, i ga vagu pa iau, ma i ga ubu iau me.

¹² Damana ra tinata na varkurai i gomgom, ma ra vartulang i gomgom, ma i takodo, ma i vakak.

¹³ Dave bar, nam i boina, i ga vuna vang ta kaugu minat? Koko muka. Ra varpiam i ga vuna ta ra minat tagu, upi na pada muka ba ia ra varpiam, ma i ga vatavua ra minat tagu ma ra magit i boina; upi ba ure ra vartulang na pada muka ba ra varpiam i manga bilak vurakit.

A ura mamainga kai ra tutana

¹⁴ Tago da nunure ba ra tinata na varkurai ia ra magit na tulungen; ma ga iau, iau a tutana vakuku, a palapaka ka, iau a vilavilau kai ra varpiam.

¹⁵ Tago nam ra magit iau pait ot pa ia, pa iau nunure; tago nam ra magit iau mainge, pa iau pait ot pa nam; ma ra magit i milmilikan tagu, nam iau pait ot pa ia.

¹⁶ Ma ona iau pait ot pa nam, ba pa iau mainge, iau mulaot ta ra tinata na varkurai ba i vakak muka.

¹⁷ Ma go muka, vakir iau mulai, iau papait ia, ra tulungea i ra varpiam, i ki tagu, i papait ia.

¹⁸ Tago iau nunure, ba pa ta bo na magit i ki tagu, dari, pa i ki ta ra pal a pakagu; tago ra bo na mamainga i tur ta ra balagu, ma pa ta niuvia i ki tagu, upi ina pait ot pa nam i boina.

¹⁹ Tago ra bo na magit, nina iau mainge ba ina pait ia, iau mama pait ia; ma ra kaina magit, nina ba pa iau mainge ba ina pait ia, iau papait muka nam.

²⁰ Ma ona iau pait ot pa nam, ba pa iau mainge ba ina pait ia, vakir iau mulai iau pait ia, a tulungea i ra varpiam tagu i papait ia.

²¹ Damana iau gire ra varkurai dari: A dovotina iau mainge ina pait ra magit i boina, ma ra mangamangana i milmilikan ka i ki tagu.

²² Tago iau gugu ta ra varkurai kai God ma ra kalamana tutana tagu,

²³ ma iau gire ta ra enana varkurai bula ta ra pakapakagu, ma i varvarubu ma ra varkurai ta ra nuknukigu,

ma i kap vavilavilau tar iau ta ra varkurai na varpiam i tur ta ra pakapakagu.

²⁴ Ea, iau a malari na tutana iau! To ia na valaun pa iau kan ra paka i go ra minat?

²⁵ Iau pite pa God tai Iesu Kristo kada Luluai. Damana iau, iau torom ta ra varkurai kai God ma ra nuknukigu; a ra pakagu i torom ta ra varkurai kai ra varpiam.

8

A nilaun ta ra Tulungen

¹ Kari pa ta ra varkurai na balbali mulai ure diat dia ki tai Kristo Iesu.

² Tago ra varkurai kai ra Tulungea i ra nilaun tai Kristo Iesu i tar valangalanga iau kan ra varkurai i ra varpiam ma ra minat.

³ Tago nam ba ra tinata na varkurai i ga mama pait ia, tago ra palapaka i ga vabiluane, God i ga kure vakaina ra varpiam ta ra palapaka, ba i ga tulue Natuna iat varogop ma ra kaina paka i ra tarai, ma ure ra varpiam,

⁴ upi da pait ot pa ra lavur vartulang ta ra tinata na varkurai ta dat, dat, ba pa da mur ra ninunuk na paka i dat, da mur uka ra tulungen.

⁵ Tago diat, dia mur ra palapaka, dia nuk vatikene pa ra lavur magit ai ra palapaka; ma diat dia mur ra tulungen, dia nuknuk pa ra lavur magit na tulungen.

⁶ Tago a nuknuk i ra palapaka ia ra minat nam; ma ra nuknuk na tulungen, ia ra nilaun ma ra malmal;

⁷ tago a nuknuk i ra palapaka dir ebar ma God; tago pa i vamolo tar ia ta ra varkurai kai God, ma i mama pait valar pa ia;

⁸ ma diat, dia mur ra ninunuk ai ra palapaka, God pa i gugu ta diat.

⁹ Ma avat, pa ava mur ra ninunuk na palapaka, ava mur uka ra tulungen, ona ra Tulungea i God i ki ta vavat. Ma ona ta tutana pa i vatur vake ra Tulungea i Kristo, vakir kai Kristo nam.

¹⁰ Ma ona Kristo i ki ta vavat, a palapaka i tar mat ure ra varpiam; ma ra tulungen i lalaun ure ra mangamangana takodo.

¹¹ Ma ona ra Tulungea i nina i ga vatut pa mule Iesu kan ra minat i ki ta vavat, nina i ga vatut pa mule Iesu kan ra minat na valaun pa bula ra paka i vavat, ba na ga mat boko, ure ra Tulungeana i ki ta vavat.

¹² Damana, a tara na turagu, dat ra umana tena kinakang, vakir ure ra palapaka upi dat a mur ra lavur mangamangana ai ra palapaka;

¹³ tago gala ava mur ra lavur mangamangana ai ra palapaka, gala avat a mat ika; ma ona avat a doko ra lavur mangamangana ai ra palapaka ma ra tulungen, avat a laun muka.

¹⁴ Tago diat par ba ra Tulungea i God i lue rap diat, diat ra umana natu i God muka.

¹⁵ Tago pa ava ga alube pa ra tulungea i ra kini na

vilavilau upi avat a burut mulai; ma ava tar alube pa ra tulungea i ra kini na bartamana, nam da oraoro tana dari: Aba, Tama.

¹⁶ A Tulungen iat dir mulaot varurung ma ra tulungea i dat, ba dat ra umana natu i God;

¹⁷ ma ona dat ra umana natuna, dat bula a tarai na kakalai; a tarai na kakalai kai God, upi dat a kakalai varurung ma Kristo tana; ona da kairane varurungane ra kinadik me, upi da vadoane guve dat me.

A minamar ba da vaarike boko pire ra tarai

¹⁸ Tago iau nuk ia, ba pa i topa ia, ba da valarue ra lavur kinadik ta go ra kilakilala ma ra minamar ba da ga vaarike boko pire dat.

¹⁹ Tago ra lavur magit di ga vaki diat, dia kiki ungunung ma ra dekdek na mamainga upi da vaarike boko ra umana natu i God.

²⁰ Tago vakir ta kadia mamainga di ga vamolo tar ra lavur magit na vavaki, i ga vuna tai nina iat i ga vamolo tar diat, ure ra kini nunur dari,

²¹ ba da valaun pa boko ra lavur magit par di ga vaki ia kan ra kini na vilavilau ta ra binilua, upi ra minamar i ra kini langalanga kai ra umana natu i God.

²² Tago da nukure ba ra lavur magit na vavaki par dia vueir varurung, ma dia kairane muka ra kinadik da ra kinadik na kinakava ma i tuk tar gori.

²³ Ma vakir diat ika, tago dat bula, da tar vatur vake ra luaina vuai e ta ra Tulungen, dat iat muka, ra tulungea i dat i oir, tago da ungunung pa ra rana ba da pait ot pa kada kini na bartamana, a kuku-raina dari, a varvalaun ure ra paka i dat.

²⁴ Tago di tar valaun dat ta ra kini nunur; ma ba da ki nunur upi ra magit da gire, vakir ia ra kini nunur tuna nam; tago nam ra magit ba ta tutana i gire, na ki nunur upi ia mulai ta ra ava?

²⁵ Ma ona da ki nunur upi ra magit pa da tia gire, io, da ungunung pa ia ma pa da urur upi ia.

²⁶ Damana bula ra tulungen i vator dat ure ra magit da pagolgol tana; tago dat, pa da nunure ra magit i topa dat upi dat a lul upi ia; ma ra Tulungen iat i araring ure dat ma ra vuavueir ba pa da vatang ot pa ia;

²⁷ ma nina i gire ot pa ra bala i dat, i nunure ra nuknuk i ra Tulungen, tago i araring ure ra umana tena gomgom vada ra mamainga kai God.

²⁸ Ma da nunure ba ra lavur magit par dia papalum rangup upi diat a vadongone diat dia mari God, diat muka di tar oro pa diat varogop ma kana mamainga.

²⁹ Tago diat i tar nunure value diat, i ga tibe value diat bula upi diat a varogop ma ra malalar i Natuna, upi ia ra luaina iat pire diat ra do na barturana;

³⁰ ma diat i ga tibe value

diat, i ga oro pa bula diat; ma diat i ga oro pa diat, i ga vatakodo bula diat; ma diat i ga vatakodo diat, i ga mar bula diat.

A varmari kai God tai Iesu Kristo

³¹ Ava dat a tatike vang ure go ra lavur magit? Ona dat da varirivut ma God, to ia kada ebar?

³² Nina ba pa i ga balaure vake Natuna, ma i ga tul tar ia ure dat par, dave bar, pa na tul varurungane tar ia laka ra lavur magit par bula me?

³³ Nam diat, ba God i ga pilak pa diat, to ia na takun diat ma ta magit? God iat i varvatakodo;

³⁴ to ia nam ba na kure vakakaina? Kristo Iesu bar, nina i ga mat, maia pa, di ga vatut pa ia mulai kan ra minat, ma i kiki ta ra lime tuna God, ma i araring bula ure dat?

³⁵ To ia na varbaiane dat ma ra varmari kai Kristo? A lavur magit na varmonong laka, ba ra bunurut, ba ra varvatagiliman, ba ra kipakan, ba ra niiba upi ra mal, ba ra kini ta ra kikinit vakai, ba ra pakat na vinarubu?

³⁶ Vada di ga tumu ia:

“Di dokodoko avet ure u ta ra bungbung na keake ma ra marum;

Di nuk varogopane avet ma ra umana sip da ure ra vardodoko.”

³⁷ Ma da mamanga uvia ta go ra lavur magit tai nina i ga mari dat.

³⁸ Tago i tar ot muka ra nuknukigu dari, ba ra minat, ba ra nilaun, ba ra lavur an-gelo, ba ra lavur varkurai, ba ra lavur magit go kari, ba ra lavur magit ba na ga pot namur, ba diat dia dekdek, ³⁹ ba ra magit i tuluai, ba ra magit i lulur, ba ta enana magit bula di ga vaki ia, pa diat a ongor upi diat a var-baiane dat ma ra varmari kai God, nina ba tai Kristo Iesu kada Luluai.

9

God ma kana tarai

¹ Iau tatike ra dovotina tai Kristo, pa iau vaongo, ma ra varkurai ta ra balagu i varvai maravut iau tai ra Takodo na Tulungen,

² ba i ngala kaugu takunuan, ma i kadik vatikai ra balagu.

³ Tago iau tar to na mainge ba da pala vatagiliman var-baiane amir ma Kristo ure ra umana turagu, a umana niurugu tuna ta ra palapaka;

⁴ diat ra tarai Israel, kadiat nam ra kini na bartamana, ma ra minamar, ma ra lavur kunubu, ma ra vartabar ma ra tinata na varkurai, ma ra kunudar pire God, ma ra lavur tinata na varvatading;

⁵ kadiat ra umana patuana, ma ta kadia vuna tarai Kristo i ga vana rikai ma ra pal a pakana, nina i lia vurakit ta ra lavur magit parika. la God, da pite pa ia pa na mutu. Amen.

⁶ Ma pa i varogop ba i tar paak ra tinata kai God. Tago diat a Israel vakir diat a Is-rael parika;

7 ma vakir tago diat ta ra vuna tarai Abaraam di ga oro pa diat; dari ke: A vuna tarai Isak iat da vatang ia ba kaum vuna tarai.

8 A kukuraina dari: Nam diat ra umana bul ba Abaraam i ga vangala diat, vakir diat ra umana natu i God, ia kaka ra umana natu i ra varvatading iat da vatavatang diat ba ra umana bul mur.

9 Tago ia ra tinata na varvatading: Ta ra e dari ina ga pot, ma Sara na vatur vake ta natuna a tutana.

10 Ma vakir nam uka; go bula: Rebeka ba i tar lalau pa ra bul tai tikai, tai tama i dat Isak iat,

11 tago ra ura natuna ba pa di ga kava boko dir, ma pa dir ga pait boko ta magit i boina, ba ta magit i bilak,

12 di ga tatike tai ra vavina dari: A luaina na kudar tai ra muruna (upi na tur vatikai ra mamainga kai God da ra pipilak, vakir ure ra papalum, ia kaka ure nina iat i varting).

13 Da di ga tumu ia: Iau tar mari Iakob, ma iau ga pidimuane Esau.

14 Ava dat a tatike? A mangamangana nirara i tur laka pire God? Koko muka.

15 Tago i biti tai Moses: Ina mari diat iau mainge ba ina mari diat, ma na madu ra balagu ure diat iau mainge ba na madu ra balagu ure diat.

16 Ma damana pa i vuna tai nam i mamainga, ba tai nam i vutvut, tai God kaka iat ra tena varmari.

17 Tago ra Buk Tabu i biti tai Parao: Ure ni ra vuna iat iau ga vaki u, upi ina vaarike ra dekdekigu tam, ma upi ra iangigu na rararang rikai ta ra rakakaran a gunagunan par.

18 Damana i mari diat i mainge ba na mari diat, ma i valeo ra bala i diat i mainge ba na valeo ra bala i diat.

A kankan kai God ma kana varmari

19 Kan una biti tagu dari: Ta ra ava i varvartakun boko? Tago to ia na tur bat kana mamainga?

20 Koko damana, u ra tutana, to ia u, upi una tata babali tai God? Dave, a magit di tar pait ia, na biti laka ta nina i ga pait ia dari: Ta ra ava u ga papait iau dari?

21 Ba dave, a tena pait la na pia, pa i kure vang nam ra pia maumau laka, upi na pait ta la ure ra papalum i ruru, ma ta ra la ure ra papalum ba pa i ruru ma ra kopono pakana pia?

22 Ma i dave, ona God, tago i mainge ba na vaarike kana kankan, ma upi dat a nunure ra dekdekina, i ga nur vavuan vue nam ra lavur la na kankan dia ga topa ra vinirua,

23 upi na vaarike ra pepeal bo na magit ta kana minamar ta ra umana la na varmari, diat nam i ga mal value diat upi ra minamar,

24 dat nam, i tar oro pa dat, ma vakir ta diat ika ra Iudaia, ta diat bula ra lavur Tematana?

25 Da i tatike bula ta ra buk kai Osea:

“Ina vatang diat kaugu tarai, nina diat, ba amana vakir diat kaugu tarai boko;

Ma a vakavakak, nina ba pa di ga mari ia boko.

26 Ma na damana, ba ta nam ra gunan ba di ga tatike ta diat tana:

Vakir avat kaugu tarai, Ta nam muka da ga vatang diat ba ra umana natu i God i lalaun.”

27 Ma Iesaia i oraoro bula ure ra Israel: Ona ra lavur natu i Israel diat a pepeal da ra veo ra valian ika, a ibaiba ka ta diat da ga valaun ia;

28 tago ra Luluai na pait ot pa kana tinata, na vapar ia ma na vargat vue.

29 Ma, da Iesaia i ga tatike lua, dari:

“Gala ra Luluai Sabaot pa i ga nur tar ra vakubur ta dat,

Gala dat a varogop ma Sodom, ma da gala varogopane dat ma Gomora.”

A tarai Israel ma ra bo na varvai

30 Ava mulai dat a tatike? Ba ra umana Tematana, diat pa dia ga ongaongor upi ra mangamangana takodo, dia tar ko rikai tadav ra mangamangana takodo, nina ra mangamangana takodo muka ba i vuna iat ta ra nurnur;

31 ma diat ra Israel, tago dia ongaongor upi ra varkurai kai ra mangamangana takodo, dia ga ki pit upi nam ra varkurai.

32 Ta ra ava? Tago vakir dia ga tikan upi ia ma ra nurnur, dia ga tikan upi ia ka ma ra lavur papalum. Dia ga tukai ta ra vat na tukatukai:

33 da di ga tumu ia dari: “Gire, iau vung ra vat na tukatukai ma ra timul a vat ta ra gunan Sion:

Ma diat dia nurnur tana, pa diat a vavirvir.”

10

1 A tara na turagu, go ra mamainga i tur ta ra balagu, ma kaugu nilul vovo pire God ure ra Israel, ba da valaun pa diat.

2 Tago iau varveai dovot ure diat. ba tikai ra vargat ure God i tur pire diat, ma pa i da ra kabatau.

3 Diat, tago dia tuptup ure ra varvatakodo kai God, ma dia tikan upi diat a vatur vapatuan vake ke kadia mangamangana takodo iat, pa dia ga vamolo tar diat ta ra varvatakodo kai God.

4 Tago Kristo iat ia ra mutuai ra tinata na varkurai upi ra varvatakodo kadiat par dia nurnur.

A varvalaun kai ra tarai par

5 Tago Moses i tutumu ure ra varvatakodo ta ra tinata na varkurai dari: Ba ta tutana i pait ot pa go ra lavur magit na laun ure diat.

6 Ma ra varvatakodo ta ra nurnur i biti dari: Koko u tatike dari ta ra balam: To ia na tutua urama ra bala na bakut? (a kukuraina dari, upi na agure vaba Kristo marama liu);

⁷ ba: To ia na vana ba ura iat? (a kukuraina, upi na agure vatutua Kristo kan ra minat).

⁸ Ma i tatike ra ava? A tinata i maravai piram, i ki ka ta ra balam; ia ra tinata na nurnur, nina ave varvai tana;

⁹ tago ona una varvai dovot ma ra ngiem ure Iesu, ba ia ra Luluai, ma una nurnur tuna ta ra balam ba God i ga vatut pa ia mulai kan ra minat, da ga valaun u;

¹⁰ tago a tarai dia nurnur upi ra varvatakodo ma ra bala i diat; ma dia varvai dovot bula ma ra ngie i diat upi ra varvalaun.

¹¹ Tago ra Buk Tabu i biti: Nina iat muka i nurnur tana pa na vavirvir.

¹² Tago ra Iudaia ma ra Elenas pa dia enana varbaia; tago ra kopono Luluai ia ra Luluai i diat par, ma i vapealane ra vartabar tadav diat par dia kail pirana.

¹³ Tago nina i kail upi ta iang i ra Luluai, da ga valaun pa ia.

¹⁴ Ma diat a kail davatane upi nina ba pa dia ga nurnur tana? Ma diat a nurnur dave tai nina ba pa dia ga valongore? Ma diat a valongore davatane ba pa ta tena varveai?

¹⁵ Ma gala pa di togue diat, diat a gala varvai dave? Da di ga tumu ia dari: I mariringian ra kau i diat, dia kapkap ra bo na varveai ure ra lavur vakak na magit!

¹⁶ Ma pa dia ga torom par

ta ra bo na varvai. Tago Iesaia i tatike dari: Luluai, to ia laka i ga kapupi kaveve varvai?

¹⁷ Damana ra nurnur i vuna ure ra valavalongor, ma ra valavalongor ure ra tinata kai Kristo.

¹⁸ Ma iau biti dari: Dave, pa dia ga valongore laka? Maia pa, a dovotina, "A nilai diat i tar vana ta ra rakarakan a gunagunan par,

Ma kadia tinata ta ra langlangun i ra lavur vuna gunan mutu."

¹⁹ Ma iau biti dari: Dave ra Israel, pa dia ga nunure laka? Moses i tatike lua dari:

"Ina vangangap avat upi na arikai ra varpin ta vavat ure diat,

Ba vakir diat tika na vuna tarai,

Ma ina vangangal avat ure tika na vuna tarai dia tabobo."

²⁰ Ma Iesaia i rurung muka, ma i tatike:

"Diat nam ba pa dia ga tikan upi iau, dia ga na tadav iau;

Ma iau ga vaarike iau ta diat, ba pa dia ga titir upi iau."

²¹ Ma ure ra Israel i tatike: "A bungbung par iau tar tulue tar ra ura limagu upi ra tarai na varpian ma ra umana tena varpuai."

11

A varmari kai God pire ra tarai Israel

¹ Io, iau biti dari ba: Dave, God i tar okole vue ra taraina laka? Koko muka! Tago iau bula a te Israel, a bul mur

tai Abaraam, ta ra vuna tarai Beniamin.

² God pa i ga okole vue ra taraina, diat, i ga nunure value diat! Pa ava ga nunure laka nam ra tinata a Buk Tabu i ga tatike ure Elias? Ba i araring tadav God ma i takun ra Israel dari:

³ “Luluai, dia tar doko kaum umana propet, dia tar kal kopo kaum lavur uguugu na vartabar; ma iau kaka, iau ki varkolono ma dia tikan upi iau bula, upi ina mat.”

⁴ Ma ava God i tatike bali ia me? “A lavurua na arip na marmar na tarai, iau tar balaure vake upi kaugu, diat ba pa dia ga likun ra malmalikun i ra kau i diat tadav Baal.”

⁵ Damana muka go gori bula ra ibaiba i tur vada ra pipilak na varmari.

⁶ Ma gala i vuna ta ra varmari, gala vakir i vuna mulai ta ra papalum; gala pa i damana, a varmari gala vakir a varmari mulai.

⁷ Ma ava muka tana? A Israel pa dia ga vatur vake nam dia ga tikan upi ia; diat ika, di ga pilak value pa diat, dia tar vatur pa ia, ma di tar vamaliu pa ra bala i diat ra ibaiba;

⁸ da di ga tumu ia dari: “God i tar tul tar a tulungen na nidiop ta diat, a kiau na mata i diat upi koko diat a nana, ma ra talinga i diat upi koko diat a valavalongor, tuk tar ta go ra bung.”

⁹ Ma David i biti dari: “Boina da pait pukue kadia vuvuvung na nian upi a palai, ma ra kun,

Ma ra timul na tukatukai, ma ra balbali pire diat;

¹⁰ Boina da vabobotoi ra kiau na mata i diat, upi koko diat a nana.

Ma boina ba una likun ra tamuru i diat upi na potok vatikai.”

¹¹ Iau titir mulai: Dave, dia ga tutukai laka upi diat a bura? Koko muka! Ma ure kadia bunura a varvalaun i tar vana rikai tadav ra lavur Tematana, upi na vangangap diat ta ra mamainga.

¹² Ma go, ona ra rakarakan a gunagunan i uviana ure kadia bunura, ma ra lavur Tematana dia uviana tago di vabilua diat; na dave bar ba di vatur guve diat par mulai?

A varvalaun kai ra umana Tematana

¹³ Ma iau tata tadav avat, ava Tematana. Ma tago iau ra apostolo kai ra umana Tematana, iau nuk vangalan-gala pa kaugu tiniba ta ra papalum;

¹⁴ kan ure ta minigui na magit ina vangangal vaarike ra mamainga ta kaugu vuna tarai ma upi ina valaun ta na ta diat.

¹⁵ Ma ona di vamaram pa mule ra rakarakan a gunagunan tago di ga vue diat, ava na vana rikai ba da vatur vake mule diat? Go muka, a nilaun mulai kan ra minat.

¹⁶ Ma gala ra luaina vuai e i gomgom vurakit, gala i gomgom vurakit parika; ma gala ra okor i ra davai i gomgom vurakit, na damana ra lavur ingaingarina par bula.

17 Ma ona di tar pit bubur vue ta umana ingaingarina, ma u, a kuabar na oliva, di ga pakan guve avat varurung ma diat, ma avat, ava vatur vake varurue nam ra okorina ma ra bira i ra davai na oliva;

18 koko una vangavangala u urama ta ra lavur ingaingarina tuna; ma ona u vangavangala u urama tana, una nunure, ba vakir u, u puak ra okorina, ra okorina iat i puak u.

19 Kan una ga tatike ba: Di ga pit bubur vue ra umana ingaingarina tuna, upi da pakan tar iau tana.

20 Io, tago pa dia ga nurnur, kari di ga pit bubur vue diat, ma u tur uka ure kaum nurnur. Koko u nuk vangala pa u ure, una burut uka;

21 tago gala God pa i ga nur vue ra lavur ingaingarina tuna, gala pa na ga nur vue u bula.

22 Una gire tana ra varmari ma ra dekdek na nuknuk i God; a dekdek na nuknuk tadav diat dia ga bura; ma ra varmari kai God tadav u, ona una tur padikat ta kana varmari; ona pata, da ga kutu vue u bula.

23 Ma diat bula, ona pa dia ki vatikai ma ra tamtavun, da ga pakan tar diat mulai: tago God na pait valar pa ia upi na pakan tar diat mulai.

24 Tago ona di ga kutu pa iu ta ra davai na oliva nina i kuabar ta kana mangamangana iat, ma di ga pakan guve u ma ra bo na oliva, ma pa i da ra mangamangana kai ra kuabarina iat, na

dave bar laka ure ra umana ingarina tuna? Da ga pakan guve diat muka ma ra vunapai diat iat.

A varmari kai God pire ra tarai par

25 Tago pa iau mainge ba avat a ngulngul, a tara na turagu, ure go ra magit na pidik, kan avat a malamala kabinana ta ra nuknuk i vavavakuku, ba ta umana ta diat ra Israel dia maliu tuk tar ta nam ra bung ba ra pepeal ta diat ra umana Tematana dia ga ruk;

26 ma damana da ga valaun vapar ra Israel; da di ga tumu ia dari:

“A Tena Valaun na vana rikai tai Sion;

Na valilie vaire vue ra varpian kan Iakob;

27 Ma go kaugu kunubu tadav diat,

Ba ina kap vue kadia lavur varpian.”

28 Tago ure ra bo na varvai, dia ebar kan ia ure avat; ma ure ra pipilak, di mari diat ure ra umana patuana.

29 Tago God pa i nukpuku mulai ure kana vartabar ma kana varting.

30 Tago da amana ava ga piam vue God, ma gori ava tar vatur vake ra varmari ta kadia varpian,

31 damana bula go diat dia ga varpian, upi, ure ra varmari di vaarike tadav avat, diat bula diat a vatur vake ra varmari gori.

32 Tago God i tar vaki guve diat par upi ra varpian, upi na mari diat par.

A pite varpa tadav God

³³ Io, i ti lulur mat ra pepeal bo na magit ta ra kabinana ma ra minatoto kai God! Pa dat a nunure valar pa kana lavur varkurai, ma pa dat a tikan mur valar pa bula kana lavur mangamangana!

³⁴ Tago to ia i ga nunure ra nuknuk i ra Luluai? Ba to ia bar kana tena varvateten?

³⁵ Ba to ia i ga lua ma ra vartabar pirana, ma da ga bali ia mulai?

³⁶ Tago tana iat a lavur magit par dia vuna, ma dia tur ure ma upi ia bula. Ma kana ka ra variru ba pa na mutu. Amen.

12

Da papalum pire God ta kada nilaun

¹ Kari iau lul vovo pa avat, a tara na turagu, ure ra do na varmari kai God, ba avat a tul tar ra paka i vavat, a vartabar i laun ma i gomgom vurakit, nina ba God na gugu tana; kavava minana na lotu nam.

² Ma koko avat a varogopane avat ma ra lavur mangamangana ta go ra tataun; ma i boina avat a vaenana pa avat, ma da vakalamane ra nuknuk i vavat, upi avat a nunure ba ava la ra mamainga kai God, a magit i vakavakak, i mariringian ma i ko vurakit.

³ Ta ra varmari di ga tul tar ia tagu, iau ve ra tarai par tikitikai ta vavat, ba koko ta tikai na tibuna pite pa ia mulai, da pa i topa ia; ma na nuknuk mulai da ra ninunuk na minatoto, vada God i tar

tibe tar ra valavalar i ra nurnur ta ra tarai par tikitikai.

⁴ Tago da i tikai ka ra paka i dat, ma i do ra lavur ingarina tana, ma i enana varbabaiai kadia papalum tikitikai;

⁵ damana bula dat, a mangoro dat, ma i tikai ka ra paka i dat tai Kristo, ma dat par tikitikai, dat ra umana ingaingarina vargil.

⁶ Ma da vatur vake ra varmari di ga tul tar ia ta dat, ba ra tinata na propet, dat a tata na propet vada ra valavalar i kada nurnur;

⁷ ba ra papalum na varbalaurai, dat a tul tar dat muka ta kada papalum na varbalaurai; ba nina i vartova, boina ba na varvartova;

⁸ ba nina i varveai na vargat, na varvarveai na vargat; nina i vartabar, boina ba na pait ia ma ra dovotina; nina i varkurai, boina ba na tatabai tana; ma nina i pait ra varmari, na pait ia ka ma ra niga.

⁹ Boina ba kavava varmari na dovot muka. Avat a milmilikuane ra magit i kaina; avat a ki petep ta ra magit i boina.

¹⁰ Avat a manga varmari vargil da ra umana barturana; avat a varkakai ma ra variru vargil;

¹¹ koko avat a talangan ta kavava varvakai; na malamalapang ra tulungea i vavat; avat a ongaongor pire ra Luluai;

¹² avat a gugu ure ra nurnur; avat a ki vovovon ika ba ra lavur magit dia var-

monong; avat a araring vovo vatikai;

¹³ Avat a nuk pa ra umana tena gomgom, ba dia iba upi ta magit; avat a mal diat ra umana vaira par.

¹⁴ Avat a tata vadoane diat dia vakavakaina avat; avat a tatata na varvadoan ika, ma koko ava tatata kakaina.

¹⁵ Avat a gugu varurung ma diat dia gugu, ma avat a tangi varurung ma diat dia tangtangi.

¹⁶ Boina ba na kopono ko ra nuknuk i vavat ure avat vargil. Koko avat a nuknuk upi ra lavur magit na luluai, ma avat a varmaliurui ma diat dia ikilik. Koko avat a malamala tena kabinana ta ra lavur nuknuk i vavat vakuku.

¹⁷ Koko avat a bali ra kaina mangamangana kai ta tikai ma ra kaina mangamangana. Avat a nuknuk value upi ra lavur magit dia ruru ta ra mata i ra tarai par.

¹⁸ Ona avat a pait valar pa ia, avat a ongor upi avat a ki na malmal ma ra lavur tarai par.

¹⁹ Avat, di mari tuna avat, koko avat a obo pa avat mulai; i boina muka ba avat a ki vamadudur vue ra kankan: tago di ga tumu ia dari: "Kaugu ka ra varobo; iau kaka ina balbali, a Luluai i biti."

²⁰ Damana, ona kaum ebar i mulmulum, una tabar ia; ona i mar; una vamoma; tago ona damana, u vuvunge muka ra lakit i io ta ra uluna.

²¹ Koko ra kaina na uvua pa iu, u iat una uvua pa ra kaina

ma ra boina ka.

13

A tinorom ta diat dia ki na varkurai

¹ I boina ba ra tarai par diat a toratorom ta diat dia vatur vake ra varkurai; tago vakir dia vatur vakuku vake ra varkurai, tai God iat; God iat i ga vaki diat ra umana tena varkurai.

² Damana nina i onge bat ra tena varkurai, i onge bat ra tiniba kai God; ma diat dia varongongoi, a varkurai na tadav diat.

³ Tago ra umana tena varkurai vakir dia varvaburur ure ra bo na papalum, ure ke ra kaina iat. Ma u mainge vang ba koko una burut ta ra tena varkurai? Una pait ika nam i boina ma na pite pa iu tana;

⁴ tago ia ra tultul kai God piam upi una boina tana. Ma ona u varpiam, una burut; tago pa i kapkap vakuku ra pakat na vinarubu; tago ia ra tultul kai God, a tena varobo upi na pait ot pa ra kankan tai nina i varpiam.

⁵ Damana i ti kat muka, ba avat a vamolo tar avat, vakir tago ure ra kankan, ure bula ra ko na varkurai ta ra bala i vavat.

⁶ Kari go ava tul tar bula ra totokom na varkurai; tago diat ra umana tultul kai God, dia balaure vatikene go ra magit iat.

⁷ Damana avat a tul tar ta diat par nam i takodo; a totokom na varkurai ta diat ba kadiat ra totokom na varkurai; a totokom na tabarikik ta diat ba kadiat ra totokom

na tabarikik; a bunurut tadav diat, i topa ia ba dat a burutue diat; a variru tadav diat, i takodo upi dat a ru diat.

A maramaravut vargil

⁸ Koko avat a kang pa ta magit pire ta tikai, avat a varmari vargil ika; tago nina i mari ta ra tikai i tar pait ot pa ra tinata na varkurai.

⁹ Tago ra dari: “Koko u po, Koko u vardodoko, Koko u long, Koko i puruai ra balam upi ta magit kai ta ra tikai,” ma ona ta vartuluai akamana bula, i tur guvai par ta go ra tinata, dari: “Una mari talaim da u mari mule u.”

¹⁰ Nina i varmari pa i pait ta kaina magit pire talaina; damana ra varmari i pait ot pa ra tinata na varkurai.

¹¹ Ma go, tago da nunure ra e, ba go i manga topa ia muka upi avat a tavangun kan ra nidiop; tago a varvalaun i tar manga maravai pire dat gori, ma ta nam ra e da ga nurnur tavuna tana pata.

¹² I tar lolokon ra marum, ma i maravai ra keake; i boina ba dat a vorodo vue ra lavur mangamangana ai ra tabobotoi, ma dat a puak pa ra vargal na kapa.

¹³ I boina ba dat a vanavana bulbulu ma ra dovotina, da ta ra keake; koko ra ki varurung na papaua ma ra nimomo tava longlong, koko ra niruk varbat ma ra kaina mangamangana, koko ra vartultulianai ma ra varngu.

¹⁴ Ma avat a vavauluve ma ra Luluai Iesu Kristo, ma koko avat a nuknuk lua ure ra paka i vavat, upi avat a pait ot pa ra lavur kaina ma-mainga tana.

14

Koko una kure ta tikai

¹ Ma nina i pagolgol kana nurnur, avat a agure vala pa ia, ma koko upi avat a var-toto me ure ra lavur magit ba pa i tapala.

² Tika na tutana i ot kana nurnur dari, ba i takodo ba na en ra lavur magit par; ta ra tikai, tago i palupel, i en ika ra vurigir.

³ Koko nina i iaian, na pidimuane nina ba pa i ian; ma nina ba pa i iaian, koko na kure nam i ian; tago God i tar vatur vake.

⁴ U to ia vang, Pi una kure ra tultul kai ta ra tikai? Ona na tur bulu, ba na bura bar, kana luluai kaka iat i kure. Maia pa, da vatur vapidikat ia; tago God na pait valar pa ia ba na vatur vaor ia.

⁵ Tika na tutana i ru tika na bung ma ta ra bung pata; ta ra tikai i ru rit ra lavur bungbung. Boina ba ra tarai par na ot muka ra nuknuk i diat tikitikai tana.

⁶ Nina i ru ta bung, i ru ia ure ra Luluai, ma nina i iaian, i iaian ure ra Luluai, tago i pite varpa tadav God; ma nina ba pa i ian, ure ra Luluai pa i iaian, ma i pite varpa tadav God.

⁷ Tago vakir ta tikai ta dat i lalaun ure ia iat mulai, ma pa ta tikai i mat ure ia iat mulai.

⁸ Tago ba da laun, da laun ure ra Luluai; ma ba da mat, da mat ure ra Luluai; damana ba da laun bar, ba da mat bar, dat kai ra Luluai ka.

⁹ Ta nin Kristo i ga mat, ma i ga laun mulai, upi la ra Luluai i diat par, diat dia mat ma diat bula dia laun.

¹⁰ Ma u, u kure turam dave? Ma u mulai, dave u piam turam? Tago dat par dat a tur boko ta ra mata i ra kiki na varkurai kai God.

¹¹ Tago di ga tumu ia dari: “Da iau lalaun, a Luluai i bitu, a lavur malalikun na kau i ra tarai diat a talikun tadav iau,

Ma ra lavur karamea i ra tarai par diat a pite pa God.”

¹² Damana muka, dat par tikatikai, dat a vaarike vadovot mule dat pire God.

Koko una vung ra tukatukai

¹³ Damana koko dat a kure vargiliansane mule dat; ma dat a varkurai muka dari, ba koko ta tutana na vung ra tukatukai, ba ta magit ba na bura tana, ta ra nga i turana.

¹⁴ Iau nunure, ma i tar ot muka ra nuknukigu tai ra Luluai Iesu, ba pa ta magit i dur ure mule; ma pire nina ba i nuk ot pa ia ba ta magit i dur, pire nam i dur muka.

¹⁵ Ona turam i tabunu ure ra am magit, vakir u vana vana mulai ma ra varmari ka. Koko ra am magit na vuna ta ra vinirua kai nina ba Kristo i ga mat ure.

¹⁶ Koko na damana, ba diat a vatang kaina ure ra mangamangana i boina ta vavat;

¹⁷ tago ra varkurai kai God vakir a nian ba ra nimomo, ia ra mangamangana takodo, ma ra malmal ma ra gugu tai ra Takodo na Tulungen.

¹⁸ Tago God i manane nina i toratorom tai Kristo ta go ra lavur magit, ma ra tarai bula dia mainge.

¹⁹ Boina ba dat a murmur upi ra lavur magit dia vuna ta ra malmal, ma nam ra lavur magit, ba dat a vair vatavua vargiliansane dat me.

²⁰ Koko dat a kamare vue ra papalum kai God ure ra nian. A dovotina ra lavur magit dia gilagilom par; ma i kakaina pire nam ra tutana ba i iaian ma ra balana i varpuai bat ia.

²¹ I boina ba koko da ian ra kanomong i ra lavur mangana vavaki, ma ba koko da mome ra vain, ba da pait ta magit bula ba na varirap turam upi na tutukai tana.

²² U nurnur laka? Una vatur vake kaum nurnur tam iat ta ra mata i God. I ti doan muka nina ba pa i tibuna takun ia mulai ma ta magit i nuk ia ba i takodo pirana.

²³ Ma nam i lavur nuknuk lalar, a kaina varkurai na tadav ia, ba tumu i ian, tago pa i ian ma ra nurnur; ma ra lavur magit par ba pa dia vuna ta ra nurnur, a varpiam par diat.

15

Koko dat a nuk pa ka kada mamainga

1 Ma i topa dat, da tur padikat, ba dat a puak pa ra lavur binilua kadiat dia bilua, ma koko dat a nuk pa ka ra magit ba dat ika, da mainge.

2 Boina ba dat par, tikatikai, dat a pait nam ra magit ba na vamaroro talai dat, dat a vair ia ma ra magit ba na boina tana.

3 Tago Kristo bula pa i ga pait ra magit ba ia kaka iat i ga mainge; ma da di ga tumu ia: "Kadia tinata na varvul, di ga vul u me, i ga bura taun iau."

4 Tago ra lavur magit par, di ga tumu diat amana, di ga tumu diat ure kada varvair, upi ba ure ra kini vovovon ma ure ra varmaram ta ra Buk Tabu dat a vatur vake ra nurnur.

5 Ma go, boina ba God, nina i vuna ta ra kini vovovon, ma ra varmaram, na tul tar avat ba na tikai ka ra nuknuk i vavav ure avat vargil varogop ma Kristo Iesu;

6 Upi avat a pite pa ra God ma Tama i kada Luluai Iesu Kristo ma ra kopono nuknuk i vavav ma ra kopono ngie i vavav bula.

A bo na varvai pire ra umana Tematana

7 Kari avat a mal vargilliane avat, da Kristo bula i tar vatur pa avat, ure ra variru tadav God.

8 Tago iau biti ba Kristo ia ra tultul pire diat ra pokakikil upi na arikai ra dovotina kai God, upi na vadovot muka ra lavur tinata na varvatading dia ga tatike tar diat tai ra lavur patuana,

9 ma upi ra lavur Tematana diat a pite pa God ure kana varmari; da di ga tumu ia dari:

"Ure ke go ina pite varpa tam livuan ta ra lavur Tematana,
Ma ina kakakailai ta ra iangim."

10 Ma i biti mulai dari:
"A umana Tematana par, avat a gugu varurung ma ra taraina."

11 Ma i tatike mule dari:
"A umana Tematana par, avat a pite pa ra Luluai;

Ma boina ba ra lavur vuna tarai mutu diat a pite pa ia."

12 Ma go mulai Iesaia i tatike dari:

"A okor i Iese na arikai,
Ma nina i vana rikai upi na vatur ra varkurai ure ra lavur Tematana:

A lavur Tematana diat a nurnur tana."

13 Ma go muka, boina ba ra God i ra kini nunur na vabuka avat ma ra gugu ma ra malmal par ure ra nurnur; upi na pepeal kavava kini nunur, ta ra dekdek i ra Takodo na Tulungen!

Paulo i rurung ta kana tutumu

14 Ma iau iat, a tara na turagu, i tar ot muka ra nuknukigu ure avat, ba avat iat, ava tar buka ma ra ko na nuknuk, ma ava buka ma ra kabinana par; ma i tale avat, ba avat a pit vargilliane avat.

15 Ma iau ga papait na rurung ma kaugu tutumu tadav avat, upi ina vanuk tar ia mulai ta ra nuknuk i vavav ta

go ra varmari God i ga tul tar ia tagu,

¹⁶Upi iau a tultul kai Kristo Iesu tadav ra lavur Tematana, upi ina pait ra papalum ta ra bo na varvai kai God, pi ra tinabar na Tematana na ti kat muka, ba di vagomgom ia ma ra Takodo na Tulungen.

¹⁷Damana kaugu ra langlang tai Iesu Kristo ta ra magit kai God.

¹⁸Tago pa ina rurung dari, ba ina tata. ure ra lavur magit, ina vatang ika nam diat ba amir ma Kristo amir ga pait diat ma ra tinata ma ra papalum,

¹⁹ta ra dekdek i ra lavur vakilang, ma ra lavur magit na padapada varvo, ta ra dekdek i ra Takodo na Tulungen upi ra lavur Tematana diat a torom; damana aro Ierusalem ma ta ra gunagunan i tur vurkikilane ma i tuk tar Ilirikum, iau tar varvai rit bulbulu ta ra bo na varvai kai Kristo;

²⁰maia pa, iau tar nuk pa ia pi koko ina ve ra bo na varvai tai ta gunan ba ra iang i Kristo i tar rararang tana, upi koko ina bili taun ta tavul a papalum kai ta ra tikai.

²¹Ma, da di ga tumu ia dari:

“Diat ba pa ta varvai ure i ga vana rikai tadav diat, diat a nana,

Ma diat ba pa dia ga valavalongor, diat a matoto.”

Paulo i vaninara upi na vana uro Rom

²²Ia go i ga vake iau a do na pakana ta kaugu vinavana tadav avat;

²³ma gori, tago pa ta gunan mulai ta go ra langlangun ba ina ki pa ia, ma tago mangoro na kilala iau tar mainge tuna ba ina vana tadav avat,

²⁴ba ina vana Spania ina ga vana pire vavat (tago iau ki nunur upi ina gire avat ta kaugu vinavana, ma ba avat a tule kapi iau ta kaugu vinavana tana, ba i tar ot kada kini varirivut),

²⁵ma go, iau biti, ba ina vana uro Ierusalem, upi ina kap tabar diat ra umana tena gomgom abara.

²⁶Tago a Makedonia ma ra Akaia dia tar gugu upi diat a tul tar ta vartabar ure diat dia luveana pire ra umana tena gomgom aro Ierusalem.

²⁷A dovotina, dia tar ga tana; ma i tar topa ia muka, tago dia tar kakang pire diat. Tago ona ra lavur Tematana dia tar vatur vake ta tiniba ta kadia lavur magit na tulungen, i takodo muka ba diat a maravut diat ma ta umana magit ure ra paka i diat.

²⁸Ba iau tar pait ot pa go, ma iau ga vakilang tar go ra vuai na varmari ta diat, ina vana gil pire vavat ba ina vana Spania.

²⁹Ma iau nunure ba ina pot tadav avat, ina pot ma ra pepeal varvadoan tai Kristo.

³⁰Ma go iau lul vovo pa avat, a tara na turagu, ure kada Luluai Iesu Kristo, ma ure ra varmari kai ra Tulungen, pi dat a ongaongor

varirivut ma ra niaring tadav God ure iau;

³¹ pi na valaun pa iau kan diat dia varongoi aro Iudaia, ma upi go ra papalum iau pait ia ure diat aro Ierusalem na boina ta ra mata i diat ra umana tena gomgom;

³² pi ina vana ma ra gugu tadav avat ta ra mamainga kai God, ma upi dat a ngo varurung.

³³ Ma go, boina ba ra God na malmal na ki pire vavat par. Amen.

16

Paulo i vatatabai diat

¹ Iau vateten tar Poibe ta vavat, a tai dat, ia ra tena maramaravut kai ra ekelesia Kenkrea,

² upi avat a mal pa ia ure ra Luluai, da i topa ra umana tena gomgom, ma avat a maravut ia ta ra lavur magit i mainge avat a maravut ia tana; tago ia iat i ga maravut ra mangoro, ma i ga maravut iau bula.

³ Avat a vatatabe Priska ma Akuila, amital papalum varirivut ma dir tai Kristo Iesu,

⁴ dir ga tul tar ra inoa i dir ure kaugu nilaun; ma vakir iau kaka, avet par ma diat ra lavur ekelesia ta diat ra Tematana, ave pite pa dir;

⁵ ma avat a vatatabe bula ra ekelesia ta kuba i dir. Avat a vatatabe Epainet, nina iau mari ia tuna, ia ra luaina vuai e aro Asia upi kai ra Luluai.

⁶ Avat a vatatabe Maria, nina i ga manga balaguan ure avat.

⁷ Avat a vatatabe Androniko ma Iunias, a ura niurugu, di tar vi varurue amital, dir rararang bula pire ra umana apostolo, ma dir ga lua bula tadav Kristo, ma iau ga mur.

⁸ Avat a vatatabe Amplias, nina iau mari ia tuna tai ra Luluai.

⁹ Avat a vatatabe Urbano kada tena papalum varirivut tai ra Luluai, ma Stakis, nina iau mari ia tuna.

¹⁰ Avat a vatatabe Apelis, nina di manane ure Kristo. Avat a vatatabe diat dia ki ra kuba i Aristobulo.

¹¹ Avat a vatatabe Erodion, a niurugu. Avat a vatatabe diat dia ki ra kuba i Nakiso, nina diat ba kai ra Luluai.

¹² Avat a vatatabe Tripaina ma Triposa, dir papalum ta ra Luluai. Avat a vatatabe Persis, nina di mari ia tuna, ma i ga ongaongor muka ta ra Luluai.

¹³ Avat a vatatabe Rupo, nina di ga pilak pa ia ure ra Luluai, ma nana ma nagu bula.

¹⁴ Avat a vatatabe Asinkrito, Plegon, Ermes, Patrobas, Ermas, ma ra lavur tura i dat, dia ki pire diat.

¹⁵ Avat a vatatabe Pilologo ma Iulia, Nereas ma taina, ma Olimpas, ma diat ra lavur tena gomgom par, dia ki varurung ma diat.

¹⁶ Avat a varvatatabai vargil ma ra gomgom na vargalum. A lavur ekelesia kai Kristo dia vatatabe avat.

A mutuaina tinata na var-tovo

¹⁷ Go iau lul vovo pa avat, a tara na turagu, ba avat a nuk

vakilang diat, dia vuna ta ra lavur kini varbaiai ma ra lavur tukatukai, ba pa i varogop ma ra lavur vartovo, ava far vartovo tana; ma avat a lingan kan diat.

¹⁸ Tago diat dia damana, pa dia torom tai kada Luluai Kristo, dia torom uka ta ra bala i diat; ma dia vagu pa ra bala i ra umana tena tamtavun ma kadia lavur maram na pirpir ma kadia lavur malamala bo na tinata.

¹⁹ Tago kavava tinorom i tar rararang rikai tadav ra lavur tarai par. Damana iau gugu ure avat tana; ma iau mainge tuna ba avat a kabinana muka upi nam i boboina, ma upi avat a tavune ra kaina.

²⁰ Ma a ik boko ra God na malmal na vadala Satan ta ra vavai na kau i vavat. Boina ba ra varmari kai kada Luluai Iesu Kristo na ki pire vavat.

²¹ Timoteo, nina i papalum maravut iau, i vatatabe avat; ma Lukio, ma Iason, ma Sospater, a umana niurugu.

²² Iau Tertio, go iau, iau tumu go ra buk, iau vatatabe avat tai ra Luluai.

²³ Gaio, nina iau ki ra kubana, ma diat ra lavur ekelesia bula, dia vatatabe avat. Erasto, ra tena balabal-aure mani ta ra pia na pal, i vatatabe avat, ma Kuato bula tura i dat. [

²⁴ Boina ba ra varmari kai kada Luluai Iesu Kristo na ki pire vavat par. Amen.]

²⁵ Ma go, tadav nina i vapidikat valar pa avat, da kaugu bo na varvai ma ra varveai ure Iesu Kristo, da di ga vaarike ra magit na pidik, nina di ga vapidikane ta ra lavur tataun ania iat.

²⁶ Ma go di tar vaarike muka, ma ra umana buk kai ra umana propet, da ra vartuluai kai ra God tukum, dia vamatotone ra lavur vuna tarai mutu tana upi ra tinorom ure ra nurnur;

²⁷ tadav ra kopono God i kabinana, ure Iesu Kristo, a variru na tadav ia ma pa na mutu. Amen.

(Di ga tumu go tadav ra tarai Rom maro Korinto, ma di ga tul tar ia tai Poibe, a tul-tul kai ra ekelesia Kenkrea, ba na kap ia.)

A mutuaina niaring na pite varpa

A LUAINA BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI KORINTO

¹ Paulo, di ga ting pa ia upi na apostolo kai Iesu Kristo ure ra mamainga kai God, ma Sostenes tura i dat,

² tadav ra ekelesia kai God aro Korinto, diat muka, di ga vagongom vakakit diat tai Kristo Iesu, di ga ting pa diat, upi diat a umana tena gomgom, varurung ma diat par, dia kail upi ra iang i kada Luluai Iesu Kristo ta ra lavur gunagunan par, kadiat ma kadat:

³ A varmari tadav avat ma ra malmal tai God Tama i dat ma ra Luluai Iesu Kristo.

A varvadoan tai Iesu Kristo

⁴ Iau pite vatikene pa kaugu God ure avat ta go ra varmari kai God ba di ga tul tar ia ta vavat tai Kristo Iesu;

⁵ ma di ga vauviana avat ta ra lavur magit par tana, ta ra lavur tinata ma ra kabinana par;

⁶ da ra dovot na varvai kai Kristo i tur bulu ta vavat;

⁷ ma pa ava ko iba upi ta tinata bar; ma ava ungunung pa ra bung ba da vaarike kada Luluai tana, Iesu Kristo;

⁸ nina ba na vapatuan avat tuk ta ra mutuaina upi avat a langalanga ta ra magit na pitapitau ta ra bung i kada Luluai Iesu Kristo.

⁹ God i dovot muka, nina di ga ting pa avat i tana upi ra kini na bartalaina ma Natuna Iesu Kristo, kada Luluai.

A tarai na lotu dia takunu varbaiai

¹⁰ Ma go iau lul vovo pa avat, a tara na turagu ure ra iang i kada Luluai Iesu Kristo, ba avat a tatike ka ra kopono magit, ma koko ra lavur kini varbaiai pire vavat; ma ba avat a ki guvai bulu ma ra kopono nuknuk i vavat ma ra kopono varkurai.

¹¹ Tago diat ta ra kuba i Kloe, di tar ve iau ure avat, a tara na turagu, ba ra lavur vartoto na varngangar dia tur livuan ta vavat.

¹² Tago iau nuk pa ra dari ba avat par tikatikai ava tatike: Iau mur Paulo; ma iau mur Apolos; ma iau mur Kepas; ma iau mur Kristo.

¹³ Dave, Kristo i tar takunu varbaiai laka? Di tar ot Paulo ta ra bolo vang ure avat? Ba di tar baptaiso avat vang ta ra iang i Paulo?

¹⁴ Iau pite pa God ba pa iau ga baptaiso ta na ta vavat, ia kaka Krispo ma Gaio;

¹⁵ kan ta tikai na biti ba iau ga baptaiso avat ta ra iangigu iat.

¹⁶ Ma iau ga baptaiso diat bula ta ra kuba i Stepano; ma pa iau nunure ba iau ga baptaiso bula ta ra tikai.

¹⁷ Tago Kristo pa i ga togue iau upi ina baptaiso, upi ina varvai ma ia bo na varvai ka; vakir ma ra kabinana i ra

lavur tinata, kan ra bolo kai Kristo na ga bakitai tana.

Kristo ia ra dekdek i God ma kana minamar

¹⁸ Tago ra varvai ure ra bolo ia ra magit na papaua pire diat, dia virua; ma pire dat di valavalaun dat, ia ra dekdek i God.

¹⁹ Tago di ga tumu ia dari:

“Ina nila vue ra kabinana kai ra umana tena kabatau,

Ma ina ole vue ra minatoto kadiat dia minana.”

²⁰ Akave laka ta tena kabinana? Akave laka ta tena tutumu? Akave laka ta tena vartoto kai go ra rakarakan a gunagunan? Dave, God pa i vavurot laka ra kabinana i ra rakarakan a gunagunan upi na topor?

²¹ Tago ba ta ra kabinana i God ra rakarakan a gunagunan ta kana kabinana iat pa i ga nunure God, God i ga mainge tuna ba na valaun diat dia nurnur ure ra varveai ba pa i kabinana.

²² A dovotina, a Iudaia dia titir upi ta vakilang, ma ra Elenas dia tikan upi ra kabinana;

²³ ma avet, ave varveai ke tai Kristo nina di ga ot ia ta ra bolo, pire ra umana Iudaia a timul na tukatukai, ma pire ra lavur Tematana a magit na papaua;

²⁴ ma pire diat di ga ting pa diat, a Iudaia ma ra Elenas bula, Kristo ia ra dekdek i God, ma ra kabinana i God.

²⁵ Tago ra papaua kai God i manga lia ma ra kabinana ta dir ma ra tarai; ma ra binilua

i God i manga ongor ta dir ma ra tarai.

²⁶ Avat a gire ra varting pire vavat, a tara na turagu; ba pa di ga ting pa ta mangoro na tena kabinana ra pia ma diat dia dekdek pata, ma diat dia luluai pata;

²⁷ ma God i ga pilak pa ra lavur magit na papaua ta ra rakarakan a gunagunan, upi na varvaruva diat dia kabinana; ma God i ga pilak pa ra lavur magit dia pagolgol ta ra rakarakan a gunagunan, upi na varvaruva diat, dia dekdek;

²⁸ ma ra lavur bilak na magit ta ra rakarakan a gunagunan, ma ra lavur magit di pidimuane diat, maia pa, ma ra lavur magit ba pa dia ki, God i ga pilak pa diat, upi na vamut vue ra lavur magit dia ki muka;

²⁹ upi koko ta tikai na vavagia pa mule ta ra luaina mata i God.

³⁰ Ma tana iat ava ki tai Kristo, nina di ga pait tar ia ta dat a kabinana tai God, ma ra varvatakodo, ma ra varvagomgom vurakit, ma ra varvalaun;

³¹ upi, da di ga tumu ia: Nam i langlang, boina ba na langlang tai ra Luluai iat.

2

A varvai ure Kristo ba i ga mat ta ra bolo

¹ Ma iau, a tara na turagu, ba iau ga pot tadav avat, pa iau ga vana rikai ma ra tinata i vakavakak ba ma ra kabinana, ba iau ga ve avat ta ra magit na pidik kai God.

² Tago i ga ot muka ra nuknukigu, ba koko ina nunure bula ta mangana magit livuan ta vavat, gon ika Iesu Kristo iat, ma ba di ga ot ia ta ra bolo.

³ Ma iau ga ki ma ra binilua pire vavat, ma ra ururian, ma ra ngala na nidadar.

⁴ Ma kaugu tinata ma kaugu varveai pa i ga varpopoto ma ra tinata varvara ta ra kabinana, ma i ga vaarike ke ra Tulungen ma ra dekdek;

⁵ upi koko kavava nurnur na tur ta ra kabinana i ra tarai, na tur uka ta ra dekdek i God iat.

A kabinana kai God

⁶ Ma ave tata na kabinana livuan ta diat, dia ko vurakit; ma vakir a kabinana i go ra tataun ba kai ra lavur luluai i go ra tataun, diat, diat a ga mutu boko;

⁷ ma ave tata ure ra kabinana kai God ta ra magit na pidik, ia ra kabinana muka ba di ga vapidik ia, nam ba God i ga kure value tar ia upi kada minamar amana iat, ba ra rakarakan a gunagunan pa ta boko;

⁸ nam ba pa ta ta diat ra lavur luluai ta go ra tataun i nunure, tago gala. dia tar nunure, gala pa diat a ot ra Luluai na minamar ta ra bolo.

⁹ Ma da di ga tumu ia:
 “A lavur magit ba pa ta kiau na mata i ga gire, ma pa ta talinga i ga valongore,

Ma ba pa i ga kuma rikai ta ra bala i ta tutana,

Nam ra lavur magit ba God i tar vaninare ure diat, dia mari ia.”

¹⁰ Ma God i tar vavinar tar diat ta dat ma ra Tulungen; tago ra Tulungen i nunure valar pa ra lavur magit par, maia pa, ra lavur magit kai God dia lulur muka.

¹¹ Tago to ia pire ra tarai i nunure ot pa ra lavur magit kai ta tutana? la kaka ra tulungea i ra tutana iat, nina ba i ki tana. Damana bula pa ta i nunure ra lavur magit kai God, ia kaka a Tulungea i God iat.

¹² Ma dat, pa da ga vatur vake ra tulungea i ra rakarakan a gunagunan, ra tulungen ba tai God iat; upi dat a nunure muka ra lavur magit ba God i ga tul vakuku tar diat ta dat.

¹³ A lavur magit bula nina ave tatike, vakir ma ra lavur tinata ba ra kabinana i ra tarai i tovo tar diat, nina iat diat, ba ra Tulungen i tovo tar diat; ave pala tar ra lavur magit na tulungen ta diat dia tulungen.

¹⁴ Ma ra tutana vakuku pa i kapupi ra lavur magit kai ra Tulungea i God; tago dia da ra lavur magit na papaua pirana, ma i mama nunure diat, tago dia kure diat ma ra tulungen.

¹⁵ Ma nina i tulungen i kure ra lavur magit, ma ia. iat mulai pa ta tutana i kure.

¹⁶ Tago to ia i tar nunure ra nuknuk i ra Luluai, upi na tova? Ma dat da tar vatur vake ra nuknuk i Kristo.

3

A umana tultul kai God

¹ Ma iau, a tara na turagu, pa ina pait valar pa ia ba ina tata ta vavat da tadav diat dia tulungen, vada ta diat ika dia palapaka, da ta diat dia kuramana tai Kristo.

² Iau tar tabar avat ma ra polo na u, vakir ma ra dekdek na magit; tago pa ava ga patuan upi ia; maia, ma gori pa ava patuan boko upi ia;

³ tago ava da ra palapaka boko; tago ona ra varngu ma ra varpuapuai i tur livuan pire vavat, pa ava da ra palapaka boko, ma pa ava vana-vana vang da ra mangaman-gana kai ra tarai?

⁴ Tago ba ta tikai i bitbiti: Iau mur Paulo; ma ta ra tikai: Iau mur Apolos; vakir avat a tarai ka laka?

⁵ Ava bar Apolos? Ma ava bar Paulo? A ura tultul uka, ava ga nurnur ure dir; ma tikatikai da ra Luluai i ga tul tar ia tana.

⁶ Iau ga vavauma, Apolos i ga vavabilim; ma God iat i ga valvalibobor.

⁷ Damana muka, nam i vavauma, vakir i ngala nam, ma nam i vavabilim, vakir i ngala nam; ia kaka God iat nina i valvalibobor.

⁸ Ma go nina i vavauma ma nam i vavabilim, dir tikai ka; ma dir vatur vake tikatikai iat kadir vapuak varogop ma kadir niongor tikatikai.

⁹ Tago avet ra umana tena papalum varirivut ma God: avat ra uma kai God ma a pal kai God.

¹⁰ Vada ra varmari kai God, di ga tul tar ia tagu, da ra tena pait pal'i kabatau, iau ga vung mal ra vunapaina; ma ta ra tikai i papait taun ia. Ma i boina ba ra tarai par tikatikai, diat a varbalaurai ba dia papait dave, taun ia.

¹¹ Tago pa ta na vung ta ra enana vunapaina ta nam di tar vung ia, ia nam Iesu Kristo iat.

¹² Ma ona ta tikai na papait taun go ra vunapaina ma ra goled, ra silva, ra umana ngatngat na vat, ra davai, ra makuk na vura, ra timul i ra kon,

¹³ da ga vaarike boko ra papalum kai ra tarai par tikatikai; tago nam ra bung na ga al vapange, tago da ga vaarike ma ra iap; ma ra iap iat na valar kilang ia, ba i dave bar ra papalum kai ra tarai par tikatikai.

¹⁴ Ona ra papalum kai ta tikai, ba i ga papait taun ia me, na tur padikat, nam na vatur vake ta vapuak.

¹⁵ Gala ra papalum kai ta tikai na imur, gala na valu-veana; ma ia iat da ga valaun ia; ma na da kan ra iap.

¹⁶ Pa ava nunure laka, ba avat ra pal tabu kai God, ma ba ra Tulungea i God i ki ta vavat?

¹⁷ Ona ta tikai na vakaina ra pal tabu kai God, God na vakaina vue nam; ra pal tabu kai God i gomgom vurakit, ma avat iat, ava damana bula.

¹⁸ Koko ta tikai na valunga pa mule. Ona ta tikai ta vavat i nuk ia ba i kabinana ta go

ra tataun, boina ba na lunga ka boko, upi na kabinana namur.

¹⁹ Tago ra kabinana i go ra rakarakan a gunagunan ia ra magit na papaua pire God. Tago di ga tumu ia dari: "I tabe pa ra umana tena kabinana ta kadia varvagu iat."

²⁰ Ma go bula: "A Luluai i nunure ra lavur nuknuk i ra umana tena kabinana ba a lavur magit vakuku.

²¹ Kari koko ta tikai na langlang ure ra tarai. Tago kavavat iat ra lavur magit par;

²² ba Paulo, ba Apolos, ba Kepas, ba ra rakarakan a gunagunan, ba ra nilaun, ba ra minat, ba ra lavur magit go kari, ba ra lavur magit ba na ga vana rikai boko; kavavat parika diat;

²³ ma avat kai Kristo; ma Kristo kai God.

4

A umana apostolo kai Kristo

¹ I boina ba ra tarai diat a nuknuk pa avet, da ra umana tultul kai Kristo, ma ra umana tena balabalaure ure ra lavur magit na pidik kai God.

² Ma go bula, di nuknuk pa ia ure ra umana tena balabalaure ba na dovot ika ra maukua i diat.

³ Ma ia ra ikilik na magit piragu, ba avat a kure iau, ba ona ta ra varkurai kai ra tarai na tadav iau; maia pa, iau iat pa iau kure mule iau.

⁴ Tago pa iau nunure ta kaina magit ure iau iat mulai; ma vakir di vatakodo iau

ure nam; ma nina i kure iau, ia ra Luluai iat.

⁵ Kari koko avat a kure ta magit ba pata boko ra kilalana, tuk tar ta nam ba ra Luluai na ga vut, ma na al vaarike ra lavur magit i ra tabobotoi dia vavapidik ia, ma na al vapange bula ra lavur ninunuk ta ra bala i ra tarai; ma ta nam ra bung a tarai par tikatikai diat a alube pa ra pite varpa tai God.

⁶ Ma go ra lavur magit, a tara na turagu, iau tar pukue tar diat na mimir ma Apolos ta ra tinata na valavalare ure avat; upi avat a gire ta ra maukua i mimir, ma koko avat a vana lake nam di ga tumu ia; upi koko ta tikai ta vavat na vavagia pa mule ure tikai, ma na nuk piapiam ta ra tikai.

⁷ Tago to ia i vuna ba i enana varbaiai ra nuknukim ma ra nuknuk i ta ra tikai? Ma ava ra magit u tar vatur vake ba pa di ga tul tar ia tam? Ma ona di ga tul tar ia tam, u langlang ta ra ava, vada pa di ga tul tar ia tam?

⁸ Ma go ava tar maur, gori ava tar uviana, ava tar varkurai ba pa ave ki maravut avat; maia pa, ma iau manga mainge upi avat a varkurai tuna, upi dat a varkurai varirivut.

⁹ Tago iau nuk ia, ba God i tar vaarike tar avet ra umana apostolo ba ra umana ikilik kakit, da di ga tibe avet upi ra minat, tago di vaki tar avet ba ra magit na ginigira kai ra rakarakan a gunagunan, ma kai ra lavur angelo, ma kai ra

tarai.

¹⁰ Avet ra umana lunga ure Kristo iat, ma avat ava kabinaana tai Kristo; avet, ave bilua, ma avat, ava ongor; avat, ava ruru, ma avet, di pidimuane avet.

¹¹ Ma tuk tar ta ra pakana bung go ieri ave mulmulum, ma ave markobo, ma pa kavevet ta mal, ma di timtibul avet, ma vakir kavevet ta rivarivan tuna, upi avet a ki tana,

¹² ma ave ongaongor, ave papalum ma ra lima i vevet iat; ba di vul avet, ave tata na varvadoan; ba di vakavakaina avet, ave pidik tar tana;

¹³ ba di tata vakavakaina avet, ave lulul vovo; di luk varurungane avet ma ra puputa i ra rakarakan a gunagunan, ma ra dur di puk vue, ma i tuk tar ta ra bung go ieri.

¹⁴ Pa iau tumu go ra lavur magit upi avat a vavirvir, ia kaka iau pit avat da ra umana vakak na natugu.

¹⁵ Tago ona ra vinun na arip na marmar na tena varvair dia tovo avat tai Kristo, pa i do ra umana tama i vavav; tago iau tar vangala avat tai Kristo Iesu ta ra bo na varvai.

¹⁶ Kari iau lul vovo pa avat, ba avat a kap lap iau.

¹⁷ Ure ni ra vuna iau tar tulue Timoteo tadav avat, ia ra vakak na natugu ta ra Luluai ma i dovot, ma ia na vanuk tar mule kaugu lavur mangamangana ta vavat nina ba tai Kristo, da iau tovotovo tar ia

ta ra lavur papar ma ta ra lavur ekelesia par.

¹⁸ Ma go ta umana dia vavaglia pa diat mulai, vada pa ina vana tadav avat.

¹⁹ Ma gala ra Luluai i ma mainge damana, gala a ik boko ina vana tadav avat; ma ina nunure muka ra dekdek i diat, dia vavaglia pa diat mulai, ma vakir kadia tinata ka.

²⁰ Tago ra varkurai kai God vakir a tinata, a dekdek iat.

²¹ Ava ava mainge? Ina ga vana rikai laka ma ra virit, ba ma ra varmari ma ma ra madu na tulungen?

5

A mangamangana kai ra tarai na lotu

¹ Di varvarvai tana ba ta umana pire vavat dia pait ra kaina; ma nam ra mangamangana pait ra kaina pa i tur muka pire ra umana Tematana; dari, ba tikai ta vavat i tar ben ra taulai kai tamana iat.

² Ma avat, ava timtibuna vavaglia pa avat mulai, ma pa ava ga tabun tana da i topa ia muka, upi da kure vue nam i ga pait go ra magit kan avat.

³ Ma a dovotina, a pakagu i ki kan avat, ma ra tulungeagu i ki pire vavat, ma iau, da iau ki maravut avat, iau tar kure nam i tar pait go ra magit:

⁴ Ta ra iang i kada Luluai Iesu, avat, ba ava tar ki varurung mulai ma ra tulungeagu, ta ra dekdek i kada Luluai Iesu,

⁵ avat a tul tar ta tikai damana tai Satan ba na kakaina vurakit ra pal a pakana, upi da ga valaun ra tulungeana ta ra bung i ra Luluai Iesu.

⁶ Nam ra magit ava langlang tana, pa i ko. Pa ava nunure laka ba ta pakapakana leven ikik na valeven ra gem parika?

⁷ Avat a dur vue ra maulana leven, upi avat a da ra kalamana gem, da pa ta leven i ki ta vavat. Tago di tar tul tar kada bolo lake, ia Kristo.

⁸ Kari i boina ba dat a pait muka ra lukara, vakir ma ra maulana leven, ma koko ma ra leven i ra kaina ninunuk ma ra varpian, dat a pait ia ka ma ra gem i ra takodo na ninunuk ma ra dovotina ba pa ta leven tana.

⁹ Iau tar tutumu tadav avat ta kaugu buk, ba koko avat a la varurung ma ra umana tena nipo;

¹⁰ ma vakir iau ga nuk pa ra umana tena nipo ta diat ra tarai vakuku ba ra umana tena varngu, ba ra umana tena varvaur, ba ra umana tena lotu tadav ra tabataba; tago ona damana, na topa avat, ba avat a irop kan go ra rakarakan a gunagunan;

¹¹ ma iau ga tutumu ka tadav avat, ba koko avat a la varurung ma ta tutana ba di vatang ia ba a tura i vavat, ma ia ra tena ungaunga, ba a tena varngu, ba a tena lotu tadav ra tabataba, ba a tena varvul, ba a lup mome tava longlong, ba a tena varvaur; koko avat a ian varurung

muka ma ta tikai damana.

¹² Tago ina balaguan dave ma ra varkurai pire diat, pa dia ruk tadav dat? Pa ava kure diat laka, dia tar ruk tadav avat?

¹³ Ma diat, pa dia ruk tadav dat, God i kure diat. Avat a okole vue ra kaina tutana kan avat.

6

A ukuk ma turam

¹ Ia bar ta vavat, ba kana ta uk ure talaina, na kap ia ta ra luaina mata i diat, pa dia takodo, upi diat a varkurai tana, ma vakir ta ra luaina mata i ra umana tena gomgom?

² Pa ava nunure laka ba ra umana tena gomgom diat a kure boko ra rakarakan a gunagunan? Ma ona avat a kure boko ra rakarakan a gunagunan, pa ava ko laka upi avat a kure ra lavur magit ikikilik kakit?

³ Pa ava nunure laka ba dat a kure boko ra umana angelo? Ba damana, pa i manga topa ia vang upi dat a kure ra lavur magit ra pia?

⁴ Ma ona ta umana magit ra pia pire vavat upi da kure, ava tul tar ia ta diat pa dia rararang ta ra ekelesia, upi diat a varkurai laka tana?

⁵ Iau tatike go upi na vavavirvir avat. I dave, pa ta tutana ta vavat i kabinana upi na tale vang ba na varkurai pire ra tara na turana?

⁶ Ma tika na ekelesia i kap ta ra ekelesia ta ra varkurai, ma go i papait ia ta ra luaina mata i diat pa dia nurnur?

⁷ Ma go ra magit i kaina pire vavat, tago ava kapkap vargilians avat ta ra varkurai. Ta ra ava pa ava daritane muka, ba avat a nur vue nam i vakavakaina avat? Ta ra ava pa ava daritane muka ba avat a nur vue nam i vagu pa ta magit ta vavat?

⁸ Pata, avat iat, ava pait ra magit pa i takodo, ma ava varvagu, ma nam pire diat a tara na tura i vavat iat.

⁹ Pa ava nunure laka ba nam i ko iba upi ra mangamangana takodo pa na kale pa ra varkurai kai God? Koko avat a valunga mule avat; a umana tena ungaunga, ma ra umana tena lotu tadav ra tabataba, ma ra umana tena nipo, ma ra umana malamala lagarina, ba nam ra tarai dia pait ra kaina varurung ma ra tarai,

¹⁰ ba ra umana tena nilong, ba ra umana tena varbat, ba ra umana lup momo tava longlong, ba ra umana tena varvul. ba ra umana tena varvaur, pa diat a kale pa tuna ra varkurai kai God.

¹¹ Ma ta umana ta vavat ava ga damana; ma di ga dalu avat, ma di tar vagomgom avat, ma di tar vatakodo avat ta ra iang i ra Luluai Iesu Kristo, ma ta ra Tulungea i kada God.

Avat a pite pa God ta ra paka i vavat

¹² Di ga tul tar ia tagu a lavur magit par, ia ka ra lavur magit par pa dia boina vatikai tagu. Di ga tul tar ia tagu a lavur magit par; ma

pa ina vamolo tar iau ta ra dekdek i ta tikai.

¹³ A magit na nian ure ra bala, ma ra bala ure ra magit na nian; ma God na nila vue dir parika. Ma ra paka i dat vakir ure ra pait ra kaina, ure iat ra Luluai, ma ra Luluai ure ra paka i dat iat.

¹⁴ Ma God i tar vatut pa ra Luluai, ma na vatut pa bula dat ure ra dekdekina iat.

¹⁵ Pa ava nunure laka ba ra umana paka i vavat diat ra ingaingar i Kristo? Ma dave bar, ina tak pa laka ra ingaingar i Kristo, ma ina pait pukue diat vang upi diat ra ingaingar i ra igoro na vavina? Koko muka.

¹⁶ Dave, pa ava nunure laka ba nam dir ki guvai ma ra igoro na vavina, i kopono ko ra paka i dir? Tago i biti: Nam ra ivut dir a kopono palapaka.

¹⁷ Ma nam di tar pakan tar ia ta ra Luluai dir a kopono tulungen me.

¹⁸ Avat a lop kan ra pait ra kaina. A lavur varpam ba ta tikai i pait ia, pa dia tur ta ra pakapakana, ma nam i ungaunga, i piam vue ra pakana iat.

¹⁹ Pa ava nunure laka ba ra palapaka i vavat ia ra pal tabu kai ra Takodo na Tulungen, nina i ki ta vavat, nina ava vatur vake tai God? Ma vakir avat kavavat mulai;

²⁰ tago di ga kul pa avat ma ra magit na varkul; io, avat a pite pa God ta ra paka i vavat.

7

Ta umana tinir ure ra kini

na tinaulai

¹ Ma ure nam ra lavur magit ava ga tutumu tana tadav iau; I boina tai ra tutana ona pa i agil ta vavina.

² Ma upi koko ra ungaunga, i boina ba ra tarai par tikatikai diat a vatur vake kadia taulai, ma i boina ba ra vaden tikatikai, diat a vatur vake kadia tutana iat.

³ I boina ba ra tutana i tar taulai na tul tar ta kana taulai nam ra magit i takodo tar tana; ma damana ra vavina bula tadav kana tutana.

⁴ A vavina i tar taulai pa i vatur vake ra varkurai ure ra pakana, ia kaka kana tutana; ma damana bula ra tutana i tar taulai pa i vatur vake bula ra varkurai ure ra pakana, kana taulai iat.

⁵ Koko avat a tigel vargilliane avat ta ra kini varurung ure ta magit, ia kaka go, ba avat a varpitiane avat ure ta e upi avat a tul tar avat ta ra niaring, ma avat a ki varurung mulai, upi koko Satan na valamlam pa avat ure kavava kini varbaiiai.

⁶ Ma go iau tatike go, upi ina tul tar ia ka ta vavat, ma pa ina kure tar ia.

⁷ Tago iau mainge tuna ba ra tarai par diat a vardada ma iau iat. Ma ra tarai par dia vatur vake, tikatikai, kadia mangamangana tai God, tikai ra dari ma ta ra tikai ta enana.

⁸ Ma iau ve muka diat, dia inip uka, ma diat ra lavur ua na vavina: I boina pire diat ba diat a ki ka damana da iau.

⁹ Ma ona pa i tale diat, ba diat a kure bat diat mulai, i

boina ba diat a taulai; tago i manga boina ra tinaulai ma koko ra nidodo.

¹⁰ Ma tadav diat, dia tar taulai, iau vartuluai, ma vakir iau kaka, a Luluai iat, dari: Ba koko ra vavina na vana balakane kana tutana,

¹¹ (ma gala i vana ka kan ia, koko na taulai mulai, ba kan dir a varmaram mulai ma kana tutana); ma koko ra tutana na okole vue kana taulai.

¹² Ma vakir ra Luluai, iau ke, iau ve ra ibaiba dari: Ona ta tura i dat ba kana taulai pa i nurnur, ma i ga upi dir a ki varurung, koko na okole vue.

¹³ Ma nam ra vavina ba kana tutana pa i nurnur, ma i ga upi dir a ki varurung, koko na vana kan ia.

¹⁴ Tago nam ra tutana ba pa i nurnur, di vagomgom ia ure kana taulai, ma nam ra vavina ba pa i nurnur, di vagomgom ia ure kana tutana; ba pata, ra umana natu i vavat pa diat a gomgom; ma go dia gomgom uka.

¹⁵ Ma ona i vilau nam ba pa i nurnur, nur vue upi na vana; a tura i dat ba ra tai dat i langalanga ba i damana ka; ma God i tar oro pa dat ta ra malmal.

¹⁶ Tago u nunure davatane, u ra vavina, ba una valaun pa kaum tutana bar? Ma u nunure davatane, u ra tutana, ba una valaun pa kaum vavina bar?

Una vanavana da God i ga oro pa u

¹⁷ Ma go ka, da ra Luluai i tar tibe tar ia ta ra lavur tarai tikatikai, da God i tar oro pa

ra lavur tarai tikatikai, diat a vanavana ka damana. Ma damana kaugu varkurai ta ra lavur ekelesia par.

¹⁸ Di tar oro pa ta tikai ma i tar pokakikil laka? Koko na vue ra pokakikil. Di tar oro pa ta ra tikai laka ma pa i ga pokakikil? Koko da poko kikil ia.

¹⁹ A pokakikil pa i topa ta magit, ma ra niiba upi ra pokakikil pa i topa ta magit; ia kaka ra tinorom ta ra lavur vartuluai kai God.

²⁰ I boina ba ra tarai par diat a ki, tikatikai, ta nam ra kini ba di ga ting pa diat i tana.

²¹ Di ga ting pa u, ba u a vilavilau boko? Koko na kaina ra nuknukim tana; ma ona pa i dekdek ba da pala vue u, i boina ba una nuk upi nam.

²² Tago nam i ki na vilavilau, ma di tar ting pa ia ta ra Luluai, ia ra langalanga na tutana kai ra Luluai; damana bula nam ra langalanga na tutana, di tar ting pa ia, ia ra vilavilau kai Kristo nam.

²³ Di ga kul pa avat ma ra magit na varkul; koko avat ra umana vilavilau kai ra tarai.

²⁴ A tara na turagu, i boina ba ra lavur tarai par tikatikai diat a ki pire God ta nam uka ra kini ba di tar ting pa diat i tana.

Ure diat nina pa dia ti taulai ma ure ra umana ua na vavina

²⁵ Ma pa iau vatur vake ta vartuluai tai ra Luluai ure ra umana inip; ma da tikai i tar tabe pa ra varmari tai ra

Luluai upi na dovot, iau ve tar kaugu varkurai tana.

²⁶ Io, iau nuk ia, ba i boina ona ta tutana na ki ka damana ure ra lavur magit na varmonong go gori.

²⁷ Di tar vi guve amur ma kaum ta taulai laka? Koko una anan upi da pala vue u. Di tar pala vue u kan kaum taulai laka? Koko una tikan upi kaum ta taulai mulai.

²⁸ Ma ona u tar taulai, vakir u ga pait ra varpiam; ma ona ta inip na vavina i tar taulai, vakir i ga pait ra varpiam. Ma go ka, diat dia damana, diat a gire ra do na niligur ta ra palapaka i diat; ma iau mainge ba ina balaure bat avat.

²⁹ Ma iau tatike go, a tara na turagu, ba di tar ur pit ika ra kilala; upi papa gori diat dia tar taulai, diat a varogop uka ma diat, ba pa dia taulai;

³⁰ ma diat dia tangtangi, da pa dia tangi; ma diat dia gugu, da pa dia gugu; ma diat dia kukukul, da pa dia vung ta magit;

³¹ ma diat dia bili ra magit ta ra rakarakan a gunagunan, da pa dia bibili; tago ra mangamangana kai go ra rakarakan a gunagunan i panie vanavana.

³² Ma iau mainge tuna ba avat a langalanga kan ra lavur balaguan par. Nina ba i inip uka, i balabalaguan ure ra umana magit kai ra Luluai, ba na vagugu davatane ra Luluai.

³³ ma nam ba i tar taulai, i balabalaguan ure ra umana magit ra pia, ba na vamaroro

davatane kana taulai.

³⁴ A vavina i tar taulai ma ra inip na vavina dir enana varbaiai bula dari: Ra inip i balabalaguan ure ra umana magit kai ra Luluai, ba na gomgom vurakit ta ra pakana ma ra tulungeana bula; ma nam i tar taulai i balabalaguan ure ra lavur magit ra pia, ba na vamaroro davatane kana tutana.

³⁵ Ma iau tatike go, upi ina vadongone avat; vakir upi ina vatur ra kun ure avat, upi ka nam i kat muka, ma na vabalaguan vake avat.

³⁶ Ma ona ta tutana i nuk ia ba pa i boina kana manga-mangana tadav talaina, a inip na vavina, ona i tar pakit nam ra kilala ba i bo na vavina tana, ma i dekdek ba na ki na inip uka, na pait muka nam i mamainge tana; ma pa na rara; na ben pa ia pi dir a taulai.

³⁷ Ma nam ba i tur padikat vatikai ra nuknukina ma pa ta magit i vovo pa ia upi ra tinaulai, ma i kure valar pa kana mamainga iat, ma i tar varkurai ta ra balana iat, ba na tugal vake talaina, a inip na vavina, i pait ra bo na magit.

³⁸ Damana muka nam i ben pa talaina, a inip na vavina, pi dir a taulai, i pait ra bo na magit; ma nam ba pa i ben pa ia upi na taulai, i pait ra magit i manga boina ta dir.

³⁹ A vavina i tar taulai, a varkurai i vi guve dir ma kana tutana ta kana nilaun parika; ma gala i mat kana tutana, gala i langalanga

muka upi dir a taulai ma ta tikai ba na mainge; ma ia kaka tai ra Luluai.

⁴⁰ Ma na manga boina kana kini ba na ki ka damana, ia ra nuknukigu tana; ma iau nuk ia, iau bula, iau tar vatur vake ra Tulungea i God.

8

Ure ra lavur magit dia ga vartabar me tadav ra umana tabataba

¹ Ma go, ure ra lavur magit dia ga vartabar me tadav ra umana tabataba; da nunure, ba kadat par ra kabinana. A kabinana i vavagi varpa, ma ra varmari i varvair.

² Ona ta tikai i nuk ia ba i vinar tai ta magit, pa i vinar boko tana da i topa ia;

³ ma ona ta tikai i mari God, God i tar nunure nam.

⁴ Ma ure nam ba dat a en ra lavur magit di ga tul tar diat tadav ra lavur tabataba, da nunure ba ra tabataba a magit vakuku ta ra rakarakan a gunagunan, ma a kopono God kaka ma pa ta mulai.

⁵ Tago ona di vatang ta ra umana god, ba arama ra bala na bakut bar, ba ra pia bar, da dia pepeal ra umana god, ma dia pepeal ra umana luluai,

⁶ kadat a kopono God ka, a Tama i dat, ma i vunapaina pa tai ra lavur magit par, ma da laun upi ia; ma tikai ka ra Luluai, Iesu Kristo iat, ma i vuna ta ra lavur magit par, ma i vuna ta dat.

⁷ Ma a dovotina, nam ra minatoto pa i ki ta ra lavur

tarai par; ma ta umana, tago dia tar la ta ra tabataba tuk tar gori, dia en ia da ra magit dia ga vartabar me tadav ra tabataba; ma tago i pagolgol ra varkurai na bala i diat, i vamavutung pa diat.

⁸Ma ra nian pa na maravut dat, upi dat a po boabo ta ra mata i God; ma ona da mamue ra nian, pa da manga kaina tana; ma ona da i-ian, pa dat a manga dongono tana.

⁹Ma avat a varbalaurai kan go kavava kini langalanga na da ra timul na tukatukai ure diat dia pagolgol.

¹⁰Tago gala ta tikai na gire u, u tar matoto ma u ki ta ra nian ta ra pal kai ra tabataba, gala na dave ra varkurai ta ra balana, ona i bilua? Pa na rurung muka tana laka upi na en ra magit di ga tul tar ia tadav ra tabataba?

¹¹Ma dave, ure kaum minatoto na virua vang nam ra pagolgol na tura i dat, nina Kristo i ga mat ure?

¹²Ma ba ava pait ra varpiam damana tadav ra umana tura i vavat, ma ava vakinkin ra pagolgol na varkurai ta ra bala i diat, ava pait ra varpiam tadav Kristo.

¹³Kari, gala ra nian i vuna ba turagu na tutukai, gala pa ina en ra kanomong i ra vavaguai mulai, ma pa na mutu, upi koko ina vuna ba turagu na tutukai.

9

Ra kini ma ra tiniba kai ra apostolo

¹Vakir iau langalanga laka? Vakir iau a apostolo laka? Pa iau ga gire laka Iesu kada Luluai? Vakir avat kaugu papalum laka tai ra Luluai?

²Ona pa iau a apostolo tadav ta ra na, a dovotina ba iau a apostolo tadav avat; tago avat iat ra vakilang i kaugu kini na apostolo tai ra Luluai.

³Go kaugu tinata na bal-bali tadav diat dia tir valar iau.

⁴Pa di ga tul tar avet laka upi avet a ian ma avet a momo?

⁵Pa di ga tul tar avet laka upi avet a agure vurvurbit ta tulai i nurnur, vada ta ra umana apostolo, ma ra umana tura i ra Luluai, ma Kepas?

⁶Kan amir ika ma Banaba, ba pa di ga tul tar amir upi amir a ngo kan ra papalum ma ra lima i mimir?

⁷Akave ra tena vinarubu laka ba na kul pa ra lavur magit ure nam ra vinarubu ba i vana tana? To ia i vaume laka ra uma na vain, ma pa na en ra vuaina tana? Ba to ia i tabatabar ra livur na me, ma pa na mome ra polo na u ta nam ra livur na me?

⁸Dave, iau tatike vang go ra lavur magit vada ra mangamangana kai ra tarai? Pa di ga tumu vang bula diat ta ra tinata na varkurai?

⁹Tago di ga tumu ia ta ra varkurai kai Moses dari: Koko una kaman vake ra ngie i ra bulumakau ba i ruarua rama vue ra pat i ra kon. Dave bar, God i mataure kaka ra umana bu-

lumakau,

¹⁰ ba i tatike laka go ure ke dat iat? Maia pa, di ga tumu ia ure dat iat; tago i topa nam i ipipuk, ba na ipipuk ma ra kini nunur, ma nam i ramarama vue ra pat i ra kon, ba na pait ia ma ra kini nunur upi na vatur vake ta magit tana.

¹¹ Ona ave tar vaume ta vavav ra lavur magit na tulungen, a ngala na magit vang, ba avet a doko pa ra magit ra pia ta vavat?

¹² Ona ta ra umana dia vatur vake go ra varkurai ure avat, pa i manga takodo vang pire vevet? Ma a dovotina muka pa ave ga vovo tar go ra varkurai; ma ave ki vadamadudur vue ra lavur magit par, upi koko avet a tur bat ra bo na varvai kai Kristo.

¹³ Pa ava nunure laka ba diat dia varvakai ure ra umana magit i gomgom, dia ian ta ra lavur magit ta ra pal na vartabar, ma diat dia toratorom pire ra uguugu na vartabar, dia vatur vake kadia tiniba varurung ma ra uguugu na vartabar?

¹⁴ Damana bula ra Luluai i tar varkurai ba diat, dia varvai ma ra bo na varvai, diat a ian ure ra bo na varvai.

¹⁵ Ma iau, pa iau ga vadongono iau ma ta tikai ta go ra lavur magit; ma pa iau tumu go ra lavur magit upi da pait ia damana tagu; tago na boina tagu ba ina mat, ma koko ta tikai na noe vue ra mangamangana iau langlang me.

¹⁶ Tago ona iau varvai ma

ra bo na varvai, pa kaugu ta magit ba ina langlang tana; tago di vovo tar ia tagu; tago gala pa iau varvai ma ra bo na varvai, gala ina malari kakit.

¹⁷ Tago ona kaugu mamainga iat upi ina pait go, kaugu ta vapuak tana; ma ona vakir kaugu mamainga iat, di nur tar ia ke ra papalum tagu.

¹⁸ Ava vang mulai kaugu vapuak tana? Nam uka, ba iau varvai ma ra bo na varvai, ina pait ia damana ka, ma koko ta varkul ure, upi koko ina vovo vakakit pa ia nam i takodo ba ina kale pa ia ure ra bo na varvai.

¹⁹ Ma a dovotina, ba iau ga langalanga kan ra tarai par, iau ga ongo tar iau ta ra kini na vilavilau ure diat par, upi na manga peal diat ba ina agure rap diat.

²⁰ Ma pire ra Iudaia iau ga da ra Iudaia, upi ina agure rap ra Iudaia; pire diat dia tur na vavai ta ra tinata na varkurai, iau ga da iau ga tur na vavai ta ra tinata na varkurai, ma vakir iau tur tuna ta ra vavaina, upi ina agure rap diat dia tur na vavai ta ra tinata na varkurai;

²¹ ta diat ba pa ta tinata na varkurai i ga ki pire diat, iau ga da pa ta varkurai i ga ki piragu, ma pa iau ga iba upi ra varkurai ure God, iau ga ki ke na vavai ta ra varkurai kai Kristo, upi ina agure rap diat, ba pa ta varkurai i ga ki pire diat.

²² Pire diat dia pagolgol,

iau ga ki da iau pagolgol, upi ina agure rap diat dia pagolgol; iau tar vavinuane iau tadav ra lavur tarai par, upi ina valaun pa ta umana ma ra lavur magit damana.

²³ Ma iau pait rit ra lavur magit ure ra bo na varvai iat, upi dat a alube varirivut pa ta tiniba tana.

²⁴ Pa ava nunure laka ba diat, dia vutvut ta ra varkaul dia vutvut par, ma ta kopono ko i vatur vake ra vabongon? Damana bula avat, avat a vutvut upi avat a vatur vake.

²⁵ Ma ra lavur tarai par tikatikai, ba dia ongaongor ta ra lavur nilibur na varkaul, dia ki vinvini ure ra lavur magit. Ma dia pait go upi diat a vatur vake ra kere ba na kaina lolalolo; ma dat, upi ra kere ba pa ta magit na vakaina mule.

²⁶ Kari iau vutvut damana, vakir da ma ra ngulngul; ma iau varvartibul, vakir da tikai i timtibul uka ra vuvu;

²⁷ ma iau timtibul ra pakagu ma iau kure vadekdek ia, upi koko ba iau tar varvai pire ta ra umana enana, da ga ole vue iau iat.

10

A tinata na vartigal ure ra umana tabataba

¹ Tago pa iau mainge, a tara na turagu, upi avat a ngulngul ure kada umana patuana, tago dia ga tur par ta ra vavai ra bakut ma dia ga tinur vurbolo ta ra ta;

² ma di ga baptaiso diat par tai Moses ta ra bakut ma ra ta;

³ ma dia ga en par ra kopono magit na tulungen;

⁴ ma dia ga mome par ra kopono nimomo na tulungen; tago dia ga momo ta nam ra vat na tulungen i ga murmur diat; ina nam ra vat ia Kristo iat.

⁵ Ma mangoro ta diat, God pa i ga manga gugu ta diat; tago di ga ubu vue diat ara ra pui.

⁶ Ma go ra lavur magit kada lavur valavalar, upi koko na malamalapang ra nuknuk i dat upi ra lavur kaina magit, da i ga malamalapang ra nuknuk i diat upi ia.

⁷ Ma koko avat ra umana tena lotu tadav ra tabataba, da ta umana ta diat; da di ga tumu ia: "A tarai dia ga ki ra pia upi diat a ian ma diat a momo, ma dia ga tut mulai upi diat a, pait nilibur."

⁸ Ma koko dat a ungaunga, da ta umana ta diat dia ga pait ia, ma ta ra kopono bung a ura vinun ma a utul na arip na marmar dia ga virua tana.

⁹ Ma koko dat a valamlam ra Luluai, da ta umana ta diat dia ga valamlam ia, ma dia ga virua ta ra umana vui.

¹⁰ Ma koko avat a urur, da ta umana ta diat dia ga urur, ma ra tena vardodoko i ga doko diat.

¹¹ Ma go ra lavur magit dia ga tadav diat, upi diat ra valavalar; ma di ga tumu diat upi ra varpit ure dat, dat ba ra mutuai ra lavur tataun i tar tadav dat.

¹² Io, i boina ba nina i nuknuk ia ba i tur kadongor

na varbalaurai kan na bura.

¹³ Pa ta varilam ba na tur lake ra niongor kai ra tarai i tar tadav avat; ma God i dovot muka, ma pa na nur vue avat, upi ra varilam na tadav avat ba na tur lake kavava niongor; ma ba i pot ra varilam na mal pa ta nga, upi avat a tapgaga tana, ma upi avat a ongor pa ia.

¹⁴ Damana, a umana ta-laigu, avat a takap kan ra papait tadav ra tabataba.

¹⁵ Iau tatata da tadav ra tarai dia kabinana; avat a kure nam iau tatatike.

¹⁶ A la na varvadoan nam da tata vadoane, vakir ia ra kini varurung ma ra gapu i Kristo laka? A gem, nina da tabik ia, vakir ia ra kini varurung ma ra paka i Kristo laka?

¹⁷ Tago dat, ra mangoro, dat tika na gem uka, ma tika na paka i dat ika; tago dat par, da vatur vake ta tiniba par ta nam ra kopono gem.

¹⁸ Gire ra Israel na pala-paka ka. Dave diat, dia ian ta ra lavur tinabar, pa dia tur varurung ma ra uguugu na vartabar vang?

¹⁹ Ava laka iau tatike tana? Ba ta magit di tul na tinabar tar ia ta ra tabataba a dovot na magit vang, ba ra tabataba iat a dovot na magit vang?

²⁰ Ma iau tatike, ba ra lavur magit ba ra umana Tematana dia vartabar me, dia tul tar diat tadav ra lavur tabaran ma vakir tadav God; ma pa iau mainge ba avat a la varurung ma ra lavur tabaran.

²¹ I dekdek upi avat a momo ta ra la kai ra Luluai, ma ra la kai ra umana tabaran bula; i dekdek upi avat a ian ta ra vuvuvung na nian kai ra Luluai, ma ta ra vuvuvung na nian kai ra lavur tabaran bula.

²² Dave, da vangangap laka ra Luluai upi na puruai ra balana? Da lia tana ma ra dekdek vang?

²³ Pa di vatabu ta magit; ia kaka vakir a lavur magit par dia topa ia. Pa di vatabu ta magit; ia kaka ra lavur magit par pa dia varvair bulu.

²⁴ Koko ta tikai na nuk pa ra magit ba kana ka, na nuk pa ra magit kai ra enana.

²⁵ Nam parika ba di ivure ta ra pal na bung ure ra kanomong i ra vavaguai, avat a en ia, ma koko avat a vartir tana ure ra varkurai ta ra bala i vavat;

²⁶ tago kai God ra rakarakan a gunagunan par, ma ra lavur magit dia varkoro'i tana.

²⁷ Ona ta tikai ta diat pa dia nurnur na ting pa avat ta ra lukara, ma ava mainge ra vinavana tana, nam parika dia vung ia ta ra luaina mata i vavat, avat a en ia, ma koko ava vartir tana ure ra varkurai ta ra bala i vavat.

²⁸ Ma gala ta tutana na tatike ta vavat: Go ra magit di ga vartabar me; io, koko avat a en ia ure nina iat i ga vateten tar ia ta vavat ma ure ra varkurai na bala bula;

²⁹ ure ra varkurai na bala, iau biti, vakir ure ra varkurai ta ra balam, ure ke ra varkurai na bala kai ra enana.

Tago ra varkurai ta ra bala i ta ra tikai na kure kaugu kini langalanga ta ra ava?

³⁰ Tago ona iau ian tana ma ra pite varpa, ta ra ava dia tata vakaina iau ure nam ba iau pite varpa tana?

³¹ Damana ba ava ian, ba ava momo ba ava pait bula ta enana magit, avat a pait rit ia upi God na mamar tana.

³² Koko ra Iudaia, ba ra Elenas, ba ra ekelesia kai God diat a tutukai ta vavat,

³³ da iau vamaroro rit ra lavur tarai ta ra lavur magit par, ma pa iau tikatikan upi ra magit ba na mal pa iau iat mulai, ia kaka upi ra magit ba na mal pa ta mangoro, upi da ga valaun diat.

11

Ta tikai na turup ra uluna ba i lotu

¹ Avat a kap lap iau, da iau bula, iau kap lap Kristo.

² Ma go iau pite pa avat, tago ava nuknuk pa iau ta ra lavur magit par, ma ava vatur vadekdek vake ra lavur vartuluai, vada iau ga tul tar diat ta vavat.

³ Ma iau mainge ba avat a nunure, ba Kristo ia ra ulu i diat ra lavur tutana par; ma ra tutana ia ra ulu i ra vavina; ma ra ulu i Kristo ia God.

⁴ Ma ona tika na tutana i araring, ba ona i tata na propet, ma i tar turup ra uluna, i varuva ra uluna.

⁵ Ma ona tika na vavina i araring, ba ona i tata na propet, ma pa i tuba ra uluna, i varuva ra uluna;

tago nam i varogop uka ba di ga avul vue ra pepe na uluna.

⁶ Tago ona ta vavina pa i turup ra uluna, i boina ba da kut vue ra pepe na uluna; ma ona ia ra magit na vavirvir pire ta vavina ba da kut vue, ba da ka vue ra pepe na uluna, i boina ba na turup ra uluna.

⁷ Tago pa i ko, ba ta tutana na turup ra uluna, tago ia ra malalar i God ma ra minamarina bula; ma ra vavina ia ra minamar i ra tutana.

⁸ Tago ra vavina vakir ia ra vunapai ra tutana; a tutana ke ia ra vunapai ra vavina;

⁹ ma pa di ga vaki ra tutana ure ra vavina; di vaki ra vavina upi ra tutana.

¹⁰ la ra vuna i kat i tana, ba ra vavina na kapkap ra vakilang na varkurai ta ra uluna, ure ra umana angelo.

¹¹ Ma a dovotina pa di varbaiane ra vavina kan ra tutana, ba ra tutana kan ra vavina, tai ra Luluai.

¹² Tago da ra tutana ia ra vunapai ra vavina, damana bula ra vavina i vavapitar ra tutana; ma ra lavur magit par dia vunapaina pa tai God.

¹³ Avat a tibuna varkurai tana ta ra bala i vavat iat; i kat vang ba ta vavina na araring tadav God, ona pa i turup ra uluna?

¹⁴ Dave ra mangamangana di ga vaki avat me, pa i vateten avat laka dari, ba gala i vavaioro ra pepe na ulu i ta tutana, ia ra magit na vavirvir pirana?

¹⁵ Ma gala i lolovina ra

pepe na ulu i ta vavina, ia ra mariringian na magit pirona; tago di ga tul tar ra pepe na uluna tana, upi na kuvil ia.

¹⁶ Ma ona ta tutana i papait na varpuapuai, vakir kadat ta mangamangana dari, ma ra lavur ekelesia kai God pata bula.

*A nian kai ra Luluai
(Mat 26:26-29; Mar 14:22-25; Luk 22:14-20)*

¹⁷ Ma ba iau tul tar go ra varpit ta vavat, pa iau pite pa avat, tago ava vana varurung, vakir upi ra magit ba na vadongone avat, upi ka ra magit ava kaina vanavana tana.

¹⁸ Go i lua muka, iau valongore, ba ona ava vana varurung ta ra kivung ava enana varbabaiai; ma iau ling na kapupi ia bula.

¹⁹ Tago i topa ia upi avat a al vartogo varbabaiai, upi diat dia ko pire vavat diat a vana rikai.

²⁰ Io, ba ava vana varurung tai ta gunan, pa avat a pait valar pa ia upi avat a en ra nian kai ra Luluai;

²¹ tago ta ra avava nian, avat par tikatikai ava lua ma ra en magit tai ra umana; ma tikai i mulmulum ma ta ra tikai i longlong ta ra nimomo.

²² Dave vang? Pa ta kuba i vavat vang upi avat a ian ma avat a momo tana? Ba kan ava nuk piapiam laka ra ekelesia kai God, ma ava varuva diat ba pa dia vung ta magit? Ava laka ina tatike ta vavat? Ina pite pa avat vang

ta go ra dari? Pata, pa ina pite pa avat.

²³ Tago iau tar vatur vake tai ra Luluai nina, ba iau ga tul tar ia bula ta vavat, ba ra Luluai Iesu ta nam ra marumiat, ba di ga vagu tar ia tana, i ga vatur pa ra gem;

²⁴ ma ba i ga pite varpa tana, i ga tabik ia, ma i ga biti: Go ra pakagu, nina ba ure avat; avat a papait go upi avat a matamatane upi iau me.

²⁵ Damana bula i ga vatur pa ra la ba i ga par ra nian, ma i ga biti: Go ra la ia ra kalamana kunubu ta ra gapugu; avat a pait go, ta ra lavur bungbung ava mome, upi avat a matamatane upi iau me.

²⁶ Tago ta ra lavur bung ba ava en go ra gem, ma ava momo ta go ra la, ava vaarike ra minat kai ra Luluai tana, tuk ta ra bung ba na ga vut.

²⁷ Io, diat par dia en ra gem, ba dia momo ta ra la kai ra Luluai, ma pa dia ko upi ia, da ga takun diat ma ra paka i ra Luluai ma ra gapuna bula.

²⁸ Ma i boina ba ra tarai diat a kure mal pa mule diat, ma diat a en ika ta nam ra gem, ma diat a momo ta nam ra la.

²⁹ Tago nam i ian ma i momo, i en pa ma i momo pa ra varkurai na balbali ure mule, ona pa i nuk ilam ot pa ra paka i ra Luluai.

³⁰ Ia ra vuna tago mangoro dia pagolgol ma dia mait pire vavat, ma mangoro dia va mat.

³¹ Ma gala dat iat, dat a kure mule dat, gala pa ta na

kure dat.

³² Ma ba di kure dat, a Luluai i vapagumanene dat, upi koko da kure vakaina varurungane dat ma ra rakarakan a gunagunan.

³³ Io, a tara na turagu, ba ava vana varurung upi ra nian, avat a ung varupui.

³⁴ Ma ona ta tikai i mulmulum, i boina ba na ian ta ra kubana iat; upi koko avat a vana varurung upi ra varkurai na balbali. Ma ra lavur magit dia tur valala boko, ina mal pa diat ba ina ga pot.

12

A umana vartabar kai ra Takodo na Tulungen

¹ Ma go, a tara na turagu, pa iau mainge ba avat a ngulngul ure ra umana vartabar na kabinana i tulungen.

² Ava nunure ba ava ga Tematana boko, di ga agure vaire avat tadav nam ra lavur tabataba dia bombom uka, ma ava ga nur tar ika avat.

³ Kari iau ve vaminana avat, ba pa ta tikai ba i tata tai ra Tulungea i God na biti ba: Iesu i kakaina vurakit muka; ma pa ta na vatang vakuku ba: Iesu ia ra Luluai, ia kaka tai ra Takodo na Tulungen.

⁴ Ma ra lavur vartabar na kabinana dia enana varbaiai, ma a kopono Tulungen ika.

⁵ Ma ra lavur tiniba ta ra papalum dia enana varbaiai, ma a kopono Luluai ka.

⁶ Ma mangoro na enana mangana papalum, ma a kopono God ka, nina i pait vapar ra lavur magit ta dat par.

⁷ Ma di tul tar ra vavaarikai kai ra Tulungen tai ra tarai par, tikitikai, upi na vadongone diat muka.

⁸ Tago di tul tar ra tinata na kabinana tai tikai ta ra Tulungen; tai ta ra tikai ra tinata na minatoto ta nam ra Tulungen bula;

⁹ tai ta ra tikai a nurnur, ta nam ra Tulungen bula; ma tai ta ra tikai ra kabinana na valavalagar ta nam ra Tulungen bula;

¹⁰ ma tai ta ra tikai ba na pait ra lavur papalum na padapada varvo; ma tai ta ra tikai ba na varvai lua ure ra lavur magit ba na arikai namur boko; ma tai ta ra tikai ba na nailam ot pa ra lavur tulungen; tai ta ra tikai ba na tatata ma ra lavur minigir na tinata; ma tai ta ra tikai ba na pala pa ra kukurai ra lavur minigir na tinata;

¹¹ ma nam ra kopono Tulungen ika iat i pait rit ni ra lavur magit, ma i tibe tar tai ra lavur tarai par, tikitikai, da kana mamainga iat.

A paka i dat i tikai ma i peal ra lavur ingaingarina

¹² Tago da ra paka i dat i tikai ma i peal ra lavur ingaingarina, ma a lavur ingaingar i ra paka i dat dia mangoro, ma i kopono ko ra paka i dat, damana bula Kristo.

¹³ Tago tai ra kopono Tulungen ika di ga baptaiso tar

dat ta ra kopono paka i dat, ba dat ra umana Iudaia, ba ra umana Elenas, ba ra umana vilavilau ba ra umana tarai tuna; ma di ga tul tar dat, ba dat a momo ta ra kopono Tulungen ika.

14 Tago ra paka i dat vakir i varkidul uka, a mangoro na ingaingarina.

15 Gala ra keke na biti: Tago vakir iau ra lima, pa ina ki maravut ta ra pakana; gala pa na vapar vue kana kini maravut ta ra pakana me.

16 Ma gala ra talinga na biti: Tago vakir iau ra kiau na mata, pa ina ki maravut ta ra pakana; dave, na ngo bar tana pi na ki maravut ta ra pakana?

17 Gala ra kidoloina paka i dat a kiau na mata parika, na gala dave ra valavalongor? Ba gala a talinga parika, na gala ararukai dave?

18 Ma go muka God iat i tar vaki tar ra lavur ingaingarina par tikitikai ta ra paka i dat, da kana mamainga iat.

19 Ma gala diat par a kopono ingarina na gala dave bar ure ra paka i dat?

20 Ma go mangoro na ingaingarina, ma i tikai ka ra paka i dat.

21 Ma i dekdek upi ra kiau na mata na tatike tai ra lima dari: Pa iau iba upi u; ma go bula i dekdek upi ra ula na tatike tai ra ura keke: Pa iau iba upi amur.

22 Patana, tago di ko iba tuna upi nam ra lavur ingaingar i ra paka i dat nina dia papait na bilua;

23 ma nam ra lavur ingar i ra paka i dat, ba da nuk ia ba i ikilik tuna ra variru pire diat, i ngala vurakit ra variru da tul tar ia ta diat; ma ra umana ingar i dat pa dia manga vakak, dia manga lia ma ra vakak;

24 tago nam ra ingar i dat dia manga vakak, pa dia ko iba upi ta magit; ma God i tar mal varurue ra paka i dat, ba i ga tul tar ra ngala na variru tai nam ra ingarina ba i ga iba upi ra variru;

25 upi koko ra al vartogo na tur ta ra paka i dat; ma upi ra lavur ingaingarina diat a varogop par ma kadia var-balaurai vargil.

26 Ma gala ta kopono ingarina i kadik ure ta magit, gala ra lavur ingaingarina parika diat a kadik par varurung me; ma gala di ru ta kopono ingarina, gala ra lavur ingaingarina par diat a gugu varurung me.

27 Ma go avat ra paka i Kristo iat, ma avat, tikitikai, avat ra umana ingaingarina tana.

28 Ma God i tar vaki tar ta umana ta ra ekelesia, a luaina a umana apostolo, ma ra vauruana, a umana propet, ma ra vautuluna, a umana tena vartovo, namur ra lavur magit na padapada varvo, ma namur mulai ra lavur kabinana na valavalagar, a lavur varkurai, ma ra lavur enana minigir na tinata.

29 Dave, dia apostolo parika vang? Ba dia propet par vang? Ba dia tena vartovo par vang? Ba diat

par dia papait laka ra lavur magit i padapada varvo?

³⁰ Dia vatur vake parika vang ra kabinana na valavalagar? Dia tata par vang ma ra lavur enana minigir na tinata? Diat par laka dia pala pa ra kukurai ra tinata?

³¹ Ma avat a bala upi ra lavur vartabar na kabinana dia manga boina. Ma go ina vateten tar ta vavat ta nga i manga ko tuna.

13

A Varmari

¹ Gala iau vatavatang ra lavur enana tinata kai ra tarai ma kai ra umana angelo bula, ma pa iau vatur vake ra varmari, gala ina tia varogop uka ma ra tutupele, a tena tinangi, ba ra tobo i tartarengge muka.

² Ma gala iau vatur vake ra kabinana upi ina varvai lua ure ra lavur magit ba na arikai boko namur, ma gala iau nunure ra lavur magit na pidik par, ma ra lavur kabinana par; ma gala iau vatur vake ra nurnur par, upi ina kap vaire vue ra umana lu-aluana, ma pa iau vatur vake ra varmari, gala iau da ra magit vakuku.

³ Ma gala iau vapar vue kaugu tabarikik par ma ra vartabar, ma gala iau tul tar ra pakagu upi da tun ia, ma pa iau vatur vake ra varmari, gala pa i vadongone iau ta ik ika.

⁴ A varmari i ki toptop ma i varvamalur; a varmari pa i

varngu; a varmari pa i timtibuna pite pa mule, ma pa i tibuna vavagia pa mule,

⁵ pa i bilak kana mangamangana, pa i nuk pa kana magit iat, pa i ngangangal tai ta magit, pa i nuknuk vake ta kaina magit;

⁶ pa i gugu ure ta mangamangana ba pa i takodo, ma i gugu ka varurung ma ra dovotina;

⁷ i turup ra lavur magit, i kapupi ra lavur magit, i nurnur upi ra lavur magit, i ki vamadudur ure ra lavur magit par.

⁸ A varmari pa i kom pit; ma ona ta umana varveai na propet, diat a vatavuna vue diat; ma ona ta umana minigir na tinata, diat a ga mutu ka; ba ta minatoto, na ga panie ka.

⁹ Tago da nunure a ik a komuna ka, ma da varveai na propet ma a komuna ka;

¹⁰ ma ba nam i ko vurakit na ga pot, da vapar vue ra komkomuna.

¹¹ Ba iau ga bul uka boko, iau ga matoto da ra bul uka, iau ga nuknuk da ra bul; ma go iau tar tutana ot, iau tar vung vue ra maukua i ra umana bul.

¹² Ma go ieri da gigira da tai ta tiroa i gavul; ma ta ibam ra. e dat a nana tuna; ieri iau nunure a ik a komuna ka; ma ta nam ra e ina nunure bulbulu da di ga tar nunure bula iau.

¹³ Ma go ra utul a magit dital tur vatikai, a nurnur, a ninunuk ung, ma ra varmari; ma ra varmari i manga ngala

vurakit ta dital par.

14

Ta tinata mulai ure ra vartabar kai ra Tulungen

¹ Avat a ongor upi ra var-mari; ma avat a tikan upi ra vartabar na kabinana i tulungen, ma upi go iat ba avat a varveai na propet.

² Tago nam i tatata ma ra enana pirpir, pa i tata tadav ra tarai, tadav God iat; tago pa ta i matoto tana; ma i tatike ra lavur magit na pidik tai ra tulungen ika.

³ Ma nam i varveai na propet, i tatata tadav ra tarai upi ra varvair ma upi ra varvamaram ma upi ra varvamaniu.

⁴ Nina i tatata ma ra enana vuna tinata i vair mal mule; ma nina i varveai na propet i vair mal ra ekelesia.

⁵ Io, iau mainge tuna ba avat a tatata ma ra lavur enana minigir na tinata, ma iau manga mainge tuna ba avat a varveai na propet; tago nam i varveai na propet, i manga ngala ta dir ma nina i tatata ma ra lavur enana minigir na tinata, ona pa i pala pa bula ra kukuraina, upi na vair mal ra ekelesia.

⁶ Ma go, a tara na turagu, ona iau pot tadav avat ma ra varveai ta ra lavur enana minigir na tinata, ina mar-avut davatane avat, ona pa iau tata ta vavat ma ta magit di ga vaarike tar ia tagu, ba ma ra minatoto, ba ra varveai na propet, ba ra var-tovo?

⁷ Tago a umana magit ba pa dia laun, a dedede, ba ra pagol, a dovotina dia tangi, ma ona pa i enana varbaiai vanavana ra nilai diat, dat a nunure davatane ra kakailai di pait ia ta ra dedede ba ta ra pagol?

⁸ Tago ona ra tavur pa i tangi kapa, to ia na kap ra vargal upi ra vinarubu?

⁹ Damana bula avat, ari ona pa ava tatatike ma ra ngie i vavat ra lavur kapa na tinata, da nunure davatane ba, ava vang ra magit ava tatike? Tago na da ka ava tata ta ra vuvu.

¹⁰ Kan a dovotina, a lavur minigir na tinata dia manga peal ta ra rakarakan a gunagunan, ma pa ta tikai i iba upi ra kukuraina.

¹¹ Ma gala pa iau nunure ra kukurai ra tinata, ina da ra vaira pire nam i tatata, ma nam i tatata na da ra vaira tagu.

¹² Damana bula avat, tago ava vargat upi ra lavur vartabar na kabinana i tulungen, avat a tikatikan muka upi avat a lia ma ra varvair ba na vadongone ra ekelesia.

¹³ Kari i boina ba nam i tatata ma ra enana mangana tinata na araring upi na pala pa bula ra kukuraina.

¹⁴ Tago ona iau araring ma ra enana mangana tinata, a tulungeagu i araring, ma ra nuknukigu pa i vuai.

¹⁵ Ava vang go? Ina araring ma ra tulungeagu, ma ina araring bula ma ra nuknukigu; ina kakailai

ma ra tulungeagu, ma ina kakailai bula ma ra minatoto.

¹⁶ Tago ona una pite varpa ma ra tulungeam, nam i ki ta ra kiki kadiat pa dia manga matoto, na vatang davatane ra “Amen” ure kaum pite varpa, tago pa i nunure nam u tatike?

¹⁷ Tago a dovotina, u pite varpa bulbulu, ma pa i vair mal ta ra tikai.

¹⁸ Iau pite pa God, tago iau manga lia ta vavat par ma ra varveai ta ra lavur enana minigir na tinata;

¹⁹ ma ta ra kivung muka iau manga mainge ba ina tatike ra ilima na pakana tinata ka ma ra kabinana, upi ina tovo bula ta ra umana, ma koko ina tatike ra vinun na arip na marmar na tinata ta ra enana mangana tinata ba pa dia nunure.

²⁰ A tara na turagu, koko avat a da ra umana bul ta ra nuknuk i vavat; ma ta ra bilak na ninunuk i boina ba avat a da ra umana bul uka, ma i boina ba ra nuknuk i vavat na patuan vanavana.

²¹ Ta ra tinata na varkurai di ga tumu ia dari: “Ina tata tadav go ra tarai ma ra ngie i ra tarai ba i enana kadia tinata ma ta ra bul na ngie i ra lavur vaira, ma ba ina ga pait ia damana, pa diat a valongore iau bula, ra Luluai i biti.”

²² Kari ra lavur minigir na tinata upi ra vakilang ika vakir ure diat dia nurnur, ure diat iat ba pa dia nurnur muka; ma ra varveai na propet a vakilang, vakir ure

diat ba pa dia nurnur, ure diat iat, dia nurnur.

²³ Io, ona ra umana ekelesia par dia tar ki varurung tai tika na gunan, ma diat par, dia tatata ma ra lavur enana minigir na tinata, ma ona ta umana tarai ba pa dia matoto ma pa dia nurnur, dia ruk bula, pa diat a biti vang ba ava lunga?

²⁴ Ma ona avat par, ava varveai na propet, ma tikai ba pa i nurnur, ba pa i matoto, na ruk tadav avat, avat par, ava takun ot pa ia, avat par ava kure;

²⁵ ma ra umana magit na pidik ta ra balana diat a tur kapa, ma damana na bura timtimum ma ra matana ura ra pia ma na lotu tadav God, ma na mulaot tana ba ra dovotina God i ki livuan ta vavat.

A bo na mangamangana ta ra lotu

²⁶ I dave bar, a tara na turagu? Ba ava pot varurung, tikai i kakailai, ta ra tikai i varvair, ta tikai i varveai ma ra magit di ga vaarike tar ia tana, ta ra tikai i tatata ma ra enana vuna tinata, ta ra tikai i pala ra kukurai ta magit. I boina ba avat a pait rit ra lavur magit upi diat a vair maravut avat.

²⁷ Ba di tatata ma ra enana vuna tinata, i boina ba na a ivut ba a utul uka, ma koko muka na lake ra utul, ma dital a varvarkia; ma ta tikai na pala ra kukuraina;

²⁸ ma ona pa i tale ta tikai pire vavat ba na pala ra kukuraina, na ki mut uka ta

ra kivung; na ga tata tana mulai, ma tadav God bula.

²⁹ Ma i boina ba ra umana propet diat a varveai a evevut ba a ututul, ma ra ibaiba ta diat, diat a valongore kukure.

³⁰ Ma ona di vaarike vavinar tar ta magit tai ta tikai ba dia ki varirivut me, i boina ba ra luaina na ki mut uka.

³¹ Tago avat par, ava langalanga upi avat a varveai na propet varkiakia vanavana, upi avat a vartovo par, ma upi da vargat avat par;

³² ma ra umana tulungen kai ra umana propet dia torom ta ra lavur propet.

³³ Tago God vakir a God na purpuruan, ia ra God na malmal iat; da ta ra lavur kivung kai ra umana tena gomgom.

³⁴ I boina ba kavava vaden diat a ki mut uka ta ra lavur kivung; tago pa di tul tar ia ta diat ba diat a tata; ma i boina ba diat a ki na tinorom, da ra tinata na varkurai bula i biti.

³⁵ Ma ona dia mainge ba diat a vartovo ure ta magit, diat a tir kadia umana tutana iat tana ta ra kubakuba i diat iat; tago ia ra magit na vavirvir ba ta vavina na tata ta ra kivung.

³⁶ Dave vang? A tinata kai God i ga vana rikai vang ta vavat? Ba i ga pot ika laka tadav avat?

³⁷ Ba ta tikai i nuk ia ure mule ba ia ra propet, ba i vatur vake ta magit na tulungen, i boina ba nam na matoto ba ra lavur magit iau tumu ia tadav avat, diat ra

umana vartuluai kai ra Luluai.

³⁸ Ma ona ta tikai i ngulngul, na ngulngul uka.

³⁹ Io, a tara na turagu, avat a nuk upi ra varveai na propet, ma koko avat a vartugal ure ra varveai ta ra lavur enana minigir na tinata.

⁴⁰ Ma avat a pait rit ra lavur magit ma ra bo na mangamangana ma koko ra purpuruan.

15

A tinut mulai kai Kristo

¹ Go bula, a tara na turagu, iau vateten tar ra bo na varvai ta vavat, nina ba iau ga varveai tana tadav avat, nina ava tar vatur vake, ma ava tur kadongor tana,

² nina iat di valaun bula avat me; ona ava vatur vadekdek vake ra mangana tinata iau ga varveai me tadav avat, ma ona pa ava ga nurnur vakuku.

³ Tago iau ga ve value tar ia ta vavat nam ba iau bula iau ga vatur vake, ba Kristo i ga mat ure kada varpiam, da ra Buk Tabu i biti;

⁴ ma ba di ga punang ia, ma ba di ga vatut pa mule ta ra vautuluna bung da ra Buk Tabu i biti;

⁵ ma ba i ga tur kapet kakapi pire Kepas; ma namur mulai pire ra vinun ma a ivut;

⁶ namur mulai i ga tur kapet kakapi pire ra ilima na marmar na tura i dat ma i ga pirai, ba dia ki varurung, ma mangoro ta diat dia laun

boko gori, ma ta ra umana dia tar va mat;

⁷ namur mulai i ga tur kapet kakapi pire Iakobo; ma namur mulai pire diat par ra umana apostolo;

⁸ ma namur kakit, da pire tikai ba di ga kava pit ia, i ga tur kapet kakapi bula piragu.

⁹ Tago iau, iau ikilik kakit ta diat ra umana apostolo, ma pa iau ko upi da vatang iau ba iau apostolo, tago iau ga vakavakaina ra ekelesia kai God.

¹⁰ Ma kaugu kiki iau ki tana gori i vuna iat ta ra varmari kai God, ma kana varmari pa i ga vole vakuku tar ia tagu; ma iau, iau ga lia ma ra niongor ta diat par; ma vakir iau iat, amir ika ma ra varmari kai God tagu.

¹¹ Ma ona iau, ba ona diat, ave varvarveai damana, ma ava tar nurnur damana.

Kada tinut mulai kan ra minat

¹² Ma ona di varveai ure Kristo ba di ga vatut pa ia mulai kan ra minat, dave ta umana livuan ta vavat dia biti ba ra lavur minat pa diat a laun mulai kan ra minat?

¹³ Ma gala ra lavur minat pa diat a laun mulai kan ra minat, gala pa di ga vatut pa mule ke Kristo.

¹⁴ Ma gala pa di ga vatut pa mule ke Kristo, gala kaveve varveai a magit vakuku, ma kavava nurnur bula a magit vakuku.

¹⁵ Maia pa, ma i tur kapa ure avet, ba avet ra umana tena varveai vavaongo tai God; tago ave tar varveai ure

God ba i ga vatut pa mule Kristo; nina gala ba pa i ga vatut pa ia, gala i damana ba ra lavur minat pa diat a tut mulai kan ra minat.

¹⁶ Tago gala pa di vatut pa mule ra umana minat, gala pa di ga vatut pa mule Kristo;

¹⁷ ma gala pa di ga vatut pa mule Kristo, kavava nurnur pa i topa ta magit; ma gala ava ki boko ta kavava varpiam.

¹⁸ Ma diat par bula, dia tar va mat tai Kristo, dia tar virua.

¹⁹ Gala da vatur vake ra kini nunur upi Kristo ure go ra nilaun ika, gala da manga tabiligia vurakit ta diat ra tarai par.

²⁰ Ma go di tar vatut pa mule Kristo kan ra minat, a luaina vuai e ta diat dia tar va mat.

²¹ Tago da ra minat i ga vut ure ra tutana, damana a nilaun mulai kan ra minat i tar vut bula ure ra tutana.

²² Tago da ra tarai par dia mat tai Adam, damana bula da valaun diat par tai Kristo.

²³ Ma di mur kadia. kiki tikatikai: Kristo ra luaina vuai e; ma namur boko diat ba kai Kristo, ta kana pinot.

²⁴ Namur ra taktakununa na vut, ba na ga tul tar ra varkurai tai God Tama i dat; ba na ga tar vuna vue ra lavur tena varkurai ma ra lavur varkurai ma ra lavur dekdek.

²⁵ Tago i kat muka ba na varkurai, tuk tar ta nam ba i tar vadiop rit kana lavur ebar ta ra vavai ra ura kakene.

²⁶ Nam ra ebar ba na ga vuna vamur vue, ia ra minat.

²⁷ Tago i tar vamolo tar ra lavur magit par ta ra vavai ra ura kakene. Ma ba i biti ba di tar vamolo tar ra lavur magit par, i pada muka ba di luk lake nina ba i ga vamolo tar ra lavur magit par tana.

²⁸ Ma ba di tar vamolo tar ra lavur magit par tana, da ga vamolo tar Natuna bula tai nina ba i ga vamolo tar ra lavur magit par tana, upi God kaka na ngala kakit ta ra lavur magit par.

²⁹ Ba pata, ava diat a pait ia, nam di baptaiso diat ure ra umana minat? Gala pa di vatut pa mule ra lavur minat, ta ra ava di baptaiso diat ure diat?

³⁰ Ta ra ava da tur bula ma ra kikinit vakai ta ra lavlavur pakapakana bung par?

³¹ A tara na turagu, ta kaugu langlang ta vavat, nam ba iau vatur vake tai Kristo Iesu kada Luluai, iau, iau mat a bungbung.

³² Ona iau tar varubu ma ra lavur leing aro Epeso da ra tarai, ina boina tana dave? Gala pa di vatut pa mule ra lavur minat, i boina dat a ian ma dat a momo, tago ningene dat a mat.

³³ Koko da valunga avat: A kini na bartalaina ma ra kaina tarai i vabilak ra bo na mangamangana.

³⁴ Avat a tavangun bulu ma koko avat a varpiam; tago ta umana pa dia nunure God; iau vatang go upi na vangan-gap avat ta ra vavirvir.

gana paka i diat ba diat a tut kan ra minat?

³⁵ Ma kan ta tikai na biti: Di vatut davatane pa ra lavur minat? Ma ava bar ra mangamangana paka i diat ba diat a vana rikai me?

³⁶ U a papaua, nam ba u vavaume, gala pa i mat lua, gala pa na laun;

³⁷ ma nam u vavaume, vakir u vaume nam ra paka i ra magit ba na arikai namur boko, ia kaka ra patina, kan ra pat i ra vit, ba kan ta ra mangana iat;

³⁸ ma God iat i tul tar nam ra pakana tana da ia iat i ga mainge, ma ta ra lavur pat i ra davai, tikitikai, i tul tar nam ra pakana ba kana iat mulai.

³⁹ A lavur palapaka i ra lavur mangana par pa dia vardada; tago ra palapaka i ra tarai tikai, ma ra palapaka i ra umana vavaguai ta ra tikai, ma ta ra tikai kai ra umana beo, ma kai ra lavur en ta ra tikai kea bula.

⁴⁰ Ma ra palapaka i ra umana mangana ta ra bakut, ma ra umana palapaka i ra umana mangana ra pia; ma ra minamar i nam ta ra bala na bakut tikai, ma ra minamar i nam ra pia ta ra tikai kea bula.

⁴¹ Tikai ra minamar i ra matana keake, ma ta ra tikai ra minamar i ra gai, ma ta ra tikai ra minamar i ra umana tagul; tago tika na tagul i enana varbaiai ma ta ra tagul ure kadir minamar.

⁴² I damana bula ra nilaun mulai kai ra umana minat. Di vaume ma ra mareng na minat; di vatut pa mule, ma

Ava bar ra mangaman-

pa ta mareng na minat mulai na tadav ia;

⁴³ di vaume, ma pa i ruru; di vatut pa ia, ma i mamar muka; di vaume, ma i pagol-gol; di vatut pa ia, ma i ongor;

⁴⁴ di vaume, ma ia ra palapaka i ra mangana ra pia ka; di vatut pa ia a palapaka i ra mangana i tulungen. Ona tika na palapaka i ra mangana ra pia, a dovotina ba tika na palapaka i ra mangana i tulungen bula.

⁴⁵ Ma damana bula di ga tumu ia dari: A luaina tutana Adam a tutana ka i laun. Ra Adam i mur kakit ia ra tulungen i valavalaun.

⁴⁶ Ma a dovotina nam ba i tulungen, pa i ga lua, nam uka ba i da ra tarai iat i ga lua, ma nam i tulungen i ga mur.

⁴⁷ Ra luaina tutana tai ra pia, ma i da ra pia; ra vavaruana tutana tai ra bala na bakut.

⁴⁸ Ma diat a umana te ra pia dia vardada ma nam ra te ra pia; ma diat a umana te ra bala na bakut dia vardada ma nam ra te ra bala na bakut.

⁴⁹ Ma varogop da ga kap ra malalar i nam i da ra pia, dat a kap bula ra malalar i nam i da ra bala na bakut.

⁵⁰ Ma go ko iau tatike, a tara na turagu, ba ra palapaka i ra tarai ma ra gapu i diat i mama kale pa ra varkurai kai God; ma nam i maramareng i mama kale pa nam ba pa ta mareng na minat i tur tana.

⁵¹ Gire, iau ve tar a magit na pidik ta vavat: Pa dat a

va mat par, ma ga da pait vaenana pa dat par,

⁵² da pait rurut ia, ta ra kono-pitu mata, ba na tangi ra tavur nina ra mutuaina; tago ra tavur na tangi, ma da ga vatut pa mule ra lavur minat ma pa ta mareng na minat na tadav diat mulai, ma da ga pait vaenana pa dat.

⁵³ Tago i topa ia ba go ra palapaka i dat, ba na marere boko, na vavauluve ma nam ba pa na nunure ra mareng na minat, ma ba go ra palapaka i dat, ba na mat boko, na vavauluve ma nam ba pa na mat muka.

⁵⁴ Ma ba go ra palapaka i dat, ba na nunure boko ra mareng na minat, na ga vavauluve ma nam ba pa na mareng, ma go ra palapaka i dat, ba na mat boko, na ga vavauluve ma nam ba pa na nunure ra minat; ta nam ra e na ga ot muka nam di ga tumu ia dari: A niongor i tar konom pa ra minat.

⁵⁵ Ea, a minat, akave bar kaum niongor? Ea, a minat, akave bar kaum varvarpidik?

⁵⁶ A varpian ia ra varvarpidik i ra minat; ma ra tinata na varkurai ia ra dekdek i ra varpian.

⁵⁷ Ma da pite varpa muka tadav God, nina i tul tar ra niongor ta dat tai kada Luluai Iesu Kristo.

⁵⁸ Kari, a tara na turagu, iau mari tuna avat, avat a tur padikat, avat a tur kadongor, avat a vapealane vatikene ra papalum kai ra Luluai, tago

ava nunure muka ba pa ava papalum vakuku tai ra Luluai.

16

A vartabar pire ra umana enana tena nurnur

¹ Ma go ure ra vartabar upi kai ra umana tena gomgom, da iau ga vartuluai tadav ra lavur ekelesia aro Galatia, avat bula, avat a pait ia damana.

² Ta ra luaina bung ta ra vik i boina ba avat par tikitikai, avat a vuvung vakai pire vavav, da ra tinavua i kavava tabarikik, upi koko da varurue ra vartabar ba iau tar pot.

³ Ma ba iau tar pot, ina tul vue ma ra umana buk diat ava vatang tar diat tagu, upi diat a vung kapi kavava vartabar urama Ierusalem;

⁴ ma ona i topa ia ba ina vana.bula, io, avet a varagur.

A nuknuk i Paulo ure kana vinavana

⁵ Ma ina ga vana tadav avat ba iau ga vana alalu Makedonia; tago ina vana alalu Makedonia;

⁶ ma kan ina ki vavuan pire vavat, maia pa, kan ina ki vue ra kilala na mudian pire vavat, upi avat a tule kapi iau ta kaugu vinavana ta nam ra gunan ba ina vana tana.

⁷ Tago pa iau mainge ba ina gire agile ke avat; tago iau ki nunur upi go, ba ina ki vavuan pire vavat, ona ra Luluai na ongo tar iau.

⁸ Ma ina ki pa uro Epeso tuk tar ta ra bung na Pentekost;

⁹ tago ta ngala na banbanu i tar tapapa are iau, upi na tavua ra papalum, ma ra umana ebar dia pepeal bula.

¹⁰ Ma ona Timoteo i vut tadav avat, avat a balaure upi koko na ki na ururian pire vavat; tago i bibili ta ra papalum kai ra Luluai, da iau bula iau pait ia;

¹¹ koko ta tikai na pidimuane. Ma avat a tule kapi ia ta kana vinavana ma ra malmal, upi na vana tadav iau; tago iau ungunung pa diat ma ra umana tura i dat.

¹² Ma ure tura i dat Apolos, iau ga lul vovo pa ia muka, ba diat a varagur ma ra umana tura i dat tadav avat; ma pa i ga mainge muka ba na vana boko; ma a ik boko, ba na langalanga, na vana.

A mutuaina tinata

¹³ Avat a mono, avat a tur kadongor ta ra nurnur, avat a vardada ma ra umana tutana tuna, avat a ongor.

¹⁴ Nam parika ava pait ia, avat a pait rit ia ta ra varmari ka.

¹⁵ Ma go iau lul vovo pa avat, a tara na turagu, (ava nunure ra kuba i Stepano, ba ia ra luaina vuai e aro Akaia, ma ba di ga tul tar diat ba diat a kudar tadav ra umana tena gomgom,)

¹⁶ ba avat a vamolo tar avat bula tadav diat dia damana, ma ta diat par dia maravut varirivut ta ra papalum, ma dia ongaongor tana.

¹⁷ Ma iau gugu ure ra vina-
vana uti kai Stepano, dital
ma Portunato ma Akaiko;
tago nam iau ga iba upi ia ta
vavat, dital ga vot i tar ia.

¹⁸ Tago dital ga valagar
pa ra tulungeagu ma ra tu-
lungea i vavat bula; avat a
nuknuk pa diat dia damana.

¹⁹ A lavur ekelesia ta ra gu-
nan Asia dia vatatabe avat.
Akuila ma Priska dir manga
vatatabe avat tai ra Luluai,
diat ma ra ekelesia ta ra kuba
i diat.

²⁰ A lavur tura i dat par dia
vatatabe avat. Avat a var-
vatatabai vargil ma ra gom-
gom na vargalum.

²¹ Iau Paulo iau vatatabe
avat ma ra limagu iat.

²² Ona ta tikai pa i mari ra
Luluai, i boina ba na tabiligia
vurakit. Kada Luluai i vut.

²³ A varmari kai kada Lu-
luai Iesu Kristo na ki pire
vavat.

²⁴ Kaugu varmari tadav
avat par tai Kristo Iesu.
Amen.*

---

* **16:24:** (A luaina buk tadav ra tarai Korinto, di ga tumu ia aro Epeso, ma Stepano ma Portunato ma Akaiko ma Timoteo dia ga kap tar ia.)

A VAURUANA BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI KORINTO

1 Paulo, ra apostolo kai Kristo Iesu ure ra mamainga kai God, ma Timoteo tura i dat, tadav ra ekelesia kai God aro Korinto, ma ra lavur tena gomgom par ta ra gunan Akaia parika;

2 a varmari tadav avat ma ra malmal tai God tama i dat ma ra Luluai Iesu Kristo.

Paulo i pite pa God

3 Da pite pa ra God ma Tama i kada Luluai Iesu Kristo, ra Tama i ra lavur varmari ma ra God i ra lavur varmanai par;

4 nina i vamaniu avet livuan ta ra lavur magit na varmonong, upi avet bula, avet a varmaram valar pa diat, ba ra lavur magit dia monong diat, ma nam ra varmaram iat ba God i tar vamaniu avet me.

5 Tago da ra lavur kinadik ure Kristo dia pepeal pire vevet, damana bula kaveve varmanai i pepeal tai Kristo bula.

6 Ma ona ta magit i monong vakaina avet, i monong vakaina avet upi kavava varmaram ma kavava varvalaun; ma ba di vamaram avet, di pait ia ka ure kavava varmanai, nina i papalum valar pa ta vavat upi ra kini vamadudur ta nam ra lavur kinadik dia monong bula avet;

7 ma kaveve kini nunur ure avat i tur padikat; tago ave nunure, ba da ava ki varirivut ta ra lavur kinadik, damana bula ta ra varmaram.

8 Tago pa ave mainge, a tara na turagu, ba avat a ngulngul ure ra magit i tar monong vakaina avet aro Asia, ba i ga manga mamat taun avet dari, ma kaveve dekdek pa i ga vardada me, ma ave ga nuk ia ba na par kaveve nilaun;

9 maia pa, a varkurai na minat i ga tur ta ra bala i vevet iat, upi koko avet a kapupi avet mulai, God iat, nina i vatut pa ra lavur minat;

10 nina i tar valaun pa avet kan ra ngala na minat, ma na valavalaun boko; nina ave tar nurnur tana ba na valavalaun boko avet;

11 avat bula avat a maravut varirivut ma kavava niaring ure avet; upi ta mangoro diat a pite varpa ure avet ta go ra magit na varmari di ga tul tar ia ta vevet ure ra mangoro.

Paulo i pukue ra nuknukina ure kana vinavana

12 Tago ave langlang ma ra varvai na mulaot ta ra bala i vevet dari, ba amital tar vanavana ta ra rakarakan a gunagunan ma ra gomgom na mangamangana ma ra dovotina tai God, ma vakir ma ra kabinana mara ra pia, ma ra varmari kai God ka, ma i ga manga damana iat tadav avat.

13 Tago pa ave tumu ta enana magit tadav avat, nam uka iat ava lukluk ia ma ava

mulaot ure, ma iau ki nunur upi go, ba avat a mulaot tana tuk tar ta ra mutuaina;

¹⁴ da ava tar mulaot ure ta ra umana magit pire vevet, upi avat a langlang ta vevet, da avet bula ave langlang ure avat ta ra bung i kada Luluai Iesu.

¹⁵ Ma tago i patuan ra nuknukigu dari, iau ga mainge ba ina vana tadav avat lua, upi ina vaura vadongone avat;

¹⁶ ma ba ina vana gil pire vavat aro Makedonia, ma ina talil mulai mara Makedonia tadav avat, ma ba avat a tule vue iau ta kaugu vinavana uro Iudaia.

¹⁷ Ba i ga damana kaugu mamainga, iau ga papait na tatavur vang tana? Ba ra lavur magit iau nuknuk pa diat, iau nuknuk pa diat laka vada ra mangamangana ra pia upi na dari piragu, a maia na maia ma ra pata na pata?

¹⁸ Ma da God i dovot muka, kaveve tinata pire vavat pa i ga dari, maia ma pata.

¹⁹ Tago Natu i God, Iesu Kristo, nina ave ga varveai tana livuan ta vavat, avet ma Siluano ma Timoteo, pa i ga dari maia ma pata, ma tana iat i ga maia.

²⁰ Tago ona i mangoro ra lavur vamading kai God, tana iat muka ra maia; ma tana iat bula ra Amen, upi ra minamar i God ure avet.

²¹ Ma go nina i vator dat ma avat tai Kristo, ma i ga tap avet, ia God iat;

²² nina i tar nim vakilang dat, ma i tar tul tar ra Tulun-

gen upi a vuvung varirap ta ra bala i dat.

²³ Ma go bula iau tingting pa God ba na varvai takun ra tulungeagu, ona iau vaongo, tago pa iau ti vana uro Korinto upi ina nur vue ke avat boko.

²⁴ Ma vakir ave papapait na luluai ure kavava nurnur, ave maramaravut uka ta kavava gugu, tago ava tur patuan ure ra nurnur.

2

¹ Ma i ga dekdek ra nuknukigu ure iau iat mulai ba koko ina vana mulai tadav avat ma ra niligur.

² Tago ona iau valigur avat, to ia mulai ba na vagugu iau? Vakir nam iat ba iau ga valigur ia?

³ Ma iau ga tumu go ra dari tadav avat, kan, ba ina pot, ta niligur na tadav iau ta diat, nina ba i topa ia ba ina gugu ta diat; iau nurnur ta vavat par, ba kaugu gugu ia bula ra gugu kavavat par.

⁴ Tago iau ga tutumu tadav avat livuan ta ra do na magit na varmonong ma ra takunuan na bala, ma ra lur na matagu dia varbabakai; vakir upi ina vatakunuan avat, upi avat a nunure ke ba kaugu varmari tadav avat i ngala tuna.

Avat a nuk vue ta nirara pire ta enana

⁵ Ma ona ta tikai i vuna ta ra niligur, pa i ga valigur iau kaka, ta umana (upi koko na mamat kaugu tinata) ta vavat bula.

⁶ Go ra varkurai, ba mangoro dia tar to tar ia, i topa ta tikai damana;

⁷ ma i manga boina ba avat a nuk vue go pirana, ma avat a vamanu pa ia, kan ta tikai damana na ti dudu vurakit ta ra ngala na niligur.

⁸ Io, iau lul vovo pa avat, ba avat a vator vadovot kavava varmari tadav ia.

⁹ Tago upi go ra magit bula iau ga tar tutumu, upi ina nunure ra dovotina pire vavav, ma kavava tinorom ta ra lavur magit par.

¹⁰ Ma nina ava nuk vue ta magit pirana iau bula, iau nuk vue; tago nam ba iau bula iau tar nuk vue, ona iau tar nuk vue ta magit, iau ga nuk vue ure avat ta ra mata i Kristo;

¹¹ upi koko Satan na vagu ta magit ta dat; tago pa da tuptup ure kana vakikiu.

Paulo i ngarao

¹² Ma ba iau ga pot aro Troas ure ra bo na varveai kai Kristo, ma ba di tar papa are ta banbanu tagu tai ra Luluai,

¹³ pa i ga ngo muka ra tulungeagu, tago Iau ga mama gire upi turagu Tito; ma ba ave tar oro vartulai ma diat, iau ga vana uro Makedonia.

A niuvia tai Kristo

¹⁴ Ma go a pite varpa tadav God, nina ba i tul tar avet ba avet a ongaongor vatikai tai Kristo, ma i vaarike ure avet ta ra lavur gunagunan par ra ang na vuvuvul i kana kabinana.

¹⁵ Tago avet a bo na ang na vuvuvul kai Kristo tadav

God, ta diat di valaun diat, ma ta diat dia virua;

¹⁶ tadav tikai avet ra ang na minat upi ra minat; tadav ta ra tikai ra ang na nilaun upi ra nilaun. Ma na tale to ia go ra lavur magit?

¹⁷ Tago pa ave varogop ra mangoro, nam diat dia pait pukue ra tinata kai God da ra magit na kunukul; ma avet, ave varvai ma ra dovotina tai Kristo, da tai God ma ta ra luaina mata i God.

3

A umana tena papalum ta ra kalamana kunubu

¹ Dave, ave tur pa ia upi avet a timtibuna pite pa avet mulai laka? Ma ave kaina bar upi ta umana buk na pite varpa tadav avat, ba upi avet a vatur vake ta umana buk na pite varpa ta vavat, da ta ra umana?

² Avat iat kaveve buk di tumu ia ta ra bala i vevet, a tarai par dia nunure ma dia lukluk ia;

³ tago i pada muka, ba avat ra buk kai Kristo, ba avet iat ave ga tumu ia, vakir ma ra polo na tutumu, di ga tumu ia ma ra Tulungea i God iat i lalaun; pa di ga tumu ia ta ra pal a vat, di ga tumu ia ka ta ra bala i vavat.

⁴ Ma i patuan dari ra nuknuk i vevet tadav God ure Kristo;

⁵ vakir i tale avet upi avet a nuk ia ba avet iat, ave vuna tai ta magit; ma ave vatur vake ke ra dekdek tai God iat;

⁶ nina i ga mal i avet, upi avet a pait valar pa ra papalum ta ra kalamana

kunubu; vakir ure ra mata-matana buk, ure ke ra tulungen iat; tago ra matana buk i varvardodoko, ma ra tulungen i tabatabar ma ra nilaun.

⁷ Ma ona ra papalum nina ba ra minat i arikai tana, ma di ga poko tar ia ta ra vat ma ra matana buk, i ga vana rikai ma ra minamar, ma i ga dekdek upi ra umana natu i Israel dia gire vatikene ra mata i Moses, tago ra matana i ga manga bagabagele ma ra minamar; ma nam ra minamar i ga papanie vanavana;

⁸ na dave bar ra papalum ta ra tulungen, pa na manga lia bar ma ra minamar?

⁹ Tago ona i mamar ra papalum nina i vaarike ra varkurai na kankan, a dovotina muka ba ra papalum ure ra varvatakodo i manga lia tuna ma ra minamar.

¹⁰ Tago a dovotina, nam di ga manga mar ia, pa i ga mamar mulai da ra papalum ure ra varvatakodo, tago kana minamar i manga lia ta dir.

¹¹ Tago ona nam ra magit ba i papaniai, i vung ra mariringianina, io, a mariringian i nam i tur vatikai i ngala tuna.

¹² Ma tago ave vatur vake ra kini nunur dari, ave ruring ma ra dekdek na tinata,

¹³ ma vakir da Moses, nina i ga tuba ra matana ma ra mal, upi koko ra umana natu i Israel diat a gire mal pa ra mutuai nam ba i ga panie vanavana,

¹⁴ ma di ga pula ta ra nuknuk i diat; tago tuk tar ta ra bung gori ba di luk ra kunubu lua, nam ra mal na tubatuba i tur uka, ma pa di takan vue; ma di tak vue ke nam ra mal na tubatuba tai Kristo.

¹⁵ Ma tuk tar ta ra bung gori, ba dia lukluk ra umana buk kai Moses, a mal na tubatuba i va ta ra bala i diat.

¹⁶ Ma ta nam ra e ba dia lingan upi ra Luluai, da ga takan vue muka ra mal na tubatuba.

¹⁷ Ma ra Luluai ia ra Tulungen; ma nam ba ra Tulungea i ra Luluai i ki tana, i ti langalanga.

¹⁸ Ma dat par, da vaarike ra minamar i ra Luluai da ra tiroa ma pa ta mal na tubatuba ta ra mata i dat, ma di pukue vaenana tar dat ta ra malalarina iat ta ra minamar upi ra minamar, vada tai ra Luluai i ra Tulungen.

4

A ngatngat na magit ta ra umana la na pia

¹ Io, tago ave vatur vake go ra papalum, da ave tar vatur vake ra varmari, pa i bilua ra nuknuk i vevet ure;

² ma ave tar vung vakakit vue ra lavur magit na vavirvir dia vavapidik, ma pa ave vanavana ma ra vakikiu, pa ave bili vakakaina ra tinata kai God ma ra vavagu; ma ave mal pa mule avet tadav ra varkurai ta ra bala i ra tarai par ta ra mata i God, tago ave vaarike ra dovotina iat.

³ Ma gala di tar tuba kaveve bo na varvai, gala i tuba ka ta diat dia virua;

⁴ ta diat muka ba ra god i go ra rakarakan a gunagunan i tar vapula pa ra nuknuk i diat ba pa dia nurnur, kan na rarao taun diat ra talapar i ra bo na varvai ure ra minamar i Kristo, nina iat ba ia ra malalar i God.

⁵ Tago pa ave varveai ure avet mulai, ave varveai ure Kristo Iesu iat, ba ia ra Luluai, ma ure avet, ba avet kavaya umana tultul uka ure Iesu iat.

⁶ Tago ra God, nina i ga biti dari: "A talapar na pupua ta ra bobotoi," i tar pupua rikai ta ra bala i vevet, upi na vatalapar avet ma ra kabinana i ra minamar i God ta ra mata i Iesu Kristo.

⁷ Ma ave vatur vake go ra ngatngat na magit ta ra umana la na pia, upi ra dekdek, nina i ngala kakit, na vuna ka tai God, ma koko ta vevet iat mulai.

⁸ A umana purpuruan di taun avet ta ra lavur papar, ma pa ave kaina kakit; i vurgilagilo ra nuknuk i vevet, ma pa i par kakit kaveve nurnur;

⁹ di korokorot avet, ma pa ave ki na malari; di vue ravite avet ra pia, ma pa ave virua;

¹⁰ ave kapkap vaticene ra vinirua i Iesu ta ra paka i vevet, upi ra nilaun bula kai Iesu na arikai ta ra paka i vevet.

¹¹ Tago avet, ave laun, di tul vaticene tar avet ta ra vinirua ure Iesu, upi da

vaarike bula ra nilaun kai Iesu ta ra paka i vevet ba na ga mat boko.

¹² Damana ra minat i ongaongor ta vevet, ma ra nilaun ta vavat.

¹³ Ma tago ave vatur vake ra kopono tulungen na nurnur, da di ga tumu ia dari: "Iau tar nurnur, ma kari iau tata;" ave nurnur bula, ma kari ave tatata bula;

¹⁴ tago ave nunure ba nina i ga vatut pa mule ra Luluai Iesu na vatut varurungane pa dat bula ma Iesu, ma na agure vaarike varurungane tar dat ma avat.

¹⁵ Tago di pait go ra lavur magit par ure avat, upi ra varmari nina i peal muka ure ra mangoro, na vuna ba ra pite varpa na peal upi ra minamar i God.

Ave vanavana ta ra nurnur

¹⁶ Go ra magit i vuna tago pa ave bilua; ma ona i virua vanavana ra paka i vevet, di vakavakalamane ra tulungea i vevet a bungbung.

¹⁷ Tago kaveve kini na varmonong ikik pa i vavuan tuna, ma i manga pait vaarike pa ra minamar ure avet, i manga ngala muka ma pa na mutu;

¹⁸ tago pa ave nuknuk pa ra lavur magit di giragire, ma ave nuknuk pa ra lavur magit ba pa di giragire; tago ra lavur magit dia giragire pa dia tur vavuan; ma ra lavur magit ba pa dia giragire dia tur vatikai ma pa na mutu.

5

¹ Tago ave nunure, ona i panie go kaveve pal na turturup ati ra pia, kavevet ta pal tai God, a pal ba pa di ga pait ia ma ra lima, ba pa na mutu arama ra bala na bakut.

² Tago a dovotina, ta go mamati ra pia, ave vuair, ma i dekdek kaveve mamainga ba da vavauluve avet ma ra kuba i vevet nina iat marama ra bala na bakut;

³ ona i dovotina ba di tar vavauluve avet, ma pa avet a iba upi ta mal.

⁴ Tago a dovotina avet, ave ki ta go ra pal na turturup, ave vuair ta go kaveve kinakap; vakir tago ave mainge ba da pala vue, ave mainge ke ba da vavauluve taun avet, upi ra nilaun na ti konom mutue nam ta vevet ba na nunure boko ra minat.

⁵ Io, God i ga mal pa avet upi go ra magit iat nina ba i ga tul tar bula ta vevet ra vuvung varirap na Tulungen.

⁶ Kari go i ongor vatikai ra nuknuk i vevet, tago ave nunure go ba ave ki boko ma ra pal a paka i vevet, ave ki kan ra Luluai,

⁷ tago ave vanavana ta ra nurnur, vakir ta ra ginigira;

⁸ iau biti, i ngo muka ra nuknuk i vevet, ma ave ma mainge, ba avet a ki kan ra pal a paka i vevet upi avet a ki pire ra Luluai.

⁹ Damana ba ave ki ta ra kuba i vevet ba ona ave ki irai, avet a ongaongor upi avet a da kana mamainga iat.

¹⁰ Tago a dovotina da vaarike vapar dat ta ra mata

i ra kiki na varkurai kai Kristo; upi dat a vatur vake tikatikai ra lavur magit da ga pait diat ta ra paka i dat, ba a boina ba a kaina.

A tarai dia talaina ma God tal Kristo

¹¹ Ma tago ave nunure ra varburutuai tai ra Luluai, ave ting vovo pa ra tarai, ma God i nunure ilam avet muka; ma iau ki nunur bula upi go, ba ra varkurai ta ra bala i vavat i nunure ilam bula avet.

¹² Tago pa ave ling na pite pa mule avet tadav avat, ave tatike ke go, upi avet a tul tar ta magit ta vavat ba avat a langlang me ure avet, upi avat a vatur vake ta magit na balbali ure diat dia langlang ma ra mata i diat, ma ra bala i diat pata.

¹³ Tago ona ave papait na papaua, i damana tadav God iat; ma ba i minana ra nuknuk i vevet, i damana tadav avat.

¹⁴ Tago ra varmari kai Kristo i vovo pa avet; tago ave varkurai dari, ba tikai i ga mat ure ra tarai par, damana dia tar mat par;

¹⁵ ma i ga mat ure diat par, upi diat, dia laun, koko diat a laun upi diat iat mulai, upi nina iat i ga mat ure diat, ma i ga tut mulai kan ra minat.

¹⁶ Damana papa gori pa ave nuk pa mule ta tikai vada ra palapaka; ona ave tar nunure Kristo da ra palapaka, a dovotina gori pa ave nunure mule damana.

¹⁷ Ta nin ona ta tikai i ki tai Kristo, ia ra kalamana

vavaki; a lavur maulana magit dia tar panie; gire, dia kalamana muka.

¹⁸ Ma tai God ra lavur magit par, nina i tar vamar-gu veve mule dat me ure Kristo, ma i ga tul tar ra papalum ure ra varvamaram ta vevet;

¹⁹ dari ka ba God tai Kristo i ga vamaram guve pa mule ra tarai me, ma pa i lukluk tar mule kadia lavur varpiam ta diat, ma i ga tul tar ra varveai ure ra varvamaram ta vevet.

²⁰ Ma go avet ra umana tur kia ure Kristo, vada God i lul vovo pa avat ma ra nilai vevet; ave lul vovo pa avat ure Kristo, ba avat a varmaram ma God.

²¹ I ga tul tar nina ba pa i ga nunure ta varpiam, ba na da ra varpiam ure dat, upi tana iat dat ra mangamangana takodo kai God.

6

¹ Ma tago ave papalum varirivut ma ra Luluai, ave pit avat upi koko avat a vatur vakuku vake ra varmari kai God,

² (tago i biti:

“Iau tar valongore u ta ra vakak na kilala,
Ma ta ra bung na varvalaun iau ga maravut u.”

Gire, go ieri muka ra vakak na kilala; gire, go gori muka ra bung na varvalaun);

³ ma avet, pa ave pait ta magit ba ta tikai na tutukai tana, upi koko da takun vakaina kada kini ta ra papalum;

⁴ ma ave mal pa avet ta ra lavur magit ure avet, da ra

umana tultul kai God iat, ta ra kini na vinvini, ta ra lavur magit na varmonong, ta ra niiba upi ra lavur magit, ta ra lavur nginarao,

⁵ ta ra lavur varkita, ta ra lavur kini ta ra pal na banubab, ta ra lavur varvareo, ta ra lavur dekdek na papalum, ta ra lavur nimono, ta ra lavur vinevel;

⁶ ta ra gomgom na mangamangana, ta ra minatoto, ta ra kini vamadudur, ta ra bala na varmari, tai ra Takodo na Tulungen, ta ra varmari ba pa ta ikik a vaongo tana,

⁷ ta ra dovot na tinata, ta ra dekdek i God, ta ra vargal i ra mangamangana takodo ta ra papar a lima tuna ma ta ra papar a maira,

⁸ ta ra variru ma ra niruva, ba dia varvai boboina ure avet, ma ba dia varvai kakaina ure avet; da diat, dia varvagu, ma ave dovot ika;

⁹ da pa dia nunure avet, ma go ave rararang muka; da ave mat ika, ma gire ave laun uka; da dia vapagumanene avet, ma pa dia doko avet;

¹⁰ da ave ligur, ma a dovotina ave gugu vatikai; da ave luveana, ma go ave vauviana ra mangoro; da pa ave vung ta magit, ma go kavevet muka ra lavur magit par.

¹¹ Ea, avat ra tarai Korinto, a ngie i vevet i tapapa muka tadav avat, a bala i vevet i tar ngala ma ra varmari.

¹² Pa ta magit ta vevet i vaim bat avat, ma ra bala i vavat iat i vaim bat mule avat.

¹³ Ma go avat a bali ia ma ra magit i varogop (iau tata da tadav ra umana natugu), avat a valangalanga bula ra bala i vavat.

Koko da vi guve avat ma diat pa dia nurnur

¹⁴ Koko da vi guve avat ma diat pa dia nurnur, tago ra mangamangana takodo dir talaina dave ma ra varpiam? Ma ava laka ra magit ba ra talapar dir ki varurung tana ma ra tabobotoi?

¹⁵ Ma nuve ra magit a nukruk i dir Kristo ma Belial na varogop tana? Ba ava bar ra magit ba dir a tena nurnur ma tikai ba pa i nurnur dir kale guve?

¹⁶ Ma ra pal tabu kai God dir tur guvai dave ma ra umana tabataba? Tago dat ra pal tabu kai ra God i lalaun; da God i tar tatike: "Ina ki ta diat, ma ina vana-vana livuan ta diat, ma iau kadia God, ma diat kaugu tarai."

¹⁷ Kari:

"'Avat a irop kan diat, ma avat a ki varbaiai ma diat,' ra Luluai i tatike, 'Ma koko ava bili ra magit i dur;

Ma ina vatur vake avat,

¹⁸ Ma iau ra Tama i vavat, Ma avat ra umana natugu a umana tutana ma ra umana natugu a umana vavina,'

a Luluai i dekdek muka i biti."

7

¹ Tago da vatur vake go ra lavur tinata na varvatading, avat a umana vakak, i boina

ba dat a dur vue ta dat ra lavur dur ta ra palapaka i dat ma ra tulungea i dat, ma dat a ongaongor upi dat a gomgom kakit ta ra bunurut ure God.

Paulo i gugu

² Avat a kapupi avet; pa ave ga vakaina ta tikai, pa ave ga ben varara ta tikai, pa ave ga vagu pa ta magit tai ta tikai.

³ Pa iau tatike go upi ina kure vakaina avat; tago iau tar tatike value, ba ava ki vatikai ta ra bala i vevet upi dat a mat varurung ma dat a laun varurung.

⁴ Iau rurung muka ma kaugu tinata tadav avat, iau manga langlang ure avat; iau buka ma ra varmaram, i ngala tuna kaugu gugu livuan ta ra lavur magit dia monong avet.

⁵ Tago ba ave tar pot aro Makedonia, pa i ga ngo ra paka i vevet, a lavur magit na varmonong dia ga vana tadav avet; a vinarubu vurkik-ilane avet, ma ra bunurut ta ra bala i vevet.

⁶ Ma God, nina ba i vamanu diat ba i madu ra bala i diat, i ga vamanu avet ma ra vinavana uti kai Tito;

⁷ ma vakir ure ke kana vinavana uti, ure bula ra varmanai nam i ga varmaram avat me, ba i ga ve avet ure kavava dekdek na mamainga, kavava tinata na takunuan, kavava mala-malapang na ninunuk ure iau; ma iau ga gugu na kaia mulai.

⁸ A dovotina, iau ga valigur avat ma kaugu buk, ma pa iau nukpuku mulai ure, ma a dovotina iau ga tar nukpuku tana; tago iau gire ba nam ra buk i ga valigur avat, ma ure ta kopono e ke.

⁹ Ma go iau gugu, vakir ika tago iau ga valigur avat, ure ke go iat ba ava ga ligur upi ra nukpuku; tago i ga valigur avat da nam ra mangana niligur i topa God, upi koko avat a kaina ure avet tai ta magit.

¹⁰ Tago ra niligur i topa God iat i pait vaarike ra nukpuku upi ra varvalaun ba pa da nukpuku tana; ma ra niligur i ra rakarakan a gunagunan i pait vaarike ra minat.

¹¹ Avat a gire mule nina ra magit iat, ba iau tar valigur avat me da i topa God, ma i ngala muka ra niongor i ga pait vaarike ta vavat, maia pa, ba avat a valangalanga pa avat, maia pa, ma ra mala-malapang na ninunuk, maia pa, ma ra bunurut, maia pa, ma ra dekdek na mamainga, maia pa, ma ra varvargat, maia pa, ma ra varobo! Ava ga pait ra lavur magit par, ma ava tar vaarike bulu go, ba ava langalanga ure go ra magit.

¹² Ma a dovotina iau ga tutumu tadav avat, ma vakir iau ga tutumu ure nina iat i ga pait ra bilak na magit, ba ure nam di ga vakavakaina, ure go iat, ba avat a vaarike kavava dovot na varbalaurai ure avet ta ra luaina mata i

God.

¹³ Io, ave tar maram, ma ta kaveve varmanai, ave tar gugu tuna bula ta ra gugu tai Tito, tago avat par, ava tar valagar ra tulungeana.

¹⁴ Tago ona iau ga pite pa avat ure ta mangana magit ta ra luaina matana, pa iau vavirvir tana; ma da ave tar tatike ra lavur magit par ta vavat ma ra dovotina, damana bula nam iau ga langlang tana ta ra luaina matana ure avat, Tito i ga gire ba i dovot.

¹⁵ Ma kana varmari i tar manga peal tadav avat, ba i nuknuk pa kavava tinorom par, ba ava ga vage pa ia ma ra ururian ma ra nidadar.

¹⁶ Iau gugu, tago iau nur-nur ta vavat ure ra lavur magit par.

8

A te Kristo ma kana vartabar

¹ Ma go bula, a tara na turagu, ave vateten avat ure ra varmari kai God ba i ga tul tar ia ta ra lavur ekelesia aro Makedonia;

² ma ba i ga tup diat ra valavalar, ma ra do na magit na varmonong, i ga ngala kadia gugu, ma ta kadia kini na luveana tuna i ga peal tuna kadia lavur bo na vartabar.

³ Tago iau varvai dovot tana, ba kadia vartabar i ga varogop ma ra dekdek i diat, maia pa, kadia minariga dari, upi ra vartabar na manga lia ta ra dekdek i diat;

⁴ dia ga manga lul vovo pa avet upi go ra varmari

ba diat a maravut bula ta ra vartabar ure ra umana tena gomgom;

⁵ ma vakir dia ga pait ika nam ave ga ki nunur upi ia, tago di ga tul value tar mule diat iat ta ra Luluai, ma ta vevet bula ure ra mamainga kai God.

⁶ Kari ave ga lul Tito, upi na pait ot pa nam ra varmari ta vavat, da i ga tur value pa ia.

⁷ Ma da i peal pire vavat ra lavur magit, a nurnur, ma ra tinata, ma ra kabinana, ma ra lavur mangana niongor ma kavava varmari tadav avet, i boina ba avat a va-pealane bula go ra papalum na varmari.

⁸ Pa iau tata da iau vartululai tana, ba ina valar ika ra dovot i kavava varmari ta ra niongor kai ta ra umana.

⁹ Tago ava nunure ra varmari kai kada Luluai Iesu, ba i ga uviana muka, ma i ga tibuna valuveana pa ia mulai ure avat, upi avat a uviana ure kana kini na luveana.

¹⁰ Ma go iau tul tar ra nuknukigu tana ta vavat; tago ni i topa avat, ava tar tur value pa go ra papalum ta ra kilala i tar par, vakir ba avat a pait ia ka, ava ga gugu bula upi ia.

¹¹ Ma go i boina ba avat a pait ot pa ra papalum; upi da ava ga lulut ma ra minariga upi ia, damana avat a pait ot pa ia bula varogop ma ra dekdek i vavat.

¹² Tago ona ra minariga i tur pire ta tikai, da manane, tago i varogop ma ra magit i vung ia, ma vakir da nam ba

pa i vung ia.

¹³ Tago pa iau tatike go upi da valangalanga ta ra umana, ma da manga vamat avat;

¹⁴ ia kaka upi avat a vardada parika, upi ta go ra rana kavava peal magit na vaot kadia niiba, ma upi kadia peal magit na vaot kavava niiba; upi na vardada ka;

¹⁵ da di ga tumu ia dari: “Nam i ga mumuke guve ra ngala, pa i ga vung valili ta ik; ma nam i ga ingate varurue ra ikikilik ika, pa i ga ibaiba upi ta na.”

¹⁶ Ma da tul tar ra pite varpa tadav God, nina i ga varuk tar nina ra dovot na varbaurai ta ra bala i Tito ure avat.

¹⁷ Tago a dovotina i ga kodakodop mal kaveve tinata na varvargat; ma tago ia bula i ga malamalapang ra balana upi ia, i ga vana tadav avat ta kana mamainga iat.

¹⁸ Ma ave tar tul varurun-gane vue me nam ra tura i vevet, dia pite pa ia ure ra bo na varveai ta ra lavur ekelesia mutu;

¹⁹ ma vakir gon ika, tago ra lavur ekelesia par dia ga pilak pa ia upi avet a varagur ta go ra magit na varmari, nina avet a varvakai tana upi ra Luluai na mamar tana, ma upi na pada kaveve minariga upi ia;

²⁰ upi koko ta tikai na takun avet ure go ra vartabar na varmari ave varvakai tana;

²¹ tago ave nuk ot pa ra lavur takodo na magit, vakir

ta ra luaina mata i ra Luluai ka, ta ra luaina mata i ra tarai bula.

²² Ma ave tar tul vue diat ma tura i vevet, nina ave tar valar ot milat pa kana niongor ure mangoro na magit, ma gori i tar ngala tuna kana niongor ure kana ngala na nurnur ta vavat.

²³ Ma ure Tito, amir varbete ma amir papalum varirivut ure avat; ma ure ra tara na tura i vevet, diat ra umana tultul ta ra umana ekelesia, diat ra minamar i Kristo.

²⁴ Avat a vaarike ra dovot i kavava varmari tadav diat ta ra luaina mata i ra lavur ekelesia ma ba i dovotina bula nam ra magit ave langlang tana ure avat.

9

A maramaravut pire ra umana enana te Kristo

¹ Ma ure ra papalum na varmari pire ra umana tena gomgom pa ina tutumu tana tadav avat;

² tago iau nunure kavava minariga upi ia, nina iau langlang ure avat tana pire diat ra Makedonia dari, ba ra gunan Akaia i tar kilala taun kadia vaninara; ma kavava niongor i tar vangan-gap mangoro tuna.

³ Ma iau tar tuelve ra tara na tura i vevet tadav avat, kan kaveve pite varpa ure avat ta go ra vartabar pa na topa ta magit; upi, da iau tar tatike, avat a ki na vaninara;

⁴ kan avet a varagur ma ta umana te Makedonia, ma avet a tadav avat, diat a gire ba pa ava ga vaninara, ma

avet, (pa ave biti avat), avet a vavirvir ure kaveve nurnur ta vavat.

⁵ Kari go iau biti, ba i tar topa ia, ba ina vargat ra tara na tura i vevet, ba dital a lua tadav avat, ma dital a varurue nam ra vartabar na varmari ba ava ga vatading value tana, upi na va na vaninara, da ra vartabar tuna, ma koko na da ra magit na varbat.

⁶ Ma iau tatike go: Nam i vavaume ra paupau ik, na doko pa ta paupau ik; ma nam i vavaume ra pepeal, na doko pa bula ra pepeal.

⁷ I boina ba ra tarai par, tikatikai, diat a papait ika nam ba dia tar nuk value pa ia ta ra bala i diat, koko ma ra langodo tana, ba ra bunurut; tago God i mari ta tikai ba i varvartabar ma ra gina.

⁸ Ma i tale God upi na vapeal tuna ra lavur varmari par pire vavat; upi avat, tago avat a vatur vake vatikene ra pepeal ta ra lavur bo na magit, avat a vapealane ra lavur bo na papalum;

⁹ da di ga tumu ia dari:

“I tar vue imimire vurvurbit,
i tar tabar ra umana
luveana;

Kana mangamangana
takodo i tur vatikai,
ma pa na mutu.”

¹⁰ Ma nina i tul tar ra patpat na davai tai ra tena vinauma ma ra gem ure ra nian, na tul tar, ma na vapeal bula, ra patpat na davai upi avat a vaume, ma na vapealane ra vuai kavava mangamangana takodo;

11 ma da vauviana pa avat ma ra lavur magit par upi ra vartabar na varmari, ba i vavaarike ra pite varpa tadav God ta vevet.

12 Tago ra varvakai ure go ra papalum vakir i vaot ika ra niiba kai ra umana tena gomgom, i vapeal bula ra do na pite varpa tadav God;

13 tago ba di valar ot pa avat ma go ra papalum na varmari, dia pite pa God ure kavava tinorom tadav ra bo na varveai kai Kristo, ma ure kavava ngala na vartabar tadav diat ma tadav ra tarai par;

14 ma ta kadia niaring ure avat, dia nuknuk upi avat ure ra ngala na varmari kakit kai God ta vavat.

15 A pite varpa tadav God ure kana vartabar ba pa da vatang ot pa ia.

10

Paulo i tata kapa ure kana papalum

1 Ma go iau Paulo iat, iau lul vovo pa avat ure ra madu na bala i Kristo ma kana bala na varmari, iau ba iau ikilik muka ta ra mata i vavat, ma tago iau ki kan avat, iau arung pa avat.

2 Maia pa, iau lul vovo pa avat, upi koko ina arung pa avat ba iau ki pire vavat ma nam ra patuan na ninunuk, nina iau biti ba ina arung ta na me ta vavat, nina diat, dia nuk ia ba ave vanavana varogop ma ra mangamangana ra pia.

3 Tago a dovotina ave kiki ra pia, ma pa ave varvarubu

ina ra mangamangana ra pia,

4 (tago ra umana vargal ure kaveve vinarubu vakir mamati ra pia, ia kaka diat marama kai God ma dia dekdek muka upi diat a rede kopo ra lavur dekdek na balada);

5 Upi diat a vue pukue vue ra lavur ninunuk vakuku, ma ra lavur ngala na magit parika, ba dia tibuna vangala pa diat mulai, upi diat a turbat ra minatoto ure God, ma upi diat a ben vavilavilau tar ra lavur ninunuk par ta ra tinorom tadav Kristo;

6 ma diat a ki na vaninara upi diat a obo pa ra lavur varpiam, ona i tar ot muka kavava tinorom.

7 Ava nuk pa ra lavur magit dia vevengene ta ra mata i vavat? Ona ta tikai i kapupi ia iat mulai, ba, ia kai Kristo, na nuk ot pa go bula ure mule, ba, vada ia kai Kristo, damana bula avet.

8 Ma gala ina manga langlang bula ure ra varkurai (nina ra Luluai i ga tul tar ia ta vevet upi avet a vair mal i avat, ma koko upi avet a vakaina avat), pa ina vavirvir tana,

9 upi koko na da iau vaburur i avat ma kaugu umana buk.

10 Tago dia tatike: Kana umana buk dia mamat ma dia dekdek; ma ra pakana iat i bilua, ma kana tinata di pidimuane.

11 I boina ba ta tikai damana na nuk pa go, ba, varogop kaveve mangaman-

gana tinata ta ra umana buk ba ave ki balakane avat, na damana bula kaveve papalum ba ave ki pire vavat.

¹² Tago pa ave arung pa ta umana ta diat, upi avet a luk varurungane avet, ba avet a valarue avet ma diat, dia timtibuna pite pa diat mulai; ma diat iat, tago dia tibuna valar diat ma diat iat mulai, ma dia tibuna varogopane diat ma diat iat mulai, dia iba upi ra kabinana.

¹³ Ma pa avet a manga langlang upi na lake nam ba i varogop ma avet iat, na varogop uka ma ra valavalar i ra langun ba God i tar tibe tar ia ta vevet, a tiniba ba na tuk tar pire vavat iat bula.

¹⁴ Tago pa ave manga val-
olovina kaveve tiniba, da pa i tuk tar tadav avat; tago ave lua tadav avat muka ma ra bo na varveai kai Kristo;

¹⁵ pa ave langlang ta ra papalum kai ta ra umana enana, upi na lake kaveve langun; ma ave ki nunur upi go, ba da i taiak vana-
vana kavava nurnur, avet a manga ngalangala tuna ure avat da kaveve langun iat,

¹⁶ upi avet a varvai ma ra bo na varveai ta ra langlan-
gun aro iat, ma koko avet a langlang ta ra langun kai ta ra tikai ure ra lavur magit di tar pait ot pa ia.

¹⁷ Ma nina i langlang, i boina ba na langlang tai ra Luluai iat.

¹⁸ Tago vakir nam i tibuna pite pa ia iat mulai i ko, ia kaka nina iat ba ra Luluai i

pite pa ia.

11

*Paulo ma ra umana apos-
tolo vavaongo*

¹ Iau mainge tuna ba avat a ki vamadudur vue go kaugu a ik a papaua; ma a dovotina, ava ki vamadudur pa iau.

² Tago iau varbat ure avat ma ra varbat i topa God; tago iau tar vi guve tar avat tai tikai kavava tutana, upi ina kap tar avat da ra gomgom na inip tadav Kristo.

³ Ma iau burut, kan, da ra vui ta kana vakikiu i ga vagu pa Eva, damana bula na vakaina ra nuknuk i vavat kan ra madu na ninunuk ma ra gomgom na mangaman-
gana tadav Kristo.

⁴ Tago ona tikai i pot ma ra varveai ure ra enana Iesu, ba pa ave ga varveai tana, ba ona ava vatur vake ta ra enana tulungen, ba pa ava ga vatur vake, ba ta ra enana bo na varveai, ba pa ava vatur vake, ava ki vamadudur pa ia.

⁵ Tago iau nuk ia ba nam i ngala kakit ta ra lavur apos-
tolo pa i lia ta mimir.

⁶ Ma ona i kotal kaugu tinata, kaugu kabinana pa i damana; patana, tago ave tar vaarike bulu ia tadav avat ta ra lavur mangamangana ma livuan ta ra tarai par.

⁷ Iau tar rara laka ba iau ga vaikilik pa iau mulai upi da vangala pa avat, tago iau tar ve vakuku tar ra bo na varvai kai God ta vavat?

⁸ Iau ga valuveana pa ta ra umana vuna tarai na ekelesia, tago iau ga alube pa ra vabongon ta diat ure kaugu papalum upi ina papalum pire vavat;

⁹ ma ba iau ga ki pa boko pire vavat, ma iau ga ki na ni-iba, pa iau ga vabalaguan ta tikai; tago ra tara na turagu, ba dia ga pot maro Makedonia, dia ga vot tar tagu nam ba iau ga iba upi ia; ma ure ra lavur magit par iau ga balaure bat iau upi koko ina vabalaguan avat, ma ina pait ia damana mulai.

¹⁰ Da ra dovotina kai Kristo i ki tagu, pa ta na tur bat iau ta go ra magit iau langlang tana ta ra langlangun Akaia.

¹¹ Ta ra ava? Tago pa iau mari avat? God iat i nunure.

¹² Ma ra magit iau papait ia, ina pait ia bula namur, upi ina vamut vue ra vuna pire diat, dia kaina upi ta vuna; upi dari ba, ta nam ra magit dia langlang tana, ave varogop uka.

¹³ Tago diat damana, diat ra umana apostolo vavaongo, dia papalum ma ra vakikiu, dia malamala apostolo kai Kristo.

¹⁴ Ma vakir a magit na kinaiian go; tago Satan iat i pukue vaenana pa mule, upi na da ra angelo na kapa.

¹⁵ Vakir a ngala na magit go, ona kana umana tultul bula dia pukue vaenana pa diat iat mulai, upi diat a da ra umana tultul i ra mangamangana takodo; ma ra mutuai diat na varogop tuna ma

kadia lavur papalum.

A umana varmonong kai Paulo

¹⁶ Iau biti mulai: Koko ta tikai na biti ba iau a papaua; ma ona ava nuk ia damana, da ra lunga avat a vapup pa iau, upi iau bula, ina langlang a ikilik.

¹⁷ Nam ba iau tatike, pa iau tatike da ra mangamangana kai ra Luluai, da ka ma ra mangamangana papaua, ta go ra patuan na ninunuk ba iau langlang me.

¹⁸ Tago mangoro dia langlang ta ra umana magit ra pia, iau bula, ina langlang.

¹⁹ Tago ava ki vamadudur pa ra umana papaua ma ava ga upi diat, tago avat a umana tena kabinana.

²⁰ Tago ava ki vamadudur pa nina i kap vavilavilau pa avat, i en vue avat, i kinim vavilavilau pa avat, i tibuna vangala pa mule, ma i par ra mata i vavat.

²¹ Iau tatike go ma ra vavirvir, ba ave ga bilua. Ma ta nam parika ba ta tikai na ongor tana (iau tatata da ra mangamangana papaua), iau ongor bula.

²² Diat ra umana Ebraio laka? Iau bula damana. Diat ra umana natu i Israel laka? Iau bula damana. Diat ra umana bul mur tai Abaraam laka? Damana bula iau.

²³ Diat ra umana tultul kai Kristo laka? (Iau tatata da ma ra mangamangana papaua); iau lia ta diat par; i tup iau ra lavur dekdek na papalum, ta ra lavur kini ta ra pal na banubat iau lia ta diat par, a lavur varkita pa

da luk puput pa diat, iau tar to na mat milat.

²⁴ A ilima na pakana ra Iudaia dia ga kita iau ma ra utul a vinun ma lavuvat na mememe na varkita.

²⁵ A utul a pakana di ga rapu iau ma ra umana buka, tika na pakana di ga tupar iau ma ra vat, a utul a pakana iau ga, virua ma ra parau na ta, tika na marum ma tika na bung na keake iau ga alalir ta ra livuan na ta;

²⁶ iau ga ongaongor ma ra nivana vurvurbit, iau ga vana ta ra kikinit vakai ta ra lavur tava alir, ta ra kikinit vakai ure ra lavur tena nilong, ta ra kikinit vakai ure ra tarai ta kaugu gunan iat, ta ra kikinit vakai ure ra lavur Tematana, ta ra kikinit vakai ta ra pia na pal, ta ra kikinit vakai aria ra pui, ta ra kikinit vakai na ta, ta ra kikinit vakai livuan ta ra lavur barturana vavaongo;

²⁷ ta ra dekdek na papalum ma ra kinadik, ta ra nivan-gala milat, ta ra mulmulum ma ra markobo, ta ra vinevel milat, ta ra mudian ma pa kaugu ta mal.

²⁸ Ma da vot tar ta go ra lavur magit, dia ga pagul vurkikilane iau, nam bula ba i arikai tadav iau a bung-bung, kaugu ningarao ure ra lavur ekelesia par.

²⁹ To ia i bilua, ma pa iau bilua? To ia i tutukai, ma pa i io ra balagu tana?

³⁰ Ona i takodo piragu ba

ina langlang, ina langlang ta nam ra lavur magit kaugu binilua i arikai tana.

³¹ A God ma ra Tama i ra Luluai Iesu, nina i ti doan tukum, i nunure muka ba pa iau vavaongo.

³² Aro Damasko ra luluai na gunan kai Aretas, ra king, i ga monamono ta ra pia na pal kai ra umana Damasko upi na kinim pa iau;

³³ ma dia ga vaioro vaba iau tai tika na matana kalan-gar ma ra rat ta ra liplip na balada, ma iau ga laun kan ra ura limana.

12

A lavur ninana ma ra lavur vavaarikai

¹ I mamat ba ina langlang; ia kaka pa i topa ta magit; io, ina tadav ra lavur ninana ma ra lavur magit kai ra Luluai nina di ga vaarike tar diat tagu.

² Iau nunure tika na tutana tai Kristo (ma pa iau nunure ba i ki ta ra palapakana bar, ba irai kan ra palapakana bar, ia kaka God i nunure), ta tikai damana di ga puak vatutua pa ia urama ta ra vautuluna bala na bakut, ma ra vinun ma a ivat na kilala i taun ia gori.

³ Ma iau nunure ure go ra tutana (ba i ki ta ra palapakana bar, ba irai kan ra palapakana bar, pa iau nunure; ia kaka God i nunure),

* **12:4:** Ra Paradaiso, a kukuraina "a mari na gunan na ningo ba na nilibur". A Iudaia dia ga vatang go ra iang ure ra pakana ba ra tulungea i ra umana tena takodo diat a ngo tana, namur ta kadia minat.

⁴ Ba di ga puak vatutua pa ia urama ta ra Paradaiso,* ma i ga valongore ta umana tinata ba pa da vatang puput pa ia ma i tabu ba ta tutana na vatang diat.

⁵ Ure ta tikai damana ina langlang, ma ure iau iat mulai pa ina langlang ure ke ra lavur magit iau bilua tana.

⁶ Tago ona iau mainge ba ina langlang, pa ina papaua; tago ina tatike ka ra dovotina; ma iau ngo kan ia ka, kan ta tikai na valangalanga ra nuknukina ure iau ma kan pa na varogop ma nam ba na gire ma na valongore bula tagu.

⁷ Ma upi koko ina manga vavagia pa mule iau, tago i ga manga ngala kakit nam ra lavur magit di ga vaarike tar diat tagu, di ga tul tar tika na tikul ta ra palapakagu, a angelo kai Satan, upi na timtibul iau kan ina manganga vavagia pa mule iau.

⁸ Iau ga lul vovo pa ra Lulai a utul a pakana ure go ra magit ba na tak vue kan iau.

⁹ Ma i ga tatike tagu: Kaugu varmari i topa u muka; tago kaugu dekdek i manga arikai muka ta ra binilua. Io, iau manga gugu ta kaugu binilua, upi ra dekdek i Kristo na ki taun iau.

¹⁰ Damana iau gugu muka ta ra lavur binilua, ma ba di pidimuane iau, ma ba iau iba upi ra lavur magit, ma ba di milikuane iau, ma ba iau ki kaina ure Kristo; tago ba iau pagolgol ika, iau ongor muka.

Paulo i vaarike kana varmari ure ra tarai Korinto

¹¹ Iau tar papait na papaua; ava ga vo pa iau tana; tago i ga topa avat muka ba avat a varveai boboboina ure iau; tago nam iat i ngala kakit ta diat ra lavur apostolo par, pa i lia ta mimir ure ta mangana magit, ma a dovotina iau da ra magit vakuku.

¹² A dovotina a umana vakilang i ta apostolo iau tar pait ot pa diat livuan ta vavat ta ra lavur kini vovovon, ma ra lavur vakilang, ma ra lavur magit na padapada varvo, ma ra lavur dekdek na papalum.

¹³ Tago ava ra magit ba ava kom pit tana pire ra lavur ekelesia, kan go ka bar ba pa iau ga vabalaguan avat? Avat a nuk vue go ra kaina magit piragu.

¹⁴ Gire, ia ra vautuluna pakana ba iau ki na vaninara upi ina vana tadav avat; ma pa ina vabalaguan avat; tago pa iau tikan upi ra magit kavavat, upi avat ika iat; tago pa i topa ra umana bul ba diat a vuvung vakai upi ra tavu i diat, ma i topa ra umana tavu i ra umana bul ba diat a vuvung vakai ure ra umana natu i diat.

¹⁵ Ma iau gugu upi ina vuvuai par vue ure avat, ma ba ina vapor vue ra ongorigu ure ra tulungea i vavat. Ona iau manga mari tuna avat, na ikilik tana laka kavava varmari piragu?

¹⁶ Ma ona i damana ka, iau pa iau ga vabalaguan avat,

ma tago iau kabatau, iau ga kinim pa avat ma ra vakikiu.

¹⁷ Dave bar, iau ga vatur vake laka ta magit ta vavat ure ta na ta diat iau ga tul vue diat tadav avat?

¹⁸ Iau ga lul vovo Tito ba na vana, ma iau ga tul vue ta tikai ta diat ra umana barturana ba dir a varagur. Dave Tito, i ga vovo pa laka ta magit ta vavat? Pa ave ga vanavana laka tai ra kopono Tulungen? Pa ave ga mur laka ra kopono nga?

¹⁹ Go bula, ava nuk ia laka ba ave tata bat mule avet pire vavat? Ave tatata tai Kristo ta ra luaina mata i God. Ma ave pait rit ra lavur magit, a umana talaigu, upi diat a vair mal i avat.

²⁰ Tago iau ururian, kan ba ina pot, ina gire avat ma pa ava varogop ma nam iau mainge, ma ba avat a gire iau, ma iau da nam ba pa ava mamainge; kan ra dari iat na arikai, a varngangar, a varngu, a varvakankan, a varpuapuai, a vaongo varpa, a varvamaianao, a varvagia, a purpuruan;

²¹ ma kan ba ina pot mulai, kaugu God na varuva iau ta.ra luaina mata i vavat, ma ina ga takunuan ure ta mangoro ta diat, dia tar varpiam lua, ma pa dia ga nukpuku ure ra mangamangana i dur ma ra ungaunga ma ra lavur magit i milmilikuan, nam dia tar pait ia.

13

A mutuaina tinata na maramaravut

¹ Go ia ra vautuluna pakana ba ina vana tadav avat. Da vatur vadekdek ra lavur tinata par ta ra varvai kai ra ivut ba ra tabautul a tena varvai.

² Iau tar ve value diat, ma go iau ve value mule diat, da ba iau ga ki pire vavat ra vauruana pakana, damana bula gori ba iau ki balakane avat, iau ve diat, diat tar varpiam lua ma ra ibaiba par bula, ona iau pot mulai, pa ina nur vue diat muka;

³ tago ava tikan upi ta vakilang ba Kristo i tatata tagu; nina ba pa i bilua ure avat, i dekdek muka pire vavat;

⁴ tago di ga ot ia ta ra bolo ta ra binilua, ma a dovotina i lalaun muka ta ra dekdek i God. Tago avet bula, ave bilua varurung me, ma avet a laun varurung me ta ra dekdek i God ure avat.

⁵ Avat a tibuna tir valar pa mule avat, ba ava ki tuna ta ra nurnur ba pata; avat a tibuna valar ot pa mule avat. Ba dave, pa ava nunure laka ure avat iat mulai, ba Iesu Kristo i ki ta vavat? ari ona pa ava da ra vaongo.

⁶ Ma iau ki nunur muka upi go, ba avat a nunure ba vakir avet a da ra vaongo.

⁷ Ma go ave araring tadav God, ba koko avat a pait ta kaina magit; vakir upi avet a da ra umana dovot, ia kaka upi avat a pait ika nam i ruru, ma avet, avet a da ra umana magit vakuku.

⁸ Tago vakir kavevet ra dekdek ba avet a pait ta magit bat ra dovotina,

upi avet a vatavua ka ra dovotina.

⁹ Tago ave gugu, ba ave bilua, ma ava ongor; ma ave araring upi go bula, ba avat a ko vurakit muka.

¹⁰ Go i vuna tago iau tumu go ra lavur magit tadav avat ba iau ki kan avat, upi ba iau ki maravut avat, koko muka ina varngangar, vada ra varkurai ra Luluai i ga tul tar ia tagu upi ina vair vadongone avat, ma vakir upi ina vue ravite avat ra pia.

¹¹ A takununa go, a tara na turagu, avat a gugu. Avat a ko vurakit; avat a ki na varmaram; na tikai ka ra nuknuk i vavat; avat a ki na malmal; ma ra God i ra varmari ma ra malmal na ki pire vavat.

¹² Avat a varvatatabai vargil ma ra gomgom na vargalum.

¹³ A lavur tena gomgom dia vatatabe avat.

¹⁴ A varmari kai ra Luluai Iesu Kristo, ma ra varmari kai God, ma ra varmaram kai ra Takodo na Tulungen, na ki pire vavat par.*

---

* **13:14:** (A vauruana buk tadav ra tarai Korinto; Tito ma ta urua bula dital ga kap tar ia.)

A BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI GALATIA

¹ Paulo, ra apostolo (vakir i vuna ta ra tarai, ma pa ta tutana i ga tibe, Iesu Kristo iat, ma God, a Tama i dat, nina i ga vatut pa mule kan ra minat),

² ma ra tara na tura i dat par dia ki piragu, tadav ra lavur ekelesia aro Galatia:

³ A varmari ma ra malmal tadav avat tai God Tama i dat, ma kada Luluai Iesu Kristo,

⁴ nina i ga tul tar mule ure kada varpiam, upi na valaun pa dat kan go ra kaina tataun, vada ra mamainga kai kada God ma Tama i dat;

⁵ nina da tul tar ra pite varpa tana pa na mutu. Amen.

A kopono Bo na Varvai

⁶ Iau kaian, tago ava vana-vana irai lulut kan nina i ga oro pa avat ta ra varmari kai Kristo upi ta enana varveai;

⁷ ma vakir i enana tuna; ia kaka ta umana akamana dia vapurpuruan kapi avat ma dia mainge ba diat a pukue vaenana pa ra bo na varvai kai Kristo.

⁸ Ma ona avet a ve tar ra varvai ta vavat ba ta angelo marama ra bala na bakut, ma pa i varogop ma nam ave tar ve tar ia ta vavat, i boina ba na malari vurakit nam.

⁹ Da ave tar tatike value, damana iau tatike mulai:

Ona ta tikai na ve tar ta varvai ta vavat, ba pa i varogop ma nam ava tar vatur vake, i boina ba na malari vurakit nam.

¹⁰ Dave, iau vamaram pa ra tarai vang, ba God? Ba iau valar ia vang upi ina vagugu pa ra tarai? Tago gala iau vagugu pa boko ra tarai, vakir iau a tultul kai Kristo.

God i ga pilak pa Paulo upi na apostolo

¹¹ Tago iau ve vavinar avat, a tara na turagu, ba ra bo na varvai, iau ga varvai me, pa i da ra mangamangana kai ra tarai.

¹² Tago pa iau ga vatur ia tai ta tutana, ma pa dia ga ve tar ia tagu, Iesu Kristo iat i ga vaarike ke tar ia tagu.

¹³ Tago ava tar valongore ure kaugu mangamangana kini lua ta ra lotu Iudaia, ba pa da luk puput pa ra lavur magit iau ga vakavakaina ra ekelesia kai God me, ma iau ga kamare vakakaina muka;

¹⁴ ma ta ra lotu Iudaia iau ga lia ta diat ta kaugu vuna tarai ba i ga varogop kaveve kilala na nilaun, tago i ga manga ngala vurakit muka kaugu varvargat upi ra lavur varveai kai kaugu umana patuana.

¹⁵ Ma ba i ga ot muka ra bo na mamainga kai God, nina i ga tibe voire iau, ba iau ga ki boko ta ra bala i nagu, ma i ga ting pa iau ta kana varmari,

¹⁶ upi na vaarike Natuna tagu, upi ina varveai tana

pire diat ra umana Tematana; pa ave ga varnuak vargil ma ra tarai;

¹⁷ ma pa iau ga vana urama Ierusalem tadav diat, dia ga apostolo lua tagu, iau ga vana ka uro Arabia; ma iau ga lilikun mulai uro Damasko.

¹⁸ Ma ba i ga par mulai ra utul a kilala, iau ga vana urama Ierusalem upi ina nunure Kepas, ma amir ga ki varurung a vinun ma a ilima na bung.

¹⁹ Ma pa ave ga varboboi ma ta ra na ta diat ra umana apostolo, ia kaka ma Iakobo, tura i ra Luluai.

²⁰ Ma ure ra lavur magit iau tumu diat tadav avat, gire, ta ra luaina mata i God, pa iau vavaongo.

²¹ Namur mulai iau ga vana ta ra langlangun Siria ma Kilikia.

²² Ma ra umana ekelesia aro Iudaia, dia ki tai Kristo, pa dia ga nunure ilam boko ra matagu,

²³ ma dia ga valongore ke ra tinata dari: Nina, ba amana i ga vakavakaina dat, gori i varvarvai ure nam ra nurnur iat ba amana i ga kamare vue;

²⁴ ma dia ga pite pa God ure iau.

2

Paulo diat ma ra umana enana apostolo

¹ Ba i ga par ra vinun ma ivat na kilakilala, amir ma Banaba amir ga vana mulai urama Ierusalem, ma iau ga agur pa bula Tito.

² Ma iau ga vana urama ta ra vavaarikai; ma iau ga vakabara diat ure nam ra bona varveai, ba iau ga varveai tana pire diat ra umana Tematana, ma iau ga manga ve vaire ke diat ra umana vatang na tutana, kan ina vutvut vakuku, ba kan iau ga tar vutvut vakuku bar.

³ Ma Tito bula, nina amir ga varagur me, pa di ga vovotar ra pokakikil tana, patana, ma ia ra te Elenas;

⁴ ma nam i ga vuna ta diat ra umana tura i dat vavaongo di ga ben varukive pa diat, dia ga ruk ivai muka upi diat a ki ue pa kada kini langalanga, nina da vatur vake tai Kristo Iesu, upi diat a ben vavilavilau pa dat tana;

⁵ ma pa ave ga vamolo tar avet ta diat, patana, vakir ure tika na pakana bung uka; upi ra dovotina kai ra bona varvai na ki vatikai ta vavat.

⁶ Ma ure diat di, ga vatang ngala ta diat, (kadia kini lua a magit vakuku piragu; a tarai dia varogop par ta ra mata i God) diat, iau tatike, ba dia vatang ngala ta diat, pa dia ga vot i tar ta magit tagu;

⁷ pata tuna, ba dia ga gire ba di ga nur tar ra bona varvai tagu pire diat pa dia pokakikil, vada di ga nur tar ra bona varvai tai Petero pire diat ra pokakikil,

⁸ (tago nina i ga pait valar pa ra papalum tai Petero upi na apostolo pire diat ra pokakikil, i ga pait valar pa bula ra papalum tagu ure ra lavur Tematana);

⁹ ma ba dia tar gire ra varmari di ga tul tar ia tagu, Iakobo ma Kepas ma Ioanes, dital rararang da ra utul a pagapaga, dital ga tulue tar ra lima i dital tuna ta mimir ma Banaba ta ra varmari, upi amir a vana tadav ra lavur Tematana, ma diat a vana tadav ra pokakikil;

¹⁰ ma ia kaka go, dia ga varpit ba amir a nuknuk pa ra lavur luveana; ma go ra magit iat iau ga ongaongor tana.

Paulo i ga onge bat Petero aro Antiokia

¹¹ Ma ba Kepas i ga pot aro Antiokia, iau ga onge bat ia ta ra luaina matana, tago di ga takun ot pa ia.

¹² Tago lua boko ba ta umana pa dia ga vut boko maro pire Iakobo, i ga ian maravut diat ra umana Tematana; ma namur mulai ba dia tar pot, i ga vana kan diat ma dia ga ki varbaiai, tago i ga burutue diat ra pokakikil.

¹³ Ma damana bula ta ra umana Iudaia dia ga papait na vavagu varurung me; ma i ga damana ba kadia vavagu i ga al varara pa, Banaba bula.

¹⁴ Ma ba iau ga gire ba pa dia ga vanavana takodo vada ra dovotina ta ra bo na varveai, iau ga biti tai Kepas ta ra luaina mata i diat par dari: Ona u a te Iudaia ma u mur ra mangamangana kai ra lavur Tematana, ma vakir kai ra umana Iudaia, dave u vovo pa ra umana Tematana upi diat a mur ra mangamangana kai ra umana Iudaia?

A umana Iudaia ma ra umana Tematana diat a vatur vake ra varvalaun ma ra nurnur

¹⁵ Dat, di kava dat a umana Iudaia, ma vakir dat ra umana tena varpian ta diat ra umana Tematana,

¹⁶ da nunure, ba pa di vatakodo ra tarai ure ra lavur papalum i vuna ta ra tinata na varkurai, ure ke ra nurnur tai Kristo iat, dat bula da tar nurnur tai Kristo Iesu, upi da vatakodo dat ure ra nurnur tai Kristo, ma vakir ure ra lavur papalum i vuna ta ra tinata na varkurai; tago pa da vatakodo ra tarai ure ra lavur papalum i vuna ta ra tinata na varkurai.

¹⁷ Ma ona di gire tadav ra varpian ta dat, ba da ongor boko upi da vatakodo dat tai Kristo, dave bar, Kristo i tultul laka kai ra varpian? Koko muka.

¹⁸ Tago ona iau vatut mule ra lavur magit iau tar kamare vue, iau vaarike mule iau, ba iau a tena varpian.

¹⁹ Tago iau, ure ra tinata na varkurai, iau ga mat tadav ra tinata na varkurai, upi ina laun upi God. Di tar ot varurungane amir ma Kristo ta ra bolo;

²⁰ ma go vakir iau iat mulai iau lalaun, Kristo iat i lalaun tagu; ma go ure kaugu kini ta ra pakagu gori boko, iau ki tana ma ra nurnur tai Natu i God, nina i ga mari iau, ma i ga tul tar mule ure iau.

²¹ Pa iau nuk piapiam ra varmari kai God; tago gala ra varvatakodo i arikai ure ra tinata na varkurai, gala

Kristo i tar mat vakuku.

3

A nurnur ba ra varkurai

¹ A tarai Galatia, ava papaua, to ia i ga tabar avat ma ra malira, avat ba di tar vaarike vakapa Iesu Kristo ta ra luaina mata i vavat, nina di ga ot ia ta ra bolo?

² la kaka go iau mainge ba ina matoto pa tana ta vavat: Ava tar vatur vake laka ra Tulungen ure ra lavur papalum i vuna ta ra tinata na varkurai, ba ta ra varveai ure ra nurnur?

³ Ava manga papaua dave? Ava ga tur pa ia ta ra Tulungen, ma dave bar, ava pait ot pa ia laka gori ta ra palapaka?

⁴ Dave, ava tar kairane vakuku ra do na magit? Ona i dovot ba ia ra magit vakuku pire vavat!

⁵ Nina i tabatabar avat ma ra Tulungen, ma i papait ra lavur magit na padapada varvo livuan ta vavat, dave, i papait ia laka ure ra tinata na varkurai, ba ta ra varveai ure ra nurnur?

⁶ Da Abaraam i ga kapupi God, ma di ga luk tar ia tana ba ra mangamangana takodo.

⁷ Io, avat a nunure, ba diat a umana tena nurnur, diat muka ra umana natu i Abaraam.

⁸ Ma ra Buk Tabu, tago i ga vaarike value ba God na vatakodo ra umana Tematana ure ra nurnur, i ga varve value ra bo na varvai tadav Abaraam dari: A lavur

vuna tarai mutu diat a doan tam.

⁹ Damana diat dia nurnur, dia ti doan varurung ma ra tena nurnur Abaraam.

¹⁰ Tago diat par dia tatabai ta ra lavur papalum i vuna ta ra tinata na varkurai dia tur ra vavai ra kankan; tago di ga tumu ia dari: I kakaina vurakit nina ba pa i torom upi na pait ot vatikene pa nam ra lavur magit di ga tumu diat ta ra buk na varkurai.

¹¹ Ma i pada muka ba ra tinata na varkurai pa i vatakodo ta tikai ta ra luaina mata i God; tago: "A umana tena takodo diat a laun ta ra nurnur;"

¹² ma ra tinata na varkurai vakir i tur ta ra nurnur; dari ka: "Nina i pait diat na laun ta diat."

¹³ Kristo i tar kul valaun pa dat kan ra kankan i ra tinata na varkurai, tago i ga kakaina kakit ure dat; tago di ga tumu ia dari. "Nam ba i taba ta ra bolo i kakaina kakit;"

¹⁴ upi ra nidoan kai Abaraam na pot bula tadav ra lavur Tematana tai Kristo Iesu; upi dat a vatur vake ra vamading kai ra Tulungen, ta ra nurnur.

A varkurai ma ra vamading

¹⁵ A tara na turagu, iau tatata da ma ra mangamangana kai ra tarai: Ona di tar vatur vadekdek ta kunubu kai ta tutana ka, pa ta tikai na pukue mule, ba na vot i tar ta magit tana.

¹⁶ Ma go di ga tatike tar ra lavur varvatading tai

Abaraam iat, ma ra bul mur tana. Pa i tatike: “Ma tadav ra lavlavur bul mur tam,” da ure ra mangoro; i da ure tikai ka: “Ma tadav ra bul mur tam,” ia Kristo nam.

¹⁷Ma iau tatike go: A tinata na varkurai, nina i ga pot namur ba i ga par ra ivat na marmar ma ra utul a vinun na kilakilala, pa na pukue vakaina ra kunubu, nina ba God i ga kubu vadekdek ia amana, upi ra vamading na da ra magit vakuku.

¹⁸Tago ona da kale ra varvalaun ta ra tinata na varkurai, pa da kale mule ta ra tinata na varvatading; ma God i ga tul vakuku tar ia tai Abaraam ure ra varvatading iat.

¹⁹Ba damana, a tinata na varkurai i topa ra ava laka? Di ga vot i tar ia ure ra varpiam, tuk tar ta nam ba ra bul mur na ga vut i tana, nina di ga kubu tar ra vamading tana; ma ra umana angelo dia ga kap tar ia ta ra lima i ra tena varvamaram.

²⁰Ma ra tena varvamaram vakir a tena varvamaram ure ta kopono ko; ma God i tikai muka.

A vuna ure ra varkurai

²¹Dave, ra tinata na varkurai i onge bat laka ra lavur vamading kai God? Koko muka. Tago gala di ga tul tar ta tinata na varkurai ba na tabatabar valar pa ma ra nilaun, gala a varvatakodo na ga vuna muka ta ra tinata na varkurai.

²²Ia kaka ra Buk Tabu i tar banu vake ke ra tarai par ta ra vavai na varpiam, upi da

tul tar ra vamading ure ra nurnur tai Iesu Kristo ta diat dia nurnur.

²³Ma ba ra nurnur pa i ga ti vut boko, di ga banu vake dat ta ra vavai na tinata na varkurai, di ga banu vake dat upi ra nurnur ba da vaarike tar ia namur.

²⁴Damana ra tinata na varkurai ia kada tena varvair upi na agure pa dat tadav Kristo, upi da ga vatakodo dat ta ra nurnur.

²⁵Ma go, tago ra nurnur i tar vut, pa da ki mulai pire ra tena varvair.

²⁶Tago avat par a umana natu i God ta ra nurnur, tai Kristo Iesu.

²⁷Tago avat par, di tar baptaiso avat tai Kristo, ava tar vavauluvai ma Kristo.

²⁸Pa ta mulai ra te Iudaia ba ra te Elenas, pa ta vilavilau ba ta gunan tuna, pa ta tutana ma pa ta vavina; tago avat par ava tikai ka tai Kristo Iesu.

²⁹Ma ona avat kai Kristo, a dovotina ba avat ra umana bul mur tai Abaraam, ma ra tarai na kakalai ta ra vamading.

4

¹Go iau tatike ure ra bul na tur kia, ba i bul ikilik ka boko, dir varogop uka ma ra vilavilau, ma a dovotina, ia ra luluai i ra tabarikik par;

²ma i tur na vavai ta diat ra umana tena balabalaure tabarikik tuk ta nam ra kilala ba tamana i ga kubu ia.

³Damana bula dat, ba da ga bul uka boko, da ga ki na vilavilau ta ra lavur mangamangana ra pia;

⁴ ma ba i ga ot muka ra kilala, God i ga tul tar Natuna, nina ba tika na vavina i ga kava, di ga kava ta ra vavai ra tinata na varkurai,

⁵ upi na kul valaun diat, dia tar ki na vavai ta ra tinata na varkurai, upi dat a vatur vake ra kini ra bartamana.

⁶ Ma tago avat ra umana natuna, God i tar tul tar ra Tulungea i Natuna ta ra bala i dat, ma i oraoro dari: Aba, Tama!

⁷ Io, vakir u ra vilavilau mulai, u natuna iat; ma ona u ra natuna, una kakailai ure God.

Paulo i ngarao ure ra tarai Galatia

⁸ A dovotina ta nam ra kilala, ba pa ava ga nunure God, ava ga ki na vilavilau ta diat ra umana God vavaongo, vakir diat ra umana god tuna;

⁹ ma tago gori ava tar nunure muka God, ma kan i boina da tatike ke dari, ba God i tar nunure avat, avat a lilikun mulai dave upi ra lavur magit dia bilua ma dia papait na tangadi, nina ava mainge ba avat a ki na vilavilau mulai ta diat?

¹⁰ Ava vatabu ta umana bung, ma ta umana gai, ma ta umana e, ma ta umana tataun.

¹¹ Iau ururian ure avat, kan iau tar papalum vaoloi ure avat.

¹² Iau lul vovo pa avat, a tara na turagu, ba avat a da iau; tago iau da avat. Pa ava ga vakaina iau tai ta magit;

¹³ ma ava nunure ba ta ra malmalu na pakagu iau ga ve

vatavuna ra bo na varveai ta vavat;

¹⁴ ma nam ra binilua ta ra pakagu i ga da ra varilam tadav avat; ma pa ava ga pidimuane iau tana, ma pa ava ole vue iau, ava tar onge pa iau da iau a angelo kai God, vada Kristo Iesu iat.

¹⁵ Akave vang kavava tinata na varvadoan? Tago iau varveai dovot ta vavat, ba gala pa i ga dekdek tadav avat, gala ava tar kiok vue ra kiau na mata i vavat iat, upi ava ga tul tar diat tagu.

¹⁶ Ma dave bar, iau kavava ebar laka gori, tago iau ve ra dovotina ta vavat?

¹⁷ Dia ongor ma ra tinikan upi avat, ma vakir i ko kadia mangamangana; pata, dia mainge ke ba diat a varbaine dat, upi avat a mur diat.

¹⁸ Ma i boina ba da ongor vatikai ma ra tinikan upi avat ta ra magit i boina, ma vakir ta nam ra umana bung uka ba iau ki pire vavat.

¹⁹ A umana natugu ik, iau kairane ra kinadik na kinakava mulai ure avat tuk tar iamana ba Kristo i tar tavua ta ra bala i vavat,

²⁰ maia pa, iau mainge tuna ba ina ki pire vavat gori, upi ina pukue vaenana pa ra nilaigu tadav avat; tago iau purpuruan ta vavat.

A valavalar i Agar dir ma Sara

²¹ Avat, ava mainge ba avat a ki mulai ta ra vavai ra tinata na varkurai, avat a ve iau, pa ava valongore laka ra tinata na varkurai?

22 Tago di ga tumu ia, ba Abaraam i ga vangala ra ura natuna, tikai ra tultul na vavina i ga kava, ma ta ra tikai kana vavina tuna.

23 Ma nina ra natu i ra vavina na tultul di kava ta ra mangamangana ra pia; ma ra natu i kana vavina tuna di kava ure ra vamading.

24 Ma go ra magit ia ra valavalar; tago ni ra ura vavina dir ra ura kunubu; tikai marama ra ul a luana Sinai, i kakava upi ra kini na vilavilau, Agar nam.

25 Ma ra kukurai go ra Agar dari: A luana Sinai ta ra gunan Arabia, ma i varogop uka ma nam ra Ierusalem i tur gori; tago diat ma ra umana natuna dia ki na vilavilau.

26 Ma ra Ierusalem arama liu i langalanga, nina ba ra na i dat par.

27 Tago di ga tumu ia dari:

“U nam u biu ma pa u kakava, una gugu;

U nam ba pa u kairane ra kinadik na kinakava, una ongor ma ra nioro;

Tago i manga peal ra lavur natu i nam i ki varkolono, ma nam ba dir taulai ma ra tutana, pata.”

28 Ma go dat, a tara na turagu, dat ra umana natu i ra vamading, da Isak.

29 Ma da ta nam ra kilala nina di kava ma ra mangamangana ra pia, i ga vakavakaina nina di ga kava da ra Tulungen, i damana ka bula gori.

30 Ma ava ra Buk Tabu i biti? “Una vue vairop vue ra tultul na vavina ma natuna; tago ra natu i ra tultul na vavina pa na kakalai guvai ma natu i ra vavina tuna.”

31 Io, a tara na turagu, vakir dat ra umana natu i ra tultul na vavina, dat ra umana natu i ra vavina tuna.

5

Tur padikat ta ra kini langalanga

1 Kristo i tar pala vue dat upi ra kini langalanga; io, avat a tur padikat ma koko da vi tar mule avat ta ra kip na kini na vilavilau.

2 Gire, iau Paulo, iau ve avat, ba ona ava vatur ra pokakikil, Kristo pa na topa avat.

3 Maia pa, iau varveai dovot mulai tadav ra tarai par dia poko kikil, ba di tar kure tar ia ta diat, upi diat a pait ot pa ra tinata na varkurai par.

4 Avat, ava mainge ba da vatakodo avat ure ra tinata na varkurai, ava tar takunu varbaiai ma Kristo; ava tar bura kan ra varmari.

5 Tago dat, ure ra Tulungen ma ta ra nurnur, da ungun boko upi ra kini nunur na varvatakodo.

6 Tago ta ra kini tai Kristo a pokakikil pa i topa ta magit, ma ra niiba upi ra pokakikil pata; ia kaka go iat, a nurnur, nina ba i papalum ta ra varmari.

7 Ava ga vutvut mamal; to ia i ga tur bat avat laka, upi koko avat a torom ta ra dovotina?

⁸ Go ra varvargat pa i vuna tai nina i oro pa avat.

⁹ A ikik a pakana leven i valeven vapar pa ra kidoloina gem.

¹⁰ Iau nurnur ta vavat tai ra Luluai, ba pa na enana mulai ra nuknuk i vavat tana; ma nina i vapurpuruan avat na kairane ra varkurai, ba na tadav ia, ba ia to ia bar.

¹¹ Ma iau, a tara na turagu, ona iau varvai boko ure ra pokakikil, ta ra ava dia vakavakaina mule iau? Tago ba damana, i tar panie a tukatukai ure ra bolo.

¹² Iau mainge tuna ba diat, dia vapurpuruan avat, diat a kutu vakavakaina mule diat.

¹³ Tago di tar oro pa avat, a tara na turagu, tadav ra kini langalanga; ma ia kaka koko avat a pukue kavava kini langalanga upi avat a mur ra mamainga ai ra palapaka; avat a kudakudar vargilgil ika ta vavat ta ra varmari.

¹⁴ Tago di pait ot pa ra tinata na varkurai parika ta go ra kopono tinata dari: Una mari talaim, da u mari mule u.

¹⁵ Ma ona avat a varvarkarat, ma avat a en vargiliane avat, avat a varbalaurai, kan avat a vapar vargilgiliane vue avat.

A Tulungen ma ra paka i vavat

¹⁶ Ma iau tatike go: Avat a mur ra Tulungen, damana pa avat a pait ra lavur kaina mamainga ta ra paka i vavat.

¹⁷ Tago ra palapaka i tur bat ra Tulungen, ma ra Tulungen i tur bat ra palapaka;

tago dir ebar vargil; upi koko ava pait nam ra lavur magit, nina ava mainge ba avat a pait diat.

¹⁸ Ma ona ra Tulungen i lue avat, pa ava ki mulai ra vavai ra tinata na varkurai.

¹⁹ Ma ra lavur mangamangana kai ra palapaka dia pada muka, go diat: A nipo, a mangamangana i dur, a lavur magit i milmilikuan,

²⁰ a lotu tadav ra tabataba, a agagar, a vargegelenai, a varpuapuai, a lavur varpin, a lavur varvakankan, a lavur varpuapuai, a kini varbaiai, a al vartogo ure ra vartovo na lotu,

²¹ a lavur varngu, a ni-momo tava longlong, a lavur kini guvai upi ra mangamangana i milmilikuan, ma ra lavur magit damana; iau vaale value avat ta go diat, da iau ga tar vaale value avat amana, ba diat, dia papait ra lavur magit damana, pa diat a kale pa ra varkurai kai God.

²² Ma ra vuai ra Tulungen ia ra varmari, a gugu, a malmal, a kini na varvamadudur, a bala varmari, a bo na mangamangana, a dovotina,

²³ a madu na bala, a mangamangana ba tikai i kure bat ra kaina tana iat, ma pa ta varkurai na tur bat ure ra dari.

²⁴ Ma diat, ba kai Kristo Iesu, dia tar ot ra palapaka ta ra bolo; damana bula ra lavur malamalapang na nin-unuk ma ra lavur bilak na mamainga tana.

²⁵ Ona da laun tai ra Tulun-

gen, i boina ba dat a mur ra Tulungen.

²⁶ Koko dat a kaina upi ra varirur, koko dat a vangangap vargiliane dat ma koko ra varngu vargil.

6

Avat a pupuak maravut varvargil

¹ A tara na turagu, ona ta nirara i vabura vakaiian ta tikai, avat ava tulungen, avat a vatut pa mule ta tikai damana ma ra madu na mangamangana; ma una nuk pa u iat mulai, kan ta varilam na tadav u bula.

² Avat a pupuak maravut varvargil ta kavava lavur kinakap, ma damana avat a pait ot pa ra varkurai kai Kristo.

³ Tago ona ta tikai i nuknuk ia ure mule ba i ngala, ma i palupel tuna ka, i tuam pa mule.

⁴ Ma i boina ba tikitikai na valar ot pa kana papalum iat, ma damana na vatur vake ra gugu ure mule ke, ma vakir tai talaina.

⁵ Tago tikitikai na puak kana kinakap iat.

⁶ Ma i boina ba nina di tova ma ra tinata na tul tar ra lavur bo na magit tai kana tena vartovo.

⁷ Koko avat a tuam pa mule avat; i dekdek upi da valunga God; tago nam parika ba ta tutana i vaume, nam muka na doko pa mule.

⁸ Tago nina ba i vavauma ta ra palapakana iat, tai ra palapakana na doko pa ra mareng na minat; ma nina i

vavauma ta ra Tulungen, tai ra Tulungen iat na tia doko pa ra nilaun tukum.

⁹ Ma koko dat a talangan ta ra bo na papalum; tago ta ra kilalana iat dat a dodoko pa,, ona pa da talangan.

¹⁰ Io, tago da laun boko, i boina ba dat a pait ra boina tadav ra tarai par, ma da manga nuk pa diat ta ra kuba i ra nurnur.

A mutuaina tinata ma ra tinata na varvagai

¹¹ Avat a gire go ra ngala na matamatana buk iau tutumu me tadav avat ma ra limagu iat.

¹² Diat dia mainge ba diat a malamala boina ta ra mangamangana ra pia, dia vovo tar ra pokakikil ta vavat, ia kaka ure go, ba koko diat a kairane ta milmilikuan ure ra bolo kai Kristo.

¹³ Tago nina diat bula dia pokakikil, pa dia torom ta ra tinata na varkurai; ma dia mainge ba avat a pokakikil, upi diat a langlang ure ra paka i vavat.

¹⁴ Ma iau, koko muka ina langlang tai ta mangana magit bula, ia kaka ma ra bolo kai kada Luluai Iesu Kristo, ure nina ra rakarakan a gunagunan i tar taba ta ra bolo tadav iau, ma iau damana tadav ra rakarakan a gunagunan.

¹⁵ Tago a pokakikil pa i topa ta magit, ma ra niiba upi ra pokakikil pata bula, ia kaka a kalamana vavaki i boina.

¹⁶ Ma diat par dia vana-vana vada go ra varkurai, a

malmal na ki taun diat ma ra varmari, ma taun bula ra Israel kai God.

¹⁷ Koko ta tikai na vabal-
aguan mule iau papa gori,
tago iau kapkap ra lavur vak-
ilang i Iesu ta ra pakagu.

¹⁸ A tara na turagu, a var-
mari kai kada Luluai Iesu
Kristo na ki ta ra tulungea i
vavat. Amen.

A BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI EPESO

1 Paulo, ra apostolo kai Kristo Iesu ta ra mamainga kai God, tadav ra umana tena gomgom dia ki Epeso, ma tadav diat ra umana tena nurnur tai Kristo Iesu:

2 A varmari tadav avat ma ra malmal tai God Tama i dat ma ra Luluai Iesu Kristo.

A umana varvadoan tai Kristo

3 Da pite pa ra God ma Tama i kada Luluai Iesu Kristo, nina i tar vadoane dat ma ra lavur varvadoan na tulungen par marama ra bala na bakut tai Kristo;

4 vada i ga pilak pa dat tana amana, ba pa di ga ti vaki boko ra rakarakan a gunagunan, upi dat a gomgom vurakit ma pa ta ik a dur ta dat ta ra luaina matana,

5 i ga tar tibe value dat ta ra varmari ure mule tai Iesu Kristo iat upi ra kini na bartamana, vada ra, bo na varkurai i kana mamainga,

6 upi ra pite varpa tadav ra minamar i kana varmari, nina i ga mari dat me ure ra Vakak;

7 nina da vatur vake tana ra varvalaun ure ra gapuna, a punpun vue ai kada lavur varpiam, da ra pepeal bo na magit ta kana varmari,

8 nam i tar vapealane tadav dat ta ra kabinana, ma ta ra lavur minatoto par,

9 tago i tar vakabara dat ure ra magit na pidik ta kana mamainga, da kana bo na varkurai, nina i ga nuk ot pa ia tana iat mulai,

10 upi ta ra mangana varkurai, ba i tar ot muka ra lavur tataun, upi na varurue ra lavur magit par tai Kristo, a lavur magit arama ra bala na bakut, ma ra lavur magit bula ra pia;

11 tana iat mulai, iau biti, tai nina bula di vaki dat da ra tiniba di kale, ma i tar tibe value dat varogop ma ra nuknuk i papait ra lavur magit par me da ra varkurai i kana mamainga iat;

12 upi dat a laun upi ra pite varpa tadav kana minamar, avet ave ga nurnur lua tai Kristo;

13 nina avat bula ava tar nurnur tana, ba ava ga valongore ra tinata ure ra dovotina, ra bo na varveai ure kavava varvalaun, ma tai nina ba ava tar nurnur tana, di tar nim vakilang avat ma ra Takodo na Tulungen, nina di ga vatading tar ia,

14 nina ba ra vuvung varirap ure kada tiniba, tuk tar namana ba da valaun pa diat, ba God iat i kale diat, upi ra pite varpa tadav kana minamar.

A niaring kai Paulo

15 Kari iau bula, ba iau ga valongore ure kavava nurnur tai ra Luluai Iesu, ma kavava varmari tadav ra lavur tena gomgom par,

16 pa iau ngo ma ra pite varpa ure avat, ma iau vata-

vatang avat ta kaugu lavur niaring,

¹⁷ upi ra God kai kada Luluai Iesu Kristo, ra Tama i ra minamar; na tul tar ra tulungen na kabinana ta vavat, ma ra tulungen na vavaarikai ta ra minatoto tana;

¹⁸ ba na kapa ra kiau na mata i ra tulungea i vavat, upi avat a nunure ba ava ra kini nunur ta kana nioro, ma ava ra pepeal bo na magit ta ra minamar i kana tiniba ta diat ra lavur tena gomgom,

¹⁹ ma ba i ngalangala na kaia ra dekdekina tadav dat, da tar nurnur, da nam ra papalum ta ra dekdek i kana niongor,

²⁰ nina i ga pait ot pa ia tai Kristo, ba i ga vatut pa mule kan ra minat, ma i ga vaki ia ta ra limana tuna arama ra bala na bakut,

²¹ arama liu kakit ta diat ra lavur tena varkurai, ma ra lavur varkurai, ma ra lavur dekdek, ma ra lavur luluai, ma ra lavur iang par di vatang diat, vakir ta go ra lavur tataun uka, ta nam bula namur boko;

²² ma i tar vamolo tar ra lavur magit ta ra vavai ra ura kauna, ma i ga tul tar ia upi na ula pa ta ra lavur magit par ta ra ekelesia,

²³ nina ba ra pakana iat, a varkoroi kai nina i kor ta ra lavur magit par ta ra rakarakan a gunagunan.

2

Kan ra minat up! ra ni-laun

¹ Ma i tar valaun pa avat, ba ava ga mat ure kavava lavur nirara ma kavava lavur varpiam,

² nina ba amana ava ga tar vanavana tana da ra mangamangana ta go ra rakarakan a gunagunan, varogop ma ra luluai i ra dekdek ta ra lao, ma ra tulungen nina i papalum go gori ta diat ra lavur natu i ra varpiam;

³ ma amana dat par da ga ki varurung ma diat ta ra lavur bilak na mamainga ta ra palapaka i dat, da ga pait ot pa ra lavur mamainga ta ra palapaka i dat ma ra nuknuk i dat, ma ta kada kini vakuku dat bula ra umana natu i ra kankan varogop diat ta ra na;

⁴ ma God, nina i vapealane ra bala na varmari, ure kana ngala na varmari ba i ga mari dat me,

⁵ i tar valaun varurungane pa dat mulai ma Kristo, ba da ga mat boko ta ra varpiam (ta ra varmari di tar valaun pa avat),

⁶ ma i tar vatut varurungane pa dat me, ma i tar vaki varurungane dat me ta ra bala na bakut, tai Kristo Iesu;

⁷ Upi ta ra lavur tataun namur na vaarike ra pepeal magit ta kana madu na ninunuk tadav dat tai Kristo Iesu;

⁸ tago di tar valaun pa avat ma ra varmari ure ra nurnur; ma avat, pa ava vuna tana; a vartabar ika kai God iat;

⁹ vakir ure ra umana pa-

palum, upi koko ta tikai na tibuna pite pa mule.

¹⁰ Tago dat par ra kau na li mana, i tar vaki dat tai Kristo Iesu upi ra lavur bo na papalum, nina diat iat ba God i tar vaninare value, upi dat a vanavana ta diat.

Da tikai ka tai Kristo

¹¹ Io, avat ra umana Tematana ure ra paka i vavat, diat ta ra pokakikil, nina di pait ia ta ra paka i diat ma ra lima, dia vatang avat ba ra niiba upi ra pokakikil, avat a kodakodop vake go:

¹² ba amana ta nam ra kilala ava ga ki varbaiai ma Kristo, ava ga ki irai kan ra varkurai kai ra Israel, ma ava ga vaira ta ra lavur kunubu na vamading, pa ava vatur yake ra kini nunur ta ra kini ra pia, ma pa ava ga nunure God.

¹³ Ma gori, tai Kristo Iesu, avat, ba amana ava ga tur na lao, ava tar kakari maravai ure ra gapu i Kristo.

¹⁴ Tago ia iat kada malmal, nina ba i ga pait vakopono ra ivut upi tikai ka, ma i tar rede kopo ra liplip livuan, nina i ga varbaiane dat,

¹⁵ i tar kamare vue ra kini na ebar ma ra pakana, ra tinata na varkurai, nina ra lavur vartuluai ta ra lavur togotogo, upi na vakopono ra ivut tana iat mulai, upi dir tika na kalamana tutana ka, ma damana i papait ra malmal,

¹⁶ ma upi na vamaram pa dir par tadav God tai tika na palapakana ma ra bolo, tago

i tar doko ra kini na ebar tana;

¹⁷ ma i ga vana rikai ma i ga ve tar ra malmal ta vavat, ava tar ki na lao, ma ra malmal ta diat, dia tar matatai;

¹⁸ tago tana iat i tar tagolo kada nga tadav God ure ra kopono Tulungen.

¹⁹ Damana vakir avat a umana vaira mulai ma a umana tematana, ava ki na bartalaina ke ma ra umana tena gomgom, ma ava ki maravut ma diat ta ra kuba i God,

²⁰ ma di tar vaki avat ta ra vunapai ra umana apostolo ma ra umana propet; ma Kristo Iesu iat, ia ra ngala na vat ure ra ngu na pal, ma i ngatngat ta diat par;

²¹ tai nina ra pal parika ba di tar pakan mal guve i tavua rikai upi ra pal tabu tai ra Luluai;

²² tai nina di ga pait vapetep guve avat bula upi ra kuba i God ure ra Tulungen.

3

A papalum kai Paulo pire ra umana Tematana

¹ Ta ni ra vuna iau Paulo, kai Kristo Iesu, di tar vi iau ure avat ra Tematana,

² ona ava tar valongore ure ra tiniba na varmari nam di ga tul tar ia tagu ure avat;

³ ba di ga vaarike vavinar tar ra magit i pidik tagu (da iau tutumu lua ma ra paupau tinata),

4 ma ona ava luk ia, avat a matoto tana ta kaugu kabinaana ta ra magit na pidik ure Kristo;

5 nam ba ta ra lavur enana taun tarai pa di ga vavinar tar ia tadav ra lavur natu i ra tarai, da di tar vavinar tar ia ta ra umana apostolo gomgom, ma ra lavur propet ta ra Tulungen;

6 damana iat, ba ra lavur Tematana diat a kakalai mar-avut, ma diat ra ingaingarina maramaravut ta ra kopono palapakana, ma diat a vatur vake bula ra vamading tai Kristo Iesu ure ra bo na varvai,

7 nam di ga tibe iau ba ina tultul tana, da ra vartabar na varmari kai God, di ga tul tar ia tagu da ra papalum i ra dekdekina.

8 Tagu iat di ga tul tar go ra varmari, ma iau, iau ikilik ta mimir ma nina i ikilik muka ta diat ra lavur tena gomgom par; upi ina ve ra lavur Tematana ta ra peal magit kai Kristo, nina ba pa da nuk ot pa ia;

9 ma upi ina vakapa ra tarai par ta ra kukurai ra varkurai ure ra magit i pidik, nina ba papa ra vunapai ra vavaki di ga vapidik ia tai God, nina i ga vaki ra lavur magit par;

10 upi ra ekelesia na vateten tar ra vurere na kabinana kai God ta diat ra lavur varkurai ma ra lavur dekdek ta ra lavur langlangun ra bala na bakut,

11 da ra kunubu ure ra lavur tataun nam i ga pait ot pa ia tai Kristo Iesu, kada

Luluai;

12 nina da rurung tana, ma i tagolo kada nga, ma da ogogabut ure kada nurnur tana.

13 Io, iau lul avat, ba koko avat a bilua ta ra lavur magit dia monong iau ure avat, tago ava mamar tana.

A varmari kai Kristo

14 Kari go iau va tintibum tadav Tama,

15 nina ra lavur vuna tarai par, arama ra bala na bakut ma ra pia bula, dia vatur ra iang i diat tana,

16 upi na tul tar ia ta vavat, varogop ma ra pepeal minamarina, ba da vapidikat avat ta ra bala i vavat ma ra dekdek muka ta ra Tulungeana;

17 upi Kristo na ki vatikai ta ra bala i vavat ta ra nurnur; upi avat a okaokor ma avat a tur kadongor ta ra varmari,

18 upi na tale avat ba avat a matoto valar pa varurung ma ra lavur tena gomgom par ba ava la ra tababana, ma ra lolovinana, ma ra maluluvinana, ma ra tuluaina,

19 ma upi avat a nunure ra varmari kai Kristo, nam i tur lake muka ra kabinana, ma upi avat a buka ma ra lavur peal magit par tai God.

20 Ma tadav nina, i manga pait lake valar pa ra lavur magit par da lul ia, ba da nuk pa ia, varogop ma nam ra dekdek i ra papalum ta ra bala i dat,

21 a variruru na tadav ia ta ra ekelesia ma tai Kristo Iesu ta

ra lavur tataun parika, ma pa na mutu. Amen.

4

A kopono palapaka

¹ Io, iau, di tar vi iau ure ra Luluai, iau lul vovo pa avat, ba avat a vanavana da i topa ra varting di ga ting pa avat me,

² ma ra niruva ma ra madu na maukua i vavat, ma ra kini na varvamadudur, ma avat a ki vamadudur vargilliane pa avat ma ra varmari;

³ avat a ongor upi avat a vatur vake ra kopono ninunuk tai ra Tulungen ta ra vivi na malmal.

⁴ Tikai ka ra palapaka, ma tikai ka ra Tulungen, da di tar oro pa avat ta ra kopono kini nunur ta ra varting pire vavat;

⁵ tika na Luluai, tika na nunur, tika na baptaiso,

⁶ tika na God ma Tama i ra tarai par, nina i ki arama liu ta diat par, ma livuan ta diat par, ma ta ra bala i diat par.

⁷ Ma di tul tar ta dat, tikitikai, ra varmari varogop ma ra valavalar i ra vartabar kai Kristo.

⁸ Kari go i tatike:

“Ba i ga vana tutua urama liu, i ga kap vavilavilau ra kini na vilavilau,

Ma i ga tabar diat ra tarai.”

⁹ (Ma go kana vinavana tutua, ava bar ra kukuraina? Gon ika, ba i ga kuba lua bula ta ra papar a rakarakan a gunagunan mara iat?)

¹⁰ Nina i ga kuba, ia kaka nam mulai i ga vana tutua

lake ra lavur bala na bakut par, urama liu kakit, upi na vabuka rit ra lavur magit.)

¹¹ Ma i ga tul tar ta umana upi diat a apostolo; ma ta ra umana, upi diat a propet; ma ta ra umana, upi diat a tena varveai; ma ta ra umana, upi diat a monamono ma diat a varvarvair;

¹² upi diat a mal ot vakakit pa ra umana tena gomgom, upi ra bibili ta ra papalum upi diat a vaiak pa ra paka i Kristo;

¹³ tuk tar namana ka, ba dat par, dat a tadav ra kopono ninunuk ta ra nurnur ma ta ra kabinana ure ra Natu i God, tadav ra tutana i tar ot kana tinavua ma tadav ra valavalar i ra tinavua i ra lavur magit par dia ot rit tai Kristo;

¹⁴ upi koko dat mulai da ra umana bul, ba ra lavur vuvu na vartovo i vue vurvurbingitane diat ma i kapkap vurvurbingitane diat, ta ra vartuam kai ra tarai, ma ra mangamangana vavagu, varogop ma ra vakikiu kai ra nirara;

¹⁵ ma dat a papait ra dovotina ta ra varmari, upi dat a taiak tar ta ra lavur magit parika, tai nina ba ra ulu i dat, ia nam Kristo;

¹⁶ tana iat di tar pakan mal guve ra palapakana, ma di tar vapetep guve ure ra maramaravut i tikitika na palapakana, ma varogop ma ra valavalar i ra papalum kai tikitika na pakana, ra palapaka i taiak upi kana varvapatuan mulai ta ra varmari.

A kalamana nilaun tal Kristo

¹⁷ Io, iau tatike go, ma iau varvai dovot tai ra Lului, ba koko avat a vanavana mulai da ta ra umana ta diat ra Tematana dia vanavana, ma ra mangamangana vakuku ta ra nuknuk i diat,

¹⁸ nina di tar vabobotoi ra nuknuk i diat, ma di tar vaire vue diat kan ra nilaun kai God ure ra tobobo i tur ta diat, tago dia vamaliu ra bala i diat;

¹⁹ diat, tago pa dia ruva mulai, dia tar tul tar diat upi diat a pait ra lavur magit dia milmilikuan, ma ra lavur magit dia dur, ta ra varbat.

²⁰ Ma pa di ga tovo tar Kristo damana ta vavat;

²¹ ona i dovotina ba ava tar valongore, ma ava tar vartovo tana, da ra dovotina muka i ki tai Iesu;

²² upi avat a varodo vue ra maulana tutana, nina kai kavava mangamangana lua, nina i marere vanavana da ra lavur bilak na mamainga na varvagu;

²³ ma upi da pait vakal mane ra tulungea i ra nuknuk i vavat;

²⁴ ma avat a vavauluvai ma ra kalamana tutana, nina di tar vaki ia varogop ma God ta ra mangamangana takodo ma ra mangamangana gomgom i ra dovotina.

²⁵ Kari go, avat a vung vue ra vaongo. ma avat par, avat a tatike ra dovotina vargil, tikatikai ma ra talaina; tago dat par da ingaingarina varvargil.

²⁶ Avat a kulot, ma koko avat a rara; koko ra matana

keake na kuba ma kavava kankan na tur boko;

²⁷ ma koko avat a tur are Satan.

²⁸ Nam i ga loaloang, koko na long mulai; i boina ka ba na bibili, ma na pait ika nam i ko ma ra ura limana upi na vatur vake ta magit ma na tabar nam i tangadi.

²⁹ Koko ta bilak na tinata na irop ta ra ngie i vavat, nam uka i boina upi ra varvair, upi na maravut ma ra varmari diat dia valongore.

³⁰ Ma koko avat a vatakunuan ra Takodo na Tulungen kai God, tai nina di ga nim vakilang avat upi ra bung na varvalaun.

³¹ I boina ba avat a vung vue ra mapak na ninunuk kan avat, ma ra kankan, ma ra kulot, ma ra varvareo, ma ra varvul, ma ra vakikiu;

³² ma avat a varmari vargil, na madu vargil ra bala i vavat, avat a nuk vargiliane vue kavava nirara, vada God, ure Iesu, i tar nuk vue kavavat.

5

A nilaun ta ra kapa

¹ Io, avat a murmur God, da ra umana bul na vakak;

² ma avat a vanavana ma ra varmari, da Kristo bula i ga mari dat, ma i ga tul tar ia iat mulai ure dat, a tinabar ma ra vartabar tadav God, upi ra magit i ang vuvuvul.

³ Ma ra ungaunga, ma ra lavur magit i dur, ba ra varbat, koko da vatang ia muka livuan ta vavat, da i topa ra umana tena gomgom;

⁴ ma koko tuna ra mangamangana i milmilikuan, ba ra tinata na papaua, ba ra varkulumai, tago ra dari pa i topa ia; ma i manga boina muka ba avat a pite varpa.

⁵ Tago ava nunure i dovot go, ba pa ta tena ungaunga, ma pa ta tikai i dur ra maukuana, ma pa ta tena varbat, nina i da ra tena lotu tadav ra tabataba, na vatur vake ta tiniba ta ra varkurai kai Kristo ma God.

⁶ Koko ta tutana na vagu pa avat ma ra lavur tinata vakuku; tago a kankan kai God i vana taun diat ra umana natu i ra varongongoi ta ni ra lavur magit.

⁷ Ma koko avat a varbete ma diat;

⁸ tago amana boko ava ga bobotoi, ma go gori ava talapar ta ra Luluai; avat a vanavana da ra umana natu i ra kapa,

⁹ (tago ra vuai ra kapa ia ra lavur bo na mangamangana par ma ra mangamangana takodo par ma ra dovotina par),

¹⁰ ma avat a valar puput pa nam ba ra Luluai i gugu tana;

¹¹ ma koko avat a varlair varurung ma ra lavur papalum i ra tabobotoi ba pa ta vuai diat, ma i manga kat muka ba avat a pit varuva diat;

¹² tago ia ra magit na vavirvir ba da vatang ika ra lavur magit ba dia papait ive diat.

¹³ Ma ra lavur magit par di pit diat ma ra kapa dia vana rikai; tago ra lavur magit di

tar al vapange diat, dia kapa muka.

¹⁴ Kari i tatike: “Una tavangun, u nam u diadiop, ma una tut kan ra minat, ma Kristo na raro taun u.”

¹⁵ Avat a balaure bulu kavava mangamangana, ma koko ava da ra umana lunga, avat a varogop ma ra umana tena kabinana iat;

¹⁶ avat a ongaongor ta ra kilakilala, tago i kaina go ra bungbung.

¹⁷ Io, koko avat a papaua, avat a matoto pa ba ava la ra mamainga kai ra Luluai.

¹⁸ Ma koko avat a longlong ma ra mome vain, nina ba i vuna ta ra lavur mangamangana vovoloi, avat a buka ma ra Tulungen;

¹⁹ avat a tata vargil ma ra lavur kakailai ta ra Buk Tabu ma ra lavur kakailai na lotu ma ra lavur kakailai na tulungen, avat a kakakailai ma avat a ngunguke tadav ra Luluai ma ra bala i vavat;

²⁰ avat a pite varpa vatikai tadav God, ra Tama i dat, ure ra lavur magit par ta ra iang i kada Luluai Kristo.

A kini na tinaulai

²¹ Avat a vami vargil ta vavat ta ra ururian i Kristo.

²² A vaden ava tar taulai, avat a vamolo tar avat tadav kavava umana tutana iat, da tadav ra Luluai.

²³ Tago ra tutana i tar taulai ia ra ulu i dir ma kana vavina, da Kristo bula ia ra ulu i ra ekelesia; tago ia iat ra tena valaun ure ra palapakana.

²⁴ Ma da ra ekelesia i vamolo tar mule tai Kristo, i

boina ba ra vaden bula diat a pait ia damana ta kadia umana tutana ta ra lavur magit par.

²⁵ A tarai ava tar taulai, avat a mari muka kavava umana taulai, da Kristo bula i ga mari ra ekelesia, ma i ga tul tar ia iat mulai ure;

²⁶ upi na vagomgom ia, ma na dalu ia ma ra niu na tava ta ra tinata,

²⁷ upi na vaarike tar ia tana mulai a mariringian na ekelesia, ma pa ta pakana dur, ma pa ta pakana bibian tana ba ta magit damana; ma upi na gomgom kakit ma pa ta binilua tana.

²⁸ Damana i topa ra tarai ba diat a mari kadia umana taulai vada ra pakapaka i diat iat. Nina ba i mari kana taulai, i mari ia iat mulai;

²⁹ tago pa ta tutana i milmilikuane ra pakana iat; i tabatabar ia ka ma i vavamel ia, varogop bula ra Luluai i vamel ra ekelesia;

³⁰ tago dat ra umana ingar i ra pakana.

³¹ Go i vuna tago ra tutana na vana kan tamana ma nana, ma na ki pire kana taulai; ma damana dir tikai ka.

³² Go ra magit na pidik i ngala tuna; ma iau tatata ka ure Kristo dir ma ra ekelesia.

³³ Ma i boina, ba avat par bula, tikatikai, avat a mari kavava umana taulai da ava mari mule avat; ma i boina, ba ra vavina na ru kana tutana.

6

A umana a bul ma ra tavu i diat

¹ A umana bul, avat a torom tadav ra umana tavu i vavat tai ra Luluai; tago i takodo dari.

² Una ru tamam ma nam (ia ra luaina vartuluai ba ta vamading i tur tana),

³ upi na boina tam, ma na lolokon kaum nilaun ra pia.

⁴ Ma avat, ra umana tama i ra umana bul, koko avat a vangangal ra umana natu i vavat upi ra kankan; avat a vaiak diat ta ra varbalaurai ma ra varpit kai ra Luluai.

A tarai na vilavilau ma ra umana luluai

⁵ Avat ra tarai na vilavilau, avat a torom ta diat ra umana luluai ra pia ma ra bunurut ma ra nidadar, ma ra dovot na nuknuk i vavat, da tadav Kristo;

⁶ koko ma ra vavataun, da diat dia kaina upi ra varmananai kai ra tarai, da ka ra umana vilavilau kai Kristo, avat a pait ra mamainga kai God ma ra varmari tuna;

⁷ avat a torom ma ra tamarigat na mamainga, da tai God ma vakir tai ra tarai;

⁸ tago avat a nunure ba ra lavur bo na magit par ba ta tikai i pait ia, na vatur vake mule nam tai ra Luluai, ba ia ra vilavilau, ba ra tutana tuna.

⁹ Ma avat ava luluai, avat a pait bula nam ra lavur magit iat ta diat, ma avat a vungvue ra varvaunungai; avat a nunure ba kadia Luluai ma kavavat bula i ki ra bala na bakut, ma ra tarai dia varogop pirana.

A lavur vargal kai God

¹⁰ A mutuaina go a tara na turagu, avat a tur padikat tai ra Luluai, ma tai ra dekdek i kana niuvia.

¹¹ Avat a kapkap ra lavur vargal kai God, upi avat a tur bat valar pa ra lavur vakikiu kai Satan.

¹² Tago pa da vartaliur ma ra lavur ebar nina dia palapaka, da vartaliur ma ra lavur varkurai, ma ra lavur dekdek, ma ra lavur luluai dia kure ra tabobotoi i ra rakarakan a gunagunan, ma ra lavur tulungen i ra kaina arama liu.

¹³ Kari go avat a vatur vake ra vargal par kai God, upi na tale avat upi avat a ongaongor bat ta ra kaina bung, ma upi avat a tur padikat, tago ava tar pait rit ra lavur magit.

¹⁴ Io, avat a tur padikat, ma ra vipit na dovotina na tur ta ra livua i vavat, ma ra ongaongoi na mangamangana takodo na tur ta ra bongobongo i vavat,

¹⁵ ma ra pal a kau i ra vaninara ta ra kau i vavat ure ra bo na varveai na malmal;

¹⁶ ma go iat, avat a tak pa ra ongaongoi na nurnur, upi avat a pupupun me ra lavur pu na iap kai Satan.

¹⁷ Ma avat a tak pa ra kere na varvalaun, ma ra pakat kai ra Tulungen, ia nam ra tinata kai God;

¹⁸ avat a araring vatikai ma ra lavur niaring ma ra nilul vaoto tai ra Tulungen, ma avat a monamono tana ma

ra niongor ma ra nilul vaoto ure ra lavur tena gomgom,

¹⁹ ma ure iau bula, upi da tul tar ra lavur bo na tinata par tagu, upi ina rurung muka ma ra varvai, ba ina vaarike tar ra lavur magit na pidik ta ra bo na varveai,

²⁰ nina ba iau a tena varvai ure, ma di tar vi iau ma ra vinau na palariam ure, ma ina rurung ma ra tinata tana, da i topa iau.

A mutuaina tinata na varvagai

²¹ Ma upi avat bula, avat a nunure ra lavur magit ure iau, ma kaugu kini, Tikiko, a turagu, iau mari ia tuna, ma ra dovot na tultul tai ra Luluai, na ve vavinar avat ure ra lavur magit par;

²² nina iau tar tul vue tadav avat upi go ra magit iat, ba avat a nunure kaveve kini, ma upi na vamanu pa ra bala i vavat.

²³ A malmal tadav ra tara na tura i dat, ma ra varmari varurung ma ra nurnur tai God Tama i dat ma ra Luluai Iesu Kristo.

²⁴ A varmari tadav diat par, dia mari vatikene pa kada Luluai Iesu Kristo.*

* 6:24: (Di ga tumu ia maro Rom tadav ra tarai Epeso, ma Tikiko i ga kap tar ia.)

A BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI PILIPOI

¹ Paulo ma Timoteo, a ura vilavilau kai Kristo Iesu, tadav diat par ra umana tena gomgom tai Kristo Iesu dia ki Pilipoi, ma tadav diat ra umana patuana ma diat bula ra umana tultul maramaravut:

² A varmari tadav avat, ma ra malmal tai God Tama i dat ma ra Luluai Iesu Kristo.

Paulo i araring ure diat nina diat a luk kana buk

³ Iau pite pa kaugu God ta ra lavur pakana ba iau nuk pa avat,

⁴ ma ta ra bungbung parika ta kaugu lavur niaring iau araring ure avat par ma ra gugu,

⁵ tago ava varbete ta ra bo na varvai papa ra turpaina tuk tar gori;

⁶ ma i ot muka ra nuknukigu ure go ra magit iat, ba nina i ga vatavuna ra bo na papalum ta ra bala i vavat, ia na pait ot pa ia tuk tar ta ra bung kai Iesu Kristo;

⁷ ma i takodo upi ina nuk pa avat parika dari, tago ava ki tuna ta ra nuknukigu, ma tago da tar vatur varurung vake ra varmari ta kaugu kini na vinivi ma ta ra papalum na maramaravut ma ra varvadekdek ure ra bo na varvai.

⁸ Ma God i nunure, iau manga ki nugunugu upi avat parika ta ra varmari kai Kristo Iesu.

⁹ Ma go iau araring upi na pepeal vanavana kavava varmari ta ra kabinana ma ta ra varkurai parika;

¹⁰ upi avat a kure ra lavur enana magit tana; ma upi na dovot ra tulungea i vavat ma pa ta magit na tukatukai na tur pire vavat ta ra bung kai Kristo;

¹¹ ma upi avat a buka ma ra vuai ra mangamangana takodo, nina ba ure Iesu Kristo, upi ra variru ma ra pite varpa tadav God.

Kristo ia ra nilaun

¹² Iau mainge upi avat a matoto, a tara na turagu, ba ra bo na varvai i tar tavua ta go ra lavur magit i ga tadav iau;

¹³ ma i tar vana rikai ta ra kuba i ra lavur tena vinarubu dia monamono, ma pire diat par bula ra enana tarai, ba di ga vi iau ure ke Kristo;

¹⁴ ma mangoro diat, dia barturana ta ra Luluai, di tar manga ongor ure ra agu vivi, ma dia tar manga rurung muka, ma pa dia burut ba dia varvai ma ra tinata kai God.

¹⁵ A dovotina ta ra umana dia varvai tai Kristo ma ra varngu ma ra varpuapuai; ma ta ra umana ma ra bo na bala i diat;

¹⁶ ta ra umana ma ra varmari, tago di tar nunure ba di ga tibe iau upi ina ongor maravut ra bo na varvai;

¹⁷ ma ta ra umana dia varvai tai Kristo ma ra vartoto,

ma pa i dovot ra bala i diat, ma dia nuk ia ba diat a vot i tar ra kinadik ta ra agu vivi.

¹⁸ Ma i dave? Ia kaka go: Iau gugu ta ra varvai tai Kristo, ba ma ra vaongo ba ma ra dovotina; io. ina gugu ka tana, ma namur bula.

¹⁹ Tago iau nunure, go ra magit na arikai tana ra varvalaun piragu. ure kavava niaring ma ra maramaravut i ra Tulungea i Iesu Kristo,

²⁰ varogop ma kaugu kini ungun ma kaugu kini nunur upi ia, upi galiaka iau vavirvir tai ta magit; upi ina rurung uka, varogop lua, na damana gori, ina vangala pa Kristo ta ra palapakagu,, ta ra nilaun, ba ta ra minat.

²¹ Tago Kristo ia ra nilaun piragu, ma ta ra minat ina boina tana.

²² Ma ona ra nilaun ati ra pia na vuna ta ra vuai ra papalum, pa iau nunure muka ba ava ina pilak pa ia.

²³ Tago iau lavur nunuk ure ra ura magit, iau mainge upi ina vana upi amir a ki varurung ma Kristo; tago i manga boina nam;

²⁴ ia kaka kaugu kini ta go ra nilaun i manga topa avat boko.

²⁵ Ma tago iau kapkapupi nam, iau nunure ina ki pa boko, ma dat par. dat a ki varurung, upi na tavua kavava gugu ure ra nurnur;

²⁶ ma upi kavava langlang na pepeal tai Kristo Iesu ure iau ta kaugu vinavana mulai pire vavat.

²⁷ la kaka i boina ba kavava mangamangana na

topa ra bo na varvai kai Kristo; upi, ba ona ina vana upi ina gire avat ba ona iau ki kan avat, ina valongore ure kavava kini, ba ava tur padikat ma ra kopono nuknuk, ma ava ongor varurung ma ra kopono bala i vavat ure ra nurnur ta ra bo na varvai;

²⁸ upi koko avat a burut ta diat ra umana ebar; ia ra vakilang i ra vinirua ta diat, ma a vakilang na varvalaun pire vavat, ma go tai God iat;

²⁹ tago ure Kristo di tar tul tar ia ta vavat, vakir upi avat a nurnur uka tana, upi avat a kairane bula ra kinadik ure;

³⁰ ma kavavat bula nina ra vinarubu ba ava gire tagu, ma ava valongore ure iau gori.

2

Kristo i ga vaikilik pa ia iat

¹ Kari ba ta varvargat tai Kristo, ba ta varmaram na varmari, ba ta varmaliurai na tulungen, ba ta bala na varmari tuna akari,

² avat a ongor upi na ot kaugu gugu, ba na tikai ka ra nuknuk i vavat, ba avat a varogop ta ra varmari, ma na kopono ko ra tulungea i vavat, ma avat a nuk pa ra kopono magit;

³ koko avat a pait ta magit ta ra varpuapuai ba ta ra pite varpa vakuku, avat a nuk vangala vargiliane pa avat ma ra madu na bala i vavat;

⁴ ma koko tikatikai na mataure upi ra magit pa kana iat, boina ba avat par,

tikatikai, avat a mataure bula upi ra magit kai ra enana.

⁵ I boina ba ra nuknuk i vavat na varogop ma ra nuknuk i Kristo Iesu;

⁶ tago i ga varogop tuna ma God, ma pa i ga nuk pa ia ba ia ra magit di ra pa ia upi dir a vardada ma God,

⁷ ma i ga vung pala vue mule, ma i kap ra maukua i ra vilavilau, ma di ga vaki ia upi na varogop ma ra tarai;

⁸ ma di nunure ra maukuana da ra tutana tuna, i ga vaikilik pa mule, ma i ongo tar mule ta ra minat, maia, ta ra minat ta ra bolo na davai.

⁹ Kari God i ga manga vangala pa ia tana, ma i ga tul tar ia tana ra iang i lia kakit ta ra lavur iang;

¹⁰ upi na talikun ra malmalikun na kau i diat par arama ra bala na bakut ma ta ra rakarakan a gunagunan ma ta ra vavai ra rakarakan a gunagunan ta ra iang i Iesu,

¹¹ ma ra karamea i diat par, diat a mulaot ure Iesu Kristo ba ia ra Luluai, upi ra minamar i God a Tama i dat.

Avat a pupua da ra kapa ta ra rakarakan a gunagunan

¹² Io, avat, iau mari tuna avat, da ava ga toratorom ta ra lavur bungbung i tar par, vakir ika tago iau ga ki pire vavat, damana gori bula ba iau ki kan avat, avat a ongor upi avat a pait ot pa kavava varvalaun ta ra bunurut ma ra nidadar;

¹³ tago God iat, i vaki ra mamainga upi ia ta vavat ma

ra niongor tana bula, da ra bo na nuknukina iat.

¹⁴ Avat a pait rit ra lavur magit ma koko ra niur ma ra lavur nuknuk tana;

¹⁵ upi avat a langalanga ta ra magit na vartakun ma avat a dovot, a umana natu i God, ma pa ta nirara ta vavat livuan ta ra taun tarai i gegagege, ma i taviri ra maukua i diat, nina ava pupua livuan ta diat da ra umana kapa ta ra rakarakan a gunagunan,

¹⁶ ba ava tul tar ra tinata na nilaun; upi ina langlang me ta ra bung kai Kristo, ba pa iau ga vutvut vakuku, ma pa iau ga ongor vakuku.

¹⁷ Maia, ma ona iau virua da ra tinabar ma ra varvakai ta kavava nurnur, iau gugu ke tana, ma iau ga varurung ma avat parika;

¹⁸ ma damana avat a gugu bula, ma dat par dat a gugu varurung.

Timoteo dir ma Epaprotito

¹⁹ Ma iau nuk ia ta ra Luluai Iesu, ba ina tulue Timoteo tadav avat boko, upi ina ngo bula, ba iau matoto ta kavava kini.

²⁰ Tago pa ta tikai mulai piragu i varogop ra nuknuk i dir, ba na nuk pa kavava kini ma ra dovotina.

²¹ Diat par dia nuk pa ka-diat iat, ma vakir ra magit kai Iesu Kristo.

²² Ma ava tar nunure, di tar valar ia, ma da ra bul i torom tai tamana, damana i ga papalum maravut iau ta ra bo na varvai.

²³ Iau nuknuk ia ba ina tulue muka, ona iau tar nunure ba ina dave;

²⁴ ma iau nurnur ta ra Luluai ba iau bula ina vana tadav avat boko.

²⁵ Ma iau ga nuk ia, i topa ia muka, upi ina tulue Epaprotito tadav avat, a turagu ma kaugu tena maramaravut ta ra papalum ma a talaigu ta go ra vinarubu, ma kavava tultul, nina i ga toratorom tagu ta kaugu niiba;

²⁶ ma i tar ki nugunugu upi avat par, ma i tabun ra balana, tago ava tar valongore ba i ga mait;

²⁷ ma a dovotina i ga mait ma i maravai ba na mat; ma God i ga mari ia; ma vakir ia kaka, i ga mari iau bula, kan ina alube pa ra niligur vartataun.

²⁸ Ia kaka go iau ongor tana upi ina tulue lulut, upi avat a gugu, tago avat a gire mule, ma upi na ikilik tana kaugu niligur.

²⁹ Avat a onge pa ia ta ra Luluai ma ra ngala na gugu; ma avat a ru tuna diat dia damana;

³⁰ tago i ga maravai na mat ure ra papalum kai Kristo, ma i ga vana ma ra kikinit vakai ure kana nilaun upi na mal ot pa kavava maramaravut piragu.

3

A dovot na mangamangana takodo

¹ A takununa go, a tara na turagu, avat a gugu ta ra Luluai. Ba ina tumu mule nina ra lavur magit iau ga

tumu ia lua tadav avat, pa na vatalanguan iau, ma na vaboina ke avat.

² Avat a varbalaurai upi ra umana pap, avat a varbalaurai upi ra umana kaina tena papalum, ma avat a varbalaurai upi ra umana tena pinapoko kakaina.

³ Tago dat a tarai na pokakikil dat, da lotu ta ra Tulungea i God, ma da langlang tai Kristo Iesu, ma pa da nurnur ta ra palapaka;

⁴ kan i topa iau bar ba ina nurnur ta ra palapaka; ona ta tikai i nuk ia upi na nurnur ta ra palapaka, iau lia tana;

⁵ di ga poko kikil iau ta ra valavutuluna bung, ma di ga kava iau a te Israel, ta ra vuna tarai Benjamin, iau a Ebraio tuna ta diat ra umana Ebraio; iau a Parisaio ure ra magit na varkurai;

⁶ ure ra niongor, iau ga vakavakaina diat ra umana ekelesia; ure ra mangamangana takodo i vuna ta ra tinata na varkurai, pa iau ga rara.

⁷ Ma ra magit i ga ngatngat piragu, iau tar nuk pa ia ba ra magit vakuku piragu, upi ina vatur vake Kristo.

⁸ Maia, ma a dovotina iau nuk pa ra lavur magit par ba a magit vakuku ka, tago i manga boina ra varnununurai ma Kristo Iesu kaugu Luluai; ure nam i tar panie kan iau ra lavur magit parika, ma i varogop piragu ma ra putaputa ka, upi ina kale pa Kristo,

⁹ upi da gire tadav iau ba iau ki tana, ma koko

iau vatur vake kaugu varvatakodo iat, nina i vuna ta ra tinata na varkurai, ma ga nam iat dia vatur vake ta ra nurnur tai Kristo, a varvatakodo kai God i vuna ta ra nurnur;

¹⁰ upi ina nunure Iesu, ma ra dekdek i kana tinut mulai kan ra minat, ma ra kini na bartalaina me ta ra magit na kinadik, upi amir a varogop me ta kana minat;

¹¹ kan ina ko rikai bar tadav ra tinut mulai kan ra minat.

A nivut upi ra tukuna

¹² Vakir ba iau ga tar ko rikai boko tana, ma vakir iau tar ko vurakit; iau ongaongor upi ia ka, upi ina vatur vake ra magit Kristo i ga vatur vake iau ure.

¹³ A tara na turagu, pa iau nuk ia ba iau tar vatur vake; ma go ra kopono magit iau pait ia, iau nuk vue ra lavur magit dia ga par, ma iau ongaongor upi ra lavur magit dia tur na lua tagu,

¹⁴ ma iau vutvut upi ra tukuna, upi ra vapuak i ra varting urama kai God tai Kristo Iesu.

¹⁵ Io, i boina ba dat da ko kakit, na damana ra nuknuk i dat; ma ona ta tika na magit pa i kopono ra nuknuk i vavat tana, God na ve tar ia bula ta vavat;

¹⁶ i boina ba dat a murmur uka nam ra magit da tar ko rikai tadav ia.

¹⁷ A tara na turagu, avat a murmur varirivut iau, ma avat a gire vakilang bula diat, dia pait ia damana, tago

avet a umana valavalalar ure avat.

¹⁸ Iau tar vala ve milate avat, ma go iau ve mule avat ma ra tinangi, ure mangoro dia vanavana, diat a umana ebar kai ra bolo kai Kristo;

¹⁹ a mutuai diat a vinirua, kadia god ra bala i diat, kadia gugu i tur ta kadia vavirvir, dia nuk pa ka ra lavur magit ra pia.

²⁰ Dat a tarai na pia na pal marama ra bala na bakut, ma mabara da ungunng pa ra Tena Valaun, ra Luluai Iesu Kristo;

²¹ nina ba na vaenana pa ra paka i dat i bilua, upi na varogopane ma ra pakana i mamar, da nam ra ongor ba na vamolo valar tar ra lavur magit par tana mulai me.

4

A umana tinata na varvakapa

¹ Io, a tara na turagu, iau mari avat ma iau ki nunugugu upi avat, avat kaugu gugu ma kaugu kere na minamar, avat a tur padikat ta ra Luluai, a tara na lai.

² Iau vargat vovo pa Evodia, ma iau vargat Sintike bula, ba na kopono ko ra nuknuk i dir ta ra Luluai.

³ Ma iau ting pa u bula, kaugu tena papalum varirivut, a dovot na talaigu, upi una maravut nam ra ura vavina, dir ga ongor maravut iau ta ra bo na varvai, ma Klement bula, ma ta ra umana diat, ave ga papalum varirivut ma diat,

ra iang i diat i tur ta ra buk na nilaun.

⁴ Avat a gugu vatikai ta ra Luluai; ma iau biti mulai: Avat a gugu.

⁵ Boina ba diat a tarai par diat a nunure ra madu na bala i vavat. A Luluai i tar maravai.

⁶ Koko avat a ngarao ure ta magit; ma ta ra lavur magit par avat a vaarike tar ika kavava lavur mamainga tadav God ma ra niaring, ma ra nilul ma ra pite varpa.

⁷ Ma ra malmal kai God, nina i tur lake ra minatoto par, na balaure vake ra bala i vavat ma ra nuknuk i vavat ure Kristo Iesu.

⁸ A takununa go, a tara na turagu, a lavur magit dia dovot, a lavur magit dia ruru, a lavur magit dia takodo ma ra lavur magit dia gomgom, a lavur magit dia mariringian, ra lavur magit i boina ra varvai tana; ba ta magit i boina, ba ta magit na pite varpa, avat a nuk pa nam ra lavur magit.

⁹ Nam ra lavur magit ava ga vartovo tana ma ava tar vatur vake ma ava tar valongore ma ava tar gire tagu, avat a pait diat; ma ra God na malmal na ki pire vavat.

A pite varpa ure ra vartabar

¹⁰ Iau tar gugu muka ta ra Luluai, tago kavava ninunuk ure iau i tar libobor mulai, ma a dovotina ava ga tar nuk pa iau, ma i ga dekdek ika upi avat a pait valar pa ta magit.

¹¹ Pa iau tata, tago iau ki na niiba; tago iau pait valar pa

ra kini vovovon ta ra lavur magit i tadav iau.

¹² Iau nunure ra kini na luveana ma ra kini na uviana bula, di tar tovo iau ta ra kini na pidik tar ta ra lavur magit par, upi ina maur ma upi ina mulmulum, upi ina ki ma ra peal magit ma upi ina ki na niiba.

¹³ Iau pait valar pa ra lavur magit par ta nina i vator iau.

¹⁴ Ma ga ni ava tar pait mal ia, tago ava ga maravut iau ta ra lavur magit na varmonong.

¹⁵ Ma avat bula, a umana Pilipoi, ava nunure ba di ga tur pa ra bo na varvai ta nam ra bung iau ga vana kan Makedonia, pa ta ekelesia i tur maravut iau ma ra tinabar ma ra vavatur vakai vargil, ia kaka avat;

¹⁶ tago ba iau ga ki Tesalonika, ava ga vaurua ma ra tul vue ra magit piragu ure kaugu kini na luveana.

¹⁷ Vakir tago iau mamainge upi ta vartabar, iau mainge ke ba na pepeal ra vuai vavat, upi avat a boina tana.

¹⁸ Iau tar vatur vapar vake ra lavur magit ma i tar ki ak; iau tar buka, tago iau tar vatur vake tai Epaprotito ra lavur magit ava ga tulue, i ang na katkat, a tinabar i varmananai, God i mainge tuna.

¹⁹ Ma kaugu God na tabar avat ma ra magit par ava iba upi ia, da kana peal magit ma ra minamar tai Kristo Iesu.

²⁰ Ma go a variru tadav kada God ma Tama i dat ba pa na mutu. Amen.

*A mutuaina tinata na var-
vagai*

²¹ Avat a vatatabe diat par ra lavur tena gomgom tai Kristo Iesu. A umana tura i dat ave ki varurung ma diat, dia vatatabe avat.

²² Diat par ra umana tena gomgom dia vatatabe avat, damana muka diat dia ki ra kuba i ra Kaisar.

²³ Ra varmari kai kada Luluai Iesu Kristo na ki pire ra tulungea i vavat. Amen.*

---

* **4:23:** (Di ga tulue pire ra tarai Pilipoi maro Rom na Epatotito i ga kap ia.)

A BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI KOLOSE

¹ Paulo, ra apostolo kai Kristo Iesu ure ra mamainga kai God, ma tura i dat Timoteo,

² tadav diat ra umana tena gomgom tai Kristo dia ki Kolose, ma tadav diat ra umana barturana dia nur-nur: A varmari tadav avat ma ra malmal tai God a Tama i dat.

A niaring na pite varpa

³ Ave pite pa ra God ma ra Tama i kada Luluai Iesu Kristo, ma ave araring vatikai ure avat,

⁴ tago ave ga valongore ra varvai ure kavava nurnur tai Kristo Iesu, ma kavava varmari tadav diat ra umana tena gomgom,

⁵ ure ra magit ava kiki nunur pa ia, nam di vung vake arama ra bala na bakut upi kavavat, varogop ava ga valongore ta ra tinata ure ra dovotina ta ra bo na varvai,

⁶ nina i tar pot tadav avat, da i ki ta ra rakarakan a gunagunan mutu ma i vuai ra vuaina ma i tavua varogop i pait ia bula ta vavat, papa ta nam ra bung ava tar valongore ra varmari kai God ma ra dovotina, ma ava nunure tuna;

⁷ da ava ga valongore bula tai Epapras, a bo na tena maramaravut pire vevet, ia

ra dovot na tultul kai Kristo ure avat,

⁸ ma i ga ve bula avet ure kavava varmari ta ra Tulungen.

⁹ Kari go avet bula, papa ta nam ra bung ave ga valongore, pa ave ngo ma ra niaring ma ra nilul vovo ure avat, upi da vabuka avat ma ra minatoto ta kana mamainga ta ra kabinana par ma ta ra minatoto na Tulungen,

¹⁰ pi avat a vana da i topa ra Luluai upi na gugu tana, ma upi avat a vuai ta ra bo na papalum parika, ma upi avat a tavua vanavana ta ra minatoto ure God;

¹¹ upi da vator avat ma ra lavur dekdek parika, varogop ma ra dekdek i kana minamar, upi avat a tadav ra kini vovovon ma ra kini varvamadudur ma ra gugu;

¹² ma avat a pite varpa tadav Tama, nina i ga mal pa dat, upi dat a kale pa ra tiniba kai ra umana tena gomgom ta ra kapa;

¹³ nina i tar valaun dat kan ra dekdek i ra bobotoi, ma i kari pa dat tar ta ra varkurai kai kana Bul na Vakak;

¹⁴ nina da vatur vake ra varvalaun tana, ra punpun vuai ai ra varpiam.

A maukua i Kristo ma kana papalum

¹⁵ Ia ra malalar i God nina pa i vevengene, ia ra luaina ta ra vavaki par;

¹⁶ tago di ga vaki ra lavur magit parika tana, diat arama ra bala na bakut ma diat ta ra rakarakan a gunagunan, nina dia gire

ma nina ba pa dia gire, ba ra lavur kiki na king, ba ra lavur kiki na luluai, ba ra lavur varkurai, ba ra lavur dekdek na luluai; i ga vaki ra lavur magit par pi kana ka;

¹⁷ ma i tar lua ta ra lavur magit parika, ma tana iat ra lavur magit parika dia tur okot.

¹⁸ Ma ia bula ra ulu i ra pakana, nam ia ra ekelesia; ia ra turpaina, ra luaina kan ra minat; upi na lia vurakit tana ta ra lavur magit parika.

¹⁹ Tago damana ra bo na mamainga kai Tama, pi ra pepeal magit na ki tana;

²⁰ ma i tar vatur ra mal-mal ure ra gapu i kana bolo; upi na vamaram pa mule ra lavur magit tadav ia ure mule; iau biti, ure mule, ba ra lavur magit ra pia, ba ra lavur magit arama ra bala na bakut.

²¹ Ma avat, ava ga tem-atana lua ma ava ga ebar kan ia ta ra nuknuk i vav-
vat ma ra kaina mangaman-gana, ma go i tar vamaram pa mule avat,

²² ma ra palapakana ure ra minat, upi na tul tar avat a umana gomgomuna, ma pa ta magit na nirara ta vavat ma pa ta magit na vartakun ta vavat ta ra luaina matana;

²³ ona ava ki petep ta ra nurnur, ma ona ava tur kadongor ma ava tur padikat, ma ona pa ava takari kan ra kini nunur kai ra bo na varvai nam ava tar valongore, ma di tar varve diat a tarai par tana ta ra vavai na bakut; ure nina di ga vaki iau Paulo upi ina

tultul tana.

Paulo i papalum ure ra tarai na lotu

²⁴ Go iau gugu ta kaugu kinadik ure avat, ma iau pait vot vue ta ra palapakagu nam ra ibaiba na kinadik kai Kristo ure ra pakana, ia ra ekelesia nam;

²⁵ nina di ga vaki iau upi ina tultul tana, da ra varku-
rai kai God di ga tibe iau me ure avat, upi da pait ot pa ra tinata kai God,

²⁶ nina ra magit na pidik, di ga vapidik ia kan diat a lavur tataun ma ra lavur taun tarai; ma go di tar vaarike pire kana umana tena gom-gom;

²⁷ diat ba God i mainge ba na ve tar ia ta diat ba ava ra pepeal magit na minamar i go ra magit na pidik livuan ta diat ra umana Tematana, nina ba Kristo ta ra bala i vav-
vat, a vunapai ra kini nunur upi ra minamar,

²⁸ nina ave varvai tana ma ave pit diat a tarai tikatikai, ma ave tovo bula diat a tarai tikatikai ta ra lavur kabinana, upi avet a tul tar diat par tikatikai tai Kristo a umana ko kakit.

²⁹ Upi go iau bula iau papalum ma iau ongaongor, da kana niongor, nina i manga papalum tagu.

2

¹ Iau mainge upi avat a nunure kaugu ngala na ngi-narao, ure avat, ma ure diat bula Laodikea, ma diat bula pa dia gire boko ra mata i ra palapakagu;

² upi na lagar ra bala i diat, ma upi diat a ki guvai ta ra varmari, upi diat a tadav ra kini na uviana ma upi na ot tuna ra nuknuk i diat ma ra minatoto i boina vurakit, upi diat a nunure ra magit na pidik kai God, ia Kristo,

³ nina di ga ive tana ra ngatngat na magit i ra kabinana ma ra minatoto.

⁴ Ma iau tatike go, kan ta tikai na vagu pa avat ma ra tinata na vaongo varpa.

⁵ A dovotina, a pakagu i ki irai kan avat, ma ra nuknukigu i tur pire vavat, ma iau gugu ba iau gire kavava papalum i vana mamal, ma ava tur padikat ta ra nurnur tai Kristo.

A nilaun i ko tai Kristo

⁶ Da ava tar vatur vake Kristo Iesu ra Luluai, avat a vanavana tana damana,

⁷ avat a okor tana ma avat a tavua tana, ma avat a tur padikat ta ra nurnur, da di ga tovo avat, ma na peal ra pite varpa tana pire vavat.

⁸ Avat a varbalaurai kan ta tikai na vakaina avat ma ra kabinana kai go ra rakarakan a gunagunan ma ra vakikiu vakuku, varogop ma ra vartovo amana tana kai ra tarai, da ra varvateten kai ra rakarakan a gunagunan, ma pa i varogop ra varvateten kai Kristo;

⁹ tago ra pepeal magit kai God i ki ta ra pakana,

¹⁰ ma di tar vabuka avat i tana; tai nina iat i lua ta diat dia lua ma ta ra lavur dekdek bula;

¹¹ ma di tar poko kikil avat tana ta nam ra pokakikil pa

di pait ia ma ra lima, ma ava tar vorodo vue ra mangamangana kai ra palapaka, ta ra pokakikil kai Kristo;

¹² di ga punang varurue avat me ta ra baptaiso, ma ava tar tut varurung bula me, tago ava nurnur ta ra dekdek na papalum kai God, nina i ga vatut pa ia kan ra minat.

¹³ Ma avat, ava ga tar mat ta ra varpam ma ta ra paka i vavat, nina ba pa di ga pokokikil ia, i tar valaun varurue avat mulai me, ma i tar nur vue ra lavur varpam ta dat;

¹⁴ ma i tar pun vue ra tutumu na vartakun ta ra varkurai, nina i ga tur bat dat; ma i kap vakakit vue, ma i tar ot i tar ia ta kana bolo;

¹⁵ ma ba i vung vue diat ra umana lualua ma ra umana dekdek, i vaki diat, upi ra magit na ginigira, tago i tar uvia vakakit pa diat i tana.

¹⁶ Kari go koko ta tikai na kure avat ure ta nian, ba ta nimomo, ba ta bung na lukara, ba ta kalamana gai ba ta bung sabat;

¹⁷ go diat a malalar ika ure ra lavur magit ba na pot boko namur, ma ra magit i tuna i tur pire Kristo.

¹⁸ Koko ta tikai na long pa kavava vapuak ta ra malamala madu na bala ma ra lotu tadav diat ra umana angelo, tago i ling na la pire nam ra lavur magit na ninana ma ra nuknuk i ra palapakana i vavagia vakuku pa ia,

¹⁹ ma pa i vatur vake ra Ula, nina ba ra pala-

pakana parika i taiak tana ma ra tinavua kai God, ma di vadekdek ia ma di vapetep guve ma ra umana varpakan ma ra umana urat.

A minat ma ra nilaun varurung ma Kristo

²⁰ Gala ava tar mat varurung ma Kristo kan ra varvateten kai ra rakarakan a gunagunan, ta ra ava vavamolo tar avat ta ra lavur vartuluai (varogop ba ava ki ma ra mangamangana ra pia) dari:

²¹ Koko una bili ia, koko una dum kilang ia, koko una palum ia

²² (go ra lavur magit parika na panie ba di palum ia), varogop ma ra vartuluai ma ra vartovo kai ra tarai?

²³ A dovotina go.ra umana magit dia da ra kabinana ta ra malamala lotu, ma ra malamala madu na bala, ma ra dekdek na varkurai ure ra paka i dat; ma pa i topa ta magit upi na tur bat ta lavur kaina mamainga ta ra palapaka.

3

¹ Ona ava ga tar tut rikai varurung ma Kristo, i boina ba avat a tikan upi nam ra lavur magit marama aina Kristo i ki ie, ta ra lime tuna God.

² Boina ba avat a bala upi ra lavur magit arama ma koko upi ra lavur magit mati ra pia.

³ Tago ava tar mat ma di tar ive varurungane kavava nilaun ma Kristo tai God.

⁴ Ona Kristo, ra vunapai kada nilaun, na vana rikai, ta nam ra bung avat bula, avat a tur rikai varurung me ta kana minamar.

A maulana nilaun ma ra kalamana nilaun

⁵ Kari go avat a dokodoko ra magit ai ra paka i vavat ati ra pia; a ungaunga, ma ra dur na mangamangana ma ra kaina ngingarao, ma ra kaina mamainga, ma ra tenten, nina nam a tinorom tadav ra god vavaongo;

⁶ ure go ra lavur magit a kankan kai God na vana taun diat ra umana natu i ra varongongoi tana;

⁷ avat bula, ava ga vana-vana lua tana, ta nam ra kilala ava ga ki ta diat.

⁸ Ma go avat bula, avat a pala vue go ra lavur magit, a kankan, ma ra kulot, ma ra kaina ninunuk na bala, ma ra varvul, ma ra dur na tinata kan ra ngie i vavat;

⁹ koko avat a vavaongo vargil; tago ava tar vorodo vue ra maulana tutana ma kana lavur mangamangana,

¹⁰ ma ava ga vavauluvai ma ra kalamana, nina di ga vakalamane upi ra kabinana varogop ra malalar i nina i ga vaki ia;

¹¹ ma go pa ta mulai ra te Elenas ba ta te Iudaia, ba ta pokakikil ba pa ta pokakikil, ba ta koloata, ba ta vaira, ba ta vilavilau, ba ta tutana tuna; ia kaka Kristo nina i konome vake diat par, ma i ki ta diat par.

12 Ava da ra umana vivili kai God, a umana gomgomuna ma ra umana vakak, avat a vavauluve ra bala marmari, ma ra varmari, ma ra vovovon na ninunuk, ma ra madu na bala, ma ra kini vamadudur;

13 avat a varmari vargil, ma avat a nur vargiliiane vue kavava nirara, ona ta magit na vartakun pire ta tikai; varogop ra Luluai i tar nur vue kavavat, avat bula, avat a pait ia damana;

14 avat a vavauluve taun go ra lavur magit ma ra varmari, ia nam ra vivi tuna i ko vurakit.

15 Ma boina ba ra malmal kai Kristo na varkurai ta ra bala i vavat, nina di tar oro pa avat upi ia ta ra kopono palapaka; ma avat a pite varpa.

16 Ma boina ba ra tinata kai Kristo na ki pepeal ta ra bala i vavat na ra lavur kabinana par; avat a varvateten ma avat a pit vargiliiane avat ma ra lavur kakailai ta ra Buk Tabu ma ra lavur kakailai na lotu ma ra lavur kakailai na tulungen ure ra varmari, ma avat a kakailai tadav ra Luluai ta ra bala i vavat.

17 Ma ra lavur magit parika ava pait ia, ba ra tinata ba ra papalum, avat a pait rit ia ta ra iang i ra Luluai Iesu, ma avat a pite varpa ure tadav God a Tama i dat.

A kini na varmaliurai ta ra kalamana nilaun

18 Avat ra vaden, avat a torom ta kavava umana tutana, varogop i takodo ta ra Luluai.

19 Avat a umana tutana, avat a mari kavava umana taulai, ma koko avat a kankanuane diat.

20 Avat a umana bul, avat a torom ta ra umana tavu i vavat ta ra lavur magit parika; go i boina tuna pire ra Luluai.

21 Avat ava varvangala, koko avat a vangangal ra umana natu i vavat, kan avat a vatalanguane diat.

22 Avat a umana vilavilau, avat a torom ta kavava umana luluai ati ra pia ta ra lavur magit parika; koko ma ra vavataun da diat dia kaina upi ra varmananai kai ra tarai, avat a torom uka ma ra dovot na bala i vavat, ma ra bunurut ta ra Luluai;

23 ma ra lavur magit parika ava papait ia, avat a pait ika diat ma ra niongor da pire ra Luluai, ma koko da pire ra tarai ka;

24 tago ava nunure ba avat a kale boko tai ra Luluai ra tiniba na vapuak; tago ava torom ta ra Luluai Kristo.

25 Ma nina i pait ra mangamangana gegagege, na kale pa ra vapuak ure ra mangamangana gegagege i tar pait ia; ma pa da ru vakuku pa ta tikai.

4

1 Avat a umana luluai, avat a tul tar ra magit i takodo ma i topa ia ta kavava umana vilavilau, tago ava nunure ba kavavat bula a Luluai arama ra bala na bakut.

A tinata na varvakapa

² Koko avat a ngo ma ra niaring, ma avat a mono tana ma ra pite varpa;

³ ma avat a araring bula ure avet, upi God na papa are ra matakilalat ta vevet ure ra tinata, upi avet a varvai ta ra magit na pidik kai Kristo, nina di ga vi iau bula tana;

⁴ upi ina vaarike da di ga tul tar ia tagu pi ina varvai.

⁵ Avat a vanavana ma ra kabinana ta ra mata i diat ra tarai vakuku, ma avat a ongaongor ta ra kilakilala.

⁶ Boina ba avat a tatata ma ra mari na tinata ma avat a pota ma ra solt, pi na topa avat ba avat a bali ra tinata kai ra tarai par me.

A mutuaina tinata na varvagai

⁷ Tikiko, a vakak na tura i dat ma ra dovot na tultul, ma ra tena maramaravut ta ra Luluai, na ve avat ta kaugu kini;

⁸ iau tar tulue tadav avat ure go ra magit upi avat a nunure kaveve kini, ma upi na vamaram ra bala i vavat;

⁹ dir ma Onesimo, a dovot na tura i dat ma a vakak, ia tikai ta vavat. Dir a ve boko avat ta ra lavur magit par di pait ia ati.

¹⁰ Aristarko, nina di vi varurue amir me, i vatatabe avat, ma damana Marko, dir turana kava ma Banaba (nina di tar vateten avat i tana, ona i vana tadav avat, avat a onge pa ia),

¹¹ ma Iesu, a iangina bula Iusto, dital ta diat ra tarai na pokakikil; dital ika ave

papalum varirivut ma dital ure ra varkurai kai God, ma dital tar vamanu iau.

¹² Epapras, tikai ta vavat, ma a vilavilau kai Kristo, i vatatabe avat, ma i ongor vatikai ma ra niaring, upi avat a tur mamal ma upi na ot i tuna ra nuknuk i vavat ta ra lavur mamainga kai God.

¹³ Tago iau varvai dovot tana, ba i ngala kana varvakai ure avat, ma ure diat bula aro Laodikea, ma ure diat Ierapolis.

¹⁴ Luka, ra tena valagar di mari ia, ma Demas, dir vatatabe avat.

¹⁵ Da vatatabe diat ra umana barturana dia ki Laodikea, ma Nimpas, ma ra ekelesia ta ra kubana.

¹⁶ Ma ba di tar luk go ra buk pire vavat, avat a tul tar ia upi diat a luk ia bula ta ra ekelesia Laodikea; ma avat a luk bula nam mara Laodikea.

¹⁷ Avat a ve bula Arkipo dari: Una balaure ra papalum, nina di ga tul tar ia tam ta ra Luluai, upi una pait ot pa ia.

¹⁸ Iau Paulo, iau varvatatabai ma ra limagu iat. Avat a nuk pa ra agu lavur vivi. Boina ba ra varmari na ki pire vavat. Amen.*

* **4:18:** (Di ga tumu ia mara Rom tadav ra tarai Kolose, ma Tikiko ma Onesimo dir ga kap tar ia.)

A LUAINA BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI TESALONIKA

1 Paulo, ma Siluano, ma Timoteo, tadav ra ekelesia kai ra tarai Tesalonika, nina i ki tai God Tama i dat ma ra Luluai Iesu Kristo: A varmari tadav avat ma ra malmal.

A nilaun ma ra nurnur kai ra tarai Tesalonika

2 Ave pite vaticene pa God ure avat parika, ma ave vataatang avat ta kaveve lavur niaring;

3 ma ave nuk vaticene pa kavava papalum na nurnur ma kavava niongor ta ra varmari ma kavava mangamangana vovovon ta ra kini nunur upi kada Luluai Iesu Kristo, ta ra luaina mata i kada God Tama i dat;

4 ma ave tar nunure, a tara na turagu, a umana vakak kai God, ba di ga pilak pa avat,

5 tago kaveve bo na varvai pa i ga vut tadav avat ma ra kinanang na tinata ka, i ga pot ma ra dekdek bula, ma ta ra Takodo na Tulungen, ma ra patuan na ninunuk; da ava nunure kaveve mangamangana ure avat ba ave ga ki boko pire vavat.

6 Ma ava ga kap lap avet ma ra Luluai, tago ava tar kapupi ra tinata ma ra gugu ta ra Takodo na Tulungen;

livuan ta ra ngala na varvakadik,

7 ma damana avat ra umana valavalar pire diat par dia nurnur aro Makedonia ma Akaia.

8 Ma i ga rararang rikai ure avat ra tinata kai ra Luluai, vakir aro ko Makedonia ma Akaia, kavava nurnur tadav God i rararang vurvurbit bula ta ra gunagunan parika; ma pa i topa ia ba avet a tatike mule ta magit.

9 Tago diat iat dia varvai ure avet, ure kaveve mangana vinavana tadav avat, ma ta kavava vinavana lilikun kan ra tabalar tadav God, upi avat a torom tadav God, nina i laun ma i dovot,

10 upi avat a ungunng pa bula Natuna marama ra bala na bakut, nina i ga vatut pa ia kan ra minat, ia nam Iesu, nina i valaun dat kan ra kankan namur.

2

A papalum kai Paulo aro Tesalonika

1 A tara na turagu, ava tar nunure kaveve vinavana tadav avat, vakir a magit vakuku;

2 ba di ga vakadik value avet, ma di ga vakaina tuna avet ara Pilipoi, varogop ava tar nunure, ave ga rurung tai kaveve God upi avet a ve avat ta ra bo na varveai kai God livuan ta ra ngala na vinarubu.

3 Kaveve tinata na vargat vakir i vuna ta ra nirara, ba ta ra dur na mamainga, ba ta ra magit na malatataur;

4 ma da God i ga valar ot avet upi na nur tar ra bo na varvai ta vevet, ave tatata damana; vakir upi avet a vagugu ra tarai, ia kaka upi avet a vagugu God kaka nina i valar ot pa ra bala i vevet.

5 Ma pa ta bung ave tata na pite varpa vakuku, da ava tar nunure, ma pa ave pait ta vaongo na varbat ta vavat, God i nunure;

6 pa ave tikan pi ra pite varpa pire ra tarai, ba pire vavat, ba pire diat ta ra umana, ma gala ave mainge upi avet a vamangula avat, gala na topa ia, tago avet a umana apostolo kai Kristo.

7 I ga madu ra maukua i vevet livuan ta vavat, da ra vavina i balaure ra umana natuna;

8 ma tago ave ga mari avat damana, ave ga mainge upi avet a tul tar ia ta vavat, vakir ra bo na varvai kai God kaka, kaveve nilaun bula, tago ave ga mari tuna avat.

9 A tara na turagu, ava nuk pa kaveve papalum ma kaveve ngala na niongor; tago ave ga ongor ta ra marum ma ra keake, upi koko avet a vamamat ta tikai ta vavat, ma ave ga varve ra bo na varvai kai God ta vavat.

10 Ava tar nunure, ma God bula, ba i ga gomgom ma i ga takodo kaveve mangamangana ma pa i ga rara livuan ta vavat ava nurnur;

11 ma ava nunure bula, ave ga vamaram avat, ma ave ga ununue avat, tikatikai varogop a tutana i pait ia ta ra umana natuna,

12 upi avat a vanavana vada i topa God, nina i oro pa avat tadav kana varkurai ma kana minamar.

13 Kari go pa ave ngo ma ra pite varpa tadav God, tago, ba ava ga valongore ra tinata kai God ta vevet, pa ava ga vatur vake da ka ra tinata kai ra tarai, ava ga alube pa ia da ra tinata kai God, ma i dovot damana, ma i papalum valar pa bula ta vavat ava nurnur.

14 Tago avat, a tara na turagu, ava ga murmur ra ekelesia kai God aro Iudaia, nam diat dia ki tai Kristo Iesu; tago avat bula, ava ga kairane ra lavur kaina magit damana ta kavava tarai, varogop diat ta ra umana te Iudaia;

15 diat, dia ga doko ra Luluai Iesu ma ra umana propet bula, ma dia ga korot vue avet, ma pa dia ko ta ra mata i God, ma pa dia varmaram ma ra lavur tarai;

16 ma dia tugal avet, upi koko avet a tata pire diat ra umana Tematana upi da valaun diat; upi diat a vaot vatikene kadia varpiam; ma ra kankan i tar vana taun diat ma i tar ot.

A mamainga kai Paulo pi na tadav diat mulai

17 Ma avet, a tara na turagu, ba ra paka i vevet i ga ki irai kan avat ta umana bung ka boko, a nuknuk i vevet patana, ma ave ga ongor muka tana ma ra dekdek na mamainga upi avet a gire mule ra mata i vavat;

18 ta nin ave mainge tuna ra vinavana pire vavat, iau Paulo, iau ga vakopono mainge damana, ma i vaurua bula; ma Satan i ga tur bat avet.

19 Ma ava bar kaveve kini nunur, ba kaveve gugu, ba kaveve kere na langlang? A dovotina avat laka, ta ra mata i kada Luluai Iesu, ta kana vinavana mulai uti?

20 I dovot muka, avat kaveve minamar ma kaveve gina.

3

1 Kari, ba i ga dekdek mulai upi avet a ki vovovon, ave ga nuk ia ba i topa ia, ba ina ki varkolono Atenai;

2 ma ave tar tulue Timoteo, a tura i vevet ma a tultul kai God ta ra bo na varvai kai Kristo, upi na vapidikat avat, ma na vamaram avat ure kavava nurnur;

3 Upi koko ta tikai na malmaliara ta ra lavur magit na varmonong; tago ava nunure ba nam di tibe dat upi ia.

4 Ma a dovotina, ba ave ki boko pire vavat, ave ga ve value avat ba da vakadik boko dat; ma di tar pait ia damana, ma ava tar nunure.

5 Kari go, ba iau ga mama ki vovovon mulai, iau ga var-tuluai upi ina nunure kavava nurnur, kan ra tena varilam i tar valam pa avat bar, ma ave ga vole kaveve papalum pire vavat.

6 Ma go ba Timoteo i vana papa kan avat pire vevet, ma i kap ra bo na varvai ure kavava nurnur ma kavava

varmari, ma ba ava nuknuk mal vatikene pa avet, ma ava ki nugunugu upi avat a gire avet, ma da avet bula, ave mainge upi avet a gire avat;

7 kari kavava nurnur, a tara na turagu, i ga vango ra bala i vevet ure avat ta kaveve kini ta ra lavur magit na varmonong ma ra ngu-nungut;

8 go ave tar laun, ona ava tur padikat ta ra Luluai.

9 A pite varpa ava bar avet a pait mule tadav God ure avat, upi da bali ra ngala na gugu me, ave gugu tana ure avat ta ra luaina mata i God?

10 Ave ongor ma ra niaring ta ra marum ma ra keake upi avet a gire ra mata i vavat, upi avet a pait ot pa nam ra magit ava iba boko upi ia ta kavava nurnur.

11 Boina ba God iat a Tama i dat, ma kada Luluai Iesu, na mal are kaveve nga tadav avat;

12 ma ra Luluai na van-gala vakakit kavava varmari vargil, ma tadav ra tarai parika, varogop bula kaveve varmari tadav avat;

13 upi go na vapidikat ra bala i vavat, upi koko ta magit na vartakun tana ure ra mangamangana gomgom vurakit ta ra mata i kada God ma ra Tama i dat, ta ra vinavana mulai uti kai ra Lu-luai Iesu Kristo, diat ma kana lavur tena gomgom par.

4

A mangana nilaun aina God i gugu tana

1 Ma go bula, ave tingting pa avat, a tara na turagu, ma

ave vargat avat ure ra Luluai Iesu, pi avat a manga tavua vanavana ta ra mangamangana ave ga tovo avat i tana, ma upi avat a vagugu pa God, ma ra dovotina ava tar pait ia.

² Tago ava tar nunure ra vartuluai ave ga ve avat i tana ta ra Luluai.

³ Tago ra mamainga kai God go, ba na gomgom ra tulungea i vavat upi avat a vatabue ra nipo;

⁴ upi na tale avat par tikitikai, ba avat a vatur vake kavava tulai ma ra mangamangana gomgom vurakit ma ra varirur,

⁵ ma koko ma ra mamainga upi ra kaina mangamangana varogop ra umana Tematana, nam diat pa dia nunure God;

⁶ ma upi koko ta tikai na vagu pa turana tai ta mangana magit, ba na long pa ta magit tana; tago ra Luluai ia ra tena varobo ure ra lavur magit par damana, varogop ave ga vaale value avat i tana, ma ave ga varvai dovot i tana.

⁷ God pa i oro pa dat tadav ra dur na mangamangana, i oro ko dat ma ra mangamangana i gomgom.

⁸ Ma ba tikai i varpam, pa i piam ra tarai, i piam God kaka iat, nina i ga tul tar ra Takodo na Tulungen ta dat.

⁹ Ma pa ina tutumu tadav avat ure ra varmari na barturana; tago God iat i ga tovo avat, ba avat a varmari vargil;

¹⁰ ma a dovotina, ava

pait ia damana pire diat ra umana bartura i dat par aro Makedonia. Ma ave vargat pa avat, a tara na turagu, ba avat a vapealane vanavana ra varmari;

¹¹ ma avat a ongor upi ra kini vovovon, ma avat a balaguan tikitikai ure kana varvakai iat, ma avat a papalum ma ra lima i vavat, da ave ga vartuluai tadav avat;

¹² upi avat a vanavana takodo ta ra luaina mata i diat ra tarai vakuku, ma upi koko avat a iba upi ta magit.

A pinot mulai kai ra Luluai

¹³ Ma pa ave mainge ba avat a tuptup, a tara na turagu, ure diat dia va mat, upi koko avat a lingligur tana, varogop diat ta ra na, pa kadiat ta kini nunur.

¹⁴ Ona da tar kapupi ia ba Iesu i ga mat ma i laun mulai, io, damana bula God na agure vaarike varurungane diat me dia tar va mat tai Iesu.

¹⁵ Ma go ave ve avat i tana ma ra tinata kai ra Luluai, ba dat, da laun tuk ta ra vinavana mulai uti kai ra Luluai, pa dat a lua ta diat dia tar va mat.

¹⁶ Tago ra Luluai iat na vana ba marama ma ra ngala na nioro, ma ra nilai ra luluai na angelo, ma ma ra tavur kai God; ma diat, dia mat tai Kristo, diat a tut lua;

¹⁷ namur dat ra ibaiba ta ra minat da laun ma da ki ati, da ga puak vatutua varurungane dat ma diat urama ta ra bakut, upi dat a varkuvo ma ra Luluai ta ra lao; ma dat

a ki varurung ma ra Luluai vatikai.

¹⁸ Io, avat a vamaram vargiliane avat ma go ra lavur tinata.

5

Avat a ki na vaninara ure ra pinot mulai

¹ Ma ure ra kilakilala ma ra tataun. a tara na turagu, pa ava iba mulai upi ra tutumu.

² Avat iat, ava tar nunure bulu ia ba ra bung kai ra Luluai na pot da ra tena nilong ta ra marum.

³ Ma ba dia biti: "A malmal ma ra kini bulbulu," a vinirua na vut vakaian pire diat, da ra kinadik na kinakava tadav ra vavina i kap bala; ma pa diat a pait valar pa ra nilop.

⁴ Ma avat, a tara na turagu, pa ava ki ta ra bobotoi, upi nam ra bung na tadav vakaian avat varogop ra tena nilong;

⁵ avat par, avat a umana natu i ra kapa, ma ra umana natu i ra keake; vakir dat a tarai kai ra marum, ba kai ra bobotoi;

⁶ ma tago damana, koko dat a diadiop, da diat ta ra na, dat a monamono ma dat a minana.

⁷ Diat ra umana lup niva dia va ta ra marum; ma diat ra umana lup nimomo dia longlong ta ra marum.

⁸ Ma dat, a tarai kai ra keake, boina ba dat a minana, ma dat a ule tar ra ongaongoi na nurnur ma ra varmari ta ra bongobongo i dat; ma dat a toke ra kere na

vinarubu, a kini nunur upi ra varvalaun nam.

⁹ Tago God pa i ga tibe dat upi ra kankan, i ga tibe dat upi dat a kale pa ra varvalaun ure kada Luluai Iesu Kristo,

¹⁰ nina i ga mat ure dat, upi dat a laun varurung me, ba da vangala pa ra keake ba da va mat.

¹¹ Avat a vamaram vargiliane avat boko, ma avat a vargat vargiliane avat boko, varogop ava vala papait ia.

A mutuaina tinata na varvakapa ma ra varvagai

¹² Ma ave lul vovo pa avat, a tara na turagu, upi avat a ru diat, dia ongor livuan ta vavat, ma dia kure avat ta ra Luluai, ma dia pit avat;

¹³ ma na ngala kavava variru ma kavava varmari tadav diat ure kadia papalum. Avat a ki na malmal vargil.

¹⁴ Ma go ave vargat avat, a tara na turagu, upi avat a pit diat ra umana tena niol, avat a vamaram diat ba i bilua ra nuknuk i diat, avat a maravut diat dia pagolgol, ma avat a ki vamadudur pire diat a tarai par.

¹⁵ Avat a varbaurai upi koko ta tikai na bali ra kaina ma ra kaina; avat a ongor vatikai upi ra magit i boina pire vavat vargil, ma ure ra lavur tarai par.

¹⁶ Avat a gugu vatikai.

¹⁷ Koko avat a ngo ma ra niaring;

¹⁸ avat a pite varpa ure ra lavur magit par; go ia ra

mamainga kai God tai Kristo Iesu ure avat.

¹⁹ Koko avat a pun doko ra papalum kai ra Tulungen.

²⁰ Koko avat a piam ra tinata na propet;

²¹ avat a valar ot pa ra lavur magit par; ma avat a vatur vadekdek vake nina i boina;

²² avat a vatabue ra lavur varpiam par.

²³ Ma ra God na malmal iat na vagomgom vakakit avat; ma i boina ba da balaure vapar ra tulungea i vavat ma ra bala i vavat ma ra paka i vavat, upi koko ta magit na vartakun tana ti ra bung ba na vut mulai tana kada Luluai Iesu Kristo.

²⁴ Nam i ting pa avat i tar dovot, ma ia bula na pait valar pa ia.

²⁵ A tara na turagu, avat a araring ure avet.

²⁶ Avat a vatatabe ra umana barturana par ma ra gomgom na vargalum.

²⁷ Iau vargat avat ta ra iang i ra Luluai Iesu Kristo ba da luk go ra buk pire diat parika a tara na tura i dat.

²⁸ A varmari kai ra Luluai Iesu Kristo na ki pire vavat.*

---

* **5:28:** (A luaina buk tadav ra tarai Tesalonika di ga tumu ia maro Korinto.)

A VAURUANA BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV RA TARAI TESALONIKA

1 Paulo, ma Siluano, ma Timoteo, tadav ra ekelesia kai ra tarai Tesalonika, diat, dia ki tai God Tama i dat ma ra Luluai Iesu Kristo:

² A varmari tadav avat ma ra malmal tai God Tama i dat ma ra Luluai Iesu Kristo.

A varkurai ta ra pinot kai Kristo

³ I manga topa avet, ba avet a pite varpa vatikai tadav God ure avat, a tara na turagu, ma i takodo bula, tago kavava nurnur i manga tavua, ma ra varmari vargil pire vavat, tikatikai, i ngala muka,

⁴ ma avet iat, ave langlang ure avat ta ra lavur ekelesia kai God ure kavava kini vovovon ma kavava nurnur livuan ta ra lavur magit i tup avat ma ra lavur magit na varmonong ava pidik tar tana;

⁵ nam ra vakilang tuna kai ra takodo na varkurai kai God; upi da nuk pa avat ba ava ko ure ra varkurai kai God, ure nina bula ave kairane ra kinadik;

⁶ ona ia ra takodo na magit, ba God na balbali ma ra kinadik ta diat dia vakadik avat,

⁷ ma ta vavat ba di vakadik avat, a ningo varurung ma avet ta nam ra bung da vaarike tana ra Luluai Iesu marama ra bala na bakut ma

ra lavur angelo i ra dekdekina,

⁸ ta ra iap i birao, ma na varobo ta diat pa dia nunure God, ma pa dia torom ta ra bo na varvai kai kada Luluai Iesu Kristo;

⁹ diat a kairane ra balbali, a vinirua tukum kan ra mata i ra Luluai, ma kan ra minamar i ra dekdekina,

¹⁰ ta nam ra bung ba na ga vut upi da mar ia ta diat kana umana tena gomgom, ma upi da manane ta diat par dia tar nurnur (tago kaveve varvai pire vavat di tar kapupi ia) ta nam ra bung.

¹¹ Ure go bula ave araring vatikai ure avat, upi kada God na nuk pa avat da ava ko ure kana varting, ma upi na pait ot pa ma ra dekdekina ra mamainga upi ra bo na mangamangana, ma ra papalum na nurnur;

¹² upi da mar ra iang i kada Luluai Iesu Kristo ta vavat, ma da mar avat bula tana, da ra varmari kai kada God ma ra Luluai Iesu Kristo.

2

Satan

¹ Ure ra vinavana mulai uti kai kada Luluai Iesu Kristo, ma ure bula kada vinavana varurung tadav ia, ave lul pa avat, a tara na turagu,

² ba koko na malmaliara lulut ra nuknuk i vavat, ma koko avat a ngarao, tai ta tulungen, ba ta varvai, ba ta buk da mamati pire vevet, varogop ba i maravai ra bung kai ra Luluai;

³ ma koko ta tikai na vagu pa avat ma ta mangana

magit; tago ra ngala na bunura na lua, ma da ga vaarike boko ra tutana na varpiam, ra natu i ra vinirua,

⁴ nina i ga varongongoi, ma i vangala pa mule upi na lia ta nam di vatang ia ba God, ba nam di lolotu tana; ma i ki ta ra kuba i God, ma i vuar pa mule ba ia God.

⁵ Ma pa ava nuk pa ia laka, ba iau ga ki boko pire vavat, iau ga ve avat ta go ra lavur magit?

⁶ Ma go ava tar nunure ra magit i tur bat ia boko, upi da ga vaarike ta ra kilalana iat;

⁷ tago ra magit na pidik kai ra varpiam i tar papalum gori; ma i tuk ta nam ra bung ba da ga tak vaire vue nina i onge bat ia.

⁸ Ma ta nam ra e da vaarike ra tena varpiam, nina ba ra Luluai na vapanie vue ma ra vuvu na ngiene, ma na kamare vue ma ra vinavana rikai ta kana pinot;

⁹ nina muka, ba kana pinot i varogop ma ra papalum kai Satan, ure ra ngala na dekdek ma ra lavur vakilang ma ra lavur vaongo na magit i varvakaian,

¹⁰ ma ra lavur vavagu i ra mangamangana gegagege ure diat, dia vana ta ra vinirua; tago pa dia ga vatur vake ra mamainga upi ra dovotina, nina ba diat a laun tana.

¹¹ Kari go God i tulue ra dekdek na varvagu pire diat, upi diat a kapupi ra vaongo;

¹² Upi da kure vakaina diat par, ba pa dia kapupi ra dovotina, ma dia tar gugu ka

ta ra magit pa i takodo.

Di ga pilak pa avat upi ra varvalaun

¹³ Ma i manga topa avet upi avet a pite varpa milat tadav God ure avat, a tara na turagu, a umana vakak kai ra Luluai, tago papa ra vunapaina God i ga pilak pa avat upi avat a laun ta ra varvagogom na Tulungen ma ra nurnur ta ra dovotina;

¹⁴ go ra magit i ga oro pa avat i tana ta kaveve bo na varvai, upi avat a kale pa ra minamar tana kai kada Luluai Iesu Kristo.

¹⁵ Io, a tara na turagu, avat a tur padikat, ma avat a vatur vake ra vartovo di ga tovo tar ia ta vavat ma kaveve tinata, ba ta kaveve buk.

¹⁶ Ma kada Luluai Iesu Kristo iat, ma God, ra Tama i dat, nina i ga mari dat ma i tul tar ra varmaram tukum ta dat ma ra bo na kini nunur ta ra varmari,

¹⁷ na vamaram ra bala i vavat ma na vapidikat avat ta ra lavur bo na papalum ma ta ra lavur bo na tinata parika.

3

Avat a araring ure avet

¹ A mutuaina go, a tara na turagu, avat a araring ure avet, upi na vutvut ra tinata kai ra Luluai ma upi da mar ia, varogop pire vavat;

² ma upi da valaun avet kan ra tarai dia gegagege ma dia kaina; tago pa dia nurnur par.

³ Ma ra Luluai i dovot, nina ba na vapidikat avat, ma na mono bat avat kan ra kaina.

⁴ Ma go kaveve kap varupui ta ra Luluai ure avat, tago ava pait nam ra lavur magit ave ga kure tar ia ta vavat, ma avat a pait bula diat namur.

⁵ Ma ra Luluai na vateten ra bala i vavat upi avat a tadav ra varmari kai God, ma ra kini vovovon kai Kristo.

A mamat i ra papalum

⁶ A tara na turagu, ave var-tuluai tadav avat ta ra iang i kada Luluai Iesu Kristo, ba avat a vana kan diat ra umana tura i vavat par dia vanavana gegagege, ma pa dia mur nam ra vartovo ave ga tul tar ia ta vavat.

⁷ Ava tar nunure, i topa avat upi avat a kap lap avet; tago avet, pa ave pait ta mangamangana gegagege livuan ta vavat;

⁸ ma pa ave ga en vakuku ra magit kai tikai, tago i ga tup avet ra niongor ta ra papalum, ta ra marum ma ra keake, upi koko avet a vamangula ta tikai ta vavat;

⁹ vakir tago pa i ga takodo tar ta vevet, upi ka avet a umana valavalar pire vavat, upi avat a kap lap avet.

¹⁰ Tago ba ave ki boko pire vavat, ave ga vartuluai tadav avat dari, ba ona tikai i ole ra papalum, koko muka na ian.

¹¹ Tago ave valongore ba ta umana ta vavat dia vanavana gegagege, ma pa dia papalum muka, dia varvakai

vakuku ma ra magit kai ra enana.

¹² Ma diat dia dari, ave vartuluai tadav diat, ma ave pit diat ure kada Luluai Iesu Kristo, ba diat a papalum ma ra madu na maukua i diat, ma diat a ian ika ra adiat iat.

¹³ Ma avat, a tara na turagu, koko avat a talanguan ta ra papalum ure ra magit i boina.

¹⁴ Ma gala tikai pa i torom ta kaveve tinata ta go ra buk, avat a vakilang nam, ma koko avat a ki varurung me, upi na vavirvir tana.

¹⁵ Ma galiaka avat a nuknuk pa ia ba kavava ebar, avat a pit ia da a tura i vavat.

A mutuaina tinata

¹⁶ Ma go, a Luluai na malmal iat na tul vaticene tar ra malmal ta vavat ta ra lavur magit parika. Boina ba ra Luluai na ki pire vavat.

¹⁷ Iau Paulo, iau varvatatabai ma ra limagu iat; ia ra vakilang ta ra lavur buk parika; iau tar tumu ia damana.

¹⁸ A varmari kai kada Luluai Iesu Kristo na ki pire vavat par.*

* **3:18:** (A vauruana buk tadav ra tarai Tesalonika, di ga tumu ia maro Korinto.)

A LUAINA BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV TIMOTEO

¹ Paulo, ra apostolo kai Kristo Iesu ta ra vartuluai kai God kada Tena Valaun, ma Kristo Iesu, nina da ki nunur tana;

² tadav Timoteo, a natugu tuna ta ra nurnur: A varmari, ma ra bala na varmari, ma ra malmal, tai God Tama i dat, ma Kristo Iesu kada Luluai.

A tinata na varvalai ure ra tinata na vavaongo

³ Da iau ga vargat iu upi una ki boko Epeso, ba iau ga vana uro Makedonia, upi una tigel ta umana upi koko diat a tovo tar ra enana tinata na vartovo,

⁴ ma upi koko bula diat a kapupi ra lavur tinata na akakur ma ra niluluk na vuna tarai ba pa ta langun tana, ma i vuna ka ta ra varpuapuai, ma pa i vatavua ra papalum kai God ta ra nurnur; una pait ia damana.

⁵ Ma ra mutuai ra vartuluai ia ra varmari ta ra gomgom na bala ma ra bo na varkurai na bala, ma ra dovot na nurnur;

⁶ ma ta ra umana go dia ga vana irai kan ia ma dia tar tadav ra tinata vakuku;

⁷ kadia mamainga upi diat a umana tena vartovo ta ra varkurai, ma pa dia matoto ta ra magit dia varvai tana, ba ra magit dia ongor ma ra varvai tana.

⁸ Ma ave nunure ba ra tinata na varkurai i boina, ona tikai i vartovo takodo tana,

⁹ tago ave nunure ba di ga tul tar ra tinata na varkurai, vakir ure diat a umana tena takodo, ure ke diat pa dia mur ra varkurai, ma ra umana tena niol, ma ure diat bula pa dia lotu ma ure ra umana tena varpam, ma ure diat pa i gomgom ra tulungea i diat ma diat dia papait ra magit vakuku, ure diat, dia kita ra tama i diat ma na i diat, ma ra umana tena rapu tarai,

¹⁰ ure diat a umana tena ungaunga, ma diat, dia pait ra kaina ta ra tarai mulai, ure diat, dia lolong tarai, ure diat, dia vavaongo, ma diat, dia vavalima vavaongo, ma ure ra lavur magit par pa i varogop ma ra dovot na vartovo;

¹¹ varogop ma ra bo na varvai ure ra mariringian i God i ti doan muka, nina di ga nur tar ia tagu.

A pite varpa ure ra varmari kai God

¹² Iau pite pa Kristo Iesu kada Luluai, nina i tar vaongor iau, ma i ga nuk pa iau ba i dovot ra balagu, ma i tibe iau ta kana papalum,

¹³ tago amana iau a tena varvul ma ra tena vakavakaina, ma ra tena varvabilak; ma iau tar alube pa ra ngala na varmari, tago iau ga pait ia ma ra tuptup ta ra bobotoi;

¹⁴ ma i ga peal vurakit ra varmari kai kada Luluai varurung ma ra nurnur ma

ra varmari, nina tai Kristo Iesu.

¹⁵ I dovot go ra tinata, ma i topa ia tuna upi dat a manga kapupi ia, ba Kristo Iesu i ga vana rikai ta ra rakarakan a gunagunan upi na valaun ra umana tena varpam; ma iau, iau lia kakit ta diat;

¹⁶ ma go, iau ga alube pa ra varmari na bala, upi Iesu Kristo na vaarike kana mangamangana vovovon parika tagu lua, upi iau a valavalar ure diat, dia nurnur tana namur upi ra nilaun tukum.

¹⁷ Ma tadav ra King i ra lavur tataun, nina ba pa ta mareng na minat na tadav ia, ma pa di gire, God i kopono ko, da tul tar ra variru tana ma ra pite varpa pa na mutu. Amen.

¹⁸ Go ra vartuluai iau tul tar ia tam, Timoteo, a natugu, upi na da ra umana tinata na propet i ga lua ure u, upi una pait ra bo na vinarubu tana;

¹⁹ ma una vatur vake ra nurnur ma ra bo na varkurai na bala; nam ta ra umana dia tar vue, ma kadia nurnur i tar virua da ra parau;

²⁰ Imenaio ma Alekandro, a urua ta diat, iau ga tul tar dir tadav Satan upi da vam-inana dir, ba koko dir a tata na varvul mulai.

2

A nilotu

¹ Io, iau varvargat lua, ba da pait ra nilul vovo, ra niaring, ma ra nilul ure, ma ra pite varpa ure diat ra tarai par;

² ure ra umana king ma diat parika dia ki na lu-luai; upi dat a ki bulu ma dat a balamat ta ra lotu ma ta ra mangamangana takodo bula.

³ Go i vakak ma i boina ta ra mata i God kada Tena Valaun;

⁴ nina i mainge ba ra tarai par diat a laun ma upi diat a nunure ilam boko ra dovotina.

⁵ Tago tikai ka God, ma a kopono ko bula ra tena varvamaram ure God ma ra tarai, ra tutana iat, Kristo Iesu,

⁶ nina i ga tul tar ia iat mulai upi ra varkul ure ra tarai par, a varvai dovot ta ra kilalana iat;

⁷ nam di ga tibe iau upi ina tena varvai tana, ma upi ina apostolo bula (iau tatike ra dovotina, pa iau vavaongo), upi iau a tena vartovo pire ra umana Tematana ma ra nurnur ma ra dovotina.

⁸ Iau mainge ba ra tarai par diat a araring ta ra lavur gunagunan, ma diat a vatur ra gomgom na lima i diat urama, ma koko ra kankan ma koko ra tamtavun.

⁹ I boina bula ba ra vaden diat a mong ma ra lavur mal i topa ia, diat a ruva ma diat a minana; ma koko diat a mong ma ra viri pepe na ulu i diat, ma ra goled, ba ra kiau na kalagi, ba ra ngatngat na mal;

¹⁰ diat a mong ika (da ra vaden dia mur ra lotu) ma ra bo na mangamangana.

¹¹ Ma a vavina na ki mut ba i vartovo ma na toratorom.

¹² Ma pa iau nur tar ia tai ta vavina upi na tena vartovo, ba na malamala ngala pire ra tutana, na ki vovovon ika.

¹³ Tago di ga vaki Adam lua, ma namur Eva;

¹⁴ ma pa di vagu pa Adam, ra vavina di ga vagu ot pa ia, ma i ga bura ta ra varpam;

¹⁵ mada valaun ia ta ra vavapitar, ona dia tur padikat ta ra nurnur ma ta ra varmari ma ta ra manga-mangana gomgom varurung ma ra mangamangana i minana.

3

A umana lualua ta ra lotu

¹ Go ra tinata i dovot muka: Ona ta tikai i mainge ra kiki kai ra ngala na patuana, i mamainge ra bo na papalum.

² Ma koko ta magit na vartakun na tur ta ra ngala na patuana, ma na tikai ka kana taulai, ma na ki vinvini, ma na minana, ma na takodo kana mangamangana, a tena ongonge vaira, ma na tale ra vartovo;

³ koko na longlong ta ra nimomo, ma koko na varvarkita; ma na madu ra maukuana, ma koko na varngangar, ma koko na mari mani;

⁴ ma na kure mal ra kubana iat ma ra bo na mangamangana upi ra umana natuna diat a toratorom;

⁵ (ma ona pa i tale tikai upi na kure mal ra kubana, na balaure davatane ra ekelesia kai God?)

⁶ koko ta tikai i kabur lotu ka, kan na vavagia pa mule ma na bura ta ra varkurai na kankan kai Satan.

⁷ Go bula i manga topa ia ba na boina ra varvai ure pire ra tarai vakuku; kan da tata kaina ure, ma na bura ta ra kun kai Satan.

A umana tena maramaravut ta ra lotu

⁸ Damana bula i topa diat ra umana tena maramaravut ba diat a ruru, ma koko diat a umana lup mome vain, ma koko diat a ngarao upi ra kaina tabarikik;

⁹ ma diat a vatur ra magit na pidik i ra nurnur ma ra gomgom na varkurai na bala.

¹⁰ Ma da valar ot value pa diat; ma namur diat a pait ra papalum na tena maramaravut, ona pa ta magit na vartakun pire diat.

¹¹ A vaden damana bula, diat a ruru, ma koko diat a varurai; diat a minana ma diat a dovot ta ra lavur magit par.

¹² Ma ra umana tena maramaravut na tikitikai ka kadia taulai, ma diat a kure mal ra umana natu i diat ma ra kuba i diat.

¹³ Diat dia tar pait mal ra papalum na tena maramaravut, dia vatur vake ra bo na kiki tana, ma dia manga rurung ta ra nurnur tai Kristo Iesu.

A ngala na magit na pidik

¹⁴ Iau nuk ia ba i maravai ba ina vana piram; ma go ra lavur magit iau tumu ia piram,

¹⁵ Upi ona ina vavuan, una nunure ra mangamangana ba na topa u upi una pait ia ta ra pal kai God, nina ra ekelesia kai God i laun, ra pagapaga i ra dovotina ma ra vunapaina.

¹⁶ Ma go ra magit pa da varpuai tana, a magit na pidik ta ra lotu i ngala vurakit:

Nina i ga vana rikai ma ra palapaka i ra tarai,

a Tulungen i ga kure ba i takodo,

a umana angelo dia ga gire, di ga varvai tana pire ra umana

Tematana,

di ga nurnur tana ta ra rakarakan a gunagunan,

ma di ga kap ia urama ma ra minamar.

4

A umana tena vartovo vavaongo

¹ Ma ra Tulungen i varvai bulu tana ba ta ra umana diat a vana tapuku kan ra nurnur ta ra kilakilala namur, ma diat a onge ta ra umana tulungen dia varvarara, ma ra vartovo kai ra umana tabaran,

² ta ra malatataur kai ra umana tena vavaongo, nina di tar tun vakilang ra varkurai ta ra bala i diat;

³ dia tugal ra varbean, ma dia vartuluai ba da mamue ta umana magit na nian, nina God i tar vaki ia upi diat, dia nurnur, ma dia nunure ra dovotina, diat a en ia ma ra pite varpa.

⁴ Tago ra magit parika God i vaki ia i boina, ma pa ta magit i bilak ba da alube pa ia ma ra pite varpa;

⁵ tago ra tinata kai God ma ra niaring i vagomgom ia.

A bo na tultul kai Iesu Kristo

⁶ Gala u vanuk tar go ra lavur magit ta diat ra umana bartura i dat, gala u ra bo na tultul kai Kristo Iesu, ma u tar taiak ta ra tinata na nurnur, ma ra bo na vartovo nam u tar mur mal ia;

⁷ ma una pue vakakit vue ra lavur varvai na papaua kai ra umana tubuan na vavina. Ma una ongor ma ra vartovo ta ra lavur mangamangana ai ra lotu.

⁸ A vartovo ta ra minamal ure ra paka i dat i topa ra ik; ma ra mangamangana ai ra lotu i topa ra lavur magit parika, ma i vatur ra vaming ure ra nilaun go gori, ma ra nilaun bula ba namur.

⁹ Go ra tinata i dovot, ma i topa ia upi dat a manga kapupi ia.

¹⁰ Tago ave papalum upi nam, ma ave ongaongor bula tana, tago ave nurnur tai ra God a launa, nina ra Tena Valaun kai ra tarai parika, ma kadiat tuna dia nurnur.

¹¹ Una tovo tar go ra magit ma una vartuluai me.

¹² Koko ta tikai na piam u, tago u barmana boko; boina ba u ra valavalar ika ure diat dia nurnur, ta ra tinata, ma ta ra mangamangana, ma ta ra varmari, ta ra nurnur, ma ta ra mangamangana gomgom.

¹³ Una ongor ta ra luk buk, ta ra vargat, ma ta ra var-tovo, tuk ta ra bung ina pot i tana.

¹⁴ Koko u nur vue ra vartabar i tur piram, nam di ga tul tar ia tam ma ra tinata na propet, ma ra papalagur na lima i diat ra umana patuana.

¹⁵ Una manga nuk pa go ra lavur magit; ma una tul tar iu bulu tana; upi kaum tinavua na vana rikai pire diat a tarai par.

¹⁶ Una balaure mal u, ma kaum vartovo bula. Una tur padikat ta go ra lavur magit; ba una pait ia dari, una valaun mule u ma diat bula dia valongore u.

5

A maramaravut pire diat dia nurnur

¹ Koko una manga pit ta patuana tutana, una vargat ia ka da tamam; ma diat ra umana barmana da ra umana turam;

² ma diat ra lavur tubuan da nam; ma diat ra umana inip da ra umana taim, ta ra gomgom na mangamangana.

³ Una ru ra umana ua na vavina, nina dia ua tuna.

⁴ Ma gala ta ua na vavina ma ta umana natuna ba ta umana tubuna, boina ba diat a vaarike value kadia lotu ta ra kuba i diat, upi diat a bali ra varmari kai ra ura tavu i diat; go i boina ta ra mata i God.

⁵ Ia ra ua na vavina tuna, nina ba pa ta niuruna, i nurnur tai God, ma i ongor ta ra nilul vovo ma ra niaring ta ra marum ma ta ra keake.

⁶ Ma nina i tikatikan upi ra gugu vakuku i tar mat ba i laun boko.

⁷ Go ra lavur magit una vartuluai bula me, upi koko ta magit na vartakun na tur ta diat.

⁸ Ma ona ta tikai pa i balaure ra taraina, ma diat muka ta ra kubana, i tar pue vue ra nurnur, ma i manga kaina ta dir ma tikai pa i nurnur.

⁹ Da tumu ka ra iang i tika na ua na vavina ba i laptikai na vinun kana kilala, ma ba i ga vakopono taulai,

¹⁰ ma da valongore ra bo na tinata tana ure ra umana bo na papalum; ba i ga vamel ta umana bul, ba i ga vango diat ra umana vaira, ba i ga puk ra kau i diat ra umana tena gomgom, ba i ga mar-avut diat dia ki kaina, ba i ga ongor upi ra lavur bo na papalum parika.

¹¹ Ma diat ra umana ua na vavina pa i vailik kadia kilala, una pue vue diat; tago ba dia tar kaina upi ra gugu irai kan Kristo, dia mainge mule ra tinaulai;

¹² ma da kure diat, tago dia tar vue ra luaina vavalima.

¹³ Ma dia ki vakuku bula, ma dia vana vurvurbit ta ra lavur palpal; ma vakir dia libur uka, diat a umana lup tinata bula ma dia varvakai vakuku bula ma ra magit kai ra umana enana, ma dia tatike nina ba pa i ko.

¹⁴ Kari iau mainge ba ra umana ua na vavina, ba pa dia tubuan boko, diat a taulai, ma diat a vapitar ra umana bul, ma diat a kure ra

kuba i diat, ma koko diat a pait ta magit upi ra ebar na tata na varvul tana;

¹⁵ tago ta umana dia tar vana irai upi diat a mur Satan.

¹⁶ Ba tika na tutana ba tika na vavina i nurnur ma kana ta umana ua na vavina, boina ba na maravut diat, ma koko da vamamat ra ekelesia; upi na langalanga ma na maravut ra umana ua na vavina tuna.

¹⁷ I boina ba da manga ru nam ra umana patuana dia varkurai mamal, ma na manga ngala ra variru tadav diat dia ongor ta ra varvai ma ra vartovo.

¹⁸ Tago a Buk Tabu i biti: “Koko una kaman vake ra ngie i ra bulumakau, ba i ruarua rama vue ra kon.” Ma dari bula: “I kat ba da vabongon ra tena niongor.”

¹⁹ Koko una kapupi ra var-takun ure tika na patuana, ia kaka ba a ivut ba a utul a tena varvai tana, una nuk pa ia.

²⁰ Diat dia pait ra varpiam, una pit diat ta ra mata i ra tarai parika, upi diat ta ra na bula diat a burburut.

²¹ Iau manga vargat vadekdek iu ta ra mata i God, ma ra Luluai Kristo Iesu, ma ra umana angelo di pilak pa diat, ba una mur go ra lavur magit, ma koko ra pipilak vakuku.

²² Koko una vung lulut pa ra ura limam tai ta tikai, ma koko una maravut ta ra varpiam kai ra umana enana; una balaure u upi una gomgom.

²³ Koko una mome mule ra tava, una mome ta ikilik na

vain ure ra balam ma ure ra binilua i monomonong iu.

²⁴ A varpiam kai ta umana tarai i tur kapa, ma dia lua ta diat ta ra varkurai; ma kai ta ra umana diat a vana rikai namur.

²⁵ Damana di gire bula ra bo na mangamangana kai ta umana, ma diat nina pa di gire, da mama ive diat ta ra nilaun namur.

6

¹ Boina ba ra umana vilav-ilau diat a manga ru kadia umana luluai, upi koko da tata vakaina ure ra iang i God ma ra vartovo.

² Ma diat ba kadia umana luluai dia nurnur, koko diat a piam diat, tago dia barturana; i boina ba diat a manga torom ta diat, tago diat a umana tena nurnur ma di mari diat, ma dia pait bula ra bo na mangamangana.

A vartovo vavaongo ma ra dovot na magit

Go ra lavur magit una varvartovo me ma una varvartog me.

³ Ona ta tikai i vartovo ma ra enana vartovo, ma pa i mulaot ta ra bo na tinata, ra tinata kai kada Luluai Iesu Kristo iat, ma ra vartovo i da ra lotu;

⁴ ra dari i vavagia pa mule, ma pa i nunure ta magit, i papait na papaua ka ure ra lavur vartir ma ra varvartoto ure ra lavur tinata, nina i arikai tana ra varngu, ra varngangar, ra varvul ma ra kaina nuknuk,

⁵ ra lavur varpuapuai ka diat i bilak ra nuknuk i diat,

i tar panie ra dovotina pire diat, ma dia nuk ia ba ra kini ta ra lotu na vapeal kadia tabarikik.

⁶ Ma a dovotina, a lotu, ba i tur varurung ma ra kini vovovon, ia ra vuna ta ra ngala na tabarikik;

⁷ tago pa da ga kap vaarike ta magit uti ta ra rakarakan a gunagunan, ma a dovotina, ba da vana kan ia, pa dat a kap mule ta magit;

⁸ ma ona ada magit na nian ma ra mal akari, dat a ngo tana.

⁹ Ma diat dia mainge ba diat a uviana, dia bura ta ra varilam ma ta ra kun ma ta ra mangoro na mamainga dia papaua ma dia varvakai * na, nina dia vue vadudu vue ra tarai ta ra minat ma ra vinirua.

¹⁰ A mamainga upi ra mani ia ra vunapai ra lavur kaina magit parika; ma ta umana ba dia ngarao upi ia, dia rara tana kan ra nurnur, ma dia go mule diat ma ra do na niligur.

A tinata na varvakapa pire Timoteo

¹¹ Ma u, u ra tutana kai God, una lop kan go ra lavur magit; ma una mur ra mangamangana takodo, ma ra lotu, ma ra nurnur, ma ra varmari, ma ra kini vovovon, ma ra madu na bala.

¹² Una varvarubu ta go ra bo na vinarubu na nurnur, una tabe vake ra nilaun tukum, nam di ga oro pa u upi ia, ma u tar tata kapa ta ra bo na varvai ta ra luaina mata i diat ta ra umana tena varvai vadovot.

¹³ Iau vargat u ta ra luaina mata i God, nina i balaure ra lavur magit par, ma Kristo Iesu, nina i ga tata kapa ma ra bo na tinata ta ra luaina mata i Pontio Pilato;

¹⁴ ba una torom ta ra var-tuluai, upi koko na dur, ma koko ta magit na vartakun tana, tuk ta ra vinavana rikai kai kada Luluai Iesu Kristo;

¹⁵ nina ba ia iat na ve tar ia ta ra kilalana iat, nina ra kopono Luluai, i ti doan, ra King kai ra lavur king, ma ra Luluai kai ra lavur luluai;

¹⁶ kana ka ra nilaun tukum, ma i ki ta ra talapar ba pa ta na vana maravai tana; nina ba pa ta tutana i ti gire, ma pa ta na gire go; da tul tar ra variru tana ma ra dekdek pa na mutu. Amen.

¹⁷ Vargat diat dia uviana ta go ra rakarakan a gunagunan, ba koko na ngala ra nuknuk i diat ure diat mulai, ba koko diat a nurnur ta ra gologolo na tabarikik, ia kaka tai God, nina i manga tabar dat ma ra lavur magit par upi dat a gugu tana;

¹⁸ upi diat a pait ra boina, upi diat a uviana ka ta ra bo na papalum, diat a varvartabar, ma diat a maramaravut;

¹⁹ upi diat a vung varurue ra bo na vunapaina upi kadiat ta ra kilala namur, upi diat a tabe vake ra nilaun, nina ra nilaun tukum.

²⁰ Ea, Timoteo, una balaure vake nam ra magit di tar tul tar ia tam, ma una tap-gaga kan ra kaina pir maul ma ra varongongoi, nam dia

vartuam me ba ia ra kabi-
nana;

²¹ nina ba ta umana dia
mur tana ma dia rara kan ra
nurnur.

A varmari na ki pire vavat.

A VAURUANA BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV TIMOTEO

¹ Paulo, ra apostolo kai Kristo Iesu ta ra varkurai kai God, da ra vamading ure ra nilaun tai Kristo Iesu,

² tadav Timoteo, a vakak na natugu: A varmari, ma ra varmaram, ma ra malmal, tai God, Tama i dat, ma Kristo Iesu kada Luluai.

A pite varpa ma ra tinata na varvargat

³ Iau pite pa God, nina iau torom fana ma ra gomgom na varkurai na bala, da ra umana tamagu, ma pa iau ngo ma ra ninunuk up u ta kaugu umana niaring, ta ra marum ma ra keake,

⁴ ma iau mainge tuna pi ina gire u, tago iau nuk pa ra lur na matam upi da vabuka iau tana ma ra gugu;

⁵ tago iau nuk pa ra dovot na nurnur i tur piram, ma i ga tur lua pire Loi, tubum, ma Oinike bula, tinam, ma iau nunure i tar tur piram bula.

⁶ Kari iau vanuk tar mule tam upi una vamalamalampang ra tinabar kai God nam i ki piram ure ra papalagur na limagu.

⁷ Tago God pa i ga tul tar ra tulungea i ra bunurut ta dat, pata, a tulungea i ra dekdek iat, ma ra varmari ma ra minatoto.

⁸ Koko una vavirvir ure ra varvai kai kada Luluai, ba

ure iau kana tultul di ga vi ia; una kairane maravut iau ra kinadik ure ra bo na varvai ta ra dekdek i God;

⁹ nina i tar valaun dat ma i tar ting pa dat ma ra gomgom na varting, vakir ure kada papalum, ure ke kana mamainga ma kana varmari, nina di ga tul tar ia ta dat tai Kristo Iesu papa amana lua iat, ba pa ta tataun boko,

¹⁰ ma go i tar tapala ta ra vinavana rikai kai kada Tena Valaun Kristo Iesu, nina i ga vuna vue ra minat, ma i ga vaarike ra nilaun tuna ma ra nilaun pa na mutu ure ra bo na varvai,

¹¹ di ga tibe iau ure pi ina tena varvai ma ina apostolo ma ina tena vartovo tana.

¹² Kari go iau kairane bula go ra lavur magit; ma pa iau vavirvir tana; tago iau nunure nina iau ti nurnur tana, ma i tar ot muka ra nuknukigu ba na pait valar pa ia pi na balaure vake nam ba iau ga nur tar ia tana tuk ta nam ra bung.

¹³ Una vatur vake ra valavalar ure ra bo na varvai nam u ga valongore tagu, ta ra nurnur ma ra varmari kai Kristo Iesu.

¹⁴ Nam ra bo na magit di ga nur tar ia tam, una balaure vake ure ra Takodo na Tulungen, nam i ki ta ra bala i dat.

¹⁵ Go ra magit u tar nunure, ba diat par maro Asia dia ga vana kan iau; Pigelo ma Ermogenes diat.

¹⁶ Boina ba ra Luluai na tul tar ra varmari tadav ra kuba i Onesiporo; tago i ga valagar milate pa iau, ma pa

i vavirvir ure ra agu vivi na palariam;

¹⁷ ma, ba i ga ki Rom, i ga ongor ma ra tinikan upi iau, ma i ga tikan tadav iau

¹⁸ (boina ba ra Luluai na tul tar ia tana upi na gire tadav ra varmari tai ra Luluai ta nam ra bung); ma u tar nunure bulu kana mangoro na papalum maramaravut aro Epeso.

2

A dovot na tena vinarubu kai Kristo Iesu

¹ Ma u, natugu, una dekdek vanavana ta ra varmari tai Kristo Iesu.

² Ma ra lavur magit u ga valongore tagu ta ra mata i diat ra mangoro na tena valavalongor maravut, una tar ia ta diat ra umana dovot na tutana, nina ba na tale diat upi diat a tovo ta ra na bula.

³ Una kairane maravut iau ta ra kaina kini, da ra bo na tena vinarubu kai Kristo Iesu.

⁴ A tena vinarubu pa i taviviai mulai ta ra lavur balaguan ure go ra nilaun; upi na vamororo nina i ga pilak pa ia upi na tena vinarubu.

⁵ Ma ona tikai i ongor ta ra varkaul, pa di toke tar ra kere tana, ba tumu pa i mur ra lavur varkurai tana.

⁶ A tena ongor ta ra uma na vatur value vake ta vuaina.

⁷ Una nuk pa go iau tatike; tago ra Luluai na vaminana iu ta ra lavur magit parika.

⁸ Ma una nuk vatikene pa Iesu Kristo, nina i ga tut mulai kan ra minat, a bul mur

tai David, da kaugu bo na varvai;

⁹ ma nam iau kairane ra kinadik tana, da ra tena varpiam, ma di tar vi iau; ma go ra tinata kai God pa di vi ia.

¹⁰ Kari go iau pidik tar ta ra magit parika ure diat di ga pilak pa diat, upi diat a vatur vake bula ra nilaun tai Kristo Iesu varurung ma ra minamar tukum.

¹¹ Go ra tinata i dovot muka: Ba tumu da tar mat varurung me, dat a laun varurung me;

¹² ba tumu da kairane ra kinadik, dat a varkurai varurung me; ba tumu dat a pue vue, ia na pue vue bula dat;

¹³ ari ona pa da dovot, ia i dovot vatvatikai; tago i dekdek upi na pue mule.

A dovot na tena papalum

¹⁴ Go ra lavur magit una vanuk tar mule ta diat, ma una manga vargat diat ta ra mata i ra Luluai, upi koko diat a varpuapuai ta ra lavur tinata, tago pa i topa ta magit ma i varara ka diat, dia valongore.

¹⁵ Una ongor upi una tul tar mule u tadav God da ra dovot na tena papalum ba pa ta magit na vavirvir pirana, tago i palum bulu ra tinata i ra dovotina.

¹⁶ Una vana irai kan ra lavur kaina pir maul; tago dia vatavua ra varpiam,

¹⁷ ma kadia tinata na ngan-gar da ra kaina manua; Imeneo ma Pileto dir ta diat;

¹⁸ dir rara kan ra dovot na vartovo, ma dir biti ba i tar par ra tinut mulai kan

ra minat, ma dir tar vue pukue vue ra nurnur kai ta ra umana.

¹⁹ Ma ra dekdek na vunapaina, ba i vuna tai God, i tur padikat, ma go ra vakilangina: A Luluai i nunure diat kana tarai; ma: I boina ba diat par, dia vatang ra iang i ra Luluai, diat a vana kan ra lavur varpam.

²⁰ Ta ra ngala na pal ta umana la dia tur tana, diat di pait ia ma ra goled ma ra silva, ma diat bula ba di pait ia ma ra davai ma ra pia; ta umana ure ra magit i ruru, ma ta ra umana ure ra magit pa i ruru.

²¹ Ma ona ta tikai i ki varbaiai ma go diat, da tibe upi ia a la i ruru, nina di tar vagomgom ia, ma na topa ra luluai, ma di tar vaninare ure ra lavur bo na papalum parika.

²² Una vilau kan ra kaina mamainga na barmana, ma una mur ra mangamangana takodo, a nurnur, a varmari ma ra malmal, varurung ma diat dia kail upi ra Luluai ma ra gomgom na bala i diat.

²³ Una ole vue ra lavur tinir na papaua ba pa ta kabinana tana, tago u nunure ba dia vuna ta ra varngangar.

²⁴ Ma i tabu upi ra tultul kai ra Luluai na varngangar, na madu ra maukuana pire diat a tarai par, na tale ra papalum na vartovo, na ki vovovon,

²⁵ ma na tovo diat ra umana tena varongongoi ma ra madu na bala; kan God na tul tar ra nukpuku ta diat ma diat a nunure ra dovotina,

²⁶ ma upi diat a laun mulai kan ra kun kai Satan, nina i tar kinim vake diat upi kana mamainga.

3

A mutuaina e

¹ Ma una nunure go, ba ta ra mutuaina ta umana kilala na varvakadik diat a pot.

² Tago ra tarai diat a mari ka diat mulai, ma diat a mainge bula ra mani, diat a tata vangala pa diat mulai, diat a vavagia pa diat mulai, diat a tatata kaina, diat a piam ra umana tavu i diat, ma pa diat a pite varpa ure ta magit, ma pa na gomgom ra tulungea i diat,

³ ma pa diat a varmari vargil, ma pa diat a varmaram, ma diat a varurai, ma pa diat a tigel valar pa ra paka i diat, a umana lup kankan, ma diat a milikuane ra boina,

⁴ a umana tena vavagu, a umana rangrang, ma na ngala ra nuknuk i diat ure diat mulai, ma diat a manga mainge ra nilibur ma pa diat a mari God;

⁵ a malalar i ra lotu na tur pire diat, ma diat a varpuai ure ra dekdekina; una vana kan diat, dia dari.

⁶ Damana diat dia kokoa ruk tai ta umana pal, ma dia ting valar pa diat ra umana lunga na vavina nina i tar anguvai pire diat ra lavur varpam, ma ra lavur kaina mamainga i kap vurvurbingitane diat,

⁷ dia vartovo vatikai, ma pa dia tadav ra dovotina.

⁸ Ma da Ianes ma Iambres dir ga onge bat Moses, damana go diat, dia onge bat ra dovotina; a tarai i bilak ra nuknuk i diat, pa dia topa ra nurnur.

⁹ Ma pa diat a pait valar pa ia; tago da al vapange kadia papaua pire ra tarai parika, upi na varogop ma nam di ga pait ia ure kadir.

A mutuaina tinata na varvakapa

¹⁰ Ma u ga tar mur bulu kaugu vartovo, ma kaugu mangamangana, kaugu togo-togo, kaugu nurnur, kaugu kini vamadudur, kaugu var-mari, kaugu kini vovovon;

¹¹ ma ra lavur milmilikan ma ra kinadik i tar tadav iau aro Antiokia ma Ikonion, ma Listra, ma iau ga pidik tar ta nam ra umana magit na milmilikan; ma ra Luluai i ga valaun iau kan diat parika.

¹² Maia pa, ma diat par dia mainge ba dia mur ra mangamangana kai God tai Kristo Iesu, diat a kairane bula ra milmilikan.

¹³ Ma diat ra umana tena varpiam ma ra umana tena vavagu diat a manga kaina vanavana, dia varara ma di varara bula diat.

¹⁴ Ma una tur uka ta ra magit di ga tovo tar ia tam, ra magit i ot ra nuknukim tana, tago u nunure nina i tar tovo u;

¹⁵ papa ba u ga bul u tar nunure ra Buk Tabu nina i pait vakabinana valar pa u, upi una laun ta ra nurnur tai Kristo Iesu.

¹⁶ A lavur pakana Buk Tabu i vuna tai God ma i topa ra vartovo, ma ra varpit, ra varvaminana, ma ra vartovo ta ra mangamangana takodo;

¹⁷ upi ra tutana kai God na ko vurakit, ma na vargal bulu upi ra lavur bo na mangamangana parika.

4

¹ Iau manga vargat iu ta ra mata i God, ma Kristo Iesu, nina ba na kure ra umana launa ma ra umana minat. ta kana vinavana mulai uti ma kana varkurai:

² Una varvai ta ra tinata; una ongor ta ra bo na kilala, ma ra kaina kilala, una varvartakun ot, una varpit, una vargat, ta ra kini vovovon ma ra vartovo.

³ Tago na vut boko ra kilala ba pa diat a mainge mule ra takodo na vartovo; ma, da kadia kaina mamainga, diat a vapeal kadia umana tena vartovo, tago di vala mainge upi diat a valongore ta kalamana magit;

⁴ ma diat a valingan vaire vue ra talinga i diat kan ra dovotina upi ra varvai vakuku.

⁵ Ma una minana ta ra lavur magit par, una pidik tar ta ra magit na kinadik, una pait ra papalum na tena varvai, ma una pait ot pa kaum tiniba.

⁶ Iau papait na virua da ra tinabar, ma i maravai ra bung ba ina vana tana.

⁷ Iau tar varvarubu ta ra bo na vinarubu, iau tar pait ot

pa kaugu nivut, iau tar vatur vadekdek vake ra nurnur;

⁸ papa gori di tar vung vake ra kere na mangamangana takodo ure iau, nina ba ra Luluai, ra takodo na tena varkurai, na tul tar ia tagu ta nam ra bung; ma vakir tagu kaka, ta diat par bula dia tar mainge kana vinavana mulai uti.

A tinata tadav Timoteo iat

⁹ Una ongor pi una vana lulut uti piragu;

¹⁰ tago Demas i ga takap kan iau, tago i ga mari go ra rakarakan a gunagunan, ma i vana Tesalonika; ma Kresko i vana uro Galatia, ma Tito i vana Dalmatia.

¹¹ Luka ka i ki piragu. Una ben pa Marko, ma amur a varagur me uti; tago i topa iau ure ra papalum.

¹² Iau tar tulue Tikiko uro Epeso.

¹³ A olovoi iau ga vana kan ia aro Troas pire Karpo, ba una vana uti, una kap ia, ma ra umana buk, ma koko una nuk vue ra umana buk di pait ia ma ra pal a vavaguai.

¹⁴ Alekandro, ra tena madaka ta ra palariam i gobol, i ga pait mangoro na kaina magit piragu; a Luluai na bali ia pirana da kana mangamangana;

¹⁵ ma u, una balaure u tana; tago i tar tur bat kaveve tinata.

¹⁶ Ba iau ga tatata tavuna bat iau boko, pa ta tikai i ga maravut iau, diat par.dia lop kan iau; boina ba koko da luk tar ia ta diat.

¹⁷ Ma ra Luluai i ga maravut iau ma i ga vadekdek iau; upi ina pait ot pa ra bo na varvai, ma upi diat par ra umana Tematana diat a valongore; ma di ga valaun iau kan ra ngie ra leon.

¹⁸ A Luluai na valaun iau boko ta ra magit i kaina parika, ma na vaki iau bula ta kana varkurai ra bala na bakut; da tul tar ia tana ra variruru pa na mutu. Amen.

A mutuaina tinata na varvagai

¹⁹ Una vatatabe Priska ma Akuila, ma diat ra tarai ta ra kuba i Onesiporo.

²⁰ Erasto i tar ki Korinto; ma iau ga vana kan Tropimo ta ra gunan Mileto, tago i mait.

²¹ Una ongor ma ra vina-vana uti ba pa i ti vut boko ra kilala na mudian. Ubulo i vatatabe u, ma Pudén, ma Lino, ma Klaudia, ma diat ra umana tura i dat par.

²² A Luluai na ki ta ra tujungeam. A varmari tadav avaf.

A BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV TITO

¹ Paulo, a tultul kai God, ma ra apostolo kai Iesu Kristo, da ra nurnur kadiat ba God i ga pilak pa diat, ma ra minatoto ure ra dovotina, nina i da ra lotu tadav God,

² ta ra kini nunur upi ra nilaun ba pa na mutu, nina ba ra dovot na God i ga vaming me ania, ba pa ta tataun boko;

³ ma ta ra kilalana iat i ga vaarike kana tinata ta ra varvai, nam di ga nur tar ia tagu da ra vartuluai kai God kada Tena Valaun;

⁴ tadav Tito, a natugu tuna ta ra nurnur i tur pire dat parika: A varmari ma ra varmaram ma ra malmal tai God Tama i dat ma ra Luluai Kristo Iesu kada Tena Valaun.

A papalum kai Tito aro Kreta

⁵ Iau ga vaki kapi u aro Kreta, upi una vatakodo pa ia ra lavur magit i tur valala boko, ma una tibe ta umana patuana ta ra lavur pia na pal, da iau ga tul tar ia tam;

⁶ ari ona tikai ba pa ta magit na vartakun tana, ma tikai ka kana taulai, ma ba ra umana natuna dia nurnur, ma ba pa di takun diat ta ra mangamangana vovoloji ba ta ra niol.

⁷ Tago i topa ra ngala na patuana upi koko ta magit

na vartakun pirana, tago ia ra tena balabalaure ure ra magit kai God; koko na pue ngangar, koko na kankan lolalolo, koko ia ra lup mome vain, koko na varvarkita, ma koko na ngarao upi ra kaina tabarikik;

⁸ na onge diat ra umana vaira, na manane ra boina, na minana, na takodo, na gomgom, na tigel valar pa kana lavur mamainga;

⁹ ma na vatur vadekdek vake ra dovot na tinata nina i varogop ma ra vartovo, upi na pait valar pa ra vargat ta ra dovot na vartovo, ma na pit diat ra umana tena varpuai.

¹⁰ Tago mangoro na tena varvapurpleuan, a umana tena pipir maul vakuku ma ra umana lup malatatur go kari damana tuna diat ra umana pokakikil,

¹¹ da tur bat ra ngie i diat; diat, dia varara vapor ta ra umana apik na tarai, ma dia tovo tar ra magit pa i ko, upi kadiat ra kaina tabarikik.

¹² Tikai ta diat iat, kadia propet, i ga biti, "A umana te Kreta a umana tena vavaongo vatikai, a umana kaina king, a umana lup nian ma a umana tabauma."

¹³ Go ra varvai i dovot. Kari go una pit vakarangap diat, upi diat a dekdek ta ra nurnur,

¹⁴ ma upi koko diat a nuk pa ra varvai vakuku kai ra umana Iudaia, ma ra vartuluai kai ra tarai dia lingan kan ra dovotina.

¹⁵ I gomgom ra lavur magit par pire diat dia gomgom;

ma pire diat dia dur ma pa dia nurnur pa ta magit i gomgom; i dur uka ra nuknuk i diat ma ra varkurai ta ra bala i diat bula.

¹⁶ Dia biti ba dia nunure God, ma ta kadia manga mangana dia pue vue, tago dia kaina vurakit, ma dia varongongoi, ma pa dia topa ta bo na papalum.

2

A dovot na vartovo

¹ Ma una varvai ta ra lavur magit i topa ra dovot na vartovo:

² dari ba ra umana tadar na tutana diat a kure bat kadia lavur mamainga vakuku, diat a ruru, diat a minana, diat a dovot ta ra nurnur, ta ra varmari, ma ta ra kini vovovon;

³ damana bula ra umana tubuan na vavina, upi diat a pait ra mangamangana variru, koko diat a umana tena varurai, ma koko diat a umana lup mome vain, ma diat a vartovo ko ma ra umana bo na mangamangana;

⁴ upi diat a vamatotone ra umana vavina pa i vailik boko kadia kilala, upi diat a mari kadia umana tutana, ma diat a mari ra umana natu i diat,

⁵ ma diat a minana, diat a gomgom, diat a papalum ta ra kubakuba i diat, diat a varmal, ma diat a torom ta kadia umana tutana iat, upi koko da vul vakakaina ra tinata kai God;

⁶ una vargat diat bula ra umana barmana upi na gomgom kadia mangamangana;

⁷ ma una tul tar iu mulai ta ra lavur magit parika upi ra valavalar ure ra bo na papalum; koko na rara kaum vartovo, na ruru,

⁸ na dovot bula kaum tinata, upi na dekdek ba da kure vakaina; upi nina i tur varbat na vavirvir tana, tago pa ta kaina magit akamana upi da takun dat me.

⁹ Boina ba ra umana vilavilau diat a torom ta kadia umana luluai, ma diat a pait ra lavur magit parika dia mainge; ma koko dia tatata varbat;

¹⁰ ma koko diat a loalong, diat a ve tar ika ra dovot na bala i diat, upi diat a vamong ra vartovo kai God, kada Tena Valaun, ta ra lavur magit parika.

¹¹ Tago ra varmari kai God i tar vana rikai, ma i kapkap ra varvalaun tadav ra tarai par,

¹² ma i vateten dat, upi dat a vue ra mangamangana pa i da ra lotu ma ra kaina mamainga da ra rakarakan a gunagunan, ma upi dat a minana, dat a takodo ma dat a kiki ati ra pia ma ra mangamangana kai ra lotu;

¹³ ma ba da ungunung pa ra magit na nurnur nina i ti doan, ma ra vinavana pangai kai ra minamar i ra ngala na God ma kada Tena Valaun Iesu Kristo;

¹⁴ nina i ga tul tar mule ure dat, upi na valaun dat kan ra lavur varpiam ma na vagongom pa ta vuna tarai upi kana iat, diat ba dia ongor upi ra lavur bo na pa-

palum.

¹⁵ Una tatike go ra lavur magit, ma una vargat tana, ma una varpit ma ra dekdek na varkurai. Ma koko ta tikai na piam iu.

3

A mangamangana kai ra te Kristo

¹ Una vanuk tar ia ta ra bala i diat upi diat a vamolo tar diat ta diat dia lua, ma ta diat ra umana tena varkurai, ma diat a torom, ma diat a ki na vaninara upi ra lavur bo na papalum,

² ma koko diat a tata kakaina ure ta tikai, koko diat a vartoto, diat a varmari vargil, ma diat a vaarike ra madu na bala i diat tadav ra tarai par.

³ Tago dat iat bula a umana lunga, amana da ga olole, ma da ga rara, da ga torom tadav ra lavur kaina ma mainga ma ra gugu vakuku, ma da ga ki ta ra varpam ma ta ra varngu, da ga milmilikuan, ma da ga milmilikuane vargiliiane dat.

⁴ Ma ba i tar vana rikai ra varmari ma ra varmaram kai God kada Tena Valaun tadav ra tarai,

⁵ i ga valaun dat ta kana varmari, vakir ure ra takodo na papalum da tar pait ia, ta ra niuu i ra kalamana kinakava iat mulai ma ra papalum na varvakalamanai kai ra Takodo na Tulungen,

⁶ nina i tar manga lingire taun dat, ure Iesu Kristo kada Tena Valaun;

⁷ upi, ba di tar vatakodo dat ta kana varmari, dat a

kakalai vada ra kini nunur upi ra nilaun tukum.

⁸ Go ra tinata i dovot muka, ma iau mainge upi una manga varvai dekdek tana, ba diat, dia nurnur tai God, diat a ongor upi diat a papait ra lavur bo na mangamangana. I tar boina go ra magit ma i topa diat ra tarai;

⁹ ma una vana kan ra lavur vartoto ure ra tinata na papaua, ma ra niluluk na vuna tarai, ma ra varpuapuai ma ra varngangar ure ra tinata na varkurai; tago pa dia varvair mamal, a lavur magit vakuku ka.

¹⁰ Ona ta tikai i mur ra enana vartovo, ba di ga vaura pit ia, una ole vue nam,

¹¹ tago u nunure ba nina i pait ra damana i rara, ma i varpam, ma i tibuna kure vakaina mule.

A mutuaina tinata na varvakapa

¹² Ba iau tulue Artemas piam, ba Tikiko, una ongor upi una vana tadav iau aro Nikopoli; tago iau tar kumkubu ba ina ki vue ra kilala na mudian abara.

¹³ Una tulue Sena, ra tena kabinana ta ra varkurai, ma Apolos upi dir a lua, ma koko dir a iba upi ta magit.

¹⁴ Ma boina ba kada tarai bula diat a vartovo upi diat a pait ra bo na mangamangana, upi na topa ra niiba ma upi koko diat a da ra davai malan.

¹⁵ Diat par ati piragu, dia vatatabe u. Una vatatabe

diat dia mari dat ta ra nur-
nur.

A varmari tadav avat par.

A BUK KAI PAULO RA APOSTOLO TADAV PILEMON

¹ Paulo, di tar vi ia ure Kristo Iesu, ma Timoteo tura i vevet, tadav Pilemon, nina ave mari ia, ma kaveve tena maramaravut,

² ma tadav Apia a tai vevet, ma Arkipo a talai vevet ta ra vinarubu, ma tadav ra ekelesia ta ra kubam:

³ A varmari tadav avat ma ra malmal tai God, Tama i dat, ma ra Luluai Iesu Kristo.

A varmari ma ra nurnur kai Pilemon

⁴ Iau pite varpa tadav kaugu God, ma iau vatang vatikene u ta kaugu niaring,

⁵ tago iau tar valongore ure kaum varmari, ma kaum nurnur ta ra Luluai Iesu, ma tadav ra umana tena gomgom par bula;

⁶ upi ra kiki na maramaravut i kaum nurnur na ongor muka, ta ra kabinana ure ra lavur magit par nam i ki tam tai Kristo.

⁷ Tago i ngala kaugu gugu ma kaugu ningo ure kaum varmari, turagu, tago u tar valagar pa ra bala i diat ra umana tena gomgom.

A nilul ure Onesimo

⁸ Io, a dovotina, i takodo piragu tai Kristo upi ina var-tuluai piram ma ra magit i topa ia,

⁹ ma iau lul vovo pa u ka ure ra varmari, tago iau

Paulo ra patuana, ma go di tar vi iau ure Kristo Iesu;

¹⁰ iau lul vovo pa u ure natugu, Onesimo, nina iau tar vangala ta ra agu vivi,

¹¹ nina ba amana pa i ga topa ta magit piram, ma go i topa u, ma i topa iau bula;

¹² ma iau tulue mule piram, i da iau tulue ra balagu iat;

¹³ iau ga mainge ke ba na ki piragu, upi na pait kaum papalum piragu ta go ra vivi na bo na varvai;

¹⁴ ma pa iau ga mainge ba na pait ia, tago pa iau ga nunure boko ra nuknukim; upi koko kaum varmari na da ra magit da vovo pa ia, ba na da ka ra magit u ga upi ia.

¹⁵ Kan go bar i ga vana boko kan u tana, upi una vatur vatukum vake;

¹⁶ vakir da ra vilavilau mulai, na lia ta diat ra umana vilavilau, da a vakak na turam, i vakak muka piragu, ma i manga vakak piram, ure ra palapakana ma ta ra Luluai bula.

¹⁷ Ona u nuk pa iau ba dor varbete, una vatur vake, ma na da u vatur vake iau.

¹⁸ Ba i tar vakaina u, ba kana ta kinail piram, una luk tar nam tagu;

¹⁹ iau Paulo, iau tar tumu ia ma ra limagu iat, ina bali ia; ma pa iau biti tam, ba pa u ga bali u boko tagu.

²⁰ Maia, turagu, boina ba ina gugu ure u ta ra Luluai; una valagar pa ra balagu tai Kristo.

²¹ Iau ga tutumu piram tago iau nurnur ta kaum

tinorom. ma iau nunure ba una pait lake bula nam iau tar vatang ia.

²² Ma una vaninare bula ta tika na pal upi ina va tana; tago iau nuk ia ba da tul tar iau ta vavat ure kavava niaring.

A mutuaina tinata na varvagai

²³ Epapras nina di ga vi ia bula ure Kristo Iesu, i vatatabe u;

²⁴ ma Marko ma Aristarko, ma Demas, ma Luka, ra umana talaigu ta ra palum.

²⁵ A varmari kai kada Lu-luai Iesu Kristo na ki ta ra tulungeam. Amen.

A BUK TADAV RA TARAI EBRAIO

*A tinata kai God tai
Natuna*

¹ God i ga tata amana ma ra ngie i ra umana propet ta diat ra umana patuana mangoro na pakana ma ta ra do na mangamangana,

² ma ta go ra e, i mur kakit, i tar tata ta dat tai Natuna, nina i ga kure ba na kale pa ra lavur magit par, ma ure nina bula i ga vaki ra lavur tataun par;

³ nina ba ra talapar i kana minamar, ma ra malalar i ra maukuana tuna, ma i tukal ra lavur magit parika ma ra tinata i ra dekdekina, ma ba i tar pait ot pa ra varvagomgom ure ra varpiam, i ga ki ta ra lime tuna ra King arama liu kakit.

*Natuna i lia ta ra umana
angelo*

⁴ Ma i ga lia muka ta diat ra umana angelo, tago i ga tar kale vake ra iang i manga boina vurakit ta go diat.

⁵ Tago i ga biti ta nuve ta diat ra lavur angelo ta tika na bung dari:

“U natugu,
Iau tar vangala pa u gori”?
ba dari:

“Iau Tamana ma ia natugu”?

⁶ Ma ba i tar kap vaarike mule ra luaina natuna uti ta ra rakarakan a gunagunan i biti dari: Boina ba ra lavur angelo kai God diat a lotu tadav ia.

⁷ Ma i biti ure diat ra lavur angelo dari:

“Nina i ga vaki kana umana angelo upi diat a da ra vuvu,

Ma kana lavur tultul upi diat a da ra biro na iap.”

⁸ Ma i biti ure Natuna dari:
“Kaum kiki na king, God, i tur vatikai ma pa na mutu;

Ma kaum buka na king i takodo, ma ia ra buka ure kaum varkurai.

⁹ U ga mari ra mangamangana takodo, ma u ga milikuane ra varpiam;

Ma kari go God, kaum God, i tar tap u

Ma ra dangi na gugu, upi una lia ta diat ra umana talaim tana.”

¹⁰ Ma dari:

“U Luluai, ta ra turpaina u ga vungvung ra vunapai ra rakarakan a gunagunan,

Ma ra bala na bakut ia ra kau na limam:

¹¹ Diat a tareng boko; ma u tur vavatikai;

Ma diat a maulana boko da ra mal;

¹² Ma una pipin diat da ra mal na tubatuba,

Ma da pait vaenana diat.mulai da ra mal;

Ma u, pa u enana ta tika na bung, ma kaum kilala pa na mutu.”

¹³ Ma vingaia i ga biti ure nuve ta diat ra lavur angelo dari:

“Una ki ta ra limagu tuna, tuk ta nam ra bung ba ina vadiop kaum lavur ebar upi ra ruarua na kakim”?

14 Vakir vang diat par a umana tulungen na mara-maravut uka, di ga tulue diat, upi diat a papalum maravut ure diat dia kale boko ra ni-laun tukum?

2

A mamat na varvalaun

1 Kari i topa dat ba dat a manga nuk pa ra lavur magit da tar valongore, kan dat a taggaga kan diat.

2 Tago ba ra tinata di ga tati ke ma ra ngie i ra umana angelo i ga tur padikat, ma ba i ga bali vapar ra lavur nirara ma ra niol bula;

3 dat a lop dave, ona da tavune ke go ra ngala na varvalaun? Nina ra Luluai i ga varvai lua tana, ma diat dia tar valongore, dia ga vadovot tar ia ta dat;

4 God bula i ga varvai maravut diat, ma ra lavur vak-ilang ma ra lavur magit na kinaian, ma ra lavur dekdek na papalum ma ra lavur tinabar na Takodo na Tulungen, vada kana mamainga iat.

A lualua na varvalaun

5 Ma pa i ga vamolo tar ra rakarakan a gunagunan ba na murmur ta diat ra lavur angelo, nina da varvai tana.

6 Ma i ga varvai dovot tai tika na pakana, i biti dari:

“Ava bar ra tutana pi una nuk pa ia?

Ba ra natu i ra tutana pi una maravut ia?

7 U ga vaki ia upi na ki ra paupau kilala ta ra kini i ikilik ta nam kai ra lavur angelo;

U ga vatoke ra minamar ma ra variru tana,

Ma u ga vaki ia upi na lua ta ra lavur papalum ai ra limam;

8 U ga vamolo tar ra lavur magit par ta ra vavai na kauna.”

Ma ba i ga vamolo tar ra lavur magit par tana, pa i ga vamolo valili ta magit. Ma go boko pa da gire ba di tar vamolo tar ra lavur magit par tana.

9 Ma da gire ke Iesu, nina di ga vaikilik pa ia ra paupau kilala ta ra lavur angelo, di tar vatoke ra minamar tana ma ra variru ure ra kinadik na minat, upi na kairane ra minat ure ra tarai par ta ra varmari kai God.

10 Tago i ga topa nina, ba ra lavur magit par i tur ure ma i vunapaina pa ta ra lavur magit par, nina ba i ga agur pa mangoro na natuna tadav ra minamar, ba na vako vakakit ra raprap ure kadia varvalaun ma ra kinadik.

11 Ma nina i varvagomgom, ma diat bula di vagomgom diat, dia vuna tai tikai ka; kari pa i vavirvir upi na vatang diat ba ra umana turana,

12 i biti ke dari:

“Ina vatang ra iangim pire ra umana turagu,

Ma ina kakailai ma ra pite varpa tadav iu livuan ta ra tarai na ekelesia.”

13 Ma go bula: “Ina nurnur tana.” Ma go bula: “Gire, iau go ma ra umana natugu God i ga tul tar diat tagu.”

14 Ma tago ra umana natuna dia vung ra paka i diat ma

ra gap, Kristo bula i ga vung dir damana; upi na vuna vue ma kana minat nina i ga tar vatur ra dekdek i ra minat, nam Satan;

¹⁵ ma upi na pala vue diat ba ra bunurut ure ra minat i ga vi diat ta kadia nilaun par.

¹⁶ Ma a dovotina pa i vatur maravut ra lavur angelo, i vatur maravut ra lavur bul mur tai Abaraam.

¹⁷ Kari go i ga topa ia upi diat a varogop ma ra tara na turana ta ra lavur magit par, upi na varmari ma upi ia ra dovot na tena tinabar ngalangala ure ra lavur magit kai God, ma upi na pait ra varporong ure ra varpiam kai ra tarai.

¹⁸ Ma tago i ga tar kairane ra varilam, na valaun valar pa diat ba ra varilam i tadav diat.

3

Iesu i lia ta dir ma Moses

¹ Io, avat a umana gomgom na turagu, avat ava tur maravut ta go ra varting marama ra bala na bakut, avat a nuk ot pa Iesu ra Apostolo ma ra Tena Tinabar Lualua ure kada papalum;

² nam i ga dovot tadav nina i ga tibe, varogop Moses i ga doyot ta ra kubana.

³ Tago di ga biti ure go, ba i ko upi na manga ngala kana minamar ta dir ma nam kai Moses, tago nam i pait ra pal, i ruru muka, ma ra pal iat pa i manga ruru.

⁴ Tago ra tarai dia pait ra umana pal tikatikai; ma God i pait vapar ra lavur magit.

⁵ Ma a dovotina Moses i ga dovot ta ra papalum na tultul ta ra kubana parika, upi a vakilang ure ra lavur magit da varvai boko tana namur,

⁶ ma Kristo, da natuna, i lua dovot ta ra kubana; ma dat a kubana, ba tumu da vatur vadekdek vake ra nur-nur ma ra langlang ta kada kini nunur tuk ta ra mutu-aina.

A ningo kai ra tarai kal God

⁷ Io, da ra Takodo na Tulungen i biti:

“Go ba ava valongore ra nilaina,

⁸ Koko avat a valeo ra bala i vavat, da ta ra varvakankan,

Varogop ta ra bung na varilam ta ra bil,

⁹ Ba ra umana tama i vavat di ga valamlam iau ma dia ga valar ot pa iau,

Ma dia ga gire kaugu papalum a ivat na vinvinun na kilakilala.

¹⁰ Io, iau ga kankanuane go ra taun tarai,

Ma iau ga biti: dia rara vatikai ta ra bala i diat;

Ma pa dia matoto pa ta kaugu mangamangana;

¹¹ Ma iau ga vavalima ta kaugu kankan dari:

‘Koko diat a olo ta kaugu ningo.’ ”

¹² Avat a varbalaurai, a tara na turagu, kan ra kaina ninunuk na varpiam na ki ta ra bala i tikai ta vavat, tago i vana kan ra launa God;

¹³ ma avat a vargat vargiliansane avat ra bungbung par tago di vatang ia boko

ba a Bung Gori; kan ra varvarara na varpian na valeo ra bala i tikai ta vavat; 14 tago da kakalai maravut Kristo, ona da vatur vapidikat vake ra turpa i kada nurnur tuk ta ra mutuaina; 15 ma ba dia bitbiti:

“Gori ba ava valongore ra nilaina,

Koko avat a valeo ra bala i vavat, varogop di ga pait ia ta ra varvakankan.”

16 Tago to ia diat nina dia ga valavalongor, dia ga nganggal ma ra kankan? Vakir diat par laka ba Moses i ga agure vairop diat kan ra gunan Aigipto?

17 Ma to ia diat i ga kankanuanane diat ra ivat na vinvinun na kilakilala? Vakir vang nam diat, dia ga varpian, ma dia ga mat ta ra bil?

18 Ma i ga vavalima ure to ia diat dari, ba pa diat a olo ta kana ningo? Vakir vang ure diat nam, ba pa dia nurnur?

19 Ma da nunure, dia ga mama olo, tago pa dia nurnur.

4

1 Io, tago a varvatading ure ra niolo ta kana ningo i tur boko, boina ba dat a burut kan ta tikai ta vavat na da i ki pit ika.

2 Tago a dovotina di ga ve ra bo na varvai tadav dat, varogop di ga pait ia ta diat; ia kaka ra tinata, dia ga valongore, pa i ga mal pa diat, tago pa i ga varpopoto ma ra nurnur ta diat dia ga valongore.

3 Tago dat, da nurnur, da olo ta nam ra ningo; varogop i ga biti dari:

“Da iau ga vavalima ta kaugukankan,

Pa diat a olo ta kauguningo. Ma a dovotina i tar par ra umana papalum papa ra vunapai na rakarakan a gunagunan.

4 Tago i ga biti ta tika na pakana ure ra valavuruana bung dari: “Ma God i ga ngo kan kana lavur papalum ta ra valavuruana bung.”

5 Ma ati bula:

“Koko diat a olo ta kauguningo.”

6 Ma tago i tur dari upi ta umana diat a olo, ma tago diat, di ga valongore value ra bo na varvai pa dia olo ta kadia varpian,

7 i ga vatang mule tika na bung, ma i ga tatike ta ra buk kai David, vailik boko namur, dari: “Gori,” varogop di ga tar biti lua:

“Gori, ba ava valongore ra nilaina,

Koko avat a valeo ra bala i vavat.”

8 Gala Iosua i ga vango diat, gala pa na vatang ta enana bung mulai.

9 Kari i tur valili boko ra ningo ure ra tarai kai God.

10 Nam i ga tar olo ta kana ningo, i tar ngo ta kana papalum, da God bula i ga ngo kan kana iat.

11 Io, i boina, ba dat a ongor upi dat a olo ta nam ra ningo, kan ta tikai na bura da ra valavalar i nam ra varpian.

¹² Tago ra tinata kai God i laun, ma i dekdek, ma i manga ngangar, ma i lia ta ra pakat na vinarubu i ngiene vartalai, ma i poko kutu ra tulungea i dat ma ra bala i dat, i gobol ra varvarpakan ma i ruk ta ra bala na ur ma i kure valar pa ra lavur nin-unuk ma ra lavur mamainga ta ra bala i dat.

¹³ Ma pa ta magit di ga vaki ia ba pa i tur kapa ta ra mata i God; a lavur magit par i tapala ma i tur langalanga bula ta ra ura kiau na mata i nina i kure dat.

Iesu a lia na tena tinabar ngalangala

¹⁴ Ma tago kadat a ngala na tena tinabar lualua, nina i tar olo urama ra bala na bakut, Iesu, Natu i God, i boina ba dat a vatur vapatuan vake ra lavur magit da nurnur tana.

¹⁵ Tago vakir kadat a tena tinabar lualua ba pa i mari dat ure kada binilua; a lavur varilam par i ga tadav ia, da i tadav dat, ma pa kana ta varpam.

¹⁶ Kari i boina ba dat a vana tadav ra kiki na varmari ma ra ngala na nurnur, upi dat a alube pa ra bala marmari, ma upi dat a gire tadap ra varmari ba na mar-avut dat ona da ki na niiba.

5

¹ Tago diat par a lavur tena tinabar lualua, ba di pilak pa diat ta ra tarai, di tibe diat ure ra tarai ma ure ra lavur magit kai God, upi diat a tul tar ta umana tinabar ma ra varporong ure ra varpam;

² diat, ba diat a mari valar pa diat dia tabobo ma diat dia rara, tago ra binilua i tur kikel bula diat;

³ ma tago i damana di kure tar diat, ba diat a varporong ure ra varpam, ure ra tarai ma ure diat mulai.

⁴ Ma pa ta tikai i tak vakuku pa go ra variru; ia kaka God i tibe tar ia, varogop tai Aron.

⁵ Ma damana bula Kristo, pa i ga tibuna vangala pa mule upi na tena tinabar lualua, ia kaka nina i tar biti tana dari:

“U Natugu, iau tar vangala pa u gori;”

⁶ da kana tinata tai ta ra pakana:

“U a tena tinabar tukum, Varogop Melkisedek.”

⁷ Nina ba ta ra lavur bungbung i ga ki ma ra palapakana i ga tar tul tar kana niaring ma kana nilul vovo ma ra dekdek na tinangi ma ra lur na matana pire nina ba na ga valaun valar pa ia kan ra minat, ma di ga torom tana, tago i pait ia ma ra variru tadav God;

⁸ ma i ga vartovo ta ra tinorom ta ra lavur magit i ga kairane; ma a dovotina ia Natuna.

⁹ Ma tago i ga tadav ra tukuna, i vuna pa ta ra varvalaun tukum pire diat parika dia toratorom tana;

¹⁰ ma God i vatang pa ia ba a tena tinabar lualua varogop Melkisedek.

A tinata na varvalai ure ra vinavana irai

11 A do na magit boko ure upi avet a varvai tana, ma i dekdek upi avet a pala mal ra kukuraina, tago ra talinga i vavat pa i kapa.

12 Tago i peal kavava umana bung na vartovo ma gala na topa ia upi avat a umana tena vartovo, ma go, ava kaina upi ta tikai na tovo mule avat ra vunapai ra tinata kai God; ma ava kaina boko upi ra polo na u, ma pa i tale avat ra dekdek na nian.

13 Tago nina i mome ke ra polo na u, a kuramana boko, ma pa i kabatau ta ra vartovo na mangamangana takodo.

14 Ma ra dekdek na nian i topa diat dia tar patuan, nina diat ba i tale diat, upi diat a nailam ra magit i boina ma ra magit i kaina, tago dia tar vala vartovo.

6

1 Io, dat a vana boko kan ra vunapai ra vartovo kai Kristo, upi dat a tadap ra kini i ko vurakit; ma koko dat a vungvung mule ra vunapai ra nukpuku ure ra lavur papalum dia mat ika, ma ra nurnur tai God,

2 ma ra vartovo ure ra baptaiso, ma ra papalagur na lima, ma ra tinut mulai kan ra minat, ma ra varkurai namur.

3 Ma go ra magit da pait ia boko, ona God i tul tar ia.

4 Ma ona diat ba di tar vakapa diat, ma dia tar valar kilang ra vartabar marama ra bala na bakut, ma dia tar vatur vake ra Takodo na Tullungen,

5 ma dia tar valar kilang ra bo na tinata kai God, ma ra dekdek i ra nilaun namur,

6 ona dia bura mulai kan ia, i dekdek kakit upi da pait vakalamane mule diat ta ra nukpuku; tago diat iat dia vakaina mule diat dari, dia ot vakalamane ra Natu i God ta ra bolo, ma dia vuna ba ia ra magit na varkulumai ta ra mata i ra tarai.

7 Tago God i vadoane nam ra pia i mome pa ra bata nina i bura milat i tar tana, ma i vakubur ra davai ba i topa diat dia ipuk ia;

8 ma nam ra pia ra kait i tavua tana ma ra lavur kaina davai, da vue vakakit ia, ma i maravai da bor vakakaina; ma a mutuaina, ba da tun vue.

9 Ma avat, ra umana vakak, a dovotina ave nunure ta umana bo na magit pire vavat, a umana magit dia varagur ma ra varvalaun.

10 Tago God a tena takodo, ma pa na valubane kavava papalum ma ra varmari ava ga ve tar ia tadav ra iangina, tago ava ga balaure diat ra umana tena gomgom, ma i tuk tar gori.

11 Ma ave mainge tuna ba avat par, tikitikai, avat a vaarike ra nirut damana upi na ot i tuna ra kini nunur tuk ta ra mutuaina;

12 upi koko avat a talanguan, ma avat a kap lap nam diat, dia tar kale ra umana varvatading ure ra nurnur ma ra kini vovovon.

A dovot na vatading kai God

13 Tago ba God i tar vatading Abaraam, pa i vatang valar pa ta tikai i ngala, ma i ga vatang mule ke iat ta kana vavalima,

14 ma i biti: “A dovotina ina manga vadoane u, ma ina vapeal vakakit u.”

15 Ma ba i ga ki vovovon pa ia, i ga alube pa ra magit di ga vatading tar ia tana.

16 Tago ona ra tarai dia vavalima dia vatang ra magit i ngala; ma dia vapar vue kadia lavur vartolo ma ra vavalima upi na patuan.

17 Io, damana God, ba i ga mainge upi na manga ve tar ia ra varkurai ba pa di pukue mule ta diat dia kale ra varvatading, i ga vot pa ia ma ra vavalima;

18 ma ure ra ura magit, nina pa di pukue valar pa ia, ma i dekdek kakit upi God na vaongo ure dir, dat a alube pa ra ngala na varvargat; dat, da tar takap bakit, upi dat a vatur vake ra kini nunur nina di tar vung ia ta ra luaina mata i dat;

19 nam ra kini nunur da vatur vake da ra vakai ure ra tulungea i dat, i dovot ma i dekdek, ma i ruk vurakit ta nam ra pakana ba ra mal na rurua kutu i ive boko kan dat;

20 nam ra pakana kada lualua Iesu i ga ruk tana ure dat, tago i tar tena tinabar lualua tukum varogop Melkisedek.

7

Melkisedek, ra tena tinabar

1 Ma go ra Melkisedek, a king Salem, a tena tinabar kai God Liu Muka, nina i ga totongo upi Abaraam ba i talil mulai ta nam ra bung i ga ubu diat ra umana king tana, ma i tata vadoane pa ia,

2 ma Abaraam i ga tibe tar ia tana titatikai ta ra vinvinun ta ra lavur magit parika (tago a luaina kukurai ra iangina, A king ure ra mangamangana takodo, ma namur, A king Salem, a kukuraina, A king na malmal;

3 pa di nunure tamana, ba nana, ba kana vuna tarai, pa ta turpai kana kilala ma pa i mutu kana nilaun, di tar varogopane upi na da ra Natu i God), ia nam i tur upi na tena tinabar tukum.

4 Avat a nuk pa go ra ngala na tutana, tago Abaraam, ra patuana, i ga tul tar ia tana titatikai ta ra vinvinun ta ra lavur tabarikik i ga rara pa ia.

5 Ma a dovotina di ga var-tuluai pire diat ra umana natu i Levi, dia pait ra papalum na tena tinabar upi diat a kale pa ra tiniba tai ra tarai da ra varkurai tana, ma ta diat muka ra umana tura i diat, dia ga arikai ta ra livua i Abaraam;

6 ma nina ba di biti ba a enana kana vuna tarai i tar vatur vake ra tiniba na tabarikik tai Abaraam, ma i tar tata vadoane nam di ga tul tar ra varvatading tana.

7 Ma pa da pue vue go, ba nina i ngala i tata vadoane ra ikilik.

⁸ Ma ati, diat dia matmat dia vatur vake ra tiniba; ma ta nam, tikai ba di varvai dovot tana, ba i lalaun.

⁹ Ma da biti ke dari: Levi bula, nina i vatur vake ra tiniba, dir ma Abaraam, dir ga tul tar ra tiniba;

¹⁰ tago i ga ki ta ra livua i tamana, ba dir varkuvo ma Melkisedek.

¹¹ Ma ona i ga ot kakit ra kini ure ra papalum na vartabar kai ra tarai Levi (ta go ra vuna di tul tar ra tiniba na varkurai ta ra tarai), upi ra ava ta ra tika na tena tinabar varogop Melkisedek na vana rikai bula, ma pa da vatang ia ba na varogop Aron?

¹² Tago ona di kia vue ra papalum na vartabar, da kia vue bula ra tinata na varkurai.

¹³ Ma nina, di tatike go ra lavur magit ure, i enana kana vuna tarai, nam ba pa ta ta diat i ga kudakudar ta ra uguugu na vartabar.

¹⁴ Tago i tar pada muka ba kada Luluai i ga tavua rikai ta diat ra tarai Iuda; nam ra vuna tarai Moses pa i ga tatike ta magit tana ure ra kini na tena tinabar.

Tika na enana tena tinabar da Melkisedek

¹⁵ Ma i manga kapa vurakit, ona tika na enana tena tinabar i tar arikai varogop Melkisedek,

¹⁶ nina di ga vaki ia, vakir da ra varkurai ra pia, dir vardada ka ma ra dekdek i ra nilaun tukum;

¹⁷ tago di tar varvai tana dari:

“U a tena tinabar tukum Varogop Melkisedek.”

¹⁸ Ma di tar vamut vue ra vartuluai i ga lua, tago i bilua ma pa i ga topa ta magit;

¹⁹ (tago pa ta magit i ga ot kakit ure ra tinata na varkurai), ma di ga vaarike ra nurnur, i lia ta dir, ia nam da kakari maravai tadav God tana.

²⁰ Ma tago vakir di ga vaki vakuku ia ba pa ta vavalima,

²¹ (a dovotina, diat ra lavur tena tinabar di ga vaki diat ma pa ta vavalima tana; ma go di tibe ma ra vavalima iat kai nina i tar biti tana dari:

“A Luluai i tar vavalima ma pa na nukpuku:

U a tena tinabar tukum”);

²² i dovot muka ba Iesu a vuvung varirap ure ra kunubu i manga boina iat.

²³ Ma a dovotina di tar vaki mangoro na tena tinabar, tago a minat i tur bat diat upi koko diat a ki tukum;

²⁴ ma go nina, tago i tur tukum, pa dir varvarkia ma ta tikai ta kana papalum na tena tinabar.

²⁵ Kari go na pait valar pa ia upi na valaun vakakit diat, dia tadav God tana, tago i laun vatikai upi na araring tadav God ure diat.

²⁶ Ma i tar topa ia muka upi kada ta tika na tena tinabar dari, ta tikai ba i gomgom, a tena varmari, ta tikai ba pa i dur, diat a enana varbaiai ma ra umana tena varpiam, ta tikai ba di tar vaki ia upi na lia vurakit ta ra lavur magit ra bala na bakut;

²⁷ ma pa na tul tar ra varporong ra bungbung, lua ure

kana varpiam iat, ma namur ure nam kai ra tarai, varogop nam ra lavur tena tinabar lualua; tago i tar vakopono pait ia, ba i ga tul tar ia iat mulai.

²⁸ Tago ra tinata na varkurai i vaki ra tarai dia bilua upi diat a tena tinabar lualua; ma nam ra tinata na vavalima, nina i ga arikai namur ta ra tinata na varkurai, i ga vaki Natuna, nina i ko vurakit ma pa na mutu.

8

Iesu kada tena tinabar

¹ Ma ta nam ra lavur magit da tatike, go ia ra ngala: Kada ta tika na tena tinabar lualua damana, ma i tar ki ta ra lime tuna ra kiki na king kai ra ngala na Luluai arama ra bala na bakut,

² a tultul ta ra pal i gomgom, ma ta ra pal tabu tuna, nina ba ra Luluai iat i ga vatur ia, ma vakir ra tarai.

³ Tago diat par a lavur tena tinabar, tikitikai, di vaki diat upi diat a tul tar ra vartabar ma ra varporong; kari i topa ia ure go ra tena tinabar lualua ba kana ta magit bula upi na tul tar ia.

⁴ Ma gala i ki ati ra pia, gala pa na tena tinabar muka, tago ta ra umana tena tinabar dia tar ki upi diat a tul tar ra vartabar da ra tinata na varkurai;

⁵ go diat, dia torom ta nam ba i da ra malalar i ra lavur magit arama ra bala na bakut, vada God i ga vateten Moses ba i ga vaninara upi na pait ra pal tabu; tago i biti

dari: “Una gire, pi una pait ra magit parika, varogop ma ra malalar di ga ve tar ia tam ta ra ul a luana.”

⁶ Ma go i tar alube pa ra papalum i lia, tago i tar mal tar ra kunubu i lia, nina di tar vatur ia ma ra tinata na varvatading i lia vurakit.

⁷ Tago gala ra luaina kunubu i ga tar ko vurakit, gala pa da tikan mulai upi ta vauruana.

⁸ Tago i ga pit diat ma i ga biti dari:

“Gire, ra Luluai i tar biti, ba a umana bungbung diat a pot,

Ba avet a pait ta kalamana kunubu tana ma diat ta ra kuba i Israel ma ra kuba i Iuda;

⁹ Ma pa na da nam ra kunubu ave tar pait ia ma ra umana tama i diat ta nam ra bung iau ga ben vairop diat ta ra gunan Aigipto;

Tago pa dia ga tur padikat ta kaugu kunubu,

Ma iau ga lingan kan diat, ra Luluai i biti.

¹⁰ Ma i dari ra kunubu ba avet a pait ia ma diat ta ra kuba i Israel

Ba i tar par nam ra e, ra Luluai i biti:

Ina poe kaugu lavur vartuluai ta ra nuknuk i diat,

Ma ina tumu diat ta ra bala i diat;

Ma iau kaka kadia God,

Ma diat kaugu tarai;

¹¹ Ma diat dia bartalaina ma diat dia barturana pa dia tovo vargiliiane mule diat dari: Una nunure ra Luluai;

Tago diat par diat a nunure iau, diat dia ikilik ma diat dia ngala.

¹² Tago ina mari diat ta kadia nirara, ma kadia lavur varpam ina nuk vue muka.”

¹³ Ma tago i biti dari: “A kalamana kunubu,” i tar vamaulana ra luaina. Ma ra magit i papait na maulana ma i vailik tana, i maravai ba na panie kakit.

9

A nilotu ati ra pia ma arama ra bala na bakut

¹ A dovotina ta umana mangamangana ai ra lotu, ma a pal tabu da ra mangamangana ra pia, dia ga tur bula ta ra kunubu lua.

² Tago di tar pait ra pal tabu, ra luaina, a turtur na birao i ga tur tana, ma ra vuvung na nian, ma ra gem na ginigira nina di vatang ia ba a pakana tabu.

³ Ma maro iat ta ra vauruana mal na rurua kutu, a pal tabu nina di vatang ia ba, a Pakana i Tabu Kakit;

⁴ a la na goled ure ra mi i tur tana, ma ra bok na kunubu di vung vapetep tar ra goled ta ra lavur papar parika tana, ma ra la na goled, nina di vung ra mana tana, i va ta ra balana, ma ra buka kai Aron, nina i ga ibul, ma ra pal a vat ai ra kunubu;

⁵ a ura angelo na minamar dir tur marama liu tana, dir vamaur taun ra uguugu na varporong; ma gori i dekdek upi da varvai tikatikai ta go ra lavur magit.

⁶ Ma tago di tar vaninare vapar go ra lavur magit a umana tena tinabar dia rukruk vatikai ta ra luaina pal tabu, upi diat a papait ra lotu;

⁷ ma ta ra vauruana ra tena tinabar lualua i ga ruk varkolono, tikatika na bung ta ra kilakilala, ma i kap ra gap, ma i tul tar ia ure ia iat mulai, ma ure ra umana nirara kai ra tarai;

⁸ damana ra Takodo na Tulingen i ve tar go ra magit, ba pa di vaarike bulu boko ra nga ta ra pakana pal i tabu kakit, tago i tur boko ra luaina pal tabu;

⁹ nina ba a malalar ika ure ra e go gori; a e ba di tul tar ra vartabar ma ra varporong tana, nina ba pa i vagomgom valar pa ra tena lotu, da i topa ra varkurai na bala,

¹⁰ tago i kure tar diat (varurung ma ra nian ma ra nimomo ma ra lavur vargi) da ra lavur mangamangana ra pia, tuk ta nam ra bung ba na vut boko ra kilala na minamal.

¹¹ Ma ba Kristo i tar pot, a ngala na tena tinabar lualua kai ra lavur bo na magit nina di tar vaarike, ta ra pal tabu i ngala ma i lia vurakit, nina ba pa di pait ia ma ra lima, a kukuraina dari, ba vakir kai go ra vavaki,

¹² i tar vakopono ruk ta ra pakana i tabu kakit, ma vakir bula ma ra gapu i ra me ma ra nat na bulumaku, ma ra gapuna iat, ma i tar pait valar pa ra varkul tukum.

¹³ Ma ona i topa ra gapu i ra

me ma ra bulumakau, ma ra kabu i ra nat na bulumakau a tana, nina di pikire tar ia ta diat dia dur, upi na gomgom ra paka i diat,

¹⁴ a gapu i Kristo, nina i ga tul tar mule tai God ure ra Tulungen ba pa na mutu, ma pa ta pakana dur tana, na dur valar vue ra lavur papalum vakuku ta ra bala i dat, upi dat a torom ta ra launa God.

¹⁵ Kari go i tar tena varvamlal ta ra kalamana kunubu, upi diat di ga oro pa diat, diat a vatur vake ra varvatading ta ra tiniba ba pa na mutu, ure ra vinirua na varporong ure ra mangamangana nirara di ga pait ia ta ra kunubu lua.

¹⁶ Ma ba ta kunubu go kari, i topa ia ba na mat lua nina i ga pait ra kunubu.

¹⁷ I tur dekdek ra kunubu, ona nina i pait ia i ga tar mat; ba i laun boko, pa i tur dekdek.

¹⁸ Kari pa di vadoane vakuku ra luaina kunubu, ure ke ra gap iat.

¹⁹ Tago ba Moses i tar vatang vapar ra lavur varvatuai tadav diat a tarai par da ra varkurai i ga tak pa ra gapu i ra nat na bulumakau ma ra me, ma ra tava, ma ra ivuna sip i meme, ma ra isop, ma i ga pikire tar ia ta ra buk, ma ta ra tarai par,

²⁰ ma i biti dari: "Go a gap ure ra kunubu nina God i ga kure tar ia ta vavat."

²¹ Ma i ga pikire bula ra gap ta ra pal tabu ma ta ra lavur la na lotu par bula.

²² Ma i maravai ba di vagomgom ra lavur magit ma ra gap, upi na da ra tinata na varkurai; ma gala pa i talingir ra gap, gala pa ta punpun vue ai ra varpam.

A tinabar i Iesu i pun vue kada kaina mangamangana

²³ Kari di ga kure tar ia, upi da vagomgom ia damana ra malalar i ra lavur magit arama ra bala na bakut; ma ra lavur magit i tuna arama ra bala na bakut da vagomgom diat ma ra umana varporong dia boina kakit ta nam diat.

²⁴ Tago Kristo pa i ga ruk ta ra pakana i tabu, di pait ia ma ra lima, ma ra malalar i ka ra dovotina, i ga ruk ta ra bala na bakut iat, upi na tur rikai gori, ta ra luaina mata i God ure dat;

²⁵ ma vakir i ruk bula upi na tul tar milate mule, da ra tena tinabar lualua i ruk ta ra pakana i tabu ta ra kilakilala ma ra gapu i ra enana mangana;

²⁶ gala damana, gala na tar peal kana vinirua papa ra vunapai ra rakarakan a gunaganan; ma go i ga vakopono vana rikai ta ra mutuai ra umana tataun upi na kap vaire vue ra varpam ma ra varporong, nina ba ia iat.

²⁷ Ma da di tar kure ba ra tarai diat a vakopono mat, ma namur a varkurai;

²⁸ damana bula ra Kristo, di tar vakopono tul tar ia upi na puak pa ra varpam kai ra mangoro; ma a vauruana pakana na vana rikai pire

diat dia ki ung pa ia upi ra varvalaun; ma pata ure ra varpiam.

10

¹ Tago ra tinata na varkurai i kap ika ra malur i ra lavur bo na magit ba na ga vana rikai, ma vakir a dovot na malalar i ra lavur magit, ma pa na vatakodo vakakit diat dia tadav ia ma nam ra lavur varporong dia ga tul tar diat vatikai ta ra kilakilala.

² Gala dia ga pait valar pa ia, gala pa da tul tar mule diat, tago ra umana tena lotu, ba di tar vakopono vagomgom diat, a nuknuk i diat pa na takun mule diat ma ra varpiam.

³ Ta nam ra lavur varporong di nuk pa mule ra varpiam ta ra kilakilala.

⁴ Tago pa i topa ra gapu i ra bulumakau ma ra me upi na tak vue ra varpiam.

⁵ Kari ba i vana uti ta go ra rakarakan a gunagunan, i biti dari:

“A varporong ma ra vartabar pa u ga mainge,
Ma u tar vaninare ta pakagu;

⁶ A vartabar di tun ia ma ra varporong ure ra varpiam, u, pa u ga gugu tana;

⁷ Ma iau ga biti: Gire, iau tar pot (di tar tutumu ure iau ta ra pinipin na buk)

Upi ina pait ot pa kaum mamainga, God.”

⁸ Da i ga tatike lua: A varporong ma ra vartabar, ma ra vartabar di tun tar ia ma

ra varporong ure ra varpiam pa u ga mainge, ma pa u gugu tana (nina di tul tar diat upi na da ra tinata na varkurai),
⁹ ma i ga biti: Gire, iau tar pot upi ina pait ot pa kaum mamainga. I tak vue ra luaina, upi na vatur vadekdek ra vauruana.

¹⁰ Ma di tar vagomgom dat ta go ra mamainga, ure ra paka i Iesu Kristo nina di ga vakopono tul tar ia.

¹¹ Ma diat par ra umana tena tinabar dia tur ma dia papalum ra bungbung, ma dia tultul tar milate ra kopono varporong, nam i mama pun vue ra varpiam.

¹² Ma nina, ba i tar tul tar ra kopono varporong upi na tur tukum ure ra varpiam, i ga ki ta ra lime tuna God;

¹³ ma papa ta nam ra bung i ungunung pa ia ba da vung kana lavur ebar upi a ruarua na kauna.

¹⁴ Tago ta ra kopono vartabar i tar mal ot vatukum pa diat, dia tar vagomgom vakakit diat.

¹⁵ Ma ra Takodo na Tulungen bula i ve vadovot dat, tago i tar biti lua:

¹⁶ “Go ra kunubu iau ma diat, avet a pait ia,

Ba i tar par nam ra lavur bung, ra Luluai i biti:

Ina poe kaugu vartuluai ta ra bala i diat,

Ma ina tumu tar diat ta ra nuknuk i diat”; ma go bula namur:

¹⁷ “Ma kadia varpiam ma kadia mangamangana milmilikuan ina nuk vue muka.”

18 Ma ona di tar pun vue nam ra lavur magit, pa ta varporong mulai ure ra varpiam.

Dat a kakari maravai pire God

19 Kari a tara na turagu, tago da rurung upi ra niruk ta ra pakana pal i tabu vurakit ure ra gapu i Iesu,

20 ta ra nga, a kalamana ma a launa, nina i tar mal ot pa ia ure dat, ta ra mal na rurua kutu, ia nam ra palapakana iat;

21 ma tago kadat a tena tinabar ngala ure ra kuba i God;

22 dat a kakari maravai ma ra dovot na bala i dat ma ra ngala na nurnur, ba di tar pipikirai tar ta ra bala i dat ma i langalanga ta ra kaina varkurai na bala, ma ba di tar puk ra paka i dat ma ra barabara na tava;

23 ma dat a vatur vadekdek vake ra tinata na kini nunur ma koko ra nidadadar; tago nina i vatading tar ia i tar dovot;

24 upi dat a nuknuk vargilians pa dat, upi dat a vangangap dat ta ra varmari ma ra bo na papalum;

25 ma koko dat a vung vue kada kivung da ra mangamangana kai ta umana, upi dat a varvargat vargil muka; ma dat a ongor tana, tago da gire i tia maravai ra bung.

26 Ma ona da ga tar vatur vake ra minatoto ta ra dovotina, ma dat a gugu upi ra varpiam, pa ta mulai ra varporong ure ra varpiam,

27 ia kaka ra kini na bunurut upi ra varkurai, ma ra karangap na iap, nina ba na vaimur vue ra umana ebar.

28 Nina i ga piam ra vartuluai kai Moses, i virua ta ra tinata kai ra urua ba a utul a tena vartakun, ma pa da mari ia.

29 Ava ra nuknuk i vavav? Pa na manga ngala vang ra balbali tadav nina i ruarua taun ra Natu i God ma ra kauna, ma i nuk ia ba ra gap ure ra vamading a magit vakuku, nina di ga tar vagomgom ia me, ma i vul vatagiliman ra Tulungea i ra varmari?

30 Tago da tar nunure nina i ga biti: "Kaugu ka ra varobo, iau kaka ina babali." Ma dari bula: "Ra Luluai na kure ra taraina."

31 la ra magit na bunurut tuna ba da tul tar dat ta ra lima i ra launa God.

32 Ma avat a nuknuk pa ra umana bung lua, nina di ga tar vakapa avat i tana, ma i tup avat i tana ra ngala na vinarubu ma ra lavur kinadik;

33 tikai, tago di ga vaki tar avat upi a magit na ginigira ure ra lavur varvul ma ra varvakadik; ma ta ra tikai, tago ava ga bartalaina ma diat dia ga damana.

34 Ma ava ga mari diat, di ga vi diat, ma ava ga gugu ba di ga ra vue kavava tabarikik, tago ava ga nunure ba kavava ta enana tabarikik i manga boina ma na tur tukum.

35 Koko avat a vue kavava nurnur, tago na ngala tana ra

vapuak.

³⁶ I topa avat ra kini vovovon, upi, ba ona avat tar pait ra mamainga kai God, avat a vatur vake ra vamading.

³⁷ “Tago a ik ika boko, Ma nina ba na vana rikai na pot muka, ma pa na vavuan.

³⁸ Ma ra tena takodo na laun ta ra nurnur;

Ma ona na talil mulai, a tulungeagu pa na mainge.”

³⁹ Ma dat, pa da vardada ma diat, dia talil mulai ma di virua; da vardada ka ma diat, dia nurnur upi ra varvalaun ure ra tulungea i diat.

11

A nurnur

¹ A nurnur ia ra patuan na nuknuk ure ra magit da ki unguung pa ia ma ra kini nunur, ra ninunuk ot ure ra lavur magit pa da gire.

² Tago ta go ra magit ra umana patuana lua dia ga rararang tana.

³ Ta ra nurnur da nunure ilam ba ra tinata kai God i ga pait ra lavur tataun, ma damana ra lavur magit da gire pa di ga pait diat ma ra lavur magit da gire.

⁴ Ta ra nurnur Abel i ga tul tar tai God ra varporong i manga boina ta nam kai Kain, ma i ga vatur vake ra varveai tana ba ia ra tena takodo, tago God i ga varvarvai ure kana vartabar; a dovotina i tar mat, ma i tatata boko tana.

⁵ Ta ra nurnur di ga tak vakari pa Enok upi koko na

gire ra minat; ma pa di na mule, tago God i ga tak vakari pa ia; ma tago ba pa di ga tak vakari pa ia boko i ga vatur vake ra varvai ba God i ga manane;

⁶ ma ona pata nurnur i dekdek tuna upi na manane dat; tago i topa nina i vana tadav God ba na kapupi ia, ba i laun, ma ba na vapuak diat, dia ongor ma ra tinikan upi ia.

⁷ Ta ra nurnur Noa, ba God i ga vaale ure ra lavur magit ba na arikai boko, i ga vaninare ra parau ta ra variruru tadav God upi na valaun ra taraina; ure ra dari i ga kure vakaina ra rakarakan a gunagunan, ma i ga kale tana ra varvatakodo i vuna ta ra nurnur.

⁸ Ta ra nurnur Abaraam, i ga torom ba di ga oro pa ia upi na vana ta ra gunan nina ba na kale boko; ma i vana pa, ma pa i nunure ra gunan ba na vana tana.

⁹ Ta ra nurnur i ga ki da ra vaira ta ra gunan di ga vatading tar ia, i ga ki ta ra pal na mal, Isak bula ma Iakob dital, nina dital kakalai ta ra kopono vamading;

¹⁰ tago i ga kiki pa ra pia na pal, nina ba ra vunapaina tana, God iat i ga vatur ia ma i ga pait ia.

¹¹ Damana Sara i ga vatur ra niongor ta ra nurnur upi na lalau pa ra bul, ma a dovotina i ga tubuan, tago i ga nuk pa ia, ba nina i ga vatading ia, i dovot;

¹² kari a do muka da ra lavur tagul arama liu, ma da

bula ra veo ra valvalian, ba pa di luk valar pa ia, dia ga tavua rikai tai tikai, ma nina i da ra minat.

¹³ Diat par go dia ga mat ta ra nurnur, ma vakir di ga vatur vake ra lavur magit di vamading me, dia ga gire ke diat maro vailik ma dia ga oro vatatabai diat, ma dia varvai ure diat iat,, ba dia ki na vaira ka ma dia vanavana ka ati ra pia.

¹⁴ Ma diat, dia tatata dari dia vaarike tana ba dia tikan upi kadia ta gunan.

¹⁵ Ma gala di ga nuknuk pa nam dia ga vana kan ia gala pa na dekdek upi diat a talil mulai upi ia.

¹⁶ Ma go dia mainge tikai i ko vurakit, nam marama ra bala na bakut; ma God pa i vavirvir upi da vatang ia ba kadia God; tago i tar vaninare tika na pia na pal ba kadiat.

¹⁷ Ta ra nurnur Abaraam, ba di ga valar ia, i ga tul tar Isak; maia, ma nina i ga vatur vake ra vamading ma ra gugu, i ga tul tar natuna, a kavakake. ke;

¹⁸ nina iat di ga biti ure: A vuna tarai Isak iat da vatang ia ba kaum vuna tarai;

¹⁹ ma i ga nuk ia, ba pa i dekdek tadav God upi na vatut pa ia, maia, ma kan bula ra minat; ma i varogop ba i vatur vake mule damana.

²⁰ Ta ra nurnur Isak i ga tata vadoane Iakob ma Esau, ure ra lavur magit nina ba diat a arikai boko.

²¹ Ta ra nurnur Iakob, ba i to na mat, i ga tata vadoane

ra ura natu i Iosep; i ga lotu, ma i ga ruru ura ma kana buka.

²² Ta ra nurnur Iosep, ba i to na mat, i ga varvai ure ra vinavana kai ra umana natu i Israel; ma i vartuluai ure ra uruna.

²³ Ta ra nurnur, ba di tar kava Moses, a ura tavuna dir ga ive a utul a gai, tago dir gire ba a bo na bul; ma pa dir burut ta ra vartuluai kai ra king.

²⁴ Ta ra nurnur Moses, ba i ga barmana boko, i ga ole upi da vatang ia ba dir nana ma natu i Parao;

²⁵ i ga pilak pa ra kinadik upi na kairane varurungane ma diat ra tarai kai God, ma koko na gugu vakuku ta ra varpiam ure ta umana bung;

²⁶ i ga nuk ia ba ra milmlikuan ure Kristo ia ra ngatngat na magit, ma ra lavur tabarikik kai Aigipto pata; tago i ga nuk pa ra vapuak tana.

²⁷ Ta ra nurnur i ga lop kan ra gunan Aigipto, ma pa i ga burut ta ra kankan kai ra king; tago i ga ongor da i tar gire nina ba pa di na ia.

²⁸ Ta ra nurnur i ga pait ra lukara na bolo lake, ma ra pikire gap, kan nina i ga doko diat ra umana luaina bul na bili vakaina diat.

²⁹ Ta ra nurnur dia ga bolo ta ra Ta Meme da ta ra pia tuna; ma ba ra umana te Aigipto dia valar ra vinavana damana dia kongo ko.

³⁰ Ta ra nurnur i ga tarip ra liplip Ieriko, ba di tar tur kikal ia a lavurua na bung.

³¹ Ta ra nurnur ra igoro

na vavina Raab pa i ga virua varurung ma diat dia ga varvarpiam, tago i tar onge diat ra umana tena kilao ma i tar vango diat.

³² Ma ava mulai ina biti? Na vavuan vurakit ba ina varvai ure Gideon, ma Barak, ma Samson, ma Iepta; ma David bula ma Samuel, ma diat ra umana propet;

³³ nina diat dia vamolo ta umana vuna gunan ta ra nurnur, dia ga pait ra takodo na mangamangana, dia vatur vake ra umana vaming, dia paum bat ra ngie i ra umana leon,

³⁴ dia pun ra dekdek i ra iap, dia laun kan ra ngan-gar na pakat na vinarubu, dia vadekdek mule diat ba dia tar bilua, dia dekdek ta ra vinarubu, dia korot diat ra lavur loko na tarai na vinarubu kai ra umana enana.

³⁵ Ta umana vavina dia vatur vake kadia umana minat tai ta tinut mulai kan ra minat; ma ta umana dia manga vakadik diat, ma dia ole ke ra varvalaun; tago dia mainge ra tinut mulai nina i manga boina;

³⁶ ta ra umana i tup diat ra varkulumai ma ra varvirit, maia, ma ra vivi bula ma ra kini ta ra pal na banubat;

³⁷ di ga tupar diat ma ra vat, di ga poko kutu varbaine diat, di ga valam diat, di ga ubu doko diat ma ra pakat na vinarubu; dia vana-vana vurvurbit ma ra pal a sip, ma ra pal a me; dia ga luevana kakit, dia ga kadik, di ga vakaina diat;

³⁸ (ma ra rakarakan a gunagunan pa i ga ko upi diat), ma dia vanavana vurvurbit ta ra umana bil ma ta ra umana lualuana, ma ta ra umana babang, ma ta ra umana tung ra pia.

³⁹ Ma go diat parika, dia tar rararang ure ra nurnur, ma pa dia vatur vake ra vaming,

⁴⁰ tago God i tar vaninare ta magit i manga boina ure dat, upi da mal varurungane vakakit pa dat ma diat.

12

God, Tama i dat

¹ Tago da nunure ba ra ngala na kor na tena varveai dovot, dia tur vurkikilane dat, boina ba dat a vorodo vue ra lavur mamat na magit, ma ra varpiam i taun bat dat, upi dat a vutvut ma ra patuan na nuknuk i dat ta nam ra nivut na varkaul i tur ta ra luaina mata i dat,

² ma dat a giragire Iesu, nina i lualua ta ra nurnur ma i pait ot pa ia bula, nina, ba ure ra gugu i tar tur ta ra luaina matana, i ga kairane ra kinadik ta ra bolo, ma pa i ga nuk pa ra vavirvir tana, ma i tar ki ta ra lime tuna ra kiki kai God.

³ Avat a nuk pa nina i ga tar ki vamadudur ta ra varpuapuai kai ra umana tena varpiam ure mule, kan na bilua ma na nguangua ra bala i vavat.

⁴ Pa ava tar onge bat ia boko upi ra gapu i vavat na talingir ta kavava vinarubu ma ra varpiam;

5 ma ava tar nuk vue ra vargat, nina i vateten avat da ra umana bul dari:

“Natugu, koko una piam ra varvapagumanene kai ra Luluai,

Ma koko na talangan ra balam ona i pit iu;

6 Tago nina ra Luluai i maria, i vapagumanena,

Ma i kitakita diat ra umana natuna ba i onge diat.”

7 Ona ava ki vamadudur ta ra varvapagumanene, God i malmal avat da avat ra umana natuna; tago to ia ra bul ba tamana pa i vapagumanena?

8 Ma gala pa di vapagumanene avat, varogop dia papait ia ta diat parika, gala avat a umana nat na kete, ma vakir a umana natuna tuna.

9 Ma go bula, a umana tama i dat ra pia dia ga kitakita dat, ma da tar ru diat tana; ma pa na ngala laka kada tinorom tadav ra Tama i ra tulungea i dat, upi dat a laun?

10 Tago a dovotina diat nam dia tar kita dat a paupau bung uka da kadia mamainga; ma nina upi dat a boina tana, upi dat bula dat a vatur vake kana mangamangana gomgom.

11 Pa da nuk pa ra varvapagumanene ba a magit na gugu go gori, a magit na nitabun uka; ma namur boko i vue ra vuai ra varvatakodo ta ra malmal pire diat dia tar vartovo tana.

A tinata varvakapa ma ra varvalai

12 Io, avat a kodo ra lima i bilua, ma ra malmalikun na keke i pagurgur;

13 ma avat a vatakodo ra nga ure ra kau i vavat, upi koko na takari nina i kekebau, upi da valaun ia ka.

14 Avat a ongor upi avat a ki na malmal ma ra tarai par, ma upi ra varvagogom, tago pa ta na gire ra Luluai ba pa i tur pirana nam ra magit;

15 ma avat a balaure, kan ta tikai na bura pit kan ra varmari kai God; ma kan ta tika na mapak na okor na gol rikai ma na vapurpuruan avat; ma na vadur pa ta mangoro;

16 ma kan ta tikai akamana a tena ungaunga, ba ta tutana vakuku da Esau, nina i ga ivure kana kini na nilua ure ta kopono nian.

17 Ma ava tar nunure ba namur i ga mainge upi na kale ra nidoan ma di tar okole vue ke (ma pa i gire tadav ra kini na nukpuku), ma a dovotina i manga tikan upi ia ma ra lur na matana.

18 Tago pa ava ga vana tadav ra luana di bili valar pa ia, ma i birao ma ra iap, ma pa ta bula tadav ra korong na gavul, ma ra bobotoi, ma ra ngala na vuvu,

19 ma ra nilai ra tavur, ma ra nilai ra umana tinata; nam, ba diat dia ga valongore, dia araring ure, ba koko na tata mulai pire diat;

20 tago i dekdek upi diat a pidik tar ta ra vartuluai dari: Gala tika na leing na bili ra luana, gala da tupar ia ma ra vat;

21 ma tago i ga enana tuna nam ra ngala na ninana,

Moses i ga biti: Iau burut ma iau dadadar na kaia;

²² ia kaka ava tar vut tadav ra luana Sion, ma tadav ra pia na pal kai ra launa God, a Ierusalem marama ra bala na bakut, ma tadav ra kor na angelo pa di luk valar pa diat,

²³ ma tadav ra kivung ma ra ekelesia kai ra umana luaina, di tar tumu diat arama ra bala na bakut, ma tadav God bula, a tena varkurai kai ra tarai par, ma tadav ra tulungea i diat ra umana tena takodo, nina di tar mal vakakit diat,

²⁴ ma tadav Iesu ra tena malmal ai ta kalamana kunubu, ma ra gap di pikire, nina i manga boina kana tinata ta dir ma ra gapu i Abel.

²⁵ Avat a balaure avat, upi koko avat a ole vue nam i tatata. Tago diat, dia ga ole nina i ga vaale diat ra pia, pa dia ga laun, ma dat bula pa dat a laun, ona da lingan kan nina i varvaalai marama ra bala na bakut;

²⁶ nina i ga vamalmaliara ra rakarakan a gunagunan ma ra nilaina ta nam ra e; ma go i tar vatading tar ia, i biti: "Ta tika na pakana mulai ina vamalmaliara ra rakarakan a gunagunan, ma vakir ra rakarakan a gunagunan ika, a bala na bakut bula."

²⁷ Ma go ra tinata: "Ta tika na pakana mulai," a kukuraina dari, ba da tak vue ra lavur magit i vamalmaliara, da ra lavur magit di pait ia ka, upi na tur padikat ra lavur magit ba da mama vamalmaliara.

²⁸ Ma tago da tar vatur vake ra varkurai di mama vamalmaliara, dat a pite varpa, upi dat a torom tadav God ma ra variru ma ra ururian da na boina pirana;

²⁹ tago kada God ia ra ngangap na iap.

13

A nga nina ba dat a vagugu God me

¹ Boina ba na tur vatikai ra varmari na barturana.

² Koko avat a valubane ra varmari tadav diat ra lavur vaira; tago ta umana dia ga tabar ra umana angelo ma pa dia ga nunure.

³ Avat a nuk pa diat dia ki ra pal na banubat, da di vi avat bula; avat a nuk pa diat bula di vakavakaina diat, tago avat bula ava ki boko ta ra paka i vavat.

⁴ Boina ba avat par, avat a ru ra kini na bartaulai, ma koko ra dur na mangamangana tana; tago diat ra umana tena ruk varbat ma ra umana tena nipo God na kure diat.

⁵ Koko avat a manga mari mani; boina avat a ngo ko ta nam ra magit ava tar vatur vake; tago ia iat i ga biti: "Pa ina nur vue u, ma pa ina vana kan u."

⁶ Upi dat a rurung ma ra tinata dari:

"Ra Luluai kaugu tena mara-maravut, ma pa ina burut;

Ma ava mulai ra magit ba ra tarai diat a pait ia tagu?"

⁷ Avat a nuk pa diat, dia lue avat, dia ga ve avat ra tinata kai God; avat a kap lap kadia nurnur, ma avat a nuk pa ra mutuai kadia kini ra pia.

⁸ Iesu Kristo i varogop vatikai, i damana ta ra bung i tar par ma ta ra bung gori, maia, ma pa i enana ta ra lavur bungbung namur ba pa i mutu.

⁹ Koko da alal vurvurbingitane avat ta ra lavur enana vartovo; tago i topa ia ba da vapadikat ra bala i vavat ma ra varmari; ma koko ma ra nian, tago pa i mal pa diat dia varvakai tana.

¹⁰ Kada ta tika na uguugu na vartabar; ma pa i takodo upi diat, dia papalum ta ra pal tabu, diat a ian tana.

¹¹ A tena tinabar lualua i kap ra gapu i ra vavaguai ta ra pakana pal i tabu kakit upi ra varporong ure ra varpiam, ma ra paka i diat di tun vue ta ra pakana gunan irai.

¹² Ma Iesu bula, upi na vagomgom diat ra tarai ma ra gapuna iat, i ga kairane ra kinadik ta, ra pakana gunan irai.

¹³ Io, i boina ba dat a vana-vana tadav ia ta ra pakana gunan irai, upi da kapkap varurungane ra milmilikuan me.

¹⁴ Vakir kada ta pia na pal ati upi dat a ki vatikai tana, da tikan upi tikai nina na mur boko.

¹⁵ Boina ba dat a tul vatikene tar ra tinabar na pite varpa tadav God tana, ia ra vuai ra bul na ngie i dat,

nina dia vatang ra iangina.

¹⁶ Ma koko avat a valubane upi avat a pait ra boina ma ra varvartabar; tago God i mainge tuna ra tinabar dari.

¹⁷ Avat a ongaongo ta diat dia lue avat, ma avat a torom bulbulu; tago dia makmakile ure ra tulungea i vavat, da diat da tir boko diat i tana; upi diat a pait go ma ra gugu, ma koko ma ra niligur; tago nam pa na boina ure avat.

¹⁸ Avat a araring ure avet; tago ave nunure tuna, ba i boina ra varkurai ta ra bala i vevet, ma ave mainge upi na takodo kaveve mangamangana ta ra lavur magit parika.

¹⁹ Ma iau manga vargat avat, upi avat a pait go ra magit, upi ina vana lulut mulai tadav avat.

A niaring

²⁰ Ma ra God na malmal, nina i ga kap vaarike mule kan ra minat kada Luluai Iesu, ra ngala na tena bala-balaure sip ma ra gap ure ra kunubu ba pa na mutu,

²¹ na mal ot pa avat ta ra lavur bo na mangamangana parika, upi avat a pait kana mamainga, ma na papalum ta ra bala i vavat upi na vana rikai ra mangamangana i boina ta ra matana ure Iesu Kristo; a variru tadav ia ba pa na mutu. Amen.

A mutuaina tinata

²² Ma iau lul vovo pa avat, ba avat a kapupi go ra tinata na vargat; tago iau ga tumu ra buk tadav avat ma ra pau-pau tinata.

²³ Avat a nunure ba di tar pala vue ra tura i dat Timoteo ma ona na pot lulut ati, amir par, amir a gire avat.

²⁴ Avat a vatatabe diat par dia lue avat ma diat par ra umana tena gomgom. Diat a tarai Italia dia vatatabe avat.

²⁵ A varmari tadav avat par. Amen.

A BUK KAI IAKOBO

¹ Iakobo, a tultul kai God ma kai ra Luluai Iesu Kristo, tadav ra vinun ma a ura vuna tarai dia ki vurvurbit: Tatabai!

A nurnur ma ra kabinana

² Avat a gugu, a tara na turagu, ona ava varkuvo ma ra lavur mangamangana varilam;

³ tago ava nunure ra valavalar, di valar kavava nurnur me, na vaarike ra kini vamadudur.

⁴ Ma i boina ba ra kini vamadudur na vatur vake ra papalum i ko vurakit, upi avat a ko vurakit, a umana kidoloina, ma koko avat a kom pit upi ta magit.

⁵ Ma ba tikai ta vavat i iba upi ra kabinana, na lul ia pire God, nina i manga tabatabar dat par ma pa i muie, ma pa i vartakun, ma na tabar ia me.

⁶ Ma i boina ba na araring ma ra nurnur, ma koko na nunuk lalar ure ta magit; tago nina i nunuk lalar dir vardada ma ra bobol na ta, nina a vuvu i gogone ma i vuvuai vurvurbit.

⁷ Koko nam ra tutana na nuk ia ba na vatur vake ta magit tai ra Luluai;

⁸ a tutana ba a ura nuknukina pa i patuan ta kana lavur vinavana.

A luveana ma ra uviana

⁹ Ma a tura i dat i ikilik na langlang ure kana ngala na kini;

¹⁰ ma ra uviana ure kana ikilik na kini; tago na panie da ra pupu na davai.

¹¹ Tago ra keake i vana rikai ma ra oao, ma i rang ra vura; ma ra pupuna i bura ma ra ana bo na gini-gira i panie ke; damana bula ra uviana na panie ta kana lavur vinavana.

A valavalar ma ra varilam

¹² Nam ra tutana i tur patuan ta ra varilam i ti doan; tago ba di tar valar ot pa ia, da tul tar ra kere na nilaun tana, nina God i ga biti ba na tul tar ia ta diat dia mari ia.

¹³ Ba di valam ta tikai koko nam na biti: God i valam pa iau; tago i dekdek upi da valam pa God ma ra kaina, ma ia iat pa i valam pa ta tikai;

¹⁴ ma di valam ra tarai, tikatikai, ba kadia kaina mamainga iat i al pa diat ma i oro raprap diat.

¹⁵ Namur ba ra kaina mamainga i ga lalau pa, i kava vue ra varpiam; ma ba ra varpiam i tar tavua, i vuai ra minat.

¹⁶ Koko da varara avat, a umana vakak na turagu.

¹⁷ A lavur bo na vartabar ma ra lavur tinabar i ko vurakit, marama ra bala na bakut nam, i vana ba kan ra Tama i ra lavur kapa, nina ba pa i enana mulai, ma pa i pukpukue a ik kana mangamangana.

¹⁸ I ga vangala dat ta kana mamainga iat ta ra tinata i ra dovotina, upi dat a da ra luaina vuai e ta kana lavur magit na vavaki.

A valavalongor ma ra tinorom

¹⁹ Ava nunure go, a umana vakak na turagu. Ma i boina ba ra tarai par, tikatikai, diat a valavalongor lulut, ma diat a vavabing ma ra tinata, ma diat a vavabing bula ma ra kankan;

²⁰ tago ra kankan kai ra tarai pa i pait vaarike ra mangamangana takodo kai God.

²¹ Io, avat a vungue ra dur na mangamangana par ma ra pepeal milmilikuan, ma avat a kapupi ra tinata ma ra madu na maukua i vavat, nina ra tinata di ga vaume livuan ta vavat, nina ba na valaun valar pa ra tulungea i vavat.

²² Ma i boina ba avat a toratorom ta ra tinata, ma koko avat a valongore ke, kan avat a tuam pa mule avat.

²³ Tago ba tikai i valongore ke ra tinata ma pa i torom tana, dir vardada ma ra tutana i gire ra matana ta ra tiroa;

²⁴ tago i bobé mule ma i vana pa ma i valubane vuavue ba ia a mangamangana tutana ava.

²⁵ Ma ba tikai i gire bulu ra tinata na vartuluai, nina i valangalanga ma i ko vurakit, ma i ki patuan tana; nina ba i valongore ma pa i valubane mule, i torom uka tana ma i papait ia ka, nam ra tutana na ti doan ta kana tinorom.

²⁶ Ba tikai i nuk ia ba ia ra tena lotu tuna, ma pa i kure vadekdek ra karameana, ma i vagu pa ka ra balana, a lotu

kai nam ra tutana a magit vakuku.

²⁷ Go ia ra lotu nina i gomgom ma pa ta magit i rara tana ta ra mata i God, a Tama i dat: Ba da mal pa diat ra umana nat na ling ma ra umana ua na vavina, dia ki na malari, ma ba da balaure bat dat kan ra dur na magit kai ra rakarakan a gunagunan.

2

A tinata na vartigal ure ra ninunuk varbaiai

¹ A tara na turagu, koko avat a vatur ra nurnur tai kada Luluai Iesu Kristo, a Luluai na minamar, varurung ma ra varirur vakuku ure ta tikai.

² Tago ba tikai i ruk ta kavava kivung ma ra lavur domol na goled, ma ra mal kumau, ma tika na luveana i ruk bula ma ra dur na mal;

³ ma ava nuk pa nina i mal ma ra mal kumau, ma ava biti tana: Una ki ati ta go ra bo na kiki; ma ava biti tadav ra luveana: Una tur abara, ba una ki ta ra vavai ra ruarua na kakigui;

⁴ dave, pa i enana varbaiai ra nuknuk i vavat laka, ma pa ava varkurai vang ma ra lavur kaina nuknuk?

⁵ Avat a valongore, a umana vakak na turagu: Dave, God pa i ga pilak pa diat laka dia luveana ati ra pia; upi diat a uviana ta ra nurnur, ma upi diat a kale pa ra varkurai, nina i ga biti ba na tul tar ia ta diat dia mari ia?

6 Ma avat ava piam vue ra luveana. Dave, diat ra umana uviana pa dia kure vadekdek avat laka, ma pa dia al pa avat ta ra mata i ra umana kiki na varkurai?

7 Dave, pa dia vul vang ra bo na iang di ga vatang avat me?

8 Ma ona ava pait ot pa ra tinata na varkurai, nina i lia kakit ta ra Buk Tabu dari: "Una mari talaim da u mari mule u," ava pait ra boina damana.

9 Ma ona ava ru vakuku ta tikai, ava pait ra varpiam, ma ra tinata na varkurai i takun ot pa avat da ra umana tena varpiam.

10 Tago nina i torom ta ra tinata na varkurai par, ma i tume tai ta ra kopono var-tuluai tana, da kure da i tar rara ta ra tinata na varkurai parika.

11 Tago nina i tatike: "Koko una po," i tatike bula: "Koko una vardodoko." Io, gala pa u po, ma u vardodoko ko, gala u a tena varpiam ta ra tinata na varkurai.

12 Boina ba avat a tata, ma avat a pait ra lavur magit, da ra tarai da kure diat boko ma ra tinata na varkurai i valangalanga.

13 Tago pa ta varmari na tur ta ra varkurai ure nina ba pa i ga pait ra varmari; ma ra varmari i rukue ra varkurai.

A nurnur ma ra papalum

14 Na topa ra ava, a tara na turagu, ba tikai i biti i vatur ra nurnur; ma pa ta bo na papalum i tur pirana? Dave, nam ra nurnur na valaun valar pa ia?

15 Ba tikai ta diat a tara na tura i dat ba tai dat, ma pa kana ta mal, ma i iba upi ana magit a bungbung par; ma tikai ta vavat i tatike tadav dir:

16 Amur a vana ma ra mal-mal, amur a ga madir ma amur a maur; ma pa ava tabar dir ma ra magit a paka i dir i ko iba upi ia, na topa ra ava damana?

17 Damana bula ra nurnur, ba pa i vaarike ra umana papalum, i mat ika.

18 Ma ta ra tikai i biti: Kaum ra nurnur; ma kaugu ra umana papalum; una ve tar kaum nurnur tagu i tur irai kan kaum lavur papalum, ma iau ina ve tar kaugu nurnur tam ta kaugu umana papalum.

19 U nurnur ba God tikai ka; i boina damana; a umana tabaran bula dia nurnur ma dia dadadar.

20 Ma u, ra tutana vakuku, pa u matoto laka ba ra nurnur; nina i tur irai kan ra umana papalum, ia ra magit vakuku?

21 Dave, pa di ga vatakodo Abaraam ra tama i dat ma ra papalum, tago i ga tul tar Isak natuna, a tutana, ta ra uguugu na vartabar?

22 U gire tana, ba ra nurnur dir ga ongor varirivut ma kana lavur papalum, ma ra lavur papalum di ga mal ot pa ra nurnur;

23 ma di ga pait ot pa ra pakana Buk Tabu, nina i biti dari: Ma Abaraam i ga nurnur tai God, ma di ga luk tar ia upi ra mangamangana takodo; ma di ga vatang ia ba

ra talai God.

²⁴ Ava gire tana ba di vatakodo ra tutana ta kana lavur papalum ma vakir ta ra nurnur uka.

²⁵ Ma damana bula Raab, ra igoro na vavina, pa di ga vatakodoa bar ta kana papalum laka, tago i ga vango ra umana kilao, ma i ga tulvue mule diat ta ra enana nga?

²⁶ Tago da ra paka i dat i mat ika ona dir ki varbaiai ma ra tulungea i dat, damana bula ra nurnur i mat ika, ona dir ki varbaiai ma ra umana papalum.

3

A karamea i dat

¹ A tara na turagu, koko mangoro ta vavat diat a tena vartovo tago ava nunure a varkurai na mamat pire dat.

² Tago mangoro na magit dat par da rara tana. Ba tikai pa i tutukai tai ta tinata, nam ra tutana i ko vurakit ma na kure valar pa bula ra pakana parika.

³ Ba da valonge ra al vakai ta ra ngie i ra umana os upi diat a torom ta dat, da valilie bula ra paka i diat me.

⁴ Avat a gire bula ra umana parau, a dovotina dia ngala, ma ra umana dekdek na vuvu dia gogone diat, di valilie diat ika ma ra vo tatatabai i ikilik tuna, upi diat a vana da ra mamainga kai ra tena tinai.

⁵ Damana bula ra karamea i dat a ikilik na pakana, ma i

vavagia pa mule ma ra lavur ngala na magit. Avat a gire, di vautunge a ngala na lokor ma ra ikilik na iap!

⁶ Ma ra karamea i dat i da ra iap; a karamea i dat ia ra magit ta ra pakapaka i dat i buka ma ra mangamangana i gegagege, ma i vadur ra kidoloina paka i dat, i vautunge ra magit par i laun, ma di vautunge value ma ra geena.*

⁷ Tago dia vamaram ra maukua i ra lavur mangamangana leing, ma ra lavur mangamangana beo dia purpururung, ma ra lavur magit dia kakao ra pia, ma ra lavur magit dia tur ara na ta; a maukua i ra tarai i ga vamararam diat.

⁸ Ma ra karamea i dat pa ta tutana na vamaram valar pa ia; a kaina magit i tenten, i buka ma ra taring na matmat.

⁹ Da pite pa ra Luluai, Tama, me, ma da tata vabilak ra tarai me, nina di ga vaki diat da ra malalar i God;

¹⁰ a tinata na varvadoan ma ra tinata na varvabilak i arikai ta ra kopono ngia. A lavur magit damana pa dia to pa ta magit, a tara na turagu.

¹¹ A tava tuna ma ra tava i mapak dir a ninim rikai dave ta ra kopono matana tava?

¹² A tara na turagu, a vuai na oliva na vana rikai dave ta ra davai na lovo, ma ra davai na vain na vuai vaarike davatane ra lovo? Damana bula pa ta tava tuna na ninim

* **3:6:** Geena ia ra ngala na tavul a puputa maravai Ierusalem, ma ra iap i ga ioaio vatikai tana. A tarai Iudaia dia ga valarue ra ruarua na tulungen me.

rikai ta ra ta.

A kabinana marama liu

¹³ To ia ta vavat i kabinana ma i minana bula? Boina na ve tar kana bo na mangamangana ta kana lavur papalum ma ra madu na maukua i ra kabinana.

¹⁴ Ma ona ra mapak na varpin ma ra varngangar i tur ta ra bala i vavat, koko avat a pite pa avat mulai, ma koko ava vaongo bat ra dovotina.

¹⁵ Nam ra kabinana pa i vana ba marama, a kabinana ka mamati ra pia, a kabinana kai ra tarai ma kai ra lavur tabaran.

¹⁶ Tago nam ra gunan a varpin ma ra varngangar i tur tana, a lavur magit i purpuruan i tavua tana ma ra lavur dur na mangamangana bula.

¹⁷ Ma nam ra kabinana i vana ba marama, i gomgom lua ma i maram, ma i vovovon, i valongore ra nilul, i buka ma ra varmari ma ra lavur bo na vuaina, ma pa ta varpilak tana, ma pa ta vaongo.

¹⁸ Ma ra vuai ra mangamangana takodo da oe ma ra malmal ta diat dia pait ra malmal.

4

A kini na varmaliurai ma ra rakarakan a gunagunan

¹ Mamave nam ra lavur vinarubu ma ra lavur varngangar pire vavat? A vuna kavava lavur kaina mamainga dia varvarubu ta ra pakapaka i vavat.

² Ava mamainga, ma pa ava vavatur vakai; ava var-dodoko ma ava varngu, ma pa ava alube pa ia; ava varubu ma ava varngangar; pa ava vavatur vakai, tago pa ava lulul.

³ Ava lulul ma pa ava vavatur vakai, tago ava lul varara upi avat a vole mule ta kavava lavur kaina mamainga.

⁴ Avat a umana tena nipo, pa ava nunure laka ba diat dia bartalaina ma ra rakarakan a gunagunan, dia ebar ma God? Ma diat par dia mainge upi diat a bartalaina ma ra rakarakan a gunagunan, dia papait na ebar ma God.

⁵ Dave, ava nuk ia ba ra Buk Tabu i tata vakuku bar? Dave, a tulungen, nina God i ga vaki tar ia ta dat, i kaina upi ra varngu?

⁶ Ma i tul tar ra varmari i manga ngala. Kari a Buk Tabu i biti dari: God i onge bat nina i malamala luluai, ma i mari nam i vovovon ra balana.

⁷ Io, avat a toratorom tai God; ma avat a onge bat Sattan, ma na lop kan avat.

⁸ Avat a kakari pire God, ma God na kakari tadav avat. Avat a gi ra lima i vavat, a umana tena varpam, avat a vagongom ra bala i vavat, avat ba i ivut ra nuknuk i vavat.

⁹ Da vakadik avat, na tabun ra bala i vavat, ma avat a tangtangi; da pukue kavava ninongon upi ra nitabun, ma kavava gugu upi ra tanguvian.

¹⁰ Avat a vaikilik mule avat ta ra mata i ra Luluai, ma na vangala avat.

A vartigal ure ra varkurai vargil

¹¹ Koko avat a varurai vargil, a tara na turagu. Nina i ure tika na tura i dat, ba nina i kure vakaina turana, i ure ra tinata na varkurai, ma i kure; ma ba u kure ra tinata na varkurai, vakir u pait ot pa ia, u kure ke.

¹² Ma a kopono ko i vuna ta ra tinata na varkurai ma ia bula i varvarkurai, nina i valavalaun ma i vakaina valar pa ia; ma to ia vang u, upi u kure talaim?

A vartigal ure ra tinata na vavagia

¹³ Io, avat ava biti, ieri ba ningene avet a vana ta nam ra pia na pal ma avet a ki tana a kopono kilala, ma avet a kukul, ma avet a piapie ra mani tana;

¹⁴ ma pa ava nunure ba ava bar na tadav avat ningene. Kavava nilaun i varogop ma ra ava? Tago avat, a vual avat, nina i vana rikai papa ma i panie lulut mulai.

¹⁵ I topa avat upi avat a biti: Ba ra Luluai i mainge, avet a laun ma avet a pait go ba nam.

¹⁶ Ma go ava vavagia pa mule avat ma kavava tinata na vavagia varpa; a lavur langlang dari i kaina.

¹⁷ Nina i matoto upi na pait ra boina, ma pa i pait ia, i varogop ra varpam pirana.

5

A dekdek na tinata pire diat dia uviana

¹ Io, avat a umana uviana, avat a tangtangi ma avat a kukula ta ra lavur kinadik dia vana taun boko avat.

² Kavava tabarikik i tar maroto, ma ra nat na vui i tar en kavava lavur mal.

³ Kavava goled ma kavava silva i tar kubur; ma ra kubur ta dir na varvai vadovot vakaina avat, ma na en vue ra kanomong i vavat da ra iap. Ava ga vung varurue kavava ngatngat na tabarikik ure ra umana mutuaina bung.

⁴ Gire, a vapuak ava ga muie ma ava long ia ta diat a umana tena ongor, dia ga doko ra magit ta kavava umana uma, i kukukula; ma ra kunukula kadiat dia ga dodoko i ga ruk ta ra ura talinga i ra Luluai kai ra lavur Kor.

⁵ Ava ga gugu pa ta ra magit ra pia, ma ava ga lukalukara; ava ga tabar vatubu ra bala i vavat ta ra bung na nidodoko.

⁶ Ava ga kure vabilak ra tena takodo ma ava ga doka; pa i onge bat avat.

A kini vovovon ma ra niaring

⁷ Kari avat a ki vovovon, a tara na turagu, upi ra pinot kai ra Luluai. Gire, ra tena malmal uma i ungunng ra ngatngat na vuai ra pia, ma i ki vovovon tana upi ra bata i lua ma ra bata i mur na bura tana.

⁸ Damana avat bula, avat a vapadikat ra bala i vavat; tago ra pinot kai ra Luluai i tar maravai.

⁹ Koko avat a tata mukum vargil, a tara na turagu, upi koko da kure avat; gire ra tena varkurai i tur ta ra mata i ra matakilalat.

¹⁰ Avat a nuk pa ra umana propet di ga tata ma ra iang i ra Luluai, a tara na turagu, diat kavava valavalar ure ra kinadik ma ure ra kini vovovon.

¹¹ Gire, da vatang diat dia ga tur padikat, ba dia ti doan; ava ga valongore ure ra kini vamadudur kai Iob, ma ava ga gire ra mutuai ra Luluai, tago ra Luluai a tena varmari tuna.

¹² Ma go ra magit avat a nuk value pa ia, a tara na turagu: Koko avat a vavalima, koko avat a vatang ra bala na bakut tana, ba ra rakarakan a gunagunan, ba ta enana varvalima; boina ba kavava maia na maia, ma kavava pata na pata; upi koko da kure avat.

¹³ Ba tikai ta vavat i kairane ra kinadik, boina ba na araring. Ba tikai i gugu, boina ba na pite varpa ma ra kakailai.

¹⁴ Ba tikai ta vavat i mait, na vartuluai upi diat a umana patuana kai ra ekelesia, upi diat a araring ure, ma upi diat a tap ia ma ra dangi ta ra iang i ra Luluai.

¹⁵ Ma ra niaring na nurnur na valaun nam i mait, ma ra Luluai na vatut pa ia mulai; ma ba i ga varpam, da nur vue ke tana.

¹⁶ Avat a tata kapa vargil ta vavat ure kavava varpam, ma avat a araring vargil ure avat, ma da valagar pa avat. A niaring kai ra tena takodo na pait valar pa mangoro na magit ta kana niongor.

¹⁷ Elias, tika na tutana da dat, ma i ga lulul upi koko na bata; ma pa i ga bata ta ra gunagunan a utul a kilala ma laptikai na gai.

¹⁸ Ma i ga lulul mulai, ma ra bakut i ga tul tar ra bata, ma ra pia i ga vuai.

¹⁹ A tara na turagu, ba tikai ta vavat i vana rara kan ra dovotina, ma tikai i ben pukue mule;

²⁰ iau ve avat, nina i ben pukue tika na tena varpam kan ra nirara ta kana manga-mangana, i valaun tika na tulungen kan ra minat, ma i tuba ra pepeal varpam.

A LUAINA BUK KAI PETERO

¹ Petero, tika na apostolo kai Iesu Kristo, tadav diat di ga pilak pa diat, a umana vaira dia ki vurvurbit ta ra gunan Ponto, Galatia, Kapadokia, Asia ma Bitinia,

² da ra minatoto, God, Tama i dat, i ga nunure diat tana amana iat, ma ra Tulungen i ga vagongom diat, upi diat a toratorom ma upi da puk diat ma ra gapu i Iesu Kristo: Da vangala pa ra varmari ma ra malmal pire vavat.

A launa kini nunur

³ Da pite pa God Tama i kada Luluai Iesu Kristo, nina i ga kava vakalamane dat ta kana ngala na varmari upi ra launa kini nunur, ure ra nilaun mulai kai Iesu Kristo kan ra minat,

⁴ upi dat a kale ra tabarikik ba pa i maroto, ma i gomgom ma pa i panie, di ga vung valiling ia arama ra bala na bakut upi kavavat,

⁵ ma di balaure avat ma ra dekdek i God ta ra nurnur upi ra varvalaun, nina di ga vaninare upi na vana rikai ta ra mutuaina.

⁶ Ava manga gugu tana, ma a dovotina go ava kairane a ikilik na kinadik, ure ra lavur mangamangana varilam, ona na topa ia damana,

⁷ upi da nunure kavava nurnur, nina i manga ngatngat ta ra goled nina ba na panie, ma a dovotina di valar

kilang ia ma ra iap, upi da gire tadav ra pite varpa, a variru ma ra minamar ta ra vinavana rikai kai Iesu Kristo,

⁸ nina ava mari ia, ma pa ava ga gire boko; ava nurnur tana, ma a dovotina go pa ava gire, ma ava gugu tana ma ra gugu ba pa di vatang ot pa ia, ma i ngala mat ra minamarina;

⁹ tago ava vatur vake ra vapuak i kavava nurnur, ia ra varvalaun kai ra tulungea i vavat.

¹⁰ Ure nam ra varvalaun a umana propet, diat dia ga varvai na propet ure ra varmari ba da tul tar ia ta vavat, dia ga ongor ma ra tinikan,

¹¹ dia ga tikan ma dia ga tamean bulbulu upi nam ra tataun ba ra mangamangana kilala, a Tulungea i Kristo nina i ga ki ta ra bala i diat, i ga vakilang tar ia ta diat ta nam ra bung ba i ga varvai lua tana ure ra lavur kinadik kai Kristo ma ra lavur minamar ba na mur tana.

¹² Di tar vaarike go ra lavur magit ta diat, vakir upi diat a kudakudar me ta diat mulai, upi diat a kudakudar me ta vavat; diat, di ga kap ra bo na varvai pire vavat ta ra Takodo na Tulungen, nina di ga tulue marama ra bala na bakut, go di ga ve avat tana; ma nam ra lavur magit a umana angelo dia mainge upi diat a na ot pa ia.

A nioro upi ra gomgom na nilaun

¹³ Io, avat a vi Pit ra livua i ra nuknuk i vavat, avat a

minana ma avat a nurnur bulbulu upi ra varmari ba da tul tar ia ta vavat ta ra vina-
vana rikai kai Iesu Kristo;

¹⁴ da ra umana natu i ra tinorom, ma koko avat a varogopane avat ma kavava lavur mamainga lua ta ra kilala ava ga ngulngul tana;

¹⁵ boina ba avat a gomgom ta kavava lavur mangaman-
gana, da nina i ga oro pa avat i gomgom;

¹⁶ tago di ga tumu ia dari: "Avat a gomgom; tago iau tar gomgom."

¹⁷ Ma ona ava kail pa ia ba Tama, nina i kure ra papalum kai ra tarai tikatikai, ma pa i ru vakuku ta tikai, boina ba avat a vanavana ma ra bunurut ta nam ra kilala ava ki na vaira tana.

¹⁸ Tago ava nunure ba pa di ga kul valaun avat ma ra magit i panie, a silva ba ra goled, kan ra lavur mangamangana vakuku, nina a umana tama i vavat di ga tovatovo avat i tana;

¹⁹ di ga kul valaun avat ma ra ngatngat na gap, da ra gapu i ra gomgom na lam, a gapu i Kristo iat;

²⁰ nina di ga nunure amana iat, ba pa di ga vaki boko ra vunapai ra rakarakan a gunagunan, ma di ga vaarike ta ra mutuai ra tataun ure avat,

²¹ ma ava nurnur tai God tana, nina i ga vatut pa ia mulai kan ra minat, ma i ga tul tar a minamar tana; upi kavava nurnur ma kavava kini nunur na tur tai God.

²² Tago ava ga vagomgom

ra tulungea i vavat ta kavava tinorom tadav ra dovotina upi ra dovot na varmari tadav ra lavur tura i vavat, i boina avat a varmari vargil ma ra malamalapang na bala;

²³ tago vakir di ga kava vakalamane avat ta ra magit i panie, di ga kava vakalamane avat ta ra magit ba pa i panie, ta ra tinata kai God, nina i laun ma i tur pa na mutu.

²⁴ Tago:

"A tarai par dia varogop ma ra vura,

Ma kadia minamar i da ra pupuna.

A vura i makuk, ma ra pupuna i bura;

²⁵ Ma ra tinata kai God na tur pa na mutu."

Ma go ra tinata ia ra bo na varvai, ba di ga varve avat i tana.

2

A vat i laun ma ra gomgom na tarai

¹ Avat a vung vue ra lavur kaina ninunuk, ma ra lavur vavagu ma ra lavur vaongo, ma ra lavur varngu ma ra lavur kaina varurai,

² ma boina ba avat a kaina upi ra polo na u i tulungen, ma i dovot, da ra umana kuramana, upi avat a taiak tana upi ra varvalaun;

³ ona ava ga valar kilang ra varmari kai ra Luluai;

⁴ avat a mai tadav ia, tadav ra vat i laun; a dovot, a tarai di ga vue ma God i ga pilak pa ia, a ngatngatina,

⁵ i boina ba avat bula, a umana launa vat, avat a papait vaarike avat upi ta pal i tulungen, a gomgom na tarai na tinabar; upi avat a tul tar ra umana tinabar dia tulungen ma dia ko ta ra mata i God ure Iesu Kristo.

⁶ Tago i tur ta ra Buk Tabu: "Gire ina vung tika na vat na bita ngu na pal ta ra gunan Sion, a ngatngatina ma di ga pilak pa ia;

Ma pa da varuva nina i nurnur tana.

⁷ Pire vavat, ava nurnur; i ngatngat, ma pire diat, ba pa dia nurnur:

"Nam ra vat, nina ba ra umana tena pait pal di ga pilak vue,

Nina iat di ga vung ia upi ra luaina ta ra ngu na pal;"

⁸ ma:

"A vat na tukatukai; ma ra timul i ra vat na tukatukai;"

dia tutukai tana, tago pa dia torom. ta ra tinata; ma di ga tibe diat upi ia.

⁹ Ma avat, a vuna tarai avat, ba di ga pilak pa ia, a vuna tena tinabar na king, a gomgom na vuna tarai, a tarai God iat i kale, upi avat a ve tar ra ko na maukua i nina i ga oro pa avat kan ra bobotoi tadav kana enana kapa;

¹⁰ amana, vakir a vuna tarai avat, ma ieri di ga vaki avat upi ra tarai kai God; amana pa ava ga vatur vake ta varmari, ma go ava tar vatur vake.

A umana vilavilau kai God

¹¹ A vakavakak na tarai, avat, ava ki na vaira ma ava vanavana ka, iau vargat avat, upi avat a vatabue ra lavur mamainga i ra paka i vavat, diat dia varubu ma ra tulungea i vavat,

¹² ma upi avat a pait mal kavava lavur mangamangana livuan ta diat ra umana Tematana; upi diat, dia tata vakaina avat, da avat a umana tena varpian, diat a pite pa God ta ra bung na vavaarikai, ure kavava umana bo na papalum nina ba dia gire.

¹³ Boina ba avat a vamolo tar avat ta ra lavur varkurai di vatur ia ra pia ure ra Luluai; ta ra king i lualua kakit;

¹⁴ ba ta ra umana tena varkurai na gunan i tul vue diat upi ra. balbali ta diat dia pait ra umana kaina magit, ma ra pite varpa tadav diat dia pait ra. boina.

¹⁵ Tago ra nuknuk i God i damana, upi avat a vmut vue ra papaua kai ra lavur tabobo ma ra lavur bo na papalum;

¹⁶ da ra tarai dia langalanga, da ra umana vilavilau kai God ma koko na varogop ma diat, dia tuba ra kaina ma ra kini langalanga.

¹⁷ Avat a ru ra tarai par, avat a mari ra tara na tura i vavat. Avat a burut tai God. Avat a ru ra king.

A valavalar i Iesu ure ra kini na malari

¹⁸ Avat, a umana tultul, boina ba avat a toratorom ta kavava lavur luluai ma ra bunurut, vakir ta diat ika dia boina, ma i madu ra maukua

i diat, ta diat bula i dekdek ra maukua i diat.

¹⁹ Tago da manane go ra magit dari, ba ta tikai, tago dir varnununurai ma God, i ki vamadudur pa ra magit na varmonong ba i kairane ra kinadik, ma pa i vuna tana.

²⁰ Ona ava langlang, tago di kita avat ure kavava varpiam ma ava ki vamadudur tana, a mangamangana langlang ava nam? Ma ba di vakadik avat ure kavava bo na papalum ma ava ki vamadudur tana, nam ra magit God i manane.

²¹ Di ga oro pa avat upi nam; tago Kristo i ga malari bula ure avat, ma i ga vung kapi kana valavalar ta vavat upi avat a murmur ra pal a kauna;

²² pa ta varpiam i ga pait ia, ma pa di gire tadav ta vaongo ta ra ngiene;

²³ nina, ba di vul ia, pa i ga varvul balbali mulai; ba i ga kairane ra kinadik, pa i ga varvaunungai; i ga nur tar mule tai nina i varkurai takodo;

²⁴ nina iat i ga puak kada varpiam ma ra palapakana ta ra davai, upi dat, ona da tar mat kan ra varpiam, dat a laun upi ra mangamangana takodo; ava tar lagar ta ra kinkinina.

²⁵ Tago ava ga vana rara da ra umana sip; ma go ava tar lilikun tadav ra Tena Balabalaure ma ra Monamono kai ra tulungea i vavat.

3

A kini na tinaulai

¹ Damana bula, avat ra vaden ava tar taulai, avat a vamolo tar avat ta kavava umana tutana tikatikai; upi damana, ba ta umana pa dia torom ta ra tinata, da ting ot pa diat ma ra bo na mangamangana ka kai kadia umana taulai;

² tago dia gire kavava mangamangana gomgom nina i tur varurung ma ra bunurut.

³ Koko kadia minong na tur ta ra paka i diat, ta ra viri pepe na ulu i diat, ba ra varmar di ga pait ia ma ra goled, ba ra umana mal kumau dia mong me;

⁴ na tur ta ra maukua i. ra tulungea i diat di ga ive, ta ra mangamangana ba pa i panie, a tulungea i diat nina i vovovon ma i madu bula, ma i ngatngat ta ra mata i God.

⁵ Tago damana bula ra gomgom na vaden amana iat, nina dia ga nurnur tai God, dia ga mong damana, dia ga vamolo tar diat ta kadia umana tutana;

⁶ da Sara i ga torom tai Abaraam ma i ga vatang ia ba luluai; ba ava pait ra boina ma ba ava burut ta ra magit na kinaian, ieri avat ra umana natuna.

⁷ Avat a tarai, ava tar taulai, damana bula, boina avat a ki pire kavava umana taulai ma ra kabinana; avat a tul tar ra varuru ta diat ra vaden, tago diat a umana bilua, ma dia kale pa bula ra varmari ure ra nilaun; upi koko da tur bat kavava lavur niaring.

A kinadik ure ra manga-mangana takodo

⁸ Ma go i par me; boina ba na kopono ko ra nuknuk i vavat, avat a mari biaui, ma avat a varmari da ra tarai dia barturana, na vovovon ra tulungea i vavat ma na ikilik ra nuknuk i vavat ure avat mulai;

⁹ koko ava bali ra kaina ma ra kaina, a varvul ma ra varvul; da pukue ke pi a varvadoan; tago di ga oro pa avat upi avat a kale pa ra varvadoan.

¹⁰ Tago:

“Nina i mari ra nilaun,
Ma i mainge upi na gire ra
lavur bo na bung,
Na tigel ra karameana ta ra
kaina,
Ma ra ura bul na ngiene upi
koko dir a tatike ra
vaongo.

¹¹ Ma na lingan kan ra kaina,
ma na pait ra boina;
Na tikan upi ra malmal ma
na ure.

¹² Tago ra ura kiau na mata i
ra Luluai dir gire diat
ra lavur tena takodo,
Ma ra ura talingana dir val-
ongore kadia nilul;
Ma ra mata i ra Luluai i bobo
diat, dia pait ra kaina.”

¹³ Ma to ia bar na vakaina
valar pa avat, ona ava var-
vargat upi ra magit i boina?

¹⁴ Ma ba di vakadik avat
ure ra mangamangana
takodo, ava ti doan; ma
koko avat a burut ta kadia
varvaburut, ma koko avat a
ngarao tana;

¹⁵ avat a ru Kristo ta ra bala
i vavat da i tar Luluai; avat
a ki na vaninara vatikai, upi

avat a bali ra tinata kadiat
dia titir avat ta ra vunapai
ra nurnur i ki ta vavat; ma
avat a bali ia ma ra madu
na maukua i vavat ma ra
bunurut;

¹⁶ avat a ongor upi ra bo
na varkurai na bala, upi diat,
dia vul kavava bo na manga-
mangana tai Iesu, diat a ruva
boko ta ra magit dia tata
kaina ure avat i tana.

¹⁷ Tago i manga boina,
ona ra mamainga kai God i
damana, pi avat a kairane
ra kinadik ure ra bo na pa-
palum, ma pa i boina ba avat
a malari ure ra varpiam.

¹⁸ Tago Kristo bula di tar
vakopono vakadik ia ure ra
varpiam, ra tena takodo ure
diat ba pa dia takodo, upi na
ben pa dat tadav God; di ga
doko ra palapakana, ma di ga
valaun ra tulungeana;

¹⁹ nina i ga vana tana ma i
ga varvai tadav diat ra lavur
tulungen dia ga ki ta ra pal na
banubat,

²⁰ diat dia ga varpiam
amana, ba God i ga ungun-
pa diat ta ra kilala kai Noa
ba di ga pait ra parau ta tana
nina di ga valaun ta umana,
lavutul a tulungen me, ta ra
tava,

²¹ a dovot na malalar i ra
baptaiso, nina i valaun avat
ieri, vakir a vungvunguai na
dur ta ra paka i dat, ia kaka
ra tinikan upi ra bo na varku-
rai na bala ta ra mata i God
ure ra nilaun mulai kai Iesu
Kristo;

²² nina i ki ta ra lime tuna
God, tago i tar tutua urama
ra bala na bakut; ma ra

umana angelo, ma diat di ga tul tar ra varkurai ma ra dekdek ta diat, di ga vamolo tar diat i tana.

4

A enana mangana nilaun

¹ Tago di ga vakadik Kristo ta ra pakana, boina ba avat a vargal ma nam uka ra nuknukina; tago nam i tar kadik ra pakana i ngo kan ra varpiam.

² Upi papa gori koko na pait mule ra lavur kaina mamainga i ra paka i ra tarai ta ra ibaiba i kana nilaun, upi na pait ika ra mamainga kai God.

³ Tago ra lavur kilala i tar par da ga pait ra lavur mamainga kai ra lavur Tematana tana, ma da ga la ta ra varpiam, ma ta ra lavur kaina mamainga, ma ra nimomo vain, ma ra kor na lukara, ma ra nimomo varurung ma ra bilak na lotu tadav ra umana tabataba; ma i topa ia pi da ngo tana.

⁴ Ma dia kaian ta go, tago pa ava vutvut varirivut mulai ma diat ta nam ra kopo-lum, i buka lake ma ra mangamangana vovolo, ma dia tata kaina ure God;

⁵ ma nina i tar vaninara upi na kure ra tarai dia laun, ma diat dia mat, na tir boko diat tana.

⁶ Damana di ga varvai ma ra bo na varvai tadav diat a lavur minat, upi da kure diat vada ra tarai ta ra paka i diat, ma upi diat a laun ta ra tulungea i diat da God.

A umana bo na tena balabalaure

⁷ Ma i tia maravai ra mutuai ra lavur magit: boina avat a minana ma avat a tavangun upi ra niaring;

⁸ ma avat a manga nuk pa go ra magit: na malamalaping tuna kavava varmari vargil, tago a varmari i tuba ra pepeal varpiam.

⁹ Avat a vango vargiliiane avat, ma koko avat a urur tana;

¹⁰ da ra tinabar di ga tul tar ia ta vavat tikitikai, avat a maravut vargiliiane avat da ra umana tena balabalaure ure ra do na mangana varmari kai God.

¹¹ Ona tikai i tata, na tata da ra tinata kai God; ona tikai i maramaravut, na maravut da ra dekdek God i tul tar ia tana; upi da pite pa God ta ra lavur magit par ure Iesu Kristo, nina ba kana muka ra minamar ma ra varkurai pa na mutu. Amen.

A varvakadik pire ra te Kristo

¹² A umana vakavakak, koko avat a kaian ta ra valavalar i dada ra iap pire vavat, pi da valar avat tana; pa ta enana magit nam;

¹³ ba di tibe avat ma ra kinadik kai Iesu, avat a gugu; upi, ta kana vinavana rikai bula, avat a ga ma ra ngala na gina.

¹⁴ Ba di vul avat ure ra iang i Kristo, ava ti doan; tago ra Tulungea i ra minamar, ma ra Tulungea i God i ki pire vavat.

¹⁵ Koko ta tikai ta vavat na kairane ra kinadik da ra

tena vardodoko, ba ra tena nilong, ba ra tena varpam, ba da ra tutana i bili vakuku ra papalum kai ra enana;

¹⁶ ma ona di vakadik ta tikai, tago ia ra talai Kristo, koko na ruva nam; boina ba na pite pa God ta go ra iang.

¹⁷ Tago i tar pot ra kilala ba di tur pa ra varkurai ta ra kuba i God tana; ma ona di tur pa ia pire dat lua, ava bar ra mutuai diat, ba pa dia toratorom ta ra bo na varvai kai God?

¹⁸ Ma ona i papait na dekdek upi da valaun ot pa ra tena takodo, na tur rikai ave ra tena varpam ma ra tena varpuai?

¹⁹ Ioi, diat bula dia kairane ra kinadik varogop ma ra mamainga kai God, diat a pait ra boina ma diat a nur tar ra tulungea i diat ta ra dovot na tena vavaki tana.

5

A kikil na sip kai God

¹ Iau vargat ra umana patuana pire vavat, iau a patuana bula, ma a tena varvai dovot ure ra umana kinadik kai Kristo, ma ina vatur vake bula ra minamar da ga vaarike boko:

² Avat a tabatabar ra kikil na sip kai God, i tur pire vavat, ma avat a balaure, koko da vovo pa avat tana, boina ba avat a tamarigat upi ia da i topa God; koko ure ra dur na tabarikik, ta ra minariga na nununuk uka;

³ koko ava papait na luluai pire diat ta ra papalum di ga tibe tar ia ta vavat, boina ba

avat a umana valavalar ure ra kikil na Sip.

⁴ Ma ba i vana rikai ra tena balabalaure sip i ngala kakit, avat a vatur vake ra kere na minamar nina ba pa i panie.

⁵ Avat a umana barmana, avat a toratorom ta diat a umana patuana. Maia, avat par, avat a vi pit ma ra ikilik na ninunuk ure avat mulai, ma avat a toratorom vargil ta vavat; tago God i onge bat nina i malamala luluai, ma i tul tar kana varmari tai nina i vovovon ra balana.

⁶ Avat a vaikilik pa mule avat ta ra vavai ra dekdek na lima i God, ma ia na vangala pa avat ta kana kilala;

⁷ ma avat a puak tar kavava nginarao tai God, tago i mataure avat.

⁸ Boina ba avat a minana, ma avat a monamono, tago kavava ebar, Satan, i vana lamlabit da ra leon, i kukula mat, ma i tikatikan upi ta umana ba na konom pa diat;

⁹ avat a onge bat ia ma ra nurnur, tago ava nunure di vakadik bula diat ra umana tura i vavat ta ra rakarakan a gunagunan ma go ra umana kinadik.

¹⁰ Ma ra God i ra lavur varmari par, nina i ga oro pa avat tadav kana minamar pa na mutu tai Kristo, ia iat na mal pa avat, ma na vatur vapatikat avat, ma na vaongor avat, ba ava tar kairane ra kinadik ta umana bung.

¹¹ Da tul tar ra varkurai tana pa na mutu. Amen.

A mutuaina tinata na varvagai

¹² Iau tar tumu go ra ik a buk tadav avat, ta ra mara-maravut kai Siluano, (iau nuk ia, ba ia ra dovot na tura i dat), upi ina vargat avat, ma upi ina varvai dekdek, ba go ra varmari, ava tur tana, a dovot na varmari kai God.

¹³ Nina di ga pilak pa avat varurung me, ma i ki Babilon, i vatatabe avat; damana bula Marko, natugu.

¹⁴ Avat a vatatabe vargilliane avat ma ra vargalum na varmari.

A malmal tadav avat par ava ki tai Kristo.

A VAURUANA BUK KAI PETERO

¹ Simon Petero, a tultul ma ra apostolo kai Iesu Kristo, tadav diat dia vatur vake bula ra nurnur i ngatngat, da avet, ure ra mangamangana takodo kai kada God ma kada Tena Valaun Iesu Kristo:

² Da vangala pa ra varmari ma ra malmal pire vavat ta ra minatoto tai God ma tai Iesu kada Luluai.

A nioro ma ra pipilak kai God

³ Tago ra dekdekina, ba i da ra dekdek i God, i ga tul tar ra lavur magit ta dat, nina i topa ra nilaun ma ra lotu, ure ra minatoto tai nina i ga oro pa dat ma kana minamar iat ma ra ko na maukuana;

⁴ ma i ga tabar dat tana ma kana lavur tinata na varvatading i ngala kakit ma i ngatngat muka; upi avat a vatur vake ra maukua i God tana, tago ava ga lop kan ra vinirua i tur ta ra rakarakan a gunagunan ure ra kaina mamainga.

⁵ Maia pa, kari go i boina upi avat a ongor na kaia, upi avat a vaot kavava nurnur ma ra bo na mangamangana ma kavava bo na mangamangana ma ra kabinana;

⁶ ma kavava kabinana ma ra mangamangana vinvini; ma kavava mangamangana vinvini ma ra kini vamadudur; ma kavava kini vamadudur ma ra variru tadav God;

⁷ ma kavava variru tadav God ma ra varmari tadav ra umana tura i vavat; ma kavava varmari tadav ra umana tura i vavat ma, ra varmari tadav ra tarai par.

⁸ Tago ona go ra umana magit dia tur pire vavat ma dia peal vanavana, vakir ava tabauma mulai, ma vakir ava iba upi ra vunuai ta ra minatoto tai Iesu Kristo kada Luluai.

⁹ Tago nina i ko iba upi go ra lavur magit i pula, ma i gamgavul ra matana, ma i ga valubane ra niu na varvagogom ure ra varpian lua.

¹⁰ Ta nin, a tara na turagu, boina ba avat a ongor upi avat a vadovot pa ra varting ma ra pipilak pire vavat; tago ba ava pait go ra lavur magit, pa avat a bura mulai.

¹¹ Tago damana da manga tul tar ra niruk ta vavat ta ra varkurai ba pa na mutu kai kada Luluai, ma kada Tena Valaun Iesu Kristo.

¹² Io, iau tar vaninara vatikai upi ina vanuk vatikene tar go ra lavur magit ta vavat ta ra bungbung par, ma a dovotina, ava matoto tana, ma ava tur padikat ta ra dovotina i tur pire vavat.

¹³ Ma iau nuk ia ba i takodo, ba ina vargat avat boko ma ra varvai ta nam ra lavur bung ba iau ki ka boko ta go kaugu pal na turturup;

¹⁴ tago iau nunure ba na pot lulut nam ra bung ba ina vungue kaugu pal na turturup tana, vada kada Luluai Iesu Kristo i ga ve tar ia tagu.

15 Maia, ina ongor upi avat a nuk vatikene pa go ra lavur magit, ba iau mat kan avat.

Di ga gire ra minamar i Kristo ma ra mata i diat

16 Tago ta nam ra bung ave ga vaarike ta vavat ra dekdek i ra Luluai Iesu Kristo ma kana vinavana pire dat, vakir ave ga mur ra umana akakur di ga nuknuk mal tadav diat ta ra kabinana, tago ave ga gire kana minamar ma ra mata i vevet.

17 Tago i ga vatur vake ra variru ma ra minamar tai God, Tama, ta nam ra bung ba ra nilai ra ngala na minamar tuna i ga vut tadav ia dari: Go Natugu, a bul na vakak, iau gugu muka tana.

18 Ma avet iat, ave ga valongore go ra nilaina i vana rikai marama ra bala na bakut ta nam ra bung ba ave ga varagur me ta ra ul a luana i gomgom.

19 Ma di ga vadovot muka ra tinata na propet pire dat; ma i boina, avat a nuk pa ia, da ra lamp pupua ta ra bobotoi tuk ta ra lar, ma ba ra tagul na lar na ga vana rikai ta ra bala i vavat;

20 ma avat a nunure value go, ba pa ta tinata na propet ta ra Buk Tabu ba da pala ia ma ra nuknuk i dat iat.

21 Tago pa ta tinata na propet i ga arikai ta ra mainga kai ra tarai; a umana tutana di ga tata ka tai God, ma ra Takodo na Tulungen i ga vateten diat.

2

A umana tena vartovo vavaongo

1 Ma ra umana propet vavaongo bula dia ga tur rikai livuan ta diat ra tarai, varogop ra umana tena vartovo vavaongo diat a ki boko livuan ta vavat bula, ma diat a kap ivaive ra umana enana vartovo upi ra vinirua, diat a pue vue ra Luluai i ga kul pa diat, ma ra vinirua na lutut tadav diat.

2 Ma mangoro diat dia mur kadia dur na mangaman-gana, ma dia murmur diat di vul ra nga i ra dovotina.

3 Ma diat a vaongo pa avat ma ra tinata na vavagu; a vuna a varbat; ma ra varkurai ure diat pa i vavuan papa ania ma kadia vinirua pa i va mat.

4 Tago ba God pa i ga mari diat ra umana angelo dia ga pait ra varpiam, ma i ga vue vaba diat ura geena,* ma i ga tulue diat ta ra umana odo na bobotoi, upi da balaure vake diat upi ra varkurai;

5 ma pa i ga mari ra rakarakan a gunagunan lua, ma i ga valaun pa ka Noa, a tena varvai ure ra mangamangana takodo, diat ma ta ra lavurua bula, ta nam ra kilala ba i ga tul vue ra lovon ta tana tadav ra gunagunan kai ra umana tena varpiam;

6 ma i ga tun ra ura pia na pal Sodom ma Gomora upi dir kabu, ma i ga kure vabilak dir ma ra pupukuai upi

* 2:4: Geena ia ra ngala na tavul a puputa maravai Ierusalem, ma ra iap i ga ioaio vatikai tana. A tarai Iudaia dia ga valarue ra ruarua na tulungen me.

na vaale diat ra lavur tena varpam namur me;

⁷ ma i ga valaun Lot, ra tena takodo, i ga tabun na kaia ra balana ure ra varpam kai ra umana tena varpam,

⁸ (tago go ra tena takodo i ga ki livuan ta diat, ma i ga tabun na kaia ra takodo na tulungeana ta ra bungbung par, tago i ga gire ma i ga valongore kadia lavur dur na papalum);

⁹ a Luluai i nunure ba na valaun valar pa ra lavur tena lotu ta ra varilam, ma na balaure vake ra lavur tena varpam upi da vakadik diat ta ra bung na varkurai;

¹⁰ ma lua iat nina diat dia mur ra palapaka ta ra mamainga i dur, ma dia piam vue bula ra i varkurai. Pa dia burutue ta magit, dia mur ra nuknuk i diat iat, dia vul ra umana ngalangala, ma pa dia dadar;

¹¹ ma ra umana angelo, i ngala ra ongor i diat ma ra dekdek i diat, pa dia vul diat ma ra varkurai pire ra Luluai.

¹² Ma go diat, dia varogop ma ra umana beo pa dia kabinana, di ga kava diat upi da kinim pa diat ma da doko pa diat, dia vul ra umana magit dia tuptup tana, da kamare vue diat ma kadia mangamangana vinirua,

¹³ ma dia vatur vake ra vapuak ure kadia mangamangana i gegagege; diat a umana dur, ina ra umana milmilikan, dia gugu mat ta ra umana kaina lukara dia pait ia ta ra keake, ma

dia ga ta kadia mangamangana nilong ba dia ki maravut kavava lukara;

¹⁴ a mata i diat i buka ma ra nipo, ma pa dia ngo kan ra varpam; ma dia lam raprap diat ba pa i tur padikat ra tulungea i diat; ma ra bala i diat i la ta ra varbat; diat a umana natu i ra varvabilak;

¹⁵ dia ga vana kan ra nga i takodo, ma dia ga vana rara, dia ga mur ra nga i Balam natu i Beor, nina i ga mainge ra totokom ure ra varpam;

¹⁶ ma di ga pit ia ta kana nirara; ra bombom na as i ga tata ma ra nilai ra tutana, ma i ga tur bat ra papaua kai ra propet.

¹⁷ Diat go, dia varogop ma ra umana kivu dia mama, dia da ra umana gavul, a ngala na vuvu i kap diat; ma ra marut na bobotoi di ga vaninare ure diat.

¹⁸ Tago dia tatike ra lavur ngala na tinata vakuku, ma dia lam raprap varara mule diat ma ra kaina mamainga, nina dia kabur vilau kan diat, dia mur ra nirara;

¹⁹ ma dia vatading tar ra kini langalanga, ma diat iat, diat a umana vilavilau kai ra vinirua; tago nina i uvua pa ta tikai, na kale pa ia bula upi kana vilavilau.

²⁰ Tago ba dia ga vilau kan ra dur i ki ta ra rakarakan a gunagunan, ure ra minatoto ta ra Tena Valaun Iesu Kristo, ma di vi vake mule diat i tana, ma dia bura tana, kadia kini namur i manga kaina ta dir ma nam i lua.

²¹ Tago gala pa di ga nunure ra nga i ra manga-

mangana takodo, gala diat a boina tana; ma go dia tar minana tana ma dia lingan mulai kan ra gomgom na vartuluai, nina ba di ga ve tar ia ta diat.

²² I tar ot pire diat nam ra dovot na tinata valavalar dari: A pap i talil mulai upi ra magit i ga marue vue, ma ba ra boroi i ga gumu, i bulbulue mule ta ra paipai.

3

A varvatading ure ra pinot mulai kai ra Luluai

¹ Avat a umana vakak, go ia ra vauruana buk iau tumu ia tadav avat, ma ta go ra ura buk par ina vargat ra dovot na nuknuk i vavat ma ra varvai mulai;

² upi avat a nuk pa ra lavur tinata ba ra umana gomgom na propet dia ga varvai lua tana, ma ra vartuluai kai ra Luluai ma ra Tena Valaun, nina a umana apostolo di ga tul tar ia ta vavat;

³ ma avat a nunure value ba ta ra mutuaina a umana tena varkulumai diat a tut ma kadia varkulumai, ma diat a papait kadia kaina ma-mainga iat,

⁴ ma diat a biti: Akave kana tinata na varvatading ure kana vinavana mulai uti? Tago papa nam ra bung a umana tama i dat dia ga mat i tana, a lavur magit dia tur da di ga vaki diat ta ra vunapai ra vavaki.

⁵ Ma kadia mamainga iat upi diat a valubane go ra magit, ba papa ania di ga vaki ra bala na bakut ma ra rakarakan a gunagunan i ga

ki guvai ma ra polo, ma i ga vana rikai ta ra tava ure ra tinata kai God;

⁶ nina i ga vuna tana tago ra rakarakan a gunagunan lua i ga virua ta ra lovon ta;

⁷ ma a umana bala na bakut dia tur gori ma ra rakarakan a gunagunan bula, di ga balaure vake diat ta go ra tinata iat, upi ure ra bung na varkurai ma ra vinirua kai ra umana tena varpiam.

⁸ Ma koko avat a valubane go ra kopono magit, a umana vakak, ba a kopono bung i varogop ma ra arip na marmar na kilakilala pire ra Luluai ma ra arip na marmar na kilakilala dia varogop uka ma ra kopono bung.

⁹ A Luluai pa i vabing ure kana tinata na varvatading, da ta ra na dia biti ba i vavabing; ia kaka i ungunung vovovon pa avat, ma pa i mainge ba ta tikai na virua, i mainge ba dat par dat a tadav ra nukpuku.

¹⁰ Ma ra bung kai ra Luluai na ga pot da ra tena kinakinau; ta nam ra bung a umana bala na bakut diat a panie ma ra ngala na kanunur, ma ra lavur magit diat a polo ma ra ngala na oao, ma ra rakarakan a gunagunan ma ra lavur papalum tana na panie ta ra iap.

¹¹ Ma tago di vapanie vue go ra lavur magit, i topa ia ba avat a manga ongor ta ra mangamangana gomgom ma ta ra lotu tadav God,

¹² ma avat a nuknuk upi ra bung kai God, upi na pot, ma

avat a ongor upi ia; nina i vuna tana tago na panie ra umana bala na bakut ta ra iap, ma ra lavur magit diat a polo ma ra ngala na oao.

¹³ Ma da kana tinata na varvatading, da nuknuk upi ra umana kalamana bala na bakut ma ra kalamana rakarakan a gunagunan bula, ba ra mangamangana takodo i ki tana.

¹⁴ Io, avat a umana vakak, tago ava nuknuk upi go ra lavur magit, i boina ba avat a ongaongor upi da gire tadav ra malmal pire vavat, ma upi avat a gomgom ma pa ta magit na rara ta vavat ta ra luaina matana.

¹⁵ Ma avat a nuk pa ia, ba ra mangamangana. vovovon kai kada Luluai ia ra varvalaun; damana bula Paulo, a tura i dat a vakak, i ga tutumu tadav avat da ra kabina di ga tul tar ia tana;

¹⁶ ma damana bula ta kana lavur buk i ga varvai ure go ra lavur magit; ma ta umana magit tana i dekdek upi da nunure ra kukuraina, nina ba ra umana papaua, ma diat i malmaliara ra bala i diat, dia pukue pa ia; damana bula dia pukue pa ta ra umana enana pakana ta ra Buk Tabu, ma diat iat dia virua tana.

¹⁷ Ma avat a umana vakak, tago ava nunure value go ra lavur magit, i boina ba avat a varbalaurai, kan da kap vue avat ta ra nirara kai ra umana tena varpiam ma avat a bura kan kavava dekdek na kini.

¹⁸ I boina ba avat a taiak ta ra varmari ma ta ra minatoto

tai Iesu Kristo, kada Luluai ma kada Tena Valaun. Da tul tar ra minamar tana go ieri ma pa na mutu. Amen.

A LUAINA BUK KAI IOANES

A Tinata na Nilaun

¹ Ia nam i ga laun amana iat ra vunapaina, nina ba ave ga valongore, nina ba ave ga giragire ma ra kiau na mata i vevet, nina ba ave ga bobobe bulbulu ia, ma ave ga bili ia ma ra lima i vevet ure ra Tinata na nilaun

² (ma di ga vaarike ra nilaun, ma ave ga gire, ma ave ga varve tar ra nilaun tukum ta vavat, nina dir ga ki guvai ma Tama, ma di ga vaarike tar ia ta vevet);

³ nina ba ave ga gire ma ave ga valongore, ave ve avat bula tana, upi dat a bartalaina ma avat, da avet, ave bartalaina ma Tama, ma Natuna Iesu Kristo;

⁴ ma go ra lavur magit ave tumu ia, upi da pait ot pa kada gugu tana.

God ia ra kapa

⁵ Ma go ra varvai ave ga valongore tana, ma ave ve tar ia ta vavat, ba God ia ra kapa muka ma pa ta ik a matmat na bobotoi i tur pirana.

⁶ Ona da biti ba da tar bartalaina me, ma da vanavana ta ra bobotoi, da vaongo ko, ma pa da pait ra dovotina;

⁷ ma ona da vanavana ta ra kapa, da ia i ki ta ra kapa, da tar bartalaina vargil, ma ra gapu i Iesu, Natuna, i dalu vue ra varpam parika kan dat.

⁸ Ona da biti ba pa ta varpam i tur pire dat, da tuam pa mule Ke dat, ma ra dovotina pa i ki ta ra bala i dat.

⁹ Ona da tata kapa ure kada varpam, ia iat i dovot ma i takodo upi na pun vue kada lavur varpam, ma upi na vagomgom dat ta ra lavur magit ba pa i takodo.

¹⁰ Ona da biti ba, pa da ga pait ra varpam, da vatang vaongo pirana, ma kana tinata pa i ki ta ra bala i dat.

2

Kristo kada tena marama-ravut

¹ A tara na natugu ikik, iau tumu go ra lavur magit tadav avat, upi koko avat a varpam. Ma ona ta tikai i varpam, kada tika na Tena Tur Varbat pire Tama, Iesu Kristo, ra tena takodo;

² ma ia ra varporong ure kada varpam, ma vakir ure kadat ika, ure bula ra rakarakan a gunagunan parika.

³ Ma da matoto ta go ra magit ba da nunure, ona da torom ta kana umana vartuluai.

⁴ Nina i biti: Iau nunure, ma pa i torom ta kana lavur vartuluai, ia ra tena vaongo, ma pa ta dovotina i tur pirana;

⁵ ma ona tikai i torom ta kana tinata, a dovotina a varmari kai God i tar ot tana. Ta go ra magit da nunure ba da ki tana:

⁶ Nina i biti ba i ki tana, i topa ia ba na vanavana vada ia iat muka i ga vanavana.

A kalamana vartuluai

⁷ A umana vakak, vakir a kalamana vartuluai iau tumu ia tadav avat, nina ka ra maulana vartuluai ba i ga tur pire vavat papa ra vunapaina; a maulana vartuluai ia ka ra tinata ava ga valongore.

⁸ Tikai bula, a kalamana vartuluai iau tumu ia tadav avat, nina i dovot pirana, ma pire vavat bula, tago ra bobotoi i panie, ma ra kapa tuna i tar vana rikai.

⁹ Ona tikai i biti ba i tar ki ta ra kapa ma i milikuane turana, nam i ki ka ta ra bobotoi tuk ta ra bung gori.

¹⁰ Nina i mari turana i ki ta ra kapa, ma pa ta magit na tukatukai i tur pirana.

¹¹ Ma nina i milikuane turana i ki ta ra bobotoi, ma i vanavana ta ra bobotoi, ma pa i nunure ba i vana uve, tago ra ura kiau na matana dir tar pula ta ra bobotoi.

¹² Iau tutumu tadav avat, a umana natugu ikik, tago di tar pun vue kavava varpian ure ra iangina.

¹³ Iau tutumu tadav avat, a umana patuana, tago ava nunure nina i laun papa ra vunapaina. Iau tutumu tadav avat, a umana barmana, tago ava tar uvia pa ra Tena Varpian. Iau tar tutumu tadav avat a umana nat na bul, tago ava nunure Tama.

¹⁴ Iau tar tutumu tadav avat a umana patuana, tago ava nunure nina i laun papa ra vunapaina. Iau

tar tutumu tadav avat a umana barmana, tago ava tar dekdek, ma ra tinata kai God i ki ta ra bala i vavat, ma ava tar uvia pa ra Tena Varpian.

¹⁵ Koko avat a mari ra rakarakan a gunagunan ba ra lavur magit ra pia. Ba tikai i mari ra rakarakan a gunagunan, a varmari kai Tama pa i bang ta ra balana.

¹⁶ Tago ra lavur magit ta ra rakarakan a gunagunan, a kaina mamainga kai ra paka i dat, ra kaina mamainga kai ra kiau na mata i dat, ma ra vavagia na tabarikik, vakir tai Tama, mamati ka ra pia.

¹⁷ Ma ra rakarakan a gunagunan i panie vanavana, ma kana kaina mamainga bula; ma nina ba i pait ra nuknuk i God na tur tukum.

A ebar kai Kristo

¹⁸ A umana natugu ikik, go ra pakana bung ia ra mutuaina. Ma varogop ava ga valongore ba na vut ra ebar kai Kristo, go muka mangoro na ebar kai Kristo dia tar papangai. ma ava nunure tana ba go ra pakana bung ia ra mutuaina.

¹⁹ Di tar vana papa kan dat, ma vakir diat a umana talai dat; gala diat a umana talai dat, gala diat a ki vatikai pire dat; ma go dia ga vana kan dat, upi na po rikai tana ba vakir diat par a umana talai dat.

²⁰ Ma kavava ta vartap kai ra Tena Gomgom, ma avat par ava matoto tana.

²¹ Pa iau ga tutumu tadav avat, tago ava. tuptup ure

ra dovotina, iau ga tutumu, tago ava nunure, ma tago ra vaongo pa i tavua ta ra dovotina.

²² Ia ra tena vaongo? Ia ka nam i varpuai tana ba Iesu ia ra Kristo. Nina iat i pue vue Tama ma Natuna ia nam ra ebar kai Kristo.

²³ Diat par dia pue vue Natuna, Tama bula pa i ki pire diat; diat dia mulaot tai Natuna, Tama bula i ki pire diat.

²⁴ Ma avat. boina ba ra magit par ava ga valongore papa ra vunapaina na ki pire vavat. Ba nam ra magit ava ga valongore papa ra vunapaina i ki pire vavat, avat bula, ava ki pire Natuna, ma pire Tama.

²⁵ Ma go ra varvatading i ga vatading tar ia ta dat, ia ra nilaun ba pa na mutu.

²⁶ Go ra lavur magit iau ga tumu ia tadav avat ure diat dia mainge upi diat a varara avat.

²⁷ Ma ra vartap, nina ava ga vatur vake tana, i ki ta vavat, ma pa ava iba upi ta tikai ba na tovo avat; ma da kana vartap i tovo avat ure ra magit par, ma i dovot, ma vakir a vaongo, ma da i ga vateten avat, damana ava ki vatikai tana.

²⁸ Ma go a umana natugu ikik, avat a ki vatikai tana, upi ona na vana rikai, dat a rurung, ma pa dat a vavirvir tana ta kana pinot.

²⁹ Ba tumu ava nunure ba ia ra tena takodo, ava nunure diat par bula, dia pait ra mangamangana takodo, i ga vangala diat.

3

A umana natu i God

¹ Avat a gire ra ngala na varmari Tama i ga tul tar ia ta dat, ba da vatang dat a umana natu i God; ma a dovotina dat damana. Kari go ra rakarakan a gunagunan pa i nunure dat, tago pa i nunure God.

² A umana vakak, go dat a umana natu i God, ma pa di ga vaarike boko ba dat a dave. Da nunure, ba ona na ga vana rikai, dat a varogop me; tago dat a gire kana kini tuna.

³ Ma diat par ba kadiat go ra kini nunur, dia vagomgom mule diat, da ia iat i gomgom.

⁴ Diat par dia pait ra varpiam, dia pait ra nirara bula; ma ra varpiam ia ra varpuai ure ra vartuluai.

⁵ Ma ava nunure, i ga vana rikai upi na tak vue ra varpiam; ma pa ta varpiam i ki tana.

⁶ Diat par dia ki tana, pa dia varpiam; diat par dia varpiam, vakir dia ga gire, ma pa dia nunure.

⁷ A umana natugu ikik, koko ta tikai na varara avat; nam i pait ra mangamangana takodo, i takodo varogop God i takodo.

⁸ Nina ba i varpiam, natu i Satan nam; tago Satan i varpiam papa ra vunapaina. Natu i God i ga vana rikai upi na kamare vue ra papalum kai Satan.

⁹ Diat par ba God i ga vangala diat, pa dia varpiam, tago ia iat i ki ta ra bala i diat, ma i dekdek upi diat a

varpian, tago God i ga vanga diat.

¹⁰ Go ra magit di vaarike ra lavur natu i God tana, ma ra lavur natu i Satan. Diat par ba pa dia pait ra mangamangana takodo, vakir diat tai God, ma damana bula nina ba pa i mari turana.

A varmari vargil

¹¹ Tago go ra varvai avaga valongore papa ra vunapaina, upi dat a varmari vargil.

¹² Koko da varogop ma Kain, natu i Satan, ma i ga ubu turana. Ma i ub ia ta ra ava? Tago i ga kaina kana mangamangana ma ra mangamangana kai turana i ga takodo.

¹³ A tara na turagu, koko avat a kaian ba ra rakarakan a gunagunan i milmilikuane avat.

¹⁴ Da tar nunure ba da ga vana kan ra minat tadav ra nilaun tago da mari ra lavur tura i dat. Nina ba pa i pait ra varmari i ki ta ra minat.

¹⁵ Nina i milikuane turana ia ra tena vardodoko; ma ava nunure ba ra nilaun tukum pa i ki ta ra tena vardodoko.

¹⁶ Go ra magit da nunure ra varmari tana, tago i ga vungue kana nilaun ure dat; damana i topa dat upi dat a vungue kada nilaun ure ra umana tura i dat.

¹⁷ Nina i ga vung ra vurvur magit mamati ra pia, ma i gire turana i iba upi ta magit ma i banu bat ra balana tadav ia, a varmari kai God na ki dave tana?

¹⁸ A umana natugu ikik, koko dat a varmari ma ra tinata ka ba ma ra karamea i dat; dat a varmari ma ra bo na papalum ma ra dovotina.

Dat a rurung pire God

¹⁹ Go ra magit da nunure tana ba dat a umana natu i ra dovotina, ma da ve vango ra bala i dat ta ra matana,

²⁰ ta ra lavur magit a bala i dat i takun vakaina dat me; tago God i lia ta dir ma ra bala i dat ma i nunure ra lavur magit par.

²¹ A umana vakak, ba tumu ra bala i dat pa i takun dat, da a rurung pire God;

²² ma ra magit par da lul ia, dat a vatur vake tana, tago da torom ta kana lavur vartuluai, ma da pait ra lavur magit i kat ta ra matana.

²³ Ma go kana vartuluai, upi dat a kapupi ra iang i Natuna Iesu Kristo, ma dat a varmari vargil vada ra vartuluai i ga tul tar ia ta dat.

²⁴ Ba tikai i torom ta kana lavur vartuluai, i ki tana, ma ia bula i ki ta ra balana. Ma go ra magit da nunure tana ba i ki ta ra bala i dat, ta ra Tulungen i ga tul tar ia ta dat.

4

A tulungen i dovot ma nam i vavaongo

¹ A umana vakak, koko avat a kapupi ra lavur tulungen, boina ba avat a kukure bulu ra umana tulungen, ba dia ga vana rikai tai God ba pata; tago mangoro na propet vavaongo dia ga vana ta ra rakarakan a gunagunan.

² Go ra magit avat a nunure ra Tulungea i God tana: A lavur tulungen dia varvai kapa ba Iesu Kristo i tar pot ma ra paka i ra tutana diat nam tai God;

³ ma ra lavur tulungen dia pue vue Iesu, nam diat vakir tai God; ma ia kaka go ra maukua i ra ebar kai Kristo, nina ava ga valongore ure ba na vut, ma go i tar ki ta ra rakarakan a gunagunan.

⁴ A umana natugu ikik, avat tai God, ma ava tar uvua pa diat; tago nina i ki ta ra bala i vavat i ngala ta dir ma nina i ki ta ra rakarakan a gunagunan.

⁵ Diat mara ra pia; ma dia tata varogop ma ra mangamangana ra pia, ma ra rakarakan a gunagunan i valongore diat.

⁶ Dat tai God; nina i nunure God i valongore dat; nina ba vakir tai God pa i valongore dat. Go ra magit da nunure ra tulungea i ra dovotina tana ma ra tulungea i ra vaongo.

God ia ra varmari

⁷ A umana vakak, boina ba dat a varmari vargil; tago God i vuna ta ra varmari; ma diat par dia varmari, God i ga vangala diat, ma dia nunure God.

⁸ Nina ba pa i varmari vakir i nunure God, tago God ia ra varmari.

⁹ Ta go ra magit ra varmari kai God i ga vana rikai tana pire dat, ba God i ga tul vue Natuna, a kavakake, ta ra

rakarakan a gunagunan upi dat a laun tana.

¹⁰ Ia ra varmari, tago God i ga mari dat, ma i ga tul vue Natuna, pi ia ra varporong ure kada lavur varpam, ma vakir tago dat da ga mari God.

¹¹ A umana vakak, ba tumu God i ga mari dat dari, i takodo upi dat a varmari vargil.

¹² Pa ta i ga gire God; ba tumu da varmari vargil, i ki ta ra bala i dat, ma kana varmari i tar ot kakit ta ra bala i dat;

¹³ go ra magit da nunure tana ba da ki tana, ma ba i ki ta dat, tago i ga tul tar ra Tulungeana ta dat.

¹⁴ Ma avet, ave tar bobo ma ave varvai tana, ba Tama i ga tul vue Natuna pi na Tena Valaun ure ra rakarakan a gunagunan.

¹⁵ Diat par dia varvai kapa ba Iesu ia ra Natu i God, God i ki ta diat, ma dia ki tai God.

¹⁶ Ma da nunure ma da ga kapupi ra varmari kai God tadav dat. God ia ra varmari; ma nina i ki ta ra varmari i ki tai God, ma God i ki tana.

¹⁷ Go ra magit i tar ot kakit ra varmari pire dat tana, ba dat a rurung ta ra bung na varkurai; tago dat a varogop me ta go ra rakarakan a gunagunan.

¹⁸ A varmari pa i varpopoto ma ra bunurut; a varmari nina i ot, i okole vue ra bunurut, tago ra bunurut i kapkap ra balbali; ma nina i burut pa i ot ra varmari pirana.

19 Da varmari tago i ga mari value dat.

20 Ba tikai i biti: Iau mari God, ma i milikuane turana, a tena vaongo nam; tago nina ba pa i mari turana ba i tar gire, na mari davatane God ba pa i ti gire?

21 Ma go ra vartuluai i ga tul tar ia ta dat, dari. Ba tikai i mari God na mari bula turana.

5

Kada niuvia pa ra rakarakan a gunagunan

1 Diat par dia nurnur ba Iesu ia ra Kristo, God i ga vangala diat; ma diat par, dia mari nina i ga varvangala, dia mari bula nam ba God i ga vangala.

2 Go ra magit da nunure tana ba da mari ra umana natu i God, tago da mari God, ma da torom ta kana lavur vartuluai.

3 Ma go ko ra varmari kai God, ba dat a torom ta kana lavur vartuluai; ma kana lavur vartuluai pa dia mat.

4 Tago diat par ba God i ga vangala diat, dia uvua pa ra rakarakan a gunagunan; ma go ko ra niongor i tar uvua pa ra rakarakan a gunagunan: kada nurnur.

5 Ia nam ba i uvua pa ra rakarakan a gunagunan? Nina iat i kapupi ia ba. Iesu ia ra Natu i God.

A varveai ure Iesu Kristo

6 Ma go i tar vut ma ra tava ma ra gap, Iesu Kristo; vakir ma ra tava ka, ma ra tava ma ra gap bula.

7 Ma ra Tulungen i varvai dovot, tago ra Tulungen ia ra dovotina.

8 Ma ra tabautul dital varvai dovot, ra Tulungen, ra tava, ma ra gap; ma go ra utul dital tikai ka.

9 Ba tumu da kapupi ra varvai kai ra tarai, a varvai kai God i ngala ta dir, tago ra varvai kai God go, ba i ga varvai dovot ure Natuna.

10 Nina i nurnur tai Natu i God, a varvai dovot i tur ta ra balana; nina ba pa i kapupi God, i takun ia ba a tena vaongo; tago pa i ga kapupi ra varvai dovot kai God ure Natuna.

11 Ma go ra varvai dovot, dari, ba God i ga tul tar ra nilaun tukum ta dat, ma nam ra nilaun i ki tai Natuna.

12 Nina i vatur vake Natuna, i vatur vake ra nilaun bula; nina ba pa i vatur vake Natu i God, pa i vatur vake ra nilaun.

A nilaun tukum

13 Go ra lavur magit iau ga tumu ia tadav avat, upi avat a nunure ba ava vatur vake ra nilaun tukum, tadav avat ava nurnur ta ra iang i Natu i God.

14 Ma go ia ra magit da rururung tana tadav ia, tago ba da lul ta magit da ra nuknukina, i vatorome dat;

15 ma ba da nunure ba i valongore dat ta ra magit par ba da lul ia, da matoto bula ba da tar vatur vake nam da ga lul ia tana.

16 Ba tika na tutana i gire turana ba i pait ra varpiam, nina ra minat pa i vana rikai tana, na araring God, ma na tul tar ra nilaun tana

ure diat ba pa dia pait ra varpian nina a minat i vana rikai tana. Tika na mangana varpian akamana a minat i vana rikai tana; vakir nam iau biti ba da araring ure.

¹⁷ A lavur mangamangana ba pa i takodo, ia ra varpian; ma tika na mangana varpian a minat pa i vana rikai tana.

¹⁸ Da nunure diat par ba God i ga vangala diat, pa dia varpian, tago nina, ba God i tar vangala, i balaure mule, ma Satan pa i bili ia.

¹⁹ Da nunure ba dat tai God, ma ra rakarakan a gunagunan i va ta ra varpian.

²⁰ Da nunure bula ba Natu i God i tar pot, ma i ga tul tar ra minatoto ta dat, upi dat a nunure nina i dovot ma da ki tai nina i dovot, tai Natuna Iesu Kristo. Go ia ra God tuna, ma ra nilaun tukum.

²¹ A umana natugu ikik, avat a balaure avat kan ra umana tabataba.

A VAURUANA BUK KAI IOANES

¹ A patuana tadav ra tadar vavina, di ga pilak pa ia, ma ra umana natuna bula, diat iau mari tuna diat; ma vakir iau kaka, diat par bula dia nunure ra dovotina;

² ure ra dovotina, aina i ki ta dat, ma na ki pire dat pa na mutu:

³ A varmari, a tulungea i ra varmari, a malmal kai God, Tama, ma kai Iesu Kristo Natu i Tama, na ki pire dat ma ra dovotina ma ra varmari.

A dovotina ma ra varmari

⁴ Iau ga gugu na kaia, tago iau tar gire tadav ra umana natum, dia vanavana ta ra dovotina, varogop ma ra vartuluai Tama i ga tul tar ia ta dat.

⁵ Ma go iau aring pa u, ra tadar vavina, vakir da iau tumu ta kalamana vartuluai tadav u, nam uka da ga vatur vake papa ra vunapaina, upi dat a varmari vargil.

⁶ Ma go ia ra varmari, ba da mur kana lavur vartuluai. Go ia ra vartuluai, nina ava ga valongore papa ra vunapaina, ba avat a vanavana tana.

⁷ Tago mangoro na tena malatatur dia ga vana rikai ta ra rakarakan a gunagunan, diat dia varpuai ta ra pinot kai Iesu Kristo ma ra pakana. Go ra tena malatatur ma ra ebar kai Kristo.

⁸ Avat a balaure avat, upi koko avat a varara nam ra umana magit ave tar pait ia, upi avat a vatur vapar vake ra vapuak.

⁹ Diat par dia bolo lake ta ra vartovo kai Kristo ma pa dia ki tana, God pa i ki pire diat; nam i tur patuan ta ra vartovo, Tama ma Natuna dir ki tana.

¹⁰ Ba tikai i vana pire vavat ma pa i kap go ra vartovo, koko avat a agure varuk ia ta ra kuba i vavat, ma koko avat a vatatabe pa ia;

¹¹ tago nina i vatatabe pa ia, dir varogop me ta kana umana papalum na varpam.

A mutuaina tinata

¹² Mangoro na magit boko ba ina tumu ia pire vavat, ma pa iau mainge ba ina pait ia ma ra mapina buk ma ra polo na tutumu; iau nuk ia, ba ina vana pire vavat, ma ina tata ma ra ngiegu, upi na ngala muka kada gugu.

¹³ A umana natu i tana vavim, di ga pilak pa ia, dia vatatabe u.

A VAUTULUNA BUK KAI IOANES

¹ A patuana tadav Gaio, ra.vakak na tutana, nina iau mari ia tuna.

² Talaigu tuna, iau araring upi una ki mamal ma upi na boina kaum nilaun, da ra tulungeam i ki mamal.

³ Tago i ngala muka kaugu gugu ta nam ra bung ba ra umana tura i dat dia ga pot i tana, ma dia ga varvai ure ra dovotina piram, tago u vana-vana ta ra dovotina.

⁴ Pa ta magit mulai i manga ngala muka kaugu gugu tana, ia kaka go, ba iau valongore ra umana natugu dia vanavana ta ra dovotina.

Di pite pa Gaio

⁵ Talaigu tuna, i fovot kaum papalum u pait ia tadav diat a lavur tura i dat dia vaira;

⁶ ma dia tar varvai dovot ta ra luaina mata i ra ekelesia ure kaum varmari; ma i boina ba una tul vue diat ta kadia vinavana da i topa God.

⁷ Tago dia tar vana pa ure ra iang, ma pa dia vatur vake ta magit tai ra umana Tematana.

⁸ Kari go i takodo upi dat a vango diat, upi dat a umana tena papalum varirivut ma ra dovotina.

Diotrepe dir ma Demetrio

⁹ Iau ga tumu ta umana magit tadav ra ekelesia; ma Diotrepe, nina i mainge upi

na lualua kakit ta diat, pa i kapupi dat.

¹⁰ Io, ba iau pot, ina vanuk tar mule ra lavur magit i papait ia, tago i tata vakuku ure dat ma ra kaina tinata; ma vakir nam uka, go bula, pa i vango ra umana tura i dat, ma i tugal bat diat dia mainge, ma i okole vue diat kan ra ekelesia.

¹¹ Talaigu tuna, koko una mur pa ra magit i kaina, una mur pa ra magit i boina. Nina i pait ra magit i boina, tai God nam; nina i varpiam, pa i ti gire God.

¹² A tarai par ma ra dovotina iat, bula, dia varvai dovot ure Demetrio; maia, avet bula ave varvai dovot, ma u tar nunure ba kaveve varvai i dovot.

A mutuaina tinata na varvagai

¹³ Mangoro na magit ba ina tumu ia tadav u, ma pa iau mainge ra tutumu tadav u ma ra polo na tutumu ma ra pen;

¹⁴ iau nuk ia ba i maravai upi dor a varbobo ma dor a tata ma ra ngie i dor.

¹⁵ A malmal, na ki piram. A umana talai dat dia vatatabe u. Una vatatabe ra lavur talai dat tikitikai, ma una vatang ra iang i diat.

A BUK KAI IUDAS

¹ Iudas, tura i Iakobo, ma ra tultul kai Iesu Kristo, tadav diat nina God i ga ting pa diat ma dia ki ta ra vavai na varmari kai Tama God ma ta ra varbalaurai kai Iesu Kristo:

² A bala varmari, a malmal ma ra varmari na peal pire vavat.

A umana tena vartovo vavaongo

³ A umana vakak, ba iau ga mainge tuna upi ina tutumu tadav avat ure ra nilaun kadat par, di ga vovo pa iau upi ina tutumu ma ina vargat avat, upi avat a ongor tuna ta ra nurnur di ga vakopono tul tar ia ta diat ra lavur tena gomgom.

⁴ Tago ta umana tutana di ga ruk kokoko ivaivai, nam diat ba di ga vakilang tar diat upi go ra varkurai na kankan, a umana tena varpian, dia pukue ra varmari kai kada God upi ra mangamangana i dur, ma dia pue vue kada kopono tena varkurai tuna ma kada Luluai, Iesu Kristo.

⁵ Go iau mainge ba ina ve mule avat, ma a dovotina ava tar nunure muka go ra lavur magit, ba ra Luluai i ga valaun tika na vuna tarai kan ra gunan Aigipto, ma namur i ga vapar vue diat ba pa dia nurnur.

⁶ Ma ra umana angelo, diat ba pa dia ga tur padikat ta kadia tiniba na luluai, ma dia ga vana kan kadia kiki, i tar

vake diat ma ra umana vivi pa na mutu ta ra bobotoi upi ra varkurai ta ra ngala na bung.

⁷ Damana bula Sodom ma Gomora, ma ra umana pia na pal di ga tur maravai pire dir, tago di ga tul tar mule diat upi ra ungaunga da dir, ma dia ga vana upi ra paka i ra umana enana, di vatur diat upi ra vakilang na varvaalai, tago dia kairane ra kinadik na balbali ta ra iap ba pa na mutu.

⁸ Damana go diat bula, ta kadia umana mangamangana ririvon, dia vadur ra palapaka, dia piam vue ra ngala na varkurai, ma dia kulume ra umana ngalan-gala.

⁹ Ma Mikael, ra angelo i lualua, ta nam ra bung dir vartoto ma Satan ma dir varpuapuai ure ra paka i Moses, i ga ruva ma pa i pait tar ta varkurai na varvul tana, i ga biti ka dari: A Luluai na boru.

¹⁰ Ma go diat dia kulume ra lavur magit dia tuptup tana; ma dia virua ta nam ra magit ba i minana vakuku tana ra nuknuk i diat, da ra umana leing dia tabobo.

¹¹ Na kaina ta diat, tago di ga murmur ra nga kai Kain ma dia ga tul tar mule diat upi ra nirara kai Balam ure ra vapuak ma dia ga virua ta ra varpuai kai Kora.

¹² Go diat a umana mamapit dia tur ivai ta kavava lavur lukara na varmari, ba dia iaian varurung ma avat, a umana tena

varbalaurai ure diat mulai, ma dia tabar vamaur pa mule diat, ma pa dia burut; a umana bakut, ma pa ta tava ta diat, a vuvu i kapkap diat; a umana davai, a mapmap i diat i vura ele, pa ta vuai diat, dia tar vaura mat, dia tarubat ma ra okor i diat;

¹³ a umana bobol na ta dia urung ma dia rore vue ra magit dia vavirvir tana; a umana tagul ba dia rara vurvurbit, di ga vung valiling ra marut na bobotoi pa na mutu ure diat.

¹⁴ Ma Enok bula, ra valavuruana tai Adam, i ga tatike ra tinata na propet ure diat, dari: “Gire ra Luluai na pot ma kana umana kor na tena gomgom,

¹⁵ upi na pait ra varkurai ta diat par, ma upi na takun ot pa diat ra lavur tena varpiam ure kadia umana kaina papalum dia ga pait ia, ma ra kaina nuknuk i diat, ma ra lavur mamat na tinata dia ga takun ia me.”

¹⁶ Go diat a umana lup tata mukumuk, a umana tena urur, dia uraure kadia umana kaina mamainga (ma ra ngie i diat i tatike ra umana ngala na tinata), ma dia variru ta ra mata i ra tarai upi diat mulai diat a boina tana.

A vartigal ma ra tinata kapa

¹⁷ Ma avat, a umana vakak, avat a nuk pa ra lavur tinata, a umana apostolo kai kada Luluai Iesu Kristo di ga ve value avat i tana;

¹⁸ di ga biti tadav avat dari ba: “Ta ra mutuaina a umana tena varkulumai diat a tut ma diat a uraure kadia kaina mamainga iat.”

¹⁹ Go diat, dia varbaiane avat, dia mur ra nuknuk i diat vakuku, a Tulungen pa i ki pire diat.

²⁰ Ma avat, a umana vakak, boina ba avat a tavua rikai ta kavava nurnur nina i gomgom tuna, avat a araring ta ra Takodo na Tulungen,

²¹ avat a balaure avat ta ra varmari kai God, ma avat a nuk upi ra bala na varmari kai ra Luluai Iesu Kristo upi ra nilaun tukum.

²² Ma i boina ba avat a mari ta umana dia mal-maliara;

²³ ma ta ra umana avat a ra valaun pa diat kan ra iap; ma ta ra na mulai avat a mari diat ma ra bunurut; avat a milikuane ra mal, nina i dur ta ra palapaka.

A niaring na pite varpa

²⁴ Ma pire nina i balaure valar pa avat kan ra bunura, ma i vatur avat ta ra luaina mata i kana minamar ma ra gomgom ma ra ngala na gugu,

²⁵ ma pire ra kopono God kada Tena Valaun, a pite varpa, a minamar, a varkurai ma ra dekdek, ure Iesu Kristo kada Luluai, amana iat, ma go, ma pa na mutu. Amen.

A BUK NA VAVAARIKAI KAI IOANES

¹ Go a vavaarikai kai Iesu Kristo, nina God i ga tul tar ia upi na vateten kana umana tultul ta nam ra lavur magit i maravai ba da pait diat; ma i ga vakilang tar ia ma i ga tulue kana angelo me tadav kana tultul Ioanes;

² nina i ga varvarvai dovot ma ra tinata kai God, ma ra varvai dovot bula kai Iesu Kristo, ra lavur magit ba i tar gire.

³ Nina i lukluk go ra lavur tinata na propet, ma diat dia valongore, ma dia nuknuk pa nam di ga tumu ia tana, dia ti doan; tago ra kilala i maravai.

A varvagai pire diat ra lavurua na ekelesia

⁴ Ioanes, tadav ra lavurua na ekelesia ta ra gunan Asia: A varmari tadav avat ma ra malmal, tai nina i laun go, ma i ga laun lua, ma na laun namur; ma tai ra lavurua na Tulungen dia tur ta ra luaina mata i kana kiki na king;

⁵ ma tai Iesu Kristo, ra dovot na tena varvai, a luaina ta diat, dia tut mulai kan ra minat, ma ia ra Luluai kai ra umana king ra pia. Tadav nina i mari dat ma i ga pala vue dat kan kada varpian ma ra gapuna.

⁶ ma i ga vaki dat upi dat a umana tena varkurai, ma ra umana tena tinabar tadav kana God ma Tamana; da tul

tar ra minamar tana ma ra varkurai pa na mutu. Amen.

⁷ Gire, i pot ma ra umana bakut; ma ra lavur kiau na mata diat a bobo, ma diat bula dia ga goa; ma ra lavur vuna tarai par ta ra rakarakan a gunagunan diat a tabun ure. Maia pa, damana. Amen.

⁸ God, a Luluai, nina i laun go, ma i ga laun lua, ma na laun namur, ra Luluai i dekdek muka, i biti: Iau ra Alpa ma ra Omega.

A ninana ure Kristo

⁹ Iau Ioanes, a tura i vavat ma ra talai vavat ta ra lavur magit na varmonong, ma ta ra varkurai ma ta ra kini vama-dudur tai Iesu, iau ga ki ta ra lolo a iangina Patmos, ure ra tinata kai God ma ra varvai dovot ure Iesu.

¹⁰ Iau ga ki ta ra Tulungen ta ra bung kai ra Luluai, ma iau tar valongore arua namur tagu a ngala na nilai tikai, da ra tavur, i biti dari:

¹¹ A magit par, ba u gire, una tumu ia ta ra buk, ma una tulue tadav ra lavurua na ekelesia, uro Epeso, ma uro Smirna, ma uro Pergamon, ma uro Tiatera, ma uro Sardes, ma uro Piladelpia, ma uro Laodikea.

¹² Ma iau ga tur tapuku upi ina gire nam i ga tata tagu; ma ba iau tur tapuku, iau ga gire lavurua na turtur na birao di ga pait ia ma ra goled;

¹³ ma livuan ta diat ra umana turtur na birao, tikai da ra natu i ta tutana, i ga mal ma ra lolovina olovoi, ma i ga

vi pit ra bongobongono ma ra vipit na goled.

¹⁴ Ma ra uluna ma ra tagal a uluna i ga pua da ra ivuna sip i pua, da ra kabang; ma ra ura kiau na matana dir ga varogop ma ra birao na iap;

¹⁵ a ura kauna da ra palar-iam i gobol ma i manga lapap ta ra ubu; ma ra nilaina da ra nilai ra mangoro na tava.

¹⁶ Ma i ga vatur vake lavurua na tagul ta ra limana tuna, ma tika na pakat na vinarubu i mangi vartalai i ga vana rikai ta ra ngiene; ma ra matana i ga da ra keake i raro ma ra dekdek-ina.

¹⁷ Ma ba iau ga gire, iau ga bura pire ra ura kauna, da tikai i tar mat. Ma i ga palagur iau ma ra limana tuna, ma i ga biti: Koko una burut; iau ra luaina ma iau ra mutuaina,

¹⁸ ma ra launa bula; ma iau ga mat, ma go ina laun pa na mutu, ma iau vatur vake ra ki ure ra minat ma ure ra ruarua na tulungen.

¹⁹ Io, una tumu ra lavur magit u ga gire, ma ra lavur magit i tur go, ma nam diat bula ba diat a murmur;

²⁰ a magit na pidik ure ra lavurua na tagul, diat u ga gire diat ta ra limagu tuna, ma ra lavurua na turtur na birao di ga pait ia ma ra goled. Nam ra lavurua na tagul diat ra lavurua na an-gelo kai ra lavurua na ekele-sia; ma ra lavurua na turtur na birao diat ra lavurua na ekelesia.

2

A tinata tadav diat aro Epeso

¹ Una tutumu tadav ra an-gelo kai ra ekelesia i ki Epeso:

Nina i vatur ra lavurua na tagul ta ra limana tuna, nina i vanavana livuan ta ra lavurua na turtur na birao di ga pait ia ma ra goled, i tatike go ra lavur magit:

² Iau tar nunure kaum lavur papalum, ma kaum niongor ma kaum kini vama-dudur, ma pa u mainge diat ra kaina tarai, ma u tar valar diat dia tibuna vatang diat ba a umana apostolo, ma pata, ma u tar na ilam diat ba a umana tena vaongo;

³ ma u ki vamadudur ma u ga pupupuak ure ra iangigu, ma pa u ga talangan tana.

⁴ Ma go ra magit iau takun u me, fago u ga vungue ra varmari i ga tur lua tam.

⁵ Una nuk pa ra kini u ga bura kan ia, una nukpuku, ma una pait mule ra mangamangana u ga pait ia lua; ba pata, ina vut piram ma ina tumak vue kaum turtur na birao, ona pa u nukpuku.

⁶ Ma go ra magit i tur piram, u milikuane ra lavur mangamangana kai ra umana Nikolaita, ma. iau bula iau milikuane.

⁷ Nina ba ra talingana, boina ba na valongore ra varvai kai ra Tulungen tadav ra lavur ekelesia. Ina tul tar tai ra tena uvuvia upi na ian ta ra davai na nilaun, nina i tur ta ra Paradaiso kai God.

A tinata tadav diat aro Smirna

⁸ Ma una tutumu tadav ra angelo kai ra ekelesia i ki Smirna:

A luaina ma ra mutuaina, nina i ga mat, ma i ga laun mulai, i tatike go ra lavur magit:

⁹ Iau nunure ra lavur magit i monong iu, ma kaum kini na luveana (ma u uviana), ma ra varvul kadiat dia tibuna vatang mule diat ba ra umana te Iudaia, ma vakir diat a umana te Iudaia, diat a kivung kai Satan.

¹⁰ Koko una burutue go ra lavur magit na varmonong i vana tadav u; gire, Satan na vue varuk ta umana ta vavat ta ra pal na banubat, upi da valar avat; ma da vakadik avat a vinun na bung. Una tur padikat tuk ta ra minat, ma ina tul tar ra kere na nilaun tam.

¹¹ Nina ba ra talingana, boina ba na valongore ra varvai kai ra Tulungen tadav ra lavur ekelesia. A vau-ruana minat pa na vakaina nina i uvuvia.

A tinata tadav diat aro Pergamon

¹² Ma una tutumu tadav ra angelo kai ra ekelesia i ki Pergamon:

Nina i vatur ra pakat na vinarubu i mangi vartalai, i tatike go ra lavur magit:

¹³ Iau nunure nam ra gu-nan u ki ie, ba a kiki na king kai Satan tana; ma u ga vatur vadekdek vake ra iangigu, ma pa u ti pue vue kaugu nurnur ta nam ra umana bung kai Antipas, kaugu dovot na tena varvai,

nina ba di ga doka livuan ta vavat, abara ba Satan i ki ie.

¹⁴ Ma a ura magit ik iau takun u me, tago ta ra na ta diat dia tatabai ta ra var-tovo kai Balam, dia ki piram, nam i ga vateten Balak upi na vung ra timul na tukatukai ta ra luaina mata i ra umana natu i Israel, upi diat a ian ra umana magit ba di ga vartabar me pire ra umana tabataba ma upi diat a pait ra ungaunga.

¹⁵ Damana bula ta umana ta diat dia tatabai ta ra var-tovo kai ra umana Nikolaita dia ki piram.

¹⁶ Boina una nukpuku, ona pata ina vana lulut piram, ma ina varubu ma diat ma ra pakat na vinarubu kai ra ngiegu.

¹⁷ Nina ba ra talingana, boina ba na valongore ra varvai kai ra Tulungen tadav ra lavur ekelesia. Ina tabar ra tena niuvia ma ra mana di ga ive, ma ina tul tar tika na vat i pua tana, di ga tumu tika na kalamana iang tana, ma pa ta i nunure, ia kaka nam i vatur vake.

A tinata tadav diat aro Tiatera

¹⁸ Ma una tutumu tadav ra angelo kai ra ekelesia i ki Tiatera:

Natu i God, nina ba ra kiau na matana i da ra biro na iap, ma ra ura kauna da ra gobol na palariam i lapap, i tatike go ra lavur magit:

¹⁹ Iau nunure kaum lavur papalum, ma kaum var-mari, kaum nurnur, kaum maramaravut, ma kaum kini vamadudur, ma ba kaum

umana papalum dia mur, dia ngala ta nina diat dia lua.

²⁰ Ma go ra magit iau takun u me, ba pa u vungue ra vavina Iesabel nina i biti ba ia ra propet; ma i tovotovo kaugu umana tultul ma i varara diat, upi diat a pait ra ungaunga, ma upi diat a ian ra magit di ga vartabar me tadav ra umana tabataba.

²¹ Ma iau ga tul tar ia tana ra kilala upi na nukpuku tana; ma pa i mainge ra nukpuku kan kana ungaunga.

²² Gire, ina vue tar ia ta ra vava, ma diat dia ga po me, ta ra ngala na kinadik, ona pa dia nukpuku kan kadia mangamangana.

²³ Ma ina doko ra umana natuna ma ra minat; ma ra lavur ekelesia diat a nunure ba iau matoto ta ra bala i ra tarai ma ta ra nuknuk i diat, ma ba ina balbali pire vavav tikatikai da kavava lavur mangamangana.

²⁴ Ma iau tatike ta diat ta ra umana dia ki Tiatera, ta diat par ba pa dia vatur vake go ra vartovo, ma dia biti ba pa dia nunure ra umana lulur na magit kai Satan: Pa iau puak tar ta kinakap mulai ta vavat.

²⁵ Ia kaka go, ba avat a vatur vake nam i tur pire vavat tuk ta ra bung ina pot i tana.

²⁶ Ma tai nina i uvuvia ma i vatur vadekdek vake kaugu papalum tuk ta ra mutuaina, ina tul tar ra varkurai tana ure diat a umana Tematana;

²⁷ ma na kure diat ma ra buka na palariam, diat a tapamar da di pamar gigi a

umana la na pia; da Tamagu i ga tul tar ia bula tagu;

²⁸ ma ina tabar ia ma ra tagul na lar.

²⁹ Nina ba ra talingana, boina ba na valongore ra varvai kai ra Tulungen tadav ra lavur ekelesia.

3

A tinata tadav diat aro Sardes

¹ Ma una tutumu tadav ra angelo kai ra ekelesia i ki Sardes:

Nina i vatur ra lavurua na Tulungen kai God ma ra lavurua na tagul i tatike go ra lavur magit: Iau nunure kaum lavur papalum, tago u kap iang ba u laun ma u mat ika.

² Una mono, ma una vapidikat ra ibaiba, nina ba i ga to na mat; tago pa iau ga na tadav kaum ta papalum ba i boina kakit ta ra mata i kaugu God.

³ Io, una nuk pa ra magit di ga tul tar ia tam, ma u ga valongore bula; ma una vatur vadekdek vake, ma una nukpuku. Ona pa u monamono, ina vut da ra tena nilong ma una tuptup tuna ure ra pakana bung ina vana taun u tana.

⁴ Ma ta umana iang i tur piram ara Sardes, pa dia ga vadur kadia umana mal; ma avet ma diat, avet a vanavana ma ra mal pua; tago i topa diat damana.

⁵ A tena niuvia na mong ma ra umana mal pua; ma pa ina pun vue muka ra iangina ta ra buk na nilaun, ma ina kale pa ra iangina ta ra

luaina mata i Tamagu, ma kana lavur angelo.

⁶ Nina ba ra talingana, boina ba na valongore ra varvai kai ra Tulungen tadav ra lavur ekelesia.

A tinata tadav diat aro Piladelpia

⁷ Ma una tutumu tadav ra angelo ka ra ekelesia i ki Piladelpia:

Nina i gomgom, ma i dovot, nina i vature ra ki kai David, nina i ki are ma pa ta na ki bat mule, ma i ki bat ma pa ta na ki are mule, i tatike go ra lavur magit:

⁸ Iau nunure kaum lavur papalum (gire, tika na matakilalat i tapapa ta ra luaina matam, ma pa ta na ki bat ia), ba i ikilik ika ra dekdekim, ma u ga vatur vake kaugu tinata ma pa u ti pue vue ra iangigu.

⁹ Gire, ina tul tar ta umana tarai ta ra kivung kai Satan, dia tibuna vatang mule diat ba diat a umana te Iudaia, ma pata., dia vaongo ko; gire, ina ongor pire diat, upi diat a vana piram., ma diat a va timtibus pire ra ura kaum. ma diat a nunure ba iau ga tul tar kaugu varmari tam.

¹⁰ Tago u tar vatur vadekdek vake ra tinata ure kaugu kini vamadudur, iau bula ina balaure u ta ra pakana bung na varilam, nina ba na vana tadav ra rakarakan a gunugunan parika, upi na valar diat, dia ki ta ra rakarakan a gunugunan.

¹¹ Ina pot lutut; una vatur vake nam i tur piram, upi

koko ta tikai na ra vue kaum kere.

¹² Nina i uvuvia, ina vatur ia, upi na pagapaga ta ra pal tabu kai kaugu God, ma pa na irop mulai; ma ina tumu ra iang i kaugu God tana, ma ra iang i ra pia na pal kai God, a kalamana Ierusalem nina i vana ba marama ra bala na bakut kan kaugu God, ma ra kalamana iangigu iat.

¹³ Nina ba ra talingana, boina ba na valongore ra varvai kai ra Tulungen tadav ra lavur ekelesia.

A tinata tadav diat aro Laodikea

¹⁴ Ma una tutumu tadav ra angelo kai ra ekelesia i ki Laodikea:

Amen, a tena varvai kai God, i dovot muka, ra vunapai ra papalum kai God, i tatike go ra lavur magit:

¹⁵ Iau nunure kaum lavur mangamangana, tago vakir u madoldol ma pa u malamalapang bula; iau mainge muka ba una madoldol ba una malamalapang.

¹⁶ Ma tago u malamalapang a ikilik ika, ma pa u malamalapang tuna ma pa u madoldol, ina marue vue u kan ra niegu.

¹⁷ Tago u biti: Iau a tadar, maia, iau ga varurue ra do na tabarikik, ma pa iau iba upi ta magit; ma pa u nunure ba u ki kaina, ma u ti malari, ma u ti luveana, ma u ti pula, ma u ti ki bia.

¹⁸ Ina vateten u, ba una kul ra goled tagu, nina di ga tun vagomgom ia ta ra iap, upi una uviana; ma ra umana mal pua, upi una mong me,

upi koko na vana rikai ra ngala na niruva ure kaum kini bia; ma ra bira pi una kolo ra kiau na matam me, upi una nana.

¹⁹ Diat ba iau mari diat, iau pit diat ma iau virit diat, io, una ongor, ma una nukpuku.

²⁰ Gire, iau tur ta ra banbanu, ma iau pipidil; ba tikai i valongore ra nilaigu ma i papa are ra matakilalat, ina ruk pirana, ma amir a ki me ta ra nian.

²¹ Nina i uvuvia, ina tul tar ia upi amir a ki varurung me ta kaugu kiki na king, da iau ga uvuvia, ma amir ma Tamagu amir ki ta kana kiki na king.

²² Nina ba ra talingana, boina ba na valongore ra varvai kai ra Tulungen tadav ra lavur ekelesia.

4

A nilotu arama ra bala na bakut

¹ Ba i par go ra lavur magit iau ga gire tika na banbanu i ga tapapa are arama ra bala na bakut, ma ra nilai tikai, nina iau valongore ba i ga tata lua da ra nilai ra tavur, i biti: Una tutua uti ma ina ve tar ra lavur magit tam ba da pait ia namur.

² Ma iau ga ki vuavuai ta ra Tulungen; ma tika na kiki na king i ga tur ta ra bala na bakut, ma tikai i ga ki ta ra kiki na king;

³ ma nina i ga ki tana i ga papait na varogop ma ra vat, a iangina iasper, ma ra daimon, ma ra gogol i ga tur

kikil ra kiki na king, i varogop ma ra emeraled.

⁴ Ma a ura vinun ma a ivat na kiki na king dia ga tur kikil ra ngala na kiki na king; ma a ura vinun ma a ivat na patuana dia ga ki tana, ma dia ga mong ma ra umana mal pua; ma dia ga toke ra umana kere na goled ta ra ulu i diat.

⁵ Ma ra meme ma ra nilai ra umana pangpagur, ma ra pipi, dital ga vana rikai kan ra kiki na king. Ma lavurua na biro na iap dia ga io ta ra luaina kiki na king, a lavurua na Tulungen kai God nam;

⁶ ma ta ra luaina mata i ra kiki na king i ga da ra ta, i varogop ma ra tiroa, da ra kristal; ma a ivat na magit na vavaki a umana launa dia tur livuan ta ra kiki na king ma kikil ia bula; a lua i diat ma ra muru i diat i vartabirit ma ra umana kiau na mata.

⁷ Ma ra luaina magit na vavaki i ga da ra leon, ma ra vauruana da ra nat na bulumakau, ma ra mata i ra vautuluna i da ra mata i ra tutana, ma ra mata i ra vaivatina i da ra taragau i purpururung.

⁸ Ma nam ra ivat na magit na vavaki a umana launa a laplaptikai na bebea i diat ma ra pakapaka i diat ma ra bala i diat i vartabirit ma ra lavur kiau na mata; ma pa dia ngo ta ra keake ma ta ra marum, ma dia tatike ra tinata dari: I gomgom, i gomgom, i gomgom, ra Luluai, God, i dekdek muka, nina i ga laun amana, ma i laun go, ma na laun namur.

⁹ Ma ba ra ivat na magit na vavaki a umana launa diat a tul tar ra varmananai, ra variru, ma ra pite varpa tai nina i ki ta ra kiki na king, i laun pa na mutu,

¹⁰ nam ra ura vinun ma a ivat na patuana diat a bura timtibum ta ra mata i nina i ki ta ra kiki na king, ma diat a lotu tadav nina i laun pa na mutu, ma diat a vung kadia umana kere ta ra mata i ra kiki na king, ma diat a biti:

¹¹ I topa u tuna, kaveve Lulai ma kaveve God, upi da tul tar ra varmananai tam, ra variru, ma ra varkurai; tago u ga vaki ra lavur magit ma dia tar ki ma di ga vaki diat ta kaum mamainga.

5

Ra buk ma ra Lam

¹ Ma iau ga gire tika na buk ta ra lime tuna nam i ga ki ta ra kiki na king, ma di ga tutumu ta ra balana ma ta ra muruna, ma di ga vabulit bat ia ma di ga taun ra bulit ma ra lavurua na vakilang.

² Ma iau ga gire tika na dekdek na angelo i ga oraoro ma ra ngala na nilaina dari: To ia i ko upi na pelegi ra buk, ma upi na pala vue kana lavur vakilang ta ra bulit?

³ Ma pa i ga tale ta tikai arama ra bala na bakut, ba ra pia, ba ta ra vavai ra pia, upi na pelegi ra buk ma upi na gire.

⁴ Ma iau ga manga tangtangi, tago pa ta i ga ko upi na pelegi ra buk ma upi na gire;

⁵ ma tikai ta diat a umana patuana i tatike tagu: Koko

una tangi; tago ra Leon ta ra vuna tarai Iuda, a Okor i David i ga uvuvia varpa, upi na pelegi ra buk ma kana lavurua na bulit.

⁶ Ma iau ga gire tika na Lam, da di ga doka, i tur livuan ta ra kiki na king ma ra ivat na magit na vavaki a umana launa ma livuan ta ra umana patuana, ma i ga vung lavurua na ramuna ma lavurua na kiau na matana, a lavurua na Tulungen kai God nam, di ga tul vue diat ta ra rakarakan a gunagunan par

⁷ Ma i ga vut ma i ga tak pa ra buk kan ra lime tuna nina i ga ki ta ra kiki na king.

⁸ Ma ba i ga tak pa ra buk, a ivat na magit na vavaki, a umana launa, ma ra ura vinun ma a ivat na patuana, dia bura timtibum ta ra luhaina mata i ra Lam, dia vatur tikatikai a ngala na pagol ma ra umana la di ga pait ia ma ra goled, ma dia buka ma ra bulit i ang na katkat, ia nam ra lavur niaring kai ra umana tena gomgom.

⁹ Ma dia kakaile ra kalamana kakailai, dari: I topa u tuna, pi una tak pa ra buk ma pi una pelegi kana lavur bulit, tago di ga doko u, ma u ga kul pa ra tarai ma ra gapum, a tarai ta ra lavur vuna tarai, ma ra lavur alala tinata, ma ra lavur vuna gunan, ma ra lavur kor na tarai, upi kai God,

¹⁰ ma u tar vaki diat upi ra umana tena varkurai ma ra umana tena tinabar kai kada God, ma diat a varkurai boko ta ra rakarakan a gunagunan.

¹¹ Ma iau ga gire ma iau ga valongore ra nilai ra mangoro na angelo, dia tur kiki ra kiki na king ma ra umana magit na vavaki a umana launa ma ra lavur patuana; ma di luk guve diat a vinun na arip na marmar na vinun na arip na marmar, ma mangoro na arip na marmar;

¹² ma dia tatike ma ra ngala na nilai diat dari: I topa tuna ra Lam, nam di ga doka, upi da tul tar ra varkurai tana, ra pepeal magit, ma ra kabinana, ma ra niongor, ma ra variru, ma ra pite varpa, ma ra varvadoan.

¹³ Ma iau ga valongore ra lavur magit di ga vaki diat ta ra bala na bakut, ma ra pia bula, ma ta ra vavai ra pia, ma ta ra ul a ta, ma ra lavur magit i tur ta diat, dia ga tatike dari: Da tul tar ra varvadoan, ra variru, ma ra pite varpa, ma ra varkurai pa na mutu, tai nina i ki ta ra kiki na king ma tadav ra Lam.

¹⁴ Ma ra ivat na magit na vavaki a umana launa dia ga biti: Amen. Ma ra umana patuana dia ga bura timtibum ma dia ga lotu tadav ia.

6

A umana vakilang na bulit

¹ Ma iau ga gire ba ra Lam i pelegi ra luaina ta ra lavurua na vakilang ta ra bulit, ma iau ga valongore tikai ta diat ra ivat na magit na vavaki a umana launa i ga biti: Una

mai; ma ra nilaina i ga da ra pipi.

² Ma iau ga gire tika na os i pua, ma nam i ga ki tana i ga vature tika na panak; ma di ga tul tar tika na kere tana, ma i ga vana rikai ma ra niongor upi na uvuvia ta ra vinarubu.

³ Ma ba i ga pelegi ra vaivutuna vakilang ta ra bulit, iau ga valongore ra vauruana magit na vavaki a launa i biti: Una mai.

⁴ Ma ta ra os i ga vana rikai, a birao; Ta di ga tul tar nina i ga ki tana upi na tak vue ra malmal kan ra rakarakan a gunagunan, ma upi diat a ubu vargiliane diat; ma di ga tul tar ra ngala na pakat na vinarubu tana.

⁵ Ma ba i pelegi ra vautuluna vakilang ta ra bulit, iau ga valongore ra vautuluna magit na vavaki a launa i ga biti dari: Una mai. Ma iau gire tika na os korakorong; ma nina i ga ki tana, i ga vature a valavalar ta ra limana.

⁶ Ma iau ga valongore da ra nilai tikai i arikai liyuan ta diat ra ivat na magit na vavaki a umana launa, dari: Tika na valavalar na vit ure tika na denaria,* ma a utul a valavalar na kon ure tika na denaria; ma koko una vakaina ra dangi ma ra vain.

⁷ Ma ba i pelegi ra vaivatina vakilang ta ra bulit, iau ga valongore ra nilai ra vaivatina magit na vavaki a launa i ga biti dari: Una mai.

⁸ Ma iau ga gire tika na os i kabu; ma ra iang i

* 6:6: A vapuak kai tika na tena papalum ure tika na bung

nina i ga ki tana: a Minat; ma dir ga varagur ma ra ruarua na tulungen. Ma di ga tul tar ra varkurai ta dir ure ra vaivatina pakana rakarakan a gunagunan, uti dir a vardodoko ma ra pakat na vinarubu, ma ra mul-mulum, ma ra minat, ma ra umana kaina leing ta ra rakarakan a gunagunan.

⁹ Ma ba i pelegi ra vailimana vakilang ta ra bulit, iau ga gire ta ra vavai na uguugu na vartabar ra lavur tulungea i diat di ga doko diat ure ra tinata kai God, ma ure ra varvai dovot, nina i ga tur pire diat;

¹⁰ ma di ga oraoro ma ra ngala na nilai diat dari: Luluai gomgom ma u dovot bula, vingaia bar una ga kure diat ma una ga obo pa ra gapu i vevet ta diat dia ki ta ra rakarakan a gunagunan?

¹¹ Ma di ga tul tar tikatika na mal pua ta diat; ma di ga ve diat upi diat a. ngo pa boko a ikilik, tuk tar ta ra bung ba diat dia tultul varirivut ma diat, ma ra tara na tura i diat ba da doko boko diat, da di ga doko value diat, dia ga pait ot pa kadia papalum.

¹² Ma iau ga gire ba i pelegi ra valaptikaina vakilang ta ra bulit, i ga guria na kaia; ma ra matana keake i ga papait na marut da ra mal na nitabun ma ra gai parika i ga varogop ma ra gap;

¹³ ma ra umana tagul kai ra bala na bakut dia ga bura ra pia, da ra lovo i vungue

ra vuaina ba i kokor boko, tago a ongor na vuvu i vammaliara.

¹⁴ Ma ra bala na bakut i ga panie da ra buk di pipin ia; ma di ga kari ra lavur lualuana ma ra lavur lolo kan kadia turtur.

¹⁵ Ma ra umana king ta ra rakarakan a gunagunan, ma diat dia luluai na kaia, ma diat dia lualua ma ra umana uviana, ma ra umana tena niongor, ma ra umana vilavilau parika, ma ra tarai tuna parika, dia ga paraparau ta ra umana babang ma ta ra umana ngala na vat ta ra lualuana;

¹⁶ ma dia lul ra umana luanana ma ra umana ngala na vat dari: Avat a kokopo taun avet, ma avat a punang avet kan ra mata i nam i ki ta ra kiki na king, ma kan ra kankan kai ra Lam;

¹⁷ tago i tar vut kadir ngala na bung na kankan; ma na tale to ia pi na tur valar pa tana?

7

Ra 144,000 tarai Israel

¹ Ma ba i par go ra lavur magit iau ga gire a ivat na angelo dia tur ta ra ivat na nguna rakarakan a gunagunan ma di ga vature ra ivat na matana vuvu kai ra rakarakan a gunagunan, upi koko ta vuvu na tadav ra gunan, ba tadav ra ta, ba tadav ra davai.

² Ma iau ga gire ta ra angelo i tutua ta ra vanavana rikai na keake, ma i vature ra bulit kai ra launa God; ma i ga manga oro tadav diat ra

ivat na angelo di ga tul tar ia ta diat upi diat a vakaina ra pia ma ra ta, ma i biti dari:

³ Koko avat a vakaina ra pia, ba ra ta ba ra umana davai, tuk tar ta ra bung ba ave ga vabulit vakilang ra lavur tultul kai God ta ra pal a mata i diat.

⁴ Ma iau ga valongore ra niluluk ure diat di ga vabulit vakilang diat; tika na mar ma a ivat na vinun ma a ivat na arip na marmar, di ga vabulit vakilang diat ta ra lavur vuna tarai kai ra umana natu i Israel.

⁵ Ta ra vuna tarai Iuda tika na vinun ma a ura rip na marmar;

Ta ra vuna tarai Ruben tika na vinun ma a ura rip na marmar;

Ta ra vuna tarai Gad tika na vinun ma a ura rip na marmar;

⁶ Ta ra vuna tarai Aser tika na vinun ma a ura rip na marmar;

Ta ra vuna tarai Naptali tika na vinun ma a ura rip na marmar;

Ta ra vuna tarai Manase tika na vinun ma a ura rip na marmar;

⁷ Ta ra vuna tarai Simeon tika na vinun ma a ura rip na marmar;

Ta ra vuna tarai Levi tika na vinun ma a ura rip na marmar;

Ta ra vuna tarai Isakar tika na vinun ma a ura rip na marmar

⁸ Ta ra vuna tarai Sebulon tika na vinun ma a ura rip na marmar;

Ta ra vuna tarai Iosep tika na vinun ma a ura rip na marmar;

Ta ra vuna tarai Benjamin tika na vinun ma a ura rip na marmar di ga vabulit vakilang diat.

A ngala na kor

⁹ Ma ba i par go ra lavur magit iau ga gire ra ngala na kor, pa ta tutana na luk valar pa diat, ta ra lavur vuna gunan, ma ta ra lavur vuna tarai, ma ta ra lavur kor na tarai, ma ta ra lavur alala tinata, dia ga tur ta ra luaina mata i ra kiki na king ma ta ra luaina mata i ra Lam, dia ga mong ma ra mal pua ma dia ga vature ra mapina ul ta ra lima i diat;

¹⁰ ma dia oraoro ma ra ngala na nilai diat dari: A varvalaun tadav kada God, nina i ki ta ra kiki na king, ma tadav ra Lam bula.

¹¹ Ma ra lavur angelo dia ga tur kikil ra kiki na king ma ra umana patuana ma ra ivat na magit na vavaki a umana launa, ma dia ga bura timtimum ta ra luaina mata i ra kiki na king, ma dia ga lotu tadav God,

¹² ma dia ga biti: Amen, a varvadoan, ma ra minamar, ma ra kabinana, ma ra pite varpa, ma ra variru, ma ra dekdek, ma ra niongor, tadav kada God pa na mutu. Amen.

¹³ Ma tikai ta diat ra umana patuana i tatike bali iau dari: Diat go, dia mong ma ra umana mal pua, ia diat, ma dia ga vana mamave?

¹⁴ Ma iau ga biti tana: Kaugu Luluai, u nunure. Ma i ga biti tagu: Go diat, dia vana kan ra lavur ngala na magit na varmonong, ma dia

ga dur vapua kadia lavur bo na mal ta ra gapu i ra Lam.

¹⁵ Kari go dia tur ta ra luaina mata i ra kiki na king kai God, ma dia toratorom tana ta kana pal na vartabar ta ra keake ma ta ra marum; ma nina i kiki ta ra kiki na king na turup taun diat ma kana minamar.

¹⁶ Ma pa dia mulmulum ma pa dia mar mulai; a keake pa na tup mule diat, ba ta enana oao;

¹⁷ tago ra Lam, nina i ki livuan ta ra kiki na king, na tabatabar diat ma na agure pa diat tadav ra umana kivu na tava na nilaun; ma God na u vue ra lavur lur na mata i diat.

8

A valavuruana vakilang

¹ Ma ba i pelegi ra valavuruana vakilang ta ra bulit, i ga ki toptop muka arama ra bala na bakut vada ma ra ngungu na pakana bung.

² Ma iau ga gire ra lavurua na angelo, diat dia tur ta ra luaina mata i God; ma di ga tul tar a lavurua na tavur ta diat.

³ Ma ta ra angelo i vut ma i ga tur pire ra uguugu na vartabar, ma i vature tika na la na goled di tun ra magit i ang na vuvuvul tana; ma di ga tul tar bula ra ngala na magit i ang na katkat i tana, upi na vung varurungane ma ra lavur niaring kai ra lavur tena gomgom ta ra ul a uguugu na vartabar, di ga pait ia ma ra goled, ta ra luaina mata i ra kiki na king.

⁴ Ma ra mi na magit i ang na vuvuvul diat ma ra lavur niaring kai ra umana tena gomgom, dia tubang rikai ta ra lima i ra angelo tadav God.

⁵ Ma ra angelo i ga rakan pa ra la; ma i ga vabuka pa ia ma ra iap ta ra uguugu na vartabar, ma i vue tar ia ara ra pia; ma ra umana pipi ma ra nilai ta umana, ma ra umana meme ma ra gurua dia vana rikai tana.

A umana tavur

⁶ Ma ra lavurua na angelo, diat dia vature ra lavurua na tavur, dia ga vaninara upi diat a pupunge.

⁷ Ma ra luaina angelo i ga pupunge, ma ra vat na ais ma ra iap, di ga varpopoto ma ra gap, dir ga bura da ra bata ara ra pia; ma ra iap i tun vue ra vautuluna pakana ta ra rakarakan a gunagunan, ma ra vautuluna pakana ta ra davadavai, ma ra lavur lubalubang na vura parika.

⁸ Ma ra vauruana angelo i pupunge, ma i ga da di vue ra ngala na luana i io ma ra birao uro na ta; ma ra vautuluna pakana ta ra ta i ga da ra gap;

⁹ ma i ga mat ra vautuluna pakana ta ra lavur magit i laun ta ra ta, ma ra vautuluna pakana ta ra lavur paraui ga virua.

¹⁰ Ma ra vautuluna angelo i pupunge, ma ra ngala na tagul i bura marama ra bala na bakut, i birao da ra ul, ma i ga bura taun ra vautuluna pakana ta ra lavur tava alir,

ma taun ra lavur kivu na tava;

¹¹ Ma ra iang i ra tagul: A Mapak Tuna; ma ra vautuluna pakana ta ra lavur tava i ga mapak na kaia; ma mangoro na tarai dia mat ta ra tava, tago di ga vamapak ia tuna.

¹² Ma ra vaivatina angelo i pupunge, ma di ga ubu ra vautuluna pakana ta ra matana keake, ma ra vautuluna pakana ta ra gai, ma ra vautuluna pakana ta ra lavur tagul; upi ra vautuluna pakana ta diat na bobotoi ma koko i kapa ra vautuluna pakana ta ra bung, ma damana bula ra marum.

¹³ Ma iau ga gire, ma iau ga valongore ta tika na taragau, i purpururung livuan ta ra bala na bakut, ma i ga oro ma ra ngala na nilaina: Na kaina, na kaina, na kaina ta diat dia ki ta ra rakarakan a gunagunan ure ra nilai ra utul a tavur kai nam ra utul a angelo ba dital a pupunge boko.

9

¹ Ma ra vailimana angelo i ga pupunge, ma iau ga gire tika na tagul i ga bura marama ra bala na bakut uti ra pia; ma di ga tul tar ra ki tana ure ra ngala na tung i lulur mat.

² Ma i ga papa are ra ngala na tung i lulur mat; ma ra mi i tubang rikai ta ra ngala na tung, da ra mi ta ra ngala na ubu; ma ra keake ma ra maup ta ra vavai na bakut i ga bobotoi ta ra mi kai ra ngala na tung.

³ Ma ra umana kubau dia ga vana rikai ta ra mi upi diat a ki ta ra rakarakan a gunagunan; ma di ga tul tar ra dekdek ta diat, da ra umana kuka na pal a galip dia ki ta ra rakarakan a gunagunan.

⁴ Ma di ga ve diat upi koko diat a vakaina ra vura ta ra rakarakan a gunagunan, ba ta magit i lubalubang, ba ta davai, diat a vakaina ka nina ra tarai ba pa ta vakilang kai God i tur ta ra palamata i diat.

⁵ Ma vakir di ga tul tar diat pi diat a doko diat, upi diat a vakadik diat ika a ilima na gai; ma kadia kinadik i ga da ra kinadik kai ra kuka na pal a galip ba i inging ra tarai.

⁶ Ma ta nam ra umana bung a tarai dia tikan upi ra minat, ma pa dia tikan tadavia; dia mainge upi diat a mat, ma ra minat na lop kan diat.

⁷ Ma ra malalar i ra umana kubau i ga da ra umana os di ga vaninare pa diat ure ra vinarubu; ma di ga vatoke ra umana kere da ra goled ta ra ulu i diat, ma ra mata i diat i ga varogop ma ra mata i ra tarai.

⁸ A pepe na ulu i diat i ga varogop ma ra pepe na ulu i ra vaden, ma ra palangie i diat i ga da ra palangie i ra umana leon.

⁹ Ma ra papal ta ra bongobongo i diat i ga da ra papal na palariam; ma ra rurunga i ra bebea i diat i ga da ra rurunga i ra umana kiki na vinavana ba mangoro na os tana dia vutvut upi ra vinarubu.

10 Ma ra tauku i diat i ga da ra tauku i ra umana kuka na pal a galip ma ra umana lobotono tana; ma ra dekdek i diat i ki ta ra tauku i diat upi diat a vakaina ra tarai ta ilima na gai.

11 Ma ra angelo kai ra ngala na tung nina i lulur mat, i king ta diat; di vatang ra iangina ta ra tinata Ebraio ba: Abadon, ma ta ra tinata Elenas ba: Apolion.

12 I tar par ra luaina Kinadik, a ura Kinadik dir a mur boko.

13 Ma ra valaptikaina angelo i ga pupunge, ma iau ga valongore ra nilai tikai i arikai ta ra ivat na ramu i ra uguugu na vartabar di ga pait ia ma ra goled, ma i tur ta ra luaina mata i God,

14 ma i tatike ta ra valaptikaina angelo, nina i vature ra tavur, dari: Una pala vue ra ivat na angelo di ga vi diat ta ra ngala na tava alir, a iangina ba Oiprate.

15 Ma di ga pala vue ra ivat na angelo, diat dia ga vaninara upi ra pakana bung, ma ra bung, ma ra gai, ma ra kilala, ba diat a doko ra vautuluna pakana ta ra tarai par.

16 Ma di ga luk guve diat ra tarai na vinarubu dia ga ki ra os, da di vangala pa ra ura vinun na rip na marmar ma ra vinun na rip na marmar; iau ga valongore ba aivia diat.

17 Ma damana iau ga gire ra lavur os ma ra tarai dia ga ki ta diat ta ra ninana, a papal na palariam ta ra bongobongo i diat i ga da ra

birao, ma da ra vat i blu ma ra pakar; ma ra ulu i diat ra lavur os dia ga da ra ulu i ra umana leon; ma ra iap ma ra mi ma ra pakar i vana rikai ta ra ngie i diat.

18 Ta go ra utul a kinadik dital ga doko ra vautuluna pakana ta ra tarai par, a iap, ma ra mi, ma ra pakar, nina dital ga vana rikai ta ra ngie i diat.

19 Tago ra dekdek i ra umana os i tur ta ra ngie i diat ma ta ra tauku i diat; tago ra tauku i diat i varogop ma ra umana vui, ma dia vung ra ulu i diat; ma dia vakavakaina me.

20 Ma ra tarai di ga doko valili diat ta go ra umana kaina kinadik, ma pa dia ga nukpuku kan ra lavur papalum na lima i diat, upi koko diat a lotu tadav ra umana tabaran ma ra umana tabataba, di ga pait diat ma ra goled, ma ra silva, ma ra gobol na palariam, ma ra vat, ma ra davai; ma pa dia gigira, ma pa dia valavalongor, ma pa dia vanavana;

21 ma pa dia ga nukpuku kan kadia lavur vardodoko, ma kan kadia lavur agagar ma kadia ungaunga, ma kan kadia lavur nilong.

10

Ra angelo ma ra ikilik na buk

1 Ma iau ga gire ta ra dekdek na angelo mulai, i vana ba marama ra bala na bakut i ga mong ma ra bakut; ma ra gogol i ga tur

ta ra uluna, ma ra matana i ga varogop ma ra matana keake, ma ra kauna i ga da ra pagapaga na iap;

² ma i ga vature ra ikilik na buk i tapelegi ta ra limana; ma ra kauna ta ra papar a lima tuna i ga rua ra ta, ma ra mairana i ga rua ra pia;

³ ma i ga oro ma ra ngala na nilaina, da ra leon i kukula; ma ba i ga kukukula, a lavurua na pipi dia ga tata.

⁴ Ma ba ra lavurua na pipi dia ga tata mutu ma ra nilai diat, iau ga mainge upi ina tutumu. Ma iau ga valongore ra nilai tikai marama ra bala na bakut i ga biti dari: Una vabulit bat go ra lavur magit, nina ba ra lavurua na pipi dia ga tatike; ma koko una tumu diat.

⁵ Ma nam ra angelo, nina iau ga gire i ga tur taun ra ta ma taun ra pia bula, i tulue ra limana tuna urama tadav ra bala na bakut,

⁶ ma i vavalima tai nina i laun pa na mutu, ma i ga vaki ra bala na bakut ma ra magit par tana, ma ra rakarakan a gunagunan ma ra magit par i ki tana, ma ra ta ma ra lavur magit tana, dari ba: Pa ta kilala mulai;

⁷ ma ga ta nam ra umana bung kai ra nilai ra valavuruana angelo, ba i vaninara upi na pupunge, di tar pait ot pa ra magit na pidik kai God da ra bo na varvai i ga ve diat kana umana tultul, ra umana propet, ure.

⁸ Ma ra nilai tikai, nina ba iau ga valongore marama ra bala na bakut, i ga biti mulai

tagu dari: Una vana, una tak pa ra buk i tapelegi ta ra lima i ra angelo, nina i tur taun ra ta ma taun ra pia.

⁹ Ma iau ga vana tadav ra angelo, ma iau ga lul ra ikilik na buk. Ma i ga biti tagu dari: Una tak pa ia, ma una konom ia; ma ra balam na mapak tana, ma na kalami ta ra ngiem da ra polo na livur.

¹⁰ Ma iau ga tak pa ra ikilik na buk ta ra lima i ra angelo, ma iau ga en ia; ma ta ra ngiegu i ga da ra polo na livur i kalami; ma ba iau ga en pa ia, i ga vamapak ra balagu.

¹¹ Ma dia biti tagu dari: Una tata na propet mulai ure ra mangoro na vuna tarai, ma mangoro na kor na tarai, ma ra alala tinata, ma mangoro na king.

11

A ura tena varvai dovot

¹ Ma di ga takan tar ra vu-vur da ra buka tagu; ma tikai i ga biti dari: Una tut, ma una valar ra pal na vartabar kai God ma ra uguugu, ma diat dia lolotu tana.

² Ma una nur vue ra bala na gunan i ra pal na vartabar, ma koko una valar ia; tago di ga tul tar ia ta diat ra umana Tematana. Ma diat a ruarua ra pia na pal tabu ma ra vavai na kak i diat a ivat na vinun ma a ura gai.

³ Ma ina tul tar kaugu a ura tena varvai dovot, ma dir a tata na propet tika na arip ma a ura mar ma laptikai

na vinun na bung, ma dir a mong ma ra mal na tinabun.

⁴ A ura davai na oliva ma ra ura turtur na birao nam dir, ma dir a tur ta ra luaina mata i ra Luluai kai ra rakarakan a gunagunan.

⁵ Ma ba tikai i mainge upi na vakaina dir, a iap i vana rikai ta ra ngie i dir, ma i en vue kadir lavur ebar; ma ba tikai i mainge upi na vakaina dir, da ga doka damana.

⁶ Dir vature ra varkurai upi dir a banu bat ra bakut, upi koko na bata ta kadir bungbung na varvai na propet; ma dir vature ra varkurai ure ra umana tava pi dir a pukue diat upi diat a gap uka, ma upi dir a vakadik ra gunagunan ta ra lavur bung ba dir mainge.

⁷ Ma ba dir ga varvai vapar kadir dovot na varvai, a leing, nina i tutua kan ra ngala na tung, na pait ra vinarubu ure dir, ma na uvia pa dir, ma na doko dir.

⁸ Ma ra minat i dir na va ta ra pal a nga i ra pia na pal di vatang ia ma ra tinata valavalar ba Sodom ma Aigipto, nina di ga ot pa kadir Luluai ta ra bolo tana.

⁹ Ma ta umana tarai ta diat ra lavur tarai ma ra lavur vuna tarai ma ra lavur alala tinata ma ra lavur vuna gunan dia boke ra minat i dir a utul a bung ma a ngungu, ma pa diat a tul tar dir upi da punang ra minat i dir.

¹⁰ Ma ra tarai dia ki ta ra rakarakan a gunagunan dia gugu ure dir, ma dia ga muka; ma dia tulue ra vartabar vargil, tago go ra

ura propet dir ga vakadik ra tarai ta ra rakarakan a gunagunan.

¹¹ Ma ba i ga tar par ra utul a bung ma a ngungu, ra tulungen na nilaun tai God i ga ruk ta dir, ma dir tur ta ra kau i dir; ma ra ngala na bunurut i vana tadav diat dia ga gire dir.

¹² Ma dir ga valongore ra ngala na nilai tikai marama ra bala na bakut, i biti ta dir dari: Amur a tutua uti. Ma dir ga tutua urama ra bala na bakut ta ra bakut; ma kadir lavur ebar dia ga gire dir.

¹³ Ma ta nam ra pakana bung i ga guria na kaia, ma ra vavinun na pakana ta ra pia na pal i ga tarip; ma lavurua na arip na marmar na tarai dia ga virua ta nam ra guria; ma ra ibaiba dia ga burut, ma dia ga pite pa God arama ra bala na bakut.

¹⁴ A vauruana Kinadik i tar par; gire, ra vautuluna Kinadik i vana lulut uti.

A valavuruana tavur

¹⁵ Ma ra valavuruana angelo i ga pupunge; ma di valongore ra ngala na nilai ta umana arama ra bala na bakut dari: Di ga tul tar. tai kada Luluai ma kana Kristo ra varkurai ta ra rakarakan a gunagunan; ma na pait ra varkurai na king pa na mutu.

¹⁶ Ma ra ura vinun ma a ivat na patuana, diat dia ki ta kadia umana kiki na king ta ra luaina mata i God, dia ga bura timtimum ma dia ga lotu tadav God, ma dia ga biti:

¹⁷ Luluai, God dekdek muka, u laun go ma u ga

laun amana; ave pite pa iu, tago u ga tak pa ra ngala na dekdekim ma u varkurai na king.

¹⁸ Ma ra lavur vuna tarai dia ga kankan, ma kaum kankan i ga pot, ma ra kilala i ra lavur minat upi da kure diat, ma upi da vabongon kaum lavur tultul, a umana propet, ma ra umana tena gomgom, ma diat, dia ru ra iangim, a umana ikilik ma ra umana ngala; ma upi da kamare vue diat dia vakaina ra rakarakan a gunagunan.

¹⁹ Ma dia ga papa are ra pal na vartabar kai God arama ra bala na bakut; ma di ga gire ra bok na kunubu ta kana pal na vartabar; ma ra meme i ga palapala ia, ma di valongore ra nilai ra umana pipi, ma i guria, ma ra bata na ais i bura.

12

Ra vavina ma ra dragon

¹ Ma ra ngala na vakilang ta ra bala na bakut i vana rikai; tika na vavina i ga mong ma ra keake, ma ra gai i ga tur ta ra vavai ra ura kakene, ma ra kere, ba a vinun ma a ivu tagul tana, ta ra uluna;

² ma i kap bala ma i kukula ma ra kinadik ma ma ra makmaki na kinakava.

³ Ma ta ra tika na vakilang i ga vana rikai ta ra bala na bakut; ma gire, tika na ngala na dragon,* i meme, lavurua na uluna, ma a vinun na ramuna, ma ta ra lavurua na uluna a lavurua na vipuar.

⁴ Ma ra taukuna i al pa ra vautuluna pakana ta ra lavur tagul arama ra bala na bakut, ina i vue vaba diat ra pia; ma ra dragon i ga tur ta ra luaina mata i ra vavina nina i to na kakava, upi na konom pa natuna, ba i ga kakava.

⁵ Ma i ga kava ra bul, a tutana, nina ba na kure ra lavur vuna tarai ma ra buka na palariam; ma di ga puak vatutua pa natuna tadav God ma tadav kana kiki na king.

⁶ Ma ra vavina i ga lop uria ra pupui ta nam ra pakana, God i ga tar vaninare ra kubana ie, upi diat a tabar ia tana tika na arip ma a ura marmar ma laptikai na vinun na bung.

⁷ Ma dia ga tut upi ra vinarubu arama ra bala na bakut; Mikael ma kana lavur angelo dia vana rikai upi diat a varubu ma ra dragon; ma ra dragon ma kana lavur angelo dia varubu;

⁸ ma pa dia uvuvia, ma pa di gire tadav mule ta pakana maup ba kadiat arama ra bala na bakut.

⁹ Ma di ga vue vaba ra ngala na dragon, nam ra vui papa ania, a iangina Tena Vartakun ma Satan, nina i varara ra rakarakan a gunagunan, ma di tar vue vaba ia ra pia ma diat kana lavur angelo bula.

¹⁰ Ma iau ga valongore ra ngala na nilai tikai arama ra bala na bakut, i oraoro dari: Go i tar vana rikai ra varvalaun, ma ra dekdek, ma

* 12:3: A ngala na mangana king, da ra pukpuk.

ra varkurai kai kada God, ma ra varkurai kai Kristo; tago di tar vue vaba ra tena var-takun kai ra umana tura i dat, nina i ga takun diat ta ra mata i God ta ra keake ma ta ra marum.

¹¹ Ma dia tar uvia pa ia ure ra gapu i ra Lam, ma ure ra tinata na varvai dovot; ma pa dia ga mari vake kadia nilaun tuk ta ra minat.

¹² Kari go avat a gugu, a umana bala na bakut, ma avat, ava ki tana. Na kaina ta ra gunagunan ma ta ra ta bula; tago Satan i ga vana ba tadav avat ma ra ngala na kankan, tago i nunure ba kana kilala i ikilik ika.

¹³ Ma ba ra dragon i gire ba di tar vue vaba ia ra pia, i korot ra vavina, nina i ga kava ra bul tutana.

¹⁴ Ma di tul tar ra ivu be-bea i ra ngala na taragau ta ra vavina, upi na pukai ura ra pupui ta kana gunan kan ra mata i ra vui, upi diat a vavamel ia abara ta tika na kilala, ma ta umana kilala, ma ta pakana kilala.

¹⁵ Ma ra vui i ga marue vue ra tava ta ra ngiene tadav ra vavina, da ra tava alir, upi ra alal na tava na kap vue.

¹⁶ Ma ra pia i ga maravut ra vavina, ma i ga panganga ra ngiene ma i ga konom pa ra tava alir, nina a dragon i ga marue vue ta ra ngiene.

¹⁷ Ma ra dragon i ngangal ure ra vavina, ma i vana upi na kap ra vinarubu tadav diat ra ibaiba ta kana vuna tarai, nina diat dia torom ta

ra lavur vartuluai kai God, ma dia vatur vake ra varvai dovot ure Iesu.

13

A ura king

¹ Ma iau ga tur ta ra veo na ta.

Ma iau ga gire tika na leing i tutua kan ra bala na ta, a vinun na ramuna ma lavurua na uluna, ma a vinun na vipuar ta ra vinun na ramuna, ma a umana iang na varvul ta ra lavurua na uluna.

² Ma nam ra leing iau ga gire i ga da ra panter* ma ra kauna i ga da ra kau i ra bear,† ma ra ngiene da ra ngie i ra leon; ma ra dragon i ga tul tar ra dekdekina tana, kana kiki na king, ma ra ngala na varkurai.

³ Ma iau ga gire tika na uluna i ga da di ga ub ia pi na mat; ma ra kinkin na minat i ga tar map mulai ma ra rakarakan a gunagunan i kaian mur ra leing;

⁴ ma dia ga lotu tadav ra dragon, tago i ga tul tar kana varkurai ta ra leing; ma dia ga lotu tadav ra leing, ma dia ga biti dari: To ia dir varogop ma ra leing, ma i tale to ia upi dir a varubu me?

⁵ Ma di ga tul tar ra ngiene tana upi na tatike ra lavur ngala na magit ma upi na varvul; ma di ga tul tar ia upi na pait kana mangamangana a ivat na vinun ma a ivu gai.

⁶ Ma i tak ngiene ma ra varvul tadav God upi na vul

* **13:2:** A panter ia ra ngala na pusi, a tena varkarat. † **13:2:** A bear ia ra ngala na king, a kauna i da ra kau i ra tutana.

ra iangina, ma ra kubana ma diat bula dia ki arama ra bala na bakut.

⁷ Ma di ga tul tar ia upi diat a varubu ma ra umana tena gomgom, ma upi na uvia pa diat; ma di ga tul tar ia bula upi na kure ra lavur vuna tarai, ra lavur vuna gunan, ra lavur alala tinata, ma ra lavur kor na tarai.

⁸ Ma diat par dia ki ra pia diat a lotu tadav ia, diat par ba pa di ga tumu ra iang i diat ta ra buk na nilaun kai ra Lam nina di ga doka papa ra vunapai ra rakarakan a gunagunan.

⁹ Nina ba ra talingana, boina ba na valavalongor.

¹⁰ Nam i kinim vavilavilau, da kinim vavilavilau pa ia bula; ba tikai i vardodoko ma ra pakat na vinarubu, da doka bula ma ra pakat na vinarubu. A mangamangana vovovon ma ra nurnur kai ra umana tena gomgom go kari.

¹¹ Ma iau ga gire ta ra leing i tutua rikai ta ra gunan; ma a ura ramuna da ra lam, ma i ga tata da ra dragon.

¹² Ma i vatur vake ra varkurai par kai ra luaina leing ta ra luaina matana. Ma i varkurai upi ra rakarakan a gunagunan ma diat, dia ki tana, diat a lotu tadav ra luaina leing, nina ba kana kinkin na minat i ga tar map mulai.

¹³ Ma i pait ra umana ngala na vakilang, i vabura bula ra iap marama ra bala na bakut uti ra pia ta ra mata i ra tarai.

¹⁴ Ma i varara pa diat dia ki ta ra rakarakan a gunagunan

ma ra lavur vakilang, di ga tul tar ia upi na pait diat ta ra mata i ra leing; ma i ve diat ta ra rakarakan a gunagunan, upi diat a pait ra malalar pi kai ra leing; nina i kinkin ta ra pakat na vinarubu ma i ga lagar mulai.

¹⁵ Ma di ga tul tar ia upi na tabar ra malalar i ra leing ma ra vuvu na nilaun, upi ra malalar i ra leing na tata, ma upi na vuna bula ba da doko nina diat pa dia lotu tadav ra malalar i ra leing.

¹⁶ Ma i vovo pa diat par, a lavur ikilik ma ra lavur ngala, a lavur uviana ma ra lavur luveana, a tarai tuna ma ra lavur vilavilau, upi diat a pait ra vakilang ta ra lima tuna ta diat ba ta ra palamata i diat;

¹⁷ ma upi koko ta tikai na kukul ba na ivivura, ia kaka nam ba ra vakilang, nina ba ra iang i ra leing ba kana matana pika, i tur tana.

¹⁸ A kabinana go kari. Nina ba i matoto, boina na luk guve ra matana pika kai ra leing; tago a matana pika kai ta tutana. Ma kana matana pika i varogop ma Laptikai na mar ma laptikai na vinun ma laptikai.

14

A kakailai kadiat di ga varkul bat diat

¹ Ma iau ga gigira, ma ra Lam i ga tur ta ra ul a luana Sion, diat ma tika na mar ma a ivat na vinun ma a ivat na arip na marmar, diat di ga tumu ra iangina ta ra

palamata i diat, ma ra iang i Tamana bula.

² Ma iau ga valongore ra nilai tikai marama ra bala na bakut, da ra nilai ra mangoro na tava, ma da ra nilai ra ngala na pipi; ma ra nilai nina iau ga valongore i ga da ra nilai ra umana tena ububu pagol ba dia ububu kadia umana pagol;

³ ma dia kakakailai da ra kalamana kakailai ta ra luaina mata i ra kiki na king, ma ta ra luaina mata i ra ivat na magit na vavaki a umana launa ma ra umana patuana; ma pa i ga tale ta tutana upi na vartovo ta go ra kakailai, i tale diat ika ra mar ma a ivat na vinun ma a ivat na arip na marmar di ga varkul bat diat ta ra rakarakan a gunagunan.

⁴ Go diat, ba pa dia ga vadur mule diat ma ra vaden: dia inip uka. Go diat, dia mur ra Lam ta ra gunagunan i vanavana tana. Go diat, di ga varkul bat diat livuan ta ra tarai upi diat a luaina vuai e kai God ma kai ra Lam.

⁵ Ma pa di gire tadav ta vaongo ta ra ngie i diat; ma pa ta magit na vartakun ta diat.

A utul a angelo

⁶ Ma iau ga gire ta ra angelo mulai i purpururung livuan ta ra bala na bakut, ma i ga vature ra bo na varvai ba pa na mutu, upi na varvai me tadav diat dia ki ta ra rakarakan a gunagunan, ma ta ra lavur kor na tarai, ma ra lavur vuna tarai, ma

ra lavur alala tinata, ma ra lavur vuna gunan;

⁷ ma i biti ma ra ngala na nilaina dari: Avat a ru God ma avat a tul tar ra pite varpa tana; tago ra pakana bung na varkurai i tar vut. Io, avat a lotu tadav nina i ga vaki ra bala na bakut ma ra rakarakan a gunagunan, ma ra ta, ma ra lavur matana tava.

⁸ Ma ta ra angelo, a vauruana, i murmur, ma i biti dari: I tar bura, i tar bura Babilon ra ngala, nina i ga vamomo ra lavur gunagunan ma ra vain na kankan ure kana ungaunga.

⁹ Ma ta ra angelo, a Vautuluna, i ga mur dir ma i oro ma ra ngala na nilaina dari: Ba ta tutana i lotu tadav ra leing ma ra malalarina ma ra vakilang i tur ta ra palamatana, ba ta ra limana,

¹⁰ nam bula na momo ta ra vain na kankan kai God, nina di ga vaninare ta ra la kai kana kulot ma pa di ga pidakia; ma da vakadik ia ma ra iap ma ra pakar ta ra luaina mata i ra lavur angelo gomgom, ma ta ra luaina mata i ra Lam;

¹¹ ma ra mi ure kadia kinadik na tubang tutua pa na mutu; ma pa dia ngo ta ra keake ma ta ra marum, diat dia ga lotu tadav ra leing ma ra malalarina, ma diat dia vatur vake ra vakilang ure ra iangina.

¹² A mangamangana vovovon kai ra umana tena gomgom diat dia vatur vake ra lavur vartuluai kai God, ma ra nurnur tai Iesu go kari.

13 Ma iau ga valongore ra nilai tikai marama ra bala na bakut i ga biti: Una tumu go: Diat dia mat ma ra nurnur tai ra Luluai papa gori, dia ti doan; maia pa, ra Tulungen i biti, upi diat a ngo kan kadia lavur papalum; ma kadia lavur bo na papalum diat a mur diat.

A magit na uma i manga matuka

14 Ma iau ga gigira, ma tika na bakut i pua; ma tikai da natu i ta tutana i ki ta ra ul a bakut, ma a kere na goled ta ra uluna, ma i vature ra pakat i likokoi i mangi muka ta ra limana.

15 Ma ta ra angelo i ga irop kan ra pal na vartabar, ma i ga oro ma ra ngala na nilaina tadav nina i ga ki ta ra ul a bakut dari: Una tul vue kaum pakat i likokoi ma una dodoko; tago i tar pot ra pakana bung na nidodoko; tago ra magit na uma i manga matuka.

16 Ma nina i ga ki ta ra ul a bakut i ga vue kana pakat i likokoi ta ra rakarakan a gunagunan ma di ga doko pa ra rakarakan a gunagunan.

17 Ma ta ra angelo mulai i vana rikai kan ra pal na vartabar i tur ta ra bala na bakut, i vature bula a mangi na pakat i likokoi.

18 Ma ta ra angelo mulai i vana rikai kan ra uguugu na vartabar, nina i kure ra iap; ma i oraoro ma ra ngala na nilaina tadav nina i vature ra pakat i likokoi, ma i biti: Una tul vue kaum mangi na pakat

i likokoi ma una avir guve ra rere na vain matuka.

19 Ma ra angelo i ga vue tar ra pakat i likokoi ura ta ra rakarakan a gunagunan ma i ga avir guve ra vuai na vain ta ra rakarakan a gunagunan, ma i ga vue ta ra tung na vat di rua vapolo ra vain tana, a ngala na tung ure ra kankan kai God.

20 Ma di ga rua vapolo ra vain ta ra tung na vat i tur ta ra papar a liplip na pia na pal, ma ra gap i vana rikai ta ra tung na vat, ma i tutua tuk tar ta ra al vakai kai ra umana os, ma i vana a utul a mar ma a ura vinun na kilomita (a ura mar na mail).

15

A umana angelo ma ra umana kinadik

1 Ma iau ga gire ta ra vaki-lang arama ra bala na bakut, i ngala ma i enana tuna, lavurua na angelo dia ga vatur vake ra lavurua na kinadik, uina dia mur kakit, tago ra kankan kai God i ot tana.

2 Ma iau ga gire i ga da ra ta i vardada ma ra tiroa, di ga pota ma ra iap; ma diat dia ga uvia pa ra leing ma ra malalarina, ma ra matana pika na iangina bula, dia tur ta ra ul a ta i vardada ma ra tiroa, ma dia ga vature ra umana pagol kai God.

3 Ma dia kakaila ra kakailai kai Moses ra tultul kai God, ma ra kakailai kai ra Lam, dia ga biti dari: Luluai, God u dekdek muka; kaum lavur papalum dia ngala ma dia padapada varvo; u a King kai ra lavur vuna tarai,

kaum lavur mangamangana dia takodo ma dia dovot.

⁴ Luluai, to ia ba pa na burut, ma pa na pite pa ra iangim? Tago u kaka u gomgom; tago ra lavur vuna tarai diat a vut boko ma diat a lotu ta ra matam; tago di ga vaarike kaum takodo na mangamangana.

⁵ Ba i ga par go ra lavur magit iau ga gigira, ma di ga papa are ra pal na vartabar, a kuba i ra varvai dovot, nina i tur arama ra bala na bakut;

⁶ ma ra lavurua na angelo dia ga vature ra lavurua na kinadik, dia ga irop ta ra pal na vartabar, ma dia ga mong ma ra mal pua i bagabagele, ma dia ga vi pit ra bongobongo i diat ma ra vipit na goled.

⁷ Ma tikai ta diat ra ivat na magit na vavaki a umana launa i ga tul tar lavurua na la na goled ta diat ra lavurua na angelo; ma dia ga buka ma ra kankan kai God, nina i laun pa na mutu.

⁸ Ma ra pal na vartabar i buka ma ra mi tai ra minamar i God, ma tai ra dekdekina; ma pa i ga tale ta tikai ba na ruk ta ra pal na vartabar tuk ta ra bung ba di ga pait ot pa ra lavurua na kinadik kai ra lavurua na angelo.

16

A umana la na kankan kai God

¹ Ma iau ga valongore ra ngala na nilai tikai i vana rikai ta ra pal na vartabar, i biti tadav ra lavurua na angelo dari: Avat a vana

ma avat a lolonge taun ra rakarakan a gunagunan ma ra lavurua na la na kankan kai God.

² Ma ra luaina angelo i ga vana ma i ga lolonge kana la taun ra rakarakan a gunagunan, ma nam ra tarai ba dia ga kap ra vakilang kai ra leing, ma dia ga lotu tadav ra malalarina, di ga manua ma ra umana kaina manua ma ra umana bilak na manua.

³ Ma ra vauruana i ga lolonge kana la taun ra ta; ma i ga gap da ra gapu i ra tutana i mat, ma ra lavur magit i laun ara na ta i ga mat.

⁴ Ma ra vautuluna i ga lolonge kana la taun ra lavur tava alir ma ra lavur matana tava, ma dia gap uka.

⁵ Ma iau ga valongore ra angelo kai ra umana tava i ga biti dari: U tar takodo, u laun go, ma u ga laun amana, u a Tena Gomgom, tago u ga varkurai dari:

⁶ tago di ga lolonge ra gapu i ra umana tena gomgom ma ra umana propet, ma u ga vamomo diat mulai ma ra gap; dari i ga topa diat.

⁷ Ma iau ga valongore ba ra uguugu na vartabar i ga biti: Maia, Luluai, God Dekdek Muka, kaum lavur varkurai dia takodo ma dia dovot.

⁸ Ma ra vaivatina i ga lolonge kana la taun ra keake, ma di ga tul tar ia tana ba na rang ra tarai ma ra iap.

⁹ Ma di ga rang ra tarai ma ra ngala na oao, ma dia ga vul ra iang i God, nina i vatur vake ra varkurai ure go

ra lavur kinadik; ma pa dia nukpuku upi diat a pite pa ia.

¹⁰ Ma ra vailimana i ga lolonge kana la taun ra kiki na king kai ra leing; ma di ga vabobotoi kana varkurai, ma dia ga karat mule ra karamea i diat ta ra kinadik,

¹¹ ma dia ga vul ra God arama ra bala na bakut ta kadia kinadik ma ure ra manua i diat, ma pa dia ga nukpuku kan kadia mangamangana.

¹² Ma ra valaptikaina i ga lolonge kana la taun ra ngala na tava alir, a iangina Oiprate; ma i mama upi da mal are ra nga ure diat ra umana king mara ra vana- vana rikai na keake.

¹³ Ma iau ga gire ra utul a dur na tabaran, da ra utul a rokok, dital ga vana rikai kan ra ngie i ra dragon ma ra ngie i ra leing, ma ra ngie i ra propet vavaongo;

¹⁴ a tulungea i ra utul a tabaran nam, dital pait ra umana vakilang; dital vana tadav ra lavur king ta ra rakarakan a gunagunan upi dital a varurue diat ure ra vinarubu ta ra ngala na bung kai God i Dekdek Muka.

¹⁵ (Gire, iau pot da ra tena nilong. Nina i monamono ma i vaninare kana umana mal, i ti doan; upi koko na vanavana bia ma da gire ra pakana tuna.)

¹⁶ Ma dital ga varurue diat ta ra pakana gunan a iangina ta ra tinata Ebraio ba: Ar- magedon.

¹⁷ Ma ra valavuruana i ga lolonge kana la taun ra

maup; ma ra ngala na nilai tikai ga vana rikai ta ra pal na vartabar kan ra kiki na king, dari: Di tar pait ia;

¹⁸ ma ra umana meme ma ra nilai ta umana ma ra umana pipi dia ga vana rikai; ma i ga guria na kaia, pa i ga guria damana papa ra bung nam ba ra tarai dia ga ki ta ra rakarakan a gunagunan, a guria i ga ngala tuna.

¹⁹ Ma di ga tibe ra ngala na pia na pal upi na utul a pakana, ma ra umana pia na pal kai ra umana vuna tarai dia ga tarip; ma ta ra mata i God dia ga nuk pa Babilon ra ngala, upi da vamoma ma ra la na vain kai ra karangap i kana kankan.

²⁰ Ma ra lavur lolo par dia ga vilau, ma pa di gire tadav mule ra lavur lualuana.

²¹ Ma ra bata na ais i bura marama ra bakut taun ra tarai, ma tikatika na vat na ais i mamat da ra kopono talant.* Ma ra tarai dia ga vul God ta ra kinadik na bata; tago i ga ngala muka kana kinadik.

17

Ra ngala na igoro na vavina

¹ Ma tikai ta diat ra lavurua na angelo dia vature ra lavurua na la, i ga vana piragu, ma i ga biti tagu dari: Una mai, ina ve tar ra varkurai tam ure ra ngala na igoro na vavina, nina i ki taun mangoro na tava;

² ma ra umana king dia ki ta ra rakarakan a gunagunan

* 16:21: A talant i da ra mamat i tika na beg na braun rais.

dia ga pait ra kaina me, ma ra tarai dia ki ta ra rakarakan a gunagunan dia ga longlong ta kana vain na ungaunga.

³ Ma i ga puak iau uria ra pupui ta ra Tulungen; ma iau ga gire ta tika na vavina i ga ki tai tika na leing meme, i vartabirit ma ra lavur iang na varvul, ma ra lavurua na uluna ma a vinun na ramuna.

⁴ Ma ra vavina i ga mong ma ra mal meme, ma di ga mar ia ma ra goled ma ra vat i ngatngat ma ra kiau na kalagi, ma i vature ra la na goled ta ra limana, i buka ma ra kaina mangamangana, ma ra dur na magit ure kana ungaunga,

⁵ ma di ga tumu tika na iang ta ra pal a matana dari: A magit na pidik, Babilon ra ngala, na i ra lavur igoro na vavina ma ra bilak na mangamangana tuna kai ra rakarakan a gunagunan.

⁶ Ma iau ga gire ra vavina i ga longlong ma ra gapu i ra umana tena gomgom, ma ra gapu i diat di ga doko diat ta ra varvai dovot kai Iesu. Ma iau ga kaian muka ba iau ga gire.

⁷ Ma ra angelo i ga biti tagu dari: Ta ra ava u kaian? Ina ve u boko ta ra magit na pidik kai ra vavina ma ra leing i ki tana, nina ba ra lavurua na uluna ma ra vinun na ramuna.

⁸ Nina ra leing ba u tar gire, i ga laun, ma pa i laun, ma na tutua rikai ta ra ngala na tung i lulur mat, ma na vana ta ra vinirua. Diat dia ki ta ra

rakarakan a gunagunan, diat ba pa di ga tumu ra iang i diat ta ra buk na nilaun papa ra vunapai ra rakarakan a gunagunan, diat a kakaian tana, ba dia gire ra leing, tago i ga tar laun, ma pa i laun, ma na pot.

⁹ Go ra kukuraina, ma ia ra kabinana. A lavurua na uluna diat a lavurua na luna, ma ra vavina i ki ta diat;

¹⁰ ma diat a lavurua na king bula; a ilima dia tar bura, tikai go i ki ma ta ra tikai pa i ti pot boko; ma ba na pot, na ki papa a ika.

¹¹ Ma ra leing i ga laun lua, ma go pa i laun, ia iat ra valavutuluna, ma tikai ta diat ra lavurua; ma i vana ta ra vinirua.

¹² Ma nam ra vinun na ramuna nina u tar gire, diat a vinun na king, nam diat ba pa dia vatur vake ta varkurai boko; ma diat a vatur varurungane vake ra varkurai ma ra leing da ra umana king ure ta kopono pakana bung.

¹³ A nuknuk i diat i kopono ko, ma dia tul tar kadia kini na varkurai ma ra dekdek i diat ta ra leing.

¹⁴ Ma diat a varubu ma ra Lam, ma ra Lam na uvua pa diat, tago ia ra Luluai kai ra lavur luluai, ma ia ra King kai ra lavur king; ma diat dia bartalaina me, nina di ga oro pa diat ma di ga pilak pa diat ma dia dovot, diat bula diat a uvua pa diat.

¹⁵ Ma i biti tagu dari: Nam ra lavur tava abara ba ra igoro na vavina i ki ie, ia nam diat ra lavur vuna tarai, ma

ra kor na tarai, ma ra lavur vuna gunan, ma ra lavur alala tinata.

¹⁶ Ma ra vinun na ramuna, u ga gire diat, ma ra leing, diat a milikuane ra igoro na vavina, ma diat a vana kan ia upi na ki varkolono ma upi na ki bia, ma diat a ian ra viono ma diat a vaulung vue ma ra iap.

¹⁷ Tago God i ga vanuk tar ia ta ra bala i diat upi diat a pait ra nuknukina, ma upi na kopono ko ra nuknuk i diat, ma upi diat a tul tar kadia varkurai tadav ra leing, tuk ta nam ra bung ba ra tinata kai God i ot tana.

¹⁸ Ma ra vavina u tar gire, ia ra ngala na pia na pal, ma i kure diat ra lavur king ta ra rakarakan a gunagunan.

18

Babilon i tar bura

¹ Ma ba i ga par go ra lavur magit, iau ga gire ta ra angelo i vana ba marama ra bala na bakut, ma i vatur vake ra ngala na varkurai; ma ra rakarakan a gunagunan i ga kapa ta kana minamar.

² Ma i ga oro ma ra ngala na nilaina, ma i biti: I tar bura, i tar bura Babilon ra ngala, ma go ieri ia ra kuba i ra umana tabaran, a pal na banubat kai ra lavur dur na tabaran ma ra pal na banubat kai ra lavur beo dia dur ma dia milmilikuan.

³ Tago ra lavur vuna tarai dia ga bura ta ra vain na kankan ure kana ungaunga; ma ra lavur king ta ra rakarakan a gunagunan dia

ga pait ra kaina me, ma ra umana tena kunukul ta ra rakarakan a gunagunan dia ga uviana ta ra niongor i kana mangamangana vovoloji.

⁴ Ma iau ga valongore ta ra nilai tikai marama ra bala na bakut dari: Avat kaugu tarai, avat a vana irop kan ia, upi koko avat a varagur me ta kana lavur varpam, ma upi koko avat a alube pa ta na ta kana lavur kinadik;

⁵ tago kana lavur varpam dia tar tuk urama ra bala na bakut, ma God i ga nuk pa.kana lavur mangamangana gegagege.

⁶ Avat a babali pirana da i ga babali, ma avat a vaura babali varogop ma kana mangamangana; ma ta ra la i ga pota, avat a vaura pota tar mule tana.

⁷ Ma da i ga tibuna pite pa mule, ma i ga papait kana mangamangana vovoloji, damana avat a valar tar ia tana ra kinadik ma ra tinabun; tago i biti ta ra balana dari: Iau ki na tadar vavina, ma vakir iau a ua, ma pa ina gire muka ra tabun.

⁸ Io, kana lavur kinadik diat a pot ta ra kopono bung, a minat, a tinabun ma ra mulmulum; ma da vaulung vue ma ra iap; tago ra Luluai God nina i tar kure, i dekdek.

⁹ Ma ra umana king ta ra rakarakan a gunagunan, diat dia ga pait ra ungaunga me, ma dia ga ki varurung me ta ra vovoloji, diat a tangtangie, ma diat a kukula ure, ba dia gire ra mi ta kana nidodo,

¹⁰ ma diat a tur aro vailik, tago dia burutue kana kinadik, ma diat a oraoro dari: Na kaina, na kaina, ra ngala na pia na pal Babilon; ra dekdek na pia na pal, tago kaum balbali i tar pot ta ra kopono pakana bung.

¹¹ Ma ra umana tena kunukul kai ra rakarakan a gunagunan dia tangtangie ma dia lingligur tana, tago pa ta tika na kul pa mule, kadia tabarikik.

¹² A tabarikik ba di ga pait ia ma ra goled, ma ra silva, ma ra ngatngat na vat, ma ra umana kiau na kalagi, ma ra bo, na mal, ma ra mal meme marut, ma ra mal kumau, ma ra mal birao; ma ra lavur davai i ang na katkat, ma ra lavur la di ga pait ia ma ra loko na elephant, ma ra lavur la di ga pait ia ma ra davai i ngatngat muka, ma ra gobol na palariam, ma ra palariam tuna, ma ra bo na vat;

¹³ a sinamon bula, ma ra kalami, a pupuka i ang na katkat, a bira na davai, ma ra bulit i ang na katkat, a vain, a dangi, a plaua, a vit, a umana bulumakau, a umana sip, a umana os, a umana kiki na vinavana, ma ra umana vilavilau, ma ra umana tulonge i ra tarai.

¹⁴ Ma ra lavur magit ra balam i kaina upi ia, dia tar vana kan u, ma ra lavur magit na barbar ma ra lavur magit na minong dia tar panie kan u, ma pa da na tadav diat mulai.

¹⁵ Ma ra umana tena kunukul dia ga vung go ra lavur magit, diat ba i ga

vauviana diat, diat a tur aro vailik, tago dia burutue kana kinadik, ma dia tangtangi ma i tabun ra bala i diat;

¹⁶ ma dia oraoro dari: Na kaina, na kaina, ra ngala na pia na pal, i ga mong ma ra mal kumau, ma ra mal meme marut, ma di ga mar ia ma ra goled, ma ra ngatngat na vat, ma ra kiau na kalagi,

¹⁷ tago ta ra kopono pakana bung di tar vakaina vue nam ra ngala na tabarikik par. Ma ra lavur luluai na parau, ma diat dia vana vurvurbit ma ra parau, ma diat ra lavur tena ta par, ma diat dia papalum ta ra ul a parau, dia ga tur aro vailik, ma ba dia ga gire ra mi ta kana niio,

¹⁸ dia ga oraoro dari: Nuve ra pia na pal dir varogop ma go ra kaliana?

¹⁹ Ma dia ga vue imimire ra tobon ta ra ulu i diat, dia ga tangi ma dia ga kukula ma dia ga manga oraoro dari: Na kaina, na kaina, ra ngala na pia na pal, ure nina diat dia ga vana na ta ma kadia umana parau, dia ga uviana ta kana lavur ngatngat na tabarikik; tago di tar re vue ta ra kopono pakana bung.

²⁰ U, ra bala na bakut, una gugu ta go, ma avat a gugu ra lavur tena gomgom, ma avat ra umana apostolo, ma ra umana propet; tago God i pait ot pa kavava varkurai tana.

²¹ Ma tika na dekdek na angelo i ga tak pa tika na ngala na vat da ra vat na uduudu, ma i ga vue ura na

ta, ma i ga biti dari: Da ga vue bula Babilon damana, ra ngala na pia na pal, ma na ngala kana bunura, ma pa da gire tadav mule muka.

²² Ma pa da valongore mule piram ra nilai diat dia ububu ra pagol, ba ra umana tena kakakat kakailai ma ra umana tena vuvu kaur, ma ra umana tena pupunge tavur, ma pa ta tena madaka ta ra bo na papalum na ki mulai piram, ma pa da valongore mule ra nilai ra vat na uduudu piram;

²³ ma pa ta birao na lamp na pupua mulai piram; ma pa da valongore mule ra nilai ra taulai kalama, a tuta, ba ra taulai kalama, a vavina, piram; tago kaum umana tena kunukul dia ga ngalangala ta ra rakarakan a gunagunan; tago di ga vagu pa ra lavur vuna tarai par ma kaum agagar.

²⁴ Ma di ga gire tadav ra gapu i ra umana propet ma ra umana tena gomgom pirana ma ra gapu i diat par bula di ga doko diat ta ra rakarakan a gunagunan.

19

¹ Ma ba i ga par go ra lavur magit iau ga valongore da ra nilai ra matana kor na tarai arama ra bala na bakut dia oraoro dari: Aleluia; a varvalaun, ma ra minamar, ma ra dekdek kai kada God;

² tago i dovot ma i takodo kana lavur varkurai; tago i ga kure ra ngala na igoro na vavina, nina i ga vakaina ra rakarakan a gunagunan ma

kana ungaunga, ma i tar obo pa ra gapu i kana umana tultul pirana.

³ Ma dia ga biti mulai: Aleluia. Ma kana mi i tubang rikai pa na mutu.

⁴ Ma ra ura vinun ma a ivat na patuana, ma ra ivat na magit na vavaki a umana launa, dia ga bura timtimum ma dia ga lotu tadav God, nina i ki ta ra kiki na king, ma dia ga biti dari: Amen; Aleluia.

A lukara na varbean kai ra Lam

⁵ Ma ra nilai tikai i ga vana rikai ta ra kiki na king, dari: Avat a pite pa kada God, avat par kana umana tultul, avat ava burutue, ra umana ikilik ma ra umana ngala.

⁶ Ma iau ga valongore i ga da ra nilai ra matana kor na tarai, ma da ra nilai mangoro na matana tava, ma da ra nilai ra ngala na pipi, ma i ga biti dari: Aleluia, tago ra Luluai, kada God nina i Dekdek Muka, i ki na king.

⁷ Dat a gugu ma dat a ga muka, ma dat a pite pa ia; tago ra bung na varbean kai ra Lam i tar pot ma kana taulai i tar vaninara.

⁸ Ma di ga tul tar ia upi na mong ma ra mal kumau, i bagabagele ma i gomgom; tago ra mal kumau ia ra lavur takodo na mangamangana kai ra umana tena gomgom.

⁹ Ma i biti tagu: Una tumu: Diat di ga ting pa diat upi ra lukara na varbean kai ra Lam, dia ti doan. Ma i biti

tagu: Go ra umana dovot na tinata kai God.

¹⁰ Ma iau ga bura pire ra ura kauna upi ina lotu tadav ia. Ma i biti tagu: Koko, tago iau bula tika na tultul uka, dat par ma ra umana turam, nina dia vatur ra varvai dovot ure Iesu; una lotu tadav God; tago ra varvai dovot ure Iesu ia ra tulungea i ra tinata na propet.

Nina i ga ki ta ra os pua

¹¹ Ma iau ga gire ra bakut i ga taprei; ma tika na os pua, ma nina i ga ki tana, a iangina Takodo ma ra Dovot; ma i takodo kana varkurai ma kana vinarubu.

¹² A ura kiau na matana dir varogop ma ra biro na iap, ma mangoro na vipuar na vat i ngatngat ta ra uluna; ma di ga tumu ra iangina tana, ma pa ta i nunure, ia kaka iat.

¹³ Ma i mong ma ra mal di ga apur ia ma ra gap; ma di vatang ra iangina ba: A Tinata kai God.

¹⁴ Ma ra lavur loko na tarai na vinarubu arama ra bala na bakut dia mur ia, ma dia ga mong ma ra mal kumau. i pua ma i gomgom.

¹⁵ Ma tika na pakat na vinarubu i mangi muka i vana rikai ta ra ngiene, upi na kita ra lavur vuna tarai me; ma na kure diat ma ra buka na palariam; ma i ru- arua ra tung na vain i ra karangap i ra kankan kai God i Dekdek Kakit.

¹⁶ Ma di ga tumu ra iangina ta kana mal ma ta ra par kabin dari ba: A King kai ra

lavur king, ma ra Luluai kai ra lavur luluai.

¹⁷ Ma iau ga gire tika na angelo i ga tur ta ra matana keake; ma i ga oro ma ra ngala na nilaina tadav ra lavur beo, dia purpururung livuan ta ra bala na bakut, dari: Avat a mai, ma avat a kor varurung tadav ra ngala na lukara kai God;

¹⁸ upi avat a ian ra kanomong i ra umana king, ma ra kanomong i ra umana luluai, ma ra kanomong i ra umana ngala, ma ra kanomong i ra umana os, ma ra kanomong i diat bula dia ki tana, ma ra kanomong i diat par ra tarai tuna, ma ra umana vilavilau, a umana ikilik ma ra umana ngala.

¹⁹ Ma iau ga gire ra leing, ma ra lavur king kai ra rakarakan a gunagunan ma kadia lavur loko na tarai na vinarubu, dia ga tur varurung upi diat a varubu ma nam i ga ki ta ra os, ma kana lavur loko na tarai na vinarubu bula.

²⁰ Ma di ga kinim vake ra leing, dir ma ra propet vavaongo, nina i ga pait ra umana vakilang ta ra luaina matana, nina i ga vagu pa diat me, dia ga kap ra vaki- lang kai ra leing, ma diat dia ga lotu tadav ra malalarina. Ma di ga vue valauna dir par ta ra lum i birao ma ra iap ma ra pakar;

²¹ ma ra ibaiba di ga doka ma ra ngala na pakat na vinarubu kai nina i ga ki ta ra os, nina ra pakat na

vinarubu iat i vana rikai ta ra ngiene; ma ra lavur beo par dia ga maur ma ra kanomong i diat.

20

Tika na arip na marmar na kilakilala

¹ Ma iau ga gire tika na angelo i vana ba marama ra bala na bakut ma i vature ra ki ure ra ngala na tung i lulur mat, ma tika na ngala na vinau na palariam ta ra limana.

² Ma i kinim vake ra dragon, ra vui papa ania, ra Tena Vartakun ma ra Satan, ma i ga vi vake ure tika na arip na marmar na kilakilala,

³ ma i ga vue vaba ia ta ra ngala na tung, ma i ga banu bat ia, ma i ga vabulit bat ia upi koko i vagu pa ra lavur vuna tarai mulai tuk ta nam ra bung ba i tar par tana tika na arip na marmar na kilakilala; ma namur ta go da valangalanga vue mule a ika.

⁴ Ma iau ga gire ra umana kiki na king, ma diat dia ga ki tana, ma di ga tul tar ra varkurai ta diat; ma iau ga gire ra tulungea i diat di ga kutu vue ra ulu i diat ure ra varvai dovot ure Iesu, ma ure ra tinata kai God, ma diat ba pa dia ga lotu tadav ra leing, ba ra malalarina, ma diat ba pa dia ga kap ra vakilang kai ra leing ta ra palamata i diat ma ta ra lima i diat; ma dia ga lalaun ma dia ga varkurai varirivut

ma Kristo tai tika na arip na marmar na kilakilala.

⁵ Ma diat ra ibaiba, ba dia ga vatut valili diat kan ra minat, vakir dia ga laun mulai tuk ta nam ra bung ba i ga tar par ra arip na marmar na kilakilala. Go ra luaina nilaun mulai kan ra minat.

⁶ Diat di valaun diat ta ra luaina nilaun mulai, dia ti doan ma dia ti gomgom; a vauruana minat pa na kure diat; tago diat a umana tena tinabar kai God ma kai Kristo, ma diat a varkurai rangup me tika na arip na marmar na kilakilala.

Di uvia pa Satan

⁷ Ma ba i tar par ra arip na marmar na kilakilala, da pala vue Satan kan kana pal na banubat,

⁸ ma na vana rikai upi na vagu pa ra lavur vuna tarai ta ra ivat na nguna rakarakan a gunagunan, Gog ma Magog, upi na varurue diat upi ra vinarubu; ma ka-dia matana pika i ngala da ra veo na ta.

⁹ Ma dia ga tutua ta ra tababa kai ra gunagunan, ma dia ga tur kikil ra kuba i ra umana tena gomgom ma ra vakak na pia na pal; ma ra iap i vana ba marama ra bala na bakut, ma i ga en vue diat.

¹⁰ Ma di ga vue vaba Satan, nina i ga vagu pa diat, ta ra lum na iap ma ra pakar, a leing ma ra propet vavaongo dir ki bula tana, ma da vakadik diat ta ra keake ma ta ra marum pa na mutu.

A mutuaina varkurai

¹¹ Ma iau ga gire ra ngala na kiki na king i pua, ma nina i ga ki tana, ma ra rakarakan a gunagunan ma ra bala na bakut dir ga lop kan ra matana; ma vakir di ga gire mule ta maup ure dir.

¹² Ma iau ga gire ra lavur minat par; a umana ngala ma ra umana ikilik, dia ga tur ta ra mata i ra kiki na king, ma di ga pelegi ra umana buk; ma di ga pelegi bula ta ra tika na buk mulai, nina ba ra buk na nilaun; ma di ga kure ra lavur minat ta nam ra lavur magit di ga tumu diat ta ra lavur buk, da kadia lavur mangamangana.

¹³ Ma ra ta i ga vamule ra lavur minat dia ga va ta ra balana; ma ra tung na minat ma ra ruarua na tulungen dir ga vamule ra lavur minat dia ga ki ta dir; ma di ga kure diat tikatikai da kadia lavur mangamangana.

¹⁴ Ma di ga vue ra minat ma ra ruarua na tulungen ta ra ngala na lum i birao ma ra iap. A vauruana minat go; a lum na iap iat.

¹⁵ Ma diat par ba pa di ga tumu ra iang i diat ta ra buk na nilaun, di ga vue vaba diat ta ra lum na iap.

21

A kalamana bala na bakut ma ra kalamana rakarakan a gunagunan

¹ Ma iau ga gire ra kalamana bala na bakut ma ra kalamana rakarakan a gunagunan; tago ra luaina bala na bakut ma ra luaina

rakarakan a gunagunan dir ga panie; ma pa ta ta mulai.

² Ma iau ga gire ra kalamana Ierusalem ra gomgom na pia na pal i vana ba marama ra bala na bakut kan God, di ga vaninare da di vamong ra tulai kalama, a vavina ure kana tutana.

³ Ma iau ga valongore ra ngala na nilai tikai i ga arikai ta ra kiki na king, i biti dari: Gire, a kuba i God i ki pire ra tarai, ma da vatang diat ba a taraina, ma God iat na ki pire diat, ma ia iat kadia God;

⁴ ma na u vue ra lur na mata i diat; ma pa ta minat, ma pa ta tinabun, ma pa ta tinangi, ma pa ta kinadik mulai; tago ra lavur magit i ga lua i tar panie.

⁵ Ma nina i ki ta ra kiki na king i biti dari: Gire, ina pait vakalamane ra lavur magit. Ma i biti: Una tutumu; tago go ra lavur tinata i takodo ma i dovot.

⁶ Ma i biti tagu: Di tar pait ia. Iau ra Alfa ma ra Omega, ra vunapaina ma ra mutuaina. Nina i mar, ina tabar vakuku ia ma ra tava tai ra kivu na tava na nilaun.

⁷ Nina i uvuvia na kale pa go ra lavur magit; ma iau kana God, ma ia a natugu.

⁸ Ma ure ra lavur ulai, ma diat ba pa dia nurnur; ma ra lavur bilak, ma ra lavur tena ungaunga, ma ra lavur tena agagar, ma ra lavur tena lotu tadav ra tabataba, ma ra lavur tena vavaongo par; kadia tiniba ta ra lum i birao ma ra iap ma ra pakar; ia nam ra vauruana minat.

A kalamana Ierusalem

⁹ Ma tikai ta diat ra lavurua na angelo dia ga vature ra lavurua na la, dia ga buka ma ra lavurua na kinadik dia mur kakit, i ga vut; ma i ga bitu tagu dari: Una mai, ina ve tar ra taulai kalama tam, ra taulai kai ra Lam.

¹⁰ Ma i ga puak pa iau ta ra Tulungen urama ta ra ngala na luana i manga tuluai, ma i ga ve tar Ierusalem tagu, ra gomgom na pia na pal, i vana ba marama ra bala na bakut kan God,

¹¹ ma ra minamar i God i ki tana; a kapana i ga da ra vat i ngatngat muka, da ra vat na iasper ma i barabara da ra kristal.

¹² A ngala na liplip na vat i tur kikil ia, i manga tuluai urama; ma a vinun ma a urua na mataniolo tana, ma a vinun ma a urua na angelo dia ga tur ta ra vinun ma a urua na mataniolo; ma di ga tumu ra iang i diat ra vinun ma a urua na vuna tarai kai ra umana natu i Israel tana;

¹³ a utul a mataniolo ta ra papar a taur, a utul ta ra papar a labur, a utul ta ra papar a taubar, a utul ta ra papar a taoai.

¹⁴ Ma ra bit a liplip na vat kai ra pia na pal a vinun ma a ura vat i tana, ma di ga tumu ra iang i diat ra vinun ma a urua na apostolo kai ra Lam tana.

¹⁵ Ma nina ba amir tata me i ga vatur ra valavalar, a vuvur, di ga pait ia ma ra goled, upi na valar ra pia na pal, ma kana lavur mataniolo, ma kana liplip na vat.

¹⁶ Ma ra pia na pal i dari: a ivat na nguna tana, ma kana lolovina i varogop ma ra tababana; ma i ga valar ra pia na pal ma kana vuvur, a ura arip ma a ivat na mar na kilomita (tika na arip ma a ilima na mar na mail); ra lolovinana ma ra tababana, ma. ra tuluaina urama dital ga varogop par.

¹⁷ Ma i ga valar kana liplip na vat, tika na mar ma a ivat na vinun ma a ivat na malmalikun, da ra valavalar kai ra tutana, di vatang ia bula kai ra angelo.

¹⁸ Ma di ga papait ra liplip na vat ma ra iasper; ma ra pia na pal di ga pait ia ma ra goled tuna, i barabara da ra tiroa.

¹⁹ Ma ra umana bit a liplip na pia na pal dia ga mong ma ra lavur mangana vat i ngatngat. A luaina bit a liplip a iasper; a vauruana a sapir; ra vautuluna a kalkidon; ra vaivatina a emeraled;

²⁰ a vailimana a daimon; ra valaptikaina a sardio; ra valavuruana a krisolito; ra valavutuluna a beril; ra valavuvatina a topas; ra vavinununa a krisopras; ra vavinununa ma tikai a iasint; ra vavinununa ma a urua a ametis.

²¹ Ma ra vinun ma a ivu kiau na kalagi; tikatika na mataniolo a kopono kiau na kalagi; ma ra pal a nga kai ra pia na pal di ga pait ia ma ra goled, i barabara da ra tiroa.

²² Ma pa iau ga gire ta pal na vartabar tana, tago ra Luluai God i Dekdek Kakit, ia iat

ma ra Lam, dir kana pal na vartabar.

²³ Ma ra pia na pal vakir i iba upi ra matana keake, ba ra gai, upi dir a vakapa; tago ra minamar i God i ga vakapa, ma ra Lam iat ia ra lamp ure.

²⁴ Ma ra tarai ta ra rakarakan a gunagunan diat a vanavana ta ra kapana; ma ra lavur king dia vung kapi kadia minamar tana.

²⁵ Ma pa dia banubat muka kana umana mataniolo ta ra keake (ma pa ta marum tana);

²⁶ ma diat a kap ra minamar ma ra variru kai ra lavur vuna tarai tana.

²⁷ Ma pa ta dur na magit na olo muka tana, ba ta tika na bilak, ba ta vaongo; diat ika di ga tumu diat ta ra buk na nilaun kai ra Lam.

22

¹ Ma i ga ve tar tagu tika na tava alir, a tava na nilaun, i barabara da ra kristal, i alir apang ta ra kiki na king kai God ma ra Lam, livuan ta kana nga.

² Ma ra davai na nilaun i ga tur ta ra ura papar a tava, a vinun ma a urua kana vunuai, ma ta ra gaigai par i vuai; ma ra mapina davai i topa ra varvalaun kai ra lavur vuna tarai.

³ Ma pa da gire mule ta bilak na magit; ma ra kiki na king kai God ma kai ra Lam na tur tana; ma kana lavur tultul diat a toratorom tana;

⁴ ma diat a gire ra matana; ma ra iangina na tur ta ra palamata i diat.

⁵ Ma pa ta marum.mulai; ma pa dia mainge ra kapa na lamp ba ra kapa na keake; tago ra Luluai God na vakapa diat; ma diat a varkurai na king pa na mutu.

A pinot kai Iesu

⁶ Ma i biti tagu: I takodo, ma i dovot go ra lavur tinata; ma ra Luluai God kai ra lavur tulungea i ra lavur propet, i ga tul vue kana angelo upi na ve tar ia ta kana lavur tultul ra umana magit i maravai ba da pait ia.

⁷ Ma ina pot lulut. Nina i vatur vake ra lavur tinata na propet ta go ra buk i ti doan.

⁸ Ma iau, Ioanes, iau ga valongore ma iau ga gire go ra lavur magit. Ma ba iau ga valongore ma ba iau ga gire, iau ga bura timtimum upi ina lotu pire ra kau i ra angelo, nina i ga ve tar go ra lavur magit tagu.

⁹ Ma i ga biti tagu: Koko, iau bula a tultul uka, dat ma diat ra lavur turam ma ra lavur propet ma diat dia vatur vake ra tinata ta go ra buk; una lotu tadav God.

¹⁰ Ma i biti tagu: Koko una vabulit bat ra tinata na propet ta go ra buk; tago ra kilala i tar maravai.

¹¹ Nina ba pa i takodo, na pait boko ra magit ba pa i takodo; ma nina i dur da vadur ia mulai boko; ma nina i takodo, na pait boko ra mangamangana takodo, ma nina i gomgom, da vagomgom ia mulai.

¹² Gire, ina pot lulut, amir ma kaugu vapuak, upi ina

bali ra mangamangana kai ra tarai tikitikai.

¹³ Iau ra Alpa ma ra Omega, iau lua ma iau mur kakit, iau ra vunapaina ma ra mutuaina.

¹⁴ Diat dia dur pa kadia lavur mal upi diat vana tadav ra davai na nilaun ma upi diat a olo ta ra umana mataniolo ta. ra pia na pal, dia ti doan.

¹⁵ A lavur pap, ma ra lavur tena agagar, ma ra lavur tena ungaunga, ma ra lavur tena vardodoko, ma ra lavur tena lotu tadav ra tabataba, ma diat par dia mainge ra vaongo, ma dia pait i bula, pa diat a ruk muka tana.

¹⁶ Iau Iesu, iau ga tul vue kaugu angelo upi na varvai dovot ta go ra lavur magit ta vavat ure ra lavur ekelesia. Iau ra okor i David, ma kana bul mur bula, a tagul na lar i raro.

¹⁷ Ma ra Tulungen ma ra taulai kalama dir biti: Una

mai. Ma nina i valavalongor na biti: Una mai. Ma nina i mar, boina ba na vana uti; ma nina i mainge, boina ba na vana uti, ma na mome ra tava na nilaun ma pa da kul ia.

A mutuaina

¹⁸ Iau varvai dovot tadav diat par dia valongore ra tinata na propet ta go ra buk: Ba tikai i vot tar ta magit ta diat, God bula na vot i tar ra lavur kinadik tana, nina di ga tutumu ure ta go ra buk;

¹⁹ ma ba tikai i tak vue ta magit kan ra tinata ta go ra buk na propet, God na tak vue bula kana tiniba ta ra davai na nilaun, ma ta ra gongom na pia na pal, nina di ga tutumu ure ta go ra buk.

²⁰ Nina i varvai ure go ra lavur magit i biti: Maia pa; ina pot lulut. Amen; una mai, Luluai Iesu.

²¹ A varmari kai ra Luluai Iesu na ki pire diat ra lavur tena gongom. Amen.